

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PROMOCIJAS DARBS

KRIMINĀLATBILDĪBU MĪKSTINOŠIE UN PASTIPRINOŠIE
APSTĀKĻI

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorants

Vadims Kalašnikovs
vk09186

Promocijas darba vadītājs:
Profesore, *Dr.iur.* Valentija Liholaja

Rīga 2016

SATURA RĀDĪTĀJS

	lpp.
Ievads	5
I NODAĻA Kriminālbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu tiesību institūta būtība...	9
1.1. Kriminālbildību ietekmējošie apstākļi kā soda noteikšanas neatņemams elements un tā rašanās pamats.....	9
1.2. Kriminālbildību ietekmējošo apstākļu institūta izpratnes ģenēze krimināltiesību teorijā.....	13
1.3. Kriminālbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi vispārīgo soda noteikšanas principu vidū.....	16
1.4. Kriminālbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūta vieta krimināltiesību sistēmā.....	21
1.5. Kriminālbildību ietekmējošie apstākļi un noziedzīgs nodarījums.....	24
1.5.1. Kriminālbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu vieta noziedzīgā nodarījumā.....	28
1.5.2. Kriminālbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi komplicētā noziedzīgā nodarījumā.....	30
1.5.3. Kriminālbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi nepabeigtā noziedzīgā nodarījumā.....	34
1.6. Kriminālbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu juridiskā daba.....	39
II NODAĻA Kriminālbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūta vēsturiskā attīstība.....	46
2.1. XIII-XVIII gadsimta tiesību akti.....	46
2.2. 1845. gada Sodu likums par krimināliem un pārmācīšanas sodiem.....	49
2.3. 1903. gada Sodu likumi.....	53
2.4. 1933. gada Sodu likums.....	57
2.5. 1940. gadu tiesiskā situācija.....	61
2.5.1. KPFSR 1926. gada kriminālkodekss.....	61
2.5.2. 1943.gada Sodu likumu saskaņošanas noteikumi.....	65
2.6. 1961. gada Latvijas PSR (Latvijas) kriminālkodekss.....	68
2.7. 1999. gada Krimināllikums.....	70

III NODAĻA Kriminālatbildību mīkstinošo apstākļu veidi	78
3.1. Atbildību ietekmējoši apstākļi, kas pastāvēja noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā.....	78
3.1.1. Vainīgā psihiskais stāvoklis. Afekts	78
3.1.1.1. Cietušā prettiesiska vai amorāla uzvedība.....	78
3.1.1.2. Ierobežota pieskaitāmība	86
3.1.2. Daļēja atbilstība atbildību izslēdzošu normu nosacījumam.....	94
3.2. Atbildību ietekmējoši apstākļi, kas iestājas pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas	100
3.2.1. Pieteikšanās par vainīgu, vaļsirdīga atzīšanās un izdarītā nožēlošana	100
3.2.2. Vainīgā aktīva rīcība noziedzīgā nodarījuma atklāšanā un izmeklēšanā	107
3.2.3. Nodarītā zaudējuma atlīdzināšana	111
3.3. Krimināllikumā nereglamentēti apstākļi	116
3.3.1. Grūtniecība	116
3.3.2. Laika apstākļi. Saprātīgā termiņa neievērošana	122
3.3.3. Smagi personiski vai ģimenes apstākļi.....	124
3.3.4. Ievērojama zaudējuma rašanās	128
3.3.5. Personas vecums.....	131
3.3.6. Mazgadīga bērna aprūpe.....	135
IV NODAĻA Kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu veidi	138
4.1. Recidīvs	138
4.2. Vairāku personu piedalīšanās noziedzīgā nodarījumā.....	149
4.3. Uzticības un atkarības izmantošanas veidi un formas	154
4.3.1. Ļaunprātīga personas uzticības izmantošana.....	154
4.3.2. Ļaunprātīga personas atkarības izmantošana	159
4.3.3. Ļaunprātīga ģimenes stāvokļa izmantošana	161
4.4. Noziedzīgu nodarījumu ārēja izpausme un sekas.....	165
4.5. Sabiedriskā posta apstākļi. Bezpaldzības stāvoklis	173
4.6. Mantkārība.....	183
4.7. Reibuma stāvoklis	188
4.8. Rasistiskais motīvs	194
4.9. Nepatiess paziņojums	199

V NODAĻA Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu piemērošanas robeža, tās procesuālā izpratne un saturs.....	201
5.1. Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu noteikšanas un atzīšanas problemātika	201
5.2. Personības raksturojums, tā kopsakarība ar atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem.....	208
5.3. Soda noteikšanas principu attīstības perspektīva un nozīme tiesu piemērošanas praksē	216
Kopsavilkums	222
Anotācija.....	232
<i>Abstract</i>	233
<i>Annotation</i>	234
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts	236

Ievads

Par krimināltiesību būtību un nozīmi cilvēka dzīvē rakstīts daudzos zinātniskos darbos, ir pat izvirzītas un aizstāvētas dažādas doktrīnas. Autors, izvēloties promocijas darba tēmu „Kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi”, nevēlējās vēl vienu reizi pierādīt vai apstrīdēt konkrētas krimināltiesību doktrīnas priekšrocības, bet gan vēlējās vērst uzmanību un izanalizēt tikai vienu juridisko institūtu. Darba nozīmīgums izriet no Krimināllikuma¹ 47. un 48.panta piemērošanas teorētiskiem un praktiskiem aspektiem. Kaut gan šis juridiskais institūts nav jauninājums krimināltiesībās, tomēr vēl joprojām var saskarties ar tā neprecīzu izpratni un pielietošanas problēmām. Šīs problēmas galvenokārt rodas no zināšanu un tiesiskās pieredzes trūkuma, kā arī no likuma neprecīzas interpretācijas. Tiesas ikdienu lemj par vainīgās personas likteni, vadoties pēc atbildību mīkstinošiem vai pastiprinošiem apstākļiem, un no tā, kādiem apstākļiem pārsvarā tiek dota priekšroka, var spriest par vienu no valsts krimināltiesību sistēmas raksturojošām pamatpazīmēm.

Vēlēšanās iedziļināties, izprast un dot apkopojumu šiem jautājumiem bija par pamatu promocijas darba temata izvēlei. Darba temats uzskatāms par ļoti aktuālu jautājumu mūsdienu krimināltiesībās tāpēc, ka izvēlētais tiesību institūts cieši saistīts ar kriminālsodu politikas nostādņēm, kuru mērķis ir nodrošināt efektīvu un samērīgu valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem, kas savukārt sekmē personas tiesiskās uzvedības audzināšanu. Tāpat mūsu valstī nav tāda kompleksa teorētiski praktiska pētījuma, kas veltīts soda noteikšanas jautājumiem. Līdz ar to bieži nākas saskarties ar atsevišķu apstākļu teorētiska formulējuma neprecizitātēm, pārpratumiem to atzīšanas un piemērošanas nosacījumos, kas ne tikai kaitē krimināltiesību sistēmas stabilitātei, bet arī vairo neuzticību prokuroriem un tiesnešiem. Lai labotu izveidojušos situāciju un ieviestu skaidrību soda noteikšanas jautājumos, likumdevējs uz Kriminālsodu politikas koncepcijas bāzes², veica būtiskus Krimināllikuma grozījumus, kas stājās spēka 2013.gada 1.aprīlī³, ierobežojot atbildību mīkstinošu un pastiprinošu apstākļu iepriekšējo nozīmi, tādējādi izveidojot pavisam jaunu krimināltiesisku sistēmu, kas prasa neatliekamu, rūpīgu un detalizētu analīzi, kas būtu attiecināms uz *promocijas darba novitāti*.

Lai pareizi izprastu šā tiesiskā institūta nozīmi, ir nepieciešams ne tikai aplūkot likuma normu, bet arī izanalizēt tās vēsturisko evolūciju un izdibināt pirmatnējo jēgu; saredzēt mijiedarbību ar citiem krimināltiesību institūtiem un izprast tiesiskās doktrīnas ietekmi. Lai darbs būtu pēc iespējas pilnīgāks, saturīgāks un objektīvāks, autors ir veicis salīdzinājumu ar citām valstīm. Ieskats

¹ Krimināllikums: Latvijas Republikas 1998.gada 17.jūnija likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.

² Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009.gada 9.janvāra rīkojums Nr.6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13.janvāris, Nr.6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2013.gada 12.februārī].

³ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202 (4805).

vēsturē palīdz saredzēt un izprast apstākļu patieso dabu un to pielietošanas nozīmīgumu, bet apstākļa evolūcijas izpēte ļauj veiksmīgi izziņāt konkrēta apstākļa attīstības gaitu, pielāgot to mūsdienu dzīves prasībām un saskatīt nākotnes perspektīvu. Tikai pateicoties apstākļa evolūcijas izpētei, ir iespējams izvairīties no kļūdām, kas tika pieļautas iepriekšējos likumos, un veiksmīgi virzīties uz priekšu. Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu starptautisks salīdzinājums ļauj izziņāt kaimiņzemju krimināltiesiskās nostādnes šajā jautājumā un rosina diskusiju par to pārņemšanas lietderīgumu.

Darbs ietver pētījumu par atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu jēgas un nozīmes skaidrojumiem, kas balstīts uz plašu starptautiski atzītu pētnieku viedokļu analīzi. Teorētiski atzinumi tiek papildināti ar tiesu prakses datiem, kas kopumā veido vienotu koncepciju par pētāmā juridiskā institūta būtību un tā patieso nozīmi kriminālsodu politikas jomā. Šis darbs ietver arī metodiskus norādījumus, kas palīdz izprast atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu pielietošanas nosacījumus, kā arī to pilnveidošanas iespējas. Diemžēl jākonstatē, ka šis unikālais juridiskais institūts, kas domāts, lai atvieglotu tiesām soda veida un mēra izvēles iespēju, nedarbojas ar pilnu atdevi un pat bieži apgrūtina to. Tādējādi promocijas darbā tiek pētīta atbildību pastiprinošo apstākļu ietekme uz soda mēru, kā arī mijiedarbība ar atbildību mīkstinošiem apstākļiem. Ietvertais pētījums var būt interesants un noderīgs studentiem un praktiskiem darbiniekiem, kā arī ikvienam, kurš interesējas par kriminālatbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem.

Promocijas darba *mērķis* ir izstrādāt kompleksu pētījumu par kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu nozīmi, kā arī pamatot to pielietošanas nosacījumu nepieciešamību. Tādēļ pētījuma *objekts* ir atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi.

Pētījuma hipotēze - kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi ir likumdevēja konkretizēti vainīgā personību, noziedzīga nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu raksturojoši aspekti.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai tiek izvirzīti šādi *darba uzdevumi*:

- 1) izpētīt speciālajā literatūrā sastopamos atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu skaidrojumus un apkopot vienotā koncepcijā krimināltiesību pētnieku viedokļus, kuri izskaidro šo apstākļu juridisko dabu;
- 2) veikt mūsu valsts Krimināllikumā ietvertu atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu salīdzinājumu ar citu valstu krimināltiesību sistēmas pamatnostādnēm un izanalizēt šo apstākļu vēsturisko attīstību;
- 3) vispārināt atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izveides nosacījumus Latvijas krimināltiesībās un aplūkot šā institūta turpmākās pilnveidošanas iespējas;
- 4) veikt tiesu prakses analīzi un izziņāt atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu ietekmi uz soda mēru;

- 5) apzināt Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūras nozīmi sodu noteikšanas principu izraudzīšanā un normu interpretācijas procesā nacionālajās tiesās;
- 6) izpētīt noziedzīga nodarījuma sastāva elementu mijiedarbību ar vispārējiem atbildību ietekmējošiem apstākļiem, izdibinot kopējas pazīmes un noskaidrojot izrietošās juridiskas sekas;
- 7) noskaidrot soda noteikšanas principu objektīvo un subjektīvo pazīmju nozīmi soda individualizācijas jautājumā;
- 8) izdibināt nereglamentēto atbildību mīkstinošo apstākļu atzīšanas cēloņsakarības;
- 9) apzināt atbildību pastiprinošo apstākļu biežāk sastopamus noraidīšanas iemeslus;
- 10) sistematizēt, nostiprināt un paplašināt zināšanas atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izpratnes jautājumos;
- 11) izstrādāt priekšlikumus (teorētiskā/praktiskā līmenī) identificētu problēmu novēršanai un krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošanai soda noteikšanas jautājumos.

Šāda risinājuma izstrādei veicama plaša analīze un pamatojums tam, kā panākt Krimināllikuma stabilitāti un izvairīties no tā nevēlamas pilnveidošanas, nepieciešams apzināt soda noteikšanas jautājumos pieļautās kļūdas tiesu praksē, rast loģisku izskaidrojumu, kādēļ tās radušās, un iekļaut praktiskus padomus to novēršanas iespējām. Tādēļ darba nodaļu secinājumi pamatojami ar iekļautiem piemēriem no Latvijas dažādu instanču tiesu nolēmumiem, kas kopumā ar teorētiskām atziņām veido objektīvu metodisku materiālu, kas izmantojams normu interpretācijas un likuma pilnveidošanas vajadzībām.

Pētījuma ietvaros apkopota plaša spektra zinātniskā literatūra krimināltiesiskajās zinātnēs, tiesību teorijā, valsts tiesībās, medicīnas tiesībās, bioētikā, filozofijā. Pētījuma tapšanā izmantoti literatūras avoti latviešu, angļu, vācu, krievu un ukraiņu valodās (kopā 209 avoti).

Promocijas darba *normatīvi tiesisko bāzi* veido starptautiskie cilvēktiesību dokumenti (konvencijas, deklarācijas, rezolūcijas), Eiropas Savienības direktīvas, starptautiskie līgumi, Latvijas un ārvalstu kriminālkodeksi, likumi, Ministru kabineta noteikumi un citi normatīvie akti, kas palīdz izziņāt atbildību ietekmējošo apstākļu juridisko dabu, darbības lauku un piemērošanas robežas (kopā 125 avoti).

Promocijas darba *empīriskā pamatā* ir Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra, publicētā un nepublicētā Latvijas un ārvalstu tiesu prakse par dažāda veida noziedzīgajiem nodarījumiem, izziņot kopējus soda noteikšanas principus un to kopsakarību ar cilvēktiesības aizsargājošām normām (kopā 210 avoti).

Darbs sastāv no piecām nodaļām, kurās ir ietverts atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu detalizēts izklāsts un to analīze. Pirmajā nodaļā aplūkoti darbā izmantotie pamatjēdzieni, pievērsta uzmanība to pamatpazīmēm un būtībai; otrajā nodaļā veikta vēsturiskās attīstības izpēte; trešajā un ceturtajā nodaļā ir ietverts apstākļu veidu raksturojums un to starptautisks salīdzinājums;

piektā nodaļa veltīta atbildību ietekmējošo apstākļu nozīmes un tiesu prakses analīzei, kas atspoguļo pētāmā juridiskā institūta pielietošanas iespējas un mijiedarbību ar citiem krimināltiesību institūtiem. Tāpat šajā nodaļā ir iekļautas apstākļu varbūtējās attīstības iespējas, kas balstītas gan uz esošo nepilnību koriģēšanu, gan nākotnē gaidāmiem grozījumiem, kas kopumā likumdevējam var palīdzēt izprast Krimināllikuma lietderīgas pilnveidošanas iespējas.

Lai risinātu promocijas darba uzdevumus un sasniegtu izvirzīto mērķi, atbilstoši pētījuma līmeņiem, tiek pielietotas vairākas *zinātniskās pētniecības metodes*: salīdzināšana; analīze un sintēze; indukcija un dedukcija; modelēšana; vēsturiskā un loģiskā izziņas metode; sistēmiskā pieeja.

Empīriskā līmenī notika informācijas iegūšana un uzkrāšana par pētāmajiem atbildību ietekmējošiem apstākļiem. Tas ir pirmais zinātniskā pētījuma līmenis, kad notiek iepazīšanās ar jēdzieniem, definīcijām, formulējumiem, ko izmanto normatīvajos aktos un teorijā. Tādēļ visā darbā galvenokārt ir izmantota salīdzināšanas metode, salīdzinot dažādu valstu krimināltiesību sistēmas īpatnības ar Latvijas tiesību sistēmu, kā arī atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu atšķirīgo izpratni un nozīmi.

Pētījuma empīriskā un teorētiskā līmenī galvenokārt izmantota analīze un sintēze, ar kā palīdzību tiek pētīti atsevišķo apstākļu struktūrelementi, to īpašības un pazīmes, tas ir zinātniskais pamats izpratnei par sastāvelementa nozīmi un funkcionālspeju. Analīze pielietota arī juridiskās teorijas un tiesu spriedumu izpētē, kad bija nepieciešams no tekstuāla veseluma izdalīt un pētīt apstākļa vai pat tā sastāvdaļas pamatojumu. Iegūtās informācijas apvienošana notika ar sintezes palīdzību, izzinot pastāvošās likumsakarības un noformulējot aksiomas. Šīs metodes skatāmas simbiozē ar indukcijas un dedukcijas metodēm, ar kuru palīdzību notika informācijas apstrāde, veidoti slēdzieni un darba secinājumi. Ar indukcijas metodes palīdzību no atsevišķiem faktiem, piemēram, noteiktas grupas dažiem atbildību ietekmējošiem apstākļiem, iegūta informācija ar vispārīgumu, kas attiecināma uz veselu grupu vai pat uz sistēmu. Tāpat šī metode izmantota darbā secinājumos par tiesu praksi, kad no atsevišķiem tiesu spriedumiem atvasinātas vispārējās cēloņsakarības. Savukārt, ar dedukcijas metodi veidoti slēdzieni un iegūtas jaunas zināšanas par konkrētu komponentu, vadoties no pieejamās informācijas par tā piederības grupu vai sistēmu. Iegūto zināšanu un rezultātu sakārtojums veikts pēc loģikas likumu un sistēmiskas pieejas nosacījumiem. Ar vēsturiskās metodes palīdzību tiek detalizēti izzināta apstākļu attīstības gaita, bet ar modelēšanas metodes palīdzību tiek veidots iespējamais juridiskā institūta - atbildību ietekmējošo apstākļu nākotnes modelis. Tādēļ promocijas darbā plaši izmantotas metožu savstarpējas kombinācijas, jo tikai ar vairāku metožu izmantošanu ir iespējams nonākt pie pareiziem secinājumiem un pamatot izvirzīto hipotēzi.

I NODAĻA

Kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu tiesību institūta būtība

1.1. Kriminālatbildību ietekmējoši apstākļi kā soda noteikšanas neatņemams elements un tā rašanās pamats

Krimināltiesības sastāv no vairākiem patstāvīgiem juridiskiem institūtiem, un, lai tie spētu funkcionēt, nepietiek vien ar formālu to iekļaušanu likumā, bet jābūt šo institūtu nozīmes vienotai izpratnei. Kā zināms, krimināltiesībās viens no galvenajiem elementiem ir sods un tā noteikšana, tomēr tas būtiski atšķiras dažādās valstīs, kā arī vēsturiskas attīstības gaitā tiek pieredzēta tā nozīmes un jēgas transformēšana. Vēl joprojām, pat vienas tiesību sistēmas ietvaros, starp Krimināllikuma normu piemērotājiem var pastāvēt zināmas domstarpības jautājumos, kas saistīti ar soda noteikšanas kritējiem. Šīs domstarpības ir pieļaujamas un pat vēlamas teorētiskā līmenī, tomēr tās nopietni kaitē un apgrūtina praktisko soda noteikšanu. Tādēļ šīs neprecizitātes un duālā soda noteikšanas daba ir jālikvidē, lai sekmētu pastāvošās krimināltiesību sistēmas stabilitāti.

Kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi ir visnotaļ nosacīts krimināltiesību institūts, kas var eksistēt gan patstāvīgā līmenī, pastarpināti ietekmējot soda noteikšanu, gan arī var būt iekļauts pašā noziedzīgo nodarījumu kategorijā, tādējādi tieši saistīts ar sodu. Šā tiesību institūta īpašības galvenokārt ir atkarīgas no valsts tiesību attīstības procesa un tiesību doktrinārām atziņām. Kriminālatbildību ietekmējošie apstākļi to plašākā izpratnē ir atvasināmi no soda nozīmes.

Mūsdienu soda izpratnes pieeja galvenokārt atzīst soda vēsturisko attīstību no vienkāršas atriebības līdz publiskam sodam. Jāpiekrīt šā viedokļa pārstāvjiem, kuri uzskata, ka mūsdienu sods savos pirmsākumos tiek iekļauts atriebības jēdzienā, kad cietušais par nodarīto „pārestību” atbildēja ar „atriebību”. Kā norāda Pauls Mincs (1868-1941), „tas pilnā mērā uzglabājās, kad sabiedrībā, sākdama formēties, personīgas izrēķināšanās vietā radās nokārtota „izpirkšana”. Tas konstatējams arī tur, „kur valsts vara nodibina sodu „institūtu” kā „atmaksu” (*retributio*) par vainīgi izdarīto vai, lai „atbaidītu” (*terrīto*) no tamlīdzīgiem nodarījumiem.”⁴ Pie šīs teorijas pārstāvjiem var pieskaitīt tādus Latvijas tiesību pētniekus, kā Paulu Mincu un Arvedu Švābi (1888-1959). Šie tiesību pētnieki uzsver, ka pirmatnējā sabiedrībā, „kad ļaudis dzīvoja dzimts satversmē”, dominēja uzskats, ka „par noziedznieku uzstājās visa viņa dzimts”. Tādējādi privāta un individualizēta atriebība izauga par veselās grupas asins atriebību, kura izvērtās par veseliem privātiem kariem jeb sirojumiem starp divām vainīgām dzimtēm vai ciltīm, bāliņu sirojumiem uz svešām „tautām”, lai atriebtu un gandarītu nodarīto. Ģermāņi to sauca par „*faidu*”, kam pēc satura atbilst latviešu „*vaidu laiki*” un

⁴ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 192.lpp.

„*vaidinieks*” – ļaundaris, ienaidnieks.⁵ Neapšaubāmi, ka ar asinsatriebības sistēmu un ar taliona (*dots pret dotu*) principu, jaunā veidojošās sabiedrībā vairs nevarēja pilnīgi apmierināt vajadzību taisnīguma panākšanā. Tādējādi tika ieviestas vairākas tiesību normas, kas saturēja jaunus paņēmienus, ar kuriem tika sakārtotas sabiedriskās attiecības. Tā Eiropas teritorijā 13.-14.gs., līdz ar kodificēto tiesību rašanos, parādījās jau iespēja atpirkties no „miera laušanas” asiņainām sekām, maksājot cietušajam nozieguma izpirkšanas cenu. Šo paradumu pazinuši visi indoeiropieši, par ko liecina šā nosaukuma vienādība: latv. cena, leišu kaina, avestu kaēnā – atriebība, sods, atlīdzība, no vārda „*koio*”- sodu, atriebju. Cenu noteica, vienojoties (*componere*) abām pusēm; tāpēc latīņu valodā šo cenu sauca par „*compositio*”, bet pašu nozieguma gandarīšanas veidu par kompozīcijas sistēmu.⁶ Līdz ar sabiedriskā labklājības līmeņa pieaugumu nodibinājās uzskats, ka noziedzniekam ne tikai jāatlīdzina cietušajam nodarītais ļaunums, bet jāatpērkas arī no pārējās sabiedrības. Šo publisko elementu sauca par „miera naudu”, ko sākotnēji vajadzēja maksāt vai nu tiesnesim par viņa pūlēm, vai zemes valdniekam. Pēc profesores Sanitas Osipovas domām, miera naudas ieviešana „bija solis virzībā uz publiskiem sodiem.”⁷ Savukārt Latvijas tiesību vēstures pētnieks Voldemārs Kalniņš (1907-1981) neuzskata, ka naudas sods ir izpirkšanas maksas paveids.⁸ Šeit var daļēji piekrist V.Kalniņam tajā ziņā, ka miera naudu var pamatoti saukt par naudas sodu, tomēr tas atrodas citā attīstības pakāpē.

Kriminālbildību ietekmējoši apstākļi pirmatnējā sabiedrības attīstības pakāpē ir neatdalāmi no atriebības izpratnes, bet vēlāk - no atlīdzības. Soda palielināšana vai samazinājums bija cieši atkarīgs no sirojuma stipruma un cilšu alkas pēc atriebības, kuru galvenokārt noteica cilšu vecākais. Tādējādi cilšu vecākā taisnīguma un situācijas izjūta ietekmēja piemērojamo sodu ne vien pašam vainīgajam, bet brīžiem pat veselai ļaundara ciltij. Runājot par pārejas posmu no viena sodu elementa (regulatora) uz augstāko pakāpi, vienlaikus jāatzīst, ka tā saturs un būtība arī mainās. Tomēr šajā laikā ir pārāgri runāt par soda pastāvēšanas kategoriju, balstoties uz to, ka iepriekš aplūkotie elementi ir ar izteiktu privāttiesisku raksturu un pat soda vārdiskais termins radies vēlākā laikā.

Pēc vācu profesora Hansa Hattenhauera (*Hans Hattenhauer*, 1931-2015) domām, jēdziens sods (vāc. – „*die Strafe*”) parādījās ap 12. gadsimtu, kad „sodu sāka uzskatīt par valstiskas kriminālpolitikas elementu”. Līdz šim sods tika apzīmēts ar vārdu „*Pein*” (lat.- *poena*⁹, frz.- *peine*, engl.- *punish*, ital - *pene*), tomēr viduslaikos sods iegūst tikuma mācības jēgu, ko izvirza priekšplānā. Tādējādi

⁵ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas skolotāju savienība, 1927, 18.lpp.

⁶ Турпат.; Sk. arī Солнцева Г. Российское уголовное право. Под редакцией и с вступительной статьей о Г.И.Солнцева Г.С.Фельдштейна. Ярославль: Демидовский юридический лицей, 1820, с.12-13.

⁷ Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 68.lpp.

⁸ Kalniņš V. Latvijas valsts un tiesību vēsture. 1.sējums. Rīga: „ZVAIGZNE”, 1972, 99.lpp.

⁹ G.Zemītis pieturas pie viedokļa, ka romiešu tiesībās sodu apzīmē ar grieķu vārdu *poena*, kas nozīmē izpirkums. Sk. Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006, 100.lpp.

jau valsts, publiski spriežot tiesu, lēma par tādu bargu līdzekļu izvēli un piemērošanu, kas būtu pamācošs visiem klātesošiem. Tomēr šajā laikā raksturīgs bija tas, ka vēl joprojām pastāvēja soda duālisms: līdz ar publisko sodīšanu vēl notika arī vecās personiskas atbēdas prāvas, kas nebija aizliegtas.¹⁰ Līdzīgu pieeju paūz krievu tiesībpētneki Mihails Vladimirskij-Budanovs (*Владимирский-Буданов Михаил Флегонтович*, 1838-1916), Igors Isajevs (*Исаев Игорь Андреевич*) un Serafīms Juškovs (*Юшков Серафим Владимирович*, 1888-1952)¹¹, kuri atzina personiskas atbēdas prāvas un sabiedrisko sodu par atsevišķiem „instrumentiem”, kas varēja pastāvēt un darboties vienlaikus, tomēr viņi pieļāva soda ģēnēzi no vienkāršas atbēdas un atpirkšanās iespējas līdz publiskam sodam.¹² Pēc viņu domām, noziegums krieviem viduslaikos ir nevis likuma vai firsta aizlieguma pārkāpums, bet, pirmkārt, uzskatāms par aizvainojumu, ko nodara cietušajam. Cietušais pārsvarā pats izlēma vainīgā likteni, bet šī rīcība tika ierobežota ar Krievu Tiesas normām.¹³ Tā, piemēram, Krievu Tiesas 23.§ tika ietverta prasība, ka par „zobena cirtiem vai sitiem ar tā spalvu vajadzēja samaksāt cietušajam 12.grivnas par aizvainojumu”¹⁴. Tādējādi viduslaikos aizvainojums, kur viena persona nodarīja pāri otrai, jau prasīja taisnīgu atmaksu sabiedrības skatījumā. Sodu ietekmējošais apstāklis, šajā skatījumā, ir cietušā aizvainojuma stiprums, kuru mēģina ierobežot un reglamentēt ar rakstisko normu starpniecību.

Pakāpeniska pāreja uz publisko sodīšanu ir saskatāma gan Austrumeiropas, gan Rietumeiropas tiesību normās. Tā, piemēram, 13. gs. vācu Sakšu spoguļa normas ietvēra plašu sabiedrisko sodu klāstu, reglamentējot gan nāves soda un miesas soda izpildīšanas veidus, gan nosakot apkaunojošus un goda sodus. Kā piemēru var minēt Sakšu spoguļa III grāmatas 23.pantu: „kas apzināti slēps vai baro cilvēku, uz kuru krīt aizdomas un kuru apsūdz nodarījumā, tam jāmaksā naudas sods. Ja viņš par to nezina, tad tiek atbrīvots no naudas soda, dodot zvērestu”¹⁵. Par vienu no tā laika progresīvākajiem risinājumiem var atzīt to, ka jebkuru no kriminālsodiem varēja piemērot arī pret tiesnesi, ja viņš negribēja sodīt personu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Tomēr šim sodam bija jābūt tādām pašām, kāds būtu piespriežams vainīgajam.¹⁶

Iepriekš aplūkotajai koncepcijai par soda nozīmi un tā attīstības gaitu, var pretstatīt citu sodu izcelšanās versiju, kuras piekritēji uzskata, ka sods pirmsākumos vispār nebija saistīts ar tiesību pastāvēšanu, bet gan cēlies no dzīvnieciskiem instinktiem. Tā Mihails Šargorodskijs (*Шаргородский Михаил Давидович*, 1904-1973), pētot Lafarga uzskatus, atzīmēja, ka talions,

¹⁰ Hattenhauer H. Das Europäische Rechtsgeschichte. 3. Auflage. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 1999, S.338.-340.

¹¹ Юшков С.В. Русская правда: происхождение, источники, ее значение. Под редакцией О.И. Чистякова. Москва: Зерцало М, 2002, с.337.

¹² Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. Москва: Территория будущего, 2005, с.362.

¹³ Исаев И.А. История государства и права России. Москва: Юристъ, 1996, с.21.

¹⁴ Правда Русская. Под редакцией Б.Д. Грекова. Текст 2-го т. Москва – Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1947, с.379.

¹⁵ Саксонское зеркало: памятник, комментарии, исследования. Ответственный редактор В.М. Корецкий. Москва: Наука, 1985, с.81.

¹⁶ Ibid, с.55.

asinsatriebība un izstumšana, atbilstoši šai pieejai, jau pastāvēja pirms tiesību rašanās. Taliona pirmsākumi nav saistīti ar taisnīgumu tāpēc, ka tas bija sastopams tajās ciltīs, kuras vēl atradās tik primitīvā attīstības pakāpē, ka neizprata taisnīgumu, un šīm ciltīm vispār nebija pazīstami tādi jēdzieni kā noziegums, vaina un process.¹⁷ Jāapšaubā minētās pieejas pamatus, jo taliona princips nav spoguļattēls, bet gan darbība, ar ko tiesību attīstības sākumā apzīmēja taisnīgumu. Citiem vārdiem, talions primārās attiecībās ir „ekonomiskais ekvivalents”, ar kuru mēra nodarījuma kaitējumu un izvēlas atriebības raksturu.¹⁸ Bet runāt par dzīvnieku instinktiem un refleksiem tiesību kontekstā ir lieka laika tērēšana, kura atrodas ārpus juridisko zināšanu loka. Šī pieeja izslēdz sodu ietekmējošo apstākļu pastāvēšanas iespēju, jo tas izriet no bioloģiski dzīvas būtnes aizsargreakcijas, kas nav pakļauta veselam saprātam un taisnīguma izjūtai.

Zinātniskajā literatūrā sastopam vēl vienu visnotaļ uzmanības cienīgu viedokli, ka jēdziens sods var būt radniecīgs ar grieķu jēdzienu *disciplina*. Ar šo jēdzienu grieķi apzīmēja personas sodīšanu ar rīkstēm un pātagām, tomēr šis jēdziens aptvēra arī reliģiska kulta rituālu. Pēc Džeimsa Glasa Bertrama (*James Glass Bertram*, 1824-1892) domām, jēdziens *disciplina*, pirmkārt, tika radīts nolūkā apzīmēt miesas soda veidu, ar kuru no sen seniem laikiem tika sodītas personas par savu nepakļaušanos un sabiedriska miera stāvokļa pārkāpšanu.¹⁹ Nav nepieciešams apšaubīt šā pieņēmuma ticamību, kas arī nav pretrunā ar aplūkoto soda rašanās koncepciju. Vienīgi jāpiebilst, ka soda kategorija atkarībā no valstu teritoriālajām un sabiedriskajām īpatnībām varēja būt nedaudz plašāka vai šaurāka. Tas pats attiecas arī uz soda attīstības posmiem, kad pāreja no viena „regulatora” uz nākamo pakāpi nenotika visos Eiropas reģionos vienlaikus. Kristīgās reliģijas izplatīšanās Rietumeiropā arī atstāja iespaidu uz soda noteikšanas un piemērošanas aspektiem.²⁰ Tādējādi par sodu ietekmējošu apstākli Rietumeiropā uzskatāma kristīgā morāle. Sodū samazinājums vai palielinājums bija tieši atkarīgs no personu reliģiskas ticības vai neticības.

Nepieciešamība pēc kriminālatbildību ietekmējošo apstākļu nošķiršanas jeb rakstiska nostiprinājuma rodas sodu attīstības pārejas posmā, kad sods tika uzskatīts nevis par privātas atriebības vai atmaksas līdzekli, bet kad tas tiek apzināts kā valsts un sabiedrības neatņemama sastāvdaļa. Jāatzīst, ka par sodu kā valsts instrumenta izveidošanos Latvijas teritorijā tiek uzskatīts 13. -14. gs., kad vecās paražu normas tika pārstrādātas un papildinātas ar jauniem, rakstiskiem

¹⁷ Шаргородский М.Д. Наказание по уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1957, с.21.

¹⁸ Мальцев Г.В. Месть и возмездие в древнем праве. Москва: Инфра-М, 2012, с.243.; Höpfel F. Gerechtigkeit – Billigkeit – Fairness. Buch: Justiz und Gerechtigkeit Historische Beiträge (16.-19.Jahrhundert). Griesebner A., Scheutz M., Weigl H. Innsbruck; Wien; München; Bozen: Studien-Verlag, 2002, S.45.-47.

¹⁹ Бертрам Д.Г. История розги: Текст 1-го т. Москва: Проспект, 1992, с.23..

²⁰ Аннер Э. История европейского права. Москва: Наука, 1999, с.150; Берман Г.Дж. Западная традиция права эпоха формирования. Москва: Инфра-М НОРМА, 1998, с.279.; Лист, фон Ф. Учебник уголовного права. Общая часть. Москва: Товарищество типографии А.И. Мамонтова, 1903, с.12-17.

noteikumiem.²¹ Šis posms kļuva par sākumu turpmāko kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu iezīmēšanai un nostiprināšanai. Kā pamato A.Švābe, latviešu vārds „sods” nozīmē to pašu, ko krievu „судъ, судъ” – tiesa. Ja krimināllieta nenonāca līdz tiesai, tad noziegums palika bez soda.²² Tādējādi jākonstatē, ka kriminālatbildību ietekmējošo apstākļu rašanās saistīta ar soda attīstību un pāreju no privāttiesiska rakstura uz publisko.

1.2. Kriminālatbildību ietekmējošo apstākļu institūta izpratnes ģenēze krimināltiesību teorijā

Pētījumi par kriminālatbildību ietekmējošo apstākļu būtību, kā patstāvīgu tiesību institūtu, teorijā sāka parādīties samērā vēlu, XIX gadsimtā. Šis laiks raksturīgs ar to, ka tiek veikti plaši pētījumi par krimināltiesību nozari, tās funkcionāls spēju un nozīmīgumu. Šīs uzmanības un pētījumu rezultātā izveidojās jauna, ātri progresējoša koncepcija par krimināltiesībām kā patstāvīgu tiesību institūtu kopumu, kurā katra tā sastāvdaļa jeb institūts²³ pilda noteiktas funkcijas. Šo uzskatu stiprināšana, kā atzīmējis profesors Remi Kabrijaks (*Remy Cabrillac*), galvenokārt saistāma ar franču tiesību transformēšanu jeb Napoleona kodifikācijas procesu, kas ietekmēja turpmāko Eiropas tiesību attīstību. Eiropas valstīs uzsākts apjomīgs likumu radīšanas darbs, kura rezultātā tiek sastādīti jauni sistēmiski pilnīgi likumi.²⁴ Šie priekšnosacījumi kalpoja par pamatu jauna, līdz šim nepazīstama krimināltiesību institūta izveidošanai.

Kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu tiesību institūta radīšana bija milzīgs solis ceļā uz soda taisnīgu piemērošanu. Ja līdz šim krimināltiesību normas nepazina stingri noteiktus vispārīgos soda noteikšanas principus, tad, iekļaujot šo institūtu, tiesnešiem radās iespēja to ņemt vērā, risinot jautājumus par soda samērīgumu. Kā norādījis viens no cienījamākajiem Latvijas valsts tiesību pētniekiem Pauls Mincs, atbilstoši pozitīvo tiesību koncepcijai, „soda taču ne nodarījumu, bet izdarītāju par izdarīto nodarījumu! Jo formālāk tiesības raugās uz jautājumu par noziedzīga nodarījuma un soda samērību, jo vairāk tiesas savā pakārtojošā darbībā ierobežojas ar izdarītā tiesisku novērtēšanu. Tāds *juris stricti*²⁵ sauss formālisms ar laiku tomēr deva vietu noziedzīga nodarījuma pareizākai izpratnei, kas nodarījumu cieši saistīja ar tiesībpārkāpēja

²¹ Plašāk sk.: Lazdiņš J., Blūzma V. Parāžu tiesības Latvijas teritorijā līdz XIII gs. Grām.: Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. 1.sējums. Seno parāžu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998, 19.-25.lpp.

²² Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas skolotāju savienība, 1927, 20.lpp.

²³ Tiesību institūts – tiesību nozarē nošķirtu tiesību normu grupa, ko savstarpēji vieno regulējamo vienveidīgo sabiedrisko attiecību veida kopējās pazīmes. To tiesību normu vienība, kurai piemīt noturība (pastāvēšanas ilgums, dzīvīgums) un sistēmiskums. Jakubaņecs V. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: „P&K”, 2005, 327.lpp.

²⁴ Кабриак Р. Кодификация. Пер. с.фр. Л.В.Головко. Москва: Статут, 2007, с.361-375.

²⁵ *Negotia stricti juris lat.* senromiešu tiesību princips, kurš atzīst stingri burtisku, noslēgta līguma interpretējumu. Sk. arī Kvinta Mucija Scevola (*Quintus Mucius Scaevola*) citāts „lielākais spēks ir rakstītam tekstam, nekā pušu nodomam”. Летяев В.А. Рецепция Римского права в России XIX – Начала XX В. (историко-правовой аспект). Волгоград: Издательство ВолГУ, 2001, с.201.

personību”.²⁶ Tādējādi kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi kļuva par piespriežamā soda mēra izvērtēšanas kritērijiem, kas tiešā veidā „vērtēja” izdarītāju.

Ivans Kozačenko (*Козаченко Иван Яковлевич*) atzīmē, ka kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu parādīšanās jāsaista ar nepieciešamību rakstiski atrisināt virkni jautājumu, kas skar attiecības starp soda noteikšanu un blakus pastāvošiem apstākļiem. Rakstisks regulējums bija nepieciešams, lai: 1) nošķirtu soda noteikšanas nozīmīgus apstākļus no parastiem, kuri nav ņemami vērā; 2) nošķirtu un sadalītu apstākļus pēc mīkstinošo vai pastiprinošo apstākļa pazīmēm; 3) apzīmētu apstākļu darbību un noteiktu to nozīmi atbildības²⁷ mīkstināšanā un pastiprināšanā, izdarītā kaitīgumā, sodā vai atbildībā; 4) noteiktu tiesnešu kompetenci mīkstinoša vai pastiprinoša apstākļa vērā ņemšanā vai neņemšanā, ja šis apstāklis tieši ierakstīts likumā; 5) kādās robežās jāievēro mīkstinošie vai pastiprinošie apstākļi (vai normu sankcijas robežā vai ārpus tā).²⁸

Ļevs Gauhmans (*Гаухман Лев Давидович*), savukārt, atbalsta nedaudz plašāku kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu nozīmes traktējumu. Vadoties no nozīmes interpretējuma, viņš uzskata, ka šie apstākļi jāsaista ne tikai ar soda noteikšanas procesu, bet jāskata daudz plašāk. Pārsvarā šos apstākļus kļūdaini saista ar likumdevēja vēlmi akcentēt uzmanību uz kriminālatbildības realizēšanas pamatu, kas izpaužas kā soda uzlikšana. Sods ir kriminālatbildības mērķis, tādējādi apstākļi ir šā mērķa instruments. Tomēr paliek nepamanīta likumdevēja vēlme pēc tiesu prakses humānizācijas, kas izpaužas gan nosacītā sodīšanā, gan atbrīvošanā no kriminālatbildības, tad šie apstākļi jāvērtē, lai panāktu taisnīgumu. Tādēļ mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu nozīme jau iziet ārpus soda noteikšanas konteksta.²⁹

Ojārs Rudzītis, atbilstoši sociālistiskā pozitīvisma uzskatiem, sašaurina atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu nozīmi un skata tos tikai soda noteikšanas pamatotības kontekstā, pasvītrojot, ka tie jāņem vērā, nosakot sodu, un jāatspoguļo spriedumā. Bet izņēmums ir tikai tad, kad kāds no šiem apstākļiem, kas iekļauts kriminālkodeksa vispārīgā daļā, paredzēts arī sevišķās daļas panta dispozīcijā attiecīgā nozieguma pazīmes veidā, kas, nosakot sodu, nav papildus jāuzskata par atbildību mīkstinošu vai pastiprinošu apstākli.³⁰ Atbilstoši šim atzinumam atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi sastopami gan kodeksa vispārīgajā daļā, gan sevišķajā daļā, taču, nosakot sodu, nav pieļaujams šo apstākļu nozīmes palielinājums. Līdz ar to konstatējams, ka apstākļu rakstisks dublējums var liecināt par sistēmiskām nepilnībām kodeksā.

²⁶ Mincs P. Krimināltiesību kurss: vispārējā daļa. Rīga: aut.izd., 1934, 306.lpp.

²⁷ Oriģinālā, I.Kozačenko norāda uz „... nozīmi vainu mīkstināšanā un pastiprināšanā”.

²⁸ Уголовное право: общая часть: учебник для вузов. Ковалев М.И., Козаченко И.Я., Кондрашова Т.В. и др. Отв. ред. И.Я.Козаченко и З.А.Незнамова. Москва: ИНФРА-М: НОРМА, 1997, с.382.

²⁹ Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная: учебник. Под. общ. ред. Л.Д.Гаухмана, Л.М.Колодкина, С.В.Максимова. Москва: Юриспруденция, 1999, с.784..

³⁰ Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982, 148.lpp.

Latvijas valsts krimināltiesību pētnieku vidū dominē uzskats, ka šie apstākļi pastāv ārpus noziedzīgā nodarījuma sastāva. Kā norāda Aivars Niedre, apstākļus kas mīkstina vai pastiprina kriminālatbildību, jānorobežo no apstākļiem, kuri ietverti noziedzīgā nodarījuma dispozīcijā un tieši ietekmē tā kvalifikāciju.³¹ Šis definējums izriet no Krimināllikuma interpretējuma, kurā pētāmie apstākļi iekļauti vispārīgos soda noteikšanas principos. Savukārt apstākļus, kuri iekļauti dispozīcijā, ja tam ir pamats, var nosaukt par vainu mīkstinošiem vai pastiprinošiem.³² Valentija Liholaja savukārt aizstāv viedokli, ka apstākļi neietekmē kriminālatbildību, bet gan sodu. Kriminālatbildība nevar būt lielāka vai mazāka – vai nu tā ir, vai arī tās nav.³³ Tieši šis viedoklis guva plašu apstiprinājumu un tiek lietots Latvijas tiesu praksē, atzīstot šos apstākļus par soda individualizācijas kritēriju, atzīmējot, ka pareiza soda noteikšana nav iespējama bez apsūdzētā atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izvērtēšanas. Tomēr likumdevējs nav noteicis, kāda tieši loma soda individualizācijas procesā ir atvēlama dažādiem atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem, kā to var ietekmēt šo apstākļu saturs un skaits.³⁴

Savukārt, Vācijas krimināltiesību pētnieki pieļauj brīvāku kriminālatbildību ietekmējošo apstākļu definējumu. Tomas Fišers (*Thomas Fischer*) norāda, ka soda noteikšanas pamats ir nodarījumu izdarījušās personas vaina. Nosakot sodu, tiesa vērtē visus apstākļus, kuri liecina par labu personai, kas izdarījusi nodarījumu, un pret viņu. Šie apstākļi nav atsevišķi izdalīti un reglamentēti, vienīgi tie nevar būt kā likumā paredzētā nodarījuma sastāva pazīme.³⁵ Tādēļ ietekmējošo apstākļu nozīmes formulējums aptver visnotaļ plašu darbības lauku. Par vērā ņemamiem apstākļiem var būt gan apstākļi, kas raksturo personību, gan apstākļi, kas attiecas uz noziedzīgo nodarījumu, gan personu motīvi un mērķi, gan sadzīviski apstākļi. Pilnīgi pieļaujams par ietekmējošu apstākli uzskatīt arī tādu apstākli, kurš nav tieši saistīts ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Turklāt Vācijas krimināltiesību teorijā nav strikta apstākļu dalījuma pēc mīkstinošo un pastiprinošo pazīmēm. Vienīgi tiek atzīts, ka mīkstinošo apstākļu gadījumā tiek paredzēta vai pieļauta īpaša, stingri reglamentēta soda mīkstināšanas iespēja.

Ivans Kozočkins (*Козочкин Иван Данилович*), analizējot angļu tiesības, atzīst, ka pagaidām nav vēl pieņemts normatīvais akts, kurā būtu nostiprināti vispārīgi soda noteikšanas principi, soda nozīme un mērķi. Veselā virknē krimināltiesību likumu, ko pieņem parlaments, centrālo vietu aizņem taisnīguma atdarīšana vai atjaunošana, sabiedrības aizsargāšana no kaitējuma,

³¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1. Vispārīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 163.lpp.

³² Turpat.

³³ Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006.12.decembris, Nr.49, 29.lpp.

³⁴ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

³⁵ Fischer T. Strafgesetzbuch und Nebengesetze. München: Verlag C.H.Beck, 2001, S. 375.

kas tiek nodarīts ar noziedzīgo nodarījumu un preventīvais darbs.³⁶ Angļu tiesībām ir raksturīgs normu elastīgums un mazāks abstraktums salīdzinājumā ar Romāņu – Ģermāņu saimes tiesību normām, bet tiesības tiek saprastas kā noteiktas situācijas atrisinājums, ko pauž tiesa.³⁷ Pamatots tiesu lēmums kļūst par precedentu, lai risinātu līdzīgas lietas un par kritēriju, lai izvērtētu konkrēta apstākļa dabu. Taisnīguma atdarīšana īstenojama caur soda alternatīvo raksturu, tā samērīguma pakāpi un konkrētības jeb individualizācijas pieeju. Nav līdzīgas tiesību sistēmas, kurā soda individualizācijas pieejai ir tik liela nozīme kā angļu tiesībās. Kriminālatbildību ietekmējošie apstākļi nav definēti, tomēr atbilstoši šai pieejai pieļaujams, ka šo apstākļu parādīšanās izriet no tiesu prakses. Liela nozīme ir vainīgās personas raksturojumam, nodarījuma kaitīguma pakāpei un personas vēlmēm pildīt sociālas saistības.³⁸ Tiesām ir plašas iespējas ņemt vērā un pamatot jebkuru apstākli, kas, viņuprāt, ir pietiekams, lai samazinātu vai pretēji - palielinātu soda mēru.

1.3.Kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi vispārīgo soda noteikšanas principu vidū

Krimināltiesībās visas problēmas vienmēr ir koncentrējušās ap noziedzīgu nodarījumu un sodu. Kas ir sodāms un kā sodāms – uzskatāmi par centrālajiem krimināltiesību jautājumiem.³⁹ Saskaņā ar Krimināllikuma 35.panta pirmo daļu sods ir „piespiedu līdzeklis, ko personai, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, šā likuma ietvaros valsts vārdā piespriež tiesa vai likumā paredzētajos gadījumos nosaka prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu”. Pati par sevi soda kategorijas apzināšana un iekļaušana krimināltiesību sfērā neatklāj tā noteikšanas iespējas. Lai personu sauktu pie kriminālatbildības, jābūt stingram tiesiskam pamatam. Soda noteikšana ir cieši atkarīga no vispārīgiem tiesību principiem, kuri labi visiem zināmi un īstenībā neviens neapstrīd to nozīmi, kas ir saprotams un vēlams. Šie principi Eiropas valstu kriminālkodeksos var parādīties gan rakstiskā, gan nerakstītā veidā, piemēram, tādi kā: taisnīgums, likumība, humānisma princips, soda individualizācijas princips utt. Tomēr, lai pilnīgāk izprastu soda būtību, nepieciešams vērst uzmanību un veikt salīdzinājumu arī rakstiskas normas ietvaros. Tā Krimināllikuma 46.pantā ir iekļauti soda noteikšanas vispārīgie principi. Šā panta pirmā daļa nosaka, ka sodu nosaka tādā apmērā, kādu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu paredz šā likuma sevišķās daļas attiecīgā panta sankcija, ievērojot šā likuma vispārīgās daļas noteikumus; panta otrā daļa ietver norādi, ka, nosakot soda veidu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, kā arī vainīgā

³⁶ Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.81-84.

³⁷ Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. Москва: Норма, 2006, с.258.

³⁸ Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.81-84.

³⁹ Hamkova D. Goda un cieņas krimināltiesiskā aizsardzība. (Promocijas darbs). Rīga, 2009, 55.lpp.

personību, savukārt, atbilstoši panta trešajā daļā noteiktajam, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus ņem vērā, nosakot soda mēru.⁴⁰

Latvijas valstī soda individualizācijas jautājumā piemīt stingrs formālisms, kas saistīts ar precīzu, ierakstītu nosacījumu izpildīšanu. Tādējādi soda individualizācija ir cieši saistīta ar likumības principa ievērošanu, kas izpaužas pareizā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijā un taisnīga soda noteikšanā, vadoties no soda noteikšanas vispārīgajiem principiem. Noziedzīgā nodarījuma kvalifikācija norāda uz tā raksturu un to soda veidu un mēru, kāds var tikt noteikts par konkrēto noziedzīgo nodarījumu, kam seko konkrēta soda noteikšana likumā paredzētās sankcijas ietvaros vai arī vieglāka soda noteikšana nekā likumā paredzētais sods, ja ir konstatēti tam nepieciešamie priekšnosacījumi.⁴¹

Par soda individualizāciju, savulaik, labi izteicies itāļu kriminologs Enriko Ferri (*Enrico Ferri*, 1856-1929), norādot, ka neatkarīgi no tā, kāds noziegums ir izdarīts, krimināltiesu uzdevums ir nevis piespriest vainīgajam noteikto soda devu, proporcionālu noziedznieka vainai, bet gan jāatbild uz jautājumu: vai ir nepieciešams pie konstatētajām objektīvajām nozieguma īpatnībām (tiesību pārkāpums un nodarītie zaudējumi) un subjektīvajām noziedznieka īpašībām (mudinošie iemesli un vainīgā antropoloģiskais tips⁴²) izņemt šo personu no sabiedrības uz mūžu, vai uz garāku vai īsāku laiku atkarībā no apsūdzētā pielāgošanās spējām sabiedriskajai dzīvei, vai varbūt ir iespējams aprobežoties tikai ar prasību par nodarītā kaitējuma pilnu atlīdzināšanu.⁴³ Var teikt, ka tas jau ir progresīvais domāšanas veids, kas īpaši aktualizējas mūsdienās. Likumdevējam jāiedziļinās atbildes uz šo jautājumu meklējuma procesā, jo no viņa ir atkarīgi soda vērtējuma kritēriji, kas tiek nemitīgi mainīti, savukārt no prokuroriem un tiesnešiem tiek prasīts, lai tie spētu adekvāti un samērīgi noteikt sodu. Izcils franču zinātnieks Mišels Fuko (*Michel Foucault*, 1926-1984) soda individualizāciju pielīdzina krimināltiesību sistēmas stratēģiskajai prasībai pēc sodu mīkstināšanas. Lai nodrošinātu soda piemērojamību, jāatrod līdzsvaru starp „cilvēks - robeža”, kas ar sevi aizvietoja novecojošu shēmu „cilvēks - mērs”. Tādēļ, lai piespriestu sodu, nepieciešams ne tikai atrast atbilstošu soda mēru, bet jāgādā, lai tas būtu humāns pret konkrētu cilvēku. Tomēr klātesošie elementi – „mērs” un „humānisms” ir tik nenoteikti, reizē neskaidri un joprojām saistīti ar sodu ekonomijas problēmu. Humānismu M.Fuko nosauc par *enigmātisko* maigumu⁴⁴ jeb, tulkojot to no grieķu valodas, tas skanētu kā mīklainais vai neskaidrs, kas mūsdienās noteikti ir attiecināms pie

⁴⁰ Krimināllikuma 46.panta aktuālā redakcija pēc grozījumiem, kas izdarīti 2013.gada 13.decembrī. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202.

⁴¹ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

⁴² Enriko Ferri ar vainīgā antropoloģisko tipu izprot personas noziedzīgu noslieci izdarīt konkrēta veida noziedzīgus nodarījumus.

⁴³ Ферри Э. Уголовная социология. Москва: Инфра-М, 2005, с.569.

⁴⁴ Fuko M. Uzraudzīt un sodīt. Tulk. Inta Geile-Sīpolniece. Rīga: Omnia mea, 2001, 70.lpp.

vērtējuma jēdzieniem. Savukārt Frīdrihs Hajeks (*Friedrich August von Hayek*, 1899-1992) atzīst, ka sabiedrība par taisnīgas uzvedības tiesībām atzīst tikai tādas tiesības, kas iekļautas un regulētas ar likuma normām. Likuma mērķis ir nodrošināt pareizas lietas izkārtojuma izpratni un atpazīstamību. Ticības zaudēšana tiesībām, kas nodrošina taisnīguma prasības izpildi, noved pie progresējošas individuālas brīvības robežu pārkāpšanas.⁴⁵

Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakses apkopojumā, kas publicēts 2008. gadā, atzīts, ka soda individualizācija vispirms jau ietverta soda noteikšanas vispārīgajos principos. Tā arī izpaužas noteikumos, kas regulē soda noteikšanu par sagatavošanos noziegumam un par nozieguma mēģinājumu, soda noteikšanu par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts līdzdalībā, par vieglāka soda noteikšanu nekā likumā paredzētais sods, par notiesāšanu nosacīti. Individualizācijas iespējas ietvertas arī noteikumos par soda noteikšanu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem un pēc vairākiem spriedumiem. Būtiski ir tas, ka vienmēr, ja likums neparedz izņēmumu, soda individualizācija tiek veikta, ņemot vērā tos pašus kritērijus – nodarījumu, personību, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus. Nosauktie faktori neapšaubāmi ieņem centrālo un vissvarīgāko vietu soda noteikšanā, turklāt tie atrodas savstarpējā sakarībā un atkarībā, jo noziedzīgā nodarījuma raksturs ir cieši saistīts ar vainīgā personību, savukārt, atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi attiecas kā uz nodarījumu, tā arī uz tā izdarītāju. Jāatzīst, ka visplašāk soda individualizācija izpaužas apsūdzētā personības un atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izvērtēšanā, pie tam galvenā loma ir tieši personības, tās bioloģisko un sociālo īpatnību – vecuma, dzimuma, veselības stāvokļa, ģimenes stāvokļa izpētei.⁴⁶ Noziedzīgā nodarījuma motīvam un mērķim Latvijas krimināltiesībās nepiemīt tik būtiska nozīme kā citās Eiropas valstīs. Tas izskaidrojams ar pieejas dažādību, jo likumā reglamentēt noziedzīgā nodarījuma motīva un mērķa izpaušmi un formas ir iespējams tikai nosacīti. Nerakstīta jeb nereglamentēta nosacījuma vērtēšana un ievērošana nav iespējama no formālisma pozīcijas, kas tiek pārmanota, un pagaidām vēl tiek saglabāta no Padomju Savienības laikiem. Kaut gan pēdējā laikā notiek intensīvs darbs, lai tuvinātu Latvijas kriminālsodu sistēmu citu Eiropas Savienības valstu sodu sistēmai⁴⁷, tomēr šis process aprobežojas ar rakstisko nosacījumu grozīšanu.

⁴⁵ Хайек Фридрих Август фон. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. Перевод с английского Б.Пинскера и А.Кустарева под ред. А.Курьева. Москва: ИРИСЭН, 2006, с. 70-71.

⁴⁶ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvārī].

⁴⁷ Sk. Lisabonas Līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, parakstīts Lisabonā 2007. gada 13. decembrī. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> [aplūkots 2014.gada 10.janvārī].; Gratkovska I., Zemzars U. Kriminālsodu politikas aktualitātes. Jurista Vārds, 2011. 3.maijs, Nr.18, 8.-13.lpp.

Soda noteikšanas iespējas bez apsūdzētā atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izvērtēšanas ir visnotaļ niecīgas un apšaubāmas. Tiesnešiem jāizvērtē konkrēti apstākļi un pamatoti jāizvēlas sods,⁴⁸ kas būtu pietiekams, lai vainīgais saprastu savas darbības kaitīgumu un turpmāk atturētos no sabiedriski nevēlamas darbības izdarīšanas. Tagad no teorētiskās puses var pievērst uzmanību praktiskās puses elementiem, tos var nosaukt par tiesneša palģinstrumentiem, kurus vērtējot, jāizvēlas atbilstošs soda veids un tā mērs. Tādās valstīs kā Vācija, Austrija, Šveice, tāpat arī Igaunijā par pamatu ņem vērā personas vainu, savukārt Latvijā, nosakot sodu, vērtē personas atbildības pakāpi. Visnotaļ uzmanības cienīgu viedokli izteica vācu autori Detlefs Krauss (*Detlef Krauß*, 1934 - 2010) un Jenss Kristians Pastile (*Jens-Christian Pastille*), ka šā jēdziena skaidrojumi atkarīgi no pastāvošās teorijas, piemēram: 1) vaina un atbildība varētu būt viens un tas pats; 2) to saista ar brīva cilvēka gribu, kā rezultātā vienādos apstākļos var tikt pieņemti atšķirīgi lēmumi; 3) vai arī var runāt tikai par atbildību, atmetot vainas jēdzienu.⁴⁹ Tomēr, neatkarīgi no nosaukuma, šos jēdzienus vērtē, vadoties no personas fiziskā stāvokļa, vai tai ir vai nav noziedzīga nodarījuma subjekta pazīmes un vai tā spēj „nest” atbildību.⁵⁰ Vācijā tiesa vērtē nodarījuma raksturu, kaitīgumu, ka arī personību raksturojošās ziņas, viņas attieksmi pret nodarījumu. Īpaši tiek ņemts vērā: personas, kas izdarījusi nodarījumu, virzošie motīvi un mērķi; domāšanas veids, kas izriet no noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas un tā izdarīšanā parādītā griba; pienākumu pārkāpšanas pakāpe; nodarījuma izdarīšanas veids un vainīgās sekas; likumpārkāpēja iepriekšējā dzīve, viņa personiskie

⁴⁸ Tiesu process, tiek saukti arī par justīciju, kas no lat. vārda *iūstitia* nozīme taisnīgums. Sk. Кофанов Л.Л. Lex et ius: возникновение и развитие римского права в VIII - III вв. до н.э. Москва: Статут, 2006, с.179.; Sk. arī Par Juridiskās terminoloģijas apakškomisijā izstrādāto terminu apstiprināšanu: LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr.46. Latvijas Vēstnesis, 2005. 13.septembris, Nr.145 (3303).

⁴⁹ Krauss D., Pastile J.K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 81.lpp.

⁵⁰ Atbildības jēdziena definējums un tā satura atklāšana ir iespējama vien no konkrētas tiesību izpratnes pozīcijas. Krimināltiesību izpratnes pieeja, atrodoties nepārtrauktā attīstības stadijā, ļauj relatīvi tikai uz īsu laiku precīzi atklāt atbildības jēdziena saturu, kas savukārt vēl nenozīmē, ka paši tiesību doktrīna paliek nemainīga. Atsevišķās valstīs atbildības jēdziena saturs mēdz būt dažāds, tas pats attiecināms arī uz jēdziena vēsturisko ģenēzi, ko pietiekami argumentēti un vispusīgi savā pētījumā izklāstīja pazīstamie krievu pētnieki Ļevs Kruglikovs (*Кругликов Лев Леонидович*) un Aleksandrs Vasiļevskijs (*Васильевский Александр Валентинович*). Klasiska vācu atbildības jēdziena izpratne, cieši sasaistīta ar juridiskas metodoloģijas uzdevumiem, ko pamatoja Marcs Bjunings (*Marc Büning*), kurā centrālo vietu ieņem vainas izpētes aspekts, turpretī, kā redzams no Jāņa Rozenberga pētījuma, joprojām ir aktuāls jautājums par „*strict liability*” jeb stingro atbildības kategoriju, kas galvenokārt ir tik raksturīga anglosakšu tiesību lokam. Darba ietvaros atbildības jēdziens aplūkots kā personas vainas un soda kategorijas savstarpēji apvienojamais elements. Atbildība vienlaikus ir izprotama kā starpjēdziens, ar ko apzīmē cēloņsakarības esamību starp individuālo vainu un sabiedrisko/valsts sodu. Runājot par atbildību ietekmējošo apstākļu institūta paša jēdziena definējumu, tad jāatzīst, ka šis jautājums iziet jau ārpus krimināltiesībām un vienlaikus aplūkojams gan kriminoloģiskajā, gan tiesību filozofiskajā sfērā. Ja aplūkojamais institūts ir nosaukts par *vainu ietekmējošiem apstākļiem*, tas savukārt liecina par subjektīvas pieejas jeb individuālistiskas doktrīnas īstenošanu, kad centrālā vieta atvēlēta vainīgai personai, un no šīs pozīcijas tiek aplūkota persona saistībā ar aizliegtu darbību, turpretī, runājot par *sodu ietekmējošiem apstākļiem*, tad šī definīcija sasaistāma ar objektīviem kritērijiem, kuri galvenokārt domāti, lai raksturotu noziedzīgu darbību/bezdarbību un to sabiedriski kaitīgās sekas. Šajā situācijā pareizais risinājums, kas šodien akceptēts, ir šo divu pretstatīto pieeju apvienošana relatīvi neitrālā jēdzienā. Кругликов Л.Л., Васильевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2003, с.9-50.; Büning M. Die strafrechtliche Verantwortung faktischer Geschäftsführer einer GmbH. (Hagen, Fern Universität, Diss.). Münster: LIT Verlag, 2004, S.173-187.; Rozenbergs J. Vainas institūts krimināltiesībās un tā nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. (Promocijas darbs). Rīga, 2012, 156.-159.lpp.; Sk. Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006. 12.decembris, Nr.49, 26.-29.lpp.; Sk. Велиев С.А. Принципы назначения наказания. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, с.224.

un materiālie apstākļi, kā arī viņa uzvedība pēc nodarījuma izdarīšanas, īpaši viņa pūles atlīdzināt nodarīto kaitējumu un panākt vienošanos ar cietušo.⁵¹ Tāpat kā Krimināllikumā, netiek ņemti vērā apstākļi, kuri jau ir likumā paredzētā nodarījuma sastāva pazīme. Domājams, ka tik plaša formulējuma iekļaušana kriminālkodeksā izskaidrojama ar to, ka Vācijas tiesām šie nosacījumi ir būtiski, savukārt Latvijas gadījumā tās kodeksos, kuri veidoti uz KPFSR kriminālkodeksa bāzes, priekšplānā tiek izvirzīti atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi, kas attāli atgādina franču sistēmas paliekas. Savukārt Vācijā kriminālkodeksā mīkstinoši apstākļi tiek minēti ļoti vispārīgā veidā, bet pastiprinošo apstākļu kā tiesību institūta vispār nav.⁵² Austrijas kriminālkodekss pēc nostājas ir nedaudz tuvāks Krimināllikuma struktūrai, tomēr arī tur tiesnešiem ir lielāka nozīme, vērtējot citus apstākļus, līdzīgi kā tas notiek Vācijā. Polijā un Bulgārijā soda noteikšana arī daudz tuvāka vācu tipa kodeksiem, nekā Latvijas modelis. Pēc I.Kozačenko domām, atbildību pastiprinošo un mīkstinošo apstākļu institūts parādījās ar nolūku reglamentēt tiesas spriešanu. Pēc šo apstākļu nostiprināšanas likumā, tiesas varēja daudz ātrāk un precīzāk noteikt vainīgajai personai atbilstošu sodu. Pēc šā tiesību pētnieka domām, būtu atsevišķi izdalāmi apstākļi, kas palielina vai mazina vainu no apstākļiem, kas mīkstina sodu.⁵³

Krimināltiesību pētnieks Alfrēds Žalinskis (*Жалинский Альфред Эрнестович*, 1932-2012), kurš pētīja Vācijas kriminālkodeksu, izteica pieņēmumu, „ka apstākļi, kuri liecina par labu personai, kas izdarījusi nodarījumu, un pret viņu, domāti, lai izmēritu vainas pakāpi”. Tādējādi tos var saukt par vainu mīkstinošiem un vainu pastiprinošiem apstākļiem,⁵⁴ tomēr vēlāk atzīst tos par soda noteikšanas algoritma ietekmējošo faktoru.⁵⁵ Līdzīgu viedokli pauž Samirs Velijs (*Велиев Самир Ахмед-оглы*), pie tam norādot, ka gan pastiprinoši, gan mīkstinoši apstākļi vēsturiskās attīstības gaitā terminoloģiski tika definēti dažādi, bet to jēga vienmēr tiek saistīta ar soda palielināšanu vai mazināšanu!⁵⁶ Pretēju viedokli pauž Anatolijs Kozlovs (*Козлов Анатолий Петрович*), apgalvodams, ka atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi ir nekas cits, kā

⁵¹ Strafgesetzbuch (StGB). Deutschland. Pieejams: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

⁵² Fischer T. Strafgesetzbuch und Nebengesetze. München: Verlag C.H.Beck, 2001, S.375.

⁵³ Уголовное право: общая часть: учебник для вузов. Ковалев М.И., Козаченко И.Я., Кондрашова Т.В. и др. Отв. ред. И.Я.Козаченко и З.А.Незнамова. Москва: ИНФРА-М: НОРМА, 1997, с.382.

⁵⁴ Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: Проспект, 2004, с.323-329.

⁵⁵ A.Žalinskis, citējot tiesneša G.Šefera atziņas, pievienojas uzskatam, ka „likums neietver apstākļu sistemātiku un nesatur apstākļu pilnu izklāstu, kas ņemams vērā soda noteikšanas procesā... Jautājumos, kā vērtēt atsevišķa fakta nozīmi, likums tāpat nesatur nekādus norādījumus” Vācijā likumdevējs apzināti izvairās sniegt likumā soda mērķa un jēgas reglamentāciju. Līdz ar to tiesneši vadās pēc doktrināram atziņām, kas ietilpst visaptverošā jeb kompleksu teorijā (*Vereinigungstheorie*), paredzot soda mērķa tiešu izvirzīšanu un tā pamatošanas nepieciešamību izlemjamajā lietā, kas sasniedzams ar loģiski un sistēmiski izklāstītām, sniegtām atziņām, motivējot un pierādot tā pareizību taisnīga regulējuma nodrošinājumā. Žalinskis šo procesu sasaista arī ar tiesnešiem piešķirtām tiesībām (*Richterrecht*) analogijas tulkojuma jautājumos. Tādēļ, izlemjot lietu, tiesnešiem piešķirtas daudz plašākas iespējas sniegt un pamatot savu pārliecību. Autorprāt, tāda likuma uzbūve liecina par *pandektu* sistēmas ietekmi. Neskatoties uz to, kā Latvijā likumu formulējumā šī sistēma dominē, Krimināllikums tomēr būvēts *institucionālas* sistēmas ietvaros. Sk. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2006, с.326.

⁵⁶ Велиев С.А. Принципы назначения наказания. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, с.224.

sabiedrisko bīstamību atzīstošie, palielinošie vai pretēji samazinošie kritēriji. Vispārīgajā daļā norādītie apstākļi ir ar tādu pašu iedarbību kā apstākļi, ko sastopam Sevišķajā daļā: mīkstinošie apstākļi veido privileģēto sastāvu, savukārt pastiprinošie – kvalificējošo. Līdz ar to, likumdevējam pret tiem jāpauž vienādu juridisku attieksmi, ko vislabāk izdarīt, veicot apstākļu unifikācijas procesu jeb apstākļu pārcelšanu no Vispārīgās daļas uz Sevišķo. Tādējādi likumdevējam nevajadzēs atsevišķi uzskaitīt virkni kvalificējošu apstākļu, bet ar mīkstinošiem tiek saistīta tieša un pārskatāma soda samazinājuma diferenciacija.⁵⁷ Nevar pilnībā piekrist A.Kozlova paustajam viedoklim, jo tas būtiski ierobežo soda individualizāciju, un pat apgrūtina likuma sastādīšanas gaitu. Atbalstot šo viedokli, nozīmētu, ka līdz šim atzītie vispārīgie soda noteikšanas principi pilnībā ir integrēti atsevišķā noziedzīgā nodarījumā, kas nav iespējams. Likumdevējs iegūst pilnas tiesības uz soda diferenciaciju, neatstājot tiesnešiem soda noteikšanas korekcijas iespēju, kas ir nepieciešama izvirzīto soda mērķu sasniegšanai. Turklāt situācijas maiņa vai pieļautas kļūdas atklāšana novedīs pie nepārtrauktiem, haotiskiem likuma grozījumiem.

Rezumējumā jāmin, ka runāt par krimināltiesību sistēmas atšķirību starp Rietumeiropas un Austrumeiropas valstīm nav korekti. Savukārt atšķirība var būt saredzama, vadoties no šīs valsts tiesību sistēmas piederības pie noteiktas tiesību saimes. Atbilstoši krimināltiesību struktūras uzbūvei, var izdalīt arī bijušo PSRS valstu modeli. Baltijas valstu krimināltiesībās ir saskatāma cenšanās ieviest soda noteikšanas sistēmā rakstiskus noteikumus, ar kuru palīdzību mēģina panākt tuvināšanos Eiropas valstu tiesībām. Soda noteikšana notiek, ievērojot visus apstākļus, kuri pavada noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, bet vērā ņem arī citus apstākļus, kas liecina par personas raksturu, morāliem un dzīves uzskatiem, sabiedrisko statusu, izglītības līmeni, vecumu, veselību u.c.

1.4. Kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūta vieta krimināltiesību sistēmā

Viens no pirmajiem Latvijas valsts krimināltiesību pētniekiem, kurš pievērsa uzmanību atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu nozīmei soda apmēra noteikšanā, ir P.Minca. Pateicoties P.Minca ieguldījumam, ir iespējams ne tikai izzināt trīsdesmitajos gados valdošās politiskās situācijas ietekmi uz krimināltiesību nozares attīstību, bet arī iedziļināties un izprast tās fundamentālās nostādnes, kas šķir valsti pēc piederības pie konkrētām tiesību saimēm. Pēc šā cienījamā tiesību pētnieka domām, likumdevējs piešķir tiesai izvēles tiesības vai nu starp dažādiem sodu veidiem, vai arī starp viena un tā paša soda veida dažādiem apmēriem, noteicot *sevišķā daļā* bez tā pamata minimuma un maksimuma, kas paredzēts kriminālkodeksa vispārējā daļā, zināmas

⁵⁷ Козлов А.П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2004, с.814-815.

kategorijas sodam par konkrēto noziedzīgo nodarījumu piemērojamā soda minimālo, bet dažreiz maksimālo robežu.

Šīs robežas mūsdienās nedaudz šaurākas – zemēs, kas pieder t.s. romāņu grupai (ar Franciju priekšgalā), plašākas – ģermāņu grupas zemēs (Vācija, Norvēģija u.c.) un vēl plašākas – angļu – sakšu zemēs (Anglijā, Ziemeļamerikā).

„Tiesneša lielāka vai mazāka brīvība, galīgi nosakot konkrētu soda mēru, pastāv ne tikai formālā amplitūdā starp soda minimumu un maksimumu, bet arī ieskatu brīvības pakāpē, kas dota tiesai, vērtējot visus konkrētā gadījuma apstākļus – nevis tajā ziņā, vai šie apstākļi ir pietiekoši pierādīti (tas attiecas uz procesu), bet tajā ziņā, kāds svars tiem piešķirams, izvēloties adekvātu iespaidošanas līdzekli.”⁵⁸ Jāpiebilst, ka spēkā esošā Krimināllikuma Sevišķās daļas pantos un pantu daļās paredzētas divu veidu sankcijas: relatīvi noteiktās un alternatīvās sankcijas. Tādējādi „konkrēta gadījuma apstākļi” (atbildību mīkstinoši un pastiprinoši) ir nesaraujami saistīti ar soda noteikšanas iespējām un panta sankcijas veidu.

Ja salīdzinām šo nosacījumu ar citiem Eiropas valstu kriminālkodeksiem, tad redzam, ka citās valstīs, kur varētu parādīties absolūti noteikta sankcija, tur darbojas soda pakāpju sistēma. No tā, kāda veida sankcija ir iekļauta attiecīgā Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā, ir tieši atkarīgs atbildību ietekmējošo apstākļu nozīmīgums. Relatīvi noteikta sankcija nosaka vienu konkrētu pamatsoda veidu un tā mēru – minimālo un maksimālo robežu vai attiecīgā soda maksimālo robežu.⁵⁹ Tādējādi tiesām, izvērtējot konstatētos atbildību ietekmējošos apstākļus, ir iespēja konkrētam sodam izvēlēties atbilstošu jeb taisnīgu mēru attiecīgajā sankcijas robežā. Savukārt alternatīva sankcija ir tāda, kurā paredzēti divi vai vairāki pamatsoda veidi, turklāt katram soda veidam var tikt noteikts tā mērs noteiktās robežās vai tikai viens soda mērs. Šajā gadījumā tiesām, izvērtējot konstatētos atbildību pastiprinošus apstākļus, ir dota iespēja izvēlēties smagāko soda veidu. Citu valstu kriminālkodeksos, kuri izveidoti pēc „Franču modeļa”, bieži sastopama absolūti noteikta sankcija, kas paredz konkrētu soda veidu un konkrētu tā mēru. Šajās valstīs soda izvēles iespējas ir stipri ierobežotas, tomēr atbildību pastiprinošo apstākļu konstatēšana kļūst par pamatu soda palielināšanas iespējai, ja tas ir paredzēts likumā. Tā, piemēram, Itālijas kriminālkodeksā⁶⁰ atbildību pastiprinošiem un mīkstinošiem apstākļiem ir būtiska nozīme, un „ja konstatēts, ka ir kaut viens no atbildību pastiprinošiem apstākļiem, tad sods tiek palielināts par 1/3 daļu. Tāpat jāņem vērā, ka brīvības atņemšana Itālijā nedrīkst pārsniegt 30 gadus, pārējo soda veidu nedrīkst palielināt vairāk kā par trim tā maksimālām robežām”. Savukārt mīkstinošo apstākļu gadījumā sodu jāsamazina, bez tam likums strikti nosaka tā minimālo robežu. Ja tiesa konstatē vienu apstākli, tad

⁵⁸ Mincs P. Krimināltiesību kurss: vispārējā daļa. Rīga: aut.izd., 1934, 278.-279.lpp.

⁵⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 312.lpp.

⁶⁰ Codice Penale (Italian). Pieejams: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=2205> [aplūkots 2014.gada 5.martā].

sods jāsamazina ne vairāk kā par 1/3 daļu, ja vairākus, tad piespriestais sods nedrīkst būt mazāks par 1/4 daļu no kopējā sodu lieluma. Obligāti jāņem vērā, ka mūža ieslodzījums tiek aizvietots ar brīvības atņemšanu, atbilstoši no 20 līdz 24 gadiem viena mīkstinoša apstākļa gadījumā, vai ar brīvības atņemšanu, ne mazāku par desmit gadiem, ja tiek konstatēti vairāki mīkstinošie apstākļi.⁶¹ Tiesai, līdzīgi kā citās Eiropas valstīs, atļauts ņemt vērā arī likumā nereglamentētus mīkstinošus apstākļus.

Tas ir skaidrojams ar krimināltiesību struktūras atšķirību salīdzinājumā ar tiem kodeksiem, kuri tika veidoti uz KPFSR kriminālkodeksa bāzes. Itālijas, Francijas, Beļģijas un Nīderlandes kriminālkodeksā normas sankcijai raksturīgs konkrēts soda veids, kuru var palielināt vai samazināt, ja konstatēti atbilstoši apstākļi, bet Krimināllikumā, Lietuvas un Krievijas Federācijas kriminālkodeksā sankcijai ir noteikta „robeža”, kuru jāievēro. Šī robeža nekad nevar būt palielināta, bet samazināt to vai noteikt alternatīvu soda veidu ir iespējams. Pēc līdzīgas struktūras ir veidoti arī Spānijas, Vācijas un Austrijas kriminālkodeksi, kuri pieskaitāmi pie ģermāņu grupas tiesību saimes. Bet vēl nenoteiktāka sankcijas robeža sastopama Anglo-sakšu zemēs un tajos kodeksos, kuri veidoti angļu ietekmē, tajā skaitā Austrālijas, Amerikas štatu kodeksi u.c.⁶²

Kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu institūtam piemīt noturīgas un patstāvīgas pazīmes. Atbildību pastiprinoši apstākļi ir tādu apstākļu kopums, kas ir nepieciešams, lai raksturotu noziedzīga nodarījuma subjektu un nodarījuma kaitīguma pakāpi taisnīga soda noteikšanai. Šo apstākļu esamība ļauj noteikt Krimināllikuma pārkāpējam bargāku sodu attiecīgā panta sankcijas robežās. Pēc tiesību pētnieka Jurija Tihomirova (*Тихомиров Юрий Александрович*) domām, pasaulē ir sastopami divi krimināltiesību modeļi - *autoritārais* un *liberālais* – tas ir atkarīgs no kodeksa represijas kritērija. Dažādās valstīs nostādnes krimināltiesību nozarē ir iespējams noteikt pēc likuma uzdevumiem, mērķiem, pēc iekļautām normām, kā arī pēc iekļautiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem.⁶³ Šim viedoklim var daļēji piekrist, tāpēc ka krimināltiesības nedrīkst vērtēt tikai kā represīvo tiesību nozari, uz ko savos darbos vairākkārt norādīja tādi mūsdienu Latvijas krimināltiesību pētnieki kā Andrejs Judins, Uldis Krastiņš un Valentija Liholaja. Savukārt atbildību mīkstinoši apstākļi tieši likti pretsvarā soda represīvai dabai, ar domu panākt soda samērīgu piemērošanu. Tādējādi atbildību mīkstinošo apstākļu funkcija izpaužas sodu smaguma samazināšanā, kas ir pretēji atbildību pastiprinošiem apstākļiem. Likumdevējs līdz ar atbildību ietekmējošo apstākļu uzskaitījuma ieviešanu nostiprina arī vadlīnijas, kas padara konkrētu apstākli par svarīgu soda noteikšanā. Šīs vadlīnijas ir vispārējo principu, uzskatu un morāles apvienojums, kas klasificē apstākļus pēc to nozīmīguma un funkcionalitātes.

⁶¹ Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.528.

⁶² Ebert K.H. Rechtsvergleichung. Einführung in die Grundlagen. Bern: Verlag Stämpfli&CIA AG, 1978, S.66.-85.

⁶³ Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. Москва: Норма, 1996, с.224.

1.5. Kriminālbildību ietekmējošie apstākļi un noziedzīgs nodarījums

„Noziedzīgs nodarījums ataino atsvešināšanu no tiesībām un tiesiskās vienošanās”. Tā sabiedriski nevēlamo un kaitīgu darbību definē filozofs Heince.⁶⁴ Savukārt Ķezare Bekkarija (*Cesare, Marquis of Beccaria-Bonesana (Italian: [' t f ε :zare bekka' ri:a]*), 1738-1794) atzīst, ka šīs darbības mērķis ir ne tikai atgriezt sev, senlaikus sabiedrības labā, atsvešinātu labumu, bet iegūt arī citam piederošu.⁶⁵ Saskaņā ar šo filozofu uzskatiem, noziedzīgs nodarījums skatīts no sabiedriskā līguma teorijas. Tādējādi kriminālbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem jābūt kaut kāda mērā saistītiem vai izrietošiem no pirmatnējā sabiedriskā līguma.

Lai arī cik daudz nebūtu izteiktu definīciju filozofijā, tomēr, kā atzīme A.Judins, krimināltiesībām, tāpat kā tiesībām vispār, piemīt formālisms. Paredzot kriminālbildību par sabiedrībai kaitīgajiem nodarījumiem, likumdevējs abstrahējas no konkrēto cilvēku uzvedības un definē vispārējo bīstamas uzvedības modeli, par tās realizāciju paredzot kriminālo represiju.⁶⁶

Pēc P.Minca definējuma noziedzīgs nodarījums ir nepaklausība kādai tiesiskai normai - aizliedzošai vai pavēlošai. Tas ir tas vispārējs kritērijs, kuru var attiecināt uz katru noziedzīgu nodarījumu no tiesiskā viedokļa. Šis kritērijs ir pilnīgi izsmeļošs, un tas loģiski izriet no funkcijas, kas piešķirta krimināltiesībām vispārējā tiesību sistēmā, tas ir, no tiesiskās kārtības apsardzības ar soda vai soda piedraudējuma palīdzību.⁶⁷ Kriminālbildība īstenojas atbilstoši principam *de lege lata*, kas tieši sasaucas ar *nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege*.⁶⁸ Tādējādi Krimināllikumā 6.pantā ir noteikts, ka par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods. Stingri jāievēro, ka pie kriminālbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Šajā sakarībā lietderīgi arī izvērtēt jēdziena „nodarījuma kaitīgums” lietojumu, jo juridiskajā literatūrā var sastapt pēc darbības sfēras līdzīgu jēdzienu – „sabiedriska bīstamība”, it

⁶⁴ Русское уголовное право. Пособие къ лекцьямъ Н.Д.Сергіѣвскаго. Часть Общая. В кн.: Философия уголовного права. Сост., ред. и вступ. статья Ю.В.Голика. Санкт-Петербург: Издательство Р.Асланова. Юридический центр Пресс, 2004, с.249.

⁶⁵ Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва: Международные отношения, 2000, с.36.

⁶⁶ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālbildību. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2006, 18.lpp.; Sk. Grosswald Curran V. Formalism and Anti-Formalism in French and German Judicial Methodology. Book: Darker Legacies of Law in Europe. Edited by Christian Joerges and Navraj Singh Ghaleigh. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2003, p.205.-228.

⁶⁷ Mincs P. Krimināltiesību kurss: vispārējā daļa. Rīga: aut.izd., 1934, 1.lpp.

⁶⁸ U.Ķinis atzīme, ka *de lege lata* „romiešu tiesības apzīmē, pamatojoties uz spēkā esošu (pastāvošu) likumu”, bet *nullum crimen sine poena, nulla poena sine lege* ir romiešu tiesību formula, ka „Nav noziegums bez soda, nav soda bez likuma”. Ķinis U. Kibernoziegumi. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2007, 15.lpp.; Sk. Radbruch G. Einführung in die Rechtswissenschaft. Stuttgart: K.F.Koehler verlag, 1980, S.165.-166.

īpaši tāpēc, ka A.Judins vairāk sliecas pie otra jēdziena lietojumu, kas var šķist nepareizi. Tomēr nevajadzētu izdarīt pārsteidzīgus secinājumus un jāpievērš uzmanību tā traktējumam.

Vēl pavisam nesen noziedzīga nodarījuma definīcija nesaturēja jēdzienu kaitīgums, un uz šo trūkumu vairākkārtīgi norādījis savos darbos U.Krastiņš, atzīstot, ka „darbībai krimināltiesiskā nozīmē raksturīga noteikta kaitīguma pakāpe. Tikai tādas darbības, kas būtiski apdraud ar likumu aizsargātas intereses, tiek atzītas par noziedzīgām un krimināli sodāmām”⁶⁹, turpat argumentējot, ka „par noziedzīga nodarījuma ceturto pazīmi tiek uzskatīts noziedzīga nodarījuma kaitīgums”, un minot septiņus argumentus kas nepieļauj sabiedriskas bīstamības jēdziena lietojumu.⁷⁰

Reinhard Dombrovskis iebilst, norādot, ka kaitīgums ir prettiesiskuma pazīmes elements, tādēļ jālieto terminu sabiedriskā bīstamība, atzīstot, ka „tas jau sen iegājis zinātniskajā apritē un stabili ieņēma vietu krimināltiesību zinātnes kategoriālajā aparātā”.⁷¹ Šeit nevar pilnībā piekrist R.Dombrovskā paustajam viedoklim, jo bīstamības jēdziens galvenokārt sastopams postpadomju valstu kodeksos, bet rietumvalstu kriminālkodeksos nav tiešas norādes nedz uz kaitīgumu, nedz arī uz sabiedrisko bīstamību, un tas nekādā ziņā nav šo kodeksu trūkums, kas prasa neatliekamu uzlabojumu. Turpretim Aleksejs Loskutovs pievienojas un atbalsta Andreja Judina viedokli, minot dažas izpratnes problēmas, kas saistītas ar jēdziena „kaitīgums” lietojumu, galvenokārt sasaistot to ar noziedzīga nodarījuma materiālo sastāvu, un atzīstot, ka bīstamība (sabiedriskā bīstamība) ir „ikviena noziedzīga nodarījuma pamatīpašība, kura nozīmē, ka noziedzīgs nodarījums nodara kaitējumu vai rada tā briesmas sabiedriskām interesēm. Tieši šā iemesla dēļ kā nekonsekventa Krimināllikuma komentētāju pozīcija, kuri, analizējot noziedzīgā nodarījuma definīciju un uzskaitot tā pazīmes, sabiedrisku bīstamību vai bīstamību (kā kuram patīk) aizstājuši ar jēdzienu kaitīgums”.⁷²

Tomēr U.Ķinis pamatoti uzsver, ka personu uzvedība nav atzīstama par noziedzīgu, ja šādu novērtējumu nav devis likumdevējs. Likumdevējam ir tiesības iekļaut to vai citu nodarījumu Krimināllikumā, atzīstot to par bīstamu sabiedrības labklājībai un drošībai, nosakot šādas darbības aizliegumu un paredzot sodu par tā pārkāpšanu.⁷³ Līdzīgu viedokli pauž Anastasija Matvejeva (*Матвеева Анастасия Алексеевна*), norādot kā bīstamības jēdziens ir samērā plaša kategorija, kas aptver gan nodarījuma raksturu, gan kaitīguma pakāpi, tādēļ likumdevējam īpaši svarīgi un pārdomāti jāveic ne tikai nodarījuma kriminalizācijas procesu, bet tikpat svarīga un nozīmīga tā

⁶⁹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 54. lpp.

⁷⁰ Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 2003. 30.septembris, Nr.35 (293), 8.-9.lpp.; Sk. arī Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 2003. 23.septembris, Nr.34 (292), 3.-6.lpp.

⁷¹ Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2003, 59.-60.lpp.

⁷² Loskutovs A., Judins A. Vai noziedzīgs nodarījums ir bīstams, un cik bīstams. Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 2001. 30.janvaris, Nr.1(194), 4.-5.lpp.

⁷³ Ķinis U. Kibernoziēgumi. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2007, 35.lpp.

penalizācija.⁷⁴ Diāna Hamkova pievienojas U.Ķiņa viedoklim un, noziedzīga nodarījuma kaitīgumu konsekventi aplūkojot gan no vēsturiskas pēctecības pozīcijas, gan plašā filozofiskā skatījumā, oponē A.Loskutovam un A.Judinam.⁷⁵ Tāpat plaši šo jēdzienu analizēja tādi starptautiski atzīti pētnieki kā, Džordžs Fletčers (*George P.Fletcher*),⁷⁶ Boaz Sangero (*Boaz Sangero*),⁷⁷ A.Kozlovs⁷⁸, Anatolijs Naumovs (*Наумов Анатолий Валентинович*),⁷⁹ Vagans Nersesjans (*Нерсесян Ваган Азванович*)⁸⁰, Tinatin Cereteli (*Церетели Тинатин Васильевна*, 1903-1980)⁸¹, pierādot, papildinot vai pat apstrīdot konkrēta definējuma lietojumu. Visaptverošo skaidrojumu sniedz V.Liholaja, pamatoti norādot, ka kaitīgums „ir noziedzīga nodarījuma materiālais aspekts, kura apzīmēšanai Rietumu tiesību doktrīnā lieto no dabiskajām tiesībām atvasināto principu *malum in se* (ļauņums pats par sevi) un no pozitīvajām tiesībām atvasināto *mala prohibition* (aizliegts ļauņums), aptverot ar to visus nodarījumus, kurus krimināllikumā ir iekļāvis likumdevējs.”⁸²

Rezumējumā jāatzīst, ka katram no augstāk minētiem tiesību pētniekiem ir sava taisnība un šie viedokļi pilnīgi neizslēdz viens otru. Jāatbalsta jēdziena „kaitīgums” lietojumu, tas pilnīgi pamatoti uzskatāms par noziedzīga nodarījuma pamatpazīmi. Tomēr tā iekļaušana Krimināllikuma 6.pantā ir tīri formāla un līdzinās piezīmei, jo kaitīgums nav atkarīgs no „darbības vai bezdarbības”, bet gan to nosaka leģislatīvā vara. Tikai tāds nodarījums būs atzīstams par kaitīgu, kad tas būs iekļaujams Krimināllikumā, līdz tam brīdim tā ir atļauta personu rīcība (darbība vai bezdarbība), kas var būt bīstama. Turpretī dekriminalizējot kādu nodarījumu, tā kaitīgums pazūd.⁸³ Tādēļ kaitīgums ir sabiedrībā atzīta, likumdevēja nostiprināta ikviena noziedzīga nodarījuma pamatīpašība. Neapšaubāmi kaitīgums ir noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas pamats, kas precīzi noteikts Krimināllikumā 7.pantā, un kas vērtējams, izvēloties soda veidu, tomēr pēc kaitīguma jēdziena iekļaušanas Krimināllikumā 6.pantā, atbilstoši sistēmiskas pieejas prasībām to būtu vēlams sasaistīt un atspoguļot arī kriminālatbildības pamatā, tieši Krimināllikuma 1.pantā.

⁷⁴ A.Matvejeva atzīst, ka taisnīguma principa īstenošana sasaistīta un notiek caur soda veida un mēra reglamentēšanu likumā – penalizāciju. Bargi soda veidi un lieli soda apmēri par mazāk smagiem noziegumiem izraisa sabiedrībā niknumu, savukārt, maigi soda veidi vairo neuzticību tiesu procesam. Grām.: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богуш Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012, с.104.

⁷⁵ Hamkova D. Goda un cieņas krimināltiesiskā aizsardzība. (Promocijas darbs). Rīga, 2009, 58.-61.lpp.

⁷⁶ Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. Пер. с англ. Л.А.Нежинской, Е.Непомнящей. Москва: Юрист, 1998, с.218.

⁷⁷ Sangero B. Self-Deference in Criminal Law. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.337.-339.

⁷⁸ Sk. Козлов А.П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2004, с.225.

⁷⁹ Sk. Наумов А.В. Российское уголовное право курс лекций в 3т. Т.1. Общая часть. 5-е. изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2011, с.300.

⁸⁰ Sk. Нерсесян В.А. Ответственность за неосторожные преступления. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2002, с.205-210.

⁸¹ Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1963, с.283.

⁸² Liholaja V. Noziegums. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 703.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006, 44.lpp.

⁸³ Baumanis J. Dekriminalizācija kā pirmstiesas izmeklēšanu ietekmējošs faktors. Jurista Vārds, 2011. 1.marts, Nr.9, 21.-23.lpp.

„Bīstamība” savukārt pieder pie vērtējuma jēdzieniem⁸⁴ un ir atkarīga nevis no leģislatīvo varu paustas gribas, bet gan no likumu piemērotāju taisnīguma izjūtas un tamdēļ vairāk pietuvināta sabiedrībā valdošiem uzskatiem. Tomēr nav pamata uzskatīt, ka šie jēdzieni konkurē savā starpā, jo Krimināllikumā ir vairākas normas, kuras ietver vārdus: „bīstamība”, „bīstama darbība”, „vispārbīstams veids”. Tā piemēram: Krimināllikumā 29.panta otrā daļa nosaka, ka „par nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu atzīstama acīmredzama aizsardzības nesamērība ar uzbrukuma raksturu un bīstamību, kā rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai novērstu vai atvairītu uzbrukumu”, tādēļ, kā jau noskaidrots, „bīstamību” novērtē prokurori un tiesneši, nevis likumdevējs. Šis uzskats pamatojams ar tādiem argumentiem, ka Krimināllikuma 58.panta trešajā daļā, 58¹.panta 1.¹ daļā un 60.pantā likumdevējs nelieto jēdzienus „mazāk kaitīgs” vai „kaitīgāks”, bet lieto aptuveni šādu formulējumu: „personu, kuru apsūdz smaga nozieguma izdarīšanā un kura būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu...”. Līdz ar to nodarījuma smaguma pakāpe un nodarījuma bīstamība ir pavisam atšķirīgas īpašības. Ja ikvienam noziedzīgam nodarījumam ir sava smaguma pakāpe, tad jākonstatē, ka Krimināllikumā nav tieši atrunāti bīstamības izvērtējuma kritēriji. Tomēr veidot plašas diskusijas par jēdziena lietojumu⁸⁵ uzskatu par nelietderīgu, tas nemaina normas būtību, tik pat viegli šos jēdzienus var atzīt par sinonīmiem; var bīstamību iekļaut kaitīgumā vai pretēji - kaitīgumu iekļaut bīstamības jēdzienā. Tomēr vajadzētu ņemt vērā to, ka medicīniska rakstura piespiedu līdzekļa noteikšanas gadījumā vērtē, vai persona, kura sirgst ar psihiskiem traucējumiem un ir atzīta par nepieskaitāmu vai ierobežoti pieskaitāmu, pēc izdarītā nodarījuma rakstura un sava psihiskā stāvokļa dēļ nav bīstama sabiedrībai (KL 68.panta otrā daļa). Tādējādi pamatoti teorijā vienlaikus var lietot gan kaitīguma, gan arī bīstamības jēdzienu.⁸⁶ Atbildību ietekmējoši apstākļi ne vienmēr tieši saistīti ar nodarījuma kaitīgumu, tādēļ tie pilda arī nodarījuma bīstamības izvērtējuma funkciju, kas tomēr, diemžēl, tieši

⁸⁴ Vācu tiesībās lieto jēdzienu „*der abstrakte Begriff*”, kas atšķirībā no precīzas definīcijas, ļauj tiesnešiem pašiem pilnveidot piemērojamo normu. Otto Harro. Grundkurs Strafrecht: allgemeine Strafrechtslehre. Berlin: De Gruyter Recht, 2004, S.17.-22.; Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6, neu bearbeitete Auflage. Berlin: Springer, 1995, S.439-441.

⁸⁵ Sk. Jēdziens. 2.nodaļa. Grām.: Vedins I. Loģika. Mācību grāmata augstskolām. Rīga: Avots, 2000, 31.-32.lpp.

⁸⁶ Rīgas rajona tiesas tiesnese, 2010.gada 11.novembrī spriedumā lietā Nr.11350375706, nosakot sodu apsūdzētajam, ņēmusi vērā „*noziedzīgā nodarījuma raksturu, sabiedrisko bīstamību, apsūdzētā personību raksturojošas ziņas, to, ka no darba vietas I.O. raksturots pozitīvi, nesodīts (sodāmība dzēsta), tādēļ tiesa papildsodu nepiemēro, taču ņemot vērā, ka attiecībā uz I.O. ir neiztiesāts kriminālprocess par analoga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kā arī ņemot vērā viņa attieksmi pret nodarīto, uzskata, ka minētie apstākļi kopumā nesniedz pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus...*”. Sk. Rīgas rajona tiesas 2010.gada 11.novembra spriedums lietā Nr.11350375706.; Rīgas apgabaltiesas tiesas Krimināllietu kolēģija 2012.gada 28.aprīlī lietā Nr. KA04-0075-12/4, ņēmusi vērā, „*ka apsūdzētais ir izdarījis vardarbīgus noziegumus un secinājis, ka G.V. ir bīstams sabiedrībai, jo savus upurus meklējis uz ielas, nakts laikā vai agri no rīta...*”. Sk. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2012.gada 28.aprīļa spriedums lietā KA04-0075-12/4, krimināllietā Nr. 11091155610.; Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta 2011.gada 19.decembrī spriedumā lietā Nr. PAK-254 atzina, ka „*persona ir izdarījis sevišķi smagu noziegumu, kuru raksturo faktiski visaugstākā bīstamības pakāpe...*”. Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2011.gada 19.decembra lēmums lietā Nr.PAK-254, krimināllietā Nr. 11511000607.

nav atrunāts likumā. Tāpēc, lai runātu par atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem, šā definējuma ietvaros, nepieciešams konstatēt cēloņsakarības pastāvēšanu starp tiem un vainīgo vai noziedzīga nodarījuma sastāvu.

Jāpiezīmē, ka cēloņsakarības būtību plaši analizēja T.Cereteli sava darbā, pierādot objektīvā un subjektīvā kritērija saistību ar notikušā nodarījuma kaitīgajām sekām Pēc T.Cereteli atzinuma, apstāklim jāatbilst *conditio sine qua non*⁸⁷ kritērijam, lai konstatētu, ka tas kopā ar citiem faktoriem izraisīja sabiedrībai kaitīgas sekas, un tikai tad aplūkojamo apstākli ir iespējams uzskatīt par cēloņsakarības elementu. Lai noskaidrotu, vai būtu notikušas izmaiņas apkārtējā vidē, ja apstāklis neeksistētu, ir iespējams pierādīt to ar domāšanas izslēdzošu metodi, secīgi izslēdzot konkrētu apstākli no cēloņsakarību ķēdes. Ja pēc izslēgšanas ir novērojams, ka kaitīgs rezultāts neiestājas vai tomēr iestājas, bet savādākā secīgumā, tad šis apstāklis nepārprotami atbilst *conditio sine qua non* kritērijam, tomēr, ja izmaiņas nav notikušas, tad šis kritērijs atrodas ārpus cēloņsakarību ķēdes. Domāšanas izslēdzoša metode nebūt nav vienīgais tehniskais paņēmiens, līdz ar to šī metode arī tiek kritizēta no vācu kriminālistu Lekšasa un Renneberga puses, uzskatot to par pārāk ideālistisku, kur galveno vietu ieņem vainīgā subjektīvais faktors.⁸⁸ Jurijs Pudovočkins (*Пудовочкин Юрий Евгеньевич*) savukārt cēloņsakarību skata vienīgi kā objektīvas puses sastāvelementu, oponējot citam mūsdienu atzītam cēloņsakarību pētniekam Vasilijam Maļininam (*Малинин Василий Борисович*), kurš centrā novieto personas rīcību un iestājušās kaitīgās sekas, nevis sabiedriski aizsargātas intereses.⁸⁹ Nenoliedzot ekvivalenta teoriju, adekvāto cēloņsakarības teoriju vai anglo – amerikāņu teoriju par „tuvāko cēloni”, ievērojamu pienesumu krimināltiesību veidošanas procesā, tomēr Krimināllikuma struktūru veidols galvenokārt atbilst dialektiskā materiālismā nostiprinātiem pamatiem, tādēļ ar domāšanas izslēdzošo metodi ir vislabāk ilustrēt cēloņsakarības veidojošu ķēdi.

1.5.1. Kriminālatbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu vieta noziedzīgā nodarījumā

Pēc Ļeva Krugļikova domām, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus var pozicionēt kā objektīvas un subjektīvas kārtības faktoru, kas saistīts ar noziegumu un (vai) ar vainīgā personību, bet tā nav viena no noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm. Šo faktoru esamība liecina par lielāku vai mazāku sabiedriskā kaitīguma pakāpi, kas nodarīta ar noziedzīgu nodarījumu

⁸⁷ *conditio sine qua non* lat. neatņemamais nosacījums

⁸⁸ Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1963, с.180.

⁸⁹ Пудовочкин Ю.Е. Учение о составе преступления. Учебное пособие. Москва: Юрлитинформ, 2009, с.102.; Ск. Козлов А.П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2004, с.333.; Ск. arī Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 40.-43.lpp.

un tieši saistīta ar vainīgo personību vai raksturo tikai vainīgo personību.⁹⁰ Jāpiekrīt šā definējuma pamatotībai, lai vispārēji raksturotu atbildību ietekmējošos apstākļus, tomēr tas nav pilnīgs, lai norobežotu šos apstākļus no personu raksturojošiem datiem, motīviem un mērķiem. Tāpat tiek uzsvērts, ka apstākļi, kas atzīstami par atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem, bez izņēmuma saistīti ar noziedzīga nodarījuma sabiedrisko kaitīgumu un vienlaikus nosaka vainīgā personības sabiedriskās bīstamības pakāpi. Tādēļ tiem ir būtiska nozīme, izvēloties atbilstošu soda mēru. Noziedzīga nodarījuma kaitīgums, atbilstoši pieņemtajam uzskatam, ietilpst noziedzīga nodarījuma objektīvajā pusē, un uzskatāms par svarīgāko kriminālatbildības pamata īpašību.⁹¹ Kā norādījis U.Krastiņš, vērtējot ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu plašākā nozīmē, katrs nodarījums izraisa kaitīgas sekas, kas izpaužas noteiktu ar Krimināllikumu aizsargātu interešu apdraudējumā.⁹² Savukārt A.Judins piebilst, ka ikviena rīcība, kas būtiski aizskar personu, sabiedrības un valsts intereses, jāvērtē kā bīstama. Likums var attaisnot kaitējuma nodarīšanu personai, izslēdzot atbildību par izdarīto, tomēr tas nevar izslēgt nodarījuma bīstamību. Nodarījuma bīstamību nenosaka likumdevēja apziņa un griba. Leģislatīvā vara noskaidro to rīcību loku, kurām piemīt paaugstināta bīstamība, un kriminalizē tās, kā arī nosaka tos apstākļus, kas izslēdz personas pienākumu atbildēt par bīstamu nodarījumu. Blakus tiem pastāv tādu apstākļu kopums, kas pēc savas būtības kalpo par kritēriju, lai noteiktu šo bīstamības pakāpi⁹³, un tie var izpausties noziedzīga nodarījumā sastāva pazīmē, vai tiek apveltīti ar universālo raksturu un attiecināmi uz vairāku noziedzīgo nodarījumu loku. Atbildību mīkstinošo apstākļu izpausme līdzinās atbildību izslēdzošiem apstākļiem, ar tādu nosacījumu, ka tie tomēr neatbrīvo personu no kriminālatbildības, bet diktē, ka notikušais nodarījums bijis visnotaļ tuvu tam, lai personu nesauktu pie atbildības, savukārt pastiprinošo apstākļu esamība liecina, ka noziedzīga nodarījuma kaitīguma pakāpe ir ļoti augstā līmenī. Robeža starp mīkstinošiem un atbildību izslēdzošiem apstākļiem ir trausla un ir pat iespējami gadījumi, gan vēsturiskā attīstībā, gan ārvalstu normatīvā regulējumā, ka kāds no apstākļiem pilda atšķirīgas funkcijas. Kaitējuma nodarīšana cilvēka veselībai, dzīvības atņemšana, materiālā kaitējuma radīšana personai jebkuros apstākļos tiek raksturota kā sociāli bīstama.⁹⁴ Tomēr jāatzīst, ka noziedzīga nodarījuma kaitīgums var izpausties dažādi. Vienā gadījumā kaitējuma radīšana var notikt pilnīgi apzināti un mērķtiecīgi, savukārt citā gadījumā tas ir izmisuma vai nejaušības solis, kas vairāk neatkārtosies. Lai izmērītu noziedzīga nodarījuma kaitīguma un bīstamības pakāpi, tiek izveidots atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūts.

⁹⁰ Кругликов Л. Глава II Общие начала назначения наказания. Книга: Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008, с.268.

⁹¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 61.lpp.

⁹² Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 62. lpp.

⁹³ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2006, 28.lpp.

⁹⁴ Turpat.

Likumdevējs nostiprina cēloņsakarību starp atbildību ietekmējošo apstākli un noziedzīga nodarījuma kaitīgumu, kurai vienmēr jāpastāv, ja tiek izvērtēta augstāka soda mēra noteikšanas iespēja, bet tā varētu arī nepastāvēt, lai noteiktu zemāko sodu. Noziedzīga nodarījuma kaitīgums ir daudz plašāks par izraisītām kaitīgām sekām, kuras nepieciešams konstatēt noziedzīgos nodarījumos ar materiāliem sastāviem, bet tie mazāk svarīgi formālu vai nošķeltu sastāvu gadījumā. Kaitīgumu var izvērtēt, ja tas izpaužas noziedzīga nodarījuma kaitīgo seku veidā, bet tas neapšaubāmi pastāv arī gadījumos, kad kaitīgas sekas vēl neiestājas. Šajā gadījumā ir pieņemts, ka pati darbība sevī ietver šo sabiedriskā kaitīguma pazīmi. Kaitīgo seku iestāšanās noziedzīgos nodarījumos ar formālu vai nošķeltu sastāvu ir kritērijs, lai nepieļautu soda mēra nesamērīgu samazinājumu, kaut gan tiesu praksē joprojām sastopami gadījumi, kad kaitīgo seku iestāšanās tiek ignorēta un piemērots soda minimālas robežas samazinājums.⁹⁵ Tomēr atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izvērtējums ļauj apzināt personas nostāju pret šo seku iestāšanos, pieļaušanas formu, seku ārējo izpausmi vai personas attieksmi pret seku iespējamo iestāšanos. Tāpat šie apstākļi ļauj noteikt vainīgās personas sabiedrisko bīstamību, vērtējot to gan no notikušā apdraudējuma un nodarītā kaitējuma, gan arī vēl no nākotnē iespējamā apdraudējuma vai seku iestāšanās iespējas, gan no personas iespējamās sabiedriskas jeb sociāla lietderīguma pozīcijas. Pie pēdējiem var pieskaitīt tāds apstākļus, kuriem brīžiem nav tiešas saistības ar noziedzīga nodarījuma raksturu, bet tie tiek iekļauti likumā, vadoties no humānisma principa pozīcijas. Tādi apstākļi kā vainīgās personas grūtniecība, pieteikšanās par vainīgu, sadarbošanās, lai atklātu citas personas izdarītu noziegumu ņemami vērā, lai izvērtētu soda samazinājuma iespēju, bet starp šiem apstākļiem un personas izdarīto noziedzīgu nodarījumu nav obligāta cēloņsakarības pastāvēšana. Šajā gadījumā pietiek vien ar šā apstākļa saistību ar vainīgā personību un atzīstams, ka tas iemieso sevī arī sabiedriskā labuma jeb lietderības momentu. Labums, ko sabiedrība var iegūt no vainīgās personas, ir būtisks, kas nav pretrunā ar humānisma principu, un tas attaisno jeb ir savienojams ar zemāku soda mēru.

1.5.2. Kriminālatbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi komplicētā noziedzīgā nodarījumā

Tiesību pētnieku vidū aktualizējas problēma par vainas konstatēšanu komplicētā noziedzīgā nodarījumā. Kā norāda U.Krastiņš, „krimināltiesību teorijā dažreiz komplicētos noziedzīgu nodarījumu sastāvus nosauc par saliktiem sastāviem”. Tomēr salikti sastāvi ir tikai viens no komplicēto sastāvu veidiem. Bet tie visi komplicētie noziedzīgu nodarījumu sastāvi pieskaitāmi atsevišķiem (vienotiem) noziedzīgiem nodarījumiem. Krimināllikumā tikpat kā nav konstruēti

⁹⁵ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. 2.grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 216.-217.lpp.; Sk. arī Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006. 12.decembris, Nr.49, 26.-29.lpp.

noziedzīga nodarījuma sastāvi, kuru objektīvā puse satur divas darbības, tomēr komplicēti sastāvi var ietvert arī šādas pazīmes, kā: divi vai vairāki apdraudējuma objekti (vairākobjektu apdraudējums); divas kaitīgās sekas; divas vainas formas; salikts sastāvs (viena noziedzīga nodarījuma sastāvā apvienotas vairāku citu patstāvīgu (vienkāršu) nodarījuma sastāvu pazīmes); nodarījuma sastāvs, kurā bez darbības vai bezdarbības ietvertas arī kaitīgās sekas (pamatsastāvā vai kā attiecīgā nodarījuma kvalificējoša pazīme); darbība (bezdarbība), kas aizliegta ar citas tiesību nozares tiesību akta normu (noteikumiem), kā rezultātā iestājušās kaitīgas sekas; nodarījumu sastāvs veidots kā turpināts vai ilgstošs noziedzīgs nodarījums.⁹⁶ Šajā gadījumā problēmas ar apstākļiem, kas raksturo vainīgo personību, rodas mazākā mērā, tomēr daudz rūpīgāk jāizvērtē apstākļa vietu attiecībā ar vienu no komplicēta noziedzīga nodarījuma pamatpazīmēm. Piemēram, ilgstošā noziedzīgā nodarījumā kāds no apstākļiem, laikā ziņā, var attiekties tikai uz noteiktu tā daļu.

Saskaņā ar to, ka par ilgstošu noziedzīgu nodarījumu uzskatāma viena noziedzīga nodarījuma sastāva realizēšana, kas saistīta ar tai sekojošu ilgstošu to pienākumu neizpildīšanu, kurus likums ar kriminālvajāšanas piedraudējumu uzlicis vainīgajai personai, tad jāpieņem, ka atbildību ietekmējošs apstākļis, kas attiecas uz kādu to daļu, ir vērā ņemams. Tādu noziegumu, kā bēgšana no ieslodzījuma vietas, vainīgais izdara ne vien brīdī, kad viņš nelikumīgi pamet soda izciešanas vietu, bet arī turpmākajā laikā, kamēr vien viņš atkal nesāk pildīt ar spriedumu viņam uzlikto pienākumu vai tāds pienākums atkritis.⁹⁷ No piemēra izriet divi sastāvi: ieslodzījuma vietas nelikumīga pamešana un turpmāka izvairīšanās no pienākumu izpildīšanas. Apstākļi, kas ar likumu tiek uzskatīti par atbildību mīkstinošiem vai pastiprinošiem, visticamāk, vairākumā gadījumu būs saistīti tikai ar vienu no tā sastāvdaļām.

Līdzīgi risināms jautājums, kas attiecas uz turpinātu noziedzīgu nodarījumu. Turpinātu noziedzīgu nodarījumu veido vairākas savstarpēji saistītas tādas pašas noziedzīgas darbības, kas vērstas uz kopēju mērķi, ja tās aptver vainīgās personas vienots nodoms. Tas var izpausties, piemēram, zādzības gadījumā, kad persona no noliktavas ar vairākiem piegājieniem aiznes mantu, ar vienotu nodomu - gūt no tā visa peļņu. Praksē bieži sastopami gadījumi, kad persona, turpinātas zādzības (vai kādā citā turpināta noziedzīga nodarījumā) rezultātā, kādā no tā epizodēm sāk lietot alkoholu un tad šis noziedzīgais nodarījums jau turpinās atbildību pastiprinoša apstākļa pavadībā. Nav izslēgta iespēja arī kāda cita apstākļa pastāvēšanai, tomēr šis apstākļis Latvijā sastopams aptuveni 70% gadījumu.⁹⁸ Rodas jautājums, vai apstākļis, kas izpaudās vienā no epizodēm, attiecināms uz pārējām piecām vai sešām epizodēm un saistīts ar „pilnu” noziedzīgu nodarījumu? Tomēr jāatzīst, ka, ja šā apstākļa saistība ar noziedzīgu nodarījumu ir visnotaļ nebūtiska, tad

⁹⁶ Krastiņš U. Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 2010. 11.maijs, Nr.19, 13.-14.lpp.

⁹⁷ Turpat.

⁹⁸ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

jāapšaubā, konkrētā gadījumā, tā nozīmi. Tiesa savukārt, atbilstoši normatīvam regulējumam, nav tiesīga ignorēt apstākļa pastāvēšanu ar izņēmumu, kad vērtējami atbildību pastiprinošie apstākļi. Tomēr arī pastiprinošo apstākļu gadījumā tiek vērtēta apstākļu ietekme uz noziedzīga nodarījuma īstenošanu, un ja pastāv apstākļa negatīva ietekme, tad šis apstākļis nevar tikt ignorēts, ja nav kādu citu īpašu nosacījumu. Atbildību mīkstinoša apstākļa ignorēšana nav pieņemama.

Nedaudz savādāka situācija ir komplicētā sastāvā ar divām vainas formām. Piemēram, ceļu satiksmes noteikumu pārkāpšanas gadījumā cietušajam nodarīts miesas bojājums. Teorētiski šis nodarījums vērtējams kā izdarīts aiz neuzmanības, ja vien vainīgā psihiskā attieksme pret kaitīgajām sekām neizpaužas nodoma formā. Pat netieša nodoma pastāvēšana jau nosaka, ka šī darbība vērsta nevis pret satiksmes drošību, bet gan pret personas veselību vai dzīvību.⁹⁹ Tādējādi darbībai, no metodoloģijas viedokļa, jāizpaužas neuzmanības formā kā noziedzīga pašpaļāvība vai noziedzīga nevērība. Tas rada zināmu neskaidrību, jo ceļu satiksmes un transportlīdzekļa ekspluatācijas noteikumus, kā precīzi norādīts teorijā, aiz neuzmanības pārkāpt nevar, jo darbība vai bezdarbība vienmēr ir apzināta un gribēta rīcība, tāpēc tā ir tīša,¹⁰⁰ šī pieeja nosacīti pretstatīta spēkā esošajam normatīvajam regulējumam, kurš pagaidām neparedz jaukto vainas formu. Tajos gadījumos, kad noteikumi ir pārkāpti tīši, bet kaitīgās sekas iestājušās aiz neuzmanības, būtu jārunā par jaukto vainas formu, kas nevienu reizi vien ir izteikts juristu aprindās.¹⁰¹ Tas skaidrojams ar to, ka likumā noteikto komplicētā noziedzīgā nodarījuma sastāva prettiesisko darbību vai bezdarbību, kas izraisījusi kaitīgās sekas, samaina vietām ar norādi uz ceļu satiksmes un transportlīdzekļa ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu.¹⁰² Administratīvā tiesībpārkāpuma iekļaušana krimināltiesību normā parasti tiek izmantota, ja tāda pārkāpuma dēļ iestājušās kaitīgas sekas, un tad administratīvais tiesībpārkāpums kopā ar kaitīgajām sekām tiek kriminalizēts.¹⁰³ Tāpēc jākonstatē vainīgā psihisko attieksmi nevis pret darbību vai bezdarbību, ar kuru pārkāpti attiecīgie ceļu satiksmes noteikumi, bet gan pret normatīvajā aktā ietverto tiesību normu, jeb citiem vārdiem sakot,

⁹⁹ Jēkabpils rajona tiesa 2014.gada 28.februāra spriedumā lietā Nr. K16-0075-14 konstatēja, ka apsūdzētais ar automašīnas palīdzību izdarījis citas personas tīšu prettiesisku nonāvēšanu (slepkavību). Tas notika šādos apstākļos: „...ar automašīnu uzbrauca uz lauka, kur, palielinot braukšanas ātrumu, panāca /pers. C/ un apzināti, mērķtiecīgi, tīši uzbrauca no mugurpuses bēgošajai sievietei. Saņemot sitienu ar automašīnu pa mugurpusi, sieviete uzkrita uz automašīnas motora pārsegu. To redzot, /pers. A/ turpināja braukt, kā rezultātā sieviete no automašīnas pārsega noslīdēja uz zemes. To redzot, /pers. A/ apzināti, ar mērķi sievieti nogalināt, neapstājoties un nebremzējot, tīši pārbrauca pāri uz zemes nokritušajai sievietei. Neskatoties uz to, ka /pers. C/ ķermenis, atrodoties zem automašīnas, apgrūtināja automašīnas vadāmību, /pers. A/, pārvarot šķērslī, turpināja braukt un apbrauca blakus esošo elektrības stabu, pēc kā /pers. A/ ar automašīnu atkārtoti, tīši, nolūkā nonāvēt /pers. C/, pārbrauca vēlreiz pāri uz zemes guļošajai cietušajai un aizbrauca no notikuma vietas.” Jēkabpils rajona tiesas 2014.gada 28.februāra spriedums lietā Nr. K16-0065-14, krimināllieta Nr. 11210031413.

¹⁰⁰ Krastiņš U. Prettiesiska nodarījuma kaitīgo seku divējādā nozīme. Jurista Vārds, 2015. 25.augusts, Nr.33, 12.lpp.

¹⁰¹ Krastiņš U. Vēl un vēlreiz par vainu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumus. Jurista Vārds, 2014. 4.novembris, Nr.43, 12.lpp.; Sk. Krastiņš U. Darbības un bezdarbības izpratne krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2015. 21.aprīlis, Nr.16, 18.lpp. Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 168.-184.lpp.

¹⁰² Krastiņš U. Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 2010. 11.maijs, Nr.19, 17.lpp.

¹⁰³ Krastiņš U. Noziedzīgu nodarījumu daudzējādības kvalifikācijas problēmas. Jurista Vārds, 2007. 20.novembris, Nr.47, 20.-24.lpp.

jānoskaidro tā psihiskā attieksme pret kaitīgo seku izraisīšanu (cilvēka miesas bojājumu vai tā nāvi). Tādā veidā personas psihiskā attieksme pret tiesību aktā ietvertu tiesību normu tiek iekļauta noziedzīgā nodarījuma objektīvo pazīmju skaitā.¹⁰⁴

Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu noteikšana var notikt gan no darbības vai bezdarbības izvērtējuma (administratīvās tiesībās) pozīcijas, gan sakarā ar kaitīgo seku izraisīšanas iespēju. Piemēram, transportlīdzekli vadījusi grūtniece, bet cietušā rīcība arī bija prettiesiska, kas tiešā veidā sekmēja konkrētu ceļu satiksmes noteikuma pārkāpšanu (cieta blakus sēdošais, kurš arī patraucēja vadītājam izdarīt manevru). Kriminālatbildību ietekmējošo apstākļu izvērtējumam jānotiek, vadoties no personu vainas formas, kas attiecās tikai uz noziedzīgo nodarījumu, kaut gan tiek veidots aplams priekšstats par to, ka tiek vērtēta neuzmanības formas smaguma pakāpe. Tādējādi, atbilstoši tiesību sistēmas prasībām, jāpastāv cēloniskai saistībai starp grūtniecības stāvokļa ietekmi un noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses izpausmi. Šo nosacījumu ievērošana atbildību pastiprinošo apstākļu gadījumā nerada nedz teorētiskā, nedz praktiskā līmeņa grūtības, taču mīkstinošo apstākļu gadījumā izveidojas diametrāli pretēja nostāja.

No teorētiskas puses jāvērtē atsevišķu mīkstinošo apstākļu saistība ar vainīgās personas neuzmanības formu, bet nevis to ietekme uz darbību vai bezdarbību. Pat nekonstatējot mīkstinošo apstākļu saistību ar subjektīvo pusi, tiesai tomēr tas jāņem vērā, jo Krimināllikumā ietvertais formulējums ir samērā plašs, to arī nav iespējams precizēt un ierobežot interpretācijas ceļā. Savukārt cēloņsakarības neesamība starp atbildību pastiprinošo apstākli un noziedzīga nodarījumā subjektīvo pusi nepieļauj tā atzīšanu. Zīmīgi ir tas, ka šajā gadījumā atbildību pastiprinošo apstākļu atzīšana var liecināt arī par subjektīvās puses izpaušanu nodoma formā, kas jau maina iepriekšējo kvalifikāciju.¹⁰⁵

Savādāks risinājums paredzēts citā komplicētā sastāvā, kas ietver sevī divu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmes, piemēram tīšas mantas bojājuma gadījumā, kad iestājas personu nāve. Vainīgā subjektīvā attieksme pret darbības izdarīšanu izpaužas tiešā nodomā, bet pret izraisītām sekām (personu nāvi) - neuzmanības formā. Teorijā un tiesu praksē tiek atzīts, ka ja noziedzīga nodarījuma saliktajā sastāvā iekļautā darbība (bezdarbība) tiek izdarīta tīši (viens no apvienotajiem sastāviem) un kaitīgās sekas tā rezultātā iestājušās aiz neuzmanības (otrs apvienotais sastāvs), tad nodarījums jāuzskata kā izdarīts tīši (ar nodomu).¹⁰⁶ Šajā gadījumā tiek vērtēta ne tikai darbība, kas ir aizliegta ar likumu, bet arī kaitīgo seku iestāšanās. Cēloņsakarība var pastāvēt starp atbildību pastiprinošo apstākli un subjektīvo pusi, ja konstatēts, ka nodarījums tiek izdarīts ar nodomu.

¹⁰⁴ Krastiņš U. Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 2010. 11.maijs, Nr.19, 17.lpp.

¹⁰⁵ U.Krastiņš konsekvēnti uzskata, ka personas darbība vai bezdarbība ir viņas gribas apzināta izpausme, tad subjektīvā attieksme pret to var būt tikai tīša; neapzināta darbība vai bezdarbība nav krimināli sodāma.. Sk. Krastiņš U. Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. Jurista Vārds, 2011. 19.jūlijs, Nr.29, 10.lpp.; Krastiņš U. Kāda ir vārda „neuzmanība” jēga krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2015. 3.februāris, Nr.5, 22.lpp.

¹⁰⁶ Krastiņš U. Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 2010. 11.maijs, Nr.19, 16.lpp.

Tādējādi šie apstākļi var būt attiecināmi un saistīti tikai ar izdarītu darbību, to vērā ņemšana ir pieļaujama, bet tos nevar sasaistīt ar kaitīgo seku iestāšanos. Secināms, ka atbildību pastiprinoši apstākļi, risinot jautājumu attiecībā uz saliktu noziedzīga nodarījuma sastāvu ar divām vainas formām, ir ar ierobežotu darbības lauku, tādēļ tiem ir mazāka nozīme, nekā risinot jautājumu par soda noteikšanu noziedzīgā nodarījumā ar vienu vainas formu.

No Krimināllikuma izslēgta atkārtotība kā daudzējādā veidā, un saskaņā ar 2012.gada 13.decembra likuma „Grozījumi Krimināllikumā” pārejas noteikumu 5. punktu, ir noteikts, ka: „personas, kuras līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai izdarījušas noziedzīgus nodarījumus, kas kvalificējami kā noziedzīgu nodarījumu atkārtotība, saucamas pie kriminālatbildības un sodāmas par katru noziedzīgu nodarījumu saskaņā ar tām Krimināllikuma normām, kuras bija spēkā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā, bez kvalificējošās pazīmes — atkārtotība. Šādos gadījumos, nosakot sodu saskaņā ar Krimināllikuma 50.pantu pēc šā likuma spēkā stāšanās dienas, maksimālais soda apmērs vai laiks nedrīkst pārsniegt maksimālo soda apmēru vai laiku, kāds Krimināllikumā par atkārtoti izdarītu noziedzīgu nodarījumu bija paredzēts noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laikā.”¹⁰⁷ Skaidrojot jauno normu, Tieslietu ministrijas Krimināltiesību departamenta juriskonsults Uldis Zemzars atzīst, ka atbilstoši jaunās kārtības noteikumiem „attiecībā uz atkārtoti izdarītiem noziedzīgajiem nodarījumiem tiek paredzēta atšķirīga sodu noteikšanas kārtība.” Lai nepieļautu personai nelabvēlīgu iespēju, kad, noteicot jeb saskaitot sodus pēc noziedzīgo nodarījumu kopības, galīgais sods var būt lielāks par maksimālo soda apmēru, kādu būtu iespējams piemērot par atkārtoti izdarītu noziedzīgu nodarījumu, tiek pieņemts pārejas noteikumu 5.punkts.¹⁰⁸ Pārejas noteikumu 5.punkta darbība nodrošina Krimināllikuma 5.panta pirmās un trešās daļas prasību ievērošanu, kuros tieši ir noteikts, ka „nodarījuma (darbības vai bezdarbības) noziedzīgumu un sodāmību nosaka likums, kas bijis spēkā šā nodarījuma izdarīšanas laikā” un ka „likumam, kas atzīst nodarījumu par sodāmu, pastiprina sodu vai ir citādi nelabvēlīgs personai, atpakaļejoša spēka nav”.

1.5.3. Kriminālatbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi nepabeigtā noziedzīga nodarījumā

Teorētiski daudz grūtāk vērtēt tos apstākļus, kas atrodas un eksistē ārpus pabeigta noziedzīga nodarījuma, jo šie apstākļi vēl neraksturo noziedzīga nodarījuma nodarīto sabiedrisko kaitīgumu, bet tikai vainīgo personību.¹⁰⁹ Lielākoties likumdevējs atbildību mīkstinošu un

¹⁰⁷ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202 (4805).

¹⁰⁸ Zemzars U. Pārejas periods uz jauno kriminālsodu politiku. Jurista Vārds, 2013. 19.marts, Nr.11 (762), 48.lpp.

¹⁰⁹ Кругликов Л. Глава II Общие начала назначения наказания. Книга: Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008, с.269.

pastiprinošu apstākļu institūtā ataino noziedzīga nodarījuma kaitīguma vērtējuma kritērijus, kas piemīt jebkuram pabeigtam noziedzīgam nodarījumam. Savukārt sabiedriski kaitīga darbība bieži izpaužas nepabeigtā noziedzīgā nodarījumā, kas kvalificējams kā sagatavošanās noziegumam vai nozieguma mēģinājums. Lai personu sauktu pie kriminālatbildības, nepieciešams, lai šī darbība vai bezdarbība īstenojas ar tiešu nodomu, kas vērsta uz nozieguma izdarīšanu, nevis uz kriminālpārkāpumu. Krimināltiesībās šīs noziedzīga nodarījuma stadijas izšķir atkarībā no noziedzīgo darbību rakstura un noziedzīgās darbības pārtraukšanas momenta, kas raksturo noziedzīga nodarījuma pabeigtības pakāpi. Noziedzīgs nodarījums atzīstams par pabeigtu, ja personas izdarītās darbības vai bezdarbības akts satur visas Krimināllikuma sevišķās daļas konkrētas normas dispozīcijā aprakstītās noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvās un subjektīvās pazīmes. Brīdis, no kura noziedzīgs nodarījums skaitās pabeigts, atkarīgs no nodarījuma sastāva uzbūves krimināltiesību normā. Jāatzīst, ka ne visos noziedzīgos nodarījumos ir iespējamas to izdarīšanas stadijas. Tādējādi jānoskaidro, ka vainīgās personas mērķtiecīga darbība, kas saistīta ar nodomātā noziedzīgā nodarījuma sagatavošanu, vai ar darbībām, kas jau tieši vērstas uz noziedzīgā rezultāta sasniegšanu, ir noziedzīgā nodoma realizācijas etapi.¹¹⁰

Noziedzīgā nodoma realizācijas etapi iespējami nodarījumos, kuros subjektīvā puse izpaužas tiešā nodomā. Tā sagatavošanās stadijā ietilpst līdzekļu vai rīku sameklēšana vai pielāgošana vai citāda tīša labvēlīgu apstākļu radīšana tīša nozieguma izdarīšanai, ja turklāt tas nav turpināts no vainīgā gribas neatkarīgu iemeslu dēļ. Savukārt, nozieguma mēģinājums ir apzināta darbība (bezdarbība), kas tieši vērsta uz tīšu tā izdarīšanu, ja noziegums nav izdarīts līdz galam no vainīgā gribas neatkarīgu iemeslu dēļ. Atbildība par sagatavošanos noziegumam vai nozieguma mēģinājumu iestājas saskaņā ar to pašu šā likuma pantu, kas paredz atbildību par konkrēto nodarījumu. Tas nozīmē, ka apstākļi, kas mīkstina vai pastiprina atbildību, ir tie paši, un to būtība arī nemainās, taču nepabeigts noziedzīgs nodarījums pārsvarā ir ar mazāku kaitīguma pakāpi, un tā darbības raksturu ir problemātiski saistīt ar atbildību pastiprinošiem apstākļiem, it īpaši gadījumos, kad tiek vērtēta sagatavošanās stadija. Krimināllikumā tiek paredzēts, ka kriminālatbildība iestājas tikai par sagatavošanos smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem. Šajā sakarībā būtu piebilstams, ka atbildību pastiprinošo apstākļu klāstu saista ar noziedzīga nodarījuma pabeigtības formu, uz ko tieši norāda vārds „izdarīts”. Tādēļ jo vairāk tiek apgrūtināta šā apstākļa izpratne, tā izvērtējums saistībā ar vēl „īsti nenotikušo” noziedzīgo nodarījumu, kas var izpausties tikai un vienīgi varbūtības vai pieļāvuma formā. Par apstākli, kas pastiprina atbildību, nekādā gadījumā nevar atzīt teorētiski iespējamo jeb prognozējamo noziedzīga nodarījuma izdarīšanas aspektu. Savukārt, no citas pozīcijas vērtējot, jāatzīst, ka sagatavošanās stadija ir noziedzīga nodarījuma pirmais etaps,

¹¹⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 193.lpp., Sk. arī Трайнин А. Общее учение о составе преступления. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1957, с.259-262.

tādējādi apstākļi, kas pavada šo etapu, pakļaujas izvērtējumam. Tomēr arī šajā gadījumā starp pastiprinoša apstākļa esamību un turpmāko darbību vēl nav nodibināta izvērtējumam derīga cēloņsakarība. Kriminālatbildību mīkstinošie apstākļi ir mazāk atkarīgi no noziedzīga nodarījuma pabeigtības pakāpes.

Pretējais risinājums varētu rasties, vērtējot pastiprinošos apstākļus, kas izpaužas noziedzīga nodarījuma mēģinājuma stadijā. Par noziedzīga nodarījuma mēģinājumu atzīstamas tādas tīšas darbības, kas jau satur konkrēta nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīmes, un ar šīm darbībām tieši tiek apdraudētas noteiktas intereses, kuras aizsargā konkrēta krimināltiesību norma. Krimināllikumā tiek paredzēts, ka par mēģinājumu izdarīt kriminālpārkāpumu persona nav saucama pie kriminālatbildības. Krimināltiesībās izšķir divus nozieguma mēģinājuma veidus – pabeigtu un nepabeigtu mēģinājumu.¹¹¹ Atbildību pastiprinošo apstākļu atzīšanai arī jābūt saistītai ar mēģinājuma pabeigtības formu. Pabeigtā mēģinājumā atbildību pastiprinošos apstākļus jāvērtē tāpat kā pabeigtā noziedzīga nodarījumā. Tas pamatojams ar cēloņsakarības nodibināšanu starp vainīgās personas motīviem un veikto darbību (bezdarbību), kad izdarīts viss nepieciešamais, lai sasniegtu iecerēto mērķi, bet vēlamais rezultāts nav iestājies no vainīgā gribas neatkarīgu iemeslu dēļ. Šajā gadījumā veiktā prettiesiskā darbība, pēc vainīgas personas ieskatiem, bija pilnīgi pietiekama, lai sasniegtu vēlamu rezultātu.¹¹² No tā būtu secināms, ka atbildību ietekmējošie apstākļi, kas pavadīja prettiesiskas darbības izdarīšanu un raksturoja vainīgā psihisko attieksmi pret sasniedzamo rezultātu, ne ar ko neatšķirtos no tiem apstākļiem, kas būtu konstatējami pabeigtā noziedzīgā nodarījumā. Tomēr par atbildību pastiprinošo apstākli nevar atzīt vēl neiestājušās smagās sekas, kas novērtējamās tikai pabeigtā noziedzīgā nodarījumā. Cēloņsakarības nodibināšana starp vainīgās personas prettiesisko darbību un atbildību pastiprinošo apstākļu esību, ļauj personu rīcībai piešķirt zināmu kaitīguma pakāpi.

¹¹¹ Krimināltiesību teorijā par trešo mēģinājuma formu - nederīgo mēģinājumu viedokļi dalās. Nederīgo mēģinājumu atsevišķi pētnieki uztver kā patstāvīgu, savukārt citi - kā atvasinātu no pabeigta vai nepabeigta mēģinājuma. Nederīgam mēģinājumam piemīt kļūdas aspekts, kad vainīgā persona vērš savu darbību pret nederīgu objektu, kura faktiski nav, vai, pretēji, izvēlas un lieto tādus līdzekļus, metodes vai paņēmienus, kuri objektīvi nevar nodrošināt nodarījuma pabeigšanu un kaitīgo segu iestāšanos. Viktors Karaulovs (*Карaulов Виктор Филиппович*) uzskata, ka definējums „nederīgs objekts” ir nevietā, jo pats objekts, jeb apdraudētās sabiedriskās attiecības nevar nosaukt par nederīgām, atkarībā no priekšmetiem, kuriem piemīt „nederīguma pazīme”, kas parādās, piemēram, salauztā šaujamerocī. Vainīgā darbību jāuzskata par pabeigtu, tomēr ar daudz mazāku kaitīguma pakāpi. Leonīds Prohorovs (*Прохоров Леонид Александрович*) savukārt piebilst, ka pabeigts mēģinājums ir nošķirams no nepabeigta, pateicoties subjektīva kritērija esībai - ir atkarīgs no paša subjekta, noziedzīgā nodarījuma pabeigtības vērtēšanas spējam. Savukārt nederīgs mēģinājums ir patstāvīgs mēģinājuma veids, kas atšķiras no pabeigta un nepabeigta mēģinājuma subjekta maldīšanās dēļ, tomēr arī šajā gadījumā persona nav atbrīvojama no kriminālatbildības. Уголовное право Российской Федерации: Общая часть. Учебник. Волкова Т.Н., Грачева Ю.В., Ермакова Л.Д. и др. Под ред. Л.В.Иногамовой-Хегай, А.И.Парога, А.И.Чучаева. Москва: КОНТРАКТ, ИНФРА-М, 2006, с.238-239.; Прохоров Л.А., Прохорова М.Л. Уголовное право: Учебник. Москва: Юристъ, 1999, с.65.

¹¹² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 211.-213.lpp.; Sk. Vīnkalna E. Cēloņsakarība un nepabeigti noziegumi. Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 368.-375.lpp.; Gimbernat Ordeig E. Beiträge zur Strafrechtswissenschaft. Handlung, Kausalität, Unterlassung. Münster: LIT Verlag, 2013, S.230.-236.

Savukārt, krimināltiesību teorijā nav vienotas nostājas attiecībā uz tiem apstākļiem, kas pavada nozieguma nepabeigto mēģinājumu. To var izskaidrot ar to, ka atbildību ietekmējošos apstākļus daudz grūtāk identificēt, tiek vērtēta darbība, kura nav līdz galam pabeigta, tādēļ apstākļus var tikai šķietami attiecināt uz pabeigto noziegumu. Tomēr, kā jau noskaidrots, atbildību pastiprinošos apstākļus nevajadzētu sasaistīt ar iespējamo turpmāko darbību un teorētiski prognozējamo apdraudējumu. Tas ne vienmēr nozīmē, ka nākotnē turpināta darbība obligāti iegūs negatīvas iezīmes, kas pozicionēti kā atbildību pastiprinoši apstākļi. Turklāt rūpīgi jāvērtē apstākļu ietekme uz vainīgās personas rīcības daļu, kas tiek paveikta, nevis ieplānota. Tādējādi par noziedzīga nodarījuma nepabeigto mēģinājumu atzīst gadījumus, kad vainīgais no viņa gribas neatkarīgu iemeslu dēļ nav paveicis visu, ko viņš uzskatījis par nepieciešamu, lai izdarītu nodarījumu līdz galam. Vainīgā veiktā darbība vēl nevar novest pie vēlāmā noziedzīgā rezultāta. Tāpat vainīgais šo darbību vēlējās turpināt, pieliekot papildus pūles, lai nodarījumu izdarītu līdz galam, taču objektīvu apstākļu dēļ to pabeigt nav varējis.¹¹³ Tas nozīmē, ka nozieguma nepabeigts mēģinājums raksturojams ar darbības pārtraukšanas momentu, tādēļ atbildību pastiprinošie apstākļi ir saistīti un raksturo tikai paveikto darbību. Attiecināt šos apstākļus uz iespējamo darbības turpināšanu nav iespējams, jo tas nonāktu pretrunā ar teorijas nostādņēm. Atbildību pastiprinošo apstākļu ietekme uz nozieguma īstenošanu ir apšaubāma, jo krimināltiesībās tiek atzīta arī labprātīgas atteikšanās iespēja, kas var izpausties gan sagatavošanās stadijā, gan tik pat labi nepabeigtā mēģinājumā. Labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas ir personas uzsāktās darbības (bezdarbības) pilnīga pārtraukšana pēc šīs personas pašas gribas, tomēr apzinoties, ka pastāv iespēja noziedzīgo nodarījumu izdarīt līdz galam. Persona, kas labprātīgi atteikusies no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, nav saucama pie kriminālatbildības. Šāda persona atbild tikai tajā gadījumā, ja tās faktiski izdarītajā nodarījumā ir cita noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes. Atbildību pastiprinošos apstākļus šajā gadījumā vērtējam nevis kopsakarībā ar nepabeigtu noziedzīgu nodarījumu, bet gan saskaņā ar to likuma pantu, atbilstoši kuram personu sauc pie kriminālatbildības. Tomēr, ja noziegums tiek pārtraukts un nav pabeigts objektīvu apstākļu dēļ, tad tā nav labprātīga atteikšanās, un vainīgā persona atbild arī par iecerēto prettiesisko rīcību. Jāatzīst, ka atbildību pastiprinošo apstākļu ietekme uz noziedzīgo darbību nepabeigtā mēģinājumā ir nebūtiska, tā arī neveicināja un neatvieglāja nozieguma izdarīšanu, tomēr soda individualizācijas pieejas īstenošanai nepieciešami izvērtējumam derīgi kritēriji, kas tiek ietverti soda noteikšanas vispārīgajos principos.

Atbildību pastiprinošo un mīkstinošo apstākļu institūts, vienā līmenī ar noziedzīgā nodarījuma raksturu, radīto kaitējumu un vainīgā personību raksturojošiem datiem kalpo par

¹¹³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 211.-213.lpp.

kritēriju, lai pilnīgi nodrošinātu soda individualizāciju ne tikai pabeigtā noziedzīgā nodarījumā, bet arī gadījumos, kad persona saukta pie kriminālatbildības par sagatavošanos noziegumam vai par nozieguma mēģinājumu. Tomēr, neraugoties uz šā tiesību institūta nozīmi, likumdevējs, nostiprinot soda noteikšanas kritērijus par sagatavošanos noziegumam un par nozieguma mēģinājumu, priekšplānā izvirza radītā kaitējuma izvērtējuma pozīciju. Krimināllikuma 53.pantā ir nostiprināts, ka tiesa, nosakot sodu par sagatavošanos noziegumam vai par nozieguma mēģinājumu, ņem vērā vainīgā izdarīto darbību raksturu un ar tām radīto kaitējumu, noziedzīgā nodoma realizēšanas pakāpi un iemeslus, kuru dēļ noziegums nav izdarīts līdz galam. Tādējādi tiek radīta visnotaļ dīvaina un samudžināta situācija, kas prasa legālo precizējumu jeb likuma pilnveidojumu. Meklējot juridisko risinājumu, jāatzīst, ka šī krimināltiesību norma ir speciāla un par to nav ne mazāko šaubu, tādējādi tā pēc sava rakstura precizē vispārējo soda noteikšanas pozīciju. Ja vispārējā soda noteikšanas norma, kā jau iepriekš noskaidrots, ietver četrus vispārīgos principus, tad speciālā norma jau neparedz vainīgā personības un atbildību ietekmējošo apstākļu vērā ņemšanu. Tas, savukārt, rada legālu iespēju gan vainīgā personību raksturojošu ziņu, gan atbildību pastiprinošu un mīkstinošo apstākļu ignorēšanai, kas nonāk pretrunā ar krimināltiesību sistēmas pamatnostādņem. Tiesu praksē nav tik daudz gadījumu, kad izvērtē nepabeigto noziedzīgo nodarījumu, tomēr tas neattaisno likuma nepienācīgu regulējumu. Vienīgais loģiski pareizais secinājums būtu, ka analizējamā norma neaizstāj četrus soda noteikšanas vispārīgos principus, bet gan dažiem padziļina to juridisko jēgu.

Rezumējumā varētu izdarīt pieņēmumu, ka apstākļi, kas pastiprina kriminālatbildību nepabeigtā noziedzīgā nodarījumā, pēc savas jēgas ne vienmēr par tādiem būtu uzskatāmi, tomēr šī pozīcija var daudzkārt apgrūtināt soda individualizāciju, kas jau negatīvi ietekmēs krimināltiesību sistēmas pastāvēšanu. Lai tas nenotiktu, vai nu jāatzīst, ka atbildību pastiprinošo apstākļu institūts krimināltiesībās ir lieks, tas īsti neietekmē soda noteikšanu, vai jāpieņem, ka tiesai vairs nebūs iespējas legāli ignorēt apstākļa būtību, neatkarīgi no tā ietekmes uz noziedzīgo nodarījumu. Tomēr nelokāmai atbildību pastiprinošo apstākļu ievērošanas pozīcijai praksē bieži tiek pretstatīta vieglāka soda noteikšanas iespēja. Tiesa, atbilstoši normatīvajam regulējumam, pašreiz nevar noteikt sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta likumā, ja tā konstatē, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošos apstākļos. Tieši šā iemesla dēļ, kā atzīts apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakses kopsapulces lēmumā, ko pieņēma Senāta Krimināllietu departamenta senatori un Krimināllietu Tiesu palātas tiesneši, tiesu praksē ir gadījumi, kad tiek ignorēti likuma nosacījumi, lai piespriestu vieglāku sodu, neraugoties uz to, ka nav konstatēti vairāki atbildību mīkstinošie apstākļi vai, pastāvot atbildību pastiprinošiem apstākļiem. Tas notiek gadījumos, kad tiesa, ievērojot lietas apstākļus un apsūdzētā personību, vērtē

Krimināllikuma panta sankcijā paredzēto sodu kā nesamērīgi bargu, bet nosacītu notiesāšanu – kā pārāk vieglu.¹¹⁴ Tomēr nevar pilnīgi piekrist šā apgalvojuma pamatotībai, jo, pirmkārt, atbilstoši normatīvajam regulējumam, tiesai vispirms jānosaka soda apmērs, un tikai tad, kad brīvības atņemšana laiks nebūs ilgāks par pieciem gadiem¹¹⁵, un ja tā iegūst pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus, ņemot vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību un citus lietas apstākļus, var vainīgo notiesāt nosacīti. Nosacītas notiesāšanas iespēja, citiem vārdiem sakot, līdzinās reālas brīvības atņemšanas soda aizvietošanai ar sava veida īpaši noteiktu pārbaudes laiku, kurš, savukārt, tiek apgrūtināts ar reglamentētiem pienākumiem.

Tiesu praksē, kā zināms, nav pilnīgi identisku gadījumu, un soda individualizācijas pieejas iespēja ir spilgts tā apstiprinājums. Soda individualizācija savukārt nedrīkst izpausties tādā līmenī, kad vainīgā persona par nepabeigtu noziedzīgu nodarījumu saņems bargāku sodu, nekā cita persona par izdarītu līdz galam, visnotaļ līdzīgos apstākļos, tādu pašu noziegumu. Kļūda var parādīties tad, kad tiesa nosaka minimālo sodu par pabeigtu noziegumu, ja ir konstatēts kāds no pastiprinošiem apstākļiem, tādējādi, ja tas būtu nozieguma mēģinājuma gadījums, tiesai, atbilstoši sistēmiskai pieejai, jānoteic sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kas jau īsti neatbilst normatīvajam regulējumam. Tiesa arī nedrīkst noteikt citu, vieglāku soda veidu un sodu attiecīgi mīkstināt, kaut gan ir pietiekams pamats, kas pēc jēgas kalpo par argumentētu nolēmuma motīvu. Šajā gadījumā vienīgais pieejamais risinājums saistīts ar nosacītas notiesāšanas iespēju, kura piemērojama, neņemot vērā sodu piemērošanas secīgumu. Tiesu praksē, kaut gan mēģināts saglabāt individualizācijas un soda samērīguma pieeju, tomēr tas nedrīkst notikt pretēji normatīvajā regulējumā paredzētai kārtībai.

1.6. Kriminālatbildību mīkstinājošo un pastiprinošo apstākļu juridiskā daba

Pareiza soda noteikšana nav iespējama bez apsūdzētā atbildību mīkstinājošo un pastiprinošo apstākļu izvērtēšanas. Krimināllikuma 48.pantā uzskaitīti atbildību pastiprinošie apstākļi, tomēr netiek nedz skaidrota to juridiskā daba, nedz norādītas konkrētas tiesiskās sekas, kurām jāiestājas sakarā ar šo apstākļu esamību. Šis formulējums tiek dots tiesu prakses apkopojumā, ko izdevusi

¹¹⁴ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

¹¹⁵ Sākotnējā Krimināllikumā regulējumā bija paredzēts arī tāds soda veids kā arests, kuru varēja noteikt nosacīti. Saskaņā ar likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” pārejas noteikumiem „Līdz 2015.gada 1.janvārim nepiemērot Krimināllikumā paredzēto soda veidu — arestu. Šis nosacījums nav attiecināms uz gadījumiem, kad tiesa Krimināllikuma XXV nodaļas pantos paredzēto sodu piemēro militārpersonām...”. Tomēr sakot ar 2013.gada 1.aprīli arests ir izslēgts no Krimināllikuma. Krimināllikumā ir definēta īslaicīga brīvība atņemšanas iespēja, kas ir zemāka par trim mēnešiem, tomēr tā nav noteicama nosacīti. Likums „par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4.novembris, Nr.331/332; Sk. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202 (4805).

Augstākā tiesa 2008.gada 1.jūlijā. Kā redzams, Krimināllikums nav pilnīgs un to izpratne bieži ir atkarīga no paša piemērotāja izglītības līmeņa un interpretācijas spējām. Lai nebūtu vēl lielāks apjukums, noskaidrojot atbildību mīkstinošo vai pastiprinošo apstākļu būtību, vēlams pievērst uzmanību citu valstu pieredzei, tai skaitā, arī formulējumam. Vislabākais skaidrojums sastopams Lietuvas kriminālkodeksā: „Tiesa, novērtējusi atbildību mīkstinošos un (vai) pastiprinošos apstākļus, to skaitu, raksturu un samēru, kā arī citus, likumā norādītos apstākļus, motivēti izvēlas vieglāku vai smagāku sodu, kā arī nosakāmā soda mēru, vadoties no soda vidējā lieluma”.¹¹⁶ Šis skaidrojums visnotaļ der Latvijas krimināltiesību sistēmai. Tādējādi nonākam pie secinājuma, ka tiesa, atzīstot pastiprinošo apstākļu esamību, motivēti izvēlas smagāku sodu, kā arī nosakāmā soda mēru, vadoties no soda vidējā lieluma. Pie līdzīgas nostādnes pieturas arī Latvijas Republikas Augstākā tiesa, kura norāda, ka saskaņā ar Krimināllikuma 46.panta otro daļu atbildību pastiprinošie apstākļi jāņem vērā, nosakot vainīgajai personai kriminālsodu, respektīvi, tiesa nedrīkst ignorēt konstatētos atbildību pastiprinošos apstākļus. Šis secinājums jau izskanējis izstrādātajā Kriminālsodu politikas koncepcijā, pie tam tieši atzīmējot, ka „*Krimināllikumu jāpapildina ar normu, kas paredzētu soda vidējā lieluma noteikšanas kārtību*”. Vienlaikus izteikts piedāvājums papildināt likumu ar tiesību principiem, kas precīzāk regulētu soda noteikšanas kārtību gadījumos, ja konstatēti atbildību pastiprinošie un mīkstinošie apstākļi.¹¹⁷ Likumprojekts,¹¹⁸ kas mēģina šo likuma nepilnību novērst rakstiskā regulējumā ietvaros, guva Saeimas atbalstu un ieviests dzīvē, tomēr ar nožēlu jākonstatē, ka likuma jauninājumi ir neveiksmīgi, ar izteiktu kazuistisku raksturu, kuri nepakļaujas interpretējumam, un ir pretēji Krimināllikuma pamatstruktūrai (par ko darbā, turpmāk, vēl īpaši diskutēts). Negatīvi vērtējami likumdevēja ieviestie grozījumi Krimināllikumā, ar kuriem būtiski ierobežota atbildību mīkstinošu un pastiprinošu apstākļu nozīme, tādējādi attālinoties no krimināltiesisko normu integrēšanas procesa, kas notiek vadošās Eiropēiskās valstīs,¹¹⁹ un pat robežojas ar cilvēktiesību aizsargājošo normu pārkāpšanu. Atbildību ietekmējoši apstākļi vienmēr kalpo par redzamu, izvērtējumam derīgu kritēriju, kas raksturo konkrēta noziedzīga nodarījuma smagumu un kaitīguma pakāpi, tādēļ tiem ir tieša nozīme soda noteikšanas procesā.

Saskaņā ar krimināltiesību teorijas atziņām, pastāvot atbildību pastiprinošiem apstākļiem, noziedzīgu nodarījumu izdarījušajai personai ir piemērojams bargāks sods salīdzinājumā ar sodu, kāds būtu piespriežams, attiecīgajiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem neesot, kam pilnībā

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

¹¹⁷ Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009.gada 9.janvāra rīkojums Nr.6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13.janvāris, Nr.6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2013.gada 12.februārī].

¹¹⁸ Plašāk sk. Pakalne L. I.Lieģis uzsver nepieciešamību pieņemt grozījumus Krimināllikumā. 28.09.2010. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/jaunumi/tm_info.html?news_id=3618 [aplūkots 2011.gada 5.septembrī].

¹¹⁹ Sk. Wessels J., Beulke W. Strafrecht, allgemeiner Teil: [die Straftat und ihr Aufbau]. 42. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller, 2012, S.26.-27.

piekrita Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesneši pieņemtajā kopsapulces lēmumā. Bet nevajag aizmirst, ka Augstākās tiesas sodu piemērošanas prakses apkopojums ir tikai ar informatīvu raksturu. Tādējādi likuma formulējums vēl joprojām atļauj tiesai, ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma raksturu, neatzīt par atbildību pastiprinošu jebkuru no likumā iekļautiem apstākļiem (KL 48.panta otrā daļa). Turklāt pirmo instanču tiesu prakse rāda, ka tiesneši vēl joprojām bieži, nosakot soda veidu, vadās tikai pēc personiskās pieredzes, ignorējot atbildību pastiprinošo apstākļu esamību.

Juridiskajā literatūrā ar vārdu apstākļi izprot faktoru, kas pastāv līdzās citai parādībai vai faktam un kam ir noteikts sakars ar to.¹²⁰ Savukārt, kriminālatbildību pastiprinošie apstākļi domāti, nevis lai piespriestu maksimāli bargu sodu, bet gan lai palīdzētu tiesām saprast un izvērtēt noziedzīga nodarījuma kaitīguma pakāpi un prettiesiskas darbības vai bezdarbības bīstamību. Spēkā esošajā Krimināllikumā atbildību pastiprinošo apstākļu skaits ir 15, kā arī ir norāde uz to, ka „nosakot sodu, tiesa nevar atzīt par atbildību pastiprinošiem tādus apstākļus, kuri nav norādīti šajā likumā (KL 48.panta trešā daļa)”. No tā secināms, ka šis apstākļu uzskaitījums ir izsmeļošs un papildināt to ir tiesīgs tikai likumdevējs. Savukārt, kriminālatbildību mīkstinošo apstākļu klāsts ir daudz plašāks, tas ietver gan likumā iekļautus apstākļus, tā arī jebkuru citu apstākli, kas pēc tiesas ieskatiem ir atzīstams par tādu. Šajā sakarībā būtu piebilstams, ka atbilstoši sistēmiskai pieejai, par mīkstinošo apstākli nevar atzīt tādu apstākli, kas likumā iekļauts kā pastiprinošs vai kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme. Vienlaikus, kā atzina Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2007. gada 12. marta lēmumā lietā Nr. SKK-32/07 „par atbildību mīkstinošiem apstākļiem Krimināllikuma 47.panta otrās daļas izpratnē tiesa var atzīt tikai tādus apstākļus, kas pēc sava satura atbilst Krimināllikuma 47.panta jēgai un kas nav vērtējami kā personību raksturojoši apstākļi.”¹²¹ Tādējādi personību raksturojošs apstākļi, kas ņemams vērā un kas nepārprotami ietekmē soda noteikšanu, tomēr nav atzīstams par atbildību mīkstinošu apstākli. Lai ienestu zināmu skaidrību un precizētu terminoloģiskās nianšes, šajā sakarībā būtu atzīstams, ka gan personību raksturojošos apstākļus, gan atbildību mīkstinošos vai pastiprinošos apstākļus, kā arī ziņas par nodarījuma raksturu un kaitīguma pakāpi, var pilnā mērā saukt arī par sodu ietekmējošiem apstākļiem, tomēr ar šo jēdzienu nevar pilnībā atklāt atsevišķa apstākļa jeb parādības būtību.

Ar šo četru atsevišķo kategoriju apvienojošo jēdzienu var saskarties, pētot ārvalstu krimināltiesību iezīmes soda noteikšanas jomā. Tā, piemēram, Vācijas krimināltiesībās nav pieņemts atdalīt personu raksturojošas ziņas no apstākļiem, kas ietekmētu nodarījuma izdarīšanu, kas Baltijas valstu likumos pieskaitīti pie atbildību mīkstinošiem vai pastiprinošiem. Vācijā par tādu

¹²⁰ Juridisko terminu vārdnīca. Dubure V., Fogels A., Fridrihsons I. u.c. Rīga: Nordik, 1998, 19.lpp.

¹²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 12.marta lēmums lietā Nr. SKK-32/07.

apvienojošo jēdzienu atzīts vispārināts jēdziens „*apstākļi* [der Umstand]”¹²² kas liecina par labu personai vai pret viņu. Līdz ar to Vācijas krimināltiesībās īstenībā nav atbildību¹²³ mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu uzskaitījuma. Gandrīz identiska pieeja ir sastopama Šveices kriminālkodeksā¹²⁴, kur sodu mīkstinošo apstākļu klāstā ir iekļauti gan nodarījuma pamudinoši motīvi, personību raksturojoši dati (piem. vecums), gan atbildību (vainu), raksturojoši dati. Samērā līdzīga apstākļu izpratne ir arī Dānijā, kur tiesa ņem vērā nozieguma smagumu un informāciju, kas attiecas uz noziedznieka personību, ieskaitot viņa vispārīgos personiskos un sociālos apstākļus, viņa apstākļus pirms un pēc nozieguma izdarīšanas un nozieguma izdarīšanas motīvus (KK 80.§).¹²⁵ No tā jāsecina, ka apstākļi ir sava veida informācija jeb īpašas ziņas par vainīgā personību un tā attieksmi pret noziedzīgu nodarījumu.

Beļģijas un Nīderlandes kriminālkodeksā nav īpaši izcelti soda noteikšanas vispārīgie principi,¹²⁶ līdz ar to jākonstatē, ka nostāja atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izpratnē un to nozīme ir pat plašāka par Vācijas modeli. Šī situācija ir arī raksturīga Zviedrijā¹²⁷ krimināltiesībām, kur likums atļauj tiesām pašam vērtēt un noteikt apstākļus, kas ietekmē noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Pie tam konkrēta apstākļa izvēli, izpratni un nozīmi tomēr nereglamentē vispārīgie noteikumi, bet gan konkrēta nodarījuma aprakstošs pants. Šeit runa ir par apstākļiem, kuri „piestiprināti”, nevis veido nodarījuma sastāva pazīmi. Apstākļa nozīme vairāk ir ar informatīvu novirzi jeb veido nodarījuma izvērtējuma palīgkritēriju, tomēr samērā bieži sastopama tāda apstākļu kombinācija, kur pat nav iespējams atdalīt blakusapstākļi no nodarījuma sastāva pazīmes.

Austrijas krimināltiesībās pagaidām saglabājas nedaudz šaurāka mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izpratne, tomēr, tāpat kā Vācijā, tiesai jāizvērtē arī pietiekami plašs apstākļu jeb parādību spektrs, kas nodrošina nodarījuma kaitīguma apzināšanu un soda ietekmi uz vainīgās personas turpmāko dzīvi sabiedrībā jeb, citiem vārdiem sakot, tiek nodrošināta soda individualizācija. Kaut gan saskatāma neliela līdzība arī ar Krimināllikumā iekļauto mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūtu, tomēr Austrijas kriminālkodeksā nav apstākļu dalījuma uz atbildību (vainu) un personību raksturojošiem datiem.

¹²² Plašāk sk. §46. Strafgesetzbuch (Deutschland). Pieejams: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

¹²³ Vācijas, Austrijas un Šveices krimināltiesību teorijā nav jēdziena „atbildība”, bet lieto jēdzienu „pamats”, kas ir vai nu mīkstinošs vai pastiprinošs: - *die Minderungsgründe oder Erschwerungsgründe*. Pastiprinoši pamati pilnībā ir izslēgti no Vācijas kriminālkodeksa.

¹²⁴ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].

¹²⁵ Dānijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 296.lpp.

¹²⁶ Sk. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 35.lpp.; Code Penal (Belge). Pieejams: <http://www.droitbelge.be/codes.asp#pen> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

¹²⁷ Уголовный кодекс Швеции. Pieejams: http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii.asp#2:4 [aplūkots 2012.gada 10.martā].

Spānijas krimināltiesības arī pieturas pie šaurākas apstākļu izpratnes. Pastiprinošo un mīkstinošo apstākļu uzskaitījums papildināts ar īpašiem likuma nosacījumiem, kas reglamentē soda noteikšanu, ja tiek konstatēti norādītie apstākļi, tādējādi īpaši izceļot to nozīmi no pārējo soda noteikšanas kritēriju klāsta. Tā, saskaņā ar Spānijas kriminālkodeksa¹²⁸ 66.pantu, tiesai vai tribunālam, nosakot sodu, atkarībā no mīkstinošu vai pastiprinošu apstākļu esamības vai neesamības jāievēro, ka: ja nav ne mīkstinošu, ne pastiprinošu apstākļu vai ir tie abi, tiesa vai tribunāls individualizē sodu, nosakot to atbilstoši vainīgā personiskajiem apstākļiem un nodarījuma smaguma pakāpei, norādot to spriedumā; ja ir viens vai vairāki mīkstinoši apstākļi, sods tiek noteikts atbilstoši sankcijā norādītajai minimālajai robežai; ja ir viens vai vairāki pastiprinoši apstākļi, sods tiek noteikts atbilstoši sankcijā noteiktajai maksimālajai robežai; ja ir divi vai vairāki mīkstinoši apstākļi, tiesa vai tribunāls var noteikt sodu par vienu vai divām pakāpēm zemāk, nekā paredzēts likumā, un tā, lai soda ilgums atbilstu norādīto apstākļu daudzumam un nozīmīgumam.¹²⁹ Jāsecina kā šī pieeja ir ļoti tuva Lietuvas krimināltiesību pozīcijai, kur līdzīgi mēģina reglamentēt, izprast un izcelt apstākļu nozīmi.

Procesa virzītājiem jāņem vērā Krimināllikuma 48.panta ceturtās daļas nosacījums, kas nosaka, ka par atbildību pastiprinošu nevar atzīt tādu apstākli, kurš Krimināllikumā paredzēts kā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme. Tādējādi, no vienas puses, mēs saskaramies ar atbildību pastiprinošiem apstākļiem, kuri veido patstāvīgu krimināltiesisku institūtu, bet, no otras puses, ar tādiem apstākļiem, kuri ir iekļauti Krimināllikumā Sevišķās daļas pantos kā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme. Likumdevējs pēc būtības dubultojis vienus un tos pašus apstākļus, līdz ar to tie pastiprinošie apstākļi, kuri ir iekļauti noziedzīgā nodarījuma sastāvā un tieši ietekmē tā kvalifikāciju, terminoloģiski nav uzskatāmi par atbildību pastiprinošiem apstākļiem. Turklāt jāņem vērā, ka šie apstākļi ir primāri, kvalificējot noziedzīgu nodarījumu, bet atbildību pastiprinoši apstākļi ir ar sekundāru nozīmi. Jāatceras, ka likuma nosacījums nepieļauj viena un tā paša apstākļa dubultošanas iespēju.

Pēc tiesību pētnieka Pētera Lejiņa (1879-1960) domām, krimināltiesību attīstības tendences liecina par to, ka kriminālkodeksu specialās daļas panti tiek konstruēti kā normāli sastāvi ar kvalificējošām pazīmēm, nomainot parastā veida sastāvus.¹³⁰ Tieši šis viedoklis tika atbalstīts arī Krievijas Federācijas krimināltiesību zinātnieku vidū. Atbilstoši L.Krugļikova viedoklim, atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu jēga un nozīme krimināltiesību vēsturiskā attīstības procesā nepalika nemainīga. Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūta izveide savos pirmsākumos nebija saistīta ar mērķi atspoguļot tajos kādu nodarījuma izdarīšanas pazīmi, subjekta

¹²⁸ Código Penal (Español) Pieejams: <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444> [aplūkots 2014.gada 5.martā].

¹²⁹ Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Spānijas kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 18.lpp.

¹³⁰ Lejiņš P. Krimināltiesības. Latvija: [B.i.], 1940, 150.lpp.

vainu, sabiedrisko bīstamību vai kādu citu parādību, bet gan, pirmkārt, saistīta ar likumdevēja vēlmi, savu iespēju robežās, ieviest noteiktus kritērijus, lai konkretizētu soda noteikšanas procesu, nodrošinot individuālo pieeju, un īstenojot determinēto tiesību piemērošanas praksi tieši kriminālatbildības formas noteikšanā un tās apjomā. Tādējādi apstākļi ir ar spilgtu korigējošu novirzi, kuri spēj ietekmēt gan atbildības formu un tās apjomu, gan soda veidu un mēru. Tikai XX gadsimtā otrajā pusē apstākļiem tika piešķirts patstāvīgums un līdztiesīgums ar tādiem soda noteikšanas kritērijiem, kā noziedzīgā nodarījuma raksturs, radītais kaitējums un vainīgā personība. Apstākļu pakļautības raksturs tika nomainīts ar vienlīdzīguma nozīmi, bet soda noteikšanas jomā – ar līdztiesību. Tādējādi izveidojās tāda situācija, kurā atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi, kaut gan tika veidoti no tādiem apstākļiem, kas attiecas uz izdarītu noziegumu un vainīgā personību un raksturo nodarījuma bīstamību un (vai) vainīgo, tomēr savā būtībā ir tikai neliela daļa no tiem. Rezultātā apstākļu atdalīšana no veselā, to apzināšana par patstāvīgu kritēriju, noteikti ir ar mākslīgu dabu.¹³¹

Pilnīgi Ļ.Krugļikova viedoklim autors nevar piekrist, jo mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūta izveidošanas nepieciešamība bija saskatāmā arī agros viduslaikos, tas nav saistīts tikai un vienīgi ar likumdevēja vēlmēm ieviest zināmus soda individualizācijas kritērijus, bet ar nepieciešamību rakstiski nostiprināt jeb izdalīt universālu pazīmju kopu, pateicoties kam varēja vērtēt sabiedriskā apdraudējuma bīstamības (kaitīguma) robežu. Pētāmā institūta nostiprināšana krimināltiesībās, pirmkārt, nebija saistīta ar soda individualizācijas nepieciešamību, kad centrā ir atsevišķa vainīgā persona, bet gan ar sabiedrības aizsardzību no kaitīgas darbības izpausmes formām. Apstākļi sabiedrībā tiek apzināti un pieņemti kā nodarījuma izvērtējuma mērs, pat var atzīt, ka daži no šiem apstākļiem turpmākā savā attīstībā ieguva atbildību izslēdzošo apstākļu nozīmi.

Kaut gan mūsdienās likumdevējs lielākoties atbildību mīkstinošus un pastiprinošus apstākļus iekļauj Krimināllikuma sevišķās daļas pantos, tomēr nevajag aizmirst par P.Minca norādījumu, ka „pārmērīgs pantu kazuistiskums draud ar neuzticību tiesai, un tas noved pie pārmērīgi mākslotas tiesu spriešanas”.¹³² Bet, no citas puses, visus atbildību ietekmējošus apstākļus nav iespējams iekļaut Krimināllikuma sevišķās daļas pantos un paredzēt to izpausmju savstarpējās kombinācijas. Tādējādi Krimināllikumā vēl joprojām pastāv šis patstāvīgais juridiskais institūts, kura nozīme ir nesaraucjami saistīta ar soda noteikšanas iespējām.

Kā atzīmē Mihails Stanovskijs (*Становский Михаил Николаевич*), atbildību pastiprinošo vai mīkstinošo apstākļu jēga, vērtējot tos no sociāla skatu punkta pozīcijas, ir tāda, ka norādītie

¹³¹ Кругликов Л. Глава II Общие начала назначения наказания. Книга: Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008, с.271.

¹³² Mincs P. Krimināltiesību kurss: vispārējā daļa. Rīga: aut.izd., 1934, 279.lpp.

apstākļi aptver samērā plašu reālas dzīves situāciju un ir tik tipiski lielākam skaitam noziedzīgo nodarījumu. Savukārt, vērtējot no tiesību pozīcijas, šo apstākļu klāstā likumdevējs iekļauj tikai tādus kritērijus, kas būtiski ietekmē noziedzīga nodarījuma sabiedriskā kaitīguma pakāpi, vainīgā personību, kā arī viņa uzvedību nodarījuma izdarīšanas gaitā vai pēc tā.¹³³

Kā iepriekš tika noskaidrots, atbildību pastiprinoši apstākļi ir tādu apstākļu kopums, kas ir nepieciešams, lai raksturotu noziedzīgā nodarījuma subjektu un nodarījuma smaguma pakāpi taisnīga soda noteikšanai. Šā juridiskā institūta izveide tiek balstīta uz kopīgu pazīmju esamību. Iekļautie pastiprinošie apstākļi ir ar negatīvu iezīmi, kas grauj sabiedrisko iekārtu. Likumdevējs vēlējies maksimāli aizsargāt savas valsts un tās iedzīvotāju intereses, paredzot pārkāpējam piemērotākā soda veida un mēra noteikšanas iespēju. Tādēļ, lai pēc iespējas taisnīgāk izvērtētu pārkāpēja atbildības pakāpi, likumā tiek iekļauti atbildību mīkstinoši un atbildību pastiprinoši apstākļi. Šos apstākļus pamatoti var uzskatīt par atsevišķa noziedzīga nodarījuma kaitīguma pakāpes izvērtēšanas kritēriju.

Kā savā rakstā norādīja V.Liholaja: „Izvērtējot noziedzīgā nodarījuma raksturu, nepietiek ar norādi, ka inkriminētais noziedzīgais nodarījums ir klasificējams, piemēram, kā smags vai sevišķi smags noziegums, ar ko parasti procesa virzītāji arī aprobežojas, bet nepieciešama norāde arī uz tiem konstatētajiem apstākļiem, kas raksturo tieši šo smago vai sevišķi smago noziegumu, atšķir to pēc kaitīguma pakāpes no citiem tādiem pašiem noziegumiem.”¹³⁴ Šis nosacījums pilnā mērā attiecas ne tikai uz noziegumiem, bet arī uz kriminālpārkāpumiem. Savukārt „bīstamība ir noziedzīga nodarījuma objektīva un neatņemama īpašība”.¹³⁵

Kaitīguma pakāpe ir augstāka, ja ir lielāka varbūtība, ka tiek izmantoti tādi apstākļi (tai skaitā, arī paņēmieni), kas padara vienkāršāku noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iespēju vai rada smagas sekas, vai rada citas kaitīgas sekas valsts un tās iedzīvotāju interesēm (piem., valsts ierēdniecības vai garīdzniecības autoritātes graušana). Savukārt kaitīguma pakāpe ir mazāka, ja noziedzīgam nodarījumam ir gadījuma raksturs, kas izdarīts tikai ārējo apstākļu sakrītības gadījumā, vai, ja vainīgā persona pilnīgi nožēlo izdarīto un cenšas novērst radīto kaitējumu, kā arī ja vēlākā darbība ir citādi labvēlīga sabiedrībai. Katras valsts likumdevējs pats nosaka bīstamības/kaitīguma kritērijus, vadoties no valsts sabiedriskās un politiskās situācijas, ka arī ņemot vērā krimināltiesiskas sistēmas vēsturisko attīstību. Šī kaitīguma pakāpe un bīstamības robeža bieži ir neskaidra, un ir pat iespējamās situācijas, ka kriminālkodeksos nav iekļauti atbildību pastiprinošie apstākļi, savukārt, atbildību mīkstinošie apstākļi ir iekļauti (piem. Beļģijas kriminālkodeksā).¹³⁶

¹³³ Становский М. Глава III Назначение наказания при обстоятельствах, смягчающих и отягчающих наказание. Книга: Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008, с.294.

¹³⁴ Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006.12.decembris, Nr.49, 23.lpp.

¹³⁵ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2006, 26.lpp.

¹³⁶ Code Penal (Belge). Pieejams: <http://www.droitbelge.be/codes.asp#pen> [aplūkots 2014.gada 5.martā].

II NODAĻA

Kriminālbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūta vēsturiskā attīstība

2.1. XIII-XVIII gadsimta tiesību akti

Pētot atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu tiesību institūta vēsturiskās attīstības gaitu, jākonstatē, ka krimināltiesību sistēmai piemīt noteikts noturīgums un tiesību normu pēctecība. Tikai apzinot to pirmatnējo jēgu, ir iespējams noskaidrot to likumīgo vietu un nozīmi krimināltiesību sistēmā. Likumdevējam un krimināllikumam piemērotājiem jāiedziļinās un jāsaprot analizējamā tiesību institūta attīstības būtību un likumsakarības. Pamatojoties uz krimināltiesību vēstures pētnieka P.Minca domām, ir redzams, ka vēsturiskās attīstības gaitā tiesas brīvības apjoms, galīgi nosakot soda veidu un mēru, ir mainījies. „Senatnē, valdot absolūti noteiktām sankcijām, šī rīcības brīvība līdzinājās nullei. Romiešu ķeizaru laikā „*extraordinaria cognitio*” ievēd „*poena arbitraria*” jēdzienu, kas tiesnešu ieskata brīvību ievērojami paplašināja. Gluži tāda pati evolūcija notika jaunās valstīs, kas radās sabrukušās romiešu „*imperium mundi*” vietā. Pēc stingri noteiktu sankciju perioda, sevišķi sakarā ar romiešu tiesību recepciju, arī šeit nāk „*poena arbitraria*” kundzības periods, kura nogāja līdz neciešamai tiesnešu patvaļībai, ar kuru brīvības idejas vārdā uzsāka sīvu cīņu XVIII. g.s. otrā pusē apgaismojošā filozofija. Kad pēc tam nostiprinājās tiesiskās valsts pamati un indivīda brīvību skaitīja par pietiekoši nodrošinātu ar konstitūciju, vērojams jauns virziens, kura nolūks bija dot tiesai atkal lielāku brīvību konkrēta soda noteikšanā.”¹³⁷ Ja turpināt pamatdomu, tad var nonākt pie secinājuma, ka atbildību pastiprinoši apstākļi tiek apveltīti ar sodu palielināšanas funkciju tikai tad, kad tiesas ieguva izvēles brīvību noteikt vainīgajam atbilstošu soda veidu un/vai tā mēru. Tādējādi atbildību ietekmējošie apstākļi attīstījās līdz ar valsts krimināltiesiskās sistēmas veidošanu un uzskatāmi par šīs sistēmas neatņemamu sastāvdaļu.

Jāatceras, ka pētāmā institūta pirmsākumus jāmeklē pirmajos rakstiskos tiesību avotos. Būtu naivi pieļaut, ka šis tiesību institūts bija strikti izdalīts un reglamentēts 13.-14. gs. zemes tiesību avotos un no tā laika nav mainījies. Tomēr arī viduslaiku tiesību sistēmā ir iespējams saskatīt un izdalīt atsevišķus apstākļus jeb faktorus, kuriem bija būtiska loma sodu noteikšanā. Soda noteikšanas apmērs par kriminālnodarījumiem, pirmkārt, ir atkarīgs no normas sankcijas, kura tieši norāda, kādu soda veidu var piemērot, un, otrkārt, no konkrēta soda veida piemērošanas prakses. Tā laika tiesību normām, kā jau iepriekš minēts, bija raksturīgs ārkārtīgs kazuistiskums, kas neapšaubāmi atspoguļojās arī sodu sistēmā. Krimināltiesību normas pārsvarā saturēja konkrētu soda veidu jeb, citiem vārdiem sakot, tā bija absolūti noteikta sankcija, tomēr ir sastopamas arī

¹³⁷ Mincs P. Krimināltiesību kurss: vispārējā daļa. Rīga: aut.izd., 1934, 278.lpp.

alternatīvas sankcijas. Palielināt vai samazināt sodu bija iespējams tikai atsevišķos gadījumos, kuri ir strikti reglamentēti tiesību normās. Kaut gan sodu palielināšana vai samazināšana notika arī vaidu tiesībās, tomēr tur sods bija atkarīgs no cietušā cilts žēlsirdības, bet nevis no strikti reglamentētiem un pastāvīgiem principiem. Tā, piemēram, vienā no senākajiem rakstiskajiem Bizantijas tiesību avotiem Prohiron (uzrakstīts aptuveni 870.-878.g. pēc Vasīlija I pavēles), sodu lielums ir diferencēts atkarībā no vainīgā kārtas un mainas stāvokļa. Šis kodekss¹³⁸ kopā ar Eklogu (739.-741.g., ko Guntis Zemītis uzskata par Austrumeiropas rakstisko tiesību rašanās etaloniem, „kas tika pielāgoti vietējiem apstākļiem”), jau saturēja minimālus soda noteikšanas nosacījumus.¹³⁹

Kā zināms, uz Latvijas tiesību izveidošanos 13-14.gs. lielu ietekmi atstāja tā laikā vieni no izcilākajiem tiesību aktu krājumiem Eiropā: vācu Sakšu spogulis (vāc.- „*der Sachsenspiegel*”¹⁴⁰) un krievu tiesību krājums Krievu Tiesa (kriev.- „*Правда Русская*”).¹⁴¹ Šo aktu ietekmē tapa: Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesības, Kuršu zemnieku tiesības un Lībiešu – igauņu zemnieku tiesības.¹⁴² Pēc tiesībpētnieka A.Švābes uzskatiem „Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesībās piecpadsmitais pants paredz soda pastiprināšanu, ja zagli noķer nozieguma vietā, kas runā pretim Vācijas tiesībām un, varbūt, uzskatāms par ziemeļnieku tiesību iespaidu”. Tomēr šai gadījumā var būt runa vienīgi par maziem zagļiem, jo lielo zagli tā kā tā soda ar karātavām. Tas liecina, ka lielākais sods ir ietverts atsevišķā pantā, kas veido patstāvīgu noziedzīga nodarījuma sastāvu. Tomēr jāpievērš lielāku uzmanību nevis atsevišķai normai, kurā jau ir reglamentēts konkrēts soda veids, bet tai normai, kuras sankcija mainās, saskaroties ar konkrētiem apstākļiem. Par vienu no tādiem apstākļiem visnotaļ nosacīti var uzskatīt vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Šis apstāklis sastopams gan Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesībās 16.§, gan Kuršu zemnieku tiesībās 15.§: „ja kādu apvaino zādzībā, viņš pats var attaisnoties. Ja to apsūdz otrreiz, tad (prasa) divus zvērestus; pieķerot trešo reiz, viņam jānes karsta dzelzs, ja grib vēl attaisnoties”.¹⁴³ Šajā normā uzmanību galvenokārt jāpievērš tieši vārdiem „pieķerot trešo reiz”, kas norāda uz zādzības iespējamo atkārtotību. Loģiski pieņemt, ka šī norma vairs nav piemērojama ceturto reizi! Lai arī šis noteikums attiecas uz pierādīšanas procesu, tomēr likumsakarīgi būtu pieļaut, ka vainīgajam vairs neatļaus ne tikai attaisnoties, bet arī neatļaus „izpirkt savu kaklu”.

¹³⁸ Precīzāk būtu jālieto vārds „*normu kopa*”, kas veidots, unifikācijas procesā iekļaujot vienā aktā normas no dažādām tiesību nozarēm. „*Kodekss*”, mūsdienu izpratnē, radies XVIII gadsimtā Francijā, kad normas pēc darbības sfēras tika sagrupētas piecos tiesību krājumos.

¹³⁹ Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006, 131.-143.lpp.

¹⁴⁰ Der Sachsenspiegel, herausgegeben von Dr. Julius Weiske. Leipzig: Verlag von Joh. Fr. Hartknoch, 1840.

¹⁴¹ Pāvels Degājs (*Дегай Павел Иванович*, 1792-1849) saskata līdzīgas pazīmes krievu un vācu pirmajos rakstiskajos tiesību avotos, motivējot to nevis ar savstarpējas aizņemšanas vai atdarināšanas procesu, kas nevarēja notikt, bet gan ar tiesības pēctecības raksturu, kuras pamats meklējams grieķu tiesību sistēmā. Vienlaikus atgādinot, ka grieķu morāle, filozofija un tiesību uztvere kļuva par pamatu romiešu (pastarpināti arī vācu) tiesību veidošanas procesā. Дегай П. Пособія и правила изучения Россійскихъ законовъ. Москва: Въ Типографіи А.Семена, 1831. с.117-118.

¹⁴² Plašāk sk.: Lazdiņš J., Blūzma V. Parāžu tiesības Latvijas teritorijā līdz XIII gs. Grām.: Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. 1.sējums. Seno parāžu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Meļķiņa redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998, 19.-25.lpp.

¹⁴³ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 18.lpp.

Vietas un laika nozīmei pievērsta uzmanība arī Sakšu spogulī: „kas naktī zog labību, tam par to draud karātavas. Bet kas zog dienā, tas atbild ar kaklu (viņam nocērt galvu)¹⁴⁴”. Kā redzams, no diennakts laika izvēles ir atkarīgs nāves soda izpildīšanas veids. Jāatceras, ka galvas nociršanas sods skaitījās daudz bargāks un apkaunojošāks nekā pakāršana. Šis uzskats galvenokārt tiek saistīts ar reliģijas ticību, ka cilvēka ķermenim jābūt nesakropļotam, lai to varētu pienācīgi apbedīt.

Noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rīks var būt izšķirošs, lemjot jautājumu par soda izvēli vainīgajam par nodarījumiem, kas saistīti ar miesas bojājuma nodarīšanu. Visas trīs Latvijas zemnieku tiesību redakcijas galveno vērību pievērš ierocim, ar kuru brūce sista, uzskaitot atsevišķi sodus par dažādiem ieročiem: nūju, zobenu, maizes nazi, šķēpu, cirvi, zobu kodienu. Tomēr šis apstāklis galvenokārt uzskatams par patstāvīga noziedzīga nodarījuma kvalificējošo pazīmi. Tas pats attiecas uz kaitīguma pakāpi: jo bīstamāks ievainojums – lielāks sods piespriežams. Šai ziņā ir raksturīgas Lībiešu - igauņu zemnieku tiesības, kuras nosaka: par sejas ievainojumu – 6 mārkas, par sejas zilumu – 3m., par galvas zilumu – 1m. utt.¹⁴⁵ Kaitīguma pakāpe izvērtējama arī rokas ievainojuma gadījumā jeb, citiem vārdiem sakot, tā bija pirkstu cena, kas ir reglamentēts trijos Latvijas tiesību avotos un Vācijas Sakšu spogulī. Pamācoši ir tas, ka katram rokas pirkstam bija sava cena atkarībā no tā funkcionālajām spējām. Par visnozīmīgākajiem tiek uzskatīti īkšķi un rādītājpirksti.

Sakšu spoguļa normas paredz soda mīkstinašanu, ja noziedzīgo nodarījumu izdarījusi grūtniece. Grūtniecei varēja piemērot pēršanu ar rīkstēm vai vieglāku soda veidu, bet nāves soda piemērošana bija aizliegta. Nāves sodu bija aizliegts piemērot bērnam (mazgadīgajam). „Ja bērns kādu nogalina vai sakropļo, tad tiek piemērots viras naudas sods, ko maksā no bērnam piederoša īpašuma viņa aizbildnis”.¹⁴⁶ Tādējādi ir iespējams vecuma apstākli uzskatīt par mīkstinošu, nevis par atbildību izslēdzošu faktoru, kā gadījumos, kad ir vainojami garā slimi vai plānprātīgie. Krievu Tiesas normās arī var atrast norādi uz mīkstinoša apstākļa pastāvēšanu. Par tādu apstākli var uzskatīt personas reibuma stāvokli [*в нупу*]. Ja persona noslepkavo strīda laikā vai reibumā un, ja tas noticis visiem redzot, tad vīra naudu viņam palīdz samaksāt kopiena.¹⁴⁷

Rezumējumā jāpiemin, ka Rietumeiropā viduslaiku tiesību avotos vēl dominēja uzskats, ka visefektīvākais līdzeklis, ar kuru ir iespējams pasargāt sabiedrību no aizliegtas darbības, ir pakļaut vainīgo mokošai nāvei¹⁴⁸, tomēr šis uzskats bija pretējs Krievijā iedibinātai kārtībai. Krievu Tiesa

¹⁴⁴ Саксонское зеркало: памятник, комментарии, исследования. Отв. ред. В.М. Корецкий. Москва: Наука, 1985. с.66.

¹⁴⁵ Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 18.lpp.

¹⁴⁶ Саксонское зеркало: памятник, комментарии, исследования. Отв. ред. В.М. Корецкий. Москва: Наука, 1985, с.81., Sk. arī Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006, 164.–165.lpp.

¹⁴⁷ Правда Русская. Под редакцией Б.Д. Грекова. Текст 2-го т. Москва Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1947, с.287.

¹⁴⁸ Vācu karaļa Kārļa V (1500-1558) valdīšanas laikā pieņemtā krimināltiesību un kriminālprocesa kodeksa „*Karolīna*” pamatā, kā atzina G.Zemītis, bija nostiprināts soda iebiedēšanas princips, iebiedēšanu panākot ar plašo kvalificēto nāves soda izpildīšanas dabu. Tāpat pieļauta iespēja spriest sodu arī pēc taliona principa. Taču viena no raksturīgākajām

pārsvārā būvēta uz kompozīcijas sistēmas, bet par sevišķi smagiem noziegumiem tika paredzēts vainīgo ar visu ģimeni atdot verdzībā. Šajā laika periodā krimināltiesību normās var saredzēt pārējas posmu no privāttiesiska rakstura uz publisko. Sistematizācijas process stipri ietekmēja arī krimināltiesību normu uzbūvi, tomēr tām vēl joprojām piemita kazuistiskums. Kriminālatbildību ietekmējošo apstākļu parādīšanos jāsaista ar soda publisko raksturu, tādējādi rakstiski nostiprināti apstākļi atspoguļoja sabiedriskos uzskatus par nodarījuma smaguma pakāpi. Vistuvāk mūsdienu izpratnei par soda mazināšanas iespējām var uzskatīt Sakšu spoguļa krimināltiesību normas, kuras nodrošināja stabilu tiesību pamatu arī turpmāko sodu likumu izstrādāšanas darbam.

2.2. 1845.gada Sodu likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem

Grāfa Speranska (*Сперанский Михаил Михайлович*, 1772-1839) vadībā 1833.gadā veikts apjomīgs darbs, sastādot visu valsts likumu kopoju (*svod*), kurā kā sastāvdaļa (XV sējums) ietilpa arī krimināllikumi. Attiecībā uz krimināltiesībām tas bija tikai sagatavošanās stadijā. Grāfa Bludova (*Блудов Дмитрий Николаевич*, 1785-1864) komisija izstrādāja kodeksu, kuru apstiprināja 1845.gadā ar nosaukumu „*Уложение о наказаниях уголовныхъ и исправительныхъ*”, kas, bija spēkā visā bijušajā Krievijas valsts teritorijā līdz pat 1917.gada oktobra revolūcijai.¹⁴⁹ Nikolajs Tagancevs (*Таганцев Николай Степанович*, 1843-1923) atzīst, ka izstrādāto krimināltiesību normu kopu pagaidām nevar saukt par kodeksu, kas ir sistemātiski sakārtots un veidots uz kopējā pamata. To jāuztver nevis kā jauninājumu, bet gan kā spēkā esošu normu apzināšanu, atfiršanu, papildinājumu vai pat pilnveidošanu ar mērķi iekļaut vienā kopojumā, jeb citiem vārdiem to jāsauc par „uzlabotu nolikumu”.¹⁵⁰

iezmēm ir tas, ka Karolīnā nebija noteikta soda augstākā un zemākā robeža. Piemēram, lai gan krājuma preambulā tika noteikts, ka tā paredzēta, lai spriestu taisnīgu tiesu „nabagiem un bagātiem”, tomēr 160.pantā, kur bija paredzēts sods par zagšanu, noteica, ka jāņem vērā ne tikai nozagtā vērtība, bet arī zagšanas apstākļi, un „vēl lielākā mērā tituls un tās personas, kas veica zādzību, stāvoklis”. Par nodevību vīrieti sacirta četros gabalos, sievieti – noslicināja. Ja ar nodevību bija radīti lieli zaudējumi vai tā bija izdarīta pret valsti, pilsētu, savu kungu, laulāto vai tuvu radnieku, tiesājamais pirms nāvessoda varēja tikt pakļauts spīdzināšanai ar knaiblēm. Plašāk sk. Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006, 168.-169.lpp.; Каролина. В кн.: Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. В двух томах. Том 1. Древний мир и Средние века. Ответственный редактор Н.А.Крашениникова. Москва: Норма, 2003, с.688-713.

¹⁴⁹ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 61.lpp.

¹⁵⁰ Jaunais tiesību inkorporācijas process izceļas ar augstu normu sistematizācijas pakāpi un sadalīšanu pēc darbības virziena, kas nebija raksturīgs iepriekšējām 1649.gada cara Alekseja Mihailoviča „*Соборное уложение*” nolikumam, kurš valstī regulēja divdesmit piecas svarīgākas sfēras. Turklāt iepriekš normu pilnveidošana notika, atjaunojot vai izdodot jaunus tiesību aktus „*указ*”, kuros saredzamas acīmredzamas normu nesaskaņošanas un pat dublēšanas pazīmes, piemēram: 1652.gadā drukātā veidā iznāca no grieķu tiesībām pārņemta normu kopa „*Кормчая книга*”, 1689.-1683.gadā iznāca caru Ioana V un Pētera I pavēles, (tirgošanās aizliegums svētku dienās; nicinošu vārdu un runu apturēšana u.c.), 1689.gadā Sofijas Romanovas pavēles (religīso spēļu un sašķelšanos aizliegums; par sodiem, ko piemēro par goda pazemošanu caur vārdiem vai rakstiski u.c.), 1696.-1725.gada Pētera I pavēles (par zagļu un laupītāju notveršanu un iznīdēšanu; Militārais nolikums u.c.), u.tml., tomēr vienota sistematizēta akta, kas regulēja vienotu soda noteikšanas kārtību, nebija. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Том 1. Тула: Автограф, 2001, с.168.; Качаева Т.А., Подройкина И.А., Улезько С.И. Система наказаний в уголовном праве России и зарубежных стран. Москва: Издательство „Юрлитинформ”, 2008, с.23-40.; Солнцева Г. Российское уголовное право. Под редакцией и с вступительной статьей о Г.И.Солнцева Г.С.Фельдштейна. Ярославль: Демидовский

Tādējādi kriminālatbildību mīkstinošu un pastiprinošu apstākļu juridiskā institūta ieviešana tiesību aktā sastopama 1845.gada Sodu likumos par krimināliem un pārmācīšanas sodiem.¹⁵¹ Jāpiebilst, ka tajos laikos tika lietots tāds jēdziens kā: apstākļi, kas mazina vai palielina vainu un sodu. Šim krimināltiesību institūtam tika veltīta otrās nodaļas IV apakšnodaļa, kas, līdzīgi ar mūsdienu nostādņēm, bija cieši saistīta ar soda noteikšanu. Jāatzīst, ka tajā laikā likumos tika iekļauti visnotaļ savdabīgi apstākļi, kuri līdz mūsdienām pārcieta būtiskas pārmaiņas. Tā, piemēram, likuma 129.pantā ir norādīti šādi kriminālatbildību pastiprinoši apstākļi:

- 1) jo vairāk bija nodoma un apdomības noziedznieka darbos;
- 2) jo augstāka bija viņa kārta, stāvoklis un izglītības pakāpene¹⁵²;
- 3) jo pretlikumīgāki un netikumīgāki bija viņa dzinēkļi¹⁵³ uz šo noziegumu;
- 4) jo vairāk personas viņš pievilka uz līdzdalību pie šī nozieguma;
- 5) jo vairāk viņš pūlējās, lai novērstu kavēkļus¹⁵⁴, kas pie tam gadījās;
- 6) jo vairāk viņš pārkāpa sevišķus personiskus pienākumus attiecoties uz to vietu, kurā noziegums padarīts un attiecoties uz personām, pret kurām tas uzsākts;
- 7) jo vairāk bija bardzības, nežēlības¹⁵⁵ vai netikumības¹⁵⁶ darbos, caur kuriem šis noziegums tika iepriekš sagatavots, izdarīts, vai kuri to pavadīja;
- 8) jo svarīgākas bija briesmas, caur kurām šis noziegums apdraudēja kaut kādu privātpersonu, vai daudz personas, vai citu sabiedrību un valsti;
- 9) jo svarīgāks ir ļaunums, vai skarbi¹⁵⁷, kas padarīti caur šo noziegumu;
- 10) jo vairāk vainīgais pie izmeklēšanas un tiesas priekšā izrādīja valstību un stūrgalvību liegšanas, it īpaši ja viņas pie tam pūlējās celt aizdomas pret nevainīgiem, vai taisni tos apmeloja.

Sodu likuma 129.pantā papildu minēts nosacījums, ka „kaut kāda nozieguma padarītāja vaina un tamlīdzīgi arī pienācīgais soda mērs palielinājās ar to, ja pastāv viens no sekojošiem apstākļiem”. Kā zināms, spēkā esošajā Krimināllikumā šā nosacījuma pietrūkst. Turpmākais likuma 130.pants cieši saistīts ar soda palielināšanu, un, ja tiesa konstatē, ka pastāv vairāki pastiprinoši apstākļi, tad soda veids var būt palielināms „par vairākām pakāpēm vai pat noteikts cits stingrāks soda veids”. Starp iekļautiem pastiprinošiem apstākļiem nav sastopama noziedzīga nodarījuma atkārtotība, bet šis apstākļis tiek aprakstīts Sodu likuma 131.pantā, kurš arī tiek dēvēts par apstākli,

юридический лицей, 1820, с.38-53.; Sk. Соборное уложение 1649 года. Pieejams: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/1649/whole.htm#10> [aplūkots 2013.gada 5.septembrī].

¹⁵¹ Sodu likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894.

¹⁵² novēc. – pakāpe/līmenis.

¹⁵³ novēc. – pamudinājums.

¹⁵⁴ novēc. – šķērslis.

¹⁵⁵ novēc. – sevišķa cietsirdība.

¹⁵⁶ novēc. – amorāla uzvedība.

¹⁵⁷ novēc. – kaitējums.

kas palielina vainu un sodu. Šis pastiprinošais apstākļis ir cieši sasaistīts ar soda mēra palielināšanu it īpaši „gadījumos, kad noziegums pastrādāts trešo un ceturto reizi u.tt. (132.pants)”. Bet, ja jaunais noziegums pastrādāts tā tiesāšanas laikā, tad viņš tiek pieskaitīts pie nozieguma kopības (133.pants).

Lai pilnīgi izprastu pastiprinoša apstākļa ietekmi uz soda noteikšanu tajā laikā, jāaplūko arī sodu noteikšanas nosacījumi „par sodu sugām, pakāpenēm un lietām”. Tā, piemēram, ja persona izdara noziegumu (piem., cita lopu nolaupīšanu vai sakropļošanu), persona sodāma ar arestu ne vairāk par vienu mēnesi, vai ar naudas sodu ne vairāk par simts rubļiem (153.pants). Bet, ja šo noziegumu pastrādājot, ir konstatēts pastiprinošais apstākļis, tad tiesa saskaņā ar 39.pantu var noteikt arestu līdz trim mēnešiem (1.pakāpene), savukārt, ja ir konstatēti vairāki pastiprinoši apstākļi, tad tiesa var piespriest jau smagāku soda veidu – cietuma ieslodzījumu (3.pakāpene) no diviem līdz četriem mēnešiem (38.pants). Kā redzams, sodam ir veidi un katram veidam ir pakāpes, 1 pakāpe ir visbargākā. Tā, piemēram, arestam ir 4 pakāpes, cietuma ieslodzījumam – 3, bet spaidu darbiem – 7. Pārējie soda veidi arī tika veidoti pēc līdzīgas sistēmas.

Nepaliek nepamanīts tāds aspekts, ka nodaļa, kas ietver mīkstinošo apstākļu uzskaitījumu, seko pēc nodaļas ar pastiprinošiem apstākļiem. Tomēr šāds nodaļu izkārtojums vēl neliecina par pastiprinošo apstākļu nozīmes dominanci. Jāatceras, ka arī mūsdienās līdzīga struktūra piemīt dažiem kodeksiem, tai skaitā arī Austrijas kriminālkodeksam.

Tā Sodlu likumos par krimināliem un pārmācīšanas sodiem otrās nodaļas V apakšnodaļa ietver šādu mīkstinošo apstākļu klāstu:

- 1) kad vainīgais labprātīgi un iekams vēl uz viņu krita kaut kādas aizdomas, atnāca pie tiesas vai pie vietējas vai citas priekšniecības un pilnīgi vaļsirdīgi ar nožēlošanu atzina pastrādāto noziegumu;
- 2) ja viņš, kaut gan aizdomas pret viņu jau bija celtas, bet drīz, bez stūrgalvības, pie nopratināšanas pēc vienā no pirmā pārliecinājuma vai uzaicinājuma nožēlodams visu pilnīgi atzina;
- 3) ja viņš, bez kavēšanas, laicīgi, pilnīgi un vaļsirdīgi, uzrādīja citus savus nozieguma līdzdalībniekus;
- 4) ja noziegums izdarīts aiz vieglprātības vai arī vājprātības, muļķības un pēdējas nezināšanas, ko citi izmantoja pret viņu, iesaistot savā noziegumā;
- 5) ja noziegums padarīts aiz stipra sakaitinājuma, kas izcēlies caur apvainojumiem, aizskārumiem vai citiem no tās personas spertiem soļiem, kurai viņš padarīja vai mēģināja padarīt ļaunumu;
- 6) ja viņš bija ievilkts šajā noziegumā caur tādu ļaužu pārliecinājumiem, pavēlēm vai ļauniem piemēriem, kuriem bija par viņu no dabas vai pēc likuma augstāka stipra vara;

- 7) ja viņš šo noziegumu pastrādāja vienīgi aiz pēdējas nabadzības un pilnīgas jebkādu līdzekļu trūcības priekš uztura un darba;
- 8) ja, pie pašas nozieguma pastrādāšanas, viņš sajuta nožēlošanu vai žēlumu pret upuriem un aiz šī dzinūļa nepadarīja visu iepriekš nodomāto ļaunumu, sevišķi tad, ja viņš atturēja no tā arī savus līdzdalībniekus;
- 9) ja viņš pēc nozieguma izdarīšanas vismaz pūlējās novērst kaut arī tikai dažas no tā ļaunām sekām un atlīdzināt padarīto ļaunumu vai zaudējumu.¹⁵⁸

Reglamentētie apstākļi ietekmē soda izvēli pakāpju sistēmas robežās. Tomēr, ja precīzi sekot likuma regulējumam, tad norādītie apstākļi ir ar informatīvu raksturu, nevis pienākumu uzliekoši. Tiesnešiem, konstatējot mīkstinošo apstākli, ir atlauts sodu mazināt, tomēr tas nav obligāti izdarāms, turklāt likums neparedz kaut kādu ierobežojumu un situācijas aprakstu, ja tiek konstatēti apstākļi, kas iekļaujami pēc nozīmes pretējās grupās. Nebija arī atrunāta legāla atkāpšanās no apstākļu izvērtējuma - tiek nodrošināts tā obligātums. Tādējādi tiesai ar likumu uzlikts pienākums konstatēt un atzīt gan mīkstinošus, gan pastiprinošus apstākļus, bet soda samazinājums vai palielinājums atstāts tās ekskluzīvā kompetencē. Tajā pašā laikā Sodū likumā atsevišķi arī ir izklāstīti apstākļi ar soda mīkstināšanas funkciju, piemēram tiesājamā mazgadība un nepilngadība. Šāds normu izkārtojums paredz, ka pirmie 9 mīkstinošie apstākļi ir ar vispārīgo dabu, bet vecuma apstāklis ir sevišķs (speciāls) un ar savu pielietojuma kārtību un sekām.

Mazgadība ietver šādu vecuma gradāciju ar no tā izrietošām juridiskām sekām: bērns ir persona, vecāka par septiņiem gadiem, bet jaunāka par desmit gadiem, un mazgadīga persona, kura vecāka par desmit gadiem, bet jaunāka par četrpadsmit gadiem. Mazgadīga persona līdz desmit gadiem nav sodāma ar likumā paredzētiem sodiem par nozieguma izdarīšanu, bet atdodama vecākiem vai uzticamiem radniekiem pārmācīšanai. Šis nosacījums attiecas arī uz vecākām personām, tas ir, līdz četrpadsmit gadiem, ja tās „noziegumu paveica bez saprašanas”, bet, ja tiesa atzīst, ka persona saprata savas darbības aizliegumu, tad vispārēji sodi tiem tika būtiski samazināti vai pat aizvietoti, piemēram, ar ieslodzīšanu klosteros (138.pants).

Nepilngadība, savukārt, arī graduēta divās vecuma grupās: nepilngadīga persona, vecāka par četrpadsmit gadiem, bet jaunāka par septiņpadsmit gadiem, un persona, vecāka par septiņpadsmit gadiem, bet jaunāka par divdesmit vienu gadu. Likumā paredzēts, ka par noziegumu, kuru izdarījusi nepilngadīga persona aiz neuzmanības, tā tiek sodīta tikai ar mājās pārmācīšanas sodu, pēc vecāku vai aizbildņu rīkojuma (144.pants). Notiesājot par tīša nozieguma izdarīšanu ar cietuma sodu, nepilngadīgie turami atsevišķi no citiem ieslodzītajiem (145.pants). Nepilngadīgajiem līdz septiņpadsmit gadiem pēc tiesas ieskata piemēro tos pašos noteikumus kā mazgadīgai personai, vecākai par desmit gadiem par tīša nozieguma izdarīšanu, ja „noziegums paveikts bez pilnas

¹⁵⁸ Sodū likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894, 34.-35.lpp.

saprašanas”, vai sodāms ar nodošanu pārmācīšanai, vai ar cietuma sodu, ne ilgāku par gadu un četriem mēnešiem (137.pants).

Likumā ietvertā vecuma gradācija ietekmē arī soda ilgumu (apmēru). Piemēram, nepilngadīgiem spaidu darbu ilgums piespriežams par vienu trešo daļu mazāks, nekā pilngadīgai personai; bet gadījumos, kad spaidu darbi piespriežami uz visu mūžu – nepilngadīgiem noteicami tikai uz divdesmit gadiem (139.pants). Nepilngadīgiem īpašos gadījumos piemēro pat pašu bargāko soda veidu – izsūtīšanu uz Sibīriju, bet jāatzīst, ka tikai uz noteiktu laiku (140.pants). Gadījumos, kad tika lemts jautājums par nozieguma atkārtotību, tad mazgadīgai personai, vecākai par desmit gadiem, un nepilngadīgiem pat līdz divdesmit viena gada vecumam, šis kritērijs netika ņemts vērā, un, izvēloties sodu, tas tika atzīts par izņēmumu no vispārējās kārtības un tādēļ iekļaujams sodu mīkstinājošo apstākļu regulējuma nodaļā. Sodu arī par atkārtotu noziegumu šīm personām piesprieda uz tiem pašiem augstāk minētajiem speciāliem likuma nosacījumiem.¹⁵⁹

Ņemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka 1845.gada Sodu likumā par krimināliem un pārmācīšanas sodiem ir detalizēti izstrādāts un aprakstīts kriminālatbildību pastiprinošu un mīkstinājošu apstākļu tiesību institūts. Apstākļu izklāstījums papildināts ar speciāliem nosacījumiem, kuri regulē to nozīmes un piemērošanas dabu. Šis likums kļuva par spēcīgu pamatu turpmāko krimināllikumu (kodeksu) izveidei, bet daži no nosacījumiem, kā zināms, saglabājušies pat līdz mūsdienām.

2.3. 1903.gada Sodu likumi

Likuma attīstībai Latvijā XIX gadsimta beigās ir cieša saistība ar likumdošanas un politisko procesu, kas noritēja pašā Krievijā. Aleksandra II tiesu reforma, kas tuvināja krievu kriminālo procesu labākiem Eiropas valsts tiesību paraugiem, atstāja iespaidu uz materiālo tiesību reformu vienīgi tajā ziņā, ka jaundibinātām miertiesu iestādēm 1864.gadā izdeva speciālu kodeksu ar nosaukumu „*Par sodiem, ko piemēro miertiesnešiem*” [Уставъ о наказаніяхъ, налагаемыхъ мировыми судьями¹⁶⁰], neskaitot grozījumus, kas sakarā ar to izdarīti 1845.gada „Nolikumā”.

¹⁵⁹ Sodu likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894, 34.-38.lpp.

¹⁶⁰ 1861.gada 23.martā valsts ierēdnis grāfs D.Bludovs valsts padomē pēc izsmeļošas ārzemju krimināltiesību sistēmas analīzes uzstāja uz nepieciešamību krimināltiesībās veikt striktu dalījumu, grupējot nodarījumus pēc kaitīguma pakāpes noziegumos un policejiskos nodarījumos, un paredzot, ka policejiski nodarījumi tiek regulēti ar atsevišķiem tiesību aktiem, tie vairs nebūs tiesu kompetencē, bet nodoti policijas vai pat administratīvo iestāžu pakļautībā. Pie līdzīgas pozīcijas pieturējās arī grāfs Speranskis kurš, pat pirms 1845.gada, kad tika pieņemti Sodu likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem, sagatavoja tiesu policejisko nolikumu (kriev.- *услуге*), kas nodarījumu iedalījuma sarežģītības un laika trūkumā dēļ, netika pieņemts. Jauna nolikuma tapšanā lielu ieguldījumu deva grāfa V.Paņina grozījumu projekts, kas 1864.gada 20.novembrī, ar nebūtiskām ministru piezīmēm tiek apstiprināts valsts padomē. Izstrādātais nolikums ir ar mērķi līdzināties Eiropas valstīm, kurās jau sen tika nostiprināts līdzīgs nodarījumu dalījums (mūsdienās, tas ir dalījums noziedzīgos nodarījumos un administratīvajos pārkāpumos). Sk. Grām.: Уставъ о наказаніяхъ, налагаемыхъ мировыми судьями. С.-Петербургъ: Н.С.Таганцевымъ, 1894, с.6-8.

Tomēr 70-tos gados, vācu parauga iespaidā, nolēma šo abu kodeksu vietā sastādīt jaunu kodeksu, un Grota komisija 1879.gada izstrādāja jaunās sodu sistēmas pamatus.¹⁶¹

Tālāka likuma un pētāmā institūta rediģēšana saistīta ar 1881.gadu, kad komisija Friša vadība uzsāka darbu pie jauna likumprojekta izstrādes. Projektā tika iekļauti gan ārzemju speciālistu atzinumi, gan ieguldīts milzīgs krievu speciālistu darbs, kura rezultātā tapa pavisam jauna soda noteikšanas principu sistēma. Pēc likumprojekta izskatīšanas Tieslietu ministrijā un Valsts padomes īpašā komisijā, tas tika precizēts, atsakoties no pārāk kardinālām pārmaiņām, likums tika apstiprināts 1903.gada 22.martā. Krievijas teritorijā, izņemot dažus reģionus, tostarp arī Baltijas valstis, tas dzīvē pilnībā nekad netika ieviests.¹⁶²

Nikolaja II 1903.gada 22.martā apstiprinātos Sodu likumus pilnā apjomā, pielāgojot okupācijas režīma vajadzībām, vācu militārā vara pirmā pasaules kara laikā, pakāpeniski okupējot Latvijas teritoriju, ieviesa spēkā vispirms Kurzemē, bet vēlāk arī Vidzemē.

1918.gada 6.decembrī Latvijas Tautas Padome atstāja spēkā Latvijā okupācijas varas ieviestos 1903.gada Sodu likumus. Arī pēc padomju varas padzīšanas Tautas Padome ar 1919.gada 5.decembra likumu noteica, ka Latvijā ir spēkā visi Krievijas likumi, kas nav atcelti Latvijā. Latgalē Sodu likumus ieviesa ar 1920.gada 15.marta likumu.¹⁶³

Arī šajā laika posmā atbildību pastiprinošu apstākļu institūtam piemīt noteikts normu noturīgums un pēctecība, kas izriet no tā, ka līdz pat 1903.gadam nav izdarīti būtiski grozījumi, kuri papildinātu vai sašaurinātu aplūkojamā institūta būtību. Pat 1903.gada 22.martā izdotajos Sodu likumos¹⁶⁴ ir saskatāmas kopīgas pazīmes ar iepriekšējo likumu. Šajā likumā jau ir runa par apstākļiem, kas palielina atbildību, nevis sodu un vainu, kā iepriekšējā likuma redakcijā. Sodu likumu 60.pantā ir iekļauts tāds pastiprinošs apstāklis kā noziedzīgu nodarījumu daudzējādība (divu vai vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšana līdz sprieduma, rezolūcijas vai verdikta pasludināšanai), ar norādi, ka „tiesa var paaugstināt viņas piespriesto smagāko sodu līdz augstākam likumā par šo nodarījumu noliktam soda apmēram, ievērojot tomēr, ka sods nedrīkst pārsniegt visu vainīgam piespriesto sodu kopsummu”. Šajā pantā ir arī izņēmums, kad tiesa nevar paaugstināt šo robežu: ja smagākais sods ir spaidu darbi vai ieslodzījums pārmācības namā un ja tiesa jau ir piespriedusi naudas sodu, arestu vai ieslodzījumu cietoksnī uz laiku, ne ilgāku par vienu gadu. Ja vainīgais jau izcietis visu sodu vai daļu no tā, tad, atklājot jaunu pastrādātu noziedzīgu nodarījumu,

¹⁶¹ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 61.-62.lpp.

¹⁶² Turpat; Sk. arī Lazdiņš J. Krievijas Senāta judikatūras nozīme Baltijas tiesību piemērošanas problēmu jautājumos (1864-1917) (kuršu ķoniņu lieta). Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 176.-183.lpp.

¹⁶³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 11.lpp.; Sk. arī Blūma M. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteris Stučka LVU, 1972, 5.lpp.

¹⁶⁴ 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Rīga: [B.i.], 1930, 26.lpp.

„sods piespriežams pēc kopības, vienāda veida sodu smagums noteicams pēc viņu ilguma vai lieluma, bet dažādu veidu – pēc viņu pakāpenības.”

Sodu likumu 63.pants un 66.pants ietver nosacījumus par sodu saskaitīšanu un aizvietošanu, bet tas pēc būtības attiecas pie sodu veidiem, nevis pie atbildību pastiprinošo apstākļu institūta! Turklāt arī likuma 64.pantā ir runa par noziedzīgu nodarījumu daudzējādību, kas ir līdzīga aprakstītajam 60.pantā, bet ar nosacījumu, ka „izdarīti pilnīgi vienādi vai vienāda veida noziedzīgi nodarījumi aiz pieraduma pie noziedzīgas darbības vai tāpēc, ka tādu darbību viņš piekopi kā amatu”. Bez tam ir iekļauts nosacījums, kādus soda veidus un kādā apmērā šajā gadījumā var piespriest tiesa. Komentāros N.Tagancevs, savukārt, īpaši izceļ nozieguma izdarīšanas apstākļu pastiprinošo nozīmi gadījumos, kad cieš vairākas personas, piemēram, tad, „kad pūlī ir mests spridzeklis”. Šajā gadījumā, kaut gan nav konstatējama noziedzīgu nodarījumu daudzējādība, jo tas ir atsevišķs (vienots) noziedzīgs nodarījums, tomēr tiesām ir pamats noteikt lielāko likumā atļauto sodu.¹⁶⁵

Viens no 1903.gada Sodu likumu jauninājumiem ir huligāniski dzenuli¹⁶⁶ – „aiz sevišķas nepamatotas ļaunprātības, bez iemesla no cietušā puses”. Šis iekļautais pastiprinošais apstāklis, kā redzams, ietver sevī arī sevišķu cietsirdību. „Huligānisms raksturojams kā sevišķa nepamatota svešas labklājības (personības vai mantas) apdraudēšana. No objektīvās puses huligānisms raksturojams kā nelietīgs nodarījums, no subjektīvās – kā ļaunprātīga palaidnība. Huligānisma lietās soda nosacīta atlaišana nav pielaižama”.

Par tā laikā jaunu pastiprinošo apstākli var uzskatīt arī dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu: „persona, kas izdarījusi vispārēju noziedzīgu nodarījumu vai piedalījusies tajā: vai nu pārkāpjot dienesta padotības attiecības, vai izlietojot nelietīgi savus pienākumus vai pilnvarojumu, vai piedraudot ar spaidiem vai citādu nelietīgu varas izlietošanu, vai arī pārkāpjot savu dienesta pienākumu pret privātpersonām, ja par tādu varas pārkāpšanu, tās nelietīgu izlietošanu vai draudiem likumā nav noteikti sevišķi sodi”.¹⁶⁷ Komentējot šo apstākli, N.Tagancevs izceļ, ka dienesta stāvoklis ir saistāms ar īpašas personas uzticības formu. Pamatojot, ka amats ir saistīts arī ar valsts veltītu uzticību šīm personām, tādēļ tām ir daudz vieglāk paveikt dažādas noziedzīgas darbības, un pat vērst šīs pretlikumīgās darbības pret citiem mazāk pasargātiem pilsoņiem. Šis apstāklis ir salīdzināms ar ideālo kopību, kad persona veic amata pienākumus vai piedraud ar savu varu, lai paveiktu vispārējo noziedzīgo nodarījumu. Soda pastiprināšana var notikt tikai tādos gadījumos, ja likumā šī ideāla kopība nav tieši ietverta, un tikai tad, ja tam piekrīt tiesa. Apstākļa atzīšanas

¹⁶⁵ Таганцевъ Н.С. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года. С.-Петербургъ: Н.С.Таганцевъ, 1904, с.129.

¹⁶⁶ Šis apstāklis ir iekļauts 64¹. pantā ar grozījumiem kas tika veikti 1922.gada 28.oktobrī

¹⁶⁷ 1903.gada 22.marta Sodu likumi. Rīga: [B.i.], 1930, 26.lpp.

gadījumā, ierēdnim uz noteiktu laiku piemēro aizliegumu ieņemt līdzīgu vai augstāku amatu.¹⁶⁸ Jāpiezīmē, ka šis apstāklis nedaudz citādā traktējumā, ir iekļauts spēkā esošajā Krimināllikumā.

Ja salīdzina 1903.gada Sodu likumus ar 1845.gadā pieņemtajiem Sodu likumiem par krimināliem un pārmācīšanas sodiem, tad redzams, ka apjoma ziņā tie nav līdzīgi. Ja 1845.gadā pieņemtajos Sodu likumos atbildību pastiprinošo apstākļu klāsts bija daudz plašāks, tad 1903.gada Sodu likumos ir daudz plašāks un detalizētāks piespriežamo sodu regulējums. Par zināmu trūkumu var uzskatīt mīkstinošo apstākļu neiekļaušanu likumā, tomēr tas nodrošināja likumu ar elastīgumu jeb universālo raksturu, atdarinot progresīvās vācu tiesību normas. Sodu likumu pirmās nodaļas sestais nodaļjums ietvēra sodu mīkstināšanas un pārvēršanas¹⁶⁹ noteikumus. Iekļautajā noteikumu kopumā mīkstinošo apstākļu definējums neparādās, tomēr, ja tiesa atzīst, ka „vainīgais, vainu pamazinošu apstākļu dēļ, pelna saudzību, sods viņam mīkstināms uz sekošiem¹⁷⁰ pamatiem:

1) nevar piespriest augstāko soda mēru, kāds likumā noteikts par izdarīto noziedzīgo nodarījumu;

2) ja likumā par noziedzīgo nodarījumu noteikta soda zemākā robeža, tiesa var sodu pamazināt līdz šāda soda veida zemākam likumīgam apmēram, un

3) ja likumā par noziedzīgo nodarījumu soda zemākā robeža nav sevišķi noteikta, tiesa var pamazināt šo sodu līdz tāda soda veida zemākam likumīgam apmēram, vai arī, izņemot tālāk norādītos gadījumus, pāriet uz citu sodu.”¹⁷¹

Zīmīgi ir tas, ka jaunie Sodu likumi tiesnešiem piešķir daudz plašāku rīcības brīvību jeb kompetenci soda apmēra noteikšanā, kas balstīts uz mīkstinoša apstākļa izdibināšanas un konstatācijas faktu. Šīs pieejas darbspējīgumu nodrošina pilnīga un neapšaubāma sabiedrības uzticēšanās tiesu neatkarīgai un neitrālai pozīcijai. Mīkstinoša apstākļa atzīšana notiek pēc tiesas ieskata, pārliecības un gūtas dzīves pieredzes, izvērtējot ap noziedzīgo nodarījumu pastāvošus faktus, lielākoties noteicot samērīgumu starp piespriežamo sodu un notikušā noziedzīga nodarījuma smaguma pakāpi – tā kaitīgumu un bīstamību. Vienlaikus, tomēr, likumā tiek saglabāta personu vecuma mīkstinoša ietekme uz sodu un tā apmēru. Visnotaļ līdzīgs ar iepriekšējo sodu likumu arī ir nepilngadīgo personu dalījums vecuma grupās, tomēr vecuma cenzs ir paaugstināts un sākas ar desmit gadiem, nevis ar septiņiem gadiem, kā tas bija paredzēts 1845.gada Sodu likuma par krimināliem un pārmācīšanas sodiem 94.pantā.¹⁷² Tādējādi 1903.gada Sodu likumu jauninājums ir mazgadības jēdziena precizējums, kas automātiski nodrošina šīs personas izslēgšanu no noziedzīgo nodarījumu subjektu loka. Mazgadība, atbilstoši ieviestiem labojumiem krimināltiesību sistēmā, pārņem juridiskās sekas, kas iepriekšējā likumā ietilpa bērna jēdzienā, tādējādi līdz jaunās kārtības

¹⁶⁸ Таганцевъ Н.С. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года. С.-Петербургъ: Н.С.Таганцевъ, 1904, с.135.

¹⁶⁹ novēc. – aizstāšana.

¹⁷⁰ novēc. – sekojošiem

¹⁷¹ 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Rīga: [B.i.], 1930, 26.lpp.

¹⁷² Sodu likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894, 33.lpp.

ieviešanai kriminālie un labošanas sodi tika piemēroti attiecībā arī uz mazgadīgām personām, kas skaitījās par tādām līdz pilnu četrpadsmit gadu sasniegšanai, jeb, citiem vārdiem sakot, mazgadības jēdziena nozīmē notika kardinālas izmaiņas, tādēļ, sākot ar 1903.gadu līdz pat mūsdienām, mazgadīga persona vairs nevar būt par noziedzīga nodarījuma subjektu. 1903.gada Sodu likumu izpratnē par mazgadīgo atzīst personu līdz desmit gadu vecuma sasniegšanai, bet nepilngadība ilgst līdz divdesmit viena gada vecumam. Tādēļ ir ieviesta šāda ar vecumu saistīta mīkstinoša gradācija: nepilngadīga persona, vecāka par desmit gadiem, bet jaunāka par četrpadsmit gadiem; persona, vecāka par četrpadsmit gadiem, bet jaunāka par septiņpadsmit gadiem; un nepilngadīga persona, kura ir vecāka par septiņpadsmit gadiem, bet jaunāka par divdesmit vienu gadu. Soda smaguma samazinājums ir proporcionāls nodarījuma kaitīguma (noziedzīga nodarījuma) klasifikācijai un klasifikācijai pēc personu vecuma. Šis pamats nostiprināts arī 55.pantā, no kura izriet, ka, jo vecāks nepilngadīgais un jo smagāku nodarījumu pastrādājis - jo mazāk likumā paredzēto iespēju viņam sodu samazināt vai pat aizvietot. Par samērā vieglāku soda veidu, kuru piemēroja nepilngadīgai personai līdz četrpadsmit gadiem, uzskatāma tā ievietošana audzināšanas vai labošanas iestādē, savukārt, pats bargākais soda veids, ko bija iespējams noteikt nepilngadīgajam, vecākam par septiņpadsmit gadiem, ir spaidu darbi uz visu mūžu. Jāatceras, ka likums veidots, balstoties uz soda konkrētības principu – par nodarījumu paredzēts konkrēts soda veids, tādējādi nepilngadīgiem nevis tiesa pēc savas ieskata noteica sodu, bet gan stingrā saskaņā ar likuma detalizētu regulējumu, vai nu aizvietoja sodu, vai samazināja tā apmēru, kas būtu piespriežams par attiecīgu noziedzīgu nodarījumu pilngadīgai personai.

Jaunajā Sodu likumā nav atrodams nedz vaļširdīgas atzīšanās un nožēlošanās apstākļi, nedz grūtniecības apstākļa ietekme uz soda samazinājumu, tomēr tiek radīta pavisam jauna, progresīva sistēma ar tiesnešu lomas pieaugumu. Neskatoties uz šiem pozitīvajiem jauninājumiem, vienlaikus, kā jau iepriekš tika noskaidrots, tiek saglabāts atbildību pastiprinošo apstākļu uzskaitījums. Nostiprināta arī personu dzimuma ietekme uz sodu. Tā Sodu likumu 58.pants nosaka: „Vīrietim vai sievietei, kas sasnieguši septiņdesmit gadu vecumu, nāves sods un spaidu darbi pārvēršami izsūtījumā nometinājumā. Sieviete, kas nav sasniegusi septiņdesmit gadu vecumu, nāves sods pārvēršams mūža spaidu darbos”.¹⁷³

2.4. 1933. gada Sodu likums

Baltijas valstīs, kas ar kara izbeigšanos atdalījās no Krievijas, līdzīgi citām jaundibinātām Eiropas valstīm, aktualizējās jautājums par krimināltiesību kodifikāciju. Latvijā ar 1918.gada 6.decembra likumu vispirms atstāti spēkā Krievijas 1903.gada Sodu likumi, atceļot vācu okupācijas varas ieviestos grozījumus un attiecinot tos arī uz Latgali. Pēc tam sevišķa komisija pie Tieslietu

¹⁷³ 1903.gada 22.marta Sodu likumi. Rīga: [B.i.], 1930, 24.lpp.

ministrijas 1920./21.gadā sastādīja Sodu likumu pārlabojumu projektu, piemērojot to vienotai valsts iekārtai un dzīves apstākļiem. Projekta virzība Saeimā tika apturēta, tādēļ Ministru kabinets, vienojoties ar Saeimas juridisko komisiju un Saeimas vairākumu, paņēma iesniegto Sodu likuma projektu atpakaļ, uzdodot sevišķai, pie Ministru kabineta dibinātai komisijai to vēlreiz caurlūkot un saskaņot ar pēdējo 10 gadu laikā izdotām novelēm, un 1930.gadā 25.septembrī izdeva to Satversmes 81.panta kārtībā ar noteikumu, ka jaunais Sodu likums stājas spēkā 1931.gada 31.martā. Pēc tam Sodu likuma spēkā stāšanās laiks tika pagarināts Satversmes 81.panta kārtībā divas reizes līdz 1933.gadam. Ar Saeimas izdotu speciālu likumu jaunais Latvijas Sodu likums ieviests dzīvē 1933.gada 1.augustā,¹⁷⁴ tas izstrādāts uz iepriekšējo Sodu likumu bāzes, ņemot vērā Vācijas, Itālijas un citu valstu likumdošanas praksi un jaunākos sasniegumus krimināltiesību teorijā.¹⁷⁵

Jākonstatē, ka 1933.gada pieņemtais Sodu likums ir nekas cits, kā 1903.gada Sodu likumu pārgrozījums. Grozījumi galvenokārt skāra normas izvietojanas kārtību, nevis atbildību pastiprinošo apstākļu klāstu. Nedaudz tiek precizēti piespriežamo sodu noteikšanas kritēriji par noziedzīgiem nodarījumiem, ja to izdarīšana saistīta ar kādu no likumā iekļautiem pastiprinošiem apstākļiem. No apstākļiem, kas palielina atbildību, tiek izņemti huligāniski dzenuļi, bet atstāta to sastāvdaļa – „nepamatota ļaunprātība” (59.pants).¹⁷⁶ Tādējādi pēc būtības ir izveidots jauns apstākļis: „sodu var paaugstināt, turoties likumā noteiktās robežās, arī tad, ja vainīgais, izdarot noziedzīgo nodarījumu, izrādījis nepamatotu ļaunprātību.” Sodu likuma 18.pants nosaka: „ka personām, kas notiesātas ar brīvības atņemšanu par huligānismu vai par noziedzīgiem nodarījumiem, kuri izdarīti, izrādot nepamatotu ļaunprātību, jānodarbojas ar vietējās ieslodzījuma vietas priekšniecības norādītiem darbiem, bez ierobežojošiem nosacījumiem attiecībā uz darba raksturu un vietu.” Ņemot vērā iepriekš minēto nosacījumu, var secināt, ka šis kriminālatbildību pastiprinošais apstākļis ietekmējis ne tikai soda veida un mēra izvēli, bet arī soda izciešanas kārtību, tādējādi tā darbības sfēra ir daudz plašāka, nekā mūsdienās. Kā norādīja tā laika tiesību pētnieks P.Mincs: ja tiesa konstatētu noziedzīgu amatveidību, noziedzīgu paradumu vai nepamatotu ļaunprātību, vai arī dienesta pienākumu pārkāpšanu, tiesai ir tiesība (bet ne pienākums) pat pagarināt likumā noteikto brīvības atņemšanas soda maksimumu $1\frac{1}{2}$ reizes, naudas sodam pievienot arestu līdz trim mēnešiem, bet mūža spaidu darbiem pievienot turēšanu važās uz laiku, ne ilgāku par vienu gadu. Atkārtojuma gadījumi ir divējādi: a) kad jaunais noziedzīgais nodarījums

¹⁷⁴ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 63-64.lpp.

¹⁷⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 12.lpp.; Sk. Osipova S. Die Entwicklung der lettischen Rechtssprache nach der Gründung der Republik Lettland am Beispiel der juristischen Ausbildung. Buch: Rechtshistorische Reihe. Einheit und Vielfalt in der Rechtsgeschichte im Ostseeraum. Sechster Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.-5. Juni 2010 in Tartu (Estland)/Riga (Lettland) 6th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd-5th June 2010 in Tartu (Estonia) /Riga (Latvia). Marju Luts-Sootak, Sanita Osipova, Frank L. Schäfer (Hrsg./eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, S.173.-186.

¹⁷⁶ Sodu likums. Rīga: Valsts tipografijas izdevums, 1933, 175.lpp.; Sk. arī Mincs P., Ehlerss H., Jakobi P., Lauva J. 1933.gada 24.aprīļa Sodu likums ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem. Rīga: 1934, 29.lpp.

izdarīts pēc rezolūcijas pasludināšanas par otru nodarījumu vai soda izciešanas laikā par to (recidīvs plašākā nozīmē), un b) kad jaunais noziedzīgais nodarījums izdarīts pēc soda izciešanas (recidīvs šaurākā nozīmē). Abos gadījumos vainīgie ir atbildīgi uz vispārēja pamata. Pirmā gadījumā tiesai, savienojot mūža spaidu darbus ar jauno brīvības atņemšanas sodu, ir tiesība (bet ne pienākums) piespriest turēt vainīgo važās uz laiku no sešiem mēnešiem līdz trim gadiem. Bet otrā gadījumā, kad izdarītie nodarījumi ir vienāda veida, sodu var palielināt kā kopības gadījumā, ja starp pirmā soda izciešanu un jaunā nodarījuma izdarīšanu nav notecējis „speciālais noilgums”, un proti, raugoties pēc jaunā nodarījuma smaguma, no viena līdz pieciem gadiem. Savukārt reālas kopības gadījumos – t.i., kad tiesai nākas taisīt savu spriedumu reizē par diviem vai vairāk patstāvīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas vēl nav bijuši tiesas izspriešanā, vai arī par diviem vai vairāk noziedzīgiem nodarījumiem, no kuriem par dažiem tiesa jau taisījusi spriedumu, bet citi izdarīti pirms šā sprieduma taisīšanas – tiesa aprobežota ar noteikumu, ka piespriesto sodu kopsumma nedrīkst pārsniegt augstāko likumā par šiem nodarījumiem paredzēto soda apmēru.¹⁷⁷

Nobeigumā var secināt, ka 1903.gadā un 1933.gadā pieņemtajos Sodu likumos pastiprinošo apstākļu skaits nav mainījies un, pēc tā laika tiesību pētnieka P.Lejiņa domām, tie ir:

- noziedzīgs nodarījums izdarīts amata veidā;
- noziedzīgs nodarījums izdarīts aiz paraduma;
- noziedzīgs nodarījums izdarīts, izrādot nepamatotu ļaunprātību;
- dienestpersona izdarījusi vispārēju noziedzīgu nodarījumu vai piedalījies tanī, ja par tādu varas pārkāpšanu, tās nelietīgu izlietošanu vai draudiem likumā nav noteikti sevišķi sodi;
- recidīvs.¹⁷⁸

Nenoliedzot P.Lejiņa ieguldījumu krimināltiesībās, tomēr precīzāk būtu jārunā par šādiem pastiprinošiem apstākļiem:

- divu vai vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšana;
- nepamatota ļaunprātība;
- dienesta stāvokļa (varas) nelietīga izlietošana.

Šis pastiprinošo apstākļu dalījums galvenokārt tiek balstīts uz tiesību pētnieka P.Minca uzskatiem, kurš, analizējot Sodu likumu izdalīja: a) reālo kopību; b) nodarījuma izdarīšanu amata veidā vai aiz paraduma; c) nepamatotu ļaunprātību; d) dienesta pienākumu pārkāpšanu un e) noziedzīgās darbības atkārtojumus. Tādējādi starp tā laika tiesību pētniekiem jau pastāvēja pamatotas domstarpības - atzīt vai neatzīt reālo kopību par atbildību pastiprinošu apstākli. Reāla kopība tā laikā izpratnē bija jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšana līdz verdikta, rezolūcijas vai sprieduma pasludināšanai. Tādējādi tāds universālais pastiprinošais apstāklis kā divu vai vairāku

¹⁷⁷ Mincis P., Ehlerss H., Jakobi P., Lauva J. 1933.gada 24.aprīļa Sodu likums ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem. Rīga: 1934, 30.lpp.

¹⁷⁸ Lejiņš P. Krimināltiesības. Latvija: [B.i.], 1940, 151.lpp.

noziedzīgu nodarījumu izdarīšana jau ietvēra sevī gan reālo kopību un nodarījuma izdarīšanu amata veidā vai aiz paraduma, gan recidīvu.

Runājot par kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu tiesību institūta nozīmi, secināms, ka šajos likumos ir iekļauti detalizēti sodu noteikšanas kritēriji. Tādējādi, ja tiesa konstatē, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanā ir kāds no minētiem apstākļiem, tad sods piespriežams, vadoties ne tikai no sankcijās noteiktā, bet arī saskaņā ar noteikumiem, kas attiecas uz konkrēto pastiprinošo apstākli. Piemēram, ja kāds piedalījies divkaujā, sodāms ar cietumu (451.pants), bet ja tās izdarīšanu pavadīja nepamatota ļaunprātība (59.pants), tad tiesa pati nosaka sodu, pie tam šis pagarinājums nedrīkst pārsniegt soda apmēru vairāk kā par pusi (58.panta otrās daļas 3.punkts). Tādējādi šajā gadījumā maksimālā robeža, kuru jau nevar pārkāpt, ir viens gads un seši mēneši, vadoties no tā, ka cietums piespriežams uz laiku no divām nedēļām līdz vienam gadam (15.pants), pie tam notiesātajam jānodarbojas ar vietējās ieslodzījuma vietas priekšniecības norādītiem darbiem, bez ierobežojošiem nosacījumiem attiecībā uz darba raksturu un vietu (18.pants).

Likumā atsevišķi reglamentēti gadījumi, kad pamatsoda veidam nosaka arī papildsodu, ja tas tieši attiecas pie konkrēta pastiprinoša apstākļa. Piemēram, ja dienestpersonu notiesā ar cietumu, kas nav savienots ar tiesību atņemšanu, tiesa var atcelt vainīgo no viņas ieņemtā amata (60.pants).

Nostāja attiecībā uz mīkstinoša apstākļa pastāvēšanu palika nemainīga, kā iepriekšējā likumā. Tā Sodum likuma 52.pantā runa ir par „vainu pamazinošiem apstākļiem”, bet to uzskaitījums ne pašā pantā, ne arī turpmākos, atsevišķi nav izdalāms. Tādējādi joprojām tiek saglabāta tiesnešu kompetence mīkstinošo apstākļu „atskaidīšanā” un to piemērošanā. Mīkstinošs apstāklis, šajā dibinātā sistēmā, ir tiesnešu uzskatu un pārliecību auglis. Nedaudz mainīta un precizēta personu vecuma ietekme uz piespriežamo sodu, līdz ar to, ņemot vērā tā laika vācu pieredzi, vecuma cenzs tiek palielināts vēl par diviem gadiem. Tādēļ saskaņā ar 39.pantu „nav pieskaitāms par vainu ar soda piedraudējumu noliegts nodarījums, ko izdarījis mazgadīgais, kuram vēl nav divpadsmit gadu”. Savukārt par vienu gadu paaugstināta nepilngadīgo grupa, tādējādi ieviešot jaunu vecuma orientieri – astoņpadsmit gadu sasniegšana. Nepilngadīgai personai līdz astoņpadsmit gadu sasniegšanai bija iespējams piemērot soda nosacītu atļaušanu, nododot viņu atbildīgā uzraudzībā vecākiem vai citām uzticamām personām, kuras uz to izteikušas savu piekrišanu, vai arī ievietošanu audzināšanas iestādē (54.pants). Divpadsmit līdz astoņpadsmit gadus veciem nepilngadīgiem nav atņemamas tiesības, savukārt astoņpadsmit līdz divdesmit vienu gadu veciem nepilngadīgiem tiesību atņemšana piemērojama tikai tajos gadījumos, kad viņus notiesā ar spaidu darbiem (56.pants).¹⁷⁹ Zīmīgi ir tas, ka 1933.gadā pieņemtajā Sodum likumā, atšķirībā no „priekšgājēja”, atteicās no personu dzimuma nozīmes sodu mīkstināšanā. Tādējādi jākonstatē, ka likuma normas,

¹⁷⁹ Sodum likums. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1933, 167.-175.lpp.

izņemot nepilngadīgo personu vecumu, neparedzēja kādu citu īpašu personu raksturojošu datu izvērtējumu.

Rezumējot iepriekš minēto jāsecina, ka personu raksturojošiem datiem, kā arī jebkurām citām iegūtam ziņām par personu, varēja būt mīkstinoša nozīme, ja tiesnesis tos atzīst par vainu pamazinošu apstākļi. Savukārt, svarīga iezīme, kas piemīt tā laika kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu tiesību institūtam, ir detalizēti sodu noteikšanas kritēriji, kuri nav saglabāti spēka esošajā Krimināllikumā.

2.5. 1940. gadu tiesiskā situācija

Turpmāko krimināltiesību attīstību stipri ietekmējis Otrais Pasaules karš, un proti, tā politiskā situācija, kas tieši izraisīja valsts iekārtas maiņu, kas noritēja arī caur ierasto tiesību likvidēšanu. Tā 1940.gada 25.novembrī Latvijas PSR Tautas komisāru padome pieņēma paziņojumu, ka līdz Vissavienības kodeksa izdošanai, sākot ar 1940.gada 26.novembri, Latvijas teritorijā piemērojams KPFSR kriminālkodekss.¹⁸⁰ Steigā spertais solis ienesa kardinālas pārmaiņas ne tikai mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu jēgas un attīstības izpratnē, bet „apcirpa” esošo krimināltiesisko saikni ar situāciju gan pašā valstī, gan ar notikušiem un procesiem pārējās Eiropas valstīs. Tādējādi tas bija jauns likums, bez vēsturiskās tendences un to nepieciešamības ieviešanas, kuru diktēja uz to brīdi vēl pastāvošā sabiedriskā iekārta.

Sākot ar 1940.gada 26.novembri līdz vācu okupācijai, kad tika atjaunots 1933.gada Sodulikums ar pakārtošanu vācu likumiem 1941.gadā, par ko jau minēts iepriekš, un no 1944.gada līdz LPSR kriminālkodeksa pieņemšanai 1961.gadā, Latvijā atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu tiesību institūts tika formulēts 1926.gadā 22.novembrī pieņemtajā KPFSR kriminālkodeksā, kas Latvijā tika ieviests ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija izdotu 1940.gada 6.novembra dekrētu.¹⁸¹

2.5.1. KPFSR 1926.gada kriminālkodekss

Pārmaiņas krimināltiesībās notika uzreiz bez novilcināšanas, nenodrošinot un neparedzot pienācīgu pārējas periodu ar turpmāko likuma pielāgošanu tiem nacionāliem procesiem, kuri raksturoja tiesību izaugsmes pakāpi. Šāda veida likuma atraušana no tiesību attīstības vēstures nevarēja neatstāt negatīvas sekas nedz likuma izpratnes jomā, nedz tā pielietojumā.

¹⁸⁰ KPFSR kriminālkodekss: ar pārgrozījumiem līdz 1944. gada 15.aprīlim. Maskava: PSRS TTK Juridiskā izdevniecība, 1944.; Sk. arī: Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2006, 51.lpp.

¹⁸¹ Paziņojums par KPFSR Kriminālā, Kriminālprocesa, Civilā, Civilprocesa, Darba likumu un Laulības, ģimenes un aizbildnības kodeksu piemērošanu Latvijas teritorijā. Latvijas PSR Augstākās Padomes Ziņotājs, 1940, Nr. 74.

Jāatzīmē, ka KPFSR 1926.gada kriminālkodekss tika būvēts, par pamatu ņemot 1922.gadā izdoto KPFSR kriminālkodeksu¹⁸², un šajā pirmajā kodeksā iekļautās nostājas atstāja ievērojamu ietekmi arī uz visiem turpmākiem likumiem, daži atspulgi saglabāti līdz pat mūsdienām. Tādējādi var uzskatīt, ka tika veidota pavisam jauna krimināltiesību sistēma ar savu normu pēctecību, tomēr, kā zināms, šīm divām sistēmām saskatāmas kopējās saknes, kopēja vēsturiskā attīstība, kas nevarēja neatstāt zināmu iespaidu uz normu izstrādāšanas procesu.

KPFSR 1922.gada kriminālkodeksā atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu ziņā, ir lielāka līdzība ar 1845.gada Sodu likumiem par krimināliem un pārmācīšanas sodiem, nekā Latvijas teritorijā tajā laikā spēkā esošajiem 1903.gada Sodu likumiem. Vienlaikus jākonstatē, ka KPFSR kriminālkodeksā ir daudz mazāk Eiropā dominējošo vadlīniju, un trūkst, līdz šim būtiskas, vācu sistēmas ietekmes uz tiesību normas konstrukciju. Tādēļ jaunajai veidotājai krimināltiesību sistēmai ir zināma autonomija un norobežošana no tiesību liberalizācijas procesiem, kas strauji izplatījās Rietumeiropā. Esošās politiskās sistēmas sabrukums un jaunas kārtības ieviešana kļuva par atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu atdzimšanas laiku.

Tā laika jaunajiem likumiem ir izteikta cīņa ar buržuāziju, kas atspoguļojas arī krimināltiesībās, uz ko norāda jau tas, ka KPFSR 1926.gada kriminālkodeksa 47.pantā kā pirmais pastiprinošais apstākļis ir „nozieguma izdarīšana ar nolūku atjaunot buržuāzijas varu”. Otrais un turpmākie pastiprinošie apstākļi arī ir ar izteiktu „starp klašu” cīņu: „noziegumu izdarīja persona, kas piederēja vai pieder pie buržuāzijas; ja noziegums skar vai var skart valsts intereses vai strādājošos; ja noziegumu izdarījusi grupa, banda vai atkārtoti; nozieguma izdarīšana mantkārīgu vai citādu zemisku tieksmju dēļ; nozieguma izdarīšana ar sevišķu cietsirdību, ar vardarbību, vai viltību, vai pret personām, kas noziedzniekam pakļautas, vai ir viņa gādībā, vai pēc sava vecuma vai citiem nosacījumiem atrodas sevišķā bezpalīdzības stāvoklī”¹⁸³.

Kā redzams, atbildību pastiprinošie apstākļi ietver sevī tā laikā valdošās politiskās noskaņas, kas pastāvēja līdz pat 1961.gadam. Jāatzīmē, ka 1944.gadā latviešu valodā izdotajā KPFSR kriminālkodeksā nav sastopams tāds pastiprinošs apstākļis kā „noziegumu izdarīja persona, kas piederēja vai pieder pie buržuāzijas”,¹⁸⁴ kas bija ietverts KPFSR 1926.gada kriminālkodeksa sākotnējā redakcijā. Šā apstākļa izslēgšana no kriminālkodeksa, pēc Marijas Blūmas (1915-1980) domām, var liecināt par tajā laikā izplatīto sociālistisko humānismu.¹⁸⁵ Turpinot šīs tiesību

¹⁸² Постановление. О введении в действие уголовного кодекса Р.С.Ф.С.Р. с 1-го июня 1922 года. Pieejams: <http://www.library.ru/help/docs/n10349/yk1922.txt> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

¹⁸³ О введении в действие уголовного кодекса. Р.С.Ф.С.Р. Постановление от 22 ноября 1926 года. Pieejams: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241189&subID=100093745,100093776> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

¹⁸⁴ KPFSR kriminālkodeks: ar pārgrozījumiem līdz 1944.gada 15.aprīlim. Maskava: PSRS TTK Juridiskā izdevniecība, 1944, 17.lpp.

¹⁸⁵ Blūma M. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pētera Stučkas LVU, 1972, 32.lpp.

pētnieces domu, šī apstākļa izslēgšana tomēr galvenokārt liecina par tā nevajadzīgumu, kas daļēji saistīts arī ar cilvēku vienlīdzības principa ievērošanu.

Savukārt par mīkstinošiem apstākļiem atzīstami:

a) kaut arī pārkāpjot nepieciešamās aizstāvības robežas, bet lai aizsargātu no apdraudējuma Padomju varu, revolucionāro tiesisko kārtību, vai paša vai citas personas personību un tiesības;

b) ja izdarījis strādnieks vai zemnieks;¹⁸⁶

c) pirmo reizi;

d) iemeslu dēļ, kuriem nepiemīt mantkārīgas vai citas zemiskas tieksmes;

e) draudu, piespiešanas vai dienesta vai materiālās atkarības ietekmē;

f) stipra dvēseles uzbudinājuma ietekmē;

g) bada vai trūkuma stāvoklī, vai grūtu personīgo, vai ģimenes apstākļu sagādīšanās ietekmē;

h) izpratnes trūkuma, neapzinības vai nejaušas apstākļu sagādīšanās dēļ;

i) pirms pilngadības sasniegšanas, vai sievietei atrodoties grūtniecības stāvoklī.¹⁸⁷

Secināms, ka ar mīkstinoša apstākļa institūta nostiprināšanu likumā, tiek sašaurināts to apstākļu skaits un nozīme, kas iepriekš tika uzskatīti par mīkstinošiem. Tomēr, neraugoties uz to, ka šis tiesību institūts galvenokārt tiek pārmantots no Cariskās Krievijas likumiem, tomēr tas iegūst savādāku soda noteikšanas funkciju, kā arī tiek papildināts ar jauniem apstākļiem, kas nodrošināja soda individualizācijas politikas izvēles īstenošanu. Sabiedriskā bīstamība tiek noteikta, nevis vadoties no apdraudējuma rakstura un radītā kaitējuma pozīcijas, bet gan no apdraudētā objekta, subjekta politiskiem uzskatiem un tā piederības pie noteiktas sabiedriskās kārtas. Tiek saglabāta arī nepilngadīgo personu vecuma mīkstinoša ietekme uz piespriežamo sodu. Tā saskaņā ar 50.pantu brīvības atņemšanas sodu vai piespiedu darbu nepilngadīgai personai vecumā no četrpadsmit līdz sešpadsmit gadiem jāsamazina uz pusi, bet sešpadsmit gadu sasniegušai līdz astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanai, šis sods jāsamazina par vienu trešo daļu kas būtu piespriežams pilngadīgai personai.¹⁸⁸

Kā atbildību mīkstinošo, tā atbildību pastiprinošo apstākļu nozīmi kodeksa vispārīgā daļā nereglamentē, tomēr tiem jābūt saistītiem ar kodeksā paredzētiem sociālas aizsardzības līdzekļiem. Tādējādi nav tiešas norādes, kā minētie un lietā konstatētie apstākļi ietekmē piespriežamo sodu. Tomēr likuma 51.pantā norādīts, ka tiesai ir tiesības noteikt sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta likumā, vai atzīt par nepieciešamu

¹⁸⁶ Šī norma Latvijas teritorijā netiek piemērota. Sk. arī KPFSR kriminālkodeks: ar pārgrozījumiem līdz 1944. gada 15.aprīlim. Maskava: PSRS TTK Juridiskā izdevniecība, 1944, 17.lpp.

¹⁸⁷ О введении в действие уголовного кодекса. П.С.Ф.С.Р. Постановление от 22 ноября 1926 года. Pieejams: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241189&subID=100093745,100093776> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

¹⁸⁸ Šī norma tika atcelta 1935.gadā 25.novembrī, tādējādi Latvijas teritorijā tā netiek piemērota. Sk. arī KPFSR kriminālkodeks: ar pārgrozījumiem līdz 1944.gada 15.aprīlim. Maskava: PSRS TTK Juridiskā izdevniecība, 1944, 17.lpp.

noteikt citu, vieglāku soda veidu, ja konstatēti lietas sevišķie apstākļi, kuri mudināja tiesnešus tā lemt. Kā izriet no šā panta komentāriem, šie sevišķie apstākļi var attiekties kā uz personu, kas izdarījusi noziegumu, piemēram, iepriekšējā likumpaklausība, viņa sabiedriskā aktivitāte utt., tā arī uz pašu noziegumu, raksturojot tā izdarīšanas īpašos mērķus un apstākļus (īpaši smagi personiskie vai ģimenes apstākļi utt.), kaitējuma neesamība u.tml.¹⁸⁹ Pie tam tiesnešiem, piemērojot šo noteikumu, bija obligāti jāiekļauj spriedumā šāda nolēmuma motīvus.

Atbildību mīkstinošo un atbildību pastiprinošo apstākļu patiesā nozīme bija saistīta ar sevišķās daļas normu konstrukcijas īpatnībām, šiem apstākļiem pārtopot par privileģēta vai kvalificēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi. Tas izpaužas tādā veidā, ka lietota vienkārša atsauce uz vispārīgā daļā esošiem apstākļiem, pat kāda apstākļa neesamība dažkārt vērtējama soda palielinājuma aspektā. Piemēram, pie noziedzīgiem nodarījumiem militārā dienestā pieskaita karavīra patvaļīgo prombūtni - bēgšanu¹⁹⁰, par kuru paredzēts brīvības atņemšanas sods uz laiku līdz trim mēnešiem, ja šī bēgšana notikusi pirmo reizi (sastāva pazīme), un ja tas notiek mīkstinošos apstākļos vai zemas politiskas apziņas dēļ (193.6.pants a.daļa). Savukārt par karavīra bēgšanu bez mīkstinošiem apstākļiem, bet pirmo reizi, paredzēts brīvības atņemšanas sods uz laiku līdz vienam gadam (193.6.pants b.daļa). Līdzīga normas konstrukcija paredzēta arī atbildību pastiprinošo apstākļu gadījumos, piemēram, par palīdzību valsts robežas šķērsošanā, bez saņemtas atļaujas, ja tas izdarīts mantkārīga nolūkā, vai to izdara valsts amatpersona, paredzēts brīvības atņemšanas sods virs gada, bet ja tas notiek pastiprinošo apstākļu pavadībā, tad tiesai atļauts piespriest nāves sodu – nošaušanu (59.10.pants). Tomēr šajā gadījumā norāde uz sevišķiem apstākļiem tiek minēta nevis pantā – nodarījuma aprakstošā daļā, kā iepriekšējā piemērā, bet gan kopā ar par šo nodarījumu paredzētiem soda veidiem. Tādējādi šos apstākļus teorētiski daudz grūtāk uzskatīt par kvalificētas normas sastāva pazīmi, kaut gan pēc būtības un pēc analogijas ar Krimināllikuma normām tiem par tādiem jābūt. Izteikto pieņēmumu jāpamato ar to, ka normu konstrukcijā likumdevējs piemēroja komplicēto dispozīciju, kas sastāv no vairākām daļām. Tādējādi, no juridiskas tehnikas viedokļa, analizējamais pants ietver divus nodarījuma sastāvus: pirmais sastāvs bez pastiprinošiem apstākļiem, savukārt, otrais sastāvs – ar likumā (Vispārīgā daļā) paredzētiem pastiprinošiem apstākļiem.

Tomēr lielākoties kodeksa normas, līdzīgi mūsu Krimināllikuma normām, atbildību mīkstinošus vai pastiprinošus apstākļus integrē sevī, tādējādi tiem kļūstot par neatņemamu noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi, piemēram, paredzēta kriminālatbildība par tīšu slepkavību,

¹⁸⁹ Трайнин А., Меньшагин В., Вышинская З. Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий. Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1946, с.56-57.

¹⁹⁰ Par karavīra patvaļīgo prombūtni – bēgšanu, uzskata neierašanos bez attaisnojoša iemesla noteiktā laikā dienesta vietā, ja patvaļīga prombūtne ilgusi vairāk par sešām diennaktīm... Plašāk sk. О введении в действие уголовного кодекса. Р.С.Ф.С.Р. Постановление от 22 ноября 1926 года. Pieejams: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241189&subID=100093745,100093776> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

kas izdarīta piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, kuru izraisījusi vardarbība vai smags goda aizskārums no cietušā puses (138.pants).

Rezumējumā jāmin, ka viena no būtiskākajām atšķirībām, kas piemita KPFSR 1926. gada kriminālkodeksam, un no kā vēlāk atteicās, ir mīkstinājošo apstākļu izsmeļošs uzskaitījums. Domājams, ka ar izsmeļošo uzskaitījumu šie apstākļi likti pretsvarā pastiprinošiem, tādējādi mēģinot panākt pietiekami skaidru un reglamentētu soda noteikšanu, tomēr šā institūta nozīme nepārprotami bija savādāka, kas īstenojās caur Sevišķas daļas normu konstruktīvajām īpatnībām.

2.5.2. 1943.gada Sodu likumu saskaņošanas noteikumi

Ar Vācijas karaspēka ieviešanu Latvijas teritorijā, tika atjaunots 1933.gadā pieņemtais Sodu likums, tā darbību papildinot ar īpašiem kara stāvokļa laikā pieņemtiem noteikumiem¹⁹¹, kā rezultātā 1942.gada 1.oktobrī Latvijas ģenerālapgabalā stājās spēkā 1942.gada 28.septembra pirmie noteikumi par vietējo sodu likumu priekšrakstu saskaņošanu ar vācu sodu likumiem Austrumzemes reichskomisāriātā.¹⁹²

Ādolfa Robežnieka un E.Schaefera vadībā tika izstrādāti un 1943.gadā 3.februārī vācu un latviešu juristu konferencē apspriesti, pilnveidoti Sodu likumu saskaņošanas noteikumi, analizēta esošā tiesiskā situācija, rasts risinājums par normu izmaiņām, rēķinoties ar nepieciešamu tiesību integrācijas periodu. Būdam tiesu palātas prokurors, Ā.Robežnieks atzina, ka „jaunie sodu noteikumi, kurus vācu juristi mēdz apzīmēt ar vārdu *Kriegsstrafrecht*, Latvijas krimināltiesību sistēmā ir ieviesuši vairākus jaunus principus”.¹⁹³

Saskaņošanas noteikumu virsrakstā un ievadā ir skaidri izteikti šo noteikumu mērķi, un proti, saskaņot vietējo sodu likumu priekšrakstus ar vācu sodu likumiem, lai nodrošinātu noziedzīgu nodarījumu iedarbīgu vajāšanu no vietējo tiesu puses un dotu tām iespēju arī savā darbībā ņemt vērā kara apstākļu prasības krimināltiesību laukā. Būtiskais šo noteikumu jauninājums ir analogijas pieļaušana, kas stipri ietekmēja ne tikai kriminālatbildību pastiprinošu apstākļu tiesību institūta būtību, bet sadragāja visu krimināltiesību struktūru. Līdz šim dominējušais princips „*nullum crimen, nulla poena sine lege*” ir pārvērties principā „*nullum crimen sine poena*”. Tādējādi lielu nozīmi ieguvusi veselīga tiesiskā izjūta sakarā ar kāda sodu likuma pamatdomu. Tā laikā

¹⁹¹ Pirmie noteikumi (*Amtsblatt des Generalkommissars in Riga, 1942. Nr. 32*) par vietējo sodu likumu priekšrakstu saskaņošanu ar vācu sodu likumiem Austrumzemes reichskomisāriātā. Grām.: Sodu likumu saskaņošanas noteikumi. Tieslietu ģenerāldirekcijas izdevums. Rīga: A.Gulbis, 1943, 49.-54.lpp.; Izpildnoteikumi (*Amtsblatt des Generalkommissars in Riga, 1943. Nr. 24*). Grām.: Sodu likumu saskaņošanas noteikumi. Tieslietu ģenerāldirekcijas izdevums. Rīga: A.Gulbis, 1943, 55.-56.lpp.

¹⁹² Priekšvārdi. Grām.: Sodu likumu saskaņošanas noteikumi. Tieslietu ģenerāldirekcijas izdevums. Rīga: A.Gulbis, 1943, 5.lpp.

¹⁹³ Robežnieks Ā. Sodu likumu saskaņošanas noteikumi (Vispārējā daļa). 1943.g. 3.februāra vācu un latviešu juristu konferences referāti. Grām.: Sodu likumu saskaņošanas noteikumi. Tieslietu ģenerāldirekcijas izdevums. Rīga: A.Gulbis, 1943, 11.lpp.

kriminālsoda mērķis ir galvenā kārtā izpirkums un iebaidīšana. Šajā situācijā ir saredzams atbildību pastiprinošo apstākļu skaita straujš palielinājums.

Saskaņošanas noteikumu 6.pants,¹⁹⁴ pēc Ā.Robežnieka domām, „dod tiesai svarīgu ieroci cīņai ar kriminālo alkoholismu”. Ņemot vērā 1933.gada Sodu likuma 38.pantu, līdz šim apsūdzētais bija jāattaisno, ja tas, izdarot noziedzīgo nodarījumu, bijis tādā mērā piedzēries, ka apreibums ir izslēdzis pieskaitāmību. Tomēr sods par sevis novešanu pieskaitāmību izslēdzošā apreibumā draud tikai tad, ja tiesājamais apreibumā tiešām izdarījis kādu noziedzīgu nodarījumu. Apreibums var iestāties no reibinošu dzērienu vai citu kādu apskurbinošu līdzekļu lietošanas.

Jāatceras, ka apreibuma stāvokļa esamība vienīgi ietekmē piespriežamo sodu, jo sods pēc veida un apmēra nevar būt smagāks par sodu, kāds paredzēts par noziedzīgā nodarījuma tīšu izdarīšanu, „piemēram, ja vainīgais dzērumā kādam iesitis, sods var būt vienīgi arests, jo augstākais sods par tīšu sišanu ir seši mēneši aresta. Ja tiesājamais dzērumā izdarījis slepkavību, augstākais sods var būt pieci gadi cietuma”.

Saskaņošanas noteikumu 7.pants paredz pastiprinātus sodus bīstamiem paraduma noziedzniekiem. Šis pants neattiecas vienīgi uz mantkārīgiem nodarījumiem, bet tas piemērojams jebkurai personai, kura izdarījusi kaut kādu tīšu nodarījumu – smagu noziegumu vai noziegumu pēc tam, kad tā atkārtoti piekopusi noziedzīgo nodarbību. Pie tam likums prasa, lai vainīgais būtu mazākais *divas reizes notiesāts par tīšu nodarījumu ar ne mazāku sodu, kā seši mēneši cietuma, vai arī, lai vainīgais būtu izdarījis mazākais trīs tīšus nodarījumus*. Par tieksmi uz noziedzīgu nodarbību var runāt tad, kad vainīgais noziedzīgos nodarījumus izdarījis nevis ārēju apstākļu pamudināts, piemēram, aiz trūkuma vai cita pavedināts, bet gan, kad noziedzīgā nodarbība ir iedzimtas vai iegūtas izdarītāja iekšējās būtības izpausme.¹⁹⁵

No sacītā redzams, ka Saskaņošanas noteikumos „sodu paasināšanas pamati” nav uzskaitīti izsmeltoši, bet gan uz tiem norādīts. Vadoties no Saskaņošanas noteikumu 12. un 32.panta satura, jāsecina, ka paliek spēkā Sodu likuma noteikumi, par cik tie nerunā pretim jaunajiem priekšrakstiem. Soda paasināšanas (pastiprināšanas) pamati var būt tieši likumā nosaukti, piemēram, mantkārīgs nolūks, sevišķa ļaunprātība u.c., bet var būt arī nenosaukti.

Savukārt, runājot par apstākļiem ar pretējo polarizāciju – par mīkstinošiem apstākļiem, kas ietverti Saskaņošanas noteikumos, tad jāatzīst, ka to nozīme arī bija pakļauta izmaiņām. Sodu mīkstināšanas pamati, kuri tiesnesim uzliek par pienākumu vai atļauj sodu pamazināt, var būt vispārēji: 1) mēģinājums, 2) pabalstījums, 3) pamazinātā pieskaitāmība un 4) nepilngadība. Tiem blakus var būt daudzi sevišķi soda mīkstināšanas pamati. Tie var būt nosaukti, vai arī nenosaukti,

¹⁹⁴ Vācu transkripcijā lietots jēdziens § - der Paragraph.

¹⁹⁵ Robežnieks Ā. Sodu likumu saskaņošanas noteikumi (Vispārējā daļa). 1943.g. 3.februāra vācu un latviešu juristu konferences referāti. Grām.: Sodu likumu saskaņošanas noteikumi. Tieslietu ģenerāldirekcijas izdevums. Rīga: A.Gulbis, 1943, 20.-24.lpp.

pēdējā gadījumā runā ir par „mīkstinošiem apstākļiem”, kuru konstatēšana atstāta tiesas brīvam novērtējumam.

Ā.Robežnieks norādīja, ka: „pretēji mūsu sodu likumā pieņemtai sistēmai, vācu likumos minētie nenosauktie sevišķie soda paasināšanas un soda mīkstināšanas pamati arvien ir uzrādīti sodu likuma Sevišķā daļā blakus konkrētiem noziedzīgu nodarījumu normāliem sastāviem, kā kvalificēti vai kā priviligrēti sastāvi. Pēc mūsu sodu likuma mīkstinošus apstākļus tiesa var atrast katrā noziedzīgā nodarījumā. Turpretim vācu sodu likums mīkstinošus apstākļus atzīst tikai pie dažiem atsevišķiem noziedzīgiem nodarījumiem; tādus gadījumos par priviligrēto sastāvu paredzēti sevišķi pamazināti sodi.”¹⁹⁶ No tā būtu secināms, ka 1933.gada Sodu likumi pēc savas attīstības pakāpes, tieši tiesnešu brīvības apjomā un sodu sistēmas elastīgumā, uz to brīdī pat pārspēja vācu likuma normas.

Mīkstinoša apstākļa izdibināšana un atzīšana nebija vēl ierobežota ar papildnosacījumiem un bija pilnīgi atkarīga no tiesnešu taisnīguma izjūtas, humāniem uzskatiem, gūtās pieredzes un dzīves uzskatiem, turpretim vācu likumos nebija pat paredzēta vispārējo mīkstinošo apstākļu ieviešana, to pozicionēšana un iekļaušana soda noteikšanas principos. Tika uzskatīts, ka pilnīgi pietiek ar apstākļa iekļaušanu Sodu likuma Sevišķā daļā, to saistot ar konkrētu noziedzīga nodarījuma sastāvu. Jauna, vācu iedibināta kārtība paredzēja atkāpšanos no sodu ietekmējošo principu izvērtējuma, atzīstot par noteicošu panta sankcijā ietvertu sodu. Ja līdz šim Sodu likums vispār nepazina absolūti noteiktus sodus, un likuma regulējums atļāva sodu mīkstināšanu neatkarīgi no soda piedraudējuma veida visos gadījumos, kad tiesa vainīgā rīcībā atrod mīkstinošus apstākļus,¹⁹⁷ tad jaunā kārtība paredzēja, ka gadījumā ar absolūti noteikto nāves sodu, tā mīkstināšana nav iespējama, piemērojot stingro izpildījumu. Pārējos gadījumos, tomēr jāatzīst, ka saskaņošanas noteikumi tieši neaizliedza ievērot mīkstinošus apstākļus, bet aizsāktais integrācijas process ieteica atteikšanos no mīkstinošiem apstākļiem, lai nodrošinātu maksimālo soda efektivitāti un nozieguma prevenciju kara laika apstākļos.

Normu saskaņošanas process ar vācu likumiem pēc būtības radīja jaunu soda noteikšanas sistēmu, kas balstās ne tik daudz uz normas grozījumiem, bet gan uz normas uztveres un piemērošanas dabu. Latvijas soda sistēmas elastīgums un līdz šim eksistējošā augstāka soda individualizācijas pieeja piekāpās vācu pragmatiskumam, kas kara laika apstākļos pieturējās pie stingras, burtiskas normas iztulkojuma. Šis tiesnešu rīcības ierobežojums jeb sakārtojums pārtapa soda vienvēdīgā piemērojamībā.

¹⁹⁶ Robežnieks Ā. Sodu likumu saskaņošanas noteikumi (Vispārējā daļa). 1943.g. 3.februāra vācu un latviešu juristu konferences referāti. Grām.: Sodu likumu saskaņošanas noteikumi. Tieslietu ģenerāldirekcijas izdevums. Rīga: A.Gulbis, 1943, 28.lpp.

¹⁹⁷ Turpat.

Nobeigumā var secināt, ka Sodū likuma saskaņošana ar vācu likumiem pamatīgi ietekmēja kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu tiesību institūta attīstību. Šīs izmaiņas galvenokārt skāra pastiprinošo apstākļu klāstu, papildinot tos ar jauniem apstākļiem, tādējādi tiesām dodot iespēju pēc sava ieskata vēl vairāk palielināt sodus. Šis apgalvojums pamatojams arī ar tādu momentu, ka tiesām ir atļauts atzīt likumā tieši nereglamentētus atbildību pastiprinošus apstākļus, lai soda mērķim būtu atmaksas un iebaidīšanas raksturs. Jauninājumu pozitīvais moments ir reibuma stāvokļa detalizēts apraksts salīdzinājumā ar spēkā esošo Krimināllikumu. Pie negatīvajām tendencēm pieskaitāms mīkstinošo apstākļu funkcijas zaudējums un soda elastīguma samazinājums.

2.6. 1961. gada Latvijas PSR (Latvijas) kriminālkodekss

1961.gada 6.janvārī Latvijas PSR Augstākā Padome apstiprināja Latvijas PSR kriminālkodeksu,¹⁹⁸ kas stājās spēkā 1961.gada 1.aprīlī. 1991.gadā 29.augustā LPSRS kriminālkodekss tika pārdēvēts par Latvijas kriminālkodeksu.¹⁹⁹

Latvijas PSR kriminālkodekss struktūras ziņā atkārtoja galvenās vadlīnijas, kas tika ieviestas ar iepriekšējo likumu, tādējādi jo vairāk nostiprinot rakstisko principu priekšroku un mazinot tiesnešu nozīmi salīdzinājuma ar trīsdesmitajos gados pastāvošo krimināltiesību struktūru. Jāņem vērā, ka likuma normu struktūra un saturs tika veidots laikā, kad par oficiālo atzina sociālistiskā pozitīvisma tiesību doktrīnu. No šīs pozīcijas vērtējot pašu kodeksu, tomēr jāatzīst, ka tā vispārīgā daļa bija precīzi strukturēta un tās formulējams ir aktuāls līdz pat mūsdienām. Pie trūkumiem var pieskaitīt lielāku atsvešināšanos no citu Eiropas valstu krimināltiesībām un tajās valdošām pozīcijām.

Ar kodeksa pieņemšanu tika nostiprināti soda noteikšanas vispārīgie principi un tā sākotnējā redakcijā 35.panta otrā daļa paredzēja, ka: „nosakot sodu, tiesa, vadīdamās no sociālistiskās tiesiskās apziņas, ņem vērā izdarītā nozieguma raksturu un sabiedriskās bīstamības pakāpi, vainīgā personību un atbildību mīkstinošos un pastiprinošos lietas apstākļus”, tādējādi nostiprinot sadalījumu starp četriem institūtiem jeb soda noteikšanas principiem, kas atrodas savstarpējā, ciešā sakarībā un atkarībā. Sadalījumu varēja nostiprināt tikai nosacīti, jo līdz šim atbildību mīkstinošie un pastiprinošie lietas apstākļi tika uzverti kā kritērijs, kurš nosaka sabiedrisko bīstamības pakāpi. Jaunā skatījumā sabiedrisko bīstamību varēja noteikt, galvenokārt vadoties pēc visiem lietas apstākļiem: vainas formas, nozieguma izdarīšanas motīva, veida, stadijas, seku smaguma, līdzdalības rakstura un pakāpes.²⁰⁰

¹⁹⁸ Latvijas PSR kriminālkodekss: 1961.gada 6.janvāra likums. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1962.

¹⁹⁹ Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991, Nr.33.

²⁰⁰ Blūma M. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteris Stučka LVU, 1972, 32.lpp.

Atbildību mīkstinošie apstākļi tiek izvietoti pirms pastipriņošiem, kas līdz šim nebija raksturīgs. To uzskaitījums un saturs arī nedaudz tika paplašināts, iekļaujot citus apstākļus, kas iepriekšējā kodeksā nebija, tomēr tos nevar uzskatīt par pilnīgi jauniem un nezināmiem. Jaunie iekļautie mīkstinošie apstākļi galvenokārt tika pārmantoti jeb pārņemti no Cariskās Krievijas 1845.gadā izdotiem Sodu likumiem par krimināliem un pārmācīšanas sodiem,²⁰¹ vienlaikus tie nerakstītā veidā tomēr pastāvēja arī Latvijas teritorijā līdz pat 1940. gadam. Iepriekšējā kodeksā nebija ietverti tādi atbildību mīkstinoši apstākļi, kā: vainīgais novērsis izdarītā nozieguma kaitīgās sekas vai labprātīgi atlīdzinājis nodarīto zaudējumu, vai novērsis nodarīto kaitējumu; un ja nozieguma izdarītājs vaļsirdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto vai pieteicies par vainīgu. Savukārt, netika pārmantoti tādi apstākļi, kā: bada vai trūkuma stāvoklis, grūtu personīgo vai ģimenes apstākļu sagādīšanās; izpratnes trūkums, neapzinība vai nejaušas apstākļu sagādīšanās. Neskatoties uz šķietamu apstākļu samazinājumu, tomēr atbildību mīkstinošo apstākļu institūts ievērojami paplašināja savas darbības robežas, pateicoties kodeksā iekļautam jaunam nosacījumam. Jaunā kārtība paredz, ka nosakot sodu, tiesa var ņemt vērā arī tādus mīkstinošus apstākļus, kas likumā nav norādīti (36.pants). Kā atzīmē M.Blūma, ar komentējamā pantā norādītajiem atbildību mīkstinošiem apstākļiem jāsaprot tādi, kas nav paredzēti konkrētā Sevišķās daļas pantā. Tiesai tie jāņem vērā, nosakot vainīgajai personai vieglāku sodu kriminālkodeksa Sevišķās daļas attiecīgā panta robežās.²⁰² Līdz ar to jākonstatē, ka kriminālkodeksa Sevišķās daļas pantos iekļautā dispozīcijas forma, atšķirībā no iepriekšējā kodeksa, tiek mainīta un vairs nesatur norādi uz Vispārīgajā daļā iekļautiem tiesību institūtiem. Tādējādi atbildību mīkstinošo apstākļu uzskaitījums vairs nav izsmeļošs, līdz ar to tiesa, nosakot sodu, var ņemt vērā arī tādus apstākļus, kā, piemēram, noziegums izdarīts pirmo reizi un tā sabiedriskā bīstamība nav liela, ja noziegumu veicinājusi paša cietušā prettiesiska vai amorāla rīcība, ja vainīgais aktīvi sekmējis lietas ātru un pilnīgu izmeklēšanu u.tml.²⁰³ Atzīstamajam, kodeksā nereglamentētam atbildību mīkstinošam apstāklim, tomēr jābūt saistītam ar izlemjamo lietu, tas izriet no kodeksā ietvertajiem soda noteikšanas vispārīgiem principiem (35.pants).

Savukārt, Latvijas PSR kriminālkodeksā, pēc tam arī Latvijas kriminālkodeksā 37.pantā ir iekļauti šādi atbildību pastipriņošie apstākļi:

- 1) ja noziegumu izdarījusi persona, kas jau agrāk izdarījusi kādu noziegumu; atkarībā no pirmā nozieguma rakstura tiesa var nepiešķirt šim noziegumam pastipriņoša apstākļa nozīmi;
- 2) ja noziegumu izdarījusi organizēta grupa;
- 3) ja noziegums izdarīts mantkārīgu vai citādu zemisku tieksmju dēļ;

²⁰¹ Sodu likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894, 33.lpp.

²⁰² Blūma M. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pētera Stučkas LVU, 1972, 32.-33.lpp.

²⁰³ Sk. O.Rudzīša Latvijas PSR kriminālkodeksa 36.panta komentārs. Grām.: Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982, 151.lpp.

- 4) ja noziegumam bijušas smagas sekas;
- 5) ja noziegums izdarīts pret mazgadīgo, sirmgalvi vai personu, kas atrodas bezpalīdzības stāvoklī, kā arī izmantojot cietušā dienesta, materiālo vai citādu atkarību;
- 6) ja nepilngadīgie uzskūdi izdarīt noziegumu vai ja nepilngadīgie iesaistīti noziegumā kā līdzdalībnieki;
- 7) ja noziegums izdarīts ar sevišķu cietsirdību vai ņirgāšanos par cietušo;
- 8) ja noziegums izdarīts, izmantojot sabiedriska posta apstākļus;
- 9) ja noziegums izdarīts vispārbīstamā veidā;
- 10) ja persona, par kuru bija galvojis kolektīvs, sabiedriskā galvojuma laikā vai viena gada laikā pēc šāda galvojuma termiņa izbeigšanās izdarījusi jaunu noziegumu;
- 11) ja noziegums izdarīts dzērumā. Atkarībā no nozieguma rakstura tiesa var neatzīt to par atbildību pastipriņošu apstākli;
- 12) ja noziegumu izdarījusī persona nolūkā panākt soda samazināšanu ir sniegusi apzināti nepatiesas ziņas par citas personas izdarītu noziegumu.²⁰⁴

Runājot par pastipriņošo apstākļu klāstu, jāatzīst, ka daži apstākļi ir ar līdzīgu formulējumu tiem, kas tika iekļauti KPFSR 1926.gadā kriminālkodeksā. Šo apstākļu uzskaitījums palika izsmeļošs, tomēr, ja tiesa iztiesāšanas laikā konstatē faktus, kas negatīvi raksturo tiesājamo (izvairīšanās no sabiedriski derīga darba, alkoholisko dzērienu pārmērīga lietošana, sliktā izturēšanās pret ģimeni, darbu, sabiedriskās kārtības un sociālistiskās sadzīves noteikumu pārkāpšana), tie jāņem vērā, nosakot sodu, jo attiecas uz vainīgā personību, kaut gan likumā nav paredzēti kā atbildību pastipriņoši apstākļi.²⁰⁵ Līdz ar to jāatzīst, ka tiek veidots pēc būtības un nozīmes līdzīgs, bet nenoteikts tiesību institūts, kas ietver personu raksturojošus datus. Negatīvs personu raksturojums pēc izpausmes ir nekas cits, kā papildinājums atbildību pastipriņošu apstākļu klāstam, tomēr ar vienu būtisku atšķirību, ka tiem nav jābūt tieši saistītiem ar noziedzīgo nodarījumu, un tie var arī neietekmēt tā izdarīšanu. Personu raksturojošie dati vērtējami, lai noskaidrotu, kā piespriežamais sods (soda veids un apmērs) ietekmē personību, vai persona ir spējīga laboties un turpmāk atturēties no kaitīgas darbības izdarīšanas, nevis no nodarījuma kaitīguma aspekta, kas vērtējams patstāvīgi.

2.7. 1999. gada Krimināllikums

Krimināllikumā²⁰⁶, kurš tiek pieņemts 1998.gada 17.jūnijā un ir spēkā ar 1999.gada 1.aprīli,²⁰⁷ iekļautais atbildību mīkstinošo un pastipriņošo apstākļu klāsts nedaudz atgādina Latvijas

²⁰⁴ Latvijas Krimināllikums. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.

²⁰⁵ O.Rudzīša Latvijas PSR krimināllikuma 35.panta komentārs. Grām.: Latvijas PSR krimināllikuma komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982, 148.lpp.

²⁰⁶ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.

kriminālkodeksā ietvertos. Tas ir izskaidrojams ar to, ka notika pētāmā tiesību institūta pārmantošana, taču tomēr ar nelielām izmaiņām. Turpat jāatzīst, ka runājot par Krimināllikuma attīstību, var izdalīt divus pamatetus: **līdz** 2013.gada 1.aprīlīm un **pēc** Krimināllikuma grozījumu spēkā stāšanās, kas zināmā mērā vēl tiek koriģētas ar pārejas noteikumiem.²⁰⁸ Saskaņā ar 2012.gada 13.decembrī pieņemto likumu "Grozījumi Krimināllikumā" būtiski tiek mainīta vispārīgā soda noteikšanas kārtība, sodu daudzums un apmērs, noziedzīga nodarījuma smaguma izvērtējums, kā arī tiek veikti grozījumi atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu klāstā un pat apstākļu nozīmē. Runājot par atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu institūta attīstību, lietderīgi vispusīgi izvērtēt situāciju gan pirms „pagrieziņa” momenta, gan pēc tā.

Krimināllikuma pieņemšanas laikā atbildību mīkstinošo apstākļu darbības lauks paplašinājās, pateicoties tam, ka tiek mainīta atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu nozīmes robeža. Ja līdz šim tiesa vērtēja atbildību mīkstinošos lietas apstākļus, tad Krimināllikuma izpratnē atbildību mīkstinošie apstākļi var arī nebūt saistīti ar izskatāmo lietu. Šā iemeslā dēļ, tiek iekļauts arī tāds atbildību mīkstinošs apstākļis, kā, vainīgais sekmējis citas personas nozieguma atklāšanu. Šis apstākļis raksturogs ar to, ka nav veidota cēloņsakarība starp pašu apstākli un notikušo noziedzīgo nodarījumu, bet gan tiek vērtēta cēloņsakarība ar citu noziedzīgo nodarījuma sastāvu. No apstākļu klāsta tiek izņemta nepilngadīgo personu vecuma mīkstinoša ietekme, savukārt, tāds apstākļis, kā izdarītāja vaļširdīga atzīšanās un izdarītā nožēlošana vai pieteikšanās par vainīgu, kas pēc būtības ietver sevī divus patstāvīgus apstākļus, tiek sašaurināts un prasa divu ietvertu nosacījumu vienlaicīgu izpildījumu, kas panākts nomainot vārdu „vai” pret „un”.

Ar samērā līdzīgu formulējumu paliek tiesnešu tiesības, nosakot sodu atzīt par mīkstinošiem un ņemt vērā arī citus apstākļus, kuri likumā tieši nav paredzēti. Tieši šā iemesla dēļ tiesneši samērā bieži, kļūdaini personu raksturojošus datus atzīst par mīkstinošiem,²⁰⁹ kaut gan tiem ir vienāds juridisks spēks. Pārpratoms, visticamāk, notiek vainīgās personības raksturojuma nozīmes sašaurināta interpretējuma dēļ, un vieglāka soda noteikšanas iespējas, kad atļauts neievērot panta sankcijā noteikto minimālo soda robežu. Ja iepriekšējos kodeksos šī tiesnešu unikālā kompetence bija ar lielāku abstraktuma pakāpi, kura paredzēja „*ievērot sevišķus lietas apstākļus un vainīgā personību*”, tad Krimināllikumā ir ieviests precizējums un sevišķie lietas apstākļi pārtop par „*vairākiem vainīgā atbildību mīkstinošiem apstākļiem*”. Neskatoties uz to, ka ar 2005.gada

²⁰⁷ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4.novembris, Nr.331/332. Sk. Nosaukuma maiņa. Likums „par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”. Grozījumi likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību”: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 13.novembris, Nr.165.

²⁰⁸ A.Judins norādījis: „*Nemot vērā grozījumu apjomu ar jauno tiesību normu saturu, ir pamats uzskatīt, ka 2013.gada 1.aprīlī stāsies spēkā 1998.gadā pieņemtā Krimināllikuma jauna redakcija*.” Sk. Judins A. Kriminālsods nav valsts atbildība par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Jurista Vārds, 2013. 19.marts, Nr.11 (762), 6.lpp.

²⁰⁹ Plašāk sk. Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

28.septembra grozījumiem Krimināllikumā²¹⁰, prokuroram tiek dota iespēja ar priekšrakstu par sodu sodīt vainīgo personu, tomēr citu mīkstinošo apstākļu atzīšanu vai vieglāka soda noteikšanas iespēju izmantošanu likumdevējs viņu kompetencē neiekļauj.

Savukārt Krimināllikums tika papildināts ar tādiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem kā: noziedzīgais nodarījums izdarīts, ļaunprātīgi izmantojot dienesta stāvokli vai citas personas uzticību; noziedzīgais nodarījums izdarīts pret sievieti, apzinoties, ka viņa ir grūtniecības stāvoklī, un noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku motīvu dēļ. Nepieciešamība iekļaut jaunus apstākļus ir cieši saistīta ar sabiedrisko, ekonomisko un politisko situāciju valstī. Piemēram, lai panāktu uzticību no sabiedrības puses, tiek paaugstinātas prasības attiecībā uz tām personām, kurām jāpārstāv valsts, vai tām, kuras ieņem nozīmīgus amatus un var izmantot citu personu uzticību savā labā. Izdalīts arī apstākļi, kurš „aizsargā” tās personas, kuras ir materiāli vai citādi atkarīgas no vainīgā. Nozīmīgs ir arī apstākļi, kas pastiprina atbildību tām personām, kuras izdara noziedzīgu nodarījumu rasistisku motīvu dēļ. Viens no iespējamiem iemesliem šo apstākļu iekļaušanai likumā ir saistīts ar noziedzīgu nodarījumu skaita palielināšanos šajā jomā, un ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā un turpmāko pievienošanas Šengenas zonai ar prognozējamo tūristu skaita pieaugumu. Piemēram, ja persona izdara zādzību vai aplaupa melnādainu garāmgājēju tikai tāpēc, ka viņam nepatīk tā sejas krāsa, tad šajā gadījumā jāatzīst, ka nodarījums ir izdarīts rasistisku motīvu dēļ.

Ar 2010.gada 10.oktobra likumu par atbildību pastiprinošu apstākļi atzīta arī noziedzīga nodarījuma, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, izdarīšana pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība.²¹¹ Savukārt ar 2014.gada 15.maija likumu „Grozījumi Krimināllikumā”, šis atbildību pastiprinošais apstākļi papildināts ar nosacījumu, ka tam piemīt pastiprinoša nozīme arī noziedzīgos nodarījumos pret tikumību un dzimumneaizskaramību.²¹²

Tomēr nav „pārmantoti” tādi apstākļi kā: ja nepilngadīgie uzskūdīti izdarīt noziegumu vai ja nepilngadīgie iesaistīti noziegumā kā līdzdalībnieki; ja persona, par kuru bija galvojais kolektīvs, sabiedriskā galvojuma laikā vai viena gada laikā pēc šāda galvojuma termiņa izbeigšanās izdarījusi jaunu noziegumu. Kolektīvo un sabiedrisko galvojumu praksē nepiemēro jau no 1993.gada, kad no kriminālkodeksa tika izslēgts 49.pants, kas paredzēja iespēju atbrīvot no kriminālatbildības pret sabiedrisko galvojumu. Notika arī pārējo atbildību pastiprinošo apstākļu pielāgošana „jaunās dzīves prasībām”, piemēram, ja agrāk tika pastiprināta atbildība par to, ka noziegumu izdarījusi organizēta

²¹⁰ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 30.septembris, Nr.156.

²¹¹ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 10.novembris, Nr.178.

²¹² Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2014.gada 15.maija likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 31.maijs, Nr.105. (5165).

grupa, tad Krimināllikumā organizēta grupā tika nomainīta ar jēdzienu personu grupa. Sākumā var rasties iespaids, ka būtiskas izmaiņas nav notikušas, bet jāatgādina, ka organizētas grupas definējums bija iekļauts Latvijas kriminālkodeksā 17.¹ pantā, kurš noteica, ka „Organizēta grupa ir vairāk nekā divu personu izveidota stabila apvienība, kura radīta nolūkā kopīgi izdarīt noziedzīgus nodarījumus un kurā iepriekšējas norunas laikā starp grupas dalībniekiem sadalīti pienākumi”²¹³. Tas liecina par šo apstākļu smaguma pakāpes paaugstināšanos, saskaņā ar Krimināllikumu personu grupa var sastāvēt no diviem cilvēkiem, pie tam šo apstākli var atzīt neatkarīgi no tā, vai nodarījums izdarīts personu grupā ar vai bez iepriekšējas vienošanās, vai arī to izdarījusi organizēta grupa.

Jāsecina, ka spēkā esošais Krimināllikums ir izveidots uz Latvijas kriminālkodeksa pamata. Protams, krasa krimināltiesību transformēšana vienas valsts ietvaros nav praktiski iespējama, bet pilnveidošanai ir jābūt. Jāatceras, ka kriminālkodekss tika izstrādāts, kad valstī valdīja sociālistiskā doktrīna, bet tagad tiesības tiek veidotas, atspoguļojot taisnīguma principu, vadoties pēc dabisko tiesību doktrīnas pamatnostādņem. Ja šis institūts palika gandrīz nemainīts, tas liecina par tā pastāvīgumu un neatkarību no valstī valdošas doktrīnas, bet tie grozījumi, kas izdarīti, ir nekas cits, kā pielāgošanās mūsdienu dzīves prasībām. Ja aplūkojam šo institūtu atrauti no pārējiem krimināltiesību institūtiem, tad redzam represīvas puses palielināšanu salīdzinājumā ar Latvijas kriminālkodeksa nostādņem.

Pagrieziena punkts krimināltiesību sistēmā iezīmējas, sākot ar 2008.gada 1.jūliju, kad Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesneši pieņēma kopsapulces lēmumu par sodu piemērošanas praksi, kurā tieši noformulēja un izvirzīja galvenās problēmas - normatīvā regulējuma trūkumus, tiesnešu un prokuroru soda noteikšanas procesā pieļautās kļūdas.²¹⁴ Var teikt, ka nepalika neskarta neviena Krimināllikuma Vispārīgās daļas norma, kura saistīta ar sodu. Īpašu nopēlumu izpelnījās vispārīgie soda noteikšanas principi, tajā skaitā atbildību mīkstināšu un pastiprinošu apstākļu institūts, atzīmējot, ka „tiesu praksē nereti tiek aizmirsts likumā neierakstītais, taču krimināltiesību teorijā definētais soda mērķis – taisnīguma atjaunošana. Lemjot par soda veidu un mēru, tiesas bieži vien lielu uzmanību pievērš ar vainīgo personu saistītiem faktiem, tomēr neanalizē vai neņem vērā faktus, kas saistīti ar kaitējumu, ko radījis noziedzīgs nodarījums, nesaista soda piemērošanu ar iespēju sekmēt radītā kaitējuma atlīdzināšanu, nepievērš pietiekamu uzmanību cietušo personu interesēm, nerūpējas par noziedzīgu nodarījumu vispārējo prevenciju”.²¹⁵ Šā iemesla dēļ, steidzamības kārtā, tiek aizsākts darbs pie Kriminālsodu politikas koncepcijas izstrādes, kas tika pabeigta 2009.gadā 9.janvārī ar Ministru kabineta rīkojumu Nr.6. Kriminālsodu politikas koncepcijas mērķis ir „sagatavot konceptuālus priekšlikumus izmaiņām

²¹³ Latvijas Krimināllikodekss. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.

²¹⁴ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvārī].

²¹⁵ Turpat.

kriminālsodu sistēmā, kas būtu izmantojami, izstrādājot nepieciešamos grozījumus Krimināllikumā (turpmāk – KL) un citos normatīvajos aktos, kuru pieņemšana sekmētu efektīvāku tiesisko līdzekļu piemērošanu kriminālsodu politikas mērķu sasniegšanai”, tāpat tiek noteikts, ka: „konceptija būs noderīga Latvijas pozīcijas veidošanai kriminālsodu politikas jautājumos Eiropas Savienībā. Latvijas krimināltiesību sistēmai ir jākļūst elastīgākai. Materiālo normu harmonizācija Eiropas Savienības ietvaros krimināltiesību jomā ir pieļaujama, bet tā ikreiz ir jāvērtē, ievērojot Latvijas krimināltiesību sistēmas īpatnības un tradīcijas”.²¹⁶ Vērtējot koncepcijas nostāju soda noteikšanas principu tuvināšanai Eiropas valstīm, ir redzams, ka tiek piedāvāts paplašināt gan mīkstinošo, gan pastiprinošo apstākļu klāstu ar jauniem apstākļiem, savukārt arī tiek piedāvāts vērst lielāku uzmanību nevis uz kvantitatīviem, bet tieši uz kvalitatīviem kritērijiem. Turklāt jāatzīmē, ka koncepcijā nav saredzamas krasas pārmaiņas soda noteikšanas ziņā, kas tuvinātu Latvijas krimināltiesības pārējo Eiropas valstu pozīcijai. Pat saredzama atgriešanās pie Latvijas kriminālkodeksa normām, kas regulēja vispārīgo soda noteikšanas procesu, ierobežojot vispārīgo soda noteikšanas principu darbību, iekļaujot jaunus atbildību pastiprinošos apstākļus, skatoties uz Lietuvas, Igaunijas, Rumānijas un Moldovas kriminālkodeksiem, pat nevērtējot Vācijas, Šveices, Austrijas vai Spānijas nostāju. Tādējādi par atbildību pastiprinošiem piedāvā atzīst tādus apstākļus, kā „noziedzīgs nodarījums izdarīts, lai atvieglotu cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanu” un ka „noziedzīgs nodarījums izdarīts, lai slēptu citu noziedzīgu nodarījumu”. Savukārt, par mīkstinošiem apstākļiem atzīstami: fakts, ka nodarījumu izdarījusi persona, kura pret viņas gribu novesta apreibinošu vielu ietekmes stāvoklī un neizdevusies labprātīga atteikšanās no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas. Vienlaikus tiek piedāvāts Krimināllikumu papildināt ar normu, kas paredzētu soda vidējā lieluma noteikšanas kārtību: „nosakot paredzētā soda vidējo lielumu, tiek saskaitīts sankcijā paredzētā konkrētā soda veida maksimālais un minimālais apmērs un iegūtais rezultāts tiek dalīts uz pusēm. Līdzīgai pieejai jābūt gadījumos, ja sods piemērots ar prokurora priekšrakstu”.

Kriminālsodu politikas koncepcija kļuva par tiesisku platformu turpmāko Krimināllikuma grozījumu projektu sagatavošanai. Pirmais apjomīgākais Krimināllikuma grozījumu likumprojekts tapa 2010.gadā, tas arī 20.septembrī tika atbalstīts Ministru kabineta komitejas sēdē.²¹⁷ Šajā likumprojektā bija ietverts kriminālsodu koncepcijā piedāvāto vispārīgo soda noteikšanas principu sadalījums, ka „nosakot soda veidu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, kā arī vainīgā personību”, savukārt „nosakot soda apmēru, ņem vērā atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus un, ievērojot piemērojamā soda veida vidējo lielumu,

²¹⁶ Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009.gada 9.janvāra rīkojums Nr.6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13.janvāris, Nr.6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2013.gada 12.februārī].

²¹⁷ Sk. likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā”, 2010.gada 20.septembrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_010910_KL.1028.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

motivēti izvēlas mazāku vai lielāku soda apmēru. Soda veida vidējo lielumu nosaka, saskaitot konkrētā Sevišķās daļas panta sankcijā paredzētā soda veida maksimālo un minimālo apmēru un iegūto rezultātu dalot uz pusēm”.²¹⁸ Krasas pārmaiņas bija atvēlētas atbildību mīkstinošo apstākļu institūtam, apstākļus grupējot divās daļās. Pirmajā daļā iekļaujami apstākļi, kas vienmēr atzīstami par atbildību mīkstinošiem, tādi kā:

- 1) noziedzīgā nodarījuma izdarītājs pieteicies par vainīgu, vaļširdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto;
- 2) vainīgais aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu;
- 3) vainīgais labprātīgi atlīdzinājis cietušajam ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu vai novērsis radīto kaitējumu.

Savukārt otrajā grupā iekļaujami tādi apstākļi, kurus varēja atzīt par mīkstinošiem:

- 1) noziedzīgais nodarījums izdarīts smagu personisku vai ģimenes apstākļu dēļ;
- 2) noziedzīgais nodarījums izdarīts vardarbības iespaidā, materiālas vai citādas atkarības dēļ;
- 3) noziedzīgais nodarījums izdarīts cietušā prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē;
- 4) noziedzīgais nodarījums izdarīts, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās, galējās nepieciešamības, noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas aizturēšanas, attaisnojama profesionālā riska, pavēles un rīkojuma izpildīšanas tiesiskuma nosacījumus;
- 5) noziedzīgo nodarījumu izdarījusi grūtniece;
- 6) noziedzīgo nodarījumu izdarījusi persona ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī;
- 7) noziedzīgā nodarījuma izdarītājs nav pieteicies par vainīgu, tomēr ir vaļširdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto;
- 8) vainīgais sekmējis citas personas nozieguma atklāšanu.²¹⁹

Uzmanību pelna arī piedāvātās Krimināllikuma 47.panta otras daļas izmaiņas, kas ierobežo normas darbību un paredz, ka „nosakot sodu, par atbildību mīkstinošu apstākli var atzīt arī citu ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu saistītu apstākli, kurš likumā nav paredzēts”. Tas nozīmē, ka pēc būtības tiek atgriezts Latvijas kriminālkodeksā iekļautais nosacījums, paredzot vērtēt ar lietu saistītus apstākļus. Atbildību pastiprinošu apstākļu institūtam pārmaiņas netika atvēlētas, neskaitot atkārtotības jēdziena aizvietošanu ar reālās kopības jēdzienu, jo tas, pirmkārt, izriet no izmaiņām, kas attiecināmas uz noziedzīgo nodarījumu. Kopumā, neskatoties uz to, ka likumprojektam veltīts pietiekams atbalsts, tomēr dažas normas turpmāk bija paredzēts grozīt. Šā iemesla dēļ 2011.gada

²¹⁸ Sk. likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā”, 2010.gada 20.septembrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_010910_KL.1028.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

²¹⁹ Turpat.

19.oktobrī Ministru kabineta komitejas sēdē atbalstīts jauns Krimināllikuma grozījumu likumprojekts.²²⁰

Vispārīgie soda noteikšanas principi arī otrajā grozījumu kārtā tika pārskatīti. Ja Kriminālsodu politikas koncepcijā un pirmajā likumprojektā uzsvars tika likts uz soda veida vidējā lieluma noteikšanas nepieciešamību, tad otrajā likumprojektā tas tika svītrots. Kardināli mainīta attieksme pret atbildību mīkstinošo apstākļu noteikšanu, atstājot tikai septiņus atzīstamus apstākļus. Tādējādi Krimināllikuma grozījumu likumprojektā, kas vēlāk nodots Saeimai un 2012.gada 13.decembrī pieņemts galīgā lasījumā, par atbildību mīkstinošiem apstākļiem ir atzīstami:

1) noziedzīgā nodarījuma izdarītājs pieteicies par vainīgu, vaļširdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto;

2) vainīgais aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu;

3) vainīgais labprātīgi atlīdzinājis cietušajam ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu vai novērsis radīto kaitējumu;

4) vainīgais sekmējis citas personas nozieguma atklāšanu;

5) noziedzīgais nodarījums izdarīts cietušā prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē;

6) noziedzīgais nodarījums izdarīts, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās, galējās nepieciešamības, noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas aizturēšanas, attaisnojama profesionālā riska, pavēles un rīkojuma izpildīšanas tiesiskuma nosacījumus;

7) noziedzīgo nodarījumu izdarījusi persona ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī.²²¹

Savukārt, atbildību pastiprinošo apstākļu skaits palika nemainīgs. Jāatzīst, ka gan pirmajā, gan otrajā likumprojekta variantā būtiski tiek mainīta arī sevišķā soda noteikšanas kārtība jeb likumā iekļautas soda samazinājuma un soda aizvietošanas iespējas, pat kardināli mainīti noziedzīgo nodarījumu klasifikācijas kritēriji, tomēr atbildību ietekmējošo apstākļu saistība ar tiem nemainās.

Rezumējot iepriekšminēto, ir redzams, ka otrajā grozījumu kārtā atbildību mīkstinošo apstākļu skaits sarūk. No tiem, nepamatoti, ir izslēgts tāds apstāklis, kā noziedzīgais nodarījums izdarīts smagu personisku vai ģimenes apstākļu dēļ, kas vairāk atbilst mīkstinošo apstākļu jēgai, nekā atstātais apstāklis, kad vainīgais bezizejas situācijā sekmēs citas personas nozieguma atklāšanu, ko attīstīta demokrātiskā sabiedrībā jāuzskata par sabiedrisko un morālo pienākumu. Pilnīgi nav saprotama grūtniecības stāvokļa izslēgšana no atbildību mīkstinošo apstākļu skaita. Grūtniecības fakts no sen seniem laikiem un pašos pirmajos rakstiskajos tiesību avotos, kuri regulēja soda noteikšanu, vienmēr tika uzskatīts par mīkstinošu, bet jaunajā progresīvajā soda

²²⁰ Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā”, 2011.gada 19.oktobrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_200911_KL.1028.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

²²¹ Turpat.; Sk. arī Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202 (4805).

noteikšanas sistēmā šim apstāklim neatrada vietu, tas nevar būt atzīts par mīkstinošu arī pēc tiesu ieskata atbilstoši 47.panta otrās daļas noteikumiem, jo gandrīz nav iespējams pierādīt apstākļa ietekmi vai pat saistību ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Turklāt, kā atzina Tieslietu ministrijas Krimināltiesību departamenta direktore Indra Gratkovska „KL sevišķas daļas pantu sankcijās netiks paredzēti brīvības atņemšanai alternatīvi sodi, kad brīvības atņemšanas laiks ir paredzēts ievērojams, t.i., vairāk nekā pieci gadi, jo nav samērīgi par vienu un to pašu nodarījumu paredzēt gan ievērojumu brīvības atņemšanas sodu, gan tai alternatīvos sodus – piespiedu darbu un naudas sodu”²²². Tas, savukārt, norāda uz soda individualizācijas procesa ierobežojumu, jo jaunā kārtībā paredz, ka soda lieluma noteikšanā vērtēs tikai atbildību mīkstinošus un pastiprinošus apstākļus, bet grūtniecības fakts, kaut tas būtu atzīts par personību raksturojošu apstākli, turpmāk nevar ietekmēt sodu smaguma pakāpi jeb apmēru. Šis nosacījums attiecināms arī uz citiem pēc nozīmes tuviem apstākļiem, kuriem turpmāk nav atvēlēta mīkstinoša nozīme, piemēram, mazgadīgo vai nevarīgo personu aprūpe, slikts veselības stāvoklis, ko nepārprotami būtu jāvērtē, arī nosakot brīvības atņemšanas laiku.

Pēc visa teiktā, jāsecina, ka „jaunajā sodu politikas sistēmā” negatīvi vērtējams arī vispārīgo soda noteikšanas principu sadalījums, it īpaši vērtējot tos saistībā ar sevišķo soda noteikšanas kārtību. Ja līdz šim sevišķo soda noteikšanas kārtību, kad jāpiemēro sodu nepilngadīgām personām, vai jāpiemēro vieglāko sodu, nekā likumā paredzētais sods, vai nosacīto notiesāšanas iespēju, jāuzskata par precizējumu, tad jaunā kārtībā tas nonāk pretrunā ar vispārīgiem soda noteikšanas principiem. Personu vecums – *nepilngadība*, atbilstoši Krimināllikuma 65.panta otrās daļa nosacījumam ietekmē soda apmēru, tādējādi personību raksturojošiem apstākļiem ir tieša sasaiste ne tikai ar soda veida izvēli, bet arī ar soda lielumu. Jāatzīst kā likumdevēja iecere ieviest skaidrību prokuroru un tiesnešu soda veidu un apmēra izvēles procesā ir neveiksmīga un ir pretrunā ar formālās loģikas prasībām. Pieņemamākais risinājums Krimināllikuma sistēmas sakārtojumā būtu saistīts ar atgriešanos pie vecā normas formulējuma. Likumdevēja iecere vispārīgo soda noteikšanas principu sadalījumā ir saprotama, tomēr to vajadzētu atstāt prokuroru un tiesnešu ziņā.

²²² Gratkovska I. Kriminālsodu politikas reforma ir pabeigta. Jurista Vārds, 2013. 19.marts, Nr.11 (762), 12.lpp.

III NODAĻA

Kriminālatbildību mīkstinošo apstākļu veidi

3.1. Atbildību ietekmējoši apstākļi, kas pastāvēja noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā

3.1.1. Vainīgā psihiskais stāvoklis. Afekts

3.1.1.1. Cietušā prettiesiska vai amorāla uzvedība

Krimināllikums par atbildību mīkstinošu apstākli atzīst noziedzīga nodarījuma izdarīšanu cietušā prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē (KL 47.panta pirmās daļas 5.punkts). Šo stāvokli var izraisīt, piemēram, vardarbība, smags goda aizskārums, vai prettiesiska darbība pret vainīgo vai kādu trešo personu.²²³ Cietušā prettiesiska rīcība var gan tieši attiekties uz vainīgo un tā īpašumu, piemēram, kāda parāda vai lietas laicīga neatdošana, solījumu nepildīšana, goda aizskārums, kas izpaužas caur publisko pazemojumu, vai arī līdzīga rakstura rīcība, kas skar citu personu, bet vainīgais jūtas morāli aizvainots ar šo neatļauto rīcību. Noziedzīga nodarījuma motīvs ir tieši, apzināti kaitēt personai caur mantisko zaudējumu, fiziskām sāpēm, emocionālo pazemojumu vai citām līdzīgām darbībām. Šajā sakarībā var minēt noziedzīga nodarījuma piemēru, kas tika izskatīts Valkas rajona tiesā 2014.gada 21.maijā lietā Nr.K38-0077-14/1. Lietas materiālos ir redzams, ka cietušais kāpņutelpā kārtoja savas dabiskās vajadzības uz apsūdzētā dzīvokļa ārdurvīm un ar šādu darbību tīši izprovocēja konfliktu. Tādēļ dzīvokļa saimnieks satvēra krāsns krukli, pieskrēja pie viņa un aiz dūsmām atriebības dēļ tīši vairākas reizes iesita viņam. Noziedzīgo darbību rezultātā cietušais guva galvas sasitumu ar sistām brūcēm, kreisā apakšdelma sasitumu ar brūci un elkoņkaula lūzumu, labā apakšstilba sasitumu ar brūcēm un labā liela kaula un mazā kaula vaļējiem lūzumiem, kas pēc sava rakstura kopumā pieskaitāmi pie smagiem miesas bojājumiem un ir bīstami dzīvībai. Tādēļ tiesa noteica, ka cietušā prettiesiskā un amorālā uzvedība, kas ietekmējusi apsūdzēto, atbilstoši Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 5. punktam atzīstama par apsūdzētā atbildību mīkstinošu apstākli.²²⁴

Cietušo personu rīcības izvērtējums un to salīdzinājums ar prettiesiskuma jēdzienu sastopams arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 22.novembrī pieņemtajā lēmumā lietā Nr. SKK-0528-13. Augstākā tiesa, kasācijas kārtībā izskatot lietu par tīšu prettiesisku personu nonāvēšanu, kas notika vairāku personu dzīvībai bīstamā veidā, precīzi konstatēja un pārlicinoši argumentēja būtiskus aspektus, kam ir nozīme, lai atzītu pētāmās atbildības mīkstinošo apstākli. Pirmais Augstākajā tiesā izteiktais arguments saistīts ar cietušo

²²³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 11.jūnija lēmums lietā Nr.SKK-313/08.; Sk. Основания отмены и изменения судебных решений по уголовным делам. Сборник. определений и постановлений. Давыдов В.А., Дорошков В.В., Харламов А.С. Под общ. ред. В.М.Лебедева. Москва: Норма, 2007, с.438-440.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 388.lpp.,

²²⁴ Valkas rajona tiesas 2014.gada 21.maija spriedums lietā Nr. K38-0077-14/1, krimināllieta Nr. 11140038613.

personu rīcības izvērtējumu, jo tā izpaudusies kā konfekšu pakas izraušana no personu rokām, ko tiesa novērtēja kā darbību, kas pārtrauc apsūdzētā nepieklājīgo uzvedību un kas ir veikta sabiedrības interesēs. Otrajā argumentā Augstākā tiesa norādīja, ka apsūdzētais pats apzinājies, ka A.E. (cietušā) rīcība nav bijusi pretlikumīga, jo viņš neatbildēja uz aizrādījumu nekavējoties un pat ievēroja to. Un trešajā, galvenajā, argumentā Augstākā tiesa ir atzinusi, ka jaunu konfliktu rašanās iemesls, kas arī atrodas tiešā cēloņsakarībā ar notikušo noziedzīgo nodarījumu, bija apsūdzētā tīšas darbības rezultāts, kad viņš atriebības nolūkā pazemoja A.E. citu klātbūtnē, uzlejot viņam virsū ūdeni no līdzpaņemtās pudeles. Tādēļ tīši izprovocēta un paredzama cietušo personu aizsargreakcija nevar būt par iemeslu, lai atzītu to par vainīgā atbildību mīkstinošu apstākli, kurš paredzēts Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 5.punktā.²²⁵

Krievijas Federācijas, Kazahstānas Republikas, Uzbekistānas Republikas un Baltkrievijas Republikas kriminālkodeksos šis atbildību mīkstinošais apstāklis ir definēts identiski. Savukārt **Ukrainas** kriminālkodeksā apstākļa darbības lauks ir nedaudz šaurāks, tas ir apvienots ar citu apstākli, kas paredz apstākļa mīkstinošu nozīmi tikai tad, ja personas nonāk stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, ko izraisījusi cietušā prettiesiska vai amorāla uzvedība (KK 66.panta pirmās daļas 7.punkts).²²⁶ Pēc būtības diezgan līdzīgi šis apstāklis tiek definēts arī **Lietuvas** kriminālkodeksā, paredzot, ka nodarījumam jābūt izdarītam stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī sakarā ar cietušās personas nelikumīgām darbībām (KK 59.pants pirmās daļas 10.punkts). **Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksā atbilstoši 59.panta pirmās daļas 8.punktam, pretēji Ukrainas un Lietuvas nostājai, apstākļa darbība ir plašāka, un atzīst par mīkstinošu gan personas noziedzīgu rīcību, kuru ietekmēja cietušā prettiesiska vai amorāla uzvedība, gan arī tad, kad cietušā rīcība izraisa stipru psihisku uzbudinājumu (afektu).²²⁷ Tai pat laikā **Lietuvas** kriminālkodeksā sastopam vēl citu atbildību mīkstinošu apstākli, kuru būtu jāskata šajā grupā, proti, nodarījums izdarīts cietušās personas provocējošas vai riskantas uzvedības iespaidā (KK 59.panta pirmās daļas 6.punkts).²²⁸

Vērtējot personas provocējošo vai riskanto uzvedību, jāizdala un jārunā par vairākiem aspektiem: vainīgā un cietušās personas rīcības motīvi; viņu savstarpēja saistība, kā arī attieksme pret iespējamo un gaidāmo darbību. Provocējoša rīcība var izpausties gan kā personu aizvainojums vai citā prettiesiskā formā, kas ir līdzīgs mūsu Krimināllikuma nostājai, gan kā cita veida kārdināšana, kas noteikti nav prettiesiska. Provocējoša rīcība izpaužas, piemēram, tad, kad cietušais

²²⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 22.novembra lēmums lietā Nr. SKK-0528-13, krimināllieta Nr. 11511000311.

²²⁶ Sk. Уголовный кодекс Украины. Pieejams: <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/razdel-11> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].

²²⁷ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Pieejams: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=1&tb=1&pb=1> [aplūkots 2012.gada 15.maijā].

²²⁸ Sk. Lietuvas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 241.-352.lpp.

kādā sabiedriskā vietā lielās ar savu jaunu planšetdatoru nezināmam personām un vēlāk atstāj savu mantu bez pieskatīšanas, tomēr šī rīcība nevar būt provocējoša, ja manta parādīta radniekam vai personai, kam cietušais pilnīgi uzticas. Ja vainīgā persona apzināti iegūst cietuša uzticību, lai vēlāk to izmantotu savā labā, tad šajā situācijā mīkstinošs apstāklis neeksistē.

Latvijas krimināltiesībās provocējošu rīcību jāatzīst par mīkstinošu, ja tā vērsta pret vainīgo prettiesiskā vai amorāla formā, tomēr pēc tiesu ieskata, atbilstoši Krimināllikumā 47.panta otrās daļas nosacījumam, to var atzīt arī jebkurā citā analizējamā aspektā. Tiesiskuma princips garantē, ka personas rīcību aizliegts provocēt, kā arī ietekmēt ar vardarbību, draudiem, šantāžu vai izmantot tās bezpalīdzības stāvokli, kas noteikts Operatīvās darbības likumā un uz ko nereti Augstākā tiesa atsaucas savos nolēmumos, protams, ņemot vērā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņas.²²⁹

Savukārt **Austrijas** kriminālkodeksā nelieto vārdu „provocējoša rīcība”, bet definē to kā situāciju, kad „nodarījums izdarīts drīzāk ar radušos vilinošu iespēju, nekā ar iepriekš nospraustu nodomu” (KK 34.§ pirmās daļas 9.punkts).²³⁰ Tādējādi, šajā gadījumā cietušās personas rīcība tieši varēja provocēt, radot vilinošus apstākļus vainīgās personas pārliecībai par labu noziedzīga nodarījuma izvēlei.

Savdabīgs regulējums ir ietverts **Šveices** kriminālkodeksā, kurā par mīkstinošu atzīta personas nopietna kārdināšana, ko izraisījis (ievedis) cietušais ar savu uzvedību. Vienlaikus likumā ietverts arī cits apstāklis, kad persona bijusi nikna vai cietusi lielas sāpes, ko izraisījis netaisnīgs kairinājums vai nepelnīts apvainojums (KK 48.panta b. un c.daļa).²³¹ Tādējādi Šveices krimināltiesību nostāju jāpielīdzina Latvijas pieredzei šajā aspektā, jo kairinājumu un nepelnītu apvainojumu varētu vērtēt kā amorālu uzvedību. Amorāla uzvedība ir tad, kad cietušā rīcība, kaut gan nav pretrunā ar normatīvo aktu prasībām, bet acīmredzami nav samērīga, pārkāpj sabiedrībā pastāvošos uzvedības morāli ētiskus principus. **Austrijas** kriminālkodeksā paredzēts mīkstināt atbildību, ja noziedzīga darbība izdarīta cieņu pelnošu iemeslu dēļ (KK 34.§ pirmās daļas 3.punkts).²³² Cieņu pelnošais iemesls var izpausties arī noziedzīgā darbībā, kas vērsta pret cietušā amorālo uzvedību, ar mērķi aizsargāt pārējo sabiedrības daļu vai kādas konkrētas personas, piemēram, bērnu no morāli ētiska aizvainojuma.

²²⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 12.februāra lēmums lietā Nr.SKK-0021-14, krimināllieta Nr. 11810001209; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015.gada 17.februāra lēmums lietā Nr.SKK-0020-15, krimināllieta Nr. 11815000113; Operatīvās darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 30.decembris, Nr.131.

²³⁰ Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 250.lpp.

²³¹ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].

²³² Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 249.lpp.

Sanmarīno Republikas kriminālkodeksā²³³ atbildību mīkstinoši apstākļi tiek iekļauti gan viena panta daļā, īpaši neatdalot pēc nozīmīguma vai iedarbības sfēras, gan sastopami kodeksa otrajā grāmatā.²³⁴ Tomēr arī šāds normu izkārtojums ļauj izdalīt un salīdzināt vairākus mīkstinošus aspektus vai tā daļas, kuriem ir būtiska nozīme, lai izprastu pētāmo atbildību mīkstinošo apstākļi. Sanmarīno kriminālkodekss, līdzīgi ar Austrijas krimināltiesisko nostādni, paredz mīkstināt atbildību par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu cieņu pelnoša iemesla dēļ vai ievērojama sabiedriska labuma dēļ, kā arī tad, ja noziegumu tieši ietekmēja darbības ar sevišķu cietsirdību. **Itālijas** kriminālkodekss ietver trīs mīkstinošus apstākļus: noziedzīga nodarījuma izdarīšana pēc morāliem vai sociāla labuma uzskatiem; nodarījuma izdarīšana niknumā, ko izsauca cietušā prettiesiska darbība; noziedzīga nodarījuma izdarīšanu veicināja cietuša apzināta rīcība.²³⁵

Īpaši jāatzīmē, ka Latvijā, sakot ar 2013.gada 1.aprīli, atbildību mīkstinošo apstākļu institūts pārcieta būtiskas izmaiņas, līdz ar to lietderīgi līdz ar analizējamo atbildību mīkstinošo apstākļi izvērtēt, pēc nozīmes līdzīgu, bet jau izslēgtu apstākļi, proti, vardarbības iespaids, materiāla vai citāda atkarība, kas vairs nav atrodams Krimināllikumā mīkstinošo apstākļu klāstā. Tas izskaidrojams vienīgi ar to, ka šis apstākļis ilgu laiku dublēja pēc darbības sfēras tuvus apstākļus, līdz ar to tā jēga nebija precīzi saprotama. Tā, piemēram, šo apstākļi viegli varēja sajaukt ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 8.punktā²³⁶ reglamentētu atbildību mīkstinošo apstākļi, kad noziedzīga nodarījuma izdarīšanā tiek pārkāpti pavēles un rīkojuma izpildīšanas tiesiskuma nosacījumi. Turklāt apstākļa konstatācijas process galvenokārt saistīts ar Krimināllikuma 34.pantā paredzētā atbildību izslēdzošā apstākļa atspēkojumu, kad persona nav apzinājusies pavēles vai rīkojuma noziedzīgo raksturu un tas nav bijis acīmredzams. Neskatoties uz minētiem argumentiem, tomēr šā apstākļa izslēgšana no Krimināllikumā ir kļūdaina un nav adekvāta.

Analizējot izslēgtā apstākļa nozīmi un salīdzinot to ar citu valstu pieredzi kļūst skaidrs, ka, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts vardarbības iespaidā, materiālas vai citādas atkarības dēļ, tad tas tomēr būtu atzīstams par atbildību mīkstinošu apstākli. Kā atzinis A.Niedre, pielietotā vardarbība, kuras ietekmēta, persona izdarījusi noziedzīgo nodarījumu, var būt jebkura fiziska ietekmēšana, kas ir vai nav saistīta ar miesas bojājumu nodarīšanu, tā arī izteikti draudi, ja vainīgajam ir bijis pamats baidīties, ka šie draudi tiks realizēti. Par materiālu atkarību var uzskatīt vainīgā atrašanos pilnīgā vai daļējā apgādībā no personas, kas pamudinājusi izdarīt noziedzīgu nodarījumu; citāda atkarība var būt sakarā ar dienesta pakļautību vai jebkuru tādu situāciju, kurā vainīgais jūt savu pienākumu

²³³ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Науч. ред. С.В.Максимова; пер. с итал. В.Г.Максимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.

²³⁴ Sanmarīno kriminālkodekss nedalās uz vispārīgo un sevišķu daļu, bet gan analogiski sadalīts pēc grāmatām.

²³⁵ Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.556.

²³⁶ Pēc 2013.gada 1.aprīļa apstākļi reglamentēti Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 6.punktā.

pakļauties citai personai, kas to izmanto, lai pamudinātu izdarīt noziedzīgu nodarījumu.²³⁷ Piemēram, šis apstāklis izpaužas arī tad, kad tuvs radnieks lūdz viņa labā izdarīt noziedzīgu nodarījumu, ja tā ir morāla atkarība un cieņa pret personu, kas izriet no radnieciskām saitēm. Tomēr grūtības identificēt šo apstākli rodas tad, kad jāvērtē tieši radniecības tuvuma pakāpi un arī vainīgā emocionāli ētisku saikni ar personu, kura vēl juridiski nepieder ģimenes lokam, tādi, kā līgava/līgavainis, vai ar personu, kas pastarpināti pieder pie ģimenes, kā svainis, vīramāte/sievasmāte, vai pret kopdzīves partneru, kura juridiskais statuss, starp citu, Civillikumā nav vispār atrunāts. Šā iemesla dēļ Krimināllikuma piemērotāji, nespējot rast pietiekamu racionālo pamatojumu, pārsvarā gadījumos, skatīja šo atbildību mīkstinošo apstākli sašaurinātā tulkojumā, tikai ar vardarbības iespaida un materiālās atkarības izvērtējumu. Dienesta vai darba pakļautība arī ir pietiekams pamats šā apstākļa atzīšanai, kas pēc izpausmes formas tuva materiālas atkarības paveidam, savukārt, vardarbības paveidam tuvi ir šantāža, draudi.

Lietuvas kriminālkodeksā 59.panta pirmās daļas 10.punktā tieši norādīts, ka nodarījumam jābūt izdarītam psihiskas vai fiziskas vardarbības iespaidā gadījumā, ja tāda vardarbība neizslēdz kriminālatbildību. No tā izriet, ka vardarbība var noritēt gan caur fizisko sāpju nodarīšanu, gan caur psihisko ietekmēšanu un kairinājumu. Piemēram, vainīgā pazemošanas apsolījums, kas notiks caur apkaunojošu ziņu izplatīšanu, vai kādu citu personu provocējošo ziņu publiskā paziņošana, ar to panākot personas piekrišanu izdarīt noziedzīgu nodarījumu. **Krievijas Federācijas, Kazahstānas Republikas, Uzbekistānas Republikas un Baltkrievijas Republikas** kriminālkodeksos apstākļa izpratne tuva sākotnējam Latvijas un Lietuvas kriminālkodeksa definējumam.

Savukārt **Ukrainas** kriminālkodeksā un **Igaunijas** Sodu kodeksā²³⁸ atbildību mīkstinoša apstākļa definējums ir precīzāks, paredzot, ka vainojams nodarījums izdarīts draudu vai piespiešanas iespaidā, kā arī dienesta, materiālas vai ģimenes atkarības dēļ. **Dānijas** kriminālkodeksā uzmanība akcentēta uz personas piespiešanu izdarīt nodarījumu sakarā ar tās atkarīgo stāvokli no citas personas vai draudu ietekmē nodarīt ievērojamu kaitējumu (KK 82.§ 6.punkts).²³⁹ Draudu un pakļaušanas raksturs kā mīkstinoša apstākļa sastāvdaļa ietverta arī **Šveices** kriminālkodeksā²⁴⁰, un visnotaļ līdzīgi, kā **Austrijas** kriminālkodeksā, regulējums paredz vēl citu mīkstinoša apstākļa aspektu, proti ka nodarījums izdarīts, atrodoties trešās personas ietekmē (pamudinājumā), kas panākts caur pienākuma vai paklausības motīvu (KK 34.§ pirmās daļas

²³⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 388.lpp.

²³⁸ Karistusseadustik. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/104042012003> [aplūkots 2014.gada 5.martā].

²³⁹ Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

²⁴⁰ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].

4.punkts).²⁴¹ No izklāstītā būtu secināms, ka lielākoties pētāmais apstāklis ir ar identisku darbības lauku, pie tam sākotnēji Krimināllikumā iekļautais definējums ir pietiekoši elastīgs, līdz ar to aptver visus aspektus, kas īpaši izcelti pārējo valstu kriminālkodeksos. Lai nezaudētu aplūkojamā apstākļa nozīmi, nav nepieciešams šo faktu nekavējoties reproducēt Krimināllikumā. Pilnīgi pietiekams, ja kādam Krimināllikumā iekļautajam apstāklim tiek paplašināts darbības lauks. Līdz ar to optimālais variants ir papildināt Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 5.punktu ar vārdiem „*vai trešās personas*”. Tādējādi likumā atbildību mīkstinoša apstākļa formulējums iegūtu sekojošo formu: *noziedzīgais nodarījums izdarīts cietušā vai trešās personas prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē*. Piedāvātais risinājums neprasa pastāvošas sistēmas izmaiņas, nav pat saistīts ar kādas normas daļas vai apakšdaļas izveidi, bet gan saistāms ar ilgu laiku spēkā esoša, bet nesen izslēgta svarīga mīkstinoša apstākļa nozīmes atgriešanu. Tas neapšaubāmi ir nepieciešams Krimināllikumam, jo šo apstākli ir atzinušas tādas attīstītas valstis kā Austrija, Dānija, Šveice, kaimiņvalstis Lietuva un Igaunija, pat nerunājot par citām Austrumeiropā esošajām valstīm.

Apstākļa atbildību mīkstinoša nozīme saistīta ar personu raksturojošiem datiem, tādēļ pēc būtības uz „svara kausiem”, no vienas puses, tiek likta subjektīvā puse, personu nodoms vai neuzmanība, no otras puses paša cietušā vai trešo personu kairinājuma vai piespiešanas smagums. Ja lietas izskatīšanas laikā ir gūts apstiprinājums, ka minētie aspekti ietekmējuši vainīgo personu un pamudinājuši izdarīt noziedzīgu nodarījumu, tad šī persona ir mazāk kaitīga un bīstama sabiedrībai.²⁴² Tādēļ, adekvāti, šajā situācijā sodam proporcionāli jābūt zemākam, pieņemot par aksiomu, ka „ja laicīgi tiek novērsts kairinājums, trešo personu prettiesiskas vai amorālas prasības vai rīkojumi, tad persona pat nemēģinātu izdarīt atbilstošu noziedzīgu nodarījumu”. Līdzīgu viedokli, komentējot apstākļa dabu, pauž M.Stanovskis, norādot, ka no sociālas dzīves skatu punkta jebkurš noziegums ir sociāli bīstama un apzināta tādas personu darbība, kurš brīvprātīgi spēj pieņemt lēmumu, apzinot tā kaitīgas sekas. Ja uz personu izdarīts fiziska vai psihiska rakstura spiediens vai izmantota tā materiālā, dienesta vai cita atkarība, kas neizslēdz personu alternatīvo rīcības iespēju, tad šajā gadījumā apstākļi atzīstami par mīkstinošiem tāpēc, ka minētie fakti ierobežoja citu rīcības iespēju. Tādējādi pilnīgi brīvprātīgi šī rīcība tomēr nav īstenota, jo vainīgais pakļauts tiešai vardarbībai (fiziskai vai psihiskai), vai baiļu sajūtai, kas saistīti ar materiālas palīdzības vai nodrošinājuma zaudēšanu, bailēm būt atlaistam no darba, mitekļa zaudēšanas, vai bailēm pazaudēt tuvu cilvēku labvēlību. Minēto pamudinošo faktoru esība galvenokārt var liecināt

²⁴¹ Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 249.lpp.

²⁴² Andrejs Ashvorts (*Andrew Ashworth*) pamatoti piekrīt tam, ka, ja personu griba izdarīt aizliegtu nodarījumu rodas ārējo draudu rezultātā, tad apspriežams jautājums par šīs personas vainas esamību. Nav šaubu, ka personu brīva griba šajā situācijā ir nospiesta, tādēļ persona rada daudz mazāku sabiedrisko apdraudējumu, līdz ar to jāievēro soda individualizācijas principa nosacījums. Individuāla soda autonomijas princips ir sava veida kompromisa risinājums starp vispārējo nodarījuma determinismu un atsevišķo personas brīvas gribas elementu. Ashworth A. *Principles of Criminal law*. Oxford: Oxford University Press, 1999, p.27.-28.

par vainīgās personas zemisko motīvu iztrūkumu.²⁴³ Protams, var oponent šim viedoklim, norādot, ka šis apstāklis grūti pakļaujas izvērtējumam, taču gribētos atgādināt, ka Krimināllikumā sastopami vēl plašāki jēdzieni, to pašu var attiecināt uz amorālo uzvedību. Tad kāda uzvedība saucama par amorālu, ja tā nav prettiesiska? Līdz ar to no Krimināllikuma izslēgta, bet nozīmīga mīkstinoša apstākļa darbības sfēru var aizstāt vienkāršais izvērtējumam pakļauts normu formulējums, kurā ir norāde uz trešo personu prettiesiskumu vai citām amorālām darbībām, kas pamudināja vainīgo uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Fiziska vai psihiska vardarbība tiek aizliegta gan ar krimināltiesiskām normām, gan arī administratīva kārtā - tā ir prettiesiska.²⁴⁴ Savukārt amorāla uzvedība tieši var nebūt aizliegta ar kādu rakstisku normu, bet tā saistīta ar sabiedrībā pastāvošo ētiku, morāli, paražām, kas atstāts tiesību piemērotāju izvērtējumam. Piemēram, persona nepiedienīgi uzvedas un atrodas tādā stāvoklī, kas aizskar cilvēka cieņu, kas ir amorāli, neatkarīgi no tā, vai tas ir izdarīts sabiedriskajā vietā²⁴⁵ vai vainīgā dzīvesvietā. Vērtējot šo faktu par labu vainīgajam, ir nepieciešams konstatēt, vai tas bija tas iemesls, kas noveda pie noziedzīga nodarījuma izdarīšanas. Par amorālu var atzīt arī ģimenes locekļa rīcību, piemēram, laulības šķiršanas draudi, ja laulātais natriebies kaimiņiem par skaļas mūzikas klausīšanos, tad šajā situācijā, vērtējot apstākļa nozīmi, papildus nepieciešams atspēkot vai noraidīt uzskūditāja lomu. Laulātais uzskūditāja uz rīcību, nevis uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ar „atbēšanas” var izprast parastu ziņošanu tiesībsargājošām iestādēm, bet šķiršanās draudi ir amorāla rīcība, kas nav aizliegta. Atbilstoši Ksenijas Pitulko (*Питулько Ксения Викторовна*) viedoklim, amorāla rīcībā ietver sevī personas godu un cieņu aizskarošas pazīmes, bet personas vienīgi nepatīkamai rīcībai, bez šīm pazīmēm, nepiemīt mīkstinoša nozīme. Tādēļ praksē ir gadījumi, kad cietušā vieglprātību pielīdzina amorālai uzvedībai (*viktīma uzvedība*)²⁴⁶. Tas visbiežāk sastopams dzimumnoziegumos, kad cietušā

²⁴³ Становский М. Глава III Назначение наказания при обстоятельствах, смягчающих и отягчающих наказание. Книга: Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008, с.333-334.

²⁴⁴ Prettiesiskums ir darbojošās tiesību normu pārkāpšana, neatkarīgi, vai tiek pārkāptas Krimināllikumā, Darba likumā, Civillikumā, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, Pašvaldību saistošos noteikumos vai kāda citā normatīvā aktā iekļautas normas.

²⁴⁵ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 171.pants paredz administratīvu atbildību par atrašanos sabiedriskās vietās tādā reibuma stāvoklī, kas aizskar cilvēka cieņu. Sk. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984. 20.decembris, Nr.51.

²⁴⁶ Uldis Miķelsons pievērš uzmanību tam, ka „par viktīmu uzvedību sauc vardarbīgu vai mantisku noziegumu upuriem tipisku uzvedību, kas ir viens no cēloņiem tam, ka pret šo personu veikts noziegums. Tomēr jāuzsver, ka plaši pieņemtais priekšstats, ka viktīma uzvedība ir noziegumu provocējošs faktors, ir kļūdainis. Noziegumu izraisa nevis viktīma uzvedība, bet gan nozieguma izdarītāja nostādnes, attieksme, motīvi un mērķi. Viktīma uzvedība ir faktors vienīgi tam, ka konkrētais noziegums ir vērstis tieši pret šo upuri.” Miķelsons U. Juridiskās psiholoģijas jēdziens un nozīme. Pieejams: http://www.eksperts.gold.lv/Juridiskas_psihologijas_jedziens_un_nozime.pdf [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Kriminoloģija. Mācību grāmata. Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija. Zinātniskie redaktori Kristīne Ķipēna, Andrejs Vilks. Rīga: Nordik, 2004, 119.-120.lpp.

ikdienišķa uzvedība, piemēram, draugu uzaicinājums kopā nosvinēt svētku dienas, uztverta kā pamudinošais iemesls, kas noteikti neatbilst šā atbildību mīkstinoša apstākļa nozīmei.²⁴⁷

Rezumējot iepriekš teikto, jākonstatē, ka aplūkojamā atbildību mīkstinošā apstākļa nozīme Krimināllikuma izpratnē izpaužas straujā, neprognozējamā vainīgā rīcībā, kad uz personas gribu izdarīts spiediens no ārpuses. Pagaidām „spiedienu”, atbilstoši spēkā esošajam regulējumam, var izdarīt tikai cietušais, kas ne vienmēr atbilst dzīves situācijai. Pieņemsim, vainīgais publiski pakļauts smagam goda aizskārumam, bet aiz pārpratuma izdara kādu noziedzīgu nodarījumu pret citu, vai vienlaikus vērš to pret pāridarītāju un blakus esošo personu; gadījumos, kad situācija norisinās ceļu satiksmē, kad kāda šofera neveiksmīgs manevrs/rīcība izraisījusi autovadītājam niknuma lēkmi vai pat aizsargreakciju, kā rezultātā pārkāpti ceļu satiksmes noteikumi un cieš vairākas personas. Atzīstot šo apstākli par mīkstinošu, nepieciešams, lai vainīgā atbildes reakcija notiktu nekavējoties, reaģējot uz personas rīcību, ko juridiskajā literatūrā bieži sauc par afekta stāvokli²⁴⁸, bet attiecība uz aplūkojamo apstākli tas nav pietiekami korekti. Afekta stāvoklis tiek aplūkots saistībā ar personas ierobežotu pieskaitāmību, kas var nepastāvēt, kad persona tikai ir stipri aizkaitināta. Vainīgā psihiskais līdzsvars noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā atbilst vesela cilvēka veselības kritērijiem, tas nozīmē, ka persona, kura bijusi spējīga adekvāti uztvert notikušo, brīvprātīgi izvēlas atbildes reakcijas formu un kontrolē savu uzvedību. Savukārt M.Stanovskis pamatoti atzīst, ka ilgu laiku šis apstāklis raksturots kā „straujš emocionālais sprādziens”, kuru izraisa iepriekšminētās darbības. Tādēļ, atzīstot apstākli par mīkstinošu, ir jākonstatē, ka vainīgo rīcību raksturo uzvedības neatliekamība un pēkšņums; reakcijas straujums, bet īslaicīgums; emocionāla nestabilitāte; intelektuāla un gribas dezorganizācija, kas neizslēdz pieskaitāmību, bet stipri ietekmē īstenības adekvāto uztveršanu, un noteic personas rīcības izvēli. Turklāt autors norāda, ka mūsdienās šis apstāklis pieļauj plašāku interpretējumu, tieši bez vainīgā psihiska uzbudinājuma novērtējuma.²⁴⁹

Tiesu praksē aplūkojamais atbildību mīkstinošais apstāklis pārsvarā tiek atzīts un ņemts vērā vardarbīgajos noziedzīgajos nodarījumos tieši nodarījumos, kas saistīti ar miesas bojājumu nodarīšanu, kā arī slepkavībās, bet retāk šis apstāklis attiecas uz laupīšanas lietām un svešas mantas prettiesisku iznīcināšanu vai bojāšanu.

²⁴⁷ Коряковцев В.В., Питулько К.В. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Санкт-Петербург: Питер, 2004, с.134., Sk. arī Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Беляев А.Е., Борзенков Г.Н., Верин В.П. и др. Под. общ. ред. В.И.Радченко, А.С.Михлина. Санкт-Петербург: Питер, 2008, с.109.

²⁴⁸ Sk. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Беляев А.Е., Борзенков Г.Н., Верин В.П. и др. Под. общ. ред. В.И.Радченко, А.С.Михлина. Санкт-Петербург: Питер, 2008, с.110.

²⁴⁹ Становский М. Глава III Назначение наказания при обстоятельствах, смягчающих и отягчающих наказание. Книга: Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008, с.345.

3.1.1.2. Ierobežota pieskaitāmība

Saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 7.punktu, par mīkstinošu apstākli atzīta noziedzīga nodarījuma izdarīšana, vainīgajam atrodoties ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī. Vainīgās personas ierobežota pieskaitāmība precīzi tiek definēta Krimināllikuma 14.pantā, kurā noteikts, ka par ierobežoti pieskaitāmu atzīstama persona, kura noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav bijusi spējīga visā pilnībā saprast savu darbību vai to vadīt. Šādai personai atkarībā no nodarījuma konkrētajiem (precīzāk būtu jālieto jēdzienu - faktiskajiem²⁵⁰) apstākļiem tiesa var mīkstināt piespriežamo sodu vai šo personu atbrīvot no soda. Taču, pie kriminālatbildības nav saucama persona, kura psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt (13.pants). No tā būtu secināms, ka vainīgajam, kaut gan tiek konstatēti psihiskie traucējumi vai garīgā atpalcība, tomēr viņš izprot savas darbības prettiesiskumu un spēj kontrolēt savu rīcību.²⁵¹ Personai piemītoši vai pēkšņi izraisīti psihiskie traucējumi nevar būt noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iemesls, bet ir tikai kā apstākļi, kas pavada nodarījuma izdarīšanu. Pie tam jāņem vērā, ka psihiskie traucējumi vai garīga atpalcība personai var būt gan iedzimta, gan arī iegūta dzīves laikā, tomēr, lai konstatētu norādīto atbildību mīkstinošo apstākli, psihiskiem traucējumiem obligāti jāpastāv līdz noziedzīga nodarījuma brīdim, bet vairāk kā izņēmums atzīstams arī nodarījuma izdarīšanas laiks. Kā atzīme U.Krastiņš, gan darbība, gan bezdarbība noziedzīgā nodarījumā ir personas gribas izpausme. Abos gadījumos ir runa par apzinātu gribas izpausmi, realizējot gan darbību, gan bezdarbību. Personas neapzināta darbība vai bezdarbība nav krimināli sodāma. Tie ir gadījumi, kad cilvēka apziņa ir deformēta un viņš slimības dēļ, ārēju objektīvu apstākļu vai noteikta attīstības līmeņa nesasniegšanas dēļ nav spējīgs vadīt savu gribu, piemēram, psihiskas slimības vai citas smagas slimības dēļ, nepārvaramas varas, tajā skaitā vardarbības ietekmē, mazgadības dēļ u.tml. gadījumos.²⁵² Kā atzina ukraiņu pētnieks Valentīns Leņš (*Лень Валентин Валентинович*), vērtējot vainīgā pieskaitāmības stāvokli, analīzei pakļauti sekojoši personu medicīniski bioloģiski kritēriji: hroniski psihiķes traucējumi; pagaidu vai īslaicīgi psihiķes traucējumi; plānprātība jeb oligofrēnija; vai cits personu slimības stāvoklis, kas saistīts ar apziņas traucējumiem.²⁵³ Dmitrijs Driļš (*Дриль Дмитрий Андреевич*, 1846-1910) pieskaitāmību mēģina sasaistīt un aplūkot ne vien ar vainīga iedzimtību vai iegūtajām

²⁵⁰ Sk. Neimanis J. Lietas faktisko apstākļu apzināšana un juridiska noteikšana. Grām.: Juridiskās metodes pamati: *11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums. Dr.habil. iur., profesora Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 30.-43.lpp.

²⁵¹ Aleksejs Rarogs (*Рарог Алексей Иванович*) norāda uz to, ka noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse, krimināltiesiskā zinātnē, vienmēr uztverama kā subjekta psiholoģiska darbība, kura tieši saistīta ar noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2002. с.52-53.

²⁵² Krastiņš U. Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. Jurista Vārds, 2011. 19.jūlijs, Nr.29, 5.lpp. Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012.gada 8.marta lēmums lietā Nr. SKK-126/2012, krimināllieta Nr.11096104109.

²⁵³ Лень В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ: Ліра, 2008, с.102-103.

slimībām, bet arī ar dabisko organisma novecošanas procesu, turklāt norādot, ka arī vesela persona, sajūtot stipras fiziskas sāpes, var reflektori veikt aizliegtas darbības.²⁵⁴

Psihiatrijas lietpratējs, profesors Imants Eglītis (1938-1997), savulaik vērsa uzmanību uz to, ka „psihisko slimību gadījumos prognoze ir dažāda. Iespējama pilnīga izveseļošanās (intermisija) vai arī daļēja – ar atlieku parādībām (remisija). Atlieku parādības var būt produktīvās simptomātikas veidā (t.i., traucējumi, kas radušies psihožu gaitā un nepāriet, - murgi, halucinācijas u.c.) vai arī tā saucamās negatīvās (defekta) simptomātikas veidā (personības izmaiņas, plānprātība)”.²⁵⁵ Līdz ar to, neatkarīgi no apziņas deformācijas iemesliem, kas izpaužas kā iedzimtība, fiziskas vai emocionālas traumas rezultāts, tas atstāj negatīvas sekas uz cilvēka uzvedību, tomēr jāvērs uzmanību uz to, kā šīs sekas ietekmēja vainīgā apkārtējās situācijas apzināšanu un viņa rīcības brīvības izvēli. Piemēram, uz personu psihozēm, neirozēm vai psihiskās attīstības atpalcību (oligofrēnija), pēc SSK-10 jeb Starptautiskās slimību, traumu un nāves cēloņu slimību klasifikācijas (*ICD-International classification of diseases*)²⁵⁶ un DSM-IV Amerikas Psihiatrijas asociācijas klasifikācijas sistēmas datiem²⁵⁷, ir attiecināmi desmitiem slimību izpausmes veidu, nerunājot par apakšveidu skaitu un to smaguma pakāpēm.

Bet vairākumā gadījumu tomēr jāatzīst, ka „slimību” varbūtēja ietekme uz vainīgā rīcību ir tik nebūtiska, ka tas neatbilst pat atbildību mīkstinošo apstākļu jēgai. Piemēram, šizofrēnijas gadījumos personai rādās murgi, tiek deformēta apkārtējās pasaules adekvāta uztveršana tādā apmērā, kādā smagumā norit slimībā. Jāņem vērā, ka tieši slimības smagums noteic personas pilnīgas vai ierobežotas nepieskaitāmības faktu, slimība var noritēt progresējošā veidā vai tikai epizodiski un ar izteiktu impulsīvo raksturu. Slimību esamības fakts nav pamats atbildības mīkstināšanai, papildu jākonstatē tiešu cēloņsakarību ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Tā, fobijas (nekontrolējamas bailes) ietekmē personas rīcību noziedzīga nodarījumā izdarīšanā tikai tajā brīdī, kad iestājas atbilstošs „baiļu veids”, ar ko sirgst persona, pārējos gadījumos slimību izpausme neiegūst mīkstinošu nozīmi, taču, izvēloties sodu, ņemama vērā kā personu raksturojošs apstāklis. Gadījumos, kad personai ir paniskas bailes no konkrēta kairinājuma, piemēram, augstuma, slēgtas telpas, no ievainota cilvēka asinīm, persona var iestīgt, zaudēt samaņu, vai, pieliekot visus savus spēkus, pārsvarā neapzināti, centīsies izkļūt no šīs situācijas. Visnotaļ līdzīgi slimība rit pārējos

²⁵⁴ Дриль Д.А. Преступность и преступники. Учение о преступности и мерах борьбы с нею. Москва: ИНФРА-М, 2006, с.553-560.

²⁵⁵ Eglītis I. Psihiatrija. Rīga: Zvaigzne, 1974, 8.lpp.

²⁵⁶ SSK - 10 jeb Starptautiskā slimību, traumu un nāves cēloņu slimību klasifikācija (*ICD – International classification of diseases*) ir starptautiskā standarta diagnožu klasifikācijas sistēma. Šī sistēma ir spēkā Eiropā kopš 1994.gada, bet Latvijā – kopš 1996.gada. Tā ietver garīgos un uzvedības traucējumus, un to veido 10 galvenās grupas. Sk. Psihisko traucējumu klasifikācija. Pieejams: <http://www.gsk.lv/Psih-trauc-klasifikacija.html> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Sk. arī Starptautiskā funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācija: SFK. Rīga: Pasaules Veselības Organizācija Ženēva, 2003. Pieejams: http://whqlibdoc.who.int/publications/2001/9241545429_lav.pdf [aplūkots 2013.gada 15.maijā].

²⁵⁷ Turpat.

neirotikos un neurozei līdzīgos sindromos, pie tam nav izslēgts, ka slimību simptomi pirmo reizi var parādīties arī noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā, piemēram, histēriskais sindroms vai pat histēriskā lēkme, kas seko „pēc kāda ārēja provocējoša iemesla, pēc lielākas, bet nereti arī niecīgas psihotraumas”.²⁵⁸ Savukārt, kā atzina I.Eglītis, psihopātoīda sindroma gadījumā personu „iepriekšējās rakstura īpašības nevienmērīgi saasinās vai izzūd un rada personības izmaiņas, piemēram, parādās agrāk nebijusi, bet tagad uzkrītoša eksplozivitāte, viegla satraucamība, nesavaldība, uzbāzība, nepacietība, histeroīdas rakstura īpašības vai vienaldzība...” Šajos gadījumos personai bieži nav pat izteiktas ārējo psiķes disfunkciju pazīmes, lielākoties tās ir apslēptas, izpaužas iekšējā kautrīgumā, neērtībā, mazvērtības sajūtā.²⁵⁹

Nav tik viennozīmīgs personas pieskaitāmības stāvokļa novērtējums psiķozes gadījumā, it īpaši, ja nervu sistēmu komplikācijas izpaužas ilūzijās un halucinācijās. Pat atsevišķi tiek izdalīta afektīvā ilūzija, kuru izraisa nomākts garstāvoklis, bažas, trauksme, bailes. Viens no afektīvo ilūziju paveidiem ir verbālās ilūzijas, kad slima persona dzird atsevišķas skaņas un balsis. Piemēram, persona uz ielas nejaušu gājēju sarunās saklausa, kā viņu lamā, aprunā, izsmej, nosoda, ka viņam draud, tādēļ nolemj atbildēt, izprovocējot konfliktu vai izdarot noziedzīgas darbības pret šķietamu pāridarītāju. Personai ir izteikts ierobežotas pieskaitāmības stāvoklis, ja tā īstenības deformācijas vidē spēj apzināt savas darbības sekas, ja vainīgais vienlaikus pieļāva savas kļūdas iespējamību – pārklaušanos, tad šo apstākli nevajadzētu atzīt par mīkstināšanu. Savukārt, halucinācijas gadījumos persona, atšķirībā no ilūzijām, īstenībā esošus priekšmetus un parādības neuztver izmainīti, bet gan „uztver” vispār neesošus priekšmetus un parādības. Turklāt halucinācijas galvenokārt nav savienojamas ar personu pieskaitāmības stāvokli. Pastāv visnotaļ diskutabls un speciālistu vērtējumam attiecināms personu pieskaitāmības stāvoklis, ja halucinācijas izraisa medikamentozais reibums, vai tās iestājas, lietojot spēcīgas halucinogēnās vielas vai narkotiskās vielas.²⁶⁰ Jāņem vērā, ka atbilstoši Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 12.punktam par atbildību pastiprinošo apstākli atzīstama noziedzīga nodarījuma izdarīšana, atrodoties alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmē. Tamdēļ, spēcīgu medikamentu un narkotisku vielu apzināta lietošana pati par sevi ir atbildību pastiprinošs apstāklis, tomēr nevar neņemt vērā vielu ietekmi uz personas spējām nodarījumā novērtēt notikušo situāciju un kontrolēt savu rīcību. Ja tiesu psiholoģiskās un tiesu psiķiatriskās ekspertīzes speciālisti konstatē, ka vielu lietojums ierobežojis personas spējas uztvert notikušo situāciju, tad šis apstāklis kalpo par pamatu atbildības mīkstināšanai.

²⁵⁸ Eglītis I. Psiķiatrija. Rīga: Zvaigzne, 1974, 59.lpp.

²⁵⁹ Turpat, 60.-61.lpp.

²⁶⁰ N.Tagancevs savulaik pamatoja, ka halucinācijas persona var iegūt arī no stipra bada. Stiprs bads ietekmē personas fizioloģisko stāvokli, bet smagās komplikācijas, kad organismā trūkst izdzīvošanai nepieciešamas vielas, izraisa bezmiegu, murgus, halucinācijas, tādēļ ierobežojot vai pat pilnība izslēdzot personas pieskaitāmību. Sk. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Том 1. Тула: Автограф, 2001, с.384.

Starptautiskā slimību, traumu un nāves cēloņu slimību klasifikācijā (SSK - 10) slimībām, ko izraisa narkotisko vai alkoholisko vielu lietošana, pat ir piešķirts atbilstošs slimību kods.²⁶¹ Tas, savukārt, liecina par to, ka personu psihiski un uzvedības traucējumi var rasties psihoaktīvu vielu lietošanas dēļ, tamdēļ personai ir nepieciešama medicīniska palīdzība un atbilstošs ārstniecības un rehabilitācijas kurss.²⁶² Tomēr šim apstāklim jeb slimībai nekādā gadījumā nav iepriekš nostiprinātas mīkstināšanas nozīmes tādos gadījumos, kad persona apzināti pieļauj vai pat vēlas nodarījuma kaitīgo seku iestāšanos, vai apzināti noved sevi reibumā, tādējādi „iegūstot drosmi” veikt noziedzīgas darbības.

Reibuma ietekmi uz cilvēka organismu un personas pieskaitāmības stāvokļa izvērtējumu, gan no medicīniskās, gan arī no juridiskās analīzes puses savulaik aplūkoja N.Tagancevs, izvirzot priekšplānā divas reibuma stadijas, kas saistītas ar izmaiņām cilvēka organismā. Pirmā stadija ir parasts reibums, savukārt otrajā stadijā reibums kā slimība, kas ietekmē personas psihisko un fizioloģisko stāvokli. Ar slimību saprot dzēruma stāvokli (*dipsomania ebriosa*), jeb stipro un nepārvaramo tieksmi pēc alkoholiska saturu dzērieniem, kas var būt nepārtraukta vai ar epizodisku raksturu. Slimību pavada pilnīgas un pastāvīgas izmaiņas cilvēka organismā (*inhumanitas ebriosa*), kas ierobežo personas pieskaitāmības faktu, bet smagākajā formā (*vesania ebriosa*) pilnībā izslēdz personas pieskaitāmību. Slima persona redz murgus, halucinācijas, neizprot apkārt notiekošo, ir raksturīgas stipras epilepsijas lēkmes, organisma vājums.²⁶³ Reibuma stāvoklis tiek panākts, saindējot organismu ar alkoholu vai ar citām stipri iedarbīgām vielām, tādēļ medicīnā tiek lietots termins „stipra alkohola intoksikācija”. Starptautiski atzīts narkoloģijas speciālists Vladimirs Aļtšulers (*Альтиулер Владимир Борисович*), savukārt, atzīst, ka stipra alkohola intoksikācija ir iegūstamais stāvoklis, kas iestājas pēc alkohola lietošanas un izraisa traucējumus vai izmaiņas organisma fizioloģiskā, psihiskā vai uzvedības funkcijās un reakcijā. Autors alkoholu sauc par „nervu indi”, saistība ar tā iedarbību uz centrālās nervu sistēmas funkcijām. Līdz ar to iedala parasto

²⁶¹ Starptautiskā slimību, traumu un nāves cēloņu slimību klasifikācijā (SSK – 10), psihiskiem un uzvedības traucējumiem, kas rodas alkohola lietošanas dēļ, piešķirts F10 kods, kas sevī ietver desmit atsevišķu slimību veidus. Piemēram, F10.3 attiecas uz psihiskiem un uzvedības traucējumiem, kas rodas alkohola lietošanas dēļ un izraisa abstinences stāvokli, savukārt, kods F10.6 – ja slimība saistīta ar amnestisko sindromu. Psihiskiem un uzvedības traucējumiem, ja tie izraisīti opiātu lietošanas dēļ, ir piešķirts F11 kods; ja tas saistīts ar Indijas kaņepju alkaloīdu lietošanu – F12; ja tie radušies sedatīvu un miega līdzekļu lietošanas dēļ – F13 u.tml. Sk. Slimību profilakses un kontroles centrs. SSK-10 klasifikators. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/ssk/index49b8.html?p=24%2C5%2C77> [aplūkots 2013.gada 15.maijā]; Sk. arī Statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija. 10.redakcija. Darba variants. Četrzīmju kodi (ar paplašinājumiem) Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, Latvijas medicīnas statistika, 1995, 90.-91.lpp.

²⁶² Vielu lietošana izraisa absintences sindromus jeb disforiju, depresiju, stipras galvassāpes, muskuļu sāpes u.c. Persona iegūst nepārvaramu fizisko tieksmi pret šīm vielām. Piemēram, ar halucinogēniem intoksikācijas stāvokļiem var saistīties apjukums, dezorientācija, pašdeintegrācija, vajāšanas mānija, stiprs uzbudinājums, panikai līdzīgas bailes vai depresija. Sk. Narkoloģija. Landsmane I., Skaida S., Stankeviča I. Astrīdas Stirnas redakcijā. Rīga: Medicīnas apgāds, 2008, 418.-423.lpp.; Sk. arī Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija. 10.redakcija. 1.sējums. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, Bezpeļņas organizācija valsts uzņēmums „Veselības statistikas, informācijas un medicīnas tehnoloģiju centrs”, 1996, 321.-322.lpp.

²⁶³ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Том 1. Тула: Автограф, 2001, с.378.

reibumu, ko raksturo saindēšanās pakāpes, un patoloģisko reibumu, ko raksturo alkohola idiosinkrāzija²⁶⁴. Patoloģiskais reibums pēc būtības ir tranzitora psihoze jeb psihs aptumsuma stāvoklis, ko pēc traucējumu formas iedala epileptorā un paranoīdā.²⁶⁵

Vienlaikus N.Tagancevs atzīmē, ka arī pirmajā jeb parastajā reibuma stāvoklī personai var būt ierobežota pieskaitāmība, tas saistīts arī ar apkārtējās situācijas apstākļiem, kuros iegūts reibums. Tā reibumu var iegūt: 1) neapzināti vai ar maldiem, ja sajauc vai apzināti iedod nevis ūdeni vai kādu citu bezalkoholisko dzērienu, bet alkoholu, vai piespiež personu, pret viņas gribu, izdzert alkoholu; 2) brīvprātīgs reibums, kad persona kādā no svinību pasākumiem lieto alkoholu, bez noziedzīga nodoma, bet vēlāk, apstākļu sakritības dēļ, izdara noziedzīgu nodarījumu; 3) neapdomīgi gūts reibums, piemēram, tad, kad persona, zinot savas tieksmes pēc alkohola lietošanas traucēt apkārtējiem, tomēr nepārtrauc lietot un vēlāk veic huligāniskas darbības; 4) ar nolūku gūts reibums, kad personai ir vajadzīga apņēmība un drosme veikt noziedzīgas darbības; 5) reibums gūts ne tikai, lai izdarītu noziedzīgas darbības, bet vēlāk uz to atsaucoties, izvairīties no kriminālatbildības. Tomēr, vienlaikus autors atzīst, ka neapzināti gūts reibums vēl nav pamats personas atbrīvošanai no atbildības, ja tā pilnībā izprot notikušo, bet saukt personu pie atbildības, ja persona reibumu guva neapdomīgi, pieļaujot savu noziedzīgo tieksmju iespējamību, bet nodarījuma laikā neapjēdz, ko dara, arī nav pareizi.²⁶⁶ Līdz ar to, viennozīmīgi nav iespējams normatīvā regulējumā reibumu iekļaut ierobežotas pieskaitāmības jēdzienā, bet praksē tas ir pieļaujams.

Saistībā ar ierobežotas pieskaitāmības jēdzienu juridiskajā literatūrā sastopama neviennozīmīgi izprotama kategorija – afekta stāvoklis. Afekta stāvoklis salīdzinājuma ar reibuma stāvokli ir daudz komplicētāks²⁶⁷ un tāpat likumā tieši nereglamentēts, kas pēc izpausmes atgādina personu problēmas ar veselību. No psihiatrijas viedokļa tā arī ir slimība, kuru jāārstē, bet no juridiskā viedokļa persona tomēr spēj savaldīt savas emocijas un ievērot likuma prasības. Līdz ar to Krimināllikumā tiek iekļauts afektam līdzvērtīgs jēdziens - stiprs psihiska uzbudinājuma stāvoklis.

Piemēram, Krimināllikuma Sevišķās daļas pantos paredzēta atsevišķa atbildība par slepkavību vai miesas bojājumu tīšu nodarīšanu piepeša stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī.²⁶⁸

²⁶⁴ Medicīnas termins, ar ko apzīmē atopiju, nepārvaramu tieksmi, alerģiju.

²⁶⁵ Альтшулер В. Глава 13. Острая алкогольная интоксикация (алкогольное опьянение). Книга: Руководство по наркологии. Том 1. Иванец Н., Кошкина Е., Анохина И., и др. Под редакцией Н.Иванца. Москва: Медпрактика-М, 2002, с.198-201.

²⁶⁶ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Том 1. Тула: Автограф, 2001, с.380-381.

²⁶⁷ Vācu tiesību profesors Hans Šneickerts (*Hans Schneickert*, 1876-1944), pamatoti secināja, ka afekts ir organisma stāvoklis, kurā personu griba prevalē pār apziņu, rodas abstrakta situācijas izpratne, kas palēnina domāšanas spēju un paškontroli. Personu rīcība, ir saistīta ar nepietiekamas situācijas izpratni, ar personu psiholoģiskam un rakstura īpašībām. Autors vienlaikus afektu apskata gan kā personas aizsargreakciju pret agresiju, gan kā psiholoģisku nenoturīgumu, kam raksturīgas pēkšņas un nepārdomātas darbības. Ja persona nekavējoties atbild uz kairinājumu, jeb seko refleksu rīcība, tad ir pat pamats vainīgā atbrīvošanai no kriminālatbildības, bet pastāvot apziņas elementam (subjekta nodoms), sods pārsvarā gadījumos ir mīkstināms. Schneickert H. Leitfaden der kriminalistischen Charakterkunde. Jene: Verlag von Gustav Fischer, 1941, S.89.-93.

²⁶⁸ Sk. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 388.-389.lpp.

Salīdzinot norādīto jēdzienu ar jēdzienu „personu psihiskie traucējumi vai garīga atpalcība”, jākonstatē, ka stiprs psihiska uzbudinājuma stāvoklis pēc darbības lauka ir daudz šaurāks, tomēr tas ir viens no psihisko traucējumu veidiem. Tādējādi šie jēdzieni noziedzīga nodarījumā kvalifikācijas procesā konkurē. Lai runātu par noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi, nepieciešams konstatēt psihisko traucējumu (uzbudinājumu) rašanās pēkšņumu un nekavējoša nodoma realizēšanu afekta stāvoklī, ko nevar izdarīt ar iepriekšēju nodomu,²⁶⁹ tomēr šis nosacījums nav obligāts atbildību mīkstinošo apstākļu darbības gadījumā.

Lietuvas un Azerbaidžānas Republikas kriminālkodeksos formulējums nedaudz atšķiras no Krimināllikumā ietvertās nostājas, un par mīkstinošu apstākli atzīst tikai personas gūto stipra psihiska uzbudinājuma stāvokli (afektu), ko izsaukusi cietušā rīcība, kas jau tika analizēts iepriekš. **Spānijā**, savukārt, atzīst prāta aptumsuma stāvokli vai cita afekta stāvokli, kuru izraisījuši nopietni cēloņi (KK 22.panta 3.punkts). Cēloņu noteikšana un atzīšana vai neatzīšana par nopietniem, atstāta tiesnešu ziņā. **Igaunijas** Sodkoda kodeksā norādīts, ka šo stāvokli izsauc prettiesiskas darbības, **Uzbekistānas Republikas** kriminālkodeksa izpratnē personas stipro psihiska uzbudinājuma stāvokli izraisa vienīgi vardarbība, smags goda aizskārums vai cita nelikumīga cietušās personas rīcība, bet **Dānijā** - nelikumīgs uzbrukums vai rupjš goda aizskārums no cietušās puses (KK 82.§ pirmās daļas 5.punkts). Tādējādi jākonstatē, ka jebkuri cita veida psihiskie traucējumi vai garīga atpalcība nav iekļauti šā apstākļa tiesiskā laukā. Tomēr vienlaikus Dānijas kriminālkodeksa 83.pagrāfs nosaka, ka sods var tikt saīsināts, ja sodāmais nodarījums ticis izdarīts stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī vai esot citai īpašai informācijai, kas attiecas uz noziedznieka psihisko stāvokli vai nodarījuma apstākļiem, un šie fakti liecina par labu mīkstāka soda piemērošanai nekā tas, kuru citā gadījumā varētu piemērot. Ja ir īpaši mīkstinoši apstākļi, no soda var atbrīvot pilnībā.²⁷⁰ Savukārt **Sanmarīno** par mīkstinošu apstākli atzīst personas daļēju plānprātību (KK 90.pants trešā daļa).²⁷¹

Lielākoties citu valstu kodeksos, piemēram, Krievijas Federācijas, Baltkrievijas Republikas kriminālkodeksā atzīst personas ierobežotas pieskaitāmības stāvokļa faktu, tomēr tas nav iekļauts mīkstinošo apstākļu klāstā. Personai, kura atzīta par ierobežoti pieskaitāmu, tiesa var piemērot likumā noteiktos medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus, bet soda samazinājums nav paredzēts.

²⁶⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 172.lpp.

²⁷⁰ Dānijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 297.-298.lpp.; Sk. Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

²⁷¹ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Науч. ред. С.В.Максимова; пер. с итал. В.Г.Максимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.83.

Austrijas kriminālkodeksā ir vairāki mīkstinoši apstākļi, kas ietver personas garīgo stāvokli, piemēram, izdarījis nodarījumu vienīgi aiz neapdomības; ļāvis iesaistīt sevi noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, atrodoties stiprā uzbudinājuma stāvoklī, kuru vispār var saprast; izdarījis nodarījumu, esot juridiskajai kļūdei aizliegumā, kas neizslēdz viņa vainu, it īpaši, ja viņš tiek sodīts par tīšu noziedzīgu nodarījumu (KK 34.§ pirmās daļas 7., 8., 12.punkts).²⁷² Tādējādi būtu konstatējams, ka Austrijas kriminālkodeksa formulējums ir daudz plašāks un nenoteiktāks salīdzinājumā ar Krimināllikumā iekļauto, tomēr par kopējo apstākļa darbības lauku jāatzīst personas subjektīvās puses izpausmi. Ja tiek konstatēti faktori, kas mazina subjektīvās puses nozīmi izdarītā noziedzīga nodarījumā, tad soda veidam vai tā apmēram jābūt zemākam. Piemēram, personas viegla garīga atpalcība, ja tas neizslēdz pieskaitāmību, ir pietiekams pamats soda mīkstināšanai arī Austrijā, jo to var skatīt kā neapdomību vai kā kļūdu aizliegumā. Tāpat **Dānijas** kriminālkodeksā noteikts, ka, ja noziedznieks rīkojies attaisnojošas maldīšanās vai attaisnojošas nepareizas tiesisko priekšrakstu, kas aizliedz vai uzliek par pienākumu veikt noteiktas darbības, iztulkošanas ietekmē, tad sodu jāmīkstina (KK 82.§ 4.punkts).²⁷³

Šveices kriminālkodeksā mīkstinoša nozīme piešķirta personas niknumam vai lielām sāpēm, kas tika analizēts iepriekš.

Latvijas tiesu praksē samērā bieži sastopami gadījumi un ir vispār izplatīts aizstāvības puses paņēmieni, apsūdzētā rīcību sasaistīt uzreiz ar vairākiem līdzīgiem mīkstinošiem apstākļiem. Piemēram, no Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 1.februāra lēmuma lietā Nr. SKK-35/2005 redzams, ka aizstāvis uzstāja uz to, „ka, ņemot vērā tiesājamā liecības, ka viņš bijis stipri uzbudināts sakarā ar cietušā necienīgo uzmākšanos, rodas pamatotas šaubas, ka tiesājamais nozieguma brīdī varējis atrasties fizioloģiska afekta stāvoklī vai cita emocionāla uzbudinājuma stāvoklī, tādēļ būtu nozīmējama kompleksā tiespsiholoģiskā un tiespsihiatriskā ekspertīze”.²⁷⁴ Jebkuram no minētiem aspektiem, ja tas ir pietiekami pamatots un lietas izskatīšanas gaitā pierādīts, ir patstāvīga mīkstinoša nozīme, šajā piemērā vienlaikus ir runa gan par vainīgā psihisko stāvokli, gan par cietušā amorālo uzvedības aspektu, gan ar īpašiem nosacījumiem pat par aizstāvēšanas robežas pārkāpšanu. Ja tiesai jāvērtē mīkstinoša apstākļa aspektu, kas vienlaikus atbilst vairākiem mīkstinošiem apstākļiem, tad vienu reiz atzīstot to, nevar atkārtoti ņemt vērā cita mīkstinoša apstākļa sastāvā. Līdzīgi apstākļi, kas satur kopējo darbības aspektu, vienlaikus var

²⁷² Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 249.-250.lpp.

²⁷³ Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

²⁷⁴ Plašāk sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 1.februāra lēmums lietā Nr. SKK-35/2005; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 3.jūlija lēmums lietā Nr. SKK-0322-14, krimināllietā Nr. 11088235710; Tukuma rajona tiesas 2014.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr. K37-0026-14.

pastāvēt tikai tad, ja to darbības lauks nepārklātos, piemēram, noziedzīgu nodarījumu kopības gadījumos.

Aplūkojot vainīgā ierobežotas pieskaitāmības stāvokļa atzīšanu par atbildību mīkstinošu apstākli, jāsecina, ka tiesu praksē pagaidām nav nodalāma kāda noziedzīgo nodarījumu grupa vai konkrēts nodarījumu veids ar šāda apstākļa īpašu dominanci. Tādējādi veiktais pētījums vēlreiz apstiprina izteikto pieņēmumu par atbildību mīkstinoša apstākļa vispārīgo raksturu, kas var būt atzīts gandrīz ikvienā noziedzīgajā nodarījumā. Piemēram, par vainīgā ierobežotas pieskaitāmības stāvokli, izvērtējot lietas apstākļus, kas saistīti ar netiklu darbību izdarīšanu ar mazgadīgo, Liepājas tiesa 2013.gada 4.oktobra spriedumā lietā Nr. K20-0403-13 ir atzinusi to, ka personai psihiska rakstura traucējumu dēļ piešķirta otrā invaliditātes grupa jau kopš bērnības, taču ne nozieguma izdarīšanas laikā, ne šobrīd persona ar psihisku slimību neslimo, nav lasīt un rakstīt prasmes, nav pietiekama izpratne par uzvedības un pieklājības normu ievērošanu, viegli ietekmējams, naivs un bērnišķīgs.²⁷⁵ Savukārt Preiļu rajona tiesa 2013.gada 4.decembra spriedumā lietā Nr. K25-0140-13 par vainīgā ierobežotas pieskaitāmības stāvokli nodarījumā, kas saistīts ar šaujammieroča nelikumīgu iegādāšanos un glabāšanu bez attiecīgas atļaujas, ir atzinusi faktu, ka persona ir otrās grupas invalīds ar hronisku psihisku saslimšanu: „Epizodiskas norises paranoīda šizofrēnija, ar psihopatveida defektu, pašlaik medikamentoza remisija”.²⁷⁶

Argumentācijas ziņā ir interesants arī Liepājas tiesas 2014.gada 2.aprīļa spriedums lietā Nr. K20-0061-14/14, kurā par aplūkojamo atbildību mīkstinošo apstākli ir atzīts tas, ka „/pers. A/ noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī ar psihisku slimību nav slimojusi un neslimo ar psihisku slimību arī pašreiz. Laika posmā pirms nozieguma realizācijas vai tā īstenošanas brīdī /pers. A/ neatradās spēcīga emocionāla sasprindzinājuma stāvoklī, kas varētu būtiski ietekmēt viņas spēju adekvāti izprast apkārtējās parādības un pastāvīgi regulēt savu rīcību. Taču kriminālprocesa materiālos, medicīniskā dokumentācijā esošā informācija un ekspertīzes laikā konstatētais liecina par to, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī /pers. A/ ir bijuši citi psihiski traucējumi – adaptācijas traucējumi ar jauktiem emociju uzvedības traucējumiem. Minētie psihiskās veselības traucējumi neliedza /pers. A/ noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī saprast savu darbību, bet liedza viņai visā pilnībā savu darbību vadīt, kas atbilsts juridiskam kritērijam – ierobežoti pieskaitāma.”²⁷⁷ Vērtējot šo spriedumu, atliek vien piezīmēt, ka sievietei tiek piespriests sods par uzbrukumu varas pārstāvim (izmeklētājam), kurš notika Valsts ieņēmumu dienesta Finanšu policijas pārvaldes nopratināšanas telpā, tādēļ tiesa kvalificēja darbību saskaņā ar Krimināllikuma 269.panta pirmo daļu.

²⁷⁵ Liepājas rajona tiesas 2013.gada 4.oktobra spriedums lietā Nr. K20-0403-13, krimināllieta Nr. 11261062012.

²⁷⁶ Preiļu rajona tiesas 2013.gada 4.decembra spriedums lietā Nr. K25-0140-13, krimināllieta Nr. 12504000213; Sk. Rīgas rajona tiesas 2014.gada 30.janvāra spriedums lietā Nr. K33-0096-14/9, krimināllieta Nr.11351018912.

²⁷⁷ Liepājas tiesas 2014.gada 2.aprīļa spriedums lietā Nr. K20-0061-14/14, krimināllieta Nr. 11261062112.

3.1.2. Daļēja atbilstība atbildību izslēdzošu normu nosacījumam

Krimināllikums kā atbildību mīkstinošu apstākli paredz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās, galējās nepieciešamības, noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas aizturēšanas, attaisnojama profesionālā riska, pavēles un rīkojuma izpildīšanas tiesiskuma nosacījumus (KL 47.panta pirmās daļas 6.punkts). Likumdevējs, iekļaujot minēto faktoru atbildību mīkstinošo apstākļu vidū, vadījās no racionāliem apsvērumiem un soda samērīguma pakāpes izvērtējuma. Tas arī ir saprotams, jo šis atbildību mīkstinošais apstāklis ir cieši saistīts un atkarīgs no atbildību izslēdzošu normu pārkāpumiem. Izdarītā pārkāpuma jeb nosacījumu neievērošanas smagums paredz kriminālatbildības iestāšanās iespēju, noziedzīga nodarījuma kaitīguma pakāpe šajā situācijā ir mazāka, tomēr pietiekama, lai personu sauktu pie atbildības saskaņā ar atbilstošu Krimināllikuma Sevišķās daļas pantu. Kā atzīst A.Niedre, „četros Krimināllikuma Sevišķās daļas pantos (121., 122., 127., 128.pants) to ņem vērā kā vainu mīkstinošu apstākli, kvalificējot noziedzīgo nodarījumu, citos gadījumos – kā atbildību mīkstinošu apstākli.”²⁷⁸ Jāievēro, ka atbildību mīkstinošs apstāklis nevar tikt atzīts noziedzīgos nodarījumos, kas izdarīti ar iepriekšēju nodomu. Ja vainīgais spēj iepriekš paredzēt, modelēt un izmantot sev par labu radušos situāciju, tad nav pat tiesiska pamata izvērtēt kriminālatbildību izslēdzošas normas un to iespējamo pārkāpumu. Subjekta attieksme pret nosacījumu pārkāpšanu izpaužas nodoma formā, jo vainīgais apzināti pieļauj vai vēlas kaitīgo seku iestāšanos. Jāievēro, ka kaitējuma radīšana personai aiz neuzmanības, ja darbība izriet no nepieciešamās aizstāvēšanās, galējās nepieciešamības, noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas aizturēšanas, attaisnojama profesionālā riska, pavēles un rīkojuma izpildīšanas tiesiskuma nosacījumu pārkāpumiem, nav krimināli sodāma.²⁷⁹

Nozīmīgu ieguldījumu galējās nepieciešamības stāvokļa izpratnē un tā pārkāpšanas robežas noteikšanā, paudusi Rēzeknes tiesa 2013.gada 16.oktobra spriedumā lietā Nr.K26-0227-13/2. Rēzeknes tiesai izskatot krimināllietu, kurā apsūdzība uzradīta saskaņā ar Krimināllikuma 312.pantu par tīšu izvairīšanos no tiesību ierobežošanas soda izciešanas, nācās izvērtēt galējas nepieciešamības stāvokļa jēdziena izpratni un piemērošanas iespēju konkrētajā situācijā. Proti, persona bez transportlīdzekļa vadīšanas tiesībām, kuras likumā noteiktā kārtībā ir atņemtas, vadīja

²⁷⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 389.lpp.

²⁷⁹ Dž.Fletcers, aplūkojot nepieciešamās aizstāvēšanās institūta vēsturisko attīstību, piemin, ka XIII-XVI gadsimtā šim apstāklim nebija atbildību izslēdzošas nozīmes, bet tas neļāva personai, kuru apsūdz citā jeb uzbrucēja slepkavībā, piemērot nāves sodu. Tomēr pilnībā tiek konfiscēta personai piederošā manta un ierocis, ar kuru notika slepkavība, kaut gan slepkavība notika tādos apstākļos, kad persona tiek iedzīta stūrī. Aizsardzības darbībai tiek lietots *se defendendo* apzīmējums. Līdz ar to, neskatoties uz prettiesisko citu personu nonāvēšanas faktu, un vispārējo darbības nosodījumu, tomēr tas bija vainu piedodošs apstāklis. Turpat, citējot un analizējot Kanta darbus, autors *se defendendo* rīcībai pielīdzina arī galējas nepieciešamības stāvokli, piemēram, tad, kad kuģa avārijas gadījumā, nonākot ūdeni jūrnieks, slīkstot „atņem no cita, kuram draud tādas paša briesmas, vienīgo glābšanas dēļi”. Personu rīcība nepārprotami ir nosodāma, jo tiek atņemta nevainīgu personu dzīvība, tomēr ar visu bardzību nevar sodīt personu, jo tā atrodas bezizejas situācijā. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. Пер. с англ. Л.А.Нежинской, Е.Непомнящей. Москва: Юрист, 1998, с.327.

automašīnu, par ko viņu aizturēja Valsts policija. Apsūdzētais norādījis, ka pastāvot galējas nepieciešamības situācijai, t.i., mājās palikusī slima māte un grūtniecības stāvoklī esošā kopdzīvotāja, kura slikti jūtās, jo atradās grūtniecības devītajā mēnesī, nevarēja ienest mājās malku, bija spiests ar automašīnu braukt uz mājām. Izvērtējot pirmstiesas kriminālprocesā iegūtos un tiesas sēdē pārbaudītos pierādījumus, tiesa neatrada nevienu objektīvu pierādījumu, kas apstiprinātu apsūdzētā argumentu, ka viņš rīkojās galējas nepieciešamības stāvoklī, jo Valsts policija viņu aizturēja nevis brīdī, kad viņš brauca uz mājām, lai novērstu iespējamu kaitējumu tuvu cilvēku veselībai, bet kad pēc visu nepieciešamo darbu padarīšanas, t.i., neuzskatot, ka vēl pastāv kāds abdraudējums, brauca prom no mājām, jo šajā situācijā viņam jau bija iespēja izmantot vai nu sabiedrisko transportu vai citu cilvēku palīdzību. Tiesa vienlaikus atzīst, kā „nepastāvot apdraudējumam nevar izdarīt secinājumu par to, kādām personām, valsts vai sabiedrības interesēm varēja būt nodarīts kaitējums un izvērtēt iespējamā kaitējuma apmēru.”²⁸⁰ Tādējādi šajā situācijā par atbildību mīkstinošu apstākli nav atzīstama galējas nepieciešamības stāvokļa robežas pārkāpšana, jo nav konstatējama pat tā iestāšanās iespējamība. No piemēra tieši izriet tiesu pienākums konstatēt, ka pastāv reāls apdraudējums, ka personai nebija citu iespēju, kā novērst kaitējuma draudus vai tā nezināja par šādas iespējas esamību un tai nevajadzēja par to zināt. Ja persona pieļauj iespēju, ka var neatrasties galējās nepieciešamības stāvoklī un kaitējumu novērst bez apdraudējuma radīšanas citiem, tad arī pētāmā atbildību mīkstinošā apstākļa iedibināšana nav iespējama. Tas pats attiecas uz nepieciešamo aizstāvēšanos, personas aizturēšanu, attaisnojama profesionālā riska, pavēles un rīkojuma izpildīšanas tiesiskuma nosacījumu robežas pārkāpšanu.

Krievijas Federācijas, Uzbekistānas Republikas un Azerbaidžānas Republikas kriminālkodeksos apstākļa definējums ir līdzīgs Krimināllikumā iekļautajam. Savukārt **Baltkrievijas Republikas, Kazahstānas** un īpaši **Ukrainas** kriminālkodeksā izceļ arī speciāla uzdevuma (operatīvo darbību), kas saistīts ar noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu, izpildīšanas nosacījumu pārkāpumus (KK 66.panta pirmās daļas 9.punkts). Turklāt, komentējot Krievijas Federācijas kodeksa 61.panta pirmās daļas 3.punktu, bijušais šīs valsts Augstākās tiesas tiesnesis Staņislavs Razumovs (*Разумов Станислав Александрович*, 1949 - 2009) īpaši vērš uzmanību uz vainīgā iepriekšējā nodoma neesamību, nodarījuma pēkšņumu un vainīgā emocionālo stāvokli. Piemēram, pārkāpjot personas aizturēšanas nosacījumus vai rīkojoties galējas nepieciešamības, vai pat aizstāvēšanās situācijā, persona ir pakļauta stiprai emocionālai spriedzei jeb stresam, ko izraisa citu personu prettiesiskā darbība vai apkārtējā anomālā situācija, kurai persona nav gatava. Tomēr kaitīgās sekas persona var izraisīt tikai ar nodomu (tiešu vai netiešu), bet tas nav samērīgs ar esošās situācijas bīstamību vai notikušā apdraudējuma kaitīgumu. Attaisnojama profesionālā riska pārkāpums tāpat atzīstams par atbildību mīkstinošu apstākli, ja persona cēla mērķa labā izdara

²⁸⁰ Rēzeknes tiesas 2013.gada 16.oktobra spriedums lietā Nr. K26-0227-13/2, krimināllieta Nr. 11331012813.

noziedzīgas darbības, kas nav attaisnojami ar sociāli derīgu mērķi, vai personu nekompetences vai apjukumu dēļ iestājas kaitīgas sekas.²⁸¹

Šajā sakarībā gribētos iebilst Maksima Žuka (*Жук Максим Сергеевич*) paustajam viedoklim, ka noziedznieka aizturēšanas brīdī, galējās nepieciešamības vai nepieciešamās aizstāvēšanās situācijā nedarbojas tiesiskās aizsardzības institūti, un šajā situācijā apdraudētās intereses nevar būt par noziedzīga nodarījuma objektu.²⁸² Tomēr jāpastāv ne vien minētajai situācijai, kura atbrīvo personu no kriminālatbildības, bet arī izvēlētiem nodarījuma līdzekļiem jābūt samērīgiem nodarītajam kaitējumam. Pieņemsim, ka persona izdara noziedzīgas darbības pret īpašumu, veic atklātu zādzību nelielā apmērā, piemēram, zog kādu no transportlīdzekļa detaļām, vai ziedus no puķu dobes, tad, protams, teorētiski iestājas tiesiskās aizturēšanas nosacījumi. Ar personas aizturēšanu, ja tā nepretojas un nav pat fiziska kontakta, problēmas nekad nerodas, tomēr tiklīdz aizturamais izdara kaut minimālas pretošanās vai bēgšanas no notikuma vietas pazīmes, tad rodas sarežģījumi. Ja zaglis ir atpazīts, tad pati par sevi aizturēšana, lai persona nespētu izvairīties no kriminālatbildības iestāšanās atkrīt, jo sākumā pietiek pat ar telefonisku ziņojumu tiesībsargājošām iestādēm. Šajā gadījumā aizturēšana kā darbību kopums, kas ietver fizisko spēku, speciālo cīņas metožu vai līdzekļu pielietojumu, nav samērīga ar nodarījuma raksturu un kaitīgumu. Tādējādi tā ir tīša darbība, kas atrodas tiešā saistījumā ar miesas bojājumu nodarīšanu, vai darbība, kas vērsta pret personas īpašumu, piemēram, bojājot virsdrēbes, pagrūžot aizturamo krūmos vai dubļu bedrē, nodarot bojājumus transportlīdzeklim, ar ko mēģina aizbraukt aizturamais, vietā, kad jāfiksē transportlīdzekļa valsts numura zīmes. Persona labi apzinās vai pieļauj savas darbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tomēr mērķtiecīgi pielieto paņēmienus un līdzekļus, kas konkrētā situācijā nav nepieciešams. Līdz ar to personu nav lietderīgi pilnībā atbrīvot no kriminālatbildības, tomēr personai piemērojamo sodu jāmīkstina. Cits risinājums iespējams, ja persona nav zināma un tā visticamāk izvairīsies no saukšanas pie kriminālatbildības, tomēr arī šeit aizturēšanas līdzekļiem jābūt izvēlētiem samērīgi nodarījuma smagumam, pieļaujot lielāku paņēmieni dažādību un daudz lielāku izvērtējuma svārstības amplitūdu. Strīdīgs jautājums var būt gadījumos, ja persona izdara administratīvo pārkāpumu, bet „apzinīgs” pilsonis mēģina veikt aizturēšanas procesu, kas saistīts ar viegliem miesas bojājumiem vai bojājot aizturamā īpašumu (piemēram bojājot krekla kabatu), vai pavēl personai apstāties, izmantojot vai pielietojot šaujameroci. Līdz ar to Krimināllikums nevar attaisnot personas noziedzīgu nodarījumu, kas pēc būtības veikts aizturot, novēršot vai kā citādi kavējot citu personu administratīvo pārkāpumu. Līdz ar to personu nodarījums, kaut gan tas veikts,

²⁸¹ Разумов С. Комментарий к статье 61 УК РФ. Книга: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Ахметшин Х.М., Дубовик О.Л., Дьяков С.В. и др. Под. общ. ред. Ю.И.Скуратова, В.М.Лебедева. Москва: НОРМА - Инфра-М, 1999, с.123.

²⁸² Жук М.С. Теоретические основы построения системы институтов российского уголовного права. Монография. Под научной редакцией В.П.Коняхина. Краснодар: Кубанский государственный университет, Просвещение-Юг, 2011, с.37.

aizsargājot sabiedrības intereses, tomēr pat normatīvo aktu robežās tā kaitīgums būtiski pārsniedz samērīguma izpratni. Personu cēlie centieni šajā gadījumā kalpo par soda samazinājuma pamatu, kas pilnībā atbilst analizējamo atbildību mīkstinošo apstākļu jēgai.

Teorētisko pamatojumu iepriekšminētajam precīzi definēja A.Niedre, kurš izvirzīja trīs tiesiskus nosacījumus, kam jāpastāv, lai personas kaitīgā darbība pret aizturamo atbilstu atbildību izslēdzošo apstākļu jēgai. Tie ir: darbība vērsta pret personu, kura izdara vai ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu (kriminālpārkāpumu vai noziegumu); persona, ja to neaizturēs, varēs izvairīties no kriminālatbildības; kaitējums rodas tieši personai, par kuru ir droša pārlicība, ka tā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Taču „ja kaitējums radīts personai, kura kļūdaini ir uzskatīta par noziedznieku, atbildība iestājas pēc vispārējiem noteikumiem par faktisko kļūdu.”²⁸³ No tā secināms, ka, pārkāpjot kādu no nosacījumiem, personai par to jāsaņem atbilstošs sods. Autors uzskata, ka, ja darbība vērsta pret administratīvu, civiltiesisku vai disciplināru pārkāpumu, tā neietilpst izvirzītajā nosacījumā, un personai iestājas kriminālatbildība. Analizējot izvirzītos nosacījumus no sabiedrības lietderīguma pozīcijas, tomēr jāatzīst, ka praksē ir gadījumi, kad ārēji atšķirt personas administratīvo pārkāpumu no noziedzīga nodarījuma, neveicot speciālas izmeklēšanas un pierādīšanas darbības, nespēj pat augsti apmācīti speciālisti. Turklāt nav izslēgts, kā tieši personas aktīvas rīcības rezultātā, aizurot administratīvo pārkāpēju un operatīvi likvidējot nodarījuma sekas, izdodas novērst noziedzīgo nodarījumu. Tā vēlams nekavējoties aizturēt personu, un nepieļaut, lai tā vada transportlīdzekli stiprā alkohola reibumā. Pēc būtības tas ir un paliek administratīvs pārkāpums (APK 149¹⁵.pants), tomēr aizturamajam tajā pat laikā var arī nebūt transportlīdzekļa vadīšanas tiesības, kas atbilstoši Krimināllikuma 262.panta otrajai daļai veido mazāk smaga nozieguma sastāvu. Savukārt, par satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanu, ja kaitīgās sekas izpaužas miesas bojājumos vai izraisīta cilvēka nāve, personai atrodies apreibinošu vielu ietekmē, draud brīvības atņemšanas sods uz laiku no trim līdz piecpadsmit gadiem (KL 260.pants trešā daļa). Noziedzīgs nodarījums ietver materiālu sastāvu, bet subjektīvā puse izpaužas neuzmanībā, tādējādi personu, kura grasās vadīt vai vada transportlīdzekli, pat teorētiski nevar saukt pie kriminālatbildības par nepabeigtu noziedzīgu nodarījumu. Vadoties no šīs pozīcijas, apkārtējiem cilvēkiem atliek sagaidīt, kamēr iestājas minētās kaitīgas sekas, lai iegūtu pilnas tiesības veikt aizturēšanas darbības, nodarot aizturamajam kaitējumu, tāpat neaizmirstot arī par pārējo nosacījumu stingru ievērošanu. Pretējā gadījumā, kaitējuma radīšana aizturamajam atzīstama par atbildību mīkstinošu apstākli, kas, autorprāt, īsti neatbilst sabiedrības aizsardzības interesēm.

²⁸³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 312.lpp.

Protams, radītais kaitējums aizturamajam nav samērīgs un daudz lielāks par notikušā administratīvā pārkāpuma kaitīgumu, bet vērtēt iespējamo apdraudējumu neļauj nevainīguma prezumpcijas princips, līdz ar to personu cēlai rīcībai ir vien atbildību mīkstinoša nozīme. Atrisināt radušos situāciju ir iespējams, vien atzīstot samērīguma principu par nenoteiktu un pakļautu izvērtējumam. Tiesnešiem un prokuroriem jāatrod pietiekams samērīguma principa pamatojums, kas atbilstu krimināltiesību sistēmas nosacījumiem. Tādējādi, līdz šim tiek izvērtēts tikai veikto apdraudējumu kaitīguma smaguma samērīgums, bet tiek aizmirsts to izvērtēt saistībā ar citiem Krimināllikumā esošiem noziedzīga nodarījuma sastāviem. Likumdevējs turpat ir paredzējis kriminālatbildību personai, kura ir atbildīga par transportlīdzekļu tehnisko stāvokli vai ekspluatāciju, un kura pieļāvusi, lai transportlīdzekli vada persona alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmē, ja tiek izraisītas kaitīgas sekas (KL 264.pants). No tā secināms, ka īpašniekam vai tiesīgam transportlīdzekļa lietotājam jāparedz iespējamo noziedzīgo nodarījumu, un, ja persona to nedara, tad par to paredzēts brīvības atņemšanas sods līdz pieciem gadiem, kas atbilst smaga nozieguma nosacījumiem. Tādēļ no vienlīdzīguma attieksmes pozīcijas, analizējot situāciju, jākonstatē, ka jebkura cita persona, līdzīgi transportlīdzekļa īpašniekam, ir tiesīga paredzēt turpmāko notikuma gaitu un veikt nepieciešamās darbības to novēršanai.

Aplūkojot augstākminēto gadījumu, jāatceras vēl vienu būtisku momentu, kas attiecas uz nepabeigto noziedzīgo nodarījumu. Personai radītais kaitējums, veicot tā aizturēšanu, arī ir lielāks gadījumos, kad tiek novērsts kriminālpārkāpums. Jāatceras, ka kriminālpārkāpuma mēģinājums nav krimināli sodāms, bet kaitējums aizturamajam kvalificējams kā patstāvīgs noziedzīgs nodarījums ar mīkstinošu apstākli. Tāpat risināms jautājums attiecībā uz tādiem gadījumiem, kad persona pieļauj savas kļūdas iespējamību. Latvijā, it īpaši pavasarī, atbilstoši veiktajiem statistikas datiem, ir izplatīta kūlas dedzināšana (APK 179.pants ceturtā daļa), tomēr, ja kūla tiek aizdedzinātā meža tuvumā, tad personu ir iespējams saukt pie atbildības saskaņā ar Krimināllikumā 107.pantu, par meža tīšu aizdedzināšanu, vai saskaņā ar KL 108.pantu, ja subjektīvo pusi raksturo neuzmanība un ja meža nogabalam nodarīts būtisks kaitējums (KL 108.pants pirmā daļa), vai tas saistīts ar cilvēka nāvi vai citām smagām sekām (KL 108.pants otrā daļa).

Iepriekšminētā kārtība pilnā mēra attiecināma arī uz galējas nepieciešamības, attaisnojamo profesionālo rīcību tiesisku nosacījumu izpildīšanu, turklāt šīs darbības var īstenoties vienlaikus ar personas aizturēšanas procesu. Savukārt A.Judins izmanto nedaudz plašāku atbildību izslēdzošo apstākļu interpretējumu, norādot, ka aizturēt var personu, kura „izdara vai izdarījusi noziedzīgu nodarījumu vai nodarījumu, kas ārēji tam līdzīgs”.²⁸⁴ Šeit jāpiebilst, ka autors lieto juridiski nekorektu terminu, jo darbības ārējās pazīmes ir noziedzīga nodarījuma objektīvā puse. Tomēr jāpiekrīt tajā ziņā, ka kaitējuma radīšana, kā galējais līdzeklis pieļaujams arī pret tām personām,

²⁸⁴ Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2006, 119.lpp.

kurās konkrētā situācijā nav atzīstamas par noziedzīga nodarījuma subjektu, ja nepieciešams novērst kaitējumu, kas apdraud sabiedrībai svarīgas intereses. Turklāt jāņem vērā, ka Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2000.gada 14.novembra lēmumā lietā Nr. SKK-327 precīzi norādījis, ka „ja darbības, ar kurām aizturamai personai rada kaitējumu, nav bijušas nepieciešamas tās aizturēšanai, atbildība iestājas uz vispārējiem pamatiem”. Jāpiezīmē, ka kaitējumu aplūkojamajā gadījumā vainīgā persona izdarījusi aizturamā mantai – transportlīdzeklim, tieši ar koka nūju sasitot priekšējo stiklu, bojājot radioantenu un atpakaļskata spoguļus, ar kopējo vērtību Ls 95, lai novērstu dzelzsbetona plāksņu šķietamu zādzību. Tiesa tomēr konstatēja, ka konkrētajā situācijā tas nebija nepieciešams.²⁸⁵

Atgriežoties pie normu salīdzinošās analīzes, jākonstatē, ka **Lietuvas** kriminālkodeksā analizējamais atbildību mīkstinošais apstāklis definēts ir vēl plašāk, papildus iekļaujot tādu aspektu, kā nodarījuma izdarīšanu, pārkāpjot profesionālā pienākuma vai tiesību aizsardzības instanču uzdevuma pildīšanas, ražošanas vai saimnieciskā riska, zinātniskā eksperimenta tiesiskuma nosacījumus (KK 59.pants pirmās daļas 8.punkts). Savukārt, **Igaunijas** Sodukodeksā apstāklis saistīts tikai un vienīgi ar nepieciešamās aizstāvēšanās robežas pārkāpšanu (57.pants pirmās daļas 8.punkts), bet **Dānijā** - ar likumīgās paš aizsardzības robežas vai nepieciešamību pārkāpšanu (84.§ pirmās daļas 1.punkts).²⁸⁶ **Austrijas** kriminālkodeksā ir paredzēts mīkstināt sodu, ja izdarīts nodarījums tādos apstākļos, kas izslēdz vainu vai atbildību (34.§ pirmās daļas 11.punkts). Tomēr jāņem vērā, ka līdzīgi ar Krimināllikuma nosacījumiem, šeit arī ir runa par acīmredzamo darbības nesamērīgumu un tiesisko nosacījumu tīšu neievērošanu apstākļos, kuros likumdevējs atrunā īpašu izņēmuma kārtību, pretējā gadījumā persona pie kriminālatbildības nav saucama. Tāpat līdzīgi situācija tiek risināta arī **Japānas** kriminālkodeksa 36. un 37.pantā, kur runa ir par nepieciešamās aizstāvēšanās un galējās nepieciešamības stāvokli, kā arī par to robežu pārkāpšanas gadījumiem. Jāpiezīmē, ka Japānas kriminālkodeksā tāpat likts uzsvars uz samērīguma principu, norādot, ka atbildība iestājas tādos gadījumos, ja nodarītais kaitējums ir lielāks nekā novērstais, pretējā gadījumā, atkarībā no lietas apstākļiem, tiesa atzīst to par mīkstinošu vai pat atbrīvo personu no kriminālatbildības.²⁸⁷ Līdzīgu samērīguma definējumu sastopam arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 12.aprīļa lēmumā lietā Nr. SKK01-210/05.²⁸⁸

²⁸⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2000.gada 14.novembra lēmums lietā Nr.SKK-327.

²⁸⁶ novēc. – normu redakcija līdz 2004.gada 1.oktobrim. Sk. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 36.lpp.; Bekendtgørelse af straffeloven. LBK nr 960 af 21/09/2004 Historisk. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=1852> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

²⁸⁷ Уголовный кодекс Японии. Перевод В.Н. Еремин. Книга: Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Под редакцией И.Д.Козочкина. Москва: Издательство „Зерцало”, 2001, с.338-339.

²⁸⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 12.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK01-210/05.

3.2. Atbildību ietekmējoši apstākļi, kas iestājas pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas

3.2.1. Pieteikšanās par vainīgu, vaļširdīga atzīšanās un izdarītā nožēlošana

Pieteikšanās par vainīgu ir personas, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ierašanās pirmstiesas izmeklēšanas iestādē, pie prokurora vai tiesā un paziņošana par izdarīto noziedzīgu nodarījumu. Pieteikšanās par vainīgu, tāpat kā vaļširdīga atzīšanās un savas rīcības nožēlošana liecina par personas vēlēšanos neizdarīt likumpārkāpumus turpmāk. Novērtējot šo apstākļi, nav tik svarīgi, cik ilgs laika posms pagājis no nodarījuma līdz brīdim, kad personas pieteikusies par vainīgu. Būtiski šajā gadījumā ir tas, ka pieteikšanās par vainīgu notikusi labprātīgi.²⁸⁹ Tā šo atbildību mīkstinošo apstākli noraksturojis A.Niedre, tomēr vajadzētu nedaudz vispārināt minēto, uzmanību pievēršot vairākiem aspektiem. Pieteikšanas faktu nav obligāti saistīt tikai ar labprātīgo ierašanos pirmstiesas izmeklēšanas iestādē, pie prokurora vai tiesā, tā var notikt arī, piemēram, telefonpaziņojuma formā (parasti no notikuma vietas), tad pati „brīvprātīga ierašanās” iestādē tiek īstenota ar personas konvoju.²⁹⁰ Pieteikšanās par vainīgu var notikt arī citā formā, piemēram, valsts amatpersonu (policijas darbinieku) informēšana par savu izdarīto noziedzīgu nodarījumu vai šādu ziņu sniegšana masu saziņas līdzekļos. Līdz ar pieteikšanos jāpauž savas vainas vaļširdīgu atzīšanu un izdarītā nožēlošanu, to apvienojot ar vēlmi uzņemties atbildību par izdarīto tiesībpārkāpumu.²⁹¹ Šis apstākļis raksturo savas darbības kaitīguma apzināšanos un tā publisko nosodījumu, līdz ar to persona pauž arī velmi nākotnē būt derīgai sabiedrībā. O.Rudzītis uzsver, ka vainīgā rīcība liecina par vēlēšanos laboties.²⁹² Citas domas par apstākli izsaka Vjačeslavs Seļiverstovs (*Селиверстов Вячеслав Иванович*), norādot, ka personai ir labprātīgi jāierodas tiesībsargājošās iestādēs un brīvprātīgi jāpaziņo par vienpersoniski vai daļībā izdarīto noziedzīgu nodarījumu. Paziņojumu iespējams izdarīt rakstiskā, mutiskā vai citā formā, tomēr tam jābūt brīvprātīgi izteiktam. Par brīvprātīgu atzīšanos nevar uzskatīt personas paziņojumu, ja tā apzinās, ka pret viņu jau iegūtas nepieciešamās ziņas. Tāpat aizturētas personas sniegtas ziņas nav uzskatamas par brīvprātīgi sniegtām.²⁹³ Latvijas tiesu praksē šā apstākļa izpratnē lielu nozīmi ieguva Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2001.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr.SKK-140, norādot, ka situācija, kad persona atzīst, ka izdarījusi viņai inkriminētās darbības, bet iebilst pret

²⁸⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 386.lpp.

²⁹⁰ Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 20.septembra spriedums krimināllietā Nr. 11903001113.

²⁹¹ Alūksnes rajona tiesas 2014.gada 10.aprīļa spriedums lietā Nr. K08-0050/14³, krimināllietā Nr. 11822001913.; Gulbenes rajona tiesas 2014.gada 10.aprīļa spriedums lietā Nr. K14-65/14/3, krimināllietā Nr. 11170053513, Nr. 11170008414.; Rēzeknes tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K26-0111-14/2, krimināllietā Nr. 11331037413.; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 20.janvāra spriedums lietā Nr. K29-0299-14/11, krimināllietā Nr. 11089059512.

²⁹² Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982, 151.lpp.

²⁹³ Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. Под. общ. ред. В.И.Радченко. Москва: ЗАО, Юстицинформ, 2004, с.372.; Sk. Rēzeknes tiesas 2014.gada 3.marta spriedums lietā Nr. K26-0104-14/2, krimināllietā Nr. 11331027213.; Rēzeknes tiesas 2014.gada 4.decembra spriedums lietā Nr. K26-0297-13/2, krimināllietā Nr. 11331045113.

viņas darbību juridisko kvalifikāciju, nevar uzskatīt par vainas neatzišanu.²⁹⁴ Šim viedoklim pilnībā piekrīt arī V.Liholaja, tomēr vienlaikus atzīstot, ka nereti virknē līdzīgu gadījumu ir vispār grūti saskatīt pat daļējas vainas atzīšanas pazīmes.²⁹⁵ Piemēram, par personas vainas atzīšanu nevar kalpot atsevišķu darbību atzīšana, nesaistot tās ar savas vainas atzīšanu un izdarītā nožēlošanu, noziedzīgs nodarījums pierādāms ar lietā esošiem pierādījumiem.

Jāatceras, ka 1845.gadā pieņemtajos Sodu likumos par krimināliem un pārmācīšanas sodiem bija paredzēts mīkstināt sodu tikai tajos gadījumos, kad minētās darbības izdarītas, pirms aizdomas krita uz vainīgo personu.²⁹⁶ Krimināllikums to tieši neparedz, tādēļ arī pastāvošas aizdomas par personas izdarīto darbību neatņem personai tiesības pieteikties par vainīgo, vaļširdīgi atzīties un izdarīto nožēlot. Tomēr šī darbība ir novēlota un neiegūst mīkstinājoša apstākļa nozīmi, ja personai saskaņā ar Kriminālprocesa likuma nosacījumiem tiek noteikts aizdomās turētā statuss. Kaut gan tiesu praksē ir virkne piemēru, kad šis mīkstinājošais apstāklis parādās lietas izskatīšanā apelācijas instancē un kalpo par jaunu pamatu soda mīkstināšanai. Dažkārt apelācijas sūdzības pat satur pašas personas lūgumu taisīt jaunu, objektīvu spriedumu, mainot juridisko kvalifikāciju, kuras tiesa atzīst par nepamatotām, bet sodu tomēr mīkstina, atsaucoties uz visai vēlu, tomēr pausto personas nožēlošanu un savas vainas atzīšanas faktu. Kā atzīst V.Liholaja, „no vienas puses raugoties, šādu tiesu praksi kopumā varētu atzīt par pareizu, jo likumdevējs jau nav izvirzījis prasību par to, ka šāds atbildību mīkstinājošs apstāklis būtu saistāms ar konsekventu vainas atzīšanu un izdarītā nožēlošanu visās procesa stadijās. Vainu var atzīt un nožēlot arī apelācijas instances tiesas sēdē, taču šādai rīcībai ir jābūt vaļširdīgai un patiesai, nevis tikai izdarītai cerībā panākt piespriedē soda mīkstināšanu, kam vajadzētu gūt apstiprinājumu arī tiesas nolēmumā.”²⁹⁷ Savukārt Latvijas kriminālkodeksā nebija iekļauta obligāta prasība par triju mīkstinājošo apstākļu elementu vienlaicīgu pastāvēšanu. Šī nostāja pašreiz ietverta **Baltkrievijas Republikas** kriminālkodeksā, kur pētāmais apstāklis sadalīts divos patstāvīgos apstākļos (KK 63.panta pirmās daļas 1.-2.punkts).

Uzbekistānas Republikas un **Ukrainas** kriminālkodeksā atšķirības ar Latvijas krimināltiesībām nav konstatējamas. Tāpat arī **Spānijas** kriminālkodeksā ir noteikts, ka vainīgajam jāatzīst nozieguma izdarīšanu, vēl nezinot par krimināllietas ierosināšanu pret viņu (KK 22.panta 4.punkts). **Igaunijas** Sodu kodeksā apstāklis vēl saistīts ar nodarījuma atklāšanas veicināšanas aspektu (57.panta pirmās daļas 3.punkts), bet **Lietuvas** kriminālkodekss neprasa obligātu personas

²⁹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2001.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr.SKK-140.

²⁹⁵ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 169.lpp.

²⁹⁶ Sodu likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894.

²⁹⁷ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 173.lpp.; Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2013.gada 4.septembra spriedums lietā Nr. PAK-109, krimināllieta Nr. 81094050408.; Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 27.novembra spriedums lietā Nr. KA04-0615-13/19, krimināllieta Nr. 11352041012.; Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 16.oktobra spriedums lietā Nr. KA04-762-13/4, krimināllieta Nr. 11095068211.

pieteikšanās faktu, tomēr ietver noziedzīga nodarījuma citu dalībnieku noskaidrošanas faktu, kas arī atsevišķi vērtējams kā mīkstinošs apstāklis (KK 59.panta pirmās daļas 2.punkts).

Kā jau minēts, Latvijas krimināltiesībās tika izsvērtā iespēja minēto apstākli dublēt, izdalot obligāti atzīstamo, saglabājot iepriekšējo redakciju ar tiem apstākli raksturojošiem elementiem, un tādu apstākli, kuru var atzīt par mīkstinošu tikai tajos gadījumos, kad noziedzīgā nodarījuma izdarītājs nav pieteicies par vainīgu, tomēr ir vaļširdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto.²⁹⁸ Tomēr šis formulējums atbilstoši juridiskās tehnikas prasībām krimināltiesībās ir atzīstams par neprecīzu, vienīgi tā nepieciešamība ir izskaidrojama ar Krimināllikuma 47.panta otrajā daļā ieviesto ierobežojumu. Veidojot juridisku konstrukciju, ir stingri jāievēro ne vien juridisko siloģismu,²⁹⁹ bet arī, lai konkrētā norma būtu saskaņota ar pārējiem sistēmas elementiem. Relatīvi noteikta norma vainīgajam negarantē tieši noteiktas juridiskās sekas ar soda mīkstinošu nozīmi. Šāds normu formulējums tikai apgrūtinātu soda noteikšanas procesu, tāpēc jaunākajā Krimināllikuma grozījumu likumprojektā jau tika izslēgta mīkstinošu apstākļu dalīšana pēc svarīguma pakāpes, kā tas Saeimā pēc apspriešanas un pilnveidošanas arī pieņemts galīgā lasījumā 2012.gada 13.decembrī.³⁰⁰ Sākotnējā Krimināllikuma redakcija pieļāva iespēju, pēc tiesas ieskata, atzīt šo apstākli par mīkstinošu, kas likumā nav tieši paredzēts, kad nav konstatēta kāda no pētāmā apstākļa sastāvdaļām, tomēr ar Krimināllikuma grozījumu likumprojekta spēka stāšanās 2013.gadā 1.aprīlī, tas vairs nav iespējams. Saskaņā ar izmaiņām Krimināllikumā ir paredzēts, ka, nosakot sodu, par atbildību mīkstinošu apstākli var atzīt arī citu ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu saistītu apstākli, kurš likumā nav paredzēts³⁰¹, tomēr vainīgā vaļširdīga atzīšanās vai izdarītā nožēlošana nav tieši saistīta ar aizliegtu darbību vai bezdarbību, kā arī ar personas nodomu vai neuzmanību. Tādēļ jākonstatē, ka šis apstāklis galvenokārt raksturo vainīgā personību, nevis izdarīto noziedzīgo nodarījumu.

²⁹⁸ Sk. likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā”. 2010.gada 20.septembrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_010910_KL.1028.doc [aplūkots 2012.gada 12.februārī].

²⁹⁹ Erlens Kalniņš samērā precīzi atzīmēja, ka „juridiskā siloģisma izejas punkts ir piemērojamā tiesību norma. Ņemot vērā to, ka tiesību norma ir vērsta uz noteiktu tiesisko seku nodibināšanu, tā vienlaicīgi nosaka arī šo seku iestāšanās priekšnoteikumus. Tāpēc tiesību normas struktūrā (no metodes mācības viedokļa) izšķiramas šādas sastāvdaļas: 1) „normas sastāvs” un ar to saistāmās „tiesiskās sekas”. Minētās tiesību normas sastāvdaļas nosacīti var izkārtot atbilstoši shēmai „ja ..., tad ...”.” Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Grām.: Juridiskās metodes pamati: *11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums. Dr.habil. iur., profesora Edgara Melķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 21.lpp.

³⁰⁰ Sk. likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā”. 2011.gada 19.oktobrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_200911_KL.1028.doc [aplūkots 2012.gada 12.februārī]; Sk. arī likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā”. 2011.gada 24.novembrī pieņemts Saeimas pirmā lasījumā, bet 2012.gada 13.decembrī pieņemts Saeimas trešā lasījumā, izsludināts 2012.gada 27.decembrī spēkā no 1.aprīļa 2013.gadu. Pieejams: [http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/bf64c3b757fa3387c2257adb00479e06/\\$FILE/96099906.pdf](http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/bf64c3b757fa3387c2257adb00479e06/$FILE/96099906.pdf) [aplūkots 2013.gada 15.februārī].

³⁰¹ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202 (4805).; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 28.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-0065-14, krimināllieta Nr. 11210077512.

Šāds secinājums tiek izteikts arī tiesu praksē, piemēram, Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2014.gada 29.janvārā spriedumā krimināllietā Nr.11092141012. Minētajā spriedumā tiesa tieši norāda, ka savas vainas pilnīga atzīšana un izdarītā nožēlošana, „pati par sevi nav pamats automātiski to atzīt par mīkstinošu apstākli saskaņā ar 47.panta otro daļu”, tādēļ tas tiek novērtēts tikai par apsūdzētā personību pozitīvi raksturojošu apstākli, kas kopā ar piekrišanu izskatīt krimināllietu bez pierādījumu pārbaudes izdarīšanas un sadarbošanās ar procesa virzītāju vienkāršāka procesa veida izvēlē, kļuva par argumentu, lai noteiktu sodu „piespiedu darba veidā zem panta sankcijā paredzētās vidējās soda robežas”.³⁰²

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments, 2007.gada 24.maija lēmumā lietā Nr.SKK-304/07 norāda, ka saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta otro daļu tiesai ir tiesības atzīt kā atbildību mīkstinošu apstākli savas vainas atzīšanu un izdarītā nožēlošanu, nesaistot to ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 1.punktu.³⁰³ Tādējādi tiesa atbilstoši savai pieredzei un pārlicēbai, vērtējot lietas faktiskos apstākļus un īpašu nepieciešamību soda individualizācijā, panākot taisnīgu noregulējumu, pārsvarā lemj par atbildību mīkstinošo apstākļu klāsta palielinājumu. Tomēr apstāklim pēc sava satura jāatbilst Krimināllikuma 47.panta jēgai un tas nav vērtējams kā personību raksturojošais apstāklis.³⁰⁴

Līdzīga apstākļa izpratne ar Lietuvu konstatējama **Krievijas Federācijas, Kazahstānas un Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksos, kuros papildus visiem minētiem aspektiem mīkstinoša nozīme piešķirta arī sniegtai palīdzībai noziedzīgā ceļā gūtas mantas atrašanās noskaidrošanā. Savukārt **Austrijas** kriminālkodeksā, pirmkārt, ir paredzēts, ka persona pati pieteikusies par vainīgu, kaut viegli varēja noslēpties, vai bija acīmredzami, ka viņu neatradīs (KK 34.§ pirmās daļas 16.punkts). No tā būtu secināms, ka pieteikšanās ir personas brīvprātīga izvēle un vēlme uzņemties atbildību par izdarīto, kaut gan pēc lietas apstākļiem un situācijas ir pamats uzskatīt, ka pastāv reāla iespēja izvairīties no soda. Otrkārt, paredzēts mīkstināt sodu, ja persona vaļširdīgi atzīst sevi par vainīgu vai ar savu liecību palīdzību būtiski sekmē patiesības noskaidrošanu. **Dānijas** kriminālkodeksā „pieteikšanās” jēdziena vietā lieto vārdu „padevies”, tādējādi vienlaikus nepieciešams lai viņš būtu brīvi un labprātīgi padevies un atzinis savu vainu

³⁰² Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2014.gada 29.janvāra spriedums krimināllietā Nr.11092141012.; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2013.gada 29.novembra spriedums lietā Nr. K32-0369-13/7, krimināllietā Nr.11092048113.; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2013.gada 13.novembra spriedums lietā Nr. K32-0391-13/7, krimināllietā Nr.11520019813.

³⁰³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 24.maija lēmums lietā Nr.SKK-304/07.

³⁰⁴ Turpat.

(KK 82.§ 9.punkts).³⁰⁵ Šveices kriminālkodekss paredz tikai vienu apstākļa aspektu, proti, personas aktīva nožēlošana, kas izpaužas pieprasītā kaitējuma atlīdzināšanā (KK 48.panta d.daļa).

Jāsecina, ka pētāmā apstākļa mīkstinoša nozīme ir visplašākā Baltkrievijas Republikas un Austrijas kriminālkodeksos, savukārt, pārējās valstīs galvenokārt sastopam apstākļa kombināciju ar citiem tuviem mīkstinošiem aspektiem, kuriem Krimināllikuma izpratnē atvēlēta patstāvīga nozīme. Izvērtētie Krimināllikuma grozījumi galvenokārt izceļas ar lielāku konkretizācijas pakāpi saistībā ar šo mīkstinošu apstākli, kas negatīvi ietekmēs soda individualizācijas gaitu, jo tie vairo formālu likuma pieeju, paredzot apstākļa komponentu detalizētu atbilstību rakstiskiem nosacījumiem, un būtiski ierobežojot apstākļa atzīšanas procesu, ja pietrūkst kādas sastāvdaļas. Krimināllikuma 47.panta otro daļu nav iespējams piemērot bez paplašināta interpretējuma, jo „par atbildību mīkstinošu apstākli var atzīt arī citu ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu saistītu apstākli”, bet noziedzīgs nodarījums ir četru savstarpējo elementu rezultāts³⁰⁶ un apstāklis tieša veidā nevar būt vienlaikus saistīts ar tiem. Līdz ar to mīkstinošais apstāklis ar pašu noziedzīgo nodarījumu vienmēr saistīts pastarpinātā veidā, turklāt jābūt nostiprinātai cēloņsakarībai [**apstāklis – noziedzīga nodarījuma sastāva elements** (aplūkotā gadījumā ir subjekts) - **noziedzīgais nodarījums**]. Apstāklim, lai tas tiktu atzīts par mīkstinošu, kaut kādā mērā jāietekmē arī pašu noziedzīgo nodarījumu, ja tomēr tas iestājas vēlāk, pēc noziedzīgas darbības izdarīšanas, tad acīmredzami cēloņsakarība neveidojas un neeksistēja saite starp **apstāklis - noziedzīga nodarījuma sastāva elements**.

Tomēr jākonstatē, ka tiesu praksē Krimināllikuma 47.panta otras daļas piemērošanā būtiskas izmaiņas nav notikušas, tas arī ir saprotams, un it īpaši, ja pirmās instances tiesa neatzīst savas vainas atzīšanu un izdarīto nožēlošanas apstākli, tas kļūst par vērā ņemamu argumentu apelācijas instancē, kas redzams piemēram, Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 21.janvārā spriedumā krimināllietā Nr. 11181034213. Šajā nolēmumā Krimināllietu tiesas kolēģija nonāca pie sekojoša secinājuma: „apsūdzētā vaļsirdīga vainīguma atzīšana un daļēja atteikšanās no procesuālajām tiesībām, bija priekšnoteikums vienkāršotam procesa veidam, lai apsūdzētajam piespriestu sodu, nepierādot vainīgumu, kas procesu darīja ātru un ekonomisku. Tāpēc, ja notiesājoša sprieduma pamatā ir: apsūdzētā vaļsirdīga vainīguma atzīšana, pieteikšanās par vainīgu vai viņa liecības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļiem un izdarītā

³⁰⁵ Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].; Dānijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 298.lpp.

³⁰⁶ Angloamerikāņu tiesību saimes valstīs nodarījuma sastāvu galvenokārt aplūko kā divu nodarījuma pamatpazīmju *actus reus* un *mens rea* kopu. Par šādas sistēmas lietderīgumu izteicies arī A.Kozlovs, motivējot nozieguma sastāva pazīmju vietā analizēt divus pamatelementus – objektīvo un subjektīvo pusi. Козлов А.П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2004, с.187-189.; Beļska A. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse ASV un Latvijas krimināltiesībās. Jurista vārds, 2008. 19.augusts, Nr.31 (536), 1.-6.lpp.; Clarkson C.M.V. Understanding Criminal Law. London: Fontana, 1995., p.53.-63.

nožēlošana, šādi apstākļi tiesai ir jāatzīst par atbildību mīkstinošiem apstākļiem, saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta pirmo vai otro daļu, un jāņem vērā, apsūdzētajam nosakot soda mēru un izraugoties soda veidu. Turklāt, nosakot apsūdzētajam soda mēru, tiesas rīcība – ņemt vērā, ka apsūdzētais pilnīgi atzina savu vainu un nožēloja izdarīto, neatzīstot šādu apsūdzētā rīcību un attieksmi pret apsūdzību un nodarījuma sekām par atbildību mīkstinošo apstākli Krimināllikuma 47.panta otrās daļas izpratnē, soda mēra izraudzīšanu padara par subjektīvu, nevis par Krimināllikuma 46.panta prasībām atbilstošu”.³⁰⁷

Autors pievienojas Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta viedoklim, ka, ja nav notikusi personu pieteikšanās, bet ir pārējie elementi, tas būtu atzīstams par mīkstinošu apstākli, arī savas vainas daļēja atzīšana atsevišķos gadījumos ir pietiekams pamats soda mīkstināšanai. Tomēr, runājot par vainas daļēja atzīšanas faktu un tā izvērtējumu atbildību mīkstinošo apstākļu kontekstā, nevar nepamanīt atšķirīgo, savstarpēji konkurējošo, teorētisko pieeju eksistencei. Ja vienu no pieejām lielākoties varam saistīt un aplūkot caur normas priekšrakstu formālo jeb objektīvo uztveres pozīciju, tad otro pieeju galvenokārt jāsaieta ar pragmatismu, kas integrēts subjektīvā vērtējuma elementā. Tiesu praksē neapšaubāmi liela nozīme ir objektivitātes kritērijam, tādēļ vainas daļēja atzīšana pārsvarā nav aplūkojama kā patstāvīgs atbildību mīkstinošs apstāklis, jo ir ļoti grūti teorētiski pamatot un pierādīt atzītās vainas daļas nozīmīgumu izlemjamajā lietā, ja kopumā šī persona noliedz savu vainu un pat sniedz nepatiesas ziņas. Šajā gadījumā vainas daļēja atzīšana ar nepatiesu vai pretrunīgu liecību sniegšanu noteikti nevar būt aplūkojama kā atbildību mīkstinoša apstākļa sastāvdaļa.

Turpretī, novērtējot apstākli no otras pozīcijas jeb sasaistot apstākļa nozīmi ar pragmatiskumu, gala rezultāts var būt cits. Tādēļ savas vainas daļēja atzīšana ir vērtējama kā mīkstinošs aspekts vien tiktāl, cik to ļauj proporcionālā attiecība pret Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 1.punktu. Rezultātā varam konstatēt, ka šim aspektam ir niecīga atbildību mīkstinoša nozīme, tādēļ vainas daļēja atzīšana nevar būt uztverama kā pilnvērtīgs atbildību mīkstinošs apstāklis tā klasiskajā izpratnē, kam piemīt acīmredzama sodu mazinoša funkcija. Lietderīgu apsvērumu dēļ vainīgajam tomēr vēlams sodu mīkstināt, bet samērīgi ar atzīto vainas daļu, kam provizoriski ir lielāka nozīme, nosakot sodu par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, un gandrīz nav nozīmes, lemjot par soda apmēru kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu lietās. Piemērojot šo apstākli, vienlaikus ir nepieciešams ierobežot tā nekonsekventu izpratni, kad to cenšas pārvērst par vienu no lietā nepieciešamajiem apstākļiem, kas tiesnesim ļauj piemērot Krimināllikuma 49.panta nosacījumus jeb atļauj noteikt sodu, kas ir zemāks par konkrētu

³⁰⁷ Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 21.janvāra spriedums krimināllietā Nr. 11181034213.; Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 16.janvāra spriedums krimināllietā Nr. 11181193112. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. KA04-0784-13/11, krimināllietā Nr. 11819004210.; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 11.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-J-8/2013, krimināllietā Nr. 11390099006.

noziedzīgu nodarījumu paredzēto minimālo robežu. Tādēļ jākonstatē, ka tikai vainas daļēja atzīšana procentuālā līmenī nerasniedz pat pusi no pilnvērtīga atbildību mīkstinoša apstākļa. Saistībā ar to ir jāizsaka pieņēmums, ka lietderīgu apsvērumu dēļ Krimināllikuma 49.pantu vēlams izprast un saistīt vien ar likumā tieši reglamentētiem atbildību mīkstinošiem apstākļiem, kas būtiski atvieglotu likuma normu izpratni un sabalansētu soda noteikšanas kārtību.

Atgriežoties pie aplūkojamā atbildību mīkstinošā apstākļa izpratnes, ir vērts atzīmēt, ka ikkatrā tiesu spriedumā neatkarīgi no izskatāmo lietu kategorijas un veiktās kvalifikācijas ir sastopama norāde uz apstākļa īpašo mīkstinošo nozīmi, un pats apstākļis patiešām vairumā gadījumu ir izmantots kā arguments soda mīkstināšanai, vien atsevišķos, drīzāk, izņēmuma gadījumos tas ir pamatoti noraidīts. Izteikta apgalvojuma patiesumu apstiprina arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2014.gada tiesu prakses apkopojums krimināllietās par cilvēku tirdzniecību, kurā tieši izcelta doma, ka „...saskaņā ar KL 47.panta otro daļu par atbildību mīkstinošu apstākli tiek atzīta vaļširdīga atzīšanās un izdarītā nožēlošana, kas pēdējos gados ir neiztrūkstošs atbildību mīkstinošs apstākļis visās pētītajās lietu kategorijās, ko, domājams, lielā mērā nosaka iespēja lietas izskatīšanai, neveicot pierādījumu pārbaudi, ko tiesa ņem vērā pie soda noteikšanas.”³⁰⁸

Tādēļ jākonstatē, ka tiesu prakses analīze liecina par apstākļa nozīmes devalvēšanu, kas ir novērota pēdējo desmit gadu garumā. Tomēr vienlaikus jāatzīst, ka ar tiesu spriedumu digitalizāciju un to satura publisku pieejamību novērojama arī tik nepieciešama pozitīva tendence kā pētāmā apstākļa nekonsekventas izpratnes un tā piemērošanas kļūdu novēršana. Domājams, ka nākotnes prognoze par apstākļa nozīmes attīstību, ja argumentācijā būs izmantota viena no iepriekš aplūkotajām pieejām, izskatās visnotaļ cerīgi, taču, lai nerastos kolīzija starp praktisko piemērošanu un teorētisko regulējumu, autors iesaka svītrot pretrunīgo Krimināllikuma 47.panta otrās daļas precizējumu vai vismaz būtiski paplašināt tā reglamentēto robežu, ietverot norādi nevis uz noziedzīgo nodarījumu, bet uz izlemjamo lietu. Tādējādi tiktu paredzēts, ka cēloņsakarība tiek izvērtēta nevis noziedzīgas darbības kontekstā, bet gan kādā sabiedriski svarīgā aspektā, šajā gadījumā runa ir jau par personas savas vainas apzināšanu, vēlmi laboties, būt noderīgam sabiedrībai u.tml. Pašreizējais formālais likuma regulējums neļauj atsevišķi nozīmīgam aspektam piešķirt atpakaļejošu spēku, „sasaistot” ar noziedzīgo nodarījumu, būtiski ierobežojot soda individualizācijas principa īstenošanu, nepievēršot pietiekamu uzmanību arī pārējiem cilvēktiesību svarīgiem aspektiem.

³⁰⁸ Tiesu prakse krimināllietās par cilvēku tirdzniecību. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2014. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2015.gada 30.maijā].

3.2.2. Vainīgā aktīva rīcība noziedzīgā nodarījuma atklāšanā un izmeklēšanā

Krimināllikums par atbildību mīkstinošiem apstākļiem atzīst vainīgā aktīvo rīcību, veicinot noziedzīga nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu, ka arī vainīgā pūles sekmēt citas personas nozieguma atklāšanu (KL 47.panta pirmās daļas 2., 4.punkts). Šie ir patstāvīgi mīkstinošie apstākļi, kas nav tieši saistīti ar noziedzīgo nodarījumu, bet raksturo vainīgo personu, īpaši viņas pūles samazināt izmeklēšanas slogu, ekonomējot laiku, būt derīgai sabiedrībai, atklājot citu personu izdarītus noziegumus.

Vainīgā aktīva rīcība var izpausties kā jaunas informācijas sniegšana pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm, kurai ir pierādījuma nozīme lietas izmeklēšanā. Informācijai jāattiecas uz būtiskiem noziedzīga nodarījuma apstākļiem, tajā skaitā dalībnieku un līdzdalībnieku noskaidrošanu, noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas rīku vai noziedzīgā kārtā iegūto priekšmetu slēptuves uzrādīšanu un to izdošanu, kā arī noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas gaitas veicināšanu citā veidā. Daļējas informācijas sniegšana vai liecību vairākkārtīga grozīšana, vai savstarpēji pretrunīgo vai nesavlaicīgi sniegto ziņu papildināšana bez objektīviem iemesliem, kas traucē un pagarina izmeklēšanas gaitu, nav uzskatāma par atbildību mīkstinošu apstākli, bet vērtējama par sliktu personai.³⁰⁹ Noziedzīga nodarījuma atklāšanas veicināšana var izpausties arī brīvprātīgā un savlaicīgā piekrišanā nepieciešamiem izmeklēšanas pasākumiem, piemēram, liecību pārbaudē uz vietas, izmeklēšanas eksperimentā un citās darbībās, kā arī viņa aktīvā piedalīšanās, kas sekmē pārbaudāmo lietas apstākļu noskaidrošanu.³¹⁰

Vainīgā pūles sekmēt citas personas nozieguma atklāšanu var izpausties gan informācijas un liecību sniegšanā par notikušām vai plānotām darbībām/bezdarbību, kas saskaņā ar Krimināllikumu tiek klasificēti kā noziegumi, gan arī kā aktīva piedalīšanās operatīvos un izmeklēšanas pasākumos, ko, iepriekš saskaņojot, veic tiesībsargājošas iestādes. Veiktās darbības vai informācijas sniegšana par citas personas noziegumu var būt gan saistītas ar pašas personas izdarītu noziegumu, gan būt saistītas ar pavisam citu noziegumu.³¹¹ Tomēr sniegtajām ziņām jābūt patiesām, jo pretējā gadījumā saskaņā ar Krimināllikumu tas jāvērtē kā atbildību pastiprinošs apstāklis; ziņām jābūt derīgām, tās tieši sekmē cita nozieguma atklāšanas gaitu; tām jābūt arī savlaicīgi sniegtām, vainīgajam jāapzinās, ka šī informācija tiesībsargājošām iestādēm nav zināma, vai, piemēram, sniegtās ziņas ļauj novērst noziedzīga nodarījuma seku, it īpaši smagu seku, iestāšanās iespēju. Pie tam, ziņu sniegšana nevar būt saistīta ar personas juridiskā pienākuma

³⁰⁹ Plašāk sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 12.martā lēmums lietā Nr. SKK-32/07.

³¹⁰ Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr. KA06-0004-14/6, krimināllieta Nr. 11810036608.

³¹¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 387.lpp.; Sk. arī Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 17.marta spriedums lietā Nr. K29-052/14, krimināllieta Nr. 11088113413.

izpildi, kas nostiprināts Krimināllikuma 315.pantā, ziņot, ja ir droši zināms, ka tiek gatavots vai izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums, un, ja tas jau ir zināms tiesībsargājošām iestādēm, un veido jauna noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi. Jāievēro, ka neziņošana ir tīšs noziegums. Persona pietiekami konkrēti apzinās smaga vai sevišķi smaga nozieguma faktiskos apstākļus un kaitīgumu, bet vēlas noklusēt to. Personas psihiskā attieksme pret to, kāda smaguma ir slēpjamais noziegums, parasti izpaužas pieļāvumā, ka tas ir smags vai sevišķi smags.³¹² Tādējādi šajā gadījumā savlaicīgi nesniegtas ziņas jāvērtē atbilstoši noziedzīgu nodarījumu kopības noteikumiem, un pat pastāv iespēja, ka neziņošana būs pēc kaitīguma pakāpes smagāka, nekā pirmais personas likumpārkāpums. Vainīgajam ir iespēja brīvprātīgi ziņot par notikušiem citu personu kriminālpārkāpumiem un arī sniegt palīdzību to atklāšanā, tomēr tas neietilpst pētāmā mīkstinošā apstākļa saturā, un tiesa vairs nevar atzīt to par mīkstinošu.³¹³

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2008.gada 18.augustā piekrīt krimināltiesību teorijā paustai nostājai un lietā Nr.SKK-461/08 atzīst, ka: „Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 2.punktā paredzētā aktīvā rīcība, veicinot noziedzīga nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu, var izpausties tādējādi, ka vainīgais sniedz pirmstiesas izmeklēšanas iestādēm informāciju, kura tām nebija zināma”.³¹⁴ Šīs formulējums pieļauj samērā plašas interpretējumu iespējas, tamdēļ Senāta Krimināllietu departaments 2011.gada 14.decembra lietā Nr.SKK-620/11, vēlreiz sniedza savu skaidrojumu attiecībā uz Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 2.punktu, nedaudz sašaurinot un precizējot iepriekš pausto pozīciju, tieši norādot, ka apstākļa jēga – atzīstama nevis vienkārši vaļsirdīga atzīšanās izdarītajā un piedalīšanās ar to saistītās izmeklēšanas darbībās, bet gan vainīgās personas aktīva rīcība, kuras rezultātā izmeklēšanas iestādes ieguvušas informāciju, kura tām iepriekš nebija zināma un kurai ir bijusi nozīme noziedzīga nodarījuma atklāšanā un izmeklēšanā.³¹⁵

Tādēļ jāpiekrīt Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 7.janvārā spriedumā lietā Nr. K04-211-14/31 izteiktam apgalvojumam, ka „nav pamata apmierināt aizstāves apelācijas sūdzībā norādīto, ka par atbildību mīkstinošu apstākli, saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 2.punktu, būtu atzīstams tas, ka /pers. E/ ir aktīvi veicinājis noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu. Tas fakts, ka apsūdzētais /pers. E/ ir atzinis savu vainu noziedzīga

³¹² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 256.lpp.

³¹³ Saskaņā ar grozījumiem Krimināllikumā, kas stājas spēkā 2013.gadā 1.aprīlī, reglamentēts, kā „*nosakot sodu, par atbildību mīkstinošu apstākli var atzīt arī citu ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu saistītu apstākli, kurš šajā likumā nav paredzēts*”. Sniegtās ziņas par citu personu kriminālpārkāpumiem nav saistītas ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu, tādēļ tās nevar veidot mīkstinošu apstākli atbilstoši šīs normas prasībām. Sk. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202 (4805).

³¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 18.augusta lēmums lietā Nr.SKK-461/08.

³¹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011.gada 14.decembra lēmums lietā Nr.SKK-620/11.

nodarījuma izdarīšanā, sniedzis liecību un lūdzis neveikt pierādījumu pārbaudi lietā pats par sevi nav uzskatāms par aktīvu noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas veicināšanu. Minētie apstākļi jau ir atzīti par atbildību mīkstinošu apstākļi apbilstoši Krimināllikuma 47.panta otrās daļas nosacījumiem kā vaļširdīga savas vainas atzīšana”.³¹⁶

Pēc Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2014.gada tiesu prakses apkopojuma datiem krimināllietās par cilvēku tirdzniecību, kā arī krimināllietās par mantas iznīcināšanu un bojāšanu, ir secināms, ka šis ir otrais tiesu praksē visbiežāk piemērojamais atbildību mīkstinošais apstākļis. Tomēr šajos pētījumos vairākkārt izteiktas pamatotas bažas par apstākļa būtību, tieši norādot, ka „vairākos tiesu nolēmumos konstatēta līdz šim nemanīta radoša pieeja atbildību mīkstinošu apstākļu konstatēšanā, proti, atsaucoties uz KL 47. panta otro daļu, par atbildību mīkstinošu apstākļi tiek atzīts tas, ka apsūdzētais ir aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanu.”³¹⁷ „Tā kā daudzas lietas izskafītas, neveicot pierādījumu pārbaudi, izsecināt, kā šīs aktivitātes ir izpaudušās, nav iespējams, un tikai vienā nolēmumā ir atsauce uz uzzīņu, kas to apstiprina. Tajā pašā laikā no tiesas konstatētā redzams, ka lielākoties cilvēku tirdzniecības noziegumi atklāti akceptētā operatīvā eksperimenta plānoto pasākumu laikā un apsūdzētajiem te nav nekādu „nopelnu”.”³¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments vienlaikus atzīst, ka problēmas tiesu praksē rodas nevis ar šā apstākļa izpratnes niansēm, bet situācijās, kad mēģina piemērot Krimināllikuma 49. vai 55.pantā noteikto regulējumu. Tādēļ vēlams vismaz teorētiskā līmenī ierobežot iespēju atsaukties uz Krimināllikuma 49. un 55.pantu cerībā, ka tas palīdzēs sabalansēt soda noteikšanas kartību un novērsīs kļūdas apstākļu izpratnē, tomēr tas pagaidām jāatstāj pašu tiesnešu kompetencē, vien iesakot tiem, spriedumu motīvu daļā obligāti iekļaut izvērstāku argumentāciju pirms kāda svarīga aspekta atzīšanas, lai nepieļautu situāciju, kad sabiedrībā ar mediju palīdzību tiek veidots viedoklis par taisnīgāka soda izvēli, kas ir pavisam atšķirīgs no realitātes.

Ņemot vērā mīkstinoša apstākļa atzīšanu noziedzīgos nodarījumos, nevar nepamanīt tā būtisku īpatsvaru krimināllietās, kurās ir vairāki apsūdzētie, taču visretāk tas sastopams, izvērtējot kriminālpārskatījumu gadījumus. No racionālā un drošību teoriju viedokļa tas skaidrojams ar soda neizbēgamības raksturu, kas pamatoti uzskatāms par vienu no svarīgākajiem soda mērķiem. Tādēļ šis atbildību mīkstinošais apstākļis dominē noziedzīgajos nodarījumos, kas saistīti ar narkotisko un psihotropu vielu apgrozību, kontrabandas gadījumiem, kā arī ar jau pieminēto cilvēku tirdzniecību,

³¹⁶ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 7.janvāra spriedums lietā Nr. K04-211-14/31, krimināllieta Nr. 11516003312.; Krāslavas rajona tiesas 2013.gada 21.oktobra spriedums lietā Nr. K18-0079-13, krimināllieta Nr. 15830202111.

³¹⁷ Tiesu prakse krimināllietās par cilvēku tirdzniecību. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2014. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2015.gada 30.maijā]; Sk. Tiesu prakse krimināllietās par mantas iznīcināšanu un bojāšanu. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2014. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2015.gada 30.maijā].

³¹⁸ Turpat.

tā dēvēto personas savervēšanu un nosūtīšanu ar tās piekrišanu seksuālai izmantošanai, un arī citiem līdzīgiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kuros no sabiedrības drošības viedokļa vēlams nevis sodīt atsevišķu personu, bet panākt lai ikviens, kurš ir iesaistīts nelegālajā darbībā, nespētu izvairīties no soda saņemšanas. Vainīgā sniegtā informācija un aktīva piedalīšanās noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanā ļauj tiesībsargājošajām iestādēm iegūt papildu zināšanas par konkrēta nodarījuma izdarīšanas aspektiem, kam var arī nebūt izšķirošas nozīmes nedz kvalifikācijā, nedz noziedzīgā nodarījuma sastāva izvērtēšanā. Tomēr šī informācija ar apsūdzētā praktiskiem piemēriem/padomiem ļauj tiesībsargājošajām iestādēm savlaicīgi izstrādāt operatīvo pasākumu plānu un veikt korekcijas taktikā. Pilnīgi iespējams, ka sniegtajai informācijai var būt ierobežotas pieejamības saturs, tādēļ nav ieteicams atspoguļot to tiesu spriedumā.

Konstatējams, ka aplūkojamā apstākļa mīkstinošā nozīme ir ļoti atkarīga no lietderīguma koeficienta, un, ja sniegta būtiska informācija par jaunajām metodēm noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, trūkumiem aizsardzībā vai pēdu slēpšanā, tad šis koeficients ir augstāks nekā gadījumos, kad apsūdzētā ziņas un rīcība vien paātrina lietas izmeklēšanu. Tādēļ provizoriski apstākļa lietderīgums ir ļoti augsts, izmeklējot nodarījumus, kas saistīti ar finanšu instrumentu vai līdzekļu neatļautu apgrozību, un visnotaļ zems, vērtējot atsevišķus kriminālpārkāpumus, piemēram, tos, kas saistīti ar dzīvnieku turēšanas noteikumu pārkāpšanu, aizbildņa tiesību ļaunprātīgu izmantošanu vai citos gadījumos, kas pēc būtības neprasa ilgstošu komplicētu procesuālo darbību veikšanu.

Igaunijas Sodu kodeksā, **Lietuvas**, **Austrijas**, **Krievijas Federācijas**, **Ukrainas Kazahstānas**, **Uzbekistānas Republikas** un **Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksos personu aktīva rīcība vainojamā nodarījuma atklāšanas veicināšanā tiek saistīta ar savas vainas atzīšanu un nožēlošanas apstākli, kas jau aplūkots iepriekš, tādēļ tas uzskatāms par vienu mīkstinoša apstākļa aspektu, un tikai **Baltkrievijas Republikas** kriminālkodeksā tas izdalīts atsevišķi, apveltot to ar patstāvīgu atbildību mīkstinoša apstākļa nozīmi (KK 63.panta pirmās daļas 3.punkts).

Tomēr jāpiezīmē, ka vainīgā pūles sekmēt citas personas nozieguma atklāšanu, kā atbildību mīkstinošs apstāklis, izņemot vainojamā nodarījumā dalībnieku vai līdzdalībnieku noskaidrošanu, nav sastopams lielākajā daļā citu valsts kriminālkodeksu un, arī Latvijas teritorijā iepriekš šim aspektam nekad nebija piešķirta atbildību mīkstinoša apstākļa nozīme. Šādu nostāju var raksturot no divām pretējām pozīcijām. Pirmā pozīcija saistīta ar sabiedriskās iekārtas tiesiskuma un labklājības eksistenci, kurā tā dalībniekiem ir morāls un pat juridisks pienākums ziņot tiesībsargājošām iestādēm par notikušiem likuma pārkāpumiem, tādēļ nav loģiski tiesiska pamata vienkārša pienākuma izpildei piešķirt atbildību mīkstinoša apstākļa nozīmi. Otra pozīcija, savukārt, balstās uz morāli ētiskiem un humāniem apsvērumiem, neprasot sabiedrības loceklim obligāti ziņot par mazāk kaitīgiem likumpārkāpumiem, tādējādi netieši sekmējot sabiedrības saliedētību, savstarpējo paškontroli un tiesiskās apziņas stiprināšanu situācijas vērtēšanā un labprātīgā ziņošanā.

Labprātīga ziņošana par notikušiem likuma pārkāpumiem ar nelielu kaitīguma pakāpi³¹⁹ nevar īstenoties piespiedu kārtā, kad persona, paredzama soda samazinājuma dēļ, sniedz būtisku informāciju par radniekiem, draugiem, darba kolēģiem. Ja saskaņā ar Krimināllikuma 22.panta otro un trešo daļu, par neziņošanu neatbild noziegumu izdarījušās personas saderinātais, laulātais, vecāki, bērni, brāļi un māsas, vecvecāki un mazbērni, kā arī likumā noteiktajos gadījumos neatbild arī citas personas, tad saskaņā ar pētāmo atbildību mīkstinošo apstākli, jebkuras sniegtas derīgas ziņas ir tikai apsveicamas, pat tad, ja vainīgajam soda samazinājums tiek apmainīts pret viņa ģimenes labklājību. No tā būtu secināms, ka apstākļa, kas saistīts ar vainīgā sniegto palīdzību citas personas nozieguma atklāšanā, iekļaušana atbildību mīkstinošo apstākļu klāstā, no morāli ētiska viedokļa nav apsveicama, daudz pieņemamāks risinājums būtu saistīts ar tā izslēgšanu no definētiem apstākļiem.

3.2.3. Nodarītā zaudējuma atlīdzināšana

Krimināllikumā ir paredzēts mīkstināt atbildību par nodarīto zaudējumu labprātīgu atlīdzināšanu cietušajam vai radītā kaitējuma novēršanu (KL 47.panta pirmās daļas 3.punkts). Latvijas kriminālkodeksā šis apstāklis bija ievietots pirmajā vietā, uzsverot tā nozīmes neapšaubāmu ietekmi uz piespriežamā soda lielumu. Mīkstinoša apstākļa nozīme cieši saistīta ar taisnīguma nodibināšanu, panākot sākumstāvokļa atjaunošanu vai situācijas pasliktināšanas iespējas nepieļaušanu, ko aizskar noziedzīgs nodarījums. Pēc O.Rudzīša uzskatiem, šis apstāklis izpaužas gadījumos, piemēram, kad vainīgā persona sniedz cietušajam palīdzību pēc miesas bojājumu nodarīšanas, atdod nozagto mantu, kompensē ar noziegumu nodarītos zaudējumus. Nosakot sodu un piemērojot šo atbildību mīkstinošo apstākli, tiesai jāņem vērā, vai nodarītie zaudējumi atlīdzināti pilnīgi vai daļēji, kādā lietas stadijā vainīgais to izlēmis, vai darījis to pēc paša ierosmes vai jurisdikcijas iestāžu pamudināts.³²⁰ Ar zaudējuma un nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu jāsaprot ne tikai iepriekšējā faktiskā stāvokļa atjaunošanu, kad personai atdota nozagtā manta, salabota sabojātā lieta, naudā atlīdzināti ārstniecības izdevumi, bet arī ir konstatējama vainīgā vēlme atlīdzināt cietušajam ar noziedzīga nodarījuma radīto morālo kaitējumu, radušās grūtības vai atrautās peļņas atlīdzība. Lai atzītu šo apstākli par atbildību mīkstinošu, nav tik svarīga cietušā atlīdzināšanas taisnīguma un sniegtās palīdzības apjomā izjūta, bet gan jākonstatē reāli nodarītā zaudējuma pilnu

³¹⁹ Līdz 2013.gada 1.aprīlim, gada laikā izdarīts atkārtots administratīvs pārkāpums, atbilstoši Krimināllikuma strukturāli varēja veidot gan kriminālpārkāpumus, piemēram, par nelikumīgu alkoholisko dzērienu iegādāšanos, ja tā izdarīta atkārtoti gada laikā (KL 221.²pants), gan mazāk smagus noziegumus, piemēram, 233.panta pirmās daļas izpratnē, kad tiek pārkāpti šaujamieroča vai šaujamieroča munīcijas realizēšanas noteikumi (kuri iekļaujami administratīvi sodāmo nodarījumu kārtā) atkārtoti gada laikā. Personu apzināta liecība par mazāk smagu noziegumu iekļaujama atbildību mīkstinošo apstākļu starpā. Pēc Krimināllikuma grozījumu spēkā stāšanās, administratīvas atkārtotības jēdzienu, galvenokārt nomaina būtiska kaitējuma jēdziens, ko var novērtēt, tikai veicot speciālas izmeklēšanas un pierādīšanas darbības. Savukārt, attiecībā uz šaujamieroču noteikumu pārkāpšanu un virkni citos gadījumos administratīva atkārtotība pilnība ir dekriminālizēta.

³²⁰ Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982, 149.lpp.

atlīdzināšanu, apvienojot to ar vainīgās personas vēlmi izprast sava nodarījumā netiešas sekas un apņemšanos, savas iespējas robežās, tās segt. Par zaudējuma atlīdzināšanu var atzīt arī cietušā un vainīgā savstarpējo vienošanos – līgumu³²¹, pēc kura vainīgā persona apņemas un pilda noteiktas darba saistības, aizvieto vai labo bojātu lietu, labprātīgi sedz ārstniecības vai bērnu izmaksas, kā arī sniedz materiālo vai cita veida atbalstu cietušā vai bojā gājušās personas ģimenes locekļiem.

Šis atzinums kā mīkstinoša apstākļa pamatojums guva plašu atbalstu arī tiesu praksē. Tā, piemēram, Krāslavas rajona tiesa 2015.gada 15.aprīļa spriedumā atzīst par apsūdzētā atbildību mīkstinošu apstākli labprātīgu ar noziedzīgo nodarījumu radītā kaitējuma novēršanu, tas ir, apsūdzētais atlīdzināja cietušajam ārstēšanās izdevumus vairāk kā 500 *euro* apmērā.³²² Citā spriedumā tā pati tiesa par mīkstinošu apstākli atzīst labprātīgu valstij nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu, kura izpaudusies akcīzes un pievienotās vērtības nodokļa samaksāšanā (Krāslavas rajona tiesas 2015.gada 29.maija spriedums, krimināllieta Nr. 15890002615.³²³ Savukārt Jelgavas tiesa 2015.gada 25.maija spriedumā lietā Nr. K15-0217-15/7, par pētāmo apstākli atzīst daļēju ar noziedzīgo nodarījumu radīto kaitējumu atlīdzināšanu.³²⁴

Tādēļ ir konstatējams, kā tiesu praksē atbildību mīkstinošu apstākli, to, ka vainīgais labprātīgi atlīdzinājis cietušajam ar noziedzīgo nodarījumu radītus zaudējumus vai novērsis radītā kaitējuma sekas izprot daudz plašākā nozīmē, par obligātu prasību neuzskatot kaitējumā pilnu atlīdzināšana līdz tiesu sprieduma taisīšanas brīdim, jo kaitējumu segšana var izstenoties arī ilgākā laiku posmā. Kā pierādījums iepriekšminētajam, liecina arī Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 12.jūnija spriedums. Spriedumā, Krimināllietu tiesas kolēģija, apelācijas kārtībā izskatot lietu saistītu ar prettiesisku personas nonāvēšanu aiz neuzmanības, par atbildību mīkstinošu apstākli atzina daļēju kaitējuma atlīdzināšanu bojā gājušā radniekam³²⁵, motivējot pozīciju ar to, ka „saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 527.panta prasībām un Krimināllikuma 46.panta trešās daļas prasībām, tiesai bija jāizvērtē apsūdzētā rīcību, kas izpaudās daļējā radītā kaitējuma atlīdzināšanā cietušajai /pers. H/, jo, lai, saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 3.punktu, šādu apsūdzētā rīcību atzītu par atbildību mīkstinošo apstākli, nav svarīgi, kādu nodarītā kaitējuma daļu apsūdzētais cietušajai atlīdzinājis, noteicošais ir, ka apsūdzētais ir sācis atlīdzināt.”³²⁶ Tomēr ir svarīgi atzīmēt, ka šim spriedumam, atbildību mīkstinoša apstākļa izpratnes noskaidrošanā ir pretstatāms Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta

³²¹ Maizītis J. Vai vienošanās process ir līgums? Grām.: Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjaudājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 86.-91.lpp.

³²² Krāslavas rajona tiesas 2015.gada 15.aprīļa spriedums, krimināllieta Nr. 11903035214.

³²³ Krāslavas rajona tiesas 2015.gada 29.maija spriedums, krimināllieta Nr. 15890002615.

³²⁴ Jelgavas tiesas 2015.gada 25.maija spriedums lietā Nr. K15-0217-15/7, krimināllieta Nr. 11221136014.

³²⁵ Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 95.panta trešās daļas nosacījumiem, par cietušo kriminālprocesā var būt pārdzīvojušais laulātais, kāds no mirušā augšupejošiem vai lejupejošiem radniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu līnijas radnieks, gadījumos, kad cietušā persona ir mirusi.

³²⁶ Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 12.jūnija spriedums, krimināllieta Nr. 11181109613.

2014.gada 25.martā pieņemts lēmums lietā Nr. SKK-0163-14, kurā „Augstākā tiesa norāda, ka no Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 3.punkta izriet, ka likumdevējs ar šādu formulējumu norāda uz jau notikušu faktu, tas ir, ka kaitējums ir atlīdzināts pilnā mērā.”³²⁷

Kaitējuma daļēju atlīdzināšanu un panākto vienošanos par tā turpmāko atlīdzību novērtēja par atbilstošu Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 3.punktam arī Liepājas tiesa 2014.gada 21.martā spriedumā lietā Nr. K20-0114-14/1, turklāt īpaši izceļot un atzīstot par vēl vienu mīkstinošu apstākli arī izdarītāja darbības kopu, kas sastāv no: vaļširdīga atzišanās, izdarītā nožēlošana, atvainošanās cietušajam, izlīguma noslēgšana.³²⁸ Savukārt Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 2014.gada 1.septembra spriedumā lietā Nr. KA04-0803-14/31, par pētāmo atbildību mīkstinošo apstākli atzina zaudējumu atlīdzināšanu cietušajai, ko veica apsūdzētā radnieki.³²⁹

Lietuvas kriminālkodeksā paredzēts mīkstināt atbildību ne tikai par sniegto palīdzību cietušajam, bet arī par citādām vainīgā aktīvām darbībām, ar kurām novērš vai mēģināts novērst smagāku seku iestāšanos. **Dānijas** kriminālkodeksā izceļ noziedznieka brīvo un labprātīgo izraisīto briesmu novēršanu (KK 82.§ 8. un 11.punkts)³³⁰, bet **Šveicē** šo apstākli izprot kā vainīgā aktīvu nožēlošanu caur pieprasīto kaitējuma atlīdzināšanas iespēju (48.panta d.daļa). **Polijā** jāmīkstina sodu, ja panākts izlīgums starp vainīgo un cietušo, kaitējums ir atlīdzināts vai puses savstarpēji vienojas par tā atlīdzināšanas kārtību. Atsevišķi uzskata par mīkstinošu apstākli vainīgā darbību, ja viņš centās nepieļaut vai novērst kaitīgo seku iestāšanos (KK 53.pants §.2.).³³¹

Līdzīgi Latvijai un Lietuvai, apstākļa izpratne ietverta arī **Baltkrievijas Republikas, Kazahstānas, Krievijas Federācijas un Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksos, izceļot medicīniskās palīdzības sniegšanas svarīgumu. Krievijas Federācijā un Kazahstānā paredzot mīkstināt atbildību par nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu, papildus izceļ arī labprātīgu morālā kaitējuma atlīdzināšanas nepieciešamību, vai citu brīvprātīgo darbības veikšanu, ar kurām tiek segti nodarītie zaudējumi, bet Azerbaidžānā īpaši akcentē vainīgā mēģinājumu panākt savstarpējo izlīgumu ar cietušo.

³²⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 25.marta lēmums lietā Nr.SKK-0163-14, krimināllieta Nr. 11350349005; Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 11.decembra lēmums lietā Nr.SKK-0629-14, krimināllieta Nr. 11410048409.

³²⁸ Liepājas tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K20-0114-14/1, krimināllieta Nr. 11261068113.; Sk. arī Aizkraukles rajona tiesas 2013.gada 28.novembra spriedums lietā Nr. 11370048413.; Jelgavas tiesas 2014.gada 14.marta spriedums lietā Nr. K15-0292-14/7, krimināllieta Nr. 11221034914.; Saldus rajona tiesas 2013.gada 5.septembra spriedums lietā Nr. K34-0124-13, krimināllieta Nr. 11360018113.

³²⁹ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 1.septembra spriedums lietā Nr. KA04-0803-14/31, krimināllieta Nr. 11095120612.

³³⁰ Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

³³¹ Уголовный кодекс Республики Польша. Науч. ред. А.И.Лукашов, Н.Ф.Кузнецова; пер. с польского Д.А.Барилевича. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, с.71.

Uzbekistānas Republikas kriminālkodekss paredz tikai labprātīgu kaitējuma atlīdzināšanu, bet **Ukrainas** kriminālkodekss arī kaitīgo seku novēršanas iespēju. **Itālijas** un **Spānijas** kriminālkodeksos paredz, ka zaudējumu atlīdzināšanu vai seku novēršanas iespēju vainīgais var īstenot jebkurā lietas stadijā līdz sprieduma taisīšanai.

Savukārt **Igaunijas** Sodu kodeksā šis aspekts veido trīs patstāvīgus atbildību mīkstinošus apstākļus, izdalot kaitīgo seku novēršanu, kā arī palīdzības sniegšanu cietušajam tieši pēc nodarījuma izdarīšanas un nodarītā kaitējuma atlīdzināšanu (57.panta pirmās daļas 1., 2.punkts), bet, sākot ar 2007.gada 18.februāri, par atsevišķu mīkstinošu apstākli ir atzīstams arī noslēgtais izlīgums ar cietušo (KK 57.panta pirmās daļas 9.punkts).³³² Tāpat arī **Austrijā** vienlaikus eksistē divi apstākļi: pirmais saistīts ar labprātīgu atteikšanos no lielāka kaitējuma nodarīšanas, neskatoties uz to, ka bija tāda iespēja, vai ja kaitējumu ir atlīdzinājis viņš pats vai par viņu trešā persona, savukārt, otrā iekļaujot vainīgā neatlaidīgas pūles atlīdzināt nodarīto kaitējumu vai turpmāko kaitīgo seku iestāšanās novēršanu (KK 34.§ pirmās daļas 14., 15.punkts). Nav ierasts, ka par mīkstinošu apstākli tiek atzīta trešās personas darbība, kas saistīta ar zaudējuma atlīdzināšanu, tomēr arī šajā situācijā veiktai darbībai jābūt savlaicīgai un pilnīgi labprātīgai. Vainīgajam jāaplicina, kā zaudējumi segti pēc viņu lūguma, vai trešās personu darbība veikta viņa labā.³³³ Citu iemeslu dēļ trešās personas veikta darbība nav atzīstama par atbildību mīkstinošu apstākli un neietekmē piespriežamo sodu vainīgai personai.

Tiesību pētnieks A.Žalinskis guvis pārliecību, kā Vācijā kaitējuma atlīdzināšanas apstāklis kriminālkodeksā ieviests tamdēļ, ka līdz šim krimināltiesību sankcijas pēc būtības nesekmēja cietušā materiālā stāvokļa atjaunošanu. Ar apstākļa ieviešanu tiek sekmēts aizskarto interešu izlīdzinājums, kas, savukārt, var kalpot par pietiekamu pamatu ne tikai soda mīkstināšanai, bet arī vainīgā atbrīvošanai no soda piemērošanas. Autors norāda, ka 46.a paragrāfa norma ir visefektīvākais kriminālsoda sankciju krīzes (bardzības) pārvarēšanas līdzeklis. Līdz ar to Vācijā īpaši tiek atbalstīti vainīgā centieni panākt vienošanos ar cietušo, atlīdzinot pilnīgi ar nodarījumu nodarīto kaitējumu vai ievērojamu kaitējuma daļu, vai zaudējuma atlīdzināšanas gaitā vainīgais iekļauj ievērojamu personīgu ieguldījumu. Turklāt pastāv ierobežojumi, ko šajā sakarā paudusi Vācijas Augstākā tiesa 2002.gada 19.decembrī, lemjot jautājumu par 46.a§ piemērošanas aspektiem. Analizējot Augstākās tiesas nolēmumu, A.Žalinskis sakarā ar lietas izskatīšanas gaitu izceļ dažas būtiskas nianšes. Tā kaitējuma atlīdzinājums ir uzskatāms par mīkstinošu apstākli un ņemams vērā vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos tikai tādā gadījumā ja vainīgā persona pilnībā atzīst savu vainu, pretējā gadījumā tas nav ņemams vērā, neskatoties uz to, ka šīs lietās izskatīšanas laikā cietušajai personai tiek izmaksāta kompensācija 3,5 tūkstošu eiro apmērā un segti visi

³³² Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seadus. RT I 2007, 11, 51. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12786074> [aplūkots 2014.gada 28.februārī].

³³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2001.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr.SKK-140.

tiesāšanās izdevumi, ko sedz vainīgās personas radnieks. Augstākā tiesa tāpat noraida apstākļa mīkstinošu nozīmi, norādot, ka persona neatzīst savu vainu; pārrunas ar cietušo notikušas ar mediatora jeb starpnieka palīdzību, kas runā par šīs personas tīšu nevēlēšanos atvainoties cietušajam par nodarījumu un panākt ar to izlīgumu; ievērojama naudas summa drīzāk atgādina cietušā ģimenes uzpirkšanu, nevis kaitējuma atlīdzinājumu.³³⁴

Par kļūdainu tiesu praksi jāuzskata Valkas rajona tiesas 2014.gada 13.marta spriedumu lietā Nr. K38-0056-14/1, kurā precīzi konstatējot, ka pirmstiesas procesā apsūdzētais kaitējumu ir atlīdzinājis labprātīgi, kas arī kalpoja par pamatu, lai noraidītu cietušā mantiskā kaitējuma kompensācijas pieteikumu, tomēr tiesa vienlaikus nepamato, kāpēc tad tas nav atzīts par atbildību mīkstinošu apstākli saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 3.punktu.³³⁵ Diskutabls ir arī Vidzemes apgabaltiesas 2014.gada 28.janvāra spriedums lietā Nr. KA05-0024-14/13, kurā uzsāka cietušajai materiālā kaitējuma atlīdzināšana, ko veic apsūdzētā vecāmāte, kombinācijā ar faktu, ka apelācijas instancē cietusī izteikusi vēlēšanos izlīgt ar apsūdzēto, tiek novērtēts par vēl vienu apsūdzētā atbildību mīkstinošu apstākli saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta otro daļu. Taču personas veselības stāvokli, tieši to, ka apsūdzētais ir inficēts ar HIV, lūdzot mīkstināt sodu, lai brīvībā varētu uzsākt ārstēšanos, tiesa neatzina, norādot, „ka pats par sevi fakts, ka kāda persona saslimusi ar HIV vīrusa infekciju, nedod pamatu apgalvot, ka šī persona slimo ar smagu, neārstējamu slimību”.³³⁶

Rezumējot tiesu prakses analīzi, ir jāatzīmē, ka atsauce uz Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 3.punktu jeb izvērtējamo atbildību mīkstinošo apstākli galvenokārt sastopama mantisko noziedzīgo nodarījumu grupā. Visvairāk uz apstākli atsaucas zādzību gadījumos, it īpaši, ja tās izdarītas nelielā apmērā, svešas mantas tīšas iznīcināšanas vai bojāšanas nodarījumos, ja veiktas nelikumīgas darbības ar maksāšanas līdzekļiem, laupīšanas un pat kontrabandas gadījumos. Tas galvenokārt izskaidrojams ar pašu noziedzīgo nodarījumu ievērojamu īpatsvaru valstī un arī ar vienkāršu kaitējuma aprēķināšanas iespēju, jo, piemēram, par nodarbošanos ar uzņēmējdarbību, attiecībā uz kuru pastāv speciāls aizliegums, zaudējumus valstij vai privātpersonām ir ļoti grūti precīzi aprēķināt. Atbildību mīkstinošajam apstāklim ir svarīga nozīme arī noziedzīgajos nodarījumos, kas saistīti ar vardarbību un kuros ir vērtējama vainīgā noslēgtā vienošanās vai viņa centieni panākt izlīgumu ar cietušo, kas galvenokārt izpaužas kā labprātīga ārstēšanas izdevumu segšana, bet retāk – kā morālo kompensāciju samaksa. Atbildību mīkstinoša apstākļa nozīme pamatoti saistīta ar prasību pēc taisnīguma atjaunošanas, kas izpaužas kā kaitīgo seku novēršana un

³³⁴ Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2006, с.328-330.

³³⁵ Valkas rajona tiesas 2014.gada 13.marta spriedums lietā Nr. K38-0056-14/1, krimināllieta Nr. 11140040013.

³³⁶ Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 28.janvāra spriedums lietā Nr. KA05-0024-14/13, krimināllieta Nr. 11300034312.; Sk. Madonas rajona tiesas 2013.gada 20.novembra spriedums lietā Nr. K23-0147-13, krimināllieta Nr. 11300034312.

iepriekšējā stāvokļa (gan materiālajā, gan nemateriālajā nozīmē) panākšana, un tas ir viens no Krimināllikumā definētajiem soda mērķiem.

Noslēgumā jākonstatē, ka Krimināllikumā nostiprinātais atbildību mīkstinošais apstāklis Krimināllikumā ir pietiekami precīzi definēts, tas arī neatšķiras no lielākās daļas citu valstu kriminālkodeksos norādītā. Igaunijas Sodu kodeksā šim apstāklim piemīt nedaudz lielāka mīkstinoša nozīme. Piemērojot šo apstākli Latvijā, būtu nepieciešams paplašināt tā tulkojumu un atzīt par mīkstinošu ne tikai reāla zaudējuma atlīdzināšanu, bet vienlaikus, uzsvērt būtisku no šā apstākļa sastāvdaļām arī vainīgā centienus panākt izlīgumu ar cietušo,³³⁷ vēlmi segt morālo kaitējumu, labprātīgas palīdzības sniegšanu cietušā ģimenes locekļiem, kā arī nav jāignorē trešās personas darbību zaudējumu atlīdzināšanā, kas, piemēram, bieži var izpausties kāda no vainīgās personas ģimenes locekļa aktīvā darbībā. Izklāstītos apstākļa aspektus esošais likuma definējums aptver, tādēļ, lai tiem būtu mīkstinoša nozīme, nav pat nepieciešams ieviest likuma precizējumus jeb grozījumus.

3.3. Krimināllikumā nereglamentēti apstākļi

3.3.1. Grūtniecība

Krimināllikums līdz 2013.gada 1.aprīlim atzina par atbildību mīkstinošu apstākli, ja noziedzīgu nodarījumu izdarījusi grūtniece, ņemot vērā viņas īpašo fizioloģisko un psihisko stāvokli (organisma izmaiņas šādā stāvoklī), kas parasti saistīts ar paaugstinātu uzbudināmību un jūtīgumu.³³⁸ Pie tam grūtniecības stadija šajā gadījumā ir mazsvarīga. Tomēr, atbilstoši šā apstākļa formulējumam likumā, grūtniecībai jāpastāv noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī. Ja grūtniecības stāvoklis iestājas pēc nodarījuma vai izbeidzies, pirms noziedzīgs nodarījums uzsākts, tad tas vairs neietilpst analizējamā apstākļī. Tomēr, neraugoties uz likuma precīzu formulējumu, atbilstoši humānisma principam, ņemot vērā vēsturisko pēctecību un normu sistēmisko atbilstību, sodu, kas noteicams grūtniecei, būtu jāmīkstina, neatkarīgi no tā, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā grūtniecības stāvoklis varēja arī nepastāvēt. Atbilstoši humānisma un taisnīguma prasībām sods, kas piespriežams grūtniecei, skar arī gaidāmo bērnu, sabiedrība nav ieinteresēta sodīt vai radīt īpašus nelabvēlīgus apstākļus vēl nedzimušam bērnam vai citādāk apgrūtināt tā

³³⁷ Sk. Schwarts T. Die hypothetische Einwilligung im Strafrecht. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, S.165.-168.; Rupeika K. Izlīguma process valsts probācijas dienestā. Grām.: Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjaudājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 102.-111.lpp.; Gulbenes rajona tiesas 2014.gada 6.marta spriedums lietā Nr. K14-36/14/3, krimināllieta Nr. 11170031313.; Liepājas rajona tiesas 2014.gada 6.janvāra spriedums lietā Nr. K20-0032-14/14, krimināllieta Nr. 11261044811.; Preiļu rajona tiesas 2014.gada 6.februāra spriedums lietā Nr. K25-0039-14, krimināllieta Nr. 11320046513.; Tukuma rajona tiesas 2014.gada 22.aprīļa spriedums lietā Nr. K37-0078-14, krimināllieta Nr. 11390019613.

³³⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1.daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 168.lpp.; Sk. Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982, 151.lpp.

attīstību.³³⁹ Grūtniecei soda izciešana vienlīdzīgos apstākļos arī ir smagāka, tādēļ sodam jābūt zemākam. Krimināllikuma Vispārīgā daļa līdz 2013.gadam 1.aprīlim saturēja nosacījumu, ka arests nav piemērojams grūtniecēm un mātēm, kuru aprūpē ir bērns līdz viena gada vecumam. Saskaņā ar likumprojektu „Grozījumi Krimināllikumā”, kas 2010.gada 20.septembrī tika atbalstīts Ministru Kabineta komitejas sēdē, grūtniecības apstākļi, vispirms, no obligāti atzīstamajiem atbildību mīkstinošajiem apstākļiem pārcelts apstākļos, kurus tiesa var atzīt par mīkstinošiem,³⁴⁰ tad nākamajā projektā, kas nodots Saeimā, šis apstākļi ir pilnība svītrots no atbildību mīkstinošo apstākļu grupas, izslēgšanas nepieciešamību pamatojot ar vēlmi arī personu raksturojošiem datiem piešķirt soda veida izvēles nozīmi, bet atbildību ietekmējošiem apstākļiem atstājot vien soda apmēra noteikšanas nozīmi. Grūtniecības faktam, tāpat kā personas invaliditātei, jāklūst par svarīgāko kritēriju soda veida izvēlei, tomēr šī izvēle bija un paliks tiesību piemērotāju ziņā.

Kaut gan grozījumi jau sen stājās spēkā, tomēr jāatzīst, ka tie daļēji atbilst Krimināllikuma Vispārīgās daļas struktūrai. Tādēļ, neapstrīdot īpašo fizioloģisko un psihisko stāvokli, ko personas organismā izraisa grūtniecība,³⁴¹ tiesību piemērotājiem vienīgi atliek ņemt vērā to tikai kā vainīgo personību raksturojošo faktu, kas ietekmē soda veidu. Tomēr tas neatbilstu soda individualizācijas, humānisma un taisnīguma principam. Piemēram, ja grūtniece bijusi organizētas grupas sastāvā, kas nodarbojas ar personas nelikumīgu pārvietošanu pāri valsts robežai, kas atbilst Krimināllikuma 285.panta trešās daļas dispozīcijai, tad personai draud brīvības atņemšanas sods uz laiku līdz septiņiem gadiem, tā kā sankcijā nav iekļauta brīvības atņemšanas soda aizvietošanas alternatīva, tad prokuroram un tiesnešiem grūtniecības faktu vienkārši jāignorē, jo tas saskaņā ar jauniem Krimināllikuma grozījumiem, nevar tikt atzīts par atbildību mīkstinošu apstākli arī pēc tiesu ieskata, jo grūtniecība nav tieši saistīta ar noziedzīgo nodarījumu. Līdz ar to, ja pārējie organizētas grupas dalībnieki vaļsirdīgi atzīstas nodarījumā un sekmē tā izmeklēšanu, ko neizdara grūtniece, tad tiem tiek paredzēts zemāks soda mērs. Tas var radīt neizpratni sabiedrībā, jo pēc būtības sods skars arī bērna intereses. Kā savulaik precīzi atzīmēja Nikolajs Beļajevs (*Беляев Николай Александрович*, 1923-2004), šajā atbildību mīkstinošajā apstākļi likumdevējs paūz īpašas rūpes par mātes veselību, par fizisko un psihisko pēcnācēju pilnvērtīgumu, neatkarīgi no tā, kādu noziedzīgu nodarījumu izdarījusi grūtniece un neatkarīgi no tā, vai pastāv cēloņsakarība starp grūtniecības faktu un pašu

³³⁹ Уголовное право: Общая часть. Часть Особенная. Учебник. Под. общ. ред. Л.Д.Гаухмана, Л.М.Колодкина, С.В.Максимова. Москва: Юстицинформ, 1999, с.221.; Sk. arī Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. Под. общ. ред. В.И.Радченко. Москва: ЗАО, Юстицинформ, 2004, с.369.

³⁴⁰ Plašāk sk. likumprojekts Nr.17494. „Grozījumi Krimināllikumā”. 2010.gada 20.septembrī tika atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_010910_KL.1028.doc [aplūkots 2012.gada 12.februārī].

³⁴¹ Starptautiski atzīts tiesību pētnieks L.Prohorovs norāda, ka grūtniecība izraisa organismā psihofizioloģiskas izmaiņas, kam seko organisma paaugstināta emocionāla sakairināmība, jutīgums u.tml., kas vājina sieviešu uzvedības paškontroli. Turklāt soda mīkstināšana, ir pierādījums tam, ka sabiedrība izrāda rūpes par maternitāti, par pēcnācēja fizisko un psihisko pilnību. Прохоров Л.А., Прохорова М.Л. Уголовное право: Учебник. Москва: Юристь, 1999, с.93.

nodarījumu.³⁴² Kaut gan Kriminālprocesa likumā 273.pantā grūtniecēm un sievietēm pēcdzemdību periodā tomēr ir paredzēts neliels apcietinājuma kārtības atvieglojums, tomēr tas neattiecas uz tiem gadījumiem kad persona tiek turēta aizdomās vai apsūdzēta smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanā. Likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” arī nav nekādas norādes uz soda izpildīšanas apturēšanu vai aizvietošanu grūtniecei. Savukārt Latvijas Sodū izpildes kodeksā pat paredzēta kārtība, kā apieties ar grūtniecēm, tā, piemēram, saskaņā ar 70.panta otro daļu „sievietes, kuras ir cietumā kopā ar zīdaiņiem, un grūtnieces nedrīkst ievietot soda izolatorā”³⁴³. No tā secināms, ka soda noteikšanas kārtība grūtniecēm ne ar ko neatšķiras no parastas soda noteikšanas procedūras, un pēc likumdevēja pārlicības, tas nav tāds apstāklis, kas sekmētu personas resocializāciju, lai pamatotu soda mīkstināšanas nepieciešamību. Tādējādi tiesu praksē sastopami nolēmumi, kuros grūtniecības stāvoklis vispār nav saistīts ar atbildību mīkstināšanā apstākļa nozīmi, un īstenībā nav tieši saredzama tā ietekme uz soda veida izvēli, piemēram, Liepājas tiesa 2014.gada 7.martā, izskatot krimināllietu Nr. K20-0153-14/13, konstatējot, ka vainīgā persona ir nepilngadīga, bez pamatizglītības un skolu neapmeklē, turklāt atrodas grūtniecības stāvoklī, tomēr atzina par nepieciešamu sodīt viņu ar piespiedu darbu uz septiņdesmit stundām.³⁴⁴ Savukārt Siguldas tiesa 2013.gada 3.septembrī krimināllietā Nr. K35-0073-13, ņemot vērā, to, ka apsūdzētā atrodas grūtniecības pēdējā mēnesī, vienīgi uzskatīja par iespējamu pie soda noteikšanas piemērot Krimināllikuma 55.pantu un apsūdzēto notiesāt nosacīti.³⁴⁵

Faktu, ka apsūdzētā atrodas grūtniecības stāvoklī konstatēja un ņemusi vērā arī Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2013.gada 22.maijā, spriedumā atsaucoties uz to, ka „bērna piedzimšana gaidāma jūlija beigās, augusta sākumā, tiesa atzinusi par iespējamu piemērot apsūdzētajai īslaicīgo brīvības atņemšanu uz vienu mēnesi”, nesaskatot tiesisku pamatu piemērot nosacītas notiesāšanas iespēju, vai sodu piemērot piespiedu darbu veidā, jo „darbs nav piemērojams darbnespējīgām personām, par kādu šobrīd atzīstama apsūdzētā, ņemot vērā viņas grūtniecības stāvokli”. Tomēr, jāatzīst, ka šim apgalvojumam nepiekrita pati apsūdzētā, kura iesniegtajā apelācijas sūdzībā apstrīdēja soda izvēles procedūru, tieši lūdzot viņai brīvības atņemšanas sodu aizvietot ar piespiedu darbu. Tādēļ skatot lietu apelācijas kārtā, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijai 2013.gada 5.novembrī krimināllietā Nr. KA04-0753-13/28, nekas cits neatlika, kā konstatēt, „ka pirmās instances tiesas atzinums, ka apsūdzētā kā grūtniece uz sprieduma taisīšanas brīdi bija darbnespējīga, ir kļūdains. Konkrētajā laika posmā apsūdzētajai nebija izsniegta

³⁴² Беляев Н. Комментарий к статье 38 УК РСФСР. Книга: Курс советского уголовного права. Часть Общая. Том 2. Ленинградский гос. университет им. А.А.Жданова. Шаргородский М.Д., Домахин С.А., Лейкина Н.С. и др. Отв. ред. Н.А.Беляев Ленинград: Издательство Ленинградского университета. 1970, с.334.

³⁴³ Latvijas Sodū izpildes kodekss: Latvijas Republikas 1970.gada 23.decembra likums. Ziņotājs, 1971. 1.janvaris, Nr.1.

³⁴⁴ Liepājas tiesas 2014.gada 7.marta spriedums lietā Nr. K20-0153-14/13, krimināllietā Nr. 12261002213.

³⁴⁵ Siguldas tiesas 2013.gada 3.septembra spriedums lietā Nr. K35-0073-13, krimināllietā Nr. 11355002013.

darbnespējas lapa, bet grūtniecība pati par sevi nav tāds stāvoklis, kura laikā persona vienmēr uz visu grūtniecības laiku atzīstama par darbnespējīgu”.³⁴⁶

Baltkrievijas Republikas, Ukrainas, Kazahstānas, Uzbekistānas Republikas un Azerbaidžānas Republikas kriminālkodeksos aplūkojamais atbildību mīkstinošs apstāklis ir sastopams, bet **Krievijas Federācijas** kriminālkodeksā apstāklis ir iekļauts ar nedaudz plašāku nozīmi, paredzot, ka grūtniecība uzskatāma par mīkstinošu gan nodarījumā izdarīšanas stadijā, gan tad, ja tā iestājas vēlāka laikā posmā.³⁴⁷ Šajā sakarībā būtu piebilstams, kā kodeksi papildus satur arī soda atlikšanas sevišķus nosacījumus, kas attiecināmi uz grūtniecēm un uz vecākiem, kuriem ir bērni. Tā Krievijas Federācijas kriminālkodeksa 82.pantā ir norādīts, ka tiesa ir tiesīga atlikt soda izciešanu grūtniecēm, sievietēm, kurām ir bērni līdz četrpadsmit gadu vecumam, vīriešiem, kuriem ir bērni līdz četrpadsmit gadu vecumam, ja bērnam nav cita vecāka, izņemot gadījumus, kad persona notiesāta ar brīvības atņemšanas sodu uz laiku, ilgāku par pieciem gadiem vai pret personu³⁴⁸ vērstiem smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem. Savukārt, Baltkrievijas Republikas kriminālkodeksa 93.pantā arī ir ietverta norāde uz soda izciešanas atlikšanu, bet daudz ierobežotākā veidā, pieļaujot tā darbību attiecībā tikai uz grūtniecēm vai sievietēm ar bērniem līdz triju gadu vecumam, kuras nav notiesātas par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem ar brīvības atņemšanu uz laiku, ilgāku par pieciem gadiem. Ukrainas kriminālkodeksa 79.pants reglamentē, ka grūtnieces un sievietes ar bērniem līdz triju gadu vecumam pie noteiktiem nosacījumiem var vispār atbrīvot no soda izciešanas, nosakot vien pārbaudes laiku. Tomēr, neraugoties uz šā mīkstinoša apstākļa īpašu nozīmīgumu, starp tiesību pētniekiem ir sastopamas domstarpības par tā atzīšanas aspektiem. Anna Serebreņņikova (*Серебренникова Анна Валерьевна*) ir pārliecināta, ka grūtniecības fakts vienmēr kalpo par soda samazinājuma pamatu, neatkarīgi no tā, vai nodarījums ticis izdarīts īpaša organisma jutīgumā jeb psihofiziska

³⁴⁶ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 5.novembra spriedums lietā Nr. KA04-0753-13/28, krimināllietā Nr. 11091017713.; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011.gada 19.jānvāra spriedumu lietā Nr. SKC-1/2011. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department1/2011/1-11.pdf> [aplūkots 2014.gada 15.martā].; Eiropas Savienības tiesas 2010.gada 11.novembra spriedums lietā *Dita Danosa v. LKB Līzings SIA* Nr. C-232/09. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?jessionid=RvzfTyPSmkgJR8PFFRn8BXtNL4f5p1rP9HVy7kb00ybcJdj6NI09!218002469?isOldUri=true&uri=CELEX:62009CJ0232> [aplūkots 2014.gada 15.martā].; Eiropas Kopienu Padomes 1992.gada 19.oktobra direktīvu Nr. 92/85/EEK par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti. Oficiālais Vēstnesis L 348. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?qid=1400047121741&uri=CELEX:01992L0085-20070627> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

³⁴⁷ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Беляев А.Е., Борзенков Г.Н., Верин В.П. и др. Под. общ. ред. В.И.Радченко, А.С.Михлина. Санкт-Петербург: Питер, 2008, с.108.

³⁴⁸ Pret personu vērsti nodarījumi izklāstīti kriminālkodeksa septītajā nodaļā, kas ietver apakšnodaļas ar nodarījumiem, pret personu dzīvību un veselību; personas brīvību; godu un cieņu; dzimumneaizskaramību. Tādējādi pēc būtības, tā ir vardarbīgo nodarījumu grupa. Sk. Уголовный кодекс Российской Федерации. Pieejams: <http://www.logos-pravo.ru/page.php?id=1097>. [aplūkots 2012.gada 15.maijā]. Sk. arī Hamkova D., Liholaja V. Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi un to izraisītās sekas. Jurista Vārds, 2008. 8.maijs, Nr.19 (718), 14.-25.lpp.

uzbudinājuma dēļ, vai grūtniecība iestājas daudz vēlāk, bet pirms tiesu sprieduma pasludināšanas.³⁴⁹

Savukārt S.Razumovs noraida šā apstākļa atzīšanas iespējamību tajos gadījumos, ja pati persona nerūpējas par augļa saglabāšanu, ved amorālu dzīves veidu, lieto alkoholiskos dzērienus, kas pilnībā nav savienojams ar personas stāvokli, un izdara paaugstinātas bīstamības noziegumus, apdraudot sevi un gaidāmo bērnu, piemēram, izdara slepkavību laupīšanas nolūkā.³⁵⁰

Tādēļ jāatgādina, ka Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2005.gada 16.maija lēmumā lietā Nr. SKK-279 atzina, ka grūtniecības apstākļa neņemšana vērā ir pamats kasācijas sūdzības pieņemšanai, un ir pietiekams arguments piespriestā naudas soda samazinājumam,³⁵¹ vien piebilstot, ka 2005.gadā Krimināllikuma 47.pantā šis apstākļis vēl bija reglamentēts. Tomēr arī mūsdienās, par mazāk smagiem noziegumiem piemērot grūtniecei piespiedu darbu aizliedz gan vietējie, gan starptautiskie tiesību akti³⁵², noteikt īslaicīgu brīvības atņemšanu – nozīmē pakļaut sievieti psihiskiem pārdzīvojumiem, kas ietekmē arī augli, paliek vienīgais pareizais risinājums - noteikt naudas sodu, kura apmēru likumdevējs piesaista atbildību mīkstinājošo un pastiprinošo apstākļu skaitam, nevis vainīgā materiālajam stāvoklim, kas provizoriski veidojas, atskaitot visus grūtniecībai / slimībai paredzētus izdevumus. Turklāt, ja vienlaikus tiek konstatēti atbildību pastiprinoši apstākļi, tad sievietei soda apmērs būs pietuvināts maksimāli iespējamajam. Tādējādi jau normatīvajā līmenī veidojas kolīzija starp Krimināllikuma 46.panta trešo daļu un 41.panta otro daļu, jo naudas sods kā pamatsods nosakāms atbilstoši noziedzīga nodarījuma kaitīgumam un vainīgā mantiskajam stāvoklim. Līdz ar to, autorprāt, grūtniecības, slimības un mazgadīgo personu aprūpes apstākļi pamatoti atbilst atbildību mīkstinājošo apstākļu jēgai un aprobežojas ne vien ar soda veida izvēli, bet tieši ietekmē soda apmēru.

Apstiprinājums iepriekšminētajam ietverts arī **Igaunijas** Sodumu kodeksā, kurš paredz mīkstināt atbildību ne vien par to, ka nodarījumu izdarījusi grūtniece, bet arī par to, ja vainojamu nodarījumu izdarījis nevarīgs sirmgalvis.³⁵³ Atbilstoši Igaunijas krimināltiesību nostādņēm

³⁴⁹ Серебренникова А.В. Комментарий к статье 61 УК РФ. Книга: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богуш Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012, с.626.

³⁵⁰ Разумов С. Комментарий к статье 61 УК РФ. Книга: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Ахметшин Х.М., Дубовик О.Л., Дьяков С.В. и др. Под. общ. ред. Ю.И.Скуратова, В.М.Лебедева. Москва: НОРМА - Инфра-М, 1999, с.121.

³⁵¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 16.maija lēmums lietā Nr. SKK-279.

³⁵² Sk. Darba apstākļi un riski Latvijā. Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības Ministrijas pētījumi”. Nr.VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0001/0003. Rīga: SIA “Zemgus LB”, 2007. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_aizsardziba/darba_apstakli_un_riski_latvija.pdf [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Sk. Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105 (2492).; Sk. Darba aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105(2492).

³⁵³ Sodumu kodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004.

grūtniecība pielīdzināma fiziska darbnespējīguma aspektam, ar to izceļot apgrūtinātu vairāku noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas iespēju, tā starpā arī izdarīšanas veida izvēli.

Jāpieļauj, ka soda apmēra noteikšana, ignorējot grūtniecības apstākli, vecuma nevarību vai smago personas veselības stāvokli, pat gadījumos ja ir izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums, nepārprotami sekmēs notiesātās personas sūdzības iesniegšanu Eiropas Cilvēktiesību tiesā, ar prasību nodrošināt kvalitatīvu medicīnisku aprūpi, kas uz to brīdi cietumā nav pietiekama. Līdz ar to Eiropas Cilvēktiesību tiesa vērtēs iesnieguma atbilstību Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pantam, kurā tiek noteikts, ka „Nevienu cilvēku nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt”, šajā gadījumā runa ir tieši par cietsirdīgu sodīšanu, kura nosacīti līdzīgos apstākļos bija par pamatu vairāku prasības apmierināšanai.³⁵⁴

Rezumējumā būtu piebilstams, ka grūtniecības fakts nevar būt atzīts par atbildību mīkstinājošu apstākli, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā tieši ir apdraudēta augļa saglabāšana, izraisīta grūtniecības pārtraukšana vai priekšlaicīgas dzemdības, piemēram, kad grūtniece lieto narkotiskas, psihotropas vai toksiskas vielas, veic vai pieļauj jebkādā veidā manipulācijas ar ķermeni nolūkā kaitēt augļa attīstībai, kā arī gadījumos, kad personai ar tiesas spriedumu ir atņemtas aizgādības tiesības un noteikts stingrs aizliegums satīties ar bērniem. Uzskaitītajos gadījumos augļa saglabāšana ir atkarīga no savlaicīgi īstenotas kompetento valsts iestāžu darbības, bet apgādību rūpes, saskaņā ar bērnu tiesību aizsardzības normatīvajiem aktiem, par jaundzimušo

³⁵⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997.gada 2.maija spriedumā lietā *D. v. the United Kingdom* Nr.30240/96, apmierināja personas prasību neizraidīt viņu no valsts un aprēķināja kompensāciju tikai tādēļ, ka viņš ir inficēts ar HIV, saņem ārstniecības kursu, un ir liela iespējamība, ka nelabvēlīgi apstākļi sekmēs personas dzīvības saīsinājumu. Savukārt 2013.gada 25.jūnija spriedumā lietā *Grimailovs pret Latviju* Nr.6087/03, tieši atzina, ka „Attiecībā uz ieslodzījumā pavadīto laika posmu Valmieras cietumā (gandrīz divi gadi un seši mēneši), kur apstākļi (ar atsevišķiem izņēmumiem) nebija piemēroti personai, kura pārvietojās ratiņkrēslā, it īpaši ierobežotā piekļūšana sanitārajām telpām, kā arī valsts organizētas un nodrošinātas palīdzības trūkums ikdienā, Tiesas ieskatā bija pazemojoša apiešanās Konvencijas 3.panta izpratnē.” Turklāt Tiesa uzsvēra valsts pienākumu nodrošināt, lai visi ieslodzītie tiktu turēti cilvēka cienai atbilstošos apstākļos, nepārsniedzot neizbēgamo no ieslodzījuma izrietošo ciešanu līmeni un lai, ņemot vērā ieslodzījuma praktiskās prasības, ieslodzītā veselība un labklājība tiktu adekvāti nodrošinātas, jo īpaši, sniedzot nepieciešamo medicīnisko aprūpi. Tādēļ, atsaucoties uz tās secinājumiem lietā *Farbuths pret Latviju*, Tiesa norādīja, ka „atbilstošu ieslodzījuma apstākļu trūkums personai ar invaliditāti, īpaši nespēja pārvietoties bez apkārtējo palīdzības, ir uzskatāma par cilvēka cieņu pazemojošu apiešanos Konvencijas 3.panta izpratnē.” Līdz ar to šis secinājums pilnībā attiecināms uz grūtniecēm un arī uz mātēm, kas aprūpe jaundzimušo bērnu. Jo grūtnieces un bērni nepārprotami ir iekļaujami paaugstināta risku grupā, kas prasa īpašu medicīnisko aprūpi, turēšanas apstākļu atšķirīgumu, tajā skaitā paredzot palīgelpa bērnu apkopei, lai mazinātu saslimšanas iespējamību. No iepriekš teiktā būtu secināms: lai valstij nebūtu jāzaudē Cilvēktiesību prāvas un nav jāizmaksā lielas kompensācijas personām, kuru veselības stāvoklis prasa īpašu aprūpi, vai nu šīm personām pilnībā jānodrošina ieslodzījumā atrašanās brīvībai līdzīgi apstākļi, kas pilnībā nav iespējams un pat atdraud ieslodzījuma būtību, vai jācenšas samazināt sodu, atsaucoties tieši uz pieminētiem apstākļiem, kas jaunā Krimināllikuma regulējumā ir liegts. Chamber Judgment Case of *D. v. the United Kingdom* (application no. 30240/96). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58035> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 25.jūnija spriedums lietā *Grimailovs pret Latviju*, Nr.6087/03. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/grimailovs-kopsavilkumsspriedums-25062013.doc> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].; Sk. arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006.gada 14.decembra spriedums lietā *Tararijeva [TARARIYEVA] pret Krieviju*, Nr.4353/03. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/tararijeva-pret-krieviju-spriedums-141206.doc> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].; Sk. Chamber Judgments *Raffray Taddei v. France* (application no. 36435/07). Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{"display":\["1"\],"dmdocnumber":\["879110"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{) [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

pārņem valsts. Turpretī visos pārējos gadījumos grūtniecības faktoram ir tieša, mīkstinoša nozīme nevien soda veida izvēlē, kad grūtniecība ir vērtējama kā personību raksturojošs aspekts, bet arī soda mēra noteikšanā, piemēram, kad grūtniecei piespriež piespiedu darbu vai naudas sodu, tad tā apmēram nepārprotami jābūt samērīgam ar personas spējām izpildīt sodu nekaitējot sev vai auglim. Tādēļ notiesājošā sprieduma motīvu daļā grūtniecības fakta mīkstinošu nozīmi obligāti ir jāvērtē, kaut gan tas provizoriski nonāk formālā kolīzijā ar Krimināllikuma 47.panta otrās daļas formulējumu, jo saikne starp grūtniecības apstākli un izdarītu noziedzīgu nodarījumu var arī nebūt. Tādēļ nepieciešams izdarīt formālu korekciju Krimināllikuma 47.panta otrajā daļā, atļaujot grūtniecības faktu atzīt arī par atbildību mīkstinošu apstākli, kurš likumā nav tieši reglamentēts. Šajā sakarībā normas izklāstam jābūt sekojošā veidā: „*Nosakot sodu, par atbildību mīkstinošu apstākli var atzīt arī citu, lietā nozīmīgu, apstākli, kurš šajā likumā nav paredzēts*”.

Izvirzītais formulējums ir nepieciešams lai stiprinātu juridisko metodoloģiju jeb viennozīmīgu normas izpratni un normu sistēmas sakārtošanas procesu. Spēkā esošajā formulējumā ir saredzama pozitīva tendence uzlikt par pienākumu procesa virzītājiem analizēt un pamatot Krimināllikumā nereglamentēto atbildību mīkstinošo apstākļu izvēles nepieciešamību, sasaistot ar tā būtisku nozīmi noziedzīga nodarījumā izdarīšanā. Tomēr, kā jau darbā tika secināts, normu konstrukcijas formulējums uzliek tiešu un nepārprotamu pienākumu konstatēt saistību starp atbildību mīkstinošo apstākļu un izdarīto noziedzīgo nodarījumu, bet tiesu prakses analīze ļauj izteikt pieņēmumu, ka šī prasība gandrīz nav izpildāma, jo, atbilstoši juridiskās metodoloģijas pamatnostādņēm, ir jāvērtē cēloņsakarību otrajā pakāpē, kas visnotaļ ir problemātisks un laika ietilpīgs process. Tādēļ krimināllietas izskatīšanā, prasību par atbildību mīkstinoša apstākļa saistību ar noziedzīgo nodarījumu izprot daudz plašākā nozīmē, nesaistot ar tiešu apstākļa nozīmi jeb cēloņsakarības konstatācijas faktu un to izvērtējumu ar konkrētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas laiku.

3.3.2. Laika apstākļi. Saprātīgā termiņa neievērošana.

Austrijas, Dānijas un Šveices kriminālkodeksos paredzēts mīkstināt atbildību personai, kura izdarījusi nodarījumu jau sen un kopš tā laika uzvedas likumpaklausīgi (atbilstoši KK 34.§ pirmās daļas 18.punkts, KK 82.§ 14.punkts un KK 48.pants e.daļa).³⁵⁵ Latvijas krimināltiesībās norādītais aspekts, pirmkārt, raksturo vainīgā personību, līdz ar to ir izslēgta iespēja to atzīt par atbildību mīkstinošu apstākli, bet tam ir tieša nozīme, izvērtējot personas socializācijas pakāpi, noteicot atbilstošu soda veidu.

³⁵⁵ Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 250.lpp.; Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā]; Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/2013_07010000/311.0.pdf [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].

Vainīgās personas likumpaklausīgs dzīvesveids liecina par personas pilnīgu integrēšanu sabiedrībā, normatīvo aktu apzināšanu un ievērošanu. Liela nozīme ir administratīvo likumpārkāpumu neizdarīšanai, un ne tikai pēdējā gada laikā. Soda samazinājums ir pamatojams ar to, ka personai periods pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas ir pielīdzināms nosacītām sodam vai soda pārbaudes laikam. Jo ilgāks periods ir pagājis, jo proporcionāli mazākam jābūt „atlikušam” piespriežamajam sodam. Ja persona apzināti slēpjas vai izvairās no lietas izmeklēšanas, citādi pārkāpj lietas izskatīšanas noteikumus, tad nav pamata laika apstākļa vērā ņemšanai.³⁵⁶

Jāievēro kriminālatbildības noilguma termiņi un jāvadās atbilstoši tā sevišķiem nosacījumiem, kā arī izdarītā nozieguma rakstura un smaguma pakāpei. Jo smagāks noziegums izdarīts, laika apstāklim ir mazāka nozīme, un otrādi, ja izdarīts kriminālpārkāpums, tad laika faktoram piešķirama viena no noteicošām nozīmēm. Atzīstot to par mīkstinošu apstākli, vēlams ņemt vērā soda noteikšanas nosacītās iespējas nosacījumus un vadīties no tiem. Nav izslēgta iespēja par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem atzīt laika apstākli par mīkstinošu, taču jāievēro samērīguma principa nosacījumi.³⁵⁷ Atbildības mīkstināšana un soda samazinājums būs nepamatots, ja šis apstāklis kalpos par pamatu iespējai noteikt vieglāku soda, nekā likumā paredzētais sods. Vainīgā persona laika periodā pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, ar savu uzvedību pierāda vēlmi un apņemšanos nepārkāpt sabiedriskās iekārtas normas, aizsargāt to, nest peļņu vai citādā veidā būt noderīgai.

Krimināllikuma 49.¹ pants ietver nosacījumus par soda noteikšanu, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā.³⁵⁸ Kaut gan šis apstāklis ir tuvs pētāmajam atbildību mīkstinošam apstāklim, tomēr ir saskatāmas būtiskas atšķirības. Pirmkārt, saprātīga termiņa robeža attiecas tikai un vienīgi uz kriminālprocesa pabeigšanu, nevis uz laiku, kas pagājis pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas. Otrkārt, kriminālprocesa ietvaros vainīgā persona ir noskaidrota un notiek izmeklēšanas darbs. Treškārt, kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā

³⁵⁶ Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 12.marta spriedums krimināllietā Nr. 11181166810.

³⁵⁷ Pēc 2013.gada 1.aprīļa tiek liegta iespēja šo apstākli atzīt par mīkstinošu, kas nav tieši reglamentēts, saskaņā ar Krimināllikumā 47.panta otras daļas nosacījumiem. Tāpat šo aspektu var neņemt vērā, ja izdarītais noziegums saistīts ar vardarbību, un tajos gadījumos, ja panta sankcijā vienkārši neparedz soda veida alternatīvu, kas kopumā, autorprāt, ir nopietna atkāpe no soda individualizācijas principa, kas nesekmē soda mērķu sasniegšanas procesu. Šis aspekts skatāms ārpus Krimināllikuma 49.¹ pantā ietvertiem nosacījumiem.

³⁵⁸ Normas izveidošanas pamats saistāms un aplūkojams caur Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmo daļu, kura reglamentē, ka „Ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvīzītās apsūdzības pamatojumu, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā. Tiesas spriedumu jādara publiski zināmu, taču preses un publikas klātbūtne procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta morālu apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs tādā demokrātiskā sabiedrībā, kur to prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves drošība, vai arī tajā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu īpašos apstākļos, kad atklātība apdraudētu justīcijas intereses”. Līdz ar to likumdevējs par savlaicīgu lietas neizskatīšanu nevien paredzējis iespēju, kad vainīgais tiek atbrīvots no kriminālatbildības saskaņā ar KL 58.panta piekto punktu, bet arī soda mazināšanas iespēju (KL 49.¹ pants), ja no procesa virzītāja puses, personu tiesību aizskārumus bijis acīmredzami mazāks nekā izdarītā noziedzīgā nodarījuma kaitīgums. Sk. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Eiropas Padomes 1950.gada 4.novembra konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13.jūnijs, Nr.143/144.

nav iespējama no vainīgā neatkarīgu iemeslu dēļ.³⁵⁹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2012.gada 8.junijā lēmumā lietā Nr. SKK-284/2012, piemērojot Krimināllikuma 49.¹ pantu, tieši atsaucas uz tā nepieciešamiem piemērošanas kritērijiem. Tiesa pauda pārliecību, ka: „izvēloties vienu no likumā paredzētajām iespējām, kas ir labvēlīgas apsūdzētajam, konstatējot kriminālprocesa neattaisnotu novilcināšanu, tiesai jāņem vērā kriminālprocesa ilgums un procesa virzītāja rīcības raksturs; noziedzīgā nodarījuma raksturs un radītais kaitējums, noziedzīgā nodarījuma realizēšanas pakāpe; apsūdzētā personība, loma izdarītajā noziedzīgajā nodarījumā; atbildību mīkstinošie apstākļi; atbildību pastiprinošie apstākļi, tas ir, Krimināllikumā paredzētie sodu ietekmējošie apstākļi un apstākļi, kas raksturo kriminālprocesa nepamatotu novilcināšanu”.³⁶⁰

Austrijas un Dānijas kriminālkodeksos tieši paredzēts dalījums uz laika apstākli un kriminālprocesa ilguma aspektu, turpretim Norvēģijas kriminālkodeksā aplūkojama apstākļa minētie aspekti ir reglamentēti vienotā normā. Tā, saskaņā ar Austrijas kriminālkodeksa 34.§ otro daļu, „ja process pret nodarījuma izdarītāju ir turpinājies nesamērīgi ilgi, bet ne sakarā ar iemesliem, uz kuriem uzstāj viņš vai viņa aizstāvis”³⁶¹, tad tas atzīstams par patstāvīgu mīkstinošu apstākli, kuru var piemērot vienlaikus ar laika apstākli. Visnotaļ līdzīga apstākļa izpratne ir novērojama arī Dānijas krimināltiesībās, kur atšķirība no Latvijas pieejas, ja nav ievērotas personu tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanas saprātīgā termiņā, ir iekļauts atbildību mīkstinošu apstākļu vienotā uzskaitījumā (KK 82.§ 13.punkts), kas savukārt liecina par apstākļa līdzvērtīgu nozīmi soda mērā noteikšanā.

3.3.3. Smagi personiski vai ģimenes apstākļi

Smagi personiski vai ģimenes apstākļi kā atbildību mīkstinošs apstākļis no 2013.gada 1.aprīļa ir nepamatoti izslēgts no Krimināllikuma. Apstākļa darbības lauks ir unikāls ar to, ka tiek vērtēta vainīgā rīcība, izejot no vispārējā sabiedrības labklājības un dzīvēs līmeņa, kas kalpojis par

³⁵⁹ Sk. Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Jurista Vārds, 2011. 5.jūlijs, Nr.27, 6.-13.lpp.; Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 18.oktobra spriedums lietā Nr. KA04-887-13/9, krimināllieta Nr. 11350336007.; Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/sapratigi%20termini.doc [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

³⁶⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012.gada 8.jūnija lēmums lietā Nr. SKK-284/2012.; Sk. arī Grand Chamber Judgment *McFarlane v. Ireland* (application no. 31333/06). Violation of Articles 13 (right to an effective remedy) and 6 § 1 (right to a fair trial within a reasonable time). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-3253002-3635073> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].; Sk. arī Chamber Judgments concerning *Vlasov v. Russia* (application no. 78146/01). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2383539-2558191> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].; Chamber Judgment *Lugovoy v. Ukraine* (application no. 25821/02). Turpat.; Sk. arī First Section Decision as to the Admissibility of Application no 32071/04 by *Costas Menelaou against Cyprus*. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-87693> [aplūkots 2013.gada 15.augustā]; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 2.aprīļa lēmums lietā *Aniņš pret Latviju*. Nr. 36595/06. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/anins-lemums-kopsavilkums-02042013--.doc>. [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

³⁶¹ Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 250.lpp.

nosacītu mērauklu noziedzīga motīva rašanas izskaidrošanai. Apstākļi tika atzīts par mīkstinošu tad, kad konstatētas nopietnas materiālās grūtības pirms nodarījuma, īpaši nelabvēlīgi ģimenes dzīves apstākļi, arī ģimenes locekļa smaga slimība u.c. apstākļi, kas varēja negatīvi ietekmēt vainīgo. Pēc A.Niedres minētā piemēra tādi apstākļi varētu būt gadījumā, kad strīdā, kas izraisījis vīra ilgstošas žūpošanas dēļ, sieva nodarījusi viņam tīšus miesas bojājumus.³⁶² Tomēr šis piemērs skar, un tik pat labi raksturo citu pēc būtības tuvu atbildību mīkstinošu apstākli, kad noziedzīgais nodarījums izdarīts cietušā prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē. Šeit nepieciešams norobežot personiskus vai ģimenes apstākļus no personas prettiesiskas vai amorālas uzvedības. Jākonstatē, ka vīra rīcība, pirmkārt, nebija prettiesiska jeb aizliegta, šī darbība netika pakļauta kriminālai, ne arī administratīvai sodīšanai, piemēram, tas tieši neaizkāra sievas vai citas personas godu un cieņu. Otrkārt, šo darbību nevar uzskatīt par amorālu, jo pretējā gadījumā minētais piemērs jau raksturotu citu apstākli. Tādējādi par norobežošanas kritēriju šeit ir noteikta ģimene. Līdzīga rakstura darbības nodarīšana trešai personai, kas nav ģimenes loceklis, šajā situācijā, neietilpst analizējamā atbildību mīkstinoša apstākļa darbības laukā.

Par smagiem personiskiem apstākļiem jāatzīst arī personu garīgo nomāktību, to atrašanos ilgstošas depresijas vai stresa stāvoklī, kas pamudināja izdarīt noziedzīgu nodarījumu, tas varētu būt arī darba zaudēšana, tuva radnieka nāve, vai cita notikusi vai vēl gaidāma nelaime. Persona tieši saprot savas darbības prettiesiskumu, bet tomēr izdara to, lai, viņasprāt, atjaunotu savu garīgo līdzsvaru, novēršot radušo šķērslī. **Dānijas, Krievijas Federācijas un Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksā³⁶³ šis atbildību mīkstinošais apstākļis ietver arī līdzjūtības motīvu, tādējādi tieši veidojot saikni ar vainīgās personas nomākto psihisko stāvokli un notikušo noziedzīgo nodarījumu. Savukārt **Kazahstānas Republikas, Baltkrievijas Republikas, Uzbekistānas Republikas un Ukrainas** kriminālkodeksā³⁶⁴ šis apstākļis ir vēl plašāk definēts, ietverot abstraktu norādi uz citiem līdzīgiem apstākļiem, kas, piemēram, varētu būt arī ilgstošas komunikācijas problēmas ar darba kolēģiem vai kursabiedriem.

Igaunijas Sodkoda 55.panta pirmās daļas 4.punktā atbildību mīkstinoša apstākļa definējums ir šaurāks, ar norādi tikai uz smagiem personiskiem apstākļiem, tādējādi neparedzot

³⁶² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 388.lpp.

³⁶³ Уголовный кодекс Российской Федерации. "Российская газета" N 113-115, 18-20.06.96.; Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=1&t=1&pb=1> [aplūkots 2012.gada 15.maijā].

³⁶⁴ Уголовный кодекс Республики Казахстан. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.; Уголовный кодекс Республики Беларусь. Pieejams:<http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000006.htm> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.; Уголовный кодекс Украины. Pieejams: <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/razdel-11> [aplūkots 2012.gada 15.maijā].

ģimenes stāvokļa izvērtējumu.³⁶⁵ Savukārt **Lietuvas** kriminālkodeksā šis apstāklis formulēts šādi: nodarījums izdarīts vainīgā sevišķi smaga mantiska vai bezcerīga stāvokļa dēļ. Bezcerība ir savdabīgs personas garīgais un psihiskais stāvoklis, kas rodas ārējo apstākļu sakritības dēļ. Tomēr, ja nodarījums izdarīts pēc cietušās personas, kas atrodas bezcerīgā stāvoklī, lūguma, tad šajā gadījumā ir jārunā par līdzjūtības motīva eksistenci.³⁶⁶ Pēc būtības līdzīgi šo apstākli izprot arī **Šveices** un **Austrijas** kriminālkodeksā, paredzot, ka vainīgais bijis spiests izdarīt nodarījumu sakarā ar radušos posta pilno stāvokli, kas nav saistīts ar šīs personas izvairīšanos no darba (atbilstoši KK 48.pants a.daļas 2.punkts un KK 34.§ pirmās daļas 10.punkts).³⁶⁷ Tādējādi šis apstāklis nepārprotami aptver arī nespēju pildīt uzņemtās kredītsaistības vai laicīgi nokārtot parādsaistības.

Kā ir noskaidrots, pētāmā atbildību mīkstinošā apstākļa darbības lauks saistīts gan ar nopietnām materiālām grūtībām, gan ar stipru psihisko spiedienu, kuram pakļauts vainīgais. Pēdējā laikā aktualizējas jautājums par privileģēta sastāva veidošanu asistētas pašnāvības gadījumā.³⁶⁸ Tā kā Krimināllikums pagaidām neietver noziedzīga nodarījuma privileģēto sastāvu, tad tiesnešiem, izvērtējot situāciju, kad persona palīdz smagi slimam radniekam šķirties no dzīves, vai viņa vietā pieņem lēmumu, kas kvalificējams kā personas slepkavība pastipriņošos apstākļos, jo vainīgais apzinājās, ka cietušais atrodas bezpalīdzības stāvoklī (KL 117.pants 2.punkts), varētu konstatēt pētāmā mīkstinošā apstākļa esību. Šajā gadījumā nepieciešams noskaidrot iemeslus, kas pamudināja personu pieņemt šo lēmumu, ja tas būs līdzjūtības motīvs pret radnieku, tad pamatoti var atzīt, ka personai iestājās smagi personiski un ģimenes apstākļi. Tomēr, ja tas nebija radnieks, tad jāpierāda arī tas, ka persona tieši rūpējās par cietušo un guva šo emocionālo atkarību jeb līdzjūtību, kas atzīstams par vainīgā smagu personisko stāvokli. Tādēļ analizējamo apstākli pilnīgi iespējams atzīt par mīkstinošo atbilstoši Krimināllikuma 47.panta otrās daļas nosacījumiem. Juridiskā literatūrā arvien biežāk tiek aizstāvēts viedoklis, ka slepkavības gadījumos nodarījuma subjektīvā puse dominē par nodarījuma objektīviem kritērijiem, līdz ar to prettiesiska nonāvēšana, kas izdarīta aiz līdzjūtības, nevar būt kvalificējama saskaņā ar Krimināllikuma 117.panta 2.punktu, bet atzīstama

³⁶⁵ Sodu kodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 367.lpp.

³⁶⁶ Sk. Lietuvas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 265.lpp.

³⁶⁷ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī]; Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 250.lpp.

³⁶⁸ Капинус О.С. Этаназия в свете права на жизнь. Монография. Москва: Издательский дом „Камеронс”, 2006, с.255-256.; Gabrielyan A. Eitanāzijas fenomens krimināltiesiskajā, kriminoloģiskajā un medicīniski bioloģiskajā aspektā. (Promocijas darbs). Rīga, 2014. Pieejams: <http://www.rsu.lv/petnieciba/promocija/promocijas-darbi> [aplūkots 2015.gada 10.jūlijā]; Sk. Gabrielyan A. Eitanāzija un galvenās cilvēktiesības. Grām.: „Starptautiskās zinātniskās konferences „Valsts un tiesību aktuālās problēmas” zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2011, 300.-304.lpp.; Sk. Poļaks R. Eitanāzijas krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2010.10.augusts, Nr.32, 22.-29.lpp.; Sk. Poļaks R. Eitanāzija vai patstāvīgs noziedzīgs nodarījums. Jurista Vārds, 2011. 5.aprīlis, Nr.14, 12.-18.lpp.

par slepkavību bez kvalificējošiem apstākļiem (KL 116.pants),³⁶⁹ kas autorprāt ir loģisks, sabiedrībā saprotams un pieņemams risinājums. Šādu pozīciju Staņislavs Borodins (*Бородин Станислав Владимирович, 1924-2005*) argumentē ar to, ka personas rīcība saistīta nevis ar situācijas izvēli, kad būtiski samazināta cietuša pretošanās iespēja, bet ar cietuša gribas tiešu izpildīšanu, tādējādi atbrīvojot viņu no sevišķam ciešanām.³⁷⁰ Savukārt atbilstoši Oļega Belokurova (*Белокуров Олег Васильевич*) uzskatiem būtu atsevišķi aplūkojama slepkavība aiz līdzcietības, kas izdarīta pēc cietušā, fiziski spējīga, bet psiholoģiski/morāli tam nenobrieduša lūguma, (piemēram, indes pagatavošana, nogrūšana no augstuma, galvas nociršana u.tml.), kad persona ir tiešs nodarījuma izdarītājs, vai gadījumos, kad persona izpilda tikai objektīvās puses daļu (pašnāvības asistēšana: virves turēšana vai krēsla izsišana pakāršanas gadījumos, cietuša aizdedzināšana, kas sevi aplējis ar benzīnu u.tml.), tādējādi kļūstot par nodarījuma līdzizdarītāju, un slepkavība aiz līdzjūtības, kas izdarīta pēc cietušā, kas izjūt mokošas sāpes, psiholoģiski/morāli tam gatava, bet fiziski nespējīga (paralīzes, organisma vispārējais novājinājums, kustības traucējumi u.tml.) izteiktā lūguma.³⁷¹ Secināms arī tas, ka līdzjūtības motīvs dominē pār cietušā bezpalīdzības stāvokli, arī gadījumos, kad cietušais slimības dēļ atrodas ilgstoša komā, pateicoties dzīvību uzturēšanas aparātūras pieslēgšanai, intravenozai barošanai, medicīniskai apkopei. Vainīga rīcība ir vērtējama nevis kā pašapmierināšanās darbības veikšana, pretstatot savas vēlmes un intereses augstāk par sabiedrībā pieņemtajam normām, bet kā vienīgais pareizais risinājums, ko viņš būtu vēlējies gadījumā, ja atrastos cietušā vietā. Tādēļ prettiesiska darbība būtu kvalificējama kā slepkavība ar mīkstinošu apstākli, neizslēdzot arī vieglāka soda noteikšanas iespējamību.

Jākonstatē, ka smago personisku vai ģimenes apstākļu izslēgšanu no mīkstinošo apstākļu klāsta likumdevējs motivēja ar tā līdzību personu raksturojošiem datiem, kas tikai daļēji atbilst šā apstākļa darbības laukam. Ja leģislatīva vara stingri pauž pārliecību, ka šis vispārējais mīkstinošais apstāklis nav nepieciešams Krimināllikumā, tad uz tā fonā izskatās kļūdaini atsevišķo personu centieni atzīt šo apstākli par Krimināllikuma Sevišķas daļās privileģēto sastāvu. Veidot privileģēto sastāvu tādai darbībai, kuru oficiāli Latvijā vēl nav reģistrējuši, ir riskanti, jo apzināti atzīta miruša norma³⁷², kuru iespējams nekad nepiemēros, tā vietā, vajadzētu vērst uzmanību uz atbildību

³⁶⁹ Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1992.gada 24.februāra lēmums Nr.1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 20.-21.lpp.

³⁷⁰ Бородин С.В. Преступления против жизни. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2003, с.110-111.

³⁷¹ Белокуров О.В. Квалификация убийства (ст. 105 УК РФ): учебное пособие. Москва: Юрист, 2004. с.25-26.

³⁷² Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2009.gadā savā atskaitē par tiesu praksi lietās, kas skar bioētikas jautājumu, ieņem stingru pozīciju eitanāzijas jautājumā, norādot, ka atbilstoši Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas jēgai „personas tiesības uz dzīvību, kas garantētas 2.pantā, nedrīkst būt interpretējamās tā negatīvajā aspektā.” Vienlaikus īpaši izceļot, ka „personām nav piešķirtās dzīvību pašnoteikšanas tiesības, kas nodrošina izvēli starp dzīves turpināšanu vai nāvi”. Tā kā personām nav piešķirtas tiesības sevi nogalināt, tad likumsakarīgi to nav iespējams deleģēt kādam citam. Tādēļ asistētas pašnāvības reglamentācija Krimināllikumā nozīmētu Eiropas Cilvēktiesību tiesas pozīcijas tīšu ignorēšanu, jo pēdējo gadu tiesu prakse tendēta uz eitanāzijas, kā sabiedrībai negatīvas parādības pilnīgu

mīkstinošo apstākļu universālo nozīmi, kuru diemžēl pēdējā laika būtiski ierobežo. Jāpiebilst, ka pašreizējā likumā Sevišķās daļas regulējums ir pietiekošs un, atbilstoši lietā konstatētiem apstākļiem vainīgajam, atkarībā no viņa nodoma veida, ir iespējams piemērot gan KL 116.pantu, 117.panta 2. punktu, gan 123.panta pirmo daļu, ja nonāvēšana notika aiz neuzmanības, gan ir iespējams piemērot pat KL 124.pantu – ja vainīgais novedis cietušo līdz pašnāvībai, kas pēc būtības pilnībā atbilst asistētas pašnāvības noziedzīgajam sastāvam, jo cietsirdība sevī jau ietver tādu apstākļu radīšanu (materiālā, gan nemateriālā nozīmē), kuri mudina cietušo veikt izšķirošo soli. Ja persona nevēlas un nepieļauj iespēju, ka kāds cits ar viņa starpniecību mēģina izdarīt pašnāvību, tad šajā situācijā neveidojas cēloņsakarība un personu, pamatoti, nevar saukt pie kriminālatbildības. Autorprāt, arī ir neloģiska aplūkotā mīkstinošā aspekta izslēgšana no Krimināllikuma Vispārīgās daļas, radot tukšumu tiesību laukā, kuru drīzumā būs nepieciešams aizpildīt, visticamāk, ka ar grozījumiem Sevišķajā daļā.

3.3.4. Ievērojama zaudējuma radīšana

Austrijas un **Šveices** kriminālkodeksos izdala savdabīgu atbildību mīkstinošu apstākli, kas attiecas nevis uz nodarījuma kaitējuma sekām un citu personu aizsargājamo interešu apdraudējuma aspektu, bet uz nodarījuma kaitējumu un tā sekām, kas rodas noziedzīgu nodarījumu izdarījušajai personai jeb vainīgajam. Šveices kriminālkodeksā norādīts, ja persona tik smagi cietusi no sava nodarījuma tiešajām sekām, ka sods viņai būtu nesamērīgs, kompetenta institūcija atsakās no

izskaušanu. Dominējoša vairākumā Eiropas Cilvēktiesību tiesu spriedumos (piemēram, lietā *Pretty v. the United Kingdom*, Nr. 2346/02, *Haas v. Switzerland*, Nr. 31322/07, *Koch v. Germany*, Nr. 497/09 u.tml.), tieši tiek atteikts apmierināt nāvējoši slimās un paralizētas personas prasību pārtraukt viņas mokošās, sāpju pilnās dienas, nodrošinot cienīgu dzīves izbeigšanas iespēju. Eiropas Cilvēktiesību tiesa vienlaikus pievienojas nacionālo institūciju paustajai pozīcijai, ka, apmierinot personu prasības, nozīmētu atkāpties no sabiedrības pieņemtā, dzīvības aizsardzības aspekta, kas savukārt paver ceļu tā neatļautām sabiedrībai kaitīgajām manipulācijas iespējām. Turklāt jāpiezīmē, ka medicīnā vairs nelieto jēdzienu „neizārstējami slim”, bet to nozīmes noskaidrošana pavērs plašas interpretācijas iespējas. Piemēram, lietā *Gross v. Switzerland*, Nr.67810/10, Eiropas Cilvēktiesību tiesa, personu sirmo vecumu faktiski pielīdzināja neizārstējamai slimībai, un atzina par pamatotu fiziski veselās astoņdesmit divu gadu vecas Šveices pilsones prasību, kurā lūdza atcelt viņai iepriekš piemērotu eitanāzijas aizliegumu, jo viņa pamatoti baidās, ka nāves iestāšanās brīdis viņai būs īpaši mokošs. Jāpiezīmē, ka KPFSR kriminālkodeksā 1922.gadā jau bija tieši reglamentēts, ka slepkavība, kas izdarīta aiz līdzjūtības un pēc cietuša lūguma nav sodāms nodarījums (KK 143.pants), tomēr šī norma, kā neatbilstoša sabiedrībā pieņemtajiem uzskatiem drīzumā pilnībā tika svītrotā no kriminālkodeksa. Отчет о проведении исследования: Проблемы биоэтики в свете судебной практики Европейского Суда по правам человека. Страсбург. Совет Европы / Европейский Суд по правам человека, 2012. Pieejams: http://echr.coe.int/Documents /Research_report_bioethics_RUS.pdf [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].; Рекомендации Rec (2003) 24 Комитета Министров Совета Европы Государствам – участникам по организации паллиативной помощи. Приняты Комитетом Министров 12 ноября 2003 г. на 860 заседании уполномоченных представителей министров. Перевод Е.С.Введенской Страсбург: Council of Europe, 2003.; Resolution 1859 (2012) Parliamentary Assembly. Council of Europe. Pieejams: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/Adoptedtext/ta12/eres1859.htm> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].; Judgment 14.05.2013. [Second Section]. *Gross v. Switzerland* (application no 67810/10.). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-119703> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].; Chamber judgment *Pretty v. the United Kingdom* (application no. 2346/02). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-542432-544154> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].; Постановление. О введении в действие уголовного кодекса Р.С.Ф.С.Р. с 1-го июня 1922 года. Pieejams: <http://www.library.ru/help/docs/n10349/yk1922.txt> [2013.gada 25.oktobrī].; Таганцев Н.С. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года. С.-Петербург: Н.С.Таганцев, 1904, с.619-621.

kriminālvajāšanas, lietas nodošanas tiesai vai no soda. Tomēr, ja seku smagums ir ne tik liels, tad šis apstāklis ir vērā ņemams kā mīkstinošais (KK 54.pants).³⁷³ Austrijas kriminālkodeksā šis aspekts tieši iekļauts mīkstinošu apstākļu klāstā, paredzot mīkstināt atbildību, gan kad cietis pats nodarījuma vainīgais, gan arī tad, kad viņam personiskajās attiecībās tuva persona nodarījuma izdarīšanas vai tā seku iestāšanās rezultātā ieguvusi nopietnus miesas bojājumus vai kaitējumu veselībai vai citu būtisku faktisko vai tiesisko kaitējumu (KK 34.§ pirmās daļas 19.punkts).³⁷⁴

Polijas Republikas kriminālkodeksā arī sastopama norāde uz šā apstākļa īpašu mīkstinošu nozīmi tādos gadījumos, kad vainīgais netīšā noziegumā vai viņa vistuvākā persona sakarā ar izdarīto noziegumu cietusi ievērojamu kaitējumu. Šajos gadījumos likums atļauj tiesai sodu ārkārtēji mīkstināt (KK 60.panta otrā paragrāfa 3.punkts).³⁷⁵

Ievērojama zaudējuma rašanās apstākļa iekļaušana atbildību mīkstinošo apstākļu grupā varētu būt pamatojama un pielīdzināma soda saņemšanas faktam. Piemēram, naudas soda kā pamatsoda izvēlēšanās un piespriešana vainīgajam ir saistīta ar naudas piedziņu likumā noteiktā kārtībā un apmērā, ar mērķi, lai persona saprastu savas darbības prettiesiskumu un turpmāk atturētos no kaitīgas darbības izdarīšanas, tas, savukārt, panākams arī ar citām metodēm un iespējām. Tomēr, vērtējot soda nepieciešamību, var konstatēt, ka kaitējuma radīšana pēc būtības aizvieto soda piespriešanas mērķi, bet atbilstoši samērīguma principam, atlikušajam sodam to jāiekļauj sevī. Vērtējot zaudējuma apmēru un seku iestāšanās smagumu vainīgajai personai, var atzīt, ka tas pilnīgi pietiek, lai persona turpmāk atturētos no līdzīgas prettiesiskas darbības, tādēļ nosakāmā soda apmēram arī jābūt mazākam. Turklāt šī pieeja dominē, formulējot **Norvēģijas** kriminālkodeksā iekļautu atbildību mīkstinošu apstākļu institūtu, kurā zaudējumu radīšana sev un soda smaguma sekas slimai vai vecai personai ir uztveramas par līdzvērtīgiem un obligāti atzīstamiem aspektiem (KK 78.§ g.punkts).³⁷⁶

Neņemot vērā iepriekšminēto, ievērojama zaudējumu radīšana sev, kas pilda soda primāro funkciju, pamatoti iekļaujama mīkstinošo apstākļu grupā. Par diskutablu momentu jāuzskata situāciju, kad vainīgajai personai, kaut gan nodarīts ievērojams kaitējums, tomēr tas ir acīmredzami mazāks, nekā tas, kas nodarīts cietušajam. Šajā gadījumā nevar to ņemt vērā kā atbildību mīkstinošo apstākli, jo vainīgajam bija iespēja un tas varēja iepriekš paredzēt lietas iznākumu un apzināt zaudējuma risku. Tas ir krietni mazāks nekā tas, kas ir aizskarts, tomēr pretējā gadījumā, kad saņemtais kaitējums ir ievērojami lielāks par aizskartām likuma aizsargātajām interesēm, to

³⁷³ Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].

³⁷⁴ Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 250.lpp.

³⁷⁵ Kodeks karny. Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553> [aplūkots 2014.gada 20.maijā].

³⁷⁶ Lov om straff (straffeloven). Pieejams: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> [aplūkots 2014.gada 15.martā].

jāpielīdzina soda izciešanas sākumam un piespriežamo oficiālo sodu jāmīkstina. Soda noteikšana par smagiem vai sevišķi smagiem noziegumiem, atzīstot šo apstākli par mīkstinošu, nepārkāps likuma prasības, tomēr šis aspekts nevar būt par pamatu iespējai noteikt zemāku sodu, nekā tas paredzēts panta sankcijas robežās.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā ievērojamo zaudējumu rašanās princips ir sastopams, tomēr jāatzīst, ka visnotaļ nosacītā veidā, piemēram, 2010.gada 9.septembra lietā *Xiros pet Grieķiju*, Nr.1033/07, ir apmierināta personas prasība. No lietas materiāliem izriet, ka personai, kura atzīta par vainīgu teroristiskā darbībā (piespriests mūža ieslodzījums), tiek atteikts lūgums apturēt soda izciešanu un nodrošināt ārstniecības kursu augsti kvalificētā klīnikā, jo terora sagatavošanas stadijā spridzeklis eksplodēja viņa rokās, nodarot nopietnus bojājumus redzei, dzirdei, kustību un atbalsta sistēmai. Nacionālā tiesa vienlaikus atzina, ka notiesāto personu dzīvība tieši nav apdraudēta, bet veiktā noziedzīgā darbība atbilst visaugstākajai kaitīguma pakāpei, turklāt ieslodzījumā ir iespējams sniegt medicīnisko palīdzību, bet pieaicināto medicīnas speciālistu viedoklis nebija viennozīmīgs. Eiropas Cilvēktiesību tiesa soda noteikšanas procesu nav vērtējusi, tomēr atzina, ka tiesnešiem vajadzēja noteikt apsūdzētā veselības stāvokļa atkārtotu ekspertīzi, un cietuma apstākļos nav iespējams saņemt tādu medicīnisko palīdzību, kādu nodrošina specializētās medicīniskās iestādes.³⁷⁷

Aplūkotā gadījumā, kaut gan tiek runāts par personas veselības problēmām, tomēr šo problēmu cēlonis ir pašu personu noziedzīgas darbības rezultāts, kas nosacīti kļuva par pamatu soda izciešanas kārtības mīkstināšanai, lai persona spētu veikt visas nepieciešamas ārstniecības procedūras, atjaunot savu veselības stāvokli, lai veiksmīgi turpinātu izciest mūža ieslodzījumu. Līdz ar to pamatoti aktualizēts jautājums par atbildību mīkstināša apstākļa esamību gadījumos, ja noziedzīga nodarījuma rezultāta sekas kaitē pašam vainīgajam. Jāatzīst, ka šīs kaitīgas sekas vai nu tieši saistītas ar vainīga fizisko stāvokli, kas atspoguļots aplūkotajā spriedumā, vai rada spēcīgu psiholoģisko spriedzi (arī gadījumos ja mirst radnieks),³⁷⁸ kas vairākkārt „apgrūtina” soda izciešanu. Būtu secināms, ka pareiza „soda proporcija” jeb izvēle starp sankcijā atļauto maksimālo un minimālo robežu nav iespējama, neņemot vērā šīs negatīvās soda smaguma sekas. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē visnotaļ bieži sastopami gadījumi, kad tiek apmierinātas personas prasības, atzīstot, ka soda izciešana kaitē ne vien personu fiziskai veselībai, bet arī garīgai, it īpaši

³⁷⁷ Judgment 9.9.2010 [Section I]. *Xiros v. Greece* (application no. 1033/07). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-816> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

³⁷⁸ Piemēram, Bauskas rajona tiesa 2014.gada 21.martā spriedumā lietā Nr. K10-0079-14 ņēmusi vērā faktu, ka „bojā gājušais /pers.E/ ir apsūdzētā radnieks, ka notikušajā negadījumā arī pats apsūdzētais ir guvis neatgriezenisku kaitējumu savai veselībai, ko apliecina tiesai iesniegtie medicīniskie dokumenti”. Bauskas rajona tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K10-0079-14, kriminālieta Nr. 11120064313.

tas raksturīgs gadījumiem, kad persona mēģina veikt suicīdāla rakstura darbības (piemēram, lietā *Kudla pret Poliju*, Nr.30210/96,³⁷⁹ *Dybeku pret Albāniju*, Nr. 41153/06,³⁸⁰ u.tml.).

Tādēļ, lai sekmētu cilvēktiesību ievērošanu, nepieciešams aplūkoto atbildību mīkstinošo apstākļi ņemt vērā soda noteikšanas procesā, un tas ievērojami samazinās soda apstrīdēšanas iespējas ne vien nacionālajā, bet arī Eiropas Cilvēktiesību tiesā.³⁸¹ Protams, ievērojama zaudējuma radīšana sev vai tuviniekiem ir skatāma tikai un vienīgi saistībā ar Krimināllikuma 47.pantā otro daļu.

3.3.5. Personas vecums

Krimināllikumā vainīgās personas vecums nav iekļauts mīkstinošu apstākļu skaitā un arī nav atzīstams par tādu. Tomēr tas iepriekšējos Sodlu likumos un kodeksos vienmēr skatīts, analizēts atbildību mīkstinošu apstākļu grupā, personas vecumam arvien piešķirot īpašu nozīmi un vietu soda noteikšanā. Šajā sakarā Viviāna Puriņa pieturas pie viedokļa, ka „gadījumos, kad NN ir pastrādājis nepilngadīgais, tiesai būtu jāpiemēro sods, kas tuvāks minimālajam sankcijā paredzētajam sodam, jo reāla brīvības atņemšana izolē no sabiedrības un apgrūtina integrēšanos pēc soda izciešanas”, vienlaikus norādot, ka „par atbildību mīkstinošiem apstākļiem var būt atzīti fakti, kas ir saistīti ar personas nepilngadību”, kuri kalpo par pamatu KL 49.panta piemērošanas iespējai.³⁸² Negribētos piekrist tik paviršiem apgalvojumiem par nepilngadības faktu krimināltiesību sistēmā, to tiešu sasaisti ar soda samērīguma un taisnīguma principu, kurš ir integrēts Krimināllikumā 49.pantā. Jāatgādina un strikti jāievēro to, ka Krimināllikuma septītajā nodaļā ir jau reglamentēta īpaša soda noteikšanas kārtība nepilngadīgiem, līdz ar to nepilngadība Latvijā otrreiz nevar tikt ņemta vērā, lai mazinātu piespriežamo soda veidu vai tā mēru. Saskaņā ar Krimināllikumā 11.pantu pie kriminālatbildības nav saucama persona, kas noziedzīgo nodarījumu izdarījusi līdz četrpadsmit gadu vecuma sasniegšanai, bet saskaņā ar Krimināllikumā 64.pantu par nepilngadīgo atzīst personu, kas līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu. Līdz ar to, personām, kuras atbilstoši savam vecumam, neietilpst šajā vecumā intervālā, vai nu nav piemērojama kriminālatbildība - ja ir jaunāki, vai nu sodāmi vispārējā kārtā – ja ir vecāki.³⁸³ Jāņem

³⁷⁹ Grand Chamber judgment *Kudla v. Poland* (application no. 30210/96). Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{\"display\":\[\"1\"\],\"dmdocnumber\":\[\"800659\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{\) [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

³⁸⁰ Chamber judgment *Dybeku v. Albania* (application no. 41153/06). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84028> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

³⁸¹ Mileiko E. Katram pieejama tiesību aizsardzība Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=256331> [aplūkots 2014.gada 10.janvārī]., Sk. arī Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011, 17.-19.lpp.

³⁸² Puriņa V. Samērīguma princips kriminālsoda piemērošanā. Jurista Vārds, 2013. 3.septembris, Nr.36(787), 19.-27.lpp.

³⁸³ Sk. Ludwig-Mayerhofer W. Das Strafrecht und seine administrative Rationalisierung: Kritik der informalen Justiz. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 1998. S.190.-195.

vērā, ka persona skaitās sasniegusi noteiktu vecumu, skaitot ar nākošo diennakti pēc dzimšanas dienas.

Latvijas PSR kriminālkodeksā vainīgās personas nepilngadības fakts tika iekļauts atbildību mīkstinošos apstākļos dēļ tā, ka pusaudži bieži vien izdara noziegumus pieaugušo tiešā ietekmē, kā arī aiz pārprastām draudzības un biedriskuma jūtām vai vienkārši nepietiekamas dzīves pieredzes dēļ.³⁸⁴ Līdzīga apstākļa izpratne palikusi **Krievijas Federācijas, Ukrainas, Kazahstānas, Uzbekistānas Republikas un Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksos, neskatoties uz to, ka kodeksā atsevišķi tiek ietverti īpaši soda noteikšanas nosacījumi, kas piemērojami nepilngadīgiem. **Sanmarīno Republikas** kriminālkodeksā personu nepilngadība kļūst par mīkstinošu apstākli un mazina sodu tikai tad, ja persona spēj paust savu attieksmi pret noziedzīgo nodarījumu un pilnībā saprot notikušo (KK 90.pants trešā daļa). **Dānijas** kriminālkodeksā tiek uzsvērts, ka, ja sodāma nodarījuma izdarīšanas brīdī noziedznieks nav sasniedzis astoņpadsmit gadu vecumu un pilns sods tā piemērošanas gadījumā varētu tikt vērtēts kā lieks vai kaitīgs, ņemot vērā personas jaunību, sods tādām personām nedrīkst pārsniegt ieslodzījumu cietumā uz astoņiem gadiem (KK 82.§ 1.punkts).³⁸⁵ Bet **Polijā** tiesa, izvēloties sodu nepilngadīgiem³⁸⁶ un jauniešiem, vadās no pāraudzināšanas mērķa. Sods nedrīkstētu pārsniegt divas trešdaļas no panta sankcijā paredzētā maksimāla soda apmēra, tiesai ir atļauts šajā gadījumā piemērot soda ārkārtējo mīkstināšanas iespēju.

Austrijas kriminālkodeksā paredzēts mīkstināt atbildību personai, kura izdarījusi nodarījumu pēc astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas un līdz divdesmit viena gada vecuma sasniegšanai vai, atrodoties anomāla psihiska stāvokļa ietekmē, ja viņa slikti sapratusi notiekošā būtību, vai ja viņa ir „ielaista” no audzināšanas viedokļa (KK 34.§ pirmās daļas 1.punkts),³⁸⁷ tādējādi uzsverot personas vecuma ietekmi uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iespēju. Ja persona ir jaunāka, tad ir lielāka varbūtība, kā tā var izdarīt noziedzīgu nodarījumu, vadoties no vēl nenostiprinātas dzīves pozīcijas, uzskatiem, nepietiekošas dzīves pieredzes un citu personu ietekmes

³⁸⁴ Plašāk sk. Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982, 151.lpp.

³⁸⁵ Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

³⁸⁶ Saskaņā ar Polijas Republikas kriminālkodeksa 10.pantu pie kriminālatbildības saucama persona, kas līdz aizliegtā nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi septiņpadsmit gadu vecumu. Nepilngadīgai, piecpadsmit gadus sasniegušai personai, likumā īpašos gadījumos piemērojama kriminālatbildība. Vainīgajam, kas izdarījis mazāk smagu noziegumu (*występkciem*), pēc septiņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, bet pirms astoņpadsmit gadu sasniegšanas, tiesa piemēro ārstēšanas vai audzināšanas līdzekļus, kas domāti nepilngadīgiem. Уголовный кодекс Республики Польша. Науч. ред. А.И.Лукашов, Н.Ф.Кузнецова; пер. с польского Д.А.Барилевича. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, с.49-50.

³⁸⁷ Šveices kriminālkodeksā līdzīga norma bijusi spēkā no 1971.gada 1.jūlijā līdz 2007.gada 1.janvārī (KK 64.pants). Sk. Šveices kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 357.lpp.; Austrijas kriminālkodekss. Turpat. 249.lpp.; Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].

iespējas. Par personas dalījuma pamatu kalpo vecuma kategorija, kuru sasaista ar psihi formēšanās un nostiprināšanās procesu. Personām ir raksturīga impulsivitāte, svārstīga uzvedība, enerģijas pārpilnība un nespēja to pareizi piemērot, tieksme pēc piedzīvojumiem.³⁸⁸

Igaunijas Sodu kodeksā (57.panta pirmās daļas 7.punkts) un **Baltkrievijas Republikas** kriminālkodeksā (KK 63.panta pirmās daļas 11.punkts) pie personu vecuma stāvokļa pieskaita faktu, kad nodarījumu izdara nevarīgs sirmgalvis, par kuru droši vien jāuzskata personu, kas pārsniedz darbspējīgo vecumu, par ko darbā vēl būs diskutēts, tomēr kopumā, tas atzīstams par variatīvo novērtējuma kritēriju, kuru bez izsmeloša izvērtējuma nevar attiecināt uz visiem ārēji līdzīgiem gadījumiem.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2001.gada 7.jūnija lietā *Papon pret Franciju* Nr. 64666/01 jau ir analizējusi un sniegusi savu vērtējumu vainīgo personu vecuma un piespriedtā soda atbilstības jautājumā. Īsumā no lietas materiāliem izriet, ka Francijas pilsonim, kas apsūdzēts līdzdalībā noziedzīgos nodarījumos pret cilvēci un mieru, ir piespriests brīvības atņemšanas sods uz desmit gadiem, tomēr vainīgais, būdams deviņdesmit gadu vecs, uzskata, ka viņa, sirmā vecuma dēļ, atrašanās ieslodzījumā pati par sevi ir pretrunā ar humānās attieksmes principiem, bet cietuma apstākļi nodara viņam sevišķas ciešanas, veselības problēmas, kas vērtējamās kā viņa cilvēktiesību pārkāpums. Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav konstatējusi pārkāpumus Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpratnē, norādot, ka nacionālajā likumdošanā maksimālā vecumu robeža noziedzīga nodarījuma subjektam nav noteikta, tomēr pieļauj iespēju, ka ilglaicīga sirmgalvja turēšana ieslodzījumā, ja pasliktinās viņu veselība un netiek nodrošināta pienācīga aprūpe, jau tiek vērtēta kā cilvēka tiesību pārkāpums. Lai nepieļautu vainīgā sevišķas ciešanas, tiesa norāda uz likumā paredzēto apžēlošanas iespēju, ko īsteno valsts prezidents, tomēr katrs gadījums vienmēr vērtējams individuāli.³⁸⁹

Atzīmējams, ka līdzīga pozīcija vainīgā cienījama vecuma apzināšanā ir novērojama arī Latvijas tiesu praksē, piemēram, Liepājas tiesa 2014.gada 15.aprīlī, izskatot lietu Nr. K20-0263-14/13, konstatējusi, ka persona, būdama septiņdesmit septiņu gadu vecumā, izdarījusi zādzību nelielā apmēra. Tādēļ tiesa, izvērtējot ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma pakāpi, konstatēja, ka „nav pamata atzīt /pers. A/ darbības par īpaši bīstamām” nolēma, atbilstoši likuma regulējumam personu no soda atbrīvot.³⁹⁰ Savukārt Rēzeknes tiesa 2014.gada 21.martā krimināllietā Nr. K26-0111-14/2, izvērtējot pensionāres aiz atreibības izdarītu sevišķi smagu noziegumu, kas kvalificējams saskaņā ar Krimināllikuma 185.panta otro daļu un par kuru draud brīvības atņemšanas

³⁸⁸ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Беляев А.Е., Борзенков Г.Н., Верин В.П. и др. Под. общ. ред. В.И.Радченко, А.С.Михлина. Санкт-Петербург: Питер, 2008, с.108.

³⁸⁹ Third Section Decision *Papon v.France* (application no. 64666/01). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-22634> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

³⁹⁰ Liepājas tiesas 2014.gada 15.aprīļa spriedums lietā Nr. K20-0263-14/13, krimināllietā Nr. 11261022614.; Sk. arī Valmieras rajona tiesas 2014.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. K39-0153-14/1, krimināllietā Nr. 11130009813.

sods līdz desmit gadiem, ņemot vērā minēto personību raksturojošu apstākli, viņas attieksmi pret izdarīto, īpaši pieteikšanās par vainīgu un vainas atzīšanas faktu (atbildību mīkstinošs apstāklis), kā arī izteiktu lūgumu neveikt pierādījumu pārbaudi tiesas izmeklēšanā, nolēma sodīt personu ar brīvības atņemšanu uz desmit mēnešiem nosacīti.³⁹¹ Arī Kuldīgas rajona tiesa 2013.gada 19.septembrī krimināllietā Nr. K19-0095-13, konstatējot, ka persona izdarījusi noziedzīgus nodarījumus, kas paredzēti Krimināllikuma 233.panta otrajā daļā, 175.panta trešajā daļā un 180.panta pirmajā daļā, galīgo sodu nosakot pēc kopības, atbilstoši sodu daļējas saskaitīšanas principiem, nolēma sodīt ar brīvības atņemšanu uz vienu gadu nosacīti. Tiesas motivācija, izvēloties soda veidu un mēru, bijusi sekojoša: „Ņemot vērā personību raksturojošus apstākļus, tiesa uzskata, ka par izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem, nav piemērojams sods naudas soda veidā, jo /pers. A./ pensionārs, saņem vecuma pensiju, citu ienākumu nav. Nevarēs samaksāt soda naudu. Nav piemērojams sods piespiedu darbu veidā, jo kā paskaidroja /pers. A./, ir grūtības ar pārvietošanos, ir invalīds dēļ gūžas locītavas, viena kāja ir īsāka. Ir bojāti 2 muguras skriemeli, bijuši divi sirds infarkti, pēdējais 2012.gada oktobrī”. Tādēļ tiesa secinājusi, ka „piemērojams sods brīvības atņemšanas veidā, bet nosakāms tuvu minimālajam sodam...”.³⁹²

Tiesu prakses analīze rāda, ka pārsvarā lietās par zādzību izdarīšanu nelielā apmērā tiesneši atsaucas uz to, vai persona ir *pensionārs* vai *pensionāre*, tomēr, domājams, ka šīs tendences cēlonis meklējams nevien racionālajā attieksmē pret apsūdzētajiem, bet saistīts arī ar kriminogēno situāciju valstī. Tādēļ tendences skaidrojums pilnā apmērā atrodams kriminoloģiskos pētījumos par situāciju valstī. Vienlaikus jāatzīst, ka saistīt aplūkoto personu kategoriju tikai ar zādzības izdarīšanu nav pietiekami korekti, jo, balstoties uz Latvijas tiesu interneta portālā *www.tiesas.lv* ievietotajiem anonimizētiem tiesu nolēmumiem, apsūdzēto personu pensijas vecums kā viens no kritērijiem, lai noteiktu taisnīgāko sodu, ir sastopams arī lietās par nelegālā alkohola tirdzniecību, narkotisko vielu glabāšanu un realizēšanu, svešas mantas bojāšanu vai iznīcināšanu, malumedībām un arī šaujamo nelegālu glabāšanu, ko galvenokārt inkriminē vīriešiem. Tomēr jāatzīst, ka nereti pašos tiesu spriedumos, atsaucoties uz apsūdzētā pensijas vecuma sasniegšanu, vērtē ne tik personas fizisku darbaspēju, kam ir nozīme, izvēloties samērīgāko soda veidu, bet arī personas iespēju gūt pastāvīgos ienākumus un peļņas apmēru, tādējādi pieļaujot vai noraidot naudas soda noteikšanas iespējamību.

Rezumējot iepriekš minēto, jākonstatē, ka personu vecums krimināltiesību sistēmā ir uzskatāms vien par personu raksturojošu aspektu, kuram Krimināllikumā jau ir piešķirta mīkstinoša nozīme, ja runājam par nepilngadīgo personu izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem, vai kuram var tikt piešķirta mīkstinoša nozīme, ja runa ir par personas sirmo vecumu, tomēr kategoriski to nav

³⁹¹ Rēzeknes tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K26-0111-14/2, krimināllietā Nr. 11331037413.

³⁹² Kuldīgas rajona tiesas 2013.gada 19.septembra spriedums lietā Nr. K19-0095-13, krimināllietā Nr. 11250031213.

jāuzskata par atbildību mīkstinošo apstākli tā tiešajā nozīmē. Vien piebilstot, ka personu vecums ir dabisks organisma fizioloģiskais process, bet atsevišķu personu anomāla attīstība vai psihiķes komplikācijas, ir nepārprotami, patstāvīgs atbildību mīkstinošs apstāklis, kas jau analizēts iepriekš saistībā ar personas ierobežotu pieskaitāmību.

3.3.6. Mazgadīga bērna aprūpe

Mazgadīga bērna aprūpe atbildību mīkstinošu apstākļu grupā iekļauta **Krievijas Federācijas, Baltkrievijas Republikas, Kazahstānas, un Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksā. Apstākļa darbību, pirmkārt, saista ar mazgadīgas personas uzturēšanas pienākumu, kas cieši saistīts ar vainīgā materiālo stāvokli. Piemēram, ja noziedzīgo nodarījumu izdarījusi persona, kas aprūpē mazgadīgo, parasti tā ir viņa māte, tad gūtā peļņa varētu būt izmantojama bērna uzturēšanai.³⁹³ No citas puses, pat piespriežamais sods vainīgajam skar bērna tiesības uz tuva cilvēka aprūpi. Pārāk smaga soda piespriešana negatīvi ietekmē un palēnina mazgadīgā attīstību un audzināšanas procesu, tādēļ personai, kura aprūpē bērnu, paredz soda atvieglojumu. Atbilstoši cilvēku vispārējās vienlīdzības principam, bērna atrašanās aprūpē mīkstina atbildību, ne tikai nosakot sodu sievietēm, bet arī vīriešiem. Tiesu lēmums, atzīstot šo apstākli par mīkstinošu vainīgajam, būs pareizs arī tādā gadījumā, ja bērns paliek aprūpei otram (nesodāmam) vecākam. Tomēr, vērtējot apstākli, tiesai jākonstatē, ka vainīgais tieši piedalījies bērna audzināšanā un tā materiālā apgādībā. Ja personai tiek atņemtas bērna aprūpes tiesības, tā ilgu laiku nedzīvo kopā ar ģimeni, neaudzina un nenodrošina materiālo iztiku, vai tā izdara noziedzīgu nodarījumu pret minēto mazgadīgo personu, tad tiesa var neatzīt šo apstākli par mīkstinošu.³⁹⁴

Latvijas tiesu praksē arī ir pieņemts šo apstākli pieskaitīt atbildību mīkstinošo apstākļu grupai. Tā Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2007.gada 27.marta lēmumā lietā Nr. SKK-155/07 pauda nostāju, ka „par atbildību mīkstinošiem apstākļiem Krimināllikuma 47.panta otrās daļas izpratnē atzīstams, kā vainīgais ir vienīgais savas ģimenes apgādnieks. Viņa apgādībā ir nepilngadīgs bērns un nestrādājoša sieva. Sieva atrodas grūtniecības 12.nedēļā, kas norāda, ka tuvākajā laikā būs ģimenes pieaugums un tiesājams³⁹⁵ būs vēl ilgāku laika periodu

³⁹³ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Беляев А.Е., Борзенков Г.Н., Верин В.П. и др. Под. общ. ред. В.И.Радченко, А.С.Михлина. Санкт-Петербург: Питер, 2008, с.108-109.

³⁹⁴ Уголовное право. Общая часть. Часть Особенная. Учебник. Под. общ. ред. Л.Д.Гаухмана, Л.М.Колодкина, С.В.Максимова. Москва: Юстицинформ, 1999, с.221.; Sk. arī Уголовное право. Общая часть. Учебник для вузов. Под. общ. ред. В.И.Радченко. Москва: ЗАО, Юстицинформ, 2004, с.369.; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012.gada 5.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK –J-12/2012, krimināllieta Nr. 11096167904.

³⁹⁵ novēc.- saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 69.pantu pirmo daļu persona, kura ar procesa virzītāja lēmumu saukta pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pret kuru uzsāktā kriminālvajāšana nav izbeigta, kura nav attaisnota vai atzīta par vainīgu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu, sauc par apsūdzēto. Savukārt, atbilstoši Latvijas Kriminālprocesa kodeksa, kas bija spēkā no 1961.gada 1.aprīļa līdz 2005.gada 1.oktobrī, 95.panta otrajai daļai, apsūdzēto, kas nodots tiesai, sauca par tiesājamo, bet apsūdzēto, par kuru spriedums stājies likumīgā spēkā - par notiesāto vai attaisnoto.

vienīgais apgādnieks, jo sieva pēc bērna piedzimšanas ilgāku laika periodu nestrādās”.³⁹⁶ Tiesa īpaši arī atzīmē, ka šis atzinums balstīts jau uz pastāvošo tiesu praksi, kas arī bija iekļauts Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumā lietā Nr. SKK-01-568/05. No tā būtu secināms, ka pētīto apstākli saista ne tik vien ar mazgadīgas personas esamību, bet gan tās atrašanos vainīgā apgādībā. Apgādībā var atrasties arī citas personas, kuras, piemēram, sava veselības stāvokļa dēļ prasa pat lielāku aprūpi nekā mazgadīgais. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums loģiski izklāstīts un pietiekoši argumentēts, tomēr zemāko instanču tiesām ir arī saskarsme ar pētāmā apstākļa vēl neizanalizētām pusēm. Tā Rīgas apgabaltiesai 2007.gada 5.decembrī lietā Nr.KA04-594-07/22 nācās izvērtēt un norobežot personību raksturojošus apstākļus, no mīkstinošo apstākļu atzīšanas iespējām. Rīgas apgabaltiesa spriedumā atzina, ka saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta nosacījumiem, apsūdzētajam atbildību mīkstinošie apstākļi nav konstatēti. Savukārt, norādot, ka: „izvērtējot iegūto informāciju secināts, ka vainīgā sociālie apstākļi pašreiz ir apmierinoši, nesen reģistrējies laulību, nodarbināts divos darbos, materiāli apgādā ģimeni, ir komunikabls, atsaucīgs, tiek pozitīvi raksturots no skolas un darba vietas, taču viņš ne vienmēr kritiski novērtē, kādas varētu būt viņa rīcības sekas, iepriekš izdarītais noziedzīgais nodarījums liecina par to, ka klients, būdams alkohola reibumā, nespēja pareizi izvērtēt situāciju, bet savu saistību ar izskatīšanā esošo noziedzīgo nodarījumu noliedz”.³⁹⁷ No izklāstītā ir redzams, ka vien materiāla ģimenes apgādība nav pieskaitīta pie mīkstinošiem apstākļiem, kaut gan šī situācija un izvērtējuma aspekts ir ļoti tuvs Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta atzinumam, tomēr pietrūks norādes, ka šī persona ir vienīgais ģimenes apgādnieks. Tādējādi Rīgas apgabaltiesas spriedums nav pretrunā ar Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta atzinumu, bet gan attiecas un novērtē tā paša apstākļa citu aspektu, kurš iekļaujams personu raksturojošos datos. Fakts, ka nesen reģistrēta laulība, vērtējams par labu personai, tomēr tas nevar būt par mīkstinošo apstākli. Laulību, saskaņā ar spēkā esošiem likumiem, slēdz ar nolūku izveidot ģimeni³⁹⁸, bet no tā tieši neizriet, ka vainīgajam tuvākajā laikā būs jāapgādā bērnus. Tādēļ arī ģimenes statuss vērtējams tikai kā vainīgā personību raksturojošais apstāklis.

Nozīmīgs moments ir tas, ka tiesu praksē, īpaši, līdz 2005.gadam, sastopama neviennozīmīga pozīcija par pētāmo apstākļu iekļaušanu atbildību mīkstinošo apstākļu grupā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta 2005.gada 20.aprīļa spriedumā krimināllietā Nr.PAK-154, norādīja, ka „ģimenes un bērna esamība ir apstākļi, kas pastāvēja arī uz nozieguma izdarīšanas laiku un nevar būt par pamatu soda mīkstināšanai. Arī atsaukšanās uz slikto

³⁹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 27.marta lēmums lietā Nr. SKK-155/07.

³⁹⁷ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007.gada 5.decembri spriedums lietā Nr. KA04-594-07/22, krimināllietā Nr.11089167205.

³⁹⁸ Sk. Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937.gada 28.janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10.jūnija, Nr.22/23.

veselības stāvokli Krimināllietu tiesu palātai nedod tiesības mīkstināt sodu tiesājamiem - nevienam no viņiem nav smagas neārstējamas slimības.”³⁹⁹ Pilnībā jāpiekrīt šim uzskatam tajā daļā, ka viens vienīgais mīkstinošs apstākļis nekad nevar būt par pamatu, lai ievērojami samazinātu piespriežamo sodu, neņemot vērā noziedzīga nodarījuma samērīgumu jeb tā kaitīguma pakāpi. Bērna un nevarīgo vecāku uzturēšana, to apgādība, ir personas neapstrīdams sabiedriskais pienākums, ko likumdevējs aizsargā ar normatīvo aktu palīdzību, par kura apzinīgu pildīšanu personai izņēmumkartā jāparedz nelielu soda atslābumu. Šis ir viens no tiem apstākļiem, kas stiprina sabiedrību, kā arī skatoties no tā lietderīguma pozīcijas, kas sekmēs un paātrinās notiesāto personu resocializācijas procesu. Nav ne mazāko šaubu par to, ka personai, kura uztur un apgādā citus, sasaiste ar sabiedrību kopumā ir pietiekami liela, tādēļ, lai persona saprastu savas darbības kaitīgumu un atgrieztos sabiedrībā, lai pildītu savus tiešos pienākumus un justos tai piederīga, nav nepieciešams piespriest pārāk bargus sodus, ja tas tieši neizriet no soda sabiedriskas preventīvas funkcijas.

³⁹⁹ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 165.lpp.

IV NODAĻA

Kriminālatbildību pastiprinošo apstākļu veidi

4.1. Recidīvs

Kā pirmais atbildību pastiprinošais apstāklis Krimināllikuma 48.pantā ir iekļauts „noziedzīgais nodarījums veido noziedzīgu nodarījumu recidīvu”. Vērts atzīmēt, kā laika gaitā mainījās šā punkta saturs, proti, ka noziedzīga nodarījuma atkārtotība, kas līdz 2013.gada 1.aprīlim tika uzskatīta par šā apstākļa pamatpazīmi, ir nomainīta ar reālas kopības jēdzienu. Taču ar 2014.gada 15.maijā pieņemto likumu „Grozījumi Krimināllikumā”⁴⁰⁰, noziedzīgu nodarījumu reālā kopība tika svītrotā no atbildību pastiprinošo apstākļu klāsta, tādēļ, aplūkojot un veicot salīdzinošu izpēti ar citu valstu kodeksiem, nepieciešams arī vienlaikus pieminēt šā jēdziena vēsturisko nozīmi.

Atbildību pastiprinoša apstākļa nozīmes izskaidrošanas process pats par sevi ir svarīgs, tomēr konkrētajā gadījumā, aplūkojot Krimināllikuma grozījumu gaitu, autorprāt, ir daudz svarīgāk izprast paša apstākļa pilnveidošanās tendenci, paredzēt tā attīstību. Likuma pieņemšanā – tieši tā argumentācijā – atklājas apstākļa patiesā būtība, kas arī nosaka apstākļu darbības robežas, mērķus, uzdevumus un būtības formu, tādēļ konstruējamajā normā visus izzinātos trūkumus cenšas novērst. Jaunajam regulējumam jābūt aktuālam; tas viennozīmīgi nedrīkst saturēt jau iepriekš atklātas un analizētas nepilnības, kuru dēļ norma jau vienu reizi ir rediģēta, tomēr ne mazāk svarīgs ir arī normu sistemātiskais sakārtošanas process. Atbildību ietekmējošo apstākļu institūts ietver vispārinātu atbildību mīkstinoša vai pastiprinoša pamata kritēriju, tomēr nereti arī Krimināllikumā speciālo normu konstrukcijā pieminētais vispārinātais pamats ir precizēts, kas darīts sistēmas viengabalainības labā. Tiklīdz notiek izmaiņas vispārīgajā normā, konkrētā gadījuma atkārtotība kā atbildību pastiprinošais apstāklis tiek dekriminalizēta. Tas uzreiz ietekmē arī speciālo normu konstrukcijas uzbūvi, un šīs pieejas pamats atrodams formālās loģikas likumos. Tādēļ nav pieļaujama atšķirīgas pieejas izmantošana un teorētisko viedokļu dažādība, novērtējot vispārīgo un speciālo normu konstrukcijas.

Ar **atkārtotu** noziedzīgu nodarījumu atzina gadījumus, kad viena persona izdara divus vai vairākus patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus, kas paredzēti vienā un tajā pašā Krimināllikuma pantā, vai arī divus vai vairākus noziedzīgus nodarījumus, kas paredzēti dažādos Krimināllikuma pantos, ja atbildība par šādu atkārtotību bija paredzēta Krimināllikumā. Teorijā šāda tipa atkārtotība tiek dēvēta par speciālo, kas tieši ietekmēja noziedzīgo nodarījumu kvalifikāciju. Savukārt otrs ir vispārēja atkārtotība jeb nereglamentēts atkārtotību tips, kurš atšķirībā no speciālas, neietekmē nodarījuma kvalifikāciju, bet gan sodu. Abos minētos gadījumos strikti jāievēro, ka izdarītie

⁴⁰⁰ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2014.gada 15.maija likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 31.maijs, Nr.105. (5165).

noziedzīgie nodarījumi bijuši patstāvīgi, tos neaptvēra vainīgās personas vienots nodoms un par tiem nebija iestājies kriminālatbildības noilgums, nebija noņemta vai dzēsta sodāmība. Nodarījums, par kuru persona notiesāta citā valstī, veidoja atkārtotību, ja personai Latvijā tiek izpildīts ārvalstī piespriests sods.

Nevar uzskatīt, ka pieņemot 2012.gada 13.decembrī grozījumus, aplūkojamajā normā atkārtotība kā atbildību pastiprinošais apstāklis ir izslēgts no Krimināllikuma, kaut gan šis jēdziens vairs nav atrodamas spēkā esošajās normās, tomēr tā atbildību pastiprinošā būtība, kas iestājas par vairāku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, tika saglabāta un pat pieaugusi tās represīva puse dēļ atkārtotības jēdziena aizvietošanas ar noziedzīgu nodarījumu reālo kopību. Ar **reālas kopības** jēdzienu izprot tikai tādus divus vai vairākus savstarpēji nesaistītus nodarījumus, kas atbilst vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm un kuri īstenoti pirms tiesu sprieduma, tieši ievērojot, ka persona nav notiesāta ne par vienu no šiem noziedzīgajiem nodarījumiem un nav arī iestājies kriminālatbildības noilgums, taču, ja persona tiek atbrīvota no kriminālatbildības, tad arī šajā gadījumā tas nav uzskatāms par atbildību pastiprinošu apstākli (KL 26.panta trešā daļa).

Noziedzīgu nodarījumu **recidīvs** ir tad, ja persona, kurai tiesa vai prokurors nosaka sodu, jau pirms tam ir vismaz vienu reizi tiesāta par agrāk izdarītu tīšu noziedzīgu nodarījumu un sodāmība par to jaunā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdī nav noņemta vai dzēsta. Jāievēro, ka jaunam noziedzīgam nodarījumam jābūt izdarītam ar tiešu vai netiešu nodomu. Noziedzīgu nodarījumu recidīvu var atzīt par atbildību pastiprinošu apstākli visos gadījumos, ja tāds ir, un nav paredzēts kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme. Par atbildību pastiprinošu apstākli var atzīt arī noziedzīgu nodarījumu recidīvu, ja kriminālsodāmu nodarījumu izdara persona, kura Latvijā izcieš ārvalstī piespriestu sodu.⁴⁰¹

Tomēr, kā secinājis A.Judins, „noziedzīga nodarījuma recidīvs ir jēdziens, kas atšķirīgi saprotams un interpretējams krimināltiesībās, kriminoloģijā, kriminālsodu izpildes jomā, kā arī atšķirīgi izprotams dažādās tiesību sistēmās”.⁴⁰²

Pirms grozījumu pieņemšanas tika rūpīgi izpētīta tiesu prakse, kurā tika konstatētas vairākas pastāvošas problēmas. Gan atkārtotības, gan recidīva izpratni apgrūtināja tas, ka likuma piemērotāji un krimināltiesību pētnieki mēģināja aplūkojamo apstākli ierobežot. Tiesu praksē un juridiskajā literatūrā bieži tika novēroti gadījumi, kad atkārtotību saista ar divu tādu pašu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu, kas pēc būtības atbilst Krimināllikuma mērķiem, bet tajā pašā laikā recidīvu

⁴⁰¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1. Visparīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 171.lpp.; Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2015.gada 12.novembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2015. 1.decembris, Nr.235. (5553); Sk. Aizkraukles rajona tiesas 2014.gada 15.janvāra spriedums lietā Nr. K07-0106-14/5, krimināllieta 11370002014.

⁴⁰² Judins A. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. Rīga: norway grants, 2011. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/2011/rec_pedejais.pdf [aplūkots 2014.gada 31.maijā].

atzīst par apstākli, kad persona tiesāta par jebkuru agrāk izdarītu noziedzīgu nodarījumu un kad pastāv juridiskas sekas. Šāda veida nostāja ir pretrunā loģikas likumiem: ja atkārtotību skatām sašaurināti, tad arī recidīvs jāskata sašaurināti. Krimināllikuma formulējums tomēr atļāva (paplašinātā tulkojumā) par atkārtotu kā atbildību pastiprinošu apstākli atzīt jebkura noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.⁴⁰³ Jāsaprot, ka nav svarīgi, kāda veida noziedzīgi nodarījumi izdarīti, lai atzītu to par atbildību pastiprinošo apstākli, vienīgi jāpastāv juridiskām sekām. Tādējādi, kā iepriekš bija pieminēts, krimināltiesību teorijā tiek izdalīta speciāla noziedzīgu nodarījumu atkārtotība un vispārējā atkārtotība, kuru veidoja jebkuri personas izdarīti divi vai vairāk noziedzīgi nodarījumi, piemēram, tīša smaga miesas bojājuma nodarīšana, kontrabanda, krāpšana un huligānisms. Savukārt, pēc veiktiem grozījumiem recidīva nozīmi ierobežoja, sasaistot to ar tīšiem noziedzīgiem nodarījumiem. Tādējādi, atzīt recidīvu par atbildību pastiprinošu apstākli var tikai tādos gadījumos, ja persona tiek apsūdzēta par jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanu ar nodomu un ja pirms tam persona bija notiesāta par tīšu noziedzīgu nodarījumu. Turpretim reālo kopību veido jebkurš jauns noziedzīgs nodarījums neatkarīgi no tā, vai subjektīvā puse izpaužas nodoma vai neuzmanības formā, nav svarīga tā atbilstība vai līdzība pirmā nodarījuma pazīmēm.⁴⁰⁴

Vispārējā atkārtotība neveidoja noziedzīga nodarījuma kvalificētu sastāvu, taču tā ir vērā ņemama pie soda noteikšanas kā personas atbildību pastiprinošs apstāklis.⁴⁰⁵ Turklāt attiecībā uz reālo kopību šis nosacījums vairs neattiecas.

Nepabeigts noziedzīgs nodarījums arī veidoja atkārtotību, pēc U.Krastiņa domām: „nav taču strīda par to, ka noziedzīgs nodarījums var izpausties gan pabeigta, gan nepabeigta nodarījuma stadijā, tāpat kā dalībā vai līdzdalībā. Katrs no tiem ir patstāvīgs noziedzīgs nodarījums un, ja tie izdarīti atkārtoti, tad tie arī jākvalificē kā nodarījumu atkārtotība.”⁴⁰⁶ Kvalifikācijas problēmas var rasties ar kriminālpārskatuma mēģinājumu, par kuru persona nav saucama pie kriminālatbildības. Dainis Mežulis, pētot pret īpašumu vērstos noziedzīgus nodarījumus, norādīja, ka „atkārtotība neveidojas tad, ja agrāk izdarītā nepabeigtā mantas nolaupīšana saskaņā ar Krimināllikuma 15.panta noteikumiem nav sodāma, vai ja izdarīta Krimināllikuma trešajā nodaļā paredzētajos apstākļos, kas izslēdz kriminālatbildību”.⁴⁰⁷ Šāds apgalvojums pilnā mērā attiecināms uz visiem kriminālpārskatuma mēģinājumiem, tādējādi, ja personas darbība nav sodāma, tad būtu taisnīgi un samērīgi, ja tā netiktu atzīta par atbildību pastiprinošo apstākli. Tomēr šī darbība raksturo vainīgo

⁴⁰³ Sk. Krastiņš U. Atkārtotu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Jurista Vārds, 2006. 11.aprīlis, Nr.15, 1.-5.lpp.; Sk. arī Krastiņš U. Noziedzīgu nodarījumu daudzējādības kvalifikācijas problēmas. Jurista Vārds, 2007. 20.novembris, Nr.47, 20.-24.lpp.; Sk. arī Krastiņš U. Noziedzīgu nodarījumu atkārtotības un kopības teorētiski praktiskie risinājumi. Jurista Vārds, 2010. 30.novembris, Nr.48, 8.-15.lpp.

⁴⁰⁴ Sk. Alūksnes rajona tiesas 2013.gada 10.oktorba spriedums lietā Nr. K08-0141-13, krimināllieta Nr. 11100020113.

⁴⁰⁵ Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 149.-152.lpp.

⁴⁰⁶ Krastiņš U. Atkārtotu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Jurista Vārds, 2006. 11.aprīlis, Nr.15, 1.-5.lpp.; Sk. arī Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 60.lpp.

⁴⁰⁷ Mežulis D. Īpašuma krimināltiesiskā aizsardzība. Rīga: Turība, 2006, 294 lpp.

personību, tādējādi tā var būt ņemama vērā pie soda veida un mēra noteikšanas. Jāpiezīmē arī tas, ka turpināts noziedzīgs nodarījums pēc savas izpausmes ir diezgan līdzīgs atkārtotībai, tomēr tas nav atzīstams par atbildību pastiprinošu apstākli. Atkārtoti izdarītu un turpinātu noziedzīgu nodarījumu atšķir tas, ka atkārtotības gadījumā vainīgajam ir bijis atsevišķs nodoms izdarīt divus vai vairākus patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus, bet turpināta noziedzīga nodarījuma gadījumā ir vienots nodoms ar vairākām vienveidīgām darbībām sasniegt noteiktu kopēju galamērķi.⁴⁰⁸

Pēc veiktajiem grozījumiem likumdevējs tieši noteica, ka saskaņā ar Krimināllikuma 26.panta trešo un ceturto daļu reāla kopība ir gadījumos, kad „izdarīti divi vai vairāki savstarpēji nesaistīti nodarījumi, kas atbilst vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm” un ka „noziedzīgu nodarījumu kopību neveido nodarījums, par kura izdarīšanu persona atbrīvota no kriminālatbildības”. Tomēr jāņem vērā, ka kriminālpārkāpuma mēģinājums nav krimināli sodāma darbība, līdzīgi kā administratīvi sodāms nodarījums, tas neietilpst reālas kopības jēdzienā, tam nav un nevar būt atbildību pastiprinoša aspekta. Par atbildību pastiprinošu apstākli nav atzīstama arī noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība, kad izdarīts viens nodarījums, kas atbilst vairāku dažādu savstarpēji saistītu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm.

No definējuma izriet, ka reālā kopība kļūva par atbildību pastiprinošo apstākli gan gadījumos, kad izdarīti dažāda veida noziedzīgie nodarījumi⁴⁰⁹, atbildība par kuriem paredzēta dažādos Krimināllikumā pantos, gan arī gadījumos, kad izdarītie nodarījumi paredzēti vienā un tajā pašā Krimināllikuma pantā. Tādēļ definējuma nosacījumu, ka nodarījumiem jāatbilst „vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm”, vienmēr jāsaprot tā, ka jebkuram jaunam patstāvīgam noziedzīgam nodarījumam ir savs nodarījuma sastāvs, neatkarīgi no tā, kādas likumiskas intereses tiek apdraudētas. Tādējādi konstatējams, ka jau izslēgtā noziedzīgu nodarījumu atkārtotība turpināja īstenoties reālas kopības veidā.

Ja skatīt šā apstākļa „evolūciju” Latvijas teritorijā, tad jāpiemin, ka 1845.gada Sodu likumu 131.pants ietvēra tikai „tā paša nozieguma atkārtošānu vai cita nozieguma atkārtošānu pēc tiesāšanas un sodīšanas par pirmo”, bet 133.pants „par jaunu noziegumu pastrādāšanu tiesāšanas laikā vai pirms tā”. Jāatceras, ka Sodu likumos 2.pants runā par noziegumiem un pārkāpumiem,

⁴⁰⁸ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 57.lpp.

⁴⁰⁹ Sākotnējā normu redakcijā, kas bija spēkā līdz 2013.gada 1.aprīlim, tieši paredzēja reālo kopību atzīt gadījumos, kad izdarīti vairāki dažāda veida noziedzīgie nodarījumi. Šis viedoklis tiek veidots, saglabājot interpretācijā vēsturisku pēctecību, jo norma tiek pārņemta no 1961.gada Latvijas PSR kriminālkodeksa. Andrejs Piontkovskis (*Пионтковский Андрей Андреевич*, 1898-1973), savā laikā reālo kopību saistīja tikai ar dažāda veida nodarījumiem, atzīstot, ka pretējā gadījumā jārunā nevis par kopību, bet par nodarījuma daudzkārtīgumu, sistemātiskumu (turpināts, ilgstošs noziedzīgs nodarījums), atkārtotību, vai par nozieguma recidīvu, kas vienmēr kvalificējams kā viens noziedzīgs nodarījums, atbildība par kuru paredzēta tikai vienā likuma pantā/daļā. Šim viedoklim pievienojas arī U.Krastiņš, minot piecas reālo kopību raksturojošas pazīmes, viena no kurām tieši paredz, ka „katrs nodarījuma sastāvs paredzēts atsevišķā Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā vai panta daļā (punktā)...”, tomēr vienlaikus atzīstot, ka „noziedzīgu nodarījumu reālā kopība vienlaikus ir arī nodarījumu atkārtotība”. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961, с.616-618.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 273.-274.lpp.

tādējādi šis pastiprinošais apstāklis ir daudz šaurāks, nekā spēkā esošajā Krimināllikumā! 1943.gada Soda likumu saskaņošanas noteikumi ienesa jauninājumu šā apstākļa darbības jomā, atsevišķi izdalot „bīstama paraduma noziedzniekus, kuri piekopa noziegumu kā arodu”. Latvijas kriminālkodeksā šis apstāklis tiek lietots šādā formā: „ja noziegumu izdarījusi persona, kas jau agrāk izdarījusi kādu noziegumu”.⁴¹⁰ Ja no pirmā acu skata analizējamais apstāklis ir diezgan līdzīgs Krimināllikumā norādītajam, tad viena no būtiskākām atšķirībām ir tā, ka šis apstāklis ir iekļauts kriminālkodeksā ar piezīmi: „atkārībā no pirmā nozieguma rakstura tiesa var nepiešķirt šim noziegumam pastiprinoša apstākļa nozīmi”. Šajā gadījumā visu nosaka pirmā nozieguma smaguma pakāpe.

Kā, savulaik, sava zinātniskā rakstā norādījis U.Krastiņš: „sankciju elastīgums, realizējot soda noteikšanu par katru atkārtoti izdarīto nodarījumu un nosakot galīgo sodu pēc to kopības, ietverot vieglāko sodu smagākajā, rada iespēju pastiprināt vainīgā atbildību, protams, smagākā panta vai tā daļas sankcijas robežās. To var izdarīt, atzīstot minēto nodarījumu atkārtotu izdarīšanu par atbildību pastiprinošu apstākli saskaņā ar Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 1.punktu.”⁴¹¹ Tomēr, kā vēlāk šis tiesību pētnieks ir atzinis, tāda veida tiesu prakse un likuma regulējums īsti neatbilst principam *non bis in idem*, un atbilstoši Kriminālsodu politikas koncepcijai. Tieslietu ministrijas Krimināllikuma darba grupā, izstrādājot Krimināllikuma grozījumu projektu, iepriekšminēto ņēma vērā, un Latvijas Republikas Saeimā, pieņemot likumprojektu galīgā lasījumā, akceptēja visu veidu nodarījumu atkārtotības izslēgšanu no Krimināllikuma, tāpat atbalstot izmaiņas soda noteikšanas kārtībā. Turklāt uzsvērta nepieciešamība sekmēt soda saskaitīšanas kārtību, normatīvi ierobežojot līdz šim izplatītu vieglāka soda ievietošana smagākajā, piemērošanas procedūra (KL 50.pants).⁴¹² Jāatzīst, ka arī sākotnējā Krimināllikuma redakcija pieļāva soda saskaitīšanas kārtību, tomēr, galvenokārt, tā netika piemērota. Šeit būtu piezīmējams, kā princips *non bis in idem* skar ne vien speciālo atkārtotību, kuru izslēdza, bet arī vispārējo, kas turpināja īstenoties noziedzīgo nodarījumu reālā kopībā un recidīvā.

Autorprāt, reālas kopības kā atbildību pastiprinoša apstākļa jēga, atbalstot soda saskaitīšanas kārtību, būtiski saruka, līdz ar to tiek akceptēta tā pilnīga izslēgšana no atbildību pastiprinošo apstākļu klāsta. Turklāt ir saredzama neviennozīmīga attieksme pret reālo kopību un recidīvu. Likumsakarīgi būtu, ja atzīstot reālo kopību par atbildību pastiprinošu apstākli, kas ietekmē soda mērā palielinājumu, attiecināt vismaz tādas pašas prasības, kas izvirzītas recidīva

⁴¹⁰ Latvijas Krimināllikodekss. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.

⁴¹¹ Krastiņš U. Atkārtotu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Jurista Vārds, 2006. 11.aprīlis, Nr.15, 1.-5.lpp.

⁴¹² Krastiņš U. *Non bis in idem* vai *ne bis in idem*. Jurista Vārds, 2012. 21.februāris, Nr.8, 6.-8.lpp.; Likumprojekts „Grozījumi Krimināllikumā”. 2011.gada 24.novembrī pieņemts Saeimas pirmā lasījumā. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/F8EAF0BB07FCB67AC225793300488419?OpenDocument> [aplūkots 2012.gada 15.maijā]; Sk. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202 (4805).; Sk. Gulbenes rajona tiesas 2014.gada 18.marta spriedums lietā Nr. K14-0078-14, krimināllieta Nr. 11170042709.

atzīšanai, proti, lai noziedzīgi nodarījumi būtu izdarīti ar nodomu. Pastāvošā kārtība pieļāva arī aiz neuzmanības izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem piešķirt atbildību pastiprinoša apstākļa nozīmi, kas neatbilda šā institūta jēgai. Personu pieļauta neuzmanība (noziedzīga pašpaļāvība vai noziedzīga nevērība), ir personu raksturojošs aspekts, kas atkarībā no noziedzīga nodarījuma konstatētiem apstākļiem, jāvērtē par labu personai, jo persona apzināti neplāno izdarīt sabiedrībai kaitīgo darbību.⁴¹³

Neuzmanības pakāpi ietekmē personu raksturīpašības, gan izglītības un pieredzes līmenis, gan dzīvesveids, personu fiziskais stāvoklis (nogurums, stress) vai apkārtējo apstākļu liktenīga sakritība, līdz ar to tiem nav tik nozīmīga ietekme, lai personai palielinātu soda pakāpi, kaut gan tā minētos apstākļos izdara līdzīgu nodarījumu. Protams, personu pieļauta neuzmanība, kas veido reālo kopību, ir nevēlama un kaitīga, tomēr tā desmitiem reižu mazāka, nekā nodoma formai, kad persona apzināti savas intereses nostāda augstāk par sabiedrībā pieņemtajām.⁴¹⁴ Lai sabalansētu soda noteikšanas kārtību, radot racionālo risinājumu, likumdevējs Krimināllikuma 50.panta otrajā daļā paredzējis, ka „ja visi noziedzīgie nodarījumi, kas veido noziedzīgu nodarījumu kopību, ir kriminālpārkāpumi vai mazāk smagi noziegumi, galīgais sods nosakāms, ietverot vieglāko sodu smagākajā...” Šajā gadījumā reālai kopībai palielinoša nozīme bijusi racionāli pamatota. Tomēr, ja viens nodarījums tiek klasificēts kā smags noziegums, tad piemērojama soda saskaitīšanas kārtība, neatkarīgi no tā, vai otrs nodarījums ir tīšs vai izdarīts aiz neuzmanības (KL 50.panta trešā daļa), tad šajā situācijā reālas kopības atbildību pastiprinoša nozīme ir integrēta „soda saskaitīšanas” procesā un provizoriski personai jau noteicams lielāks sods. Turklāt reālas kopības praktisku palielinošu nozīmi varēja attiecināt arī uz nodarījuma izdarīšanas secīgumu, jo tie nav vienādi smagi gadījumi, kad persona vispirms izdara nodarījumu aiz neuzmanības, bet pēc tām otro ar nodomu, vai vispirms ar nodomu, bet otro aiz neuzmanības.

Jāatzīst, ka gadījums, ja persona vispirms izdara nodarījumu aiz neuzmanības, bet pēc tam otro ar nodomu, ir ievērojami kaitīgāks nekā otrādāk. Tas pamatojams ar personu tiešām vēlmēm, kad persona apzinās pirmā nodarījuma kaitīgumu, tomēr tīši lemj turpmāk pārkāpt tiesību normas, kas runā par nevēlēšanos sevi pozicionēt kā sabiedrības locekli. Otrajā gadījumā persona arī izprot pirmā nodarījumā kaitīgumu, pauž vēlmi laboties, tomēr aiz neuzmanības izdara noziedzīgu nodarījumu, tādēļ šajā gadījumā, lai sasniegtu soda mērķi, pietiek ar mīkstāku sodu. Tas kopumā

⁴¹³ Uz aplūkota pieņēmuma pamatā tiek konstruēta Krimināllikuma 55.panta desmita prim daļa, kura nosaka: „ja nosacīti notiesātais jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarījis aiz neuzmanības vai ir nepilngadīgs un ja par jauno noziedzīgo nodarījumu viņš ir atbrīvots no kriminālatbildības atbilstoši šā likuma 58.pantam vai atbrīvots no soda atbilstoši šā likuma 59.pantam, vai par jauno noziedzīgo nodarījumu viņam kā pamatsods noteikts naudas sods vai piespiedu darbs, tiesa var pieņemt lēmumu par pārbaudes laika pagarināšanu līdz vienam gadam.” Sk. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 29.janvara spriedums krimināllietā Nr. 11331052913; Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2014.gada 16.oktobra likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 29.oktobris, Nr.214. (5274).

⁴¹⁴ Агаев И.Б. Проблема повторности в уголовном праве. Москва: Юристь, 2004, с.113-115.

pierāda reālas kopības īstu neatbilstību atbildību pastiprinošo apstākļu jēgai. Līdz ar to atbildību palielinošu nozīmi jāsaista ar personas nodoma formu, tas arī sekmēs precīzu un lietderīgu soda mērķu sasniegšanas procesu.

Secinājuma pareizību apstiprina arī Krimināllikuma 58.panta otrās daļas konstrukcija, kurā noziedzīgo nodarījumu atkārtotība nepieļauj atbrīvot personu par kriminālpārkāpuma vai mazāk smaga nozieguma izdarīšanu, kuru rezultātā nav iestājusies cilvēka nāve, uz izlīguma pamata ar cietušo vai viņa pārstāvi. Tomēr būtu nepieciešams īpaši norādīt, ka minētajā gadījumā nav runa par klasisku noziedzīgo nodarījumu atkārtotību tās plašākajā formā, bet gan tikai par vienu tās īpaši ierobežotu aspektu, kas atkarīgs gan no laika kritērija, gan no personu nodoma formas. Tādējādi, lai atbrīvotu personu no kriminālatbildības uz izlīguma pamata, nepieciešams konstatēt, ka persona pēdējā gada laikā nav tikusi atbrīvota no kriminālatbildības par tīša noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu radītais kaitējums ir pilnīgi novērsts, vai nodarītie zaudējumi ir atlīdzināti. Kā redzams normu analīzē, noziedzīgo nodarījumu atkārtotība ir uztverama kā ierobežojošs kritērijs, kas nepieļauj nosacīti vieglāka risinājuma izvēli jeb vainīgo personu atbrīvošanu no kriminālatbildības. Domājams, ka, konstruējot normu, atkārtotības kritērijs galvenokārt tiek aplūkots saistībā ar soda mērķa piekto sastāvdaļu – panākot, ka notiesātais un citas personas pildīs likumus un atturēsies no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Zīmīgi ir tas, ka sākotnējā normu redakcija vispār neparedzēja atkārtotības kritērija eksistenci, bet tas tika iekļauts Krimināllikumā vienā un tajā pašā laikā, kad noziedzīgo nodarījumu atkārtotība tika atzīta par neatbilstošu cilvēktiesību principiem un svītrotā no vispārīgo un speciālo normu dispozīcijām. Pārdomas par atkārtotības institūta lietderīgumu veicina arī administratīvo sodu noteikšanas kārtība, kurā atkārtotībai ir īpaši svarīga nozīme taisnīga naudas soda noteikšanā gadījumos, kad viens un tas pats pārkāpums izdarīts atkārtoti gada laikā, un pārskatāmā nākotnē izmaiņu visticamāk nebūs. Tādēļ, pamatojoties uz iepriekšminētajiem faktiem un pieļaujot, ka eksistē vairākas pieejas apstākļa novērtēšanai, nav arī iespējams izdarīt viennozīmīgi skaidru un loģiski pareizu slēdzienu. Autorprāt, noziedzīgo nodarījumu atkārtotība kā atbildību pastiprinošais kritērijs arī nozīmē, ka vieglāka soda noteikšanas kārtība netiek pieļauta, tomēr ierobežotā veidā tas būs sastopams turpmāko krimināltiesisko normu grozījumu likumprojektos.

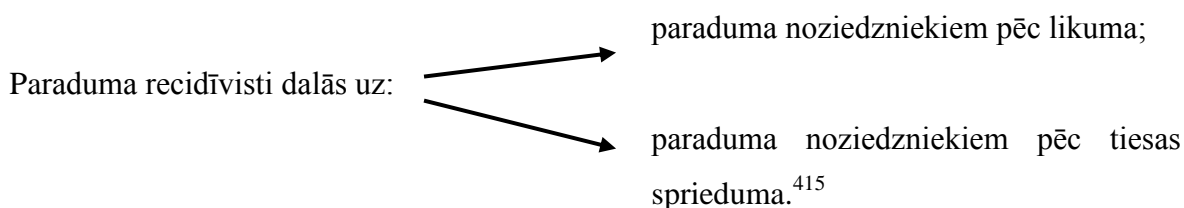
Atkārtotībai un recidīvam, kā atbildību pastiprinošam apstāklim, pārsvarā visos aplūkojamajos kodeksos tiek veltīta īpaša uzmanība. Taču jāpiemin fakts, ka dažos kodeksos šis apstāklis nav uzskaitīts kopā ar citiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem, bet izdalīts atsevišķā pantā. Piemēram, **Lietuvas** kriminālkodeksā recidīva apraksts tiek iekļauts 56.pantā, kur ir runa par soda noteikšanu recidīvistam, bet tomēr tas nav iekļauts atbildību pastiprinošo apstākļu uzskaitījumā. Lietuvas kriminālkodeksā ir izdalīti recidīvisti un bīstami recidīvisti. Recidīvistiem parasti par tīšiem noziegumiem tiek piespriests sods - brīvības atņemšana. Bīstamiem recidīvistiem

brīvības atņemšana par tīšiem noziegumiem tiek piespriesta uz laiku, kas ir vairāk nekā vidējais termiņš, kas paredzēts pantā sankcijas robežā.

Itālijas kriminālkodeksam ir saredzama attāla līdzība ar Lietuvas kriminālkodeksa nostādņēm šajā jautājumā, kur personas, kuras izdarījušas vairākus noziedzīgus nodarījumus, tiek sadalītas trijās grupās: paraduma recidīvistos, profesionālos recidīvistos un personās ar noziedzīgu noslieci.

Recidīvists saskaņā ar Itālijas kriminālkodeksu ir persona, kura pēc notiesāšanas izdara jaunu noziedzīgu nodarījumu (KK 99.panta pirmā daļa) un kurai sods tiek palielināts par vienu sesto daļu. Sodu var palielināt arī par:

- 1/3 - ja jauns noziedzīgs nodarījums ir tāda paša tipa kā iepriekšējais;
 - ja jauns noziedzīgs nodarījums izdarīts piecu gadu laikā pēc notiesāšanas;
 - ja jauns noziedzīgs nodarījums izdarīts soda izciešanas laikā.
- 1/2 - var palielināt, ja ir vairāki no iepriekšminētajiem nosacījumiem.

Dānijas kriminālkodeksā atbildību pastiprinošo apstākļu institūts līdz 2004.gada 1.oktobrim nebija izdalīts, bet recidīvs (*gentagelsestilfelde*) bija iekļauts 81.§, kā nosacījums, lai noteiktu bargāku sodu. Recidīva būtību vienlaikus ierobežoja sekojoši nosacījumi: personai kura izdarījusi pirmo noziedzīgo nodarījumu, jābūt astoņpadsmit gadu vecai; ja nav pagājuši pieci gadi no noziedzīga nodarījuma izciešanas brīža vai no soda noņemšanas vai dzēšanas brīža; ja par pirmo noziedzīgo nodarījumu tiek piespriests naudas sods – no soda pasludināšanas brīža. Dānijas tiesa varēja atzīt arī citā valstī personai piespriestos sodus.⁴¹⁶ Tomēr saskaņā ar 2004.gadā 21.septembrī pieņemtiem grozījumiem kriminālkodeksā Nr.960,⁴¹⁷ atbildību pastiprinošu apstākļu institūts, līdzīgi pārējo Baltijas valstu krimināltiesību struktūrai, kļuva par neatņemamu un stingri reglamentētu soda noteikšanas atribūtu. Recidīva nozīme taisnīgā soda noteikšanā vel vairāk tiek ierobežota, par obligātu prasību paredzot, ka personai jābūt notiesātai par līdzīga rakstura noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Turpretim juridisko seku noilguma termiņš ir palielināts un

⁴¹⁵ Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.528.

⁴¹⁶ Уголовный кодекс Дании. Науч. ред. С.С.Беляев; пер. с дат. и англ. С.С.Беляева и А.Н.Рычевой. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001; Sk. Dānijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 297.lpp.

⁴¹⁷ Bekendtgørelse af straffeloven. LBK nr 960 af 21/09/2004 Historisk. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=1852> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

sasniedz desmit gadu robežu. Kriminālkodeksa grozījumu raksturs liecina par kopīgu Eiropisko valstu harmonizācijas procesa ietekmi, kas notiek, saskaņojot nacionālas krimināltiesības ar vienotu vērtības sistēmu, noziedzīga nodarījuma izpratni un soda taisnīguma izjutu.

Pēc Dānijas parauga ir izveidots atbildību pastiprinošo apstākļu institūts (*Skjerpende omstendigheter*) **Norvēģijas** kriminālkodeksā, tādēļ novērojama gandrīz identiska arī recidīva nozīmes attīstība un vienota izpratnes pieeja, kas paredz pastiprināt atbildību tikai tādos gadījumos ja izdarīts līdzīga rakstura noziedzīgs nodarījums (KK 77.§ k.punkts). Savukārt atbilstoši kriminālkodeksa 79.§ b.punktā izvirzītiem papildnosacījumiem, kas bijuši iekļauti arī iepriekšējā kodeksu redakcijā, jāņem vērā tas, ka personai, kura izdarījusi pirmo noziedzīgo nodarījumu, jābūt astoņpadsmit gadu vecai, un ja nav pagājuši seši gadi no nozieguma izciešanas brīža vai nav pagājuši divi gadi no soda izciešanas brīža par nebūtisku noziegumu.⁴¹⁸ Zīmīgi, ka **Zviedrijas** kriminālkodeksā personas vecuma robeža, kā priekšnosacījums recidīva atzīšanai ir vēl lielāka, un saistīta ar divdesmit viena gada vecumu (KK 3.-26. 3.§).⁴¹⁹ Dānijas, Norvēģijas un Zviedrijas tiesas, līdzīgi Latvijas un pārējo Baltijas valstu nostādnēm šajā ziņā, var atzīt arī citā valstī personai piespriestos sodus.

Kazahstānas kriminālkodeksā recidīvs ir iekļauts atbildību pastiprinošo apstākļu institūtā „nozieguma atkārtotība, recidīvs (KK 54.pants)”. Savukārt **Krievijas Federācijas** kriminālkodeksā par atbildību pastiprinošo apstākļi uzskata tikai nozieguma recidīvu.⁴²⁰

Spānijas kriminālkodeksā tāpat recidīvs ir iekļauts pie atbildību pastiprinošiem apstākļiem, bet ar precizējumu, kā recidīvs tiek uzskatīts par apstākli, ja vainīgā persona pirms jauna nozieguma izdarīšanas tiek notiesāta par noziegumu ar līdzīgu raksturu, kas ir noteikts tajā pašā kriminālkodeksa nodaļā. Šis punkts neattiecas uz gadījumiem, kad sodāmība tiek noņemta.⁴²¹ Arī **Austrijas** kriminālkodeksā ir ietverta diezgan līdzīga pozīcija, paredzot soda pastiprināšanu vainīgajam, kurš jau bijis notiesāts par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kuru raksturo vienādas kaitīgas īpašības (KK 33.§ 2.punkts).

Sanmarīno Republikas kriminālkodeksā recidīvs ir noteikts atsevišķā pantā (KK 91. pants) kurš nosaka, ka: „par recidīvistu tiek atzīta persona, kura iepriekš ir notiesāta par tīša nozieguma izdarīšanu. Šajā situācijā tiesnesis nevar piemērot nosacījumus, lai piespriestu minimālo

⁴¹⁸ Lov om straff (straffeloven). Pieejams: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> [aplūkots 2014.gada 15.martā]; Уголовное законодательство Норвегии. Науч. ред. Ю.В.Голика; пер. с норв. А.В.Жмени. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003.

⁴¹⁹ Brottsbalk (1962:700). Svensk författningssamling. Pieejams: http://www.riksdagen.se/sv/DokumentLagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/ [aplūkots 2014.gada 15.martā]; Уголовный кодекс Швеции. Науч. ред. Н.Ф.Кузнецова, С.С.Беляев; пер. со шведского С.С.Беляева. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.

⁴²⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: Проспект, 2011.; Уголовный кодекс Республики Казахстан. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.

⁴²¹ Уголовный кодекс Испании. Науч. ред. Н.Ф.Кузнецовой; пер. с исп. В.П.Зыряновой, Л.Г.Шнайдер. Москва: Зерцало, 1998.

sodu. Ja recidīvs tiek atkārtots un ja jauns noziegums ir ar līdzīgu raksturu, tad sodu var palielināt par vienu pakāpi”.⁴²²

Šveices kriminālkodeksā 67.pantā līdz 2007.gadā 1.janvārim bija norādīts, ka tiesnesis paaugstina soda apmēru, ja konstatēts, ka vainīgais iepriekš bijis notiesāts ar katorgas cietumu vai ar ieslodzījumu cietumā un uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdi vēl nav pagājuši pieci gadi no tā laika, kad izciests sods, tomēr pēc veiktajiem kriminālkodeksa grozījumiem, recidīvs „*der Rückfall*” vairs nav norādīts kā atbildību pastiprinošais pamats.⁴²³

Francijas kriminālkodeksā⁴²⁴ recidīvs ir iekļauts atsevišķā apakšnodaļā. Recidīvs veido patstāvīgu krimināltiesisku institūtu, kurš tiek iedalīts trijās daļās: 1 – fiziskās personas; 2 – juridiskās personas; 3 – vispārēji nosacījumi (KK 132-8. - 132-16.1.pants).

Francijas kriminālkodeksa normas strikti izdala recidīvu, ko izdarījusi fiziska persona, un recidīvu, ko izdarījusi juridiska persona, pie tam tiek ņemts vērā par pirmo noziegumu piespriestā soda bargums un laiks, kas pagājis no soda izciešanas brīža. Šie iepriekš minētie nosacījumi nosaka soda veida un smaguma pakāpes izvēli, kas piespriežams par atkārtotu nozieguma izdarīšanu.

Vispārēji nosacījumi nosaka, kādi noziegumi ir uzskatāmi par vienu un to pašu nozieguma veidu no recidīva viedokļa. Tādi ir: zādzība, izspiešana, šantāža, krāpšana un uzticības ļaunprātīga izmantošana. Otru grupu veido seksuāla rakstura noziegumi.

Beļģijas kriminālkodeksa⁴²⁵ normas, kas ietver recidīva definīciju, pēc struktūras nedaudz līdzinās Francijas krimināltiesību normām. Recidīvam tiek veltīta V kriminālkodeksa nodaļa, bet nav izdalītas daļas un nav paredzēts dalījums, kas nosaka fizisko un juridisko personu recidīvu. Beļģijas kriminālkodeksā tomēr pastāv nosacījums, ka visi noteikumi, kuri regulē soda noteikšanu par atkārtotu noziedzīgo nodarījuma izdarīšanu, ir ņemami vērā arī kara tribunāliem. Bet, ja par pirmo noziedzīgo nodarījumu sodu piespriedis kara tribunāls, tad jāvadās no minimālā soda veida, ko varēja piespriest tiesa saskaņā ar kriminālkodeksa normām par attiecīgo nodarījumu. Šis nosacījums ietverts tāpēc, ka sods, kas nosakāms par atkārtotu noziedzīgu nodarījumu, tieši atkarīgs no piespriestā soda veida un smaguma pakāpes, kas tika piespriests par iepriekšējo noziedzīgo nodarījumu. Tā Beļģijas kriminālkodeksa 56.pants nosaka: „tas, kurš pēc notiesāšanas ar kriminālsodu izdarīs kriminālpārkāpumu, var tikt notiesāts ar sodu, kas veido likumā par šo kriminālpārkāpumu paredzētā soda divkārtu maksimumu.” Par noziegumiem sods palielināms

⁴²² Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Науч. ред. С.В.Максимова; пер. с итал. В.Г.Максимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.83.

⁴²³ Šveices kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 357.lpp.; Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].

⁴²⁴ Code Penal (France). Pieejams: <http://codes.droit.org/cod/penal.pdf> [aplūkots 2014.gada 5.martā].

⁴²⁵ Code Penal (Belge). Pieejams: <http://www.droitbelge.be/codes.asp#pen> [aplūkots 2014.gada 5.martā].

līdzīgi, tomēr mazāka apmērā, par pamatu arī tiek ņemts vērā soda ilgums, kas piespriests par pirmo noziegumu.⁴²⁶

Secinājumā jāpasvīturo, ka, aplūkojot pirmo Krimināllikumā iekļauto atbildību pastiprinošo apstākli, redzams, ka pārsvarā visos kriminālkodeksos tam tiek veltīta īpaša uzmanība. Ja Latvijas, Krievijas Federācijas un Kazahstānas Republikas krimināltiesiskās nostādnes ir diezgan līdzīgas, tad pārējo valstu kriminālkodeksos ir redzamas nelielas atšķirības.

Lietuvā recidīvs tiek izdalīts atsevišķā pantā un personas, kuras pieļauj recidīvu, tiek iedalītas recidīvistos un bīstamos recidīvistos. Šī Lietuvas kriminālkodeksa recidīvistu klasifikācija nedaudz līdzinās Itālijas nostādnēm šajā jautājumā, kur recidīvi tiek iedalīti pierastos, profesionālos un personās ar noziedzīgu noslieci.

Norvēģijas un Dānijas valstu krimināltiesiskās nostādnes ir līdzīgas, un tiem ir raksturīgs, ka personu var atzīt par recidīvistu tikai pēc astoņpadsmit gadu sasniegšanas (ja noziegums izdarīts pirms astoņpadsmit gadiem, tas neveido recidīvu). Latvijas teritorijā teorētiski par „recidīvistu” (Krimināllikumā nav tāda termina) var būt persona, kura ir četrpadsmit gadu veca.

Austrijas, Spānijas un Sanmarīno Republikas kriminālkodeksos, lai veidotos recidīvs, noziegumiem jābūt ar vienādām kaitīgām īpašībām (ar līdzīgu raksturu).

Beļģijas un Francijas kriminālkodeksos recidīvam tiek veltīta atsevišķa kriminālkodeksa nodaļa. Recidīvs nozīmē, ka, nosakot sodu par jaunu noziedzīgu nodarījumu, vērā tiek ņemts par pirmo noziedzīgo nodarījumu piesprietā soda bargums un laiks, kas pagājis no soda izciešanas brīža. Pie tam, Francijas kriminālkodeksā izdala recidīvu, ko izdarījušas fiziskas persona un recidīvu, ko izdarījušas juridiskas personas, bet pārējos valstu kriminālkodeksos, tai skaitā arī Krimināllikumā tāds iedalījums nav iekļauts, tas izskaidrojams ar to, kā pārsvarā kriminālkodeksos vispār nav paredzēta juridisko personu atbildība, tādēļ veikt turpmāko salīdzinājumu un analīzi nav iespējams.

Nobeigumā jāizceļ pamatotus Mihaila Čubinska (*Чубинский Михаил Павлович*, 1871-1939) iebildumus, kurš norādīja, ka krimināltiesību teorijā pirmsreformāciju laikmetā, precīzi un pamatoti galveno vietu ieņem nevis nodarījumu atkārtotības jautājums, bet gan tas, vai vainīgā personībā ir iesakņojusies nozieguma nosliece, vai ir jau izveidojies šāds *habitus insanabilis*⁴²⁷ tips, kad sabiedrības aizsardzības labā ir vērts pārkāpt indivīda tiesības un uzsākt mērķtiecīgu cīņu ar sīkstajiem likumpārkāpējiem, tikai tādēļ ir aktualizēts jautājums par *consuetudo delinquendi*⁴²⁸ jeb objektīvā kritērija svarīgumu. Diemžēl šīs idejas, kā raksta M.Čubinskis, XIX. gadsimtā ir aizmirstas un priekšplāna tiek izvirzīts likuma jaunrades formālais aspekts, kad atbildību

⁴²⁶ Beļģijas Krimināllikums. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 149.-274.lpp.

⁴²⁷ *habitus insanabilis* lat., burtiskā tulkojumā: *habitus* – ārējais, *insanabilis* – neizārstējamais. Lietots nozīmē kā neizārstējamais ieradums.

⁴²⁸ *consuetudo delinquendi* lat. nozīmē aptverošais tiesību pārkāpums.

pastiprināšanas jautājumā jau nav nepieciešams tik izsmeļošs personības (subjektīvo kritēriju) analīzes rezultāts, personu pamudinošo motīvu noteikšana, un pārliecība, ka vainīgais tiešām piekopj noziedzīgo arodu u.tml.⁴²⁹ No šīs pozīcijas aplūkojot Krimināllikuma struktūru, tomēr jāpiekrīt, ka vispārējā nodarījumu atkārtotība, kas mūsdienās tiek nodrošināta, pateicoties reālās kopības un recidīva institūtam, nav tik svarīgs atšķirīgo nodarījumu veidu skaits, cik nodarījumu savstarpējā līdzība. Likumā bija nepieciešams atrunāt, ka reālo kopību kā atbildību pastiprinošo apstākli varēja veidot tikai ar nodomu (tīši) izdarītie noziedzīgie nodarījumi, tādēļ, autors piekrīt un atbalsta likumdevēja izvēlēto risinājumu pilnībā izslēgt reālo kopību no atbildību pastiprinošo apstākļu klāstā. Tomēr autorprāt, šo apstākli jāņem vērā, kā vissvarīgāko personību raksturojošo kritēriju un atsaukties uz to tieši soda veida izvēles procesā. Vienlaikus, Eiropas valstu kriminālkodeksos ir novērojama progresīva tendence ierobežot recidīva kā atbildību pastiprinoša apstākļa nozīmi soda noteikšanas procesā (piem. Austrijas, Dānijas, Norvēģijas, Spānijas un Sanmarīno Republikas kriminālkodeksos), pat pilnīgi atsakoties no tās (piem. Šveices kriminālkodeksā), tādēļ vēlams Krimināllikumā savlaicīgi veikt nepieciešamas korekcijas un saistīt recidīvu vien ar līdzīga rakstura izdarītiem tīšiem noziedzīgiem nodarījumiem.⁴³⁰ Tādējādi Eiropas starpvalstu līmenī tiek sekmēta viennozīmīga recidīva izpratne, tiek izcelts personu subjektīvo kritēriju svarīgums un nodrošināta vienveidīga Latvijas tiesu prakse.

4.2. Vairāku personu piedalīšanās noziedzīgā nodarījumā

Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 2.punktā ir iekļauts tāds atbildību pastiprinošs apstāklis kā „noziedzīgais nodarījums izdarīts personu grupā”. Personu grupa var sastāvēt no diviem cilvēkiem, pie tam šo apstākli var atzīt neatkarīgi no tā, vai nodarījums izdarīts personu grupā ar vai bez iepriekšējas vienošanās, vai arī to izdarījusi organizēta grupa. Protams, pastāvot augstākai dalības pakāpei, ir pamats noteikt bargāku sodu Krimināllikuma Sevišķās daļas panta sankcijas robežās.⁴³¹ Atbilstoši krimināltiesību pētnieka Dmitrija Podprigoras domām: „jebkura divu personu kopīga noziedzīga darbība veido personu grupā izdarītu noziedzīgu nodarījumu, turklāt nav svarīgi, vai viņas visas izpilda noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi, vai tikai viena persona ir izdarītājs, bet pārējās pilda organizētāja, uzkūditāja vai atbalstītāja funkcijas”.⁴³² Tomēr šis formulējums ir diametrāli pretējs viedoklim, kas mūsu gadījumā ņemams vērā, raksturojot

⁴²⁹ Чубинский М.П. Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики как составного элемента науки уголовного права. Москва: ИНФРА-М, 2010, с.380.

⁴³⁰ Sk. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 26.novembra spriedums lietā Nr. KA03-0195-13 krimināllieta Nr. 11320037512.; Talsu rajona tiesas 2014.gada 29.janvāra spriedums lietā Nr. K 36-0070-14, krimināllieta 11380065813.; Jēkabpils rajona tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K 16-0162-14, krimināllieta 21210020214.

⁴³¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1.Visparīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 171.lpp.

⁴³² Podprigora D. Vairāku personu piedalīšanās noziedzīgā nodarījumā. Rīga: SIA „Biznesa Augstskola Turība”, 2008, 8.lpp.

pētāmo pastiprinošo apstākļi. Tādējādi, lai atzītu šā apstākļa esamību, personai pašai jāpiedalās noziedzīga nodarījumā izdarīšanā, nevis jāuzkūda uz to, jāorganizē vai jāatbalsta tā izdarīšanu. Šajā gadījumā jāatceras, ka jebkuras saprātīgas šaubas jāvērtē par labu vainīgajai personai, nevis jāmeģina tai noteikt atbildību pastiprinošo apstākļu esību, panākot soda mēra pieaugumu. Latvijas tiesu praksē atbalstīts tieši pēdējais viedoklis, pat norādot par obligātu noteikt līdzdalībnieka nodomu un tā ietekmi uz noziedzīga nodarījuma izdarītāja subjektīvo pusi. Kā norādījis Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2006.gada 16.novembra lēmumā lietā Nr. SKKJ-680, uzkūditāja kā noziedzīga nodarījuma līdzdalībnieka nodoms ir virzīts uz noziedzīga rezultāta sasniegšanu ar citas personas palīdzību, savukārt noziedzīga nodarījuma izdarītāja nodoms ir virzīts tieši uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Līdz ar to nodomam izdarīt noziedzīgu nodarījumu jābūt gan uzkūditājam, gan izdarītājiem.⁴³³

Jau minēts, ka Latvijas kriminālkodeksā bija iekļauts tāds atbildību pastiprinošais apstāklis kā: „noziegumu izdarīšana organizētās grupas sastāvā” un tas liecina par šo apstākļu smaguma pakāpes paaugstināšanu. Bet šī apstākļa pamatattīstība aizsākās vēl agrāk, tā, piemēram, 1845.gada Sodu likumos par krimināliem un pārmācīšanas sodiem sastopams šāds formulējums: „jo vairāk personas viņas pievilka uz līdzdalību pie šī nozieguma”. Šis apstāklis bija domāts, lai pastiprinātu atbildību organizētājam, kurš saplānoja un vadīja noziegumu, nevis pārkāpumu, un tas neattiecās uz iesaistītiem līdzizdarītājiem. Turpmākajos gados šis pastiprinošais apstāklis īpaši nebija izcelts līdz pat 1926.gadam, kad tika pieņemts KPFSR kriminālkodekss.

Lietuvas kriminālkodeksā līdzdalībnieku grupa un organizēta grupa veido divus savstarpēji neatkarīgus atbildību pastiprinošos apstākļus. Būtu piezīmējams, ka Lietuvas krimināltiesību doktrīnā atsevišķi neizdala tādu definējumu kā personu grupa, līdz ar to jēdziens līdzdalībnieks aptver gan noziedzīga nodarījuma līdzizdarītājus, gan arī organizētājus, uzkūditājus un atbalstītājus, tomēr definīcija „līdzdalībnieku grupa” (*bendrininku grupė*) attiecas uz divu vai vairāku personu ar vai bez iepriekšēja nodoma kopīgi izdarītu noziedzīgo darbību.⁴³⁴ Lietuvas kriminālkodeksa 60.pants pirmās daļas 1.punkts nosaka, ja noziegums izdarīts līdzdalībnieku grupā, tiesa, ņemot vērā katra atsevišķa līdzdalībnieka piedalīšanās raksturu un pakāpi noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, var neatzīt šo apstākli par pastiprinošu. Tādējādi ir redzams, ka Lietuvas tiesa var neatzīt tikai pirmo apstākli, bet, ja noziedzīgu nodarījumu izdarījusi organizēta grupa (KK 60.pants pirmās daļa 2.punkts), tad šis apstāklis vienmēr atzīstams par pastiprinošu, jo atkarībā no Krimināllikuma, Lietuvas kriminālkodekss nesatur vispārīgo atrunu, ka tiesām ir tiesības neatzīt par atbildību pastiprinošu kādu no likumā reglamentētiem apstākļiem. Dēļ tā Lietuvas krimināltiesiskā

⁴³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 16.novembra lēmums lietā Nr. SKKJ-680.

⁴³⁴ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2014.gada 10.janvarī]

pozīcijā ir daudz precīzāka, tomēr šī pieeja uzskatāma par novecojošu un neatbilst Eiropā uzsvērtiem, vispārīgiem soda noteikšanas nosacījumiem. Tomēr jāpiekrīt Lietuvas kriminālkodeksā ietvertai idejai – augstākā organizācijas pakāpe paredz vainīgajam lielāku atbildības nastu, protams, ja šis nosacījums jau nav ņemts vērā kā noziedzīga nodarījuma kvalificējoša pazīme.

Krievijas Federācijas, Uzbekistānas un Kazahstānas Republikas kriminālkodeksā šis atbildību pastiprinošais apstāklis definēts šādi: „noziedzīga izdarīšana personu grupā, personu grupā pēc iepriekšējās vienošanās, organizētā grupā vai noziedzīgā apvienībā (noziedzīgā organizācijā)»⁴³⁵. Savukārt **Baltkrievijas, Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodekss neparedz atbildības pakāpes palielināšanu, ja noziedzīgo nodarījumu izdarījusi personu grupa bez iepriekšējas vienošanās, bet kopumā apstākļa izpratne ir līdzīga. Tāpat šo apstākli izprot arī **Ukrainu** krimināltiesībās, kodeksā norādot, ka vienošanai starp dalībniekiem jāpastāv pirms nodarījuma izdarīšanas (KK 67.pants pirmās daļa 2.punkts un 28.pantā otrā un trešā daļa). Savukārt **Igaunijas** Sodkoda 58.pantā un **Dānijas** kriminālkodeksa 81.§ 2.punktā kā atbildību pastiprinošs apstāklis ir norādīta vainojama nodarījuma izdarīšana personu grupā, kam ir zināma līdzība ar Krimināllikuma formulējumu, tieši nedalot personu grupējumu pēc pastāvošo vienošanu formas. Tamdēļ vainīgajam tiek pastiprināta atbildība arī tādos gadījumos, kad iztrūkst vai arī nav pierādīts savstarpējais (iepriekšējais) grupas dalībnieku nodoma jeb vienošanās pastāvēšanas fakts.

Komentējot grupas izveidošanas pamatu, A.Serebrenņikova ir pārliecināta, ja augstāka grupas organizācijas pakāpe, tad tā dalībniekiem proporcionāli piespriežams bargāks sods.⁴³⁶ Tas arī ir saprotams, jo iepriekšējās vienošanās esamība, it īpaši, ja starp grupas dalībniekiem veikta pienākumu sadale, atvieglo un paātrina noziedzīga nodarījuma izdarīšanas procesu, kā arī sekmē turpmāko izvairīšanos no soda saņemšanas. Turpretim noziedzīgo nodarījumu izdarīšana grupā bez iepriekšējas vienošanās atvieglo tikai nodarījuma izdarīšanu lielāka dalībnieku skaita dēļ, kas atsevišķos momentus var, pretēji, kavēt noziedzīga nodarījuma īstenošanas gaitu, piemēram, tad, kad starp dalībniekiem rodas savstarpēja neizpratne vai strīdi, kas zināmā mērā, atkarīgi no noziedzīga nodarījuma veida un izdarīšanas apkārtējiem apstākļiem, var būt pat pamats noziedzīgas darbības pārtraukšanai. Savukārt S.Borodins atzīst, ka, izdarot noziedzīgo nodarījumu grupā, ir lielāka varbūtība to novest līdz galam,⁴³⁷ šim viedoklim pievienojas Vladimirs Radčenko

⁴³⁵ Sk. Судебная практика по уголовным делам. Сост. Е.П.Кудрявцева, О.В.Науменко, С.А.Разумов. Москва: АНО „Юридические программы”. 2004, с.22-23.

⁴³⁶ Сereбренникова А.В. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богуш Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012, с.634. Sk. arī Wessel J. Organisierte Kriminalität und soziale Kontrolle: Auswirkungen in der BRD. Mit einem Nachw. von Henrik Kreutz. Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verl., 2001, S.116.-120.

⁴³⁷ Учебник уголовного права: общая часть. Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др. Под ред. В.Н.Кудрявцева и А.В. Наумова. Москва: СПАРК, 1996, с.300.

(Радченко Владимир Иванович) vien piebilstot, ka dalībnieku esamība vairo vainīgā iekšējo pārliecību, ka nodarījumu būs iespējams izdarīt līdz galam.⁴³⁸

Savukārt Austrijas krimināltiesībās analizējamā apstākļa izpratne ir tuva iepriekš pieminētā D.Podprigorā uzskatiem, paredzot atbildības palielināšanu vainīgajai personai neatkarīgi no tā, vai noziedzīgs nodarījums izdarīts dalībā vai līdzdalībā. Tā **Austrijas** kriminālkodeksa 33.§ 4.punktā tieši ir paredzēta atbildības pakāpes palielināšana, ja persona „ir bijusi viena vai vairāku izdarīto noziedzīgo nodarījumu iniciatore vai uzkūditāja, vai ir pildījusi vadošo lomu tāda nodarījuma izdarīšanā”.⁴³⁹ Tādējādi Austrijā, pretēji Krimināllikumā reglamentētam apstāklim, uzsver vainīgā aktīvu lomu nozieguma uzsākšanā vai tā īstenošanā. Tas ir savā veidā tieši reglamentēts bīstamības, nevis kaitīguma vērtējuma kritērijs, kas ļauj novērtēt vainīgās personas personisko ieguldījumu noziedzīgas darbības īstenošanā, kas pilnībā atbilst soda individualizācijas nosacījumiem, kas atzīti arī Latvijā. Pēc būtības, Austrijas kriminālkodeksā nostiprinātais „vērtējuma kritērijs” ir radniecisks Krimināllikuma 20.panta sestajā daļā nostiprinātajai domai, ka „individuālās noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, kas attiecas uz noziedzīga nodarījuma izdarītāju vai līdzdalībnieku, neietekmē citu dalībnieku vai līdzdalībnieku atbildību”. Šajā kontekstā šiem diviem ārēji atšķirīgajiem nosacījumiem kopīgs ir tas, ka katram izdarītājam, līdzizdarītājam vai pat līdzdalībniekam tiek noteikts atbilstošs jeb individualizēts sods, atsevišķi vērtējot tā personību raksturojošus datus, atbildību ietekmējošus apstākļus un personu individuālo lomu nozieguma īstenošanā. Savukārt paredzams, ka noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums lielākoties ir minēto personu apvienojošais elements, teorētiski neizslēdzot iespēju, ka līdzdalībnieks var saņemt lielāku sodu, nekā tiešais noziedzīga nodarījuma izdarītājs. Tāpat Austrijas kriminālkodekss par pastiprinošu apstākli atzīst faktu, ja persona, kura izdarījusi nodarījumu ir „pamudinājusi citu personu izdarīt noziedzīgu nodarījumu”(KK 33.§ 3.punkts). Līdz ar to šis apstāklis aptver ne vien tos gadījumus, kad persona ir iesaistīta kopīgā noziedzīga nodarījuma īstenošanā, bet arī tos, kad persona jau izdara patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus.

Itālijas kriminālkodeksā šis apstāklis nav uzskaitīts kopā ar citiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem, bet izdalīts atsevišķā pantā. Tā, piemēram, 112.panta pirmās daļas 1.punkts nosaka, ka sodam jābūt lielākam, ja dalībnieku skaits ir pieci vai vairāk, ja likums nenosaka savādāk. Iepriekšējā vienošanās nav vajadzīga, taču jābūt nodomam izdarīt vienu un to pašu noziegumu un atrasties konkrētā vietā.

⁴³⁸ Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. Под. общ. ред. В.И.Радченко. Москва: ЗАО, Юстицинформ, 2004, с.374.

⁴³⁹ Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 249.lpp.

Personas, kuras organizēja vai vadīja nozieguma izdarīšanu, saucamas pie atbildības, bet lielākā mērā. Taču, ja noziedzīgā organizācijā ir desmit vai vairāk dalībnieku, tad katram atbildība ir jāpalielina par vienu trešo daļu (KK 416.panta ceturtais daļa un 64.pants).

Francijas kriminālkodeksā par atbildību pastiprinošu apstākļi tiek uzskatīti piedalīšanās organizētas bandas sastāvā. Tā ir personu grupa ar iepriekšēju vienošanos, lai izdarītu vienu vai vairākus noziedzīgus nodarījumus (KK 132-71.pants).⁴⁴⁰ Savukārt visplašākais apstākļa formulējums ir ietverts **Spānijas** kriminālkodeksa 23.panta 2.punktā, kur tiek akcentēta uzmanība uz citas personas palīdzības faktu, par ko konsekventi vainīgajam tiek palielināta atbildības pakāpe, neatkarīgi, no tā, vai šī persona pildīja dalībnieka vai līdzdalībnieka lomu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tomēr ir svarīgi, ka tieši minētais aspekts „traucē cietušajam aizsargāties vai veicina noziedznieka nesodāmību”, jo pretējā gadījumā tas nebūs uzskatams par atbildību pastiprinošo apstākli.⁴⁴¹

Secinājumā jāatzīmē, ka Latvijā notiek atbildību pastiprinoša apstākļa pielāgošana „jaunās dzīves prasībām”, piemēram, ja agrāk tika pastiprināta atbildība par to, ka noziegumu izdarījusi organizēta grupa, tad Krimināllikumā organizēta grupa tiek nomainīta ar jēdzienu personu grupa, nepārprotami paplašinot apstākļa darbības lauku, pat atzīstot par pastiprinošu, ja grupā starp tās dalībniekiem nepastāvēja iepriekšējas vienošanas fakts. Tā kā Lietuvas un Austrijas kriminālkodeksos atbildība tiek pastiprināta arī par līdzdalību noziedzīgā nodarījumā, līdz ar to lietderīgi vilkt paralēles ar Krimināllikuma struktūru, izvērtējot nosacījumu pārņemšanas iespējamību.

Nav nekādu šaubu, ka līdzdalībnieku esībai ir liela nozīme noziedzīga nodarījuma izdarīšanas procesā, tādēļ šo faktu jāņem vērā arī soda individualizācijas gaitā, tomēr Krimināllikumā tas nav iekļauts atbildību pastiprinošos apstākļos. Līdz ar to rodas jautājums: cik plaši ir iespējams interpretēt personību raksturojošos apstākļus un vai korekti tos sasaistīt ar līdzdalībnieku esamību, vai tomēr to jāsaista ar noziedzīga nodarījuma raksturu? Viennozīmīgas atbildes uz šo jautājumu nav, tomēr pietiekami skaidrs arī tas, ka līdzdalībnieku esamības fakts soda noteikšanas procesā nevar palikt nenovērtēts.

Līdzdalības apstākli, viennozīmīgi, Latvijā nav nepieciešams nekavējoties iekļaut atbildību ietekmējošo apstākļu institūtā, jo tas nav nedz ar pastiprinošu, nedz ar mīkstinošu nozīmi. Lielā mērā līdzdalības sodu ietekmējošo nozīmi noteic citi lietā esošie apstākļi. Piemēram, ja vainīgajam ir vairāki noziedzīgu nodarījumu atbalstītāji, tas palielina iespējamību izdarīt noziedzīgu nodarījumu un sekmēt veiksmīgu izvairīšanos no saukšanas pie kriminālatbildības, kas zināmā mērā

⁴⁴⁰ Уголовный кодекс Франции. Науч. ред. Л.В.Головко, Н.Е.Крыловой; пер. с французского Н.Е.Крыловой. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.156.

⁴⁴¹ Spānijas kriminālkodekss (Izvilums). Grām.: Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 90.lpp.

ir „platforma, lai arī turpmāk piekoptu noziedzīgo arodu”, kopumā tas vērtējams par sliktu personai. Turpretim uzskatītu uzskatu dēļ nekad nebūtu spējīga izdarīt noziedzīgo nodarījumu, ja kāds cits uz to viņu mērķtiecīgi nemudinātu „emocionāla terora veidā”, protams, šeit nerunājot par piespiešanas formu. Tāpat līdzdalība var ietekmēt noziedzīgo nodarījumu raksturu, kad trešā persona organizē vai vada nodarījuma izdarīšanu, ietekmējot vainīgās personas darbību, pati nepiedaloties tā tiešā izdarīšanā. No tā secināms, ka šo vērtējamo aspektu ir diezgan grūti precīzi nodefinēt un iekļaut likumā atbildību pastiprinošo vai pretēji - atbildību mīkstinošo apstākļu klāstā, tomēr par tā nozīmīgumu, kas ietekmē soda veida un mēra izvēli, jāņem vērā arī tas, ka gan dalība, gan arī līdzdalība atzīstama tādos gadījumos, kad otra persona nav saucama pie kriminālatbildības, sava vecuma vai psihiskās veselības stāvokļa dēļ, ja tas vainīgajam iepriekš nebija zināms.

4.3. Uzticības un atkarības izmantošanas veidi un formas

4.3.1. Ļaunprātīga dienesta stāvokļa vai personas uzticības izmantošana

Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 3.punktā ir iekļauts tāds atbildību pastiprinošs apstāklis kā: „noziedzīgais nodarījums izdarīts, ļaunprātīgi izmantojot dienesta stāvokli vai citas personas uzticību”. Arī šajā gadījumā šis apstāklis jānorobežo no citiem, kas ietverti noziedzīgā nodarījuma dispozīcijā un tieši ietekmē tā kvalifikāciju. Ar vārdu dienesta stāvoklis saprot amatpersonu, kurai saskaņā ar likumu ir noteikts vai uzlikts uzdevums, piešķirtas tiesības un pilnvaru kopums. Valsts amatpersonas jēdziens ietverts Krimināllikuma 316.pantā, kuru jāvērtē kā vienu no pētāmā atbildību pastiprinošā apstākļa sastāvdaļu. Par valsts amatpersonām uzskatāmi valsts varas pārstāvji, kā arī ikviena persona, kura pastāvīgi vai uz laiku izpilda valsts vai pašvaldības dienesta pienākumus, tai skaitā valsts vai pašvaldības kapitālsabiedrībā, un kurai ir tiesības pieņemt lēmumus, kas saistoši citām personām, vai kurai ir tiesības veikt uzraudzības, kontroles, izmeklēšanas vai sodīšanas funkcijas vai rīkoties ar publiskas personas vai tās kapitālsabiedrības mantu vai finanšu līdzekļiem. Valsts prezidents, Saeimas deputāti, Ministru prezidents, Ministru kabineta locekļi, kā arī Saeimas un Ministru kabineta ievēlētās, ieceltās vai apstiprinātās valsts institūciju amatpersonas, pašvaldību vadītāji, viņu vietnieki un izpilddirektori uzskatāmi par valsts amatpersonām, kas ieņem atbildīgu stāvokli. Par valsts amatpersonām uzskatāmas arī starptautisko organizāciju, starptautisko parlamentāro asambleju un starptautisko tiesu amatpersonas un minēto institūciju deleģētās personas, kā arī jebkura persona, kura ieņem likumdevēja, izpildvaras vai tiesu varas amatu ārvalstī vai jebkurā tās administratīvajā vienībā, neatkarīgi no tā, vai šī persona amatā ir iecelta vai ievēlēta, kā arī jebkura persona, kura veic

publisku funkciju ārvalsts, tai skaitā tās administratīvās vienības, valsts aģentūras vai valsts uzņēmuma interesēs.

Krimināllikumā ietvertais formulējums, kas attiecas uz amatpersonu jēdziena noskaidrošanu, ir pietiekami plašs un ietver to personu loku, kas pilda valstī svarīgākās funkcijas, piemēram, aptverot gan tiesnešu un tiesu izpildītāju amatus⁴⁴², gan ierēdņu un ierēdņus specializētajā valsts civildienestā⁴⁴³, gan arī tās ārvalsts personas, kuram ar likumu piešķirts atbilstošs pilnvaru apjoms. Tomēr atbildību pastiprinoša apstākļa darbības lauks ir vēl plašāks. Pat vien dienesta stāvoklis apvelta personu ar zināmu uzticības pakāpi, bet šis atbildību pastiprinošais apstāklis tiek saistīts ar jebkuru uzticības formas izmantošanu. It īpaši garīdznieka, darba devēja, radnieka, drauga vai darba kolēģa autoritatīvo raksturu. Turklāt parējos Latvijā spēka esošajos likumos, dienesta stāvoklis, salīdzinājumā ar Krimināllikuma 316.pantu, ir saprasts vēl plašāk.

Viens no svarīgākajiem likumiem, kas regulē, kādām personām valstī pienākas šī, īpašā, uzticība, ir 2002.gada 25.aprīlī pieņemtais likums „Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā”, kura 1.panta 1.punktā ir noteikts, ka amats ir „darbs vai dienests noteiktu pilnvaru ietvaros valsts vai pašvaldības iestādē, sabiedriskajā, politiskajā vai reliģiskajā organizācijā, kā arī komercsabiedrībā”.⁴⁴⁴ Likuma nākamajos pantos ir iekļauts gan tā pieņemšanas mērķis, darbības joma, gan arī ir ietverts detalizēts valsts amatpersonu uzskaitījums, kuru, lietderības apsvērumu dēļ, saistību ar atbildību pastiprinošo apstākli pilnībā nav nepieciešams atkārtot, vien jāpiebilst, ka šā uzskaitījuma ietvaros par amatpersonām ir uzskatāmi gan pašvaldības domes deputāti (4.panta pirmās daļas 15.punkts), gan nacionālo bruņoto spēku profesionālā dienesta karavīri (4.panta pirmās daļas 22.punkts), gan publiskā iepirkuma komisijas locekļi (4.panta pirmās daļas 24.punkts), u.c. Tomēr rūpīgi jāievēro tas, ka, kaut gan vainīgais ir uzskatāms par amatpersonu, tomēr, ja cietušajam tas nebija zināms, nodarījuma raksturs nav saistīts ar darba pienākumu pildīšanu un ieņemamais amats neietekmē noziedzīga nodarījuma pēdu slēpšanu vai izvairīšanos no kriminālatbildības, tad šajā situācijā norādītais apstāklis nav atzīstams par atbildību pastiprinošu.

Valsts amatpersonas statusa izmantošana ļauj personai netraucēti izdarīt noziedzīgu nodarījumu bez iespējamās pretestības no upura vai trešo personu puses, veiksmīgi atstāt noziedzīgā nodarījuma vietu vai citādā veidā sekmēt turpmāko izvairīšanos no kriminālatbildības. Tamdēļ dienesta stāvokļa izmantošana saistīta ar personas jeb vainīgā „izcelšanu” citu personu vidū, kas notiek, lietojot speciālo formastērpu (piem., ugunsdzēsēja, policijas darbinieka, bruņoto spēku karavīra), tāpat lietojot arī noteikta parauga amatu apliecinošus dokumentus (piem., tiesu izpildītāja,

⁴⁴² Plašāk sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 17.marta lēmumā lietā Nr. SKK-162.

⁴⁴³ Valsts civildienesta likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 22.septembris, Nr. 331/333.

⁴⁴⁴ Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 9.maijs, Nr.69(2644).

tautas skaitītāja, siltumtīklu pārstāvja), vai personas sevis citāda apzīmēšana, piemēram, stādoties priekšā iepazīšanās laikā, kas nav arī tik obligāti, ja persona visiem labi zināma (piemēram pašvaldības vadītājs), vai atrodas attiecīgajā iestādē – ēkā. Tāpat jāievēro, ka dienesta stāvokļa izmantošanai jābūt ļaunprātīgai, tajos gadījumos, ja persona tiešām ieņem attiecīgo amatu, tomēr, ja amata nosaukums ir tikai piesavināts noziedzīgā nolūkā, tad jārunā par ļaunprātīgu personu uzticības izmantošanu, protams, ja tas nav uzskatāms par noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi, kas kvalificēta saskaņā ar Krimināllikuma 196., 198., 318., 320., gandrīz visiem pārējiem Krimināllikuma 24.nodaļas pantiem, kā arī 177. un 179.pantu.⁴⁴⁵

Tādēļ analizējamā atbildību pastiprinošā apstākļa darbība aptver daudz plašāku personu loku, kuriem nav amatpersonu statusa, tie varētu būt namu pārvaldītāji vai dzīvokļu saimnieki, kas izīrē dzīvokli, ja noziedzīgs nodarījums (piemēram, zādzības vai mantas piesavināšanas gadījumā) izdarīts pret attiecīgā dzīvokļa iemītniekiem, izmantojot vienu no uzticēšanās (retāk atkarības) formām. Tāpat privātfirmu apsardzes darbinieku īpašais statuss pielīdzināms dienesta stāvoklim, jo šīm personām ir gan savs formastērps ar atšķirības zīmēm, gan nodarbinātā apliecība (ar komersanta zīmogu un darbinieka fotogrāfiju), un ar likumu piešķirts noteikts pilnvaru apjoms.⁴⁴⁶ Personai jāpakļaujas apsardzes darbinieku likumīgajām prasībām, tamdēļ tiem veltīta uzticēšanās var būt ļaunprātīgi izmantota, izdarot noziedzīgas darbības, jo lielākoties cietušās personas nezin apsardzes darbinieku īsto pilnvaru apjomu.

Tiesu praksē ir neviennozīmīgi vērtējama uzticēšanās apstākļa pastiprinošā iedarbība, ja cietušās personas labvēlība panākta ar maldiem⁴⁴⁷, piemēram, piesavinoties sociālā darbinieka nosaukumu, lai atvieglotu iekļūšanu dzīvoklī. Šajā situācijā uzticēšanās apstākļi nepārprotami veido nodarījuma sastāva pazīmi krāpšanas gadījumos, taču zādzības gadījumos šis atbildību pastiprinošais apstākļi nepamatoti tiek aizmirsts.⁴⁴⁸

Latvijas kriminālkodeksā šis atbildību pastiprinošais apstākļi netika izdalīts, tāpat tas ir reti sastopams citu valsts kriminālkodeksos. Par šā apstākļa „radnieku” 1845.gadā Sodu likumos uzskatāms „piederība pie augstākas kārtas, stāvokļa un izglītības pakāpene”. Piederība pie

⁴⁴⁵ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 394.lpp.

⁴⁴⁶ Sk. Apsardzes darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 30.maijs, Nr.83. (3451); Sk. arī Par Policiju: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1992. 24.septembris, Nr.37.

⁴⁴⁷ Analizējot jēdzienu „uzticēšanās ļaunprātīga izmantošana”, Māris Leja atzīmē, ka juridiskā literatūrā pagaidām ir saredzams viedokļu atšķirīgums attiecībā uz tā īsto darbības robežu noteikšanu. Tomēr, „arī viltus gadījumā ļaunprātīgi tiek izmantots tas, ka maldinātā persona uzticas vainīgajai personai”. Leja M. Krāpšanas aktuālie jautājumi Latvijas un ārvalstu tiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 125.-134.lpp.

⁴⁴⁸ „Krāpšana nav konstatējama, ja viltus vai citu personu uzticēšanās izmantota, nevis lai iegūtu svešu mantu vai tiesības uz mantu, bet lai atvieglotu vai nodrošinātu mantas citādu nolaupīšanu nākotnē”. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas 2009.gada 22.maija kopsapulces lēmums „Par lietu izskatīšanu par krāpšanā apsūdzētām personām”. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/kl-22.05.09.doc> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].

augstākas kārtas tajā laikā atviegloja noziegumu izdarīšanu, kas ir pielīdzināms dienesta stāvoklim mūsdienas.

Šis apstāklis ir iekļauts **Krievijas Federācijas, Kazahstānas un Azerbaidžānas Republikas** kriminālkodeksā (attiecīgi KK 63.panta pirmās daļas m.punkts; KK 54.panta pirmās daļas o.punkts; KK 61.panta pirmās daļas 13.punkts): „nozieguma izdarīšana, izmantojot uzticību, ar ko apveltīts vainīgais sava dienesta stāvokļa vai līguma dēļ”. Turklāt atsevišķa punktā tiek paredzēta atbildība arī par formastērpa vai valsts amatpersonu apliecinoša dokumenta izmantošanu (KK 63.panta pirmās daļas n.punkts; KK 54.panta pirmās daļas p.punkts; KK 61.panta pirmās daļas 12.punkts).⁴⁴⁹ Komentējot šo apstākli, Aleksandrs Kladkovs (*Кладков Александр Владимирович*) pamatoti norāda, ka atbildības pastiprināšana iestājas neatkarīgi no tā, vai vainīgajai personai formastērps un dokumenti atrodas uz likumīga vai nelikumīga pamata. Savukārt valsts amatpersonu statusa izmantošana ne vien atvieglo nodarījuma izdarīšanu, bet arī grauj attiecīgās valsts institūcijas autoritāti.⁴⁵⁰ Līdzīgi apstāklis tiek izprasts arī **Igaunijas** Sodū kodeksa 58.panta 11.punktā, īpaši akcentējot oficiāla formas tērpa vai dienesta atšķirības zīmju izmantošanu nolūkā atvieglot vainojama nodarījuma izdarīšanu.⁴⁵¹ Savukārt **Lietuvas** kriminālkodeksā šis pastiprinošais apstāklis vispār nav atspoguļots.

Spānijas kriminālkodeksa 23.panta 2.punktā šis apstāklis formulēts, kā: „nozieguma izdarīšana ar viltus palīdzību, ļaunprātīgi izmantojot varu vai izmantojot vietas, laika apstākļus, vai citu personas palīdzību, kas traucē cietušajam aizsargāties vai veicina noziedznieka nesodāmību”. Tāpat arī tiek iekļauts: „nozieguma izdarīšana, ļaunprātīgi izmantojot izrādīto uzticēšanos” (KK 23.panta 6.punkts) un „personai izmantojot savas varas pilnvaras” (KK 23.panta 7.punkts).⁴⁵² Spānijas kriminālkodeksa normas vairākkārt akcentē šā apstākļa nozīmīgumu, tomēr, atšķirībā no Krimināllikuma, minētās normas attiecas arī uz darba attiecību ļaunprātīgu izmantošanu, ko izmanto darba devējs vai tā pilnvarota persona, tiešais darba vadītājs vai cita persona, kam saskaņā ar darba līgumu ir jāpakļaujas, savukārt Latvijā tas ir patstāvīgs atbildību pastiprinošs apstāklis. Krimināllikums raksturīgs arī ar to, ka „personas uzticības izmantošanas apstāklis” ir nepamatoti sadrumstalots, likumā īpaši izceļot tā veidojošas sastāvdaļas, kas pēc būtības nav tik nepieciešamas, lai atzītu ļaunprātīgo uzticības fakta nozīmi noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Līdz ar to

⁴⁴⁹ Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: Проспект, 2011; Уголовный кодекс Республики Казахстан. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001; Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Pieejams: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=1&tb=1&pb=1> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].

⁴⁵⁰ Кладков А.В. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Уголовное право России. Общая часть: Учебник. Афиногенов С.В., Ермакова Л.Д., Здравомыслов Б.В. и др. Под ред. Б.В.Здравомыслов. Москва: Юристъ, 1996, с.409.

⁴⁵¹ Sodū kodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 368.lpp.

⁴⁵² Spānijas kriminālkodekss (Izvikums). Grām.: Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 90.lpp.; Sk. arī Уголовный кодекс Испании. Науч. ред. Н.Ф.Кузнецовой; пер. с исп. В.П.Зыряновой, Л. Г.Шнайдер. Москва: Зерцало, 1998.

Krimināllikumā atsevišķi ir paredzēta atbildības palielināšana par to, ka persona noziedzīgo mērķu sasniegšanā izmanto savu īpašu stāvokli un arī par to, ja šis stāvoklis tieši vērsts pret cietušo, izmantojot vienu no pastāvošas atkarības formām. Ne mazāk plaši šis apstāklis aprakstīts **Itālijas** kriminālkodeksā: „noziedzīga nodarījuma izdarīšana, ļaunprātīgi izmantojot dienesta stāvokli, vai par dienesta stāvokļa pilnvaru pārsniegšanu, ko izdarīja amatpersona, valsts ierēdnis vai kulta pārstāvis” un „nozieguma izdarīšana ģimenē, izmantojot savu stāvokli, vai ļaunprātīga savu dienesta, darba pienākumu vai citu kopsdzīves vai ciemiņu uzņemšanas pienākumu izmantošana” (KK 61.panta pirmās daļas 9. un 11.punkts).⁴⁵³

Sanmarīno Republikas kriminālkodeksā šis apstāklis saistīts ar dienesta vai darba pienākumu ļaunprātīgu izmantošanu, kā arī ar ģimenes, audzinātāja, pasniedzēja, darbinieka, ciemiņa vai kopsdzīves biedra stāvokļa izmantošanu (KK 90.panta pirmās daļas 2.punkts).⁴⁵⁴

Secinājumos jāizdala: uzticības izmantošana izslēdz pretošanās iespēju no cietušas personas vai sekmē izvairīšanos no soda. Krievijas Federācijas un Kazahstānas kriminālkodeksos uzticība tiek saistīta ar dienesta stāvokli vai tādu stāvokli, kurš rodas uz līguma pamata (piemēram, uz darba līguma pamata). Savukārt, Itālijas kriminālkodeksā papildus tiek akcentēts reliģiska kulta pārstāvja stāvoklis. Spānijas un Sanmarīno Republikas kriminālkodeksā, cita starpā, arī ģimenes, darbinieka, ciemiņa vai kopsdzīves biedra stāvoklis, bet Krimināllikumā šim apstāklim piemīt pārāk neskaidra darbības robeža, jo nav tieši noteikts, kurš to var izmantot, izņemot valsts amatpersonu. Tomēr neraugoties uz pārāk vispārīgo apstākļa formulējumu, apstākļa pastiprinoša jēga ir neapstrīdama un pilnība atbilst Krimināllikuma strukturālām īpatnībām. Līdz ar to atbildību pastiprinošais apstāklis ir ar vērtējuma jēdziena nozīmi, kas kopsakarībā ar faktiskiem lietas apstākļiem, var būt ar plašāku vai šaurāku darbības lauku.

Pietiekami pamatots ir fakts, ka ne vien dienesta stāvoklis rada uzticības augstāko mēru, bet tik pat augsti ir uztverama svarīgo profesiju pārstāvju prasības vai rīcība, kas iziet ārpus likuma robežām. Šā apstākļa izpratnē, par atbildību pastiprinošo ir atzīstama vainīgās personas rīcība, kad noziedzīgo nodarījumu laikā ir izmantots formastērps, amata vai darba statuss (īpašais statuss) ne vien gadījumos, kad tiek uzrādīts attiecīgais apliecinošais dokuments, bet arī tad, kad persona stādās priekšā, atrodas attiecīgā iestādē vai, neradot šaubas par savas kompetences esību, ir atpazīstama citādā veidā. Tie var būt gadījumi, kad personas, lai iekļūtu svešā dzīvoklī, apzīmē sevi par sociālo darbinieku, draugu⁴⁵⁵, attālu radnieku, izmanto baltus halātus (formastērps), atdarinot ārstniecības personālu. Šis apstāklis ir attiecināms arī uz mācību un izglītības iestāžu darbinieku noziedzīgo rīcību, ja tā vērsta pret izglītības audzēkņiem vai to radniekiem. Līdz ar to, autorprāt, ļaunprātīgu

⁴⁵³ Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.555.

⁴⁵⁴ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Науч. ред. С.В.Максимова; пер. с итал. В.Г.Максимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.82.

⁴⁵⁵ Sk. Alūksnes rajona tiesas 2013.gada 5.decembra spriedums lietā Nr. K08-0178/13³, krimināllieta Nr. 11100042413.

personas uzticības izmantošanu, atsevišķos gadījumos, ir visnotaļ grūti atdalīt no ļaunprātīgas personas atkarības izmantošanas, kas jau veido patstāvīgu atbildību pastiprinošu apstākli. Nav lietderīgi arī mākslīgi sadrumstalot apstākli, atsevišķi akcentējot uzmanību uz apstākļa būtiskām veidojošām sastāvdaļām, piemēram, izdalot ģimenes stāvokļa ļaunprātīgo izmantošanu, par ko darbā turpmāk vēl tiek diskutēts.

4.3.2. Ļaunprātīga personas atkarības izmantošana

Krimināllikumā paredzēts pastiprināt atbildību, ja vainīgais noziedzīgo nodarījumu izdarījis pret personu, izmantojot tās dienesta, materiālo vai citādu atkarību, kura pastāvēja noziedzīga nodarījumā izdarīšanas laikā starp vainīgo un cietušo (48.panta pirmās daļas 7.punkts). Šis pastiprinošais apstāklis ir pēc darbības lauka ļoti līdzīgs iepriekš izskatītajam ļaunprātīgas uzticības apstāklim, ar atšķirību tikai tajā ziņā, ka jānolēic un jāvērtē atkarības formu, kas sekmēja īstenot noziedzīgo nodarījumu vai palīdzēja vainīgajai personai izvairīties no saukšanas pie kriminālatbildības.⁴⁵⁶ Pēc būtības gan ļaunprātīga uzticības, gan personas atkarības izmantošana ir viens kopīgs apstāklis, kuru nav jādala. Tas pamatojams ar to, ka apstākļu formulējumā jēdziens „uzticība” nomainīts ar jēdzienu „atkarība”, kas pēc burtiskas nozīmes ir ļoti tuvs. Daudz lietderīgāk un taisnīgāk šos jēdzienus iekļaut teikumā kā savstarpēji izslēdzošus, pretējā gadījumā teorētiski iespējamās situācijas, kad personai par vienu darbību varētu tos piemērot vienlaikus, nepamatoti palielinot atbildības pakāpi.

Par atkarības formām jau pietiekami plaši izanalizēts iepriekšējā nodaļā, pie atbildību mīkstinoša apstākļa apraksta, tomēr būtu lietderīgi izpētīt un izvērtēt jēdziena filoloģisku nozīmi. Pēc filoloģes Ritas Bāliņas ieskata, ar vārdu *atkarība* apzīmē atrašanos kāda varā, ietekmē, patstāvības trūkumu.⁴⁵⁷ Līdzīgas domas ir arī Sergejam Ožegovam (*Ожегов Сергей Иванович*, 1900-1964), kurš atkarību definē kā pakļautību citiem (citām), kas saistīta ar patstāvības, brīvības trūkumu.⁴⁵⁸ Savukārt uzticība definēta kā ticība kāda godīgumam, patiesīgumam, krietnumam.⁴⁵⁹ Tādējādi viens apstāklis ietver sevī tīšu savas varas, ietekmes izmantošanu, savukārt, otrs apstāklis saistīts ar cietušā pārliecību, ka personu ieņemamais sabiedriskais statuss (amats) saistīts ar tā godīgumu, patiesīgumu. Uzticību var skatīt arī kā atkarības sastāvdaļu, tomēr, autorprāt, precīzāk būtu jārunā par viena kopēja apstākļa dažādam attīstības pakāpēm.

⁴⁵⁶ Sk. „Tiesa notiesā divas valsts amatpersonas”. Latvijas Republikas prokuratūras 2015.gada. 21.maija paziņojums presei. Pieejams: <http://www.prokuratūra.gov.lv/public/31764.html> [aplūkots 2015.gada 10.jūnijā].

⁴⁵⁷ Latviešu valodas vārdnīca: A – Ž. Bāliņa R., Cīrule V., Ēdelmane I. u.c. Atbildīgā redaktore D.Guļevska; K.Karuļa iev. Rīga: Avots, 1987, 87.lpp.

⁴⁵⁸ Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов. Под редакцией Н.Ю.Шведовой. Москва: Русский язык, 1990, с.202.

⁴⁵⁹ Latviešu valodas vārdnīca: A – Ž. Bāliņa R., Cīrule V., Ēdelmane I. u.c. Atbildīgā redaktore D.Guļevska; K.Karuļa iev. Rīga: Avots, 1987, 833.lpp.

Cietušās personas uzticības iegūšana nosacīti ir mazāk bīstama, nekā jau pastāvoša atkarības forma, tādēļ to jāliek pamatā. Piemēram, persona, iesaistoties darbā tirgu, vispirms iegūst uzticību pret savu darba devēju, kas pēc darba līguma noslēgšanas pārtop atkarībā. Tāpat, iepazīstoties ar svešu cilvēku, vispirms rodas uzticība, kas pēc laikā var pāraugt atkarībā, pat līdz nonāksanai materiālā apgādībā, un šeit, atbildību pastiprinošā nozīmē, nav tik svarīgi, vai šādām attiecībām ir oficiāls nostiprinājums vai nav. Laulības noslēgšana arī nav iedomājama bez savstarpējas uzticības, kas neapšaubāmi pārvēršas atkarībā. Tomēr nevar pilnībā noliegt faktu, ka atkarība var pastāvēt bez uzticības, kas zināmā mērā ir saistīta tikai un vienīgi ar jēdzienu filoloģiskas nozīmes traktējumu.

Likumdevējs, nostiprinot atkarību atbildību pastiprinošo apstākļu klāstā, akcentē tā būtisku nozīmi taisnīga soda noteikšanā, vienlaikus cenšoties izslēgt iespēju, ka šis pastiprinošais aspekts tiktu pārprasts. Tiesu praksē, tomēr ir reti gadījumi, kad šis pastiprinošais apstāklis tiktu atzīts, līdz ar to tiek veikti Krimināllikumā grozījumi, akcentējot vienu no visstiprākajām atkarības formām - ģimenes stāvokļa ļaunprātīga izmantošana. Protams, Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 7.punkts attiecas arī uz ģimenes atkarības formu, kuru šobrīd jāatzīst par pastiprinošu gadījumos, ja tas iziet ārpus Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 15.punktā definējuma. Līdz ar to likumā sastopam trīs, pēc darbības sfēras vienotus atbildību pastiprinošus apstākļus, ar atšķirīgu vispārīnātības pakāpi. Šāds iedalījums ir svarīgs, jo praksē notiek mākslīga apstākļu nozīmes ierobežošana, kad likumdevējam nekas neatliek, kā precizēt visus atzīstamus apstākļa aspektus. Tāpat iedalījumam būtu liela nozīme, ja katram nākamajam apstāklim tiktu nostiprināta smagāka soda mēra noteikšanas funkcija, tomēr tas nav iespējams jo katrs aspekts ir tīri individuāls un variabls. Tādēļ secināms, ka apstākļa sadrumstalošana palīdz atrisināt konkrētas tiesu prakses nepilnības, tomēr, ilglaicīga laika perspektīvā, piemērotais grozījumu paņēmieni ir neveiksmīgs.

Precīzu un izsmeļošu soda noteikšanas kritēriju ieviešana galvenokārt ir raksturīga postpadomju valsts tiesību sistēmām, kas krimināltiesībās ir kavēklis veiksmīgai integrācijai Eiropā, jo vācu, skandināvu valstu, nerunājot pat par angļu sistēmas īpatnībām, tiesnešiem ir daudz lielākas tiesības vērtēt mīkstinoša vai pastiprinoša apstākļa nozīmi soda noteikšanas procesā, piemērojot plašāku vai šaurāku atsevišķa aspekta interpretējumu, argumentēt savas pārliecības pozīciju situācijas taisnīgā noregulējumā.⁴⁶⁰ Tamdēļ arī Krimināllikumā iekļautos apstākļus jāpiemēro tādās robežās, kādas ir nepieciešamas un samērīgas konkrētā izskatāmā lietā, lai sasniegtu sabiedrībai lietderīgo mērķi. Nav pieļaujama kāda apstākļa ignorēšana, tāpat nav pieļaujama tā nozīmes dublēšana. Tādējādi secināms, ka ja tiesa konstatē, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts, izmantojot kādu no atkarības formām (piem., dienesta atkarību, ģimenes atkarību u.c.) no vainīga, tad personai

⁴⁶⁰ Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecība starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Pētījums. Liholaja V., Bērziņa B., Mekons K., Rupejka J., Zalužinska L. Rīga: norway grants, 2009. Pieejams: [http://www.tm.gov.lv/lv/cits/-strong-seit-strong-\[aplūkots 2014.gada 15.martā\]](http://www.tm.gov.lv/lv/cits/-strong-seit-strong-[aplūkots 2014.gada 15.martā]).

nevar vienlaikus palielināt atbildību arī par uzticības ļaunprātīgu izmantošanu. Tādēļ, autorprāt, ir nepieciešams veikt Krimināllikumā atbildību pastiprinoša apstākļa korekciju, noformulējot sekojošā veidā: „*noziedzīgais nodarījums izdarīts, ļaunprātīgi izmantojot dienesta stāvokli, citas personas uzticību vai atkarību no vainīgā*”. Šis definējums aptvertu visus aplūkojamus aspektus, vienlaikus izslēgtu nevajadzīgo dublēšanu un ar to saistītu atzīšanas kļūdas iespējamību; apstākļi ir pietiekami elastīgi, kas nodrošina piemērošanas ilglaicīgu perspektīvu. Savukārt Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 7. un 15.punkts būtu izslēdzams, jo tas veido minētā apstākļa pamatu un turklāt minētie apstākļi nav pietiekami korekti nedefinēti (vairāk attiecas uz KL 48.panta pirmās daļas 15.punktu), lai tos negrozītā veidā atstātu likumā.

4.3.3. Ļaunprātīga ģimenes stāvokļa izmantošana

Viens no jaunajiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem, kurš tika iekļauts Krimināllikumā, ir: noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, vai noziedzīgs nodarījums pret tikumību un dzimumneaizskaramību izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība (48.panta pirmās daļas 15.punkts).⁴⁶¹ Šis apstākļi ietver pietiekami apjomīgu un precīzu formulējumu, tomēr, cik tas nebūtu dīvaini, tas ir atvasināts no personas atkarības izmantošanas apstākļa. Radniecība vai laulības saites vienmēr veidoja vienu no likumiskām, sabiedrībā atzītām atkarības formām, bet nedalīto saimniecību būtu jāskata kā materiālo atkarības paveidu. Kā pamatojums tam literatūrā atrodamas norādes, ka ar *atkarību* saprot arī militāra, darba, dienesta attiecības, attiecības starp pedagogu un skolnieku, medicīnas darbinieku un pacientu, fiziski nespējīgu vai garīgi slimu un tā kopēju, atkarību, kas izriet no radniecības vai laulības saitēm u.tml.⁴⁶² Tādēļ nav saprotams, kāpēc bija nepieciešams izdalīt un akcentēt viena apstākļa sastāvelementus. Visticamāk, līdzīga rakstura kļūdas var rasties dēļ pārāk sašaurināta normas tulkojuma, nepievēršot pietiekami lielu uzmanību apstākļu darbības aspektiem un piešķirot atbildību ietekmējošiem apstākļiem dominējošu nozīmi soda noteikšanas procesā.

Pētāmais apstākļi saistīts ar tikumības normu, dzimumbrīvību pārkāpšanu vai vardarbības īstenošanu pret personu kas pieder, piederēja vai tuvākā laikā kļūs par ģimenes locekli.⁴⁶³ Šajā

⁴⁶¹ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 10.novembris, Nr.178.; Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2014.gada 15.maija likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 31.maijs, Nr.105. (5165).

⁴⁶² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 181.lpp.

⁴⁶³ Sk. Siguldas tiesas 2014.gada 13.janvāra spriedums lietā Nr. K35007813, krimināllieta Nr. 11355053412.; Rēzeknes tiesas 2013.gada 7.novembra spriedums lietā Nr. K26-0294-13/3, krimināllieta Nr. 11903007613.; Jēkabpils rajona tiesas 2013.gada 16.septembra spriedums lietā Nr. K16-0260/13, krimināllieta Nr. 11210045913.

sakarība paliek ļoti diskutabls jautājums attiecībā uz „neregistrēto laulāto attiecībām”, tā pierādīšanas un atzīšanas procesu,⁴⁶⁴ jo šis jēdziens Latvijā ir jauns un nav atrodams starp Civillikuma normām.

Pielietojot burtisku un sistēmisku iztulkošanas metodi, vadoties no Civillikumā esošām normām, jāatzīst, ka tas ir vismaz mēneša periods, kas sākas no personu iesnieguma iesniegšanas dzimtsarakstu nodaļā par vēlēšanos stāties laulībā, un līdz sešu mēnešu laika posms no iesnieguma un nepieciešamo dokumentu iesniegšanas dienas, kad, personas iegūst tiesības salaulāties (41.pants).⁴⁶⁵ Šajā gadījumā būtu jārunā nevis par „neregistrēto laulāto attiecībām”, bet gan par „personu pirmslaulību attiecībām”, kas saistīti un izriet no saderināšanās⁴⁶⁶. Tomēr, analizējot jēdzienu sistēmiskā atbilstībā ar apstākļa pārējam sastāvdaļām, jāpieļauj, kā likumdevējs ar neregistrēto laulāto attiecībām, domājis apzīmēt visu partneru kopdzīvi. Līdz ar to definējums ietver pietiekami subjektīvu vērtējuma jēdzienu, jo nav nekur regulēts jautājums par kopdzīves rašanās momentu. Ja balstīties uz sabiedrībā pastāvošām paražām, tad tas varētu būt saistīts ar bērna piedzimšanas momentu, kad abi vecāki uzņemas kopīgas rūpes par to. Ja par pamatu ņemtu atzītus tiesību principus, tad būtu jāruna par *konkubinātu*,⁴⁶⁷ kas mūsdienās pastāv un iespējams ne tikai starp vīrieti un sievieti, bet arī starp viena dzimuma pārstāvjiem.⁴⁶⁸ Jāatzīmē, ka vairākās Eiropas valstīs pretējā dzimuma un viendzimuma partnerattiecībām ir piemērojams vienāds vai analogs tiesiskais regulējums.⁴⁶⁹ Šajā sakarībā likumdevējam būtu nepieciešams arī īpaši atrunāt savienības minimālo ilgumu un vismaz noteikt personu vecumu. Krimināllikumā noziedzīga nodarījuma

⁴⁶⁴ Sk. Valkas rajona tiesas 2013.gada 5.septembra spriedums lietā Nr. K38-0114-13, krimināllieta Nr. 11140001713.

⁴⁶⁵ Sākotnēja Civillikuma redakcija, papildus, paredzēja laulības izsludināšana procedūru, šī kārtība bija spēkā līdz 2013.gada 1.janvārim. Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937.gada 28.janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10.jūnija, Nr.22/23.; Sk. arī Grozījumi Civillikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 29.novembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20.decembris, Nr.200 (4803).

⁴⁶⁶ Šis jēdziens parādās Krimināllikuma 22.panta otrajā daļā un 303.pantā, personu uzskaitījumā, kuras jāatbrīvo no kriminālatbildības par iepriekš neapsolītu slēpšanu un neziņošanu par noziegumu; vai par atteikšanos dot liecību. „Saderināšanās ir savstarpējs solījums savienoties laulībā. Saderināšanās nedod tiesību prasīt tiesas ceļā laulības noslēgšanu”(26.pants). Sk. Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937.gada 28.janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10.jūnija, Nr.22/23.

⁴⁶⁷ Romiešu tiesību princips, kas piešķir vīrieša un sievietes kopdzīves attiecībām juridisko statusu, ja šī savienība ilgst vairāk par pieciem gadiem. Senatnē, Romā darbojas *ius connubii* jeb tiesība nodibināt likumisku laulību, tomēr dažām iedzīvotāju grupām un tautībām šī tiesība bija liegta. Ja laulības noslēgšanai pastāvēja ierobežojumi, tad atsevišķos gadījumos tiek pieļauta kopdzīves legalizācija - *concubinatus* jeb laulības surogāts. Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 78.lpp.; Омельченко О.А. Римское право: Учебник. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва: ТОН — Остожье, 2000, с.26.; Sk. arī Innus-Pāvelskopa S. Adopcijas sociāli tiesiskā nozīme. Jurista Vārds, 2010. 2.marts, Nr.9 (604), 13.-21.lpp.

⁴⁶⁸ Sk. Juridiskais pētījums „Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā”. Rīga: 2008. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Viriesa_un_sievietes_nereg_partneratt.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

⁴⁶⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2010.gada 24.jūnija spriedumā lietā *Schalk un Kopf pret Austriju*, faktiski atzinusi, ka viendzimuma partnerattiecībām ir tādas pašas tiesības, kā vīrieša un sievietes kopdzīves „ģimenes” statusam, tomēr par to oficiālo atzīšanu jeb partnerattiecības registrāciju katra valsts ir tiesīga lemt patstāvīgi, un tas nav uzskatāms par diskrimināciju cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas izpratnē. Chamber judgment *Schalk and Kopf v. Austria* (application no. 30141/04). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-3177341-3531361> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].; Sk. arī Chamber judgment. *P.B and J.S. v. Austria*. (application no. 18984/02), 22.07.2010. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100042> [aplūkots 2013.gada 30.augustā].

subjekts ir fiziska, četrpadsmit gadu sasniegusi, pieskaitāma persona, bet laulību, saskaņā ar Civillikumu, ir iespējams reģistrēt tikai starp pilngadīgam personām, izņēmumkartā vienam no partneriem drīkst būt vismaz sešpadsmit gadu. Ja četrpadsmit gadus sasniegusi persona izdarīs noziedzīgu nodarījumu pret saviem vecākiem⁴⁷⁰, tad šis atbildību pastiprinošais apstāklis nepārprotami palielina atbildības pakāpi, ietekmējot piespriežamo sodu, tādēļ jāatzīst, ka krimināltiesību izpratnē, tieši no šī vecuma personas var atrasties arī neregistrēto laulāto attiecībās. Tomēr daudz grūtāk argumentēt un noteikt cēloņsakarību, ja pētāmās neregistrēto laulāto attiecības ir izirušas un vairs nepastāv. Pat izirušas attiecības, pēc likumdevēja nostājas, palielina atbildības pakāpi. Ja laulības šķiršanas procesā pusēm tomēr tiek paredzētas un iestājas kaut minimālas un uz noteiktu laiku juridiskas sekas, piemēram, iegūt līdzekļus no bijuša laulāta, kas nepieciešami iepriekšējā labklājības līmeņa nodrošināšanai vai uzturam (CL 80.pants)⁴⁷¹, tad neregistrēto laulāto attiecību izbeigšanās gadījumā nav iespējami nekādi nosacījumi, protams, ja tas neattiecas uz kopējo, reģistrēto bērnu, vai dāvanu atgriešanu sakarā ar saderināšanās atcelšanu.

Taču aplūkojot apstākļa pamatpazīmes, jāatzīst, ka tas neietver svainības pastāvēšanu, un nedarbojas gadījumos, kad persona ilgākā laika posmā atrodas ar cietušo kopīgā (nedalītā) saimniecībā, bet pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas šīs attiecības ir izbeigušās, piemēram, saikne, kas pastāv starp neīstiem brāļiem un māsām, viena laulātā (arī gadījumos, kad laulība nav noslēgta) pret otra laulāta bērniem, tajā skaitā, ja tie pat ir adoptēti. Tad šajos gadījumos nav likumīga pamata atzīt pētāmo apstākli par atbildību pastiprinošu, kas noteikti neatbilst likumdevēja nodomam. Taisnīgāk un samērīgāk visus šos aspektus iekļaut vienā ļaunprātīgas personas uzticības un atkarības izmantošanas apstākļi. Tas izslēgtu nevajadzīgo apstākļu dublēšanu un pārklāšanās iespējas. Līdz ar to nevar piekrist Petras Janules paustajam viedoklim, ka *de lege ferenda*⁴⁷² jāsaista ar „nepieciešamību kā pastiprinošu apstākli atzīt radnieku slepkavību, kas, ņemot vērā ar izcelšanās kopību saistītās attiecības, tika atzīts par vienu no smagākajiem noziegumiem dažādos sabiedrības attīstības etapos”.⁴⁷³ Runājot par radnieku augšupējo un lejupējo līnijām, nereti tiek pieminēts gan personu juridiskais, gan bioloģiskais kritērijs, kuru pierādīšanai tiek rīkoti veseli tiesu procesi.⁴⁷⁴ Tik pat apšaubāma apstākļa pastiprinoša nozīme gadījumos, kad persona juridiski ir

⁴⁷⁰ „...Dēls attiecībā pret tēvu stāv pirmajā radniecības pakāpē, bērna bērns pret vectēvu — otrajā, bērna bērna bērns pret vectēva tēvu — trešajā radniecības pakāpē utt.” (CL 210.pants). Sk. Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937.gada 28.janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10.jūnija, Nr.22/23.

⁴⁷¹ Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937.gada 28.janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10.jūnija, Nr.22/23.

⁴⁷² *de lege ferenda*, lat. – nozīmē, no vēlāmā likuma pozīcijas. Sk. Руководство по переводу и редактированию документов ООН. Неофициальный документ для внутреннего пользования. Нью-Йорк: RTRS/1, 1987, с.136.

⁴⁷³ Janule P. Cilvēka dzīvības aizsardzības krimināltiesiskie aspekti. (Promocijas darbs). Rīga, 2012, 136.lpp.

⁴⁷⁴ Laviņš A. Bioloģiskā tēva tiesības apstrīdēt citas personas brīvprātīgi atzītu paternitāti. Jurista Vārds, 2012. 9.oktobris, Nr.36(735), 13.-15.lpp.; Заева В. Суррогатное материнство. Pieejams: <http://www.surrogacy.ru/surrogacy.php> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].; Свитнев К. Правовые аспекты суррогатного материнства. Турпат.; Sk. arī Grand Chamber Judgment *Odièvre v. France* (application no.42326/98). Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-698999-707368> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

uzskatāma par radnieku, bet faktiski nekad sevi ar to nepozicionē (piemēram, krimināllietā Nr.11088004411 apsūdzētai ir norādījis, „ka ar saviem radiem vecāko māsu I.L., jaunāko brāli E.L., tēvu E.L. nekādus kontaktus viņš neuztur, jo viņi nekad viņu – Ē.L. nemīlēja un viņiem bija nospļauties, kas ar viņu notiek”, „viņš nebija gaidāms, māte gribēja uztaisīt abortu, bet tēvs neatļāva”, u.tml.⁴⁷⁵ Gadījumos kad persona tiek audzināta internātā vai audžuģimenē, kad vecāki vēl ir dzīvi, bet kaut kādu iemeslu dēļ nevēlas vai nespēj viņu aprūpēt.⁴⁷⁶ Arī tad, kad laulība tiek šķirta neilgi pirms bērnu piedzimšanas un otra puse izvairās no tā aprūpes), bet jautājumos, kas attiecas uz laulāto un personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir neregistrēto laulāto attiecībās, ir pavisam pretēja aina – juridiski persona var atrasties tikai vienā laulībā⁴⁷⁷, bet faktiski iesaistīta vairāku neregistrēto laulāto attiecībās (šā termina lietojumam autors kategoriski nepiekrīt), vai pat vienlaikus reģistrētā un neregistrēta laulībā.⁴⁷⁸ Apstākļa trūkums ir sānu radniecības neatzīšana, jo ģimeniska saikne starp brāļiem un masām⁴⁷⁹, šajā kontekstā, teorētiski vairākkārt pārsniedz tās attiecības, kas īslaicīgi iestājas neregistrētā laulībā.

Vardarbības aspektu arī nevajadzētu īpaši atdalīt, mākslīgi neveidojot kolīziju ar sevišķu cietsirdību vai ņirgšanos par cietušo. Sevišķa cietsirdību pieder pie vērtējuma jēdzieniem, bet pētāmais apstāklis ar to konkurē, līdz ar to prokurors vai tiesnesis var atzīt tikai vienu apstākli. Tādējādi nav nepieciešams iekļaut likumā jaunus apstākļus, bet gan jāpiemēro jau esošos apstākļus likumā atļautās darbības robežās, kas acīmredzami ir daudz plašāki, pakļauti izvērtējumam un pamatojumam.

Eiropas valstu kriminālkodeksos, pētāmais atbildību pastiprinošais apstāklis ir reti sastopams. Līdzīgs apstāklis ir ietverts **Spānijas** kriminālkodeksā, to atzīstot par pastiprinošu, ja cietušais ir laulātais vai persona, kura atrodas līdzīga rakstura tuvās attiecībās ar vainīgo, kā arī tad, ja cietušais ar vainīgo ir radniecības attiecībās augšupejošā vai lejupejošā līnijā sakarā ar izcelšanos, adopciju vai svainību (KK 24.pants).⁴⁸⁰ Apstākļa formulējums ir precīzs, plašs un kriminālkodeksā ietvaros nedublē kāda cita apstākļa sastāvdaļas. Normu harmonizācija un sistēmiskums Spānijas kriminālkodeksa panākts ar to, ka citu apstākļu formulējums ir tiešs, neparedzot tik plašu darbības lauku, salīdzinājumā ar Krimināllikumu. Tostarp šis apstāklis ir iekļauts atsevišķā nodaļā ar mērķi

⁴⁷⁵ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2011.gada 11.novembra spriedums lietā Nr.K29-1421-11/11, krimināllietā Nr.11088004411.

⁴⁷⁶ Sk. Noteikumi par ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu samaksas kārtību un apmēru: Ministru kabineta 2014.gada 18.marta noteikumi Nr.142. Latvijas Vēstnesis, 2014. 21.marta, Nr.58 (5118).

⁴⁷⁷ „Aizliegta jauna laulība personai, kas jau atrodas laulībā” (CL 38.pants). Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937.gada 28.janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10.jūnijs, Nr.22/23.

⁴⁷⁸ Sk. Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi: Ministru kabineta 2008.gada 22.janvāra noteikumi Nr.32. Latvijas Vēstnesis, 2008. 25.janvāris, Nr.14 (3798).

⁴⁷⁹ 1903.gada Sodlu likumos slepkavības kvalificējoša pazīme ietvēra norādi arī uz brāļu un māsu slepkavību, kas tika iekļauts viena punktā ar augšupējo vai lejupējo radnieku un laulāto slepkavību (455.panta 1.punkts). Таганцевъ Н.С. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года. С.-Петербургъ: Н.С.Таганцевъ, 1904, с.607.

⁴⁸⁰ Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Spānijas kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 14.lpp.

izcelt jeb palielināt kāda cita apstākļa pastiprinošu nozīmi, ko nosaka tiesa, vērtējot izdarītā nozieguma raksturu, motīvu un sekas.

Sanmarīno Republikas kriminālkodeksā ģimenes un kopdzīves biedra stāvoklis arī ir ietverts, bet kā ļaunprātīgas uzticības apstākļa sastāvdaļa. Atbildību pastiprinošais aspekts definējumā lietots kā apstākļa tiešs elements - darbības robežu precizējums, bez abstraktas atsaucē uz citiem, līdzīgiem aspektiem, tādēļ arī nav novērojama tā dublēšanas iespējamība.⁴⁸¹

Spānijas un Sanmarīno Republikas kriminālkodeksos šim apstākļa aspektam nedaudz, tomēr ir atšķirīga nozīme. Savukārt, Krimināllikumā iekļautais apstākļis nepārprotami dublē citus apstākļus, līdz ar to nepamatoti ierobežo to darbības lauku, kas Latvijas krimināltiesībām nav vēlams.

Rezumējumā ir konstatējams, ka tik burtiska atbildību pastiprinošā apstākļa iekļaušana Krimināllikumā ir saistīta nevis ar tā nozīmes trūkumu, jo tas ir atvasināts no cita apstākļa, bet gan ar atzīšanas problēmām.⁴⁸² Tomēr nevar piekrist jaunā apstākļa nozīmīgumam, kas ietver tādas pilnīgi jaunus tiesību aspektus, kuri vēl paralēli nav atspoguļoti citos normatīvajos aktos. Jaunizveidotais apstākļis neatbilst tiesību institūta sistēmiskuma prasībām un apstākļa konkretizācijas pakāpe nevis atvieglo, bet gan vairākkārt apgrūtina tā ilglaicīgu praktisku piemērošanu. Tādējādi apstākļis ir statisks, un tā iekļaušana atbildību pastiprinošu faktoru grupā bija atkarīga nevis no tam piemērošām sabiedriski kaitīgām īpašībām, bet gan no tā regularitātes, jeb liela procentuālā skaita tieši vardarbīgajos, kā arī seksuāla rakstura noziedzīgajos nodarījumos. Tādēļ šis definējums, nevis īstais apstākļis, pamatoti ir izslēdzams no Krimināllikuma.

4.4. Noziedzīgu nodarījumu ārēja izpausme un sekas

Noziedzīgu nodarījumu ārējā izpausme tiek uzskatīta par pastiprinošo apstākļi tikai tajā gadījumā, ja ar to radītas smagas sekas, iedragāta valsts iekārta vai radītas citas negatīvas sekas, kas ir kaitīgas sabiedriskai iekārtai.

Līdz ar to, noziedzīgu nodarījumu ārējā izpausme Krimināllikumā nosacīti tiek pārstāvēta ar atbildību pastiprinošiem apstākļiem, tie ir Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 8. un 10.punkts. Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 8.punkts attiecas uz gadījumiem, kad noziedzīgais nodarījums

⁴⁸¹ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Науч. ред. С.В.Максимова; пер. с итал. В.Г.Максимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.82.

⁴⁸² Atbildību pastiprinoša apstākļa formāla iekļaušana Krimināllikumā, sekmē procesa virzītāja formālu attieksmi pret apstākļu atzīšanu izlemjamajā lietā. Piemēram, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2014.gada 3.aprīļa spriedumā lietā Nr. K30-0226-14/10, pat konstatējot, ka starp apsūdzēto un cietušo aptuveni trīs gadus bijušas tuvas attiecības, šo apstākļi nav atzinusi par atbildību pastiprinošu, lemjot par soda apmēru slepkavības mēģinājumā, jo viņi kopā nav dzīvojuši. Savukārt Jelgavas tiesa 2014.gada 25.aprīļa spriedumā lietā Nr. K15-0317-14/5 konstatējot, ka vainīgā persona dzīvoja neregistrētā laulībā ar cietušo, kuru ar tiešu nodomu prettiesiski nonāvēja, šo apstākļi vispār nav vērtējusi. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014.gada 3.aprīļa spriedums lietā Nr. K30-0226-14/10, krimināllieta Nr.11094002112.; Jelgavas tiesas 2014.gada 25.aprīļa spriedums lietā Nr. K15-0317-14/5, krimināllieta Nr. 11221015214.

izdarīts ar sevišķu cietsirdību vai ņirgājoties par cietušo, savukārt 48.panta pirmās daļas 10.punkts paredz atbildības pastiprināšanu, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts, lietojot ieročus vai sprāgstošas vielas vai citā vispārbīstamā veidā.

Sevišķa cietsirdība parasti izpaužas nodarījumā, kas cietušajam sagādā ilgstošas ciešanas vai izdarīts mokošā veidā (spīdzinot, ilgstoši atstājot bez uztura u.tml.), bet ņirgāšanās – kā viņa goda un cieņas pazemošana izteikti rupjā veidā.⁴⁸³ Ja jēdzienu pētīt ar analogijas metodi, atvasinot tā tiešu nozīmi, par pamatu ņemot līdzīgu noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi, tad, kā atzīmē V.Liholaja, analizējot slepkavību, kas izdarīta ar sevišķu cietsirdību, tai raksturīgs tas, ka vainīgais apzinās, ka ar savu nodarījumu sagādā īpašas fiziskas vai morālas ciešanas cietušajam vai viņa tuviniekiem. Tas (sevišķa cietsirdība) var izpausties: izmantojot tādu slepkavības veidu un paņēmienus, kas saistīti ar īpašu fizisku ciešanu nodarīšanu cietušajam dzīvības atņemšanas procesā; spīdzinot, mokot vai ņirgājoties par cietušo pirms viņa nonāvēšanas vai tās laikā; cietušā nonāvēšana viņam tuvu personu klātbūtnē.⁴⁸⁴ Šim viedoklim nevar nepiekrīst, tomēr jāatceras, ka šajā gadījumā, sevišķa cietsirdība tiek aplūkota kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme, līdz ar to vainīgajam šis apstāklis nebūs atzīstams par atbildību pastiprinošu.

Sevišķu cietsirdību precīzi noraksturoja S.Razumovs, norādot uz apstākļu saistību ar vainīgā personību, ar attiecībām, kas pastāv starp vainīgo un cietušo, ar nodarījuma motīviem, un pat ar cietušā izvēli. Līdzīgi V.Liholajas viedoklim S.Razumovs atzīst, ka sevišķa cietsirdība galvenokārt sastopama vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos, kas vērsti pret personas dzīvību un veselību, tomēr šis apstāklis var parādīties arī pārējos noziedzīgos nodarījumos (laupīšanā; huligānismā ar ņirgāšanās raksturu un sadismu; personu aizturēšanas robežu pārkāpšanā, ja prettiesiska rakstura darbības pavada ņirgāšanās par aizturamo u.c.). Autors atzīst, ka ar sevišķu cietsirdību, sadismu un ņirgājoties var izdarīt ne tikai nodarījumus, kur cieš fiziskas personas, bet arī noziedzīgus nodarījumus ar citu sastāvu (par kapa, apbedījuma urnas, apbedīta vai neapbedīta līķa apgānīšanu⁴⁸⁵; patvaļīgu zvejošanu un ūdensdzīvnieku iegūšanu vai nelikumīgu medību procesu, kad vainīgais izmanto ne vien vispārbīstamus paņēmienus dzīvnieku sagūstīšanai, bet izdara arī citas darbības, nodarot sevišķas ciešanas dzīvniekiem vai pat apkārtējiem cilvēkiem).⁴⁸⁶ Atliek vien piezīmēt, ka Krimināllikumā ir paredzēts patstāvīgs noziedzīga nodarījuma sastāvs par cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem, kuras rezultātā tas gājis bojā vai sakropļots, vai par

⁴⁸³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1.Visparīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 174.lpp.

⁴⁸⁴ Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 194.lpp.

⁴⁸⁵ Sk. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 10.aprīļa spriedums krimināllietā Nr. 11240009713.

⁴⁸⁶ Разумов С. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Ахметшин Х.М., Дубовик О.Л., Дьяков С.В. и др. Под. общ. ред. Ю.И.Скуратова, В.М.Лебедева. Москва: НОРМА - Инфра-М, 1999, с.130-131.

dzīvnieka spīdzināšanu, ja šīs darbības, papildus, izdarītas publiskā vietā vai nepilngadīgā klātbūtnē, tad konstatējams, ka iekļautā sankcija ir lielāka nekā, tas paredzēts par nelikumīgu zvejošanu vai medībām, un teorētiski persona būtu jāsauc pie kriminālatbildības saskaņā ar Krimināllikumā 230.panta otro daļu, tomēr norādītā norma neietver visas aplūkotās darbības, līdz ar to šeit ir atzīstams atbildību pastiprinošais apstāklis. Iepriekšminētais pamatojams ar subjektīvo attieksmi pret savu darbību un nodomu. Nodoms nodarīt dzīvniekam ciešanas vai to spīdzināt, personai var rasties tikai pēc dzīvnieku (tajā skaitā putnu un zivju) nelikumīgas iegūšanas, kas ir primārais aplūkotajā gadījumā, līdz ar to darbība neatbilst Krimināllikumā 230.panta sastāvam.

Neatkarīgi no noziedzīgā nodarījuma rakstura vainīgajam jāapzinās, ka viņš pielieto tādas metodes un paņēmienus, kas nodara fiziska vai psihiska rakstura ciešanas upurim, tuviem radniekiem vai apkārtējiem cilvēkiem (piemēram, nepilngadīgiem).

Krimināllikumā, izņemot aplūkoto 117.panta 4.punktu un 230.pantu, ir paredzēti arī citi noziedzīgi nodarījumi, kuros cietsirdība tieši ir iekļauta nodarījuma sastāvā, tādos kā: novešana līdz pašnāvībai vai tās mēģinājumam, cietsirdīgi apejoties ar cietušo vai sistemātiski pazemojot viņa personisko cieņu (KL 124.pants); cilvēku tirdzniecība, ja tā izdarīta ar sevišķu cietsirdību (KL 154.¹panta trešā daļa); cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo (KL 174.pants). Šajos gadījumos apstākļa pastiprinoša nozīme ir integrēta pašā noziedzīgā nodarījumā, tas arī neļauj atkārtoti atzīt to par atbildību pastiprinošo faktu. Savukārt A.Niedre nodarījuma uzskaitījumā papildus iekļauj: tīšu miesas bojājumu nodarīšanu, ja tām bijis mocīšanas vai spīdzināšanas raksturs (KL 125.panta otrās daļas 4.punkts, 126.panta otrās daļas 2.punkts un 130.panta trešā daļa), kā arī nelikumīga brīvības atņemšana, kas saistīta ar fizisku ciešanu nodarīšanu cietušajam (152.panta otrā daļā).⁴⁸⁷ Tomēr jāatzīst, ka runājot par cietsirdību kā nelikumīgas brīvības atņemšanas pamatpazīmi ir diskutabli, pat nenoliedzot, ka cietušajam ir nodarītas arī stipras psihiska rakstura ciešanas, kas izriet no pašas darbības, tomēr, ja to pavada arī ņirgāšanās, tad nevar neatzīt atbildību pastiprinoša apstākļa eksistenci. Turklāt, runājot par psihiska rakstura ciešanām, kā sevišķas cietsirdības formu, jāatceras, ka tie var būt nodarīti arī cietušā radniekiem, bet fizisku ciešanu nodarīšana cietušajam nav tik viennozīmīgs sevišķo cietsirdību noteicošais kritērijs. Krimināllikuma Sevišķā daļā ir arī reglamentētas vairākas normas, kuru dispozīcijā ir ietverta norāde nevis uz cietsirdību, bet gan uz spīdzināšanas darbībām, kas mūsu gadījumā ir viens un tas pats: 71.², 74.pants, 272.¹panta trešā daļā, 294.panta otrā daļā, 301.panta trešā daļā, 317.panta trešā daļā, 338.panta trešā daļā un 340.panta trešā daļā. Savukārt ņirgāšanās, kā nodarījuma dispozīcijas pazīme, ir sastopama tikai vienā no Krimināllikuma Sevišķā daļā esošiem noziedzīgiem nodarījumiem, tieši par piespiešanu dot liecību nopratināšanā, ja tā saistīta ar ņirgāšanos par nopratināmo (KL 294.panta pirmā daļā).

⁴⁸⁷ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 396.lpp.; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 29.maija lēmums lietā Nr.SKK-253/2013, krimināllieta Nr. 11370004412.

Analizējot visus iepriekšminēto nodarījumu sastāvus, var izvirzīt arī pieņēmumu, ka Krimināllikumā ir nepietiekami precīzi formulēts šis atbildību pastiprinošais apstāklis, jo ņirgāšanās par cietušo var ietilpst sevišķas cietsirdības jēdzienā, gan arī patstāvīgi pastāvēt, tas viss ir atkarīgs no noziedzīga nodarījuma veida. Īpašu uzmanību jāpievērš jēdzienam nežēlība, jo tas nav vērtējams kā atbildību pastiprinošais pamats, bet tik pat labi to var iekļaut gan cietsirdības jēdziena sastāvā, gan ņirgāšanās sastāvā.

Apstāklis tika „pārmantots” no Latvijas kriminālkodeksa bez grozījumiem, bet pirmsākumos šis apstāklis tika definēts, kā: „jo vairāk bija bardzības, nežēlības vai netikumības darbos, caur kuriem šis noziegums tika iepriekš sagatavots, izdarīts, vai kuri to pavadīja”. Pirmatnēja definējumā (1845.g. Sodu likumi) sevišķa cietsirdība ietver sevī: bardzību; nežēlību; netikumību darbos.

1903.gadā un 1933.gadā pieņemtajos Sodu likumos pie šī atbildību pastiprinoša apstākļa var pieskaitīt nozieguma izdarīšanu ar huligānisko motīvu/dzenuļi vai izrādot nepamatotu ļaunprātību. Tomēr vispilnīgāk šis apstāklis tika definēts KPFSR kriminālkodeksā 1922.gadā: „ja noziegums izdarīts ar sevišķu cietsirdību, ar vardarbību, ar viltu vai pret personu, kas atrodas materiālā vai citādā atkarībā, vai izmantojot cietušā vecuma nevarību vai citu bezpalīdzības stāvoklī”.

Šis pastiprinošais apstāklis, pēc krimināltiesību pētnieku Ludmilas Andrejevas (*Андреева Людмила Аркадьевна*) un Pāvela Konstantinova (*Константинов Павел Юрьевич*) domām, pirmkārt, liecina par personas rakstura negatīvām iezīmēm, kas izpaužas noziedzīgā nodarījumā un saistīts ar paaugstinātu sabiedriskās bīstamības pakāpi. Tādējādi likumdevējs, ietverot šo apstākli likumā, pirmkārt, vēlējies, lai vainīgajam tiktu palielināts piespriežamais soda mērs. Otrkārt, sevišķas cietsirdības definējums kriminālkodeksos nav dots, tādējādi tiesām pašām jālemj par tā esamību un jāizvērtē tā būtību. Likumdevējs atļauj tiesām pašām lemt un pilnveidot šā apstākļa jēgu, ņemot vērā konkrētā laika un sabiedrisko attiecību īpatnības. Izvērtēšanas iespēja ne tikai atvieglo šā apstākļa vairākkārtēju piemērošanu, bet piešķir tiesībām elastīgumu, pilnīgumu un dinamiskumu, tomēr palielinās tiesas subjektivitātes kritērijs, kas var būt par pamatu tā neprecīzai izpratnei.⁴⁸⁸

Latvijas tiesu praksē samēra bieži nežēlību un cietsirdību pieskaita noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm, it īpaši tajos gadījumos, kad izdarīts sevišķi smags noziegums. Tādējādi, lai konstatētu pastiprinošu apstākli, nepietiek ar vienu cietsirdības izpausmi, tai jābūt arī sevišķai.

⁴⁸⁸ Андреева Л.А., Константинов П.Ю. Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. с.25-30.

Sevišķa cietsirdība⁴⁸⁹ ir subjektīvs darbības vērtējums, kas noteicams, vērtējot morāli ētisko nodarījuma pusi. Neviens neapstrīd, kā noziedzīgs nodarījums pats par sevi ietver sabiedrības nosodījumu, pārkāpj morāli ētiskas normas. Kaitīgas sekas dažādiem nodarījumiem var neatšķirties, bet tās bieži atšķir nodarījuma raksturs un kaitīgums. Sevišķa cietsirdība ir kaitīguma neapstrīdama iezīme, bet spīdzināšana ir noziedzīga nodarījuma rakstura rakstiski nostiprināta pazīme. Tādējādi it īpaši sarežģīti atdalīt sevišķu cietsirdību no vienkāršas, bet ņirgāšanos no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas formas un rakstura. Tā, piemēram, Zemgales apgabaltiesa 2004.gada 16.decembrī savā lēmumā norāda, ka izdarīts sevišķi smags noziegums ar smagām sekām, ka tiesājamā rīcība bijusi nežēlīga un cietsirdīga, tomēr konstatē tikai vienu atbildību pastiprinošu apstākli – nozieguma izdarīšana alkohola reibuma stāvoklī. Tiesa pareizi atzīmē, ka Krimināllikuma 116.pants vēl smagāku seku iestāšanos kā viena cilvēka nāvi neparedz.⁴⁹⁰ Šajā gadījumā sevišķa cietsirdība nevar pastāvēt, jo tā ir konkurējoša noziedzuma sastāva pazīme. Bet kāpēc nežēlību nevar pielīdzināt spīdzināšanas raksturam? Spīdzināšana⁴⁹¹ ir iekļaujama sevišķa cietsirdības jēdzienā un atsevišķi no tā nav skatāma. Tādēļ likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 24¹. pantā, norādīts, ka ar spīdzināšanu saprot apzinātu vairākkārtēju vai ilgstošu personas darbību vai bezdarbību, nodarot citai personai stipras fiziskas sāpes vai psihiskas ciešanas, vai apzinātu vienreizēju personas darbību vai bezdarbību, saģādājot citai personai stipras fiziskas vai psihiskas ciešanas, lai ietekmētu tās apziņu vai gribu.⁴⁹² Nežēlība ir ņemama vērā, lai pastiprinātu sodu, tomēr neskaitās par atbildību pastiprinošu apstākli un arī nav iekļaujama sevišķās cietsirdības jēdzienā.

Kā sevišķu cietsirdību Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2008.gada 25.septembrī pieņemtā lēmumā lietā Nr. SKK-545/08 atzinis šādas apsūdzētā darbības – pēc sišanas lecis uz M.O. galvas, V.K. pēc sišanas aizvilcis un atstājis neapkurinātā telpā.⁴⁹³ Var arī apšaubīt vien šīs darbības veida iekļaušanu sevišķās cietsirdības jēdzienā, tomēr, kā pamato tiesa „sevišķa cietsirdība ir juridiska kategorija, kuru konstatē, ņemot

⁴⁸⁹ Cietsirdība ir ētikas kategorija, kas izpaužas līdzjūtības trūkumā vai vienaldzībā pret citu ciešanām. Sk. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 135.lpp.

⁴⁹⁰ Plašāk sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 15.februāri lēmums lietā Nr. SKK-96.

⁴⁹¹ „termins "spīdzināšana" nozīmē jebkādu aktu, ar kuru kādai personai tīši tiek nodarītas stipras fiziskas vai garīgas sāpes vai ciešanas, lai no tās vai no kādas trešās personas iegūtu ziņas vai atziņanos, lai sodītu par kādu darbību, kuru šī persona vai kāda trešā persona veikusi vai par kuras veikšanu šo personu vai kādu trešo personu tur aizdomās, lai šo personu vai kādu trešo personu iebaidītu vai uz šo personu vai kādu trešo personu izdarītu spiedienu vai jebkāda cita iemesla dēļ, kura pamatā ir jebkāda veida diskriminācija, ...”. Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem: pieņemta un atvērta parakstīšanas, ratificēšanas un pievienošanās procedūrai ar Ģenerālās Asamblejas 1984.gada 10.decembra Rezolūciju 39/46 stājusies spēkā 1987.gada 26.jūnijā saskaņā ar 27.panta 1.punkta noteikumiem. Latvijas Vēstnesis, 2011. 30.augusts, Nr.135 (4533).

⁴⁹² Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4.novembris, Nr.331/332.; Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar tīšu smagu miesas bojājumu izdarīšanu. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2003. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2004/Apkopojums_Miesas_bojajumi.doc [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

⁴⁹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 25.septembri lēmums lietā Nr. SKK-545/08.

par pamatu medicīniskos un fiziskos kritērijus”. Ja apsūdzētais ir apzinājies, ka miesas bojājumu nodarīšanā izmanto paņēmienus, kas cietušajam sagādā sevišķas ciešanas, tad tas ir atzīstams par viņa atbildību pastiprinošu apstākli.⁴⁹⁴

Lietuvas kriminālkodeksa 60.panta pirmās daļas 4.punkts, **Igaunijas** Sodudeksta 58.panta pirmās daļas 2.punkts, **Baltkrievijas Republikas** kriminālkodeksa 64.panta pirmās daļas 5.punkts pēc definējuma ir līdzīgs Krimināllikumā iekļautajam apstāklim. Tāpat **Krievijas Federācijas** un **Kazahstānas Republikas** kriminālkodeksā šā apstākļa izpratne samēra līdzīga Krimināllikuma definējumam, tomēr papildus akcentēts sadisma moments (attiecīgi KK 63.panta pirmās daļas i.punkts un KK 54.panta pirmās daļas i.punkts), kas, autorprāt, ir uzskatams par vienu no sevišķas cietsirdības izpausmes formām, ko apliecina Latvijas tiesu prakse.⁴⁹⁵ Kā atzina A.Serebreņņikova, jēdziens *sadisms*, plaša nozīmē, ir izkropļoti perversas darbības, kad persona bauda emocionālu apmierinājumu no fiziska vai psihiska rakstura sāpēm, ko nodara cietušajam.⁴⁹⁶

Austrijas kriminālkodeksā ir iekļauts šis apstāklis, bet ar nedaudz savādāku definējumu: „rīkojusies nodevīgi, cietsirdīgi vai cietušajam mokošā veidā” (KK 33.§ 6.punkts). Sevišķas ciešanas, kā ir noskaidrots iepriekš, aptver „mokošo veidu”. Tāpat **Itālijas** kriminālkodeksā tiek akcentēta gan sevišķa cietsirdība, gan arī spīdzināšana, un arī **Spānijas** un **Norvēģijas** kriminālkodeksos sevišķa cietsirdība saistīta ar tiešu nodomu „izraisot personai sevišķas ciešanas, kas nav nepieciešami, lai paveiktu noziegumu” (KK 23.panta 5.punkts, KK 77.§ c.punkts).⁴⁹⁷ Turpretim **Dānijas** kriminālkodekss, kurš relatīvi starp aplūkotiem kodeksiem ir viens no modernākajiem, ietver norādi tikai uz sevišķu cietsirdību, neprecizējot un neierobežojot definējuma interpretāciju, tādējādi atvieglojot normas praktisku piemērošanu (KK 81.§ 5.punktā).⁴⁹⁸

Pēc darbības rakstura diezgan līdzīgs iepriekš analizētajam apstāklim ir arī nākamais Krimināllikumā iekļautais apstāklis: „noziedzīgais nodarījums izraisījis smagas sekas” (KL 48.panta pirmās daļas 4.punkts). Tomēr jāievēro, ka apstāklis ir pieskaitāms pie vērtējuma jēdzieniem, uz ko viennozīmīgi un pamatoti norādīja tādi autori, kā A.Niedre, A.Serebreņņikova, S.Razumovs.⁴⁹⁹ Apstākļa atbildību pastiprinoša būtība izriet un tieši saistīta ar noziedzīga

⁴⁹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 25.septembri lēmums lietā Nr. SKK-545/08.

⁴⁹⁵ Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2010. 115.lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/tiesu%20prakse%20par%20slepk%20bez%20uzvardiem.doc> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

⁴⁹⁶ Серебренникова А.В. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богуш Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012, с.638.

⁴⁹⁷ Уголовный кодекс Испании. Науч. ред. Н.Ф. Кузнецовой; пер. с исп. В.П. Зыряновой, Л. Г. Шнайдер. Москва: Зерцало, 1998.; Lov om straff (straffeloven). Pieejams: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> [aplūkots 2014.gada 15.martā].

⁴⁹⁸ Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

⁴⁹⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 394.lpp.; Разумов С. Комментарий к 63 статье УК РФ. Книга: Комментарий к Уголовному

nodarījuma kaitīgumu, kuru jāņem vērā, izvēloties personai atbilstošu soda veidu, tomēr vienlaikus tas saistīts ar soda mēra noteikšanu. Viennozīmīgi Krimināllikumā jaunā kārtība aizliedz tiesnešiem un prokuroriem atsaukties uz šo apstākli vairākkārt, apstāklis arī nav atzīstams par pastiprinošu, ja tas likumā paredzēts kā noziedzīga nodarījuma pazīme. Komentējot šo apstākli, A.Serebrenņikova norāda, ka smagas sekas var atzīt par atbildību pastiprinošu apstākli gan noziedzīgos nodarījumos, kas izdarīti ar nodomu, gan tādos, kuri izdarīti aiz neuzmanības, neatkarīgi no personu vainas formas. Tomēr, lai atzītu apstākli par atbildību pastiprinošu, tiesnešiem ir pienākums konstatēt cēloņsakarību starp personas rīcību un sekām, kas iestājušās.⁵⁰⁰

Smagas sekas ir tad, kad noziedzīgā nodarījuma rezultātā izraisīta cilvēka nāve, nodarīti smagi miesas bojājumi vai psihiskas dabas traucējumi vismaz vienai personai, mazāk smagi miesas bojājumi vairākām personām, mantiskais zaudējums lielā apmērā vai radīts citāds smags kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm.⁵⁰¹

Pirmsākumos šis apstāklis ietvēra sevī gan „svarīgas briesmas, caur kurām šis noziegums apdraudēja kaut kādas intereses”, gan „svarīgo ļaunumu, vai skarbos, kas padarīti caur šo noziegumu”. Bet vispārbīstamais veids tika definēts, kā: „svarīgākas briesmas, caur kurām šis noziegums apdraudēja kaut kādu privātpersonu, vai daudz personas, vai citu sabiedrību un valsti”.⁵⁰²

Mūsdienās ar vispārbīstamu veidu saprot noziedzīga nodarījuma īstenošanu, izmantojot paņēmienus un līdzekļus, kas apdraud ne tikai objektu, uz kuru tieši vērsts nodarījums, bet arī citas ar likumu aizsargātās intereses, piemēram, slepkavība, kas izdarīta, aizdedzinot māju vai saspridzinot automašīnu.⁵⁰³ Vispārbīstamais veids var būt par atbildību pastiprinošu apstākli, ja vainīgais apzināti izraudzījies tādu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veidu, kas saistīts ar ieroču vai sprāgstošo vielu lietošanu, vai apdraud vismaz divu cilvēku dzīvību. Ķīmiski farmakoloģisku, narkotisku, indīgu, viegli uzliesmojošu vielu, ārstniecības medikamentu vai radioaktīvo vielu

кодексу Российской Федерации. Ахметшин Х.М., Дубовик О.Л., Дьяков С.В. и др. Под. общ. ред. Ю.И.Скуратова, В.М.Лебедева. Москва: НОРМА - Инфра-М, 1999, с.128.; Серебренникова А.В. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богуш Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012, с.638.

⁵⁰⁰ Серебренникова А.В. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богуш Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012, с.638.

⁵⁰¹ Smagu seku definējums un kritēriji ir iekļauti likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 24.pantā. Sk. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4.novembris, Nr.331/332.; Sk. Hamkova D., Liholaja, V. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds, 2012. 10.janvāris, Nr. 2 (701), 6.-12.lpp.; Liholaja V. Kvalificējošo pazīmju izpratne noziedzīgos nodarījumos pret personu. Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 349.-358.lpp.

⁵⁰² Sodū likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894.

⁵⁰³ Judins A. Krimināltiesību terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 1999, 180.lpp.

pielietošana arī jāuzskata par vispārbīstamu veidu, ja, tās lietojot, tiek atdraudēts ne tikai objekts, pret kuru tieši vērstas noziedzīgais nodarījums, bet arī citi objekti (personas, īpašums u.c.).⁵⁰⁴

Lietuvas un Azerbaidžānas Republikas kriminālkodeksā apstāklis pēc definējuma ir līdzīgs Krimināllikumā iekļautajam, savukārt **Baltkrievijas Republikas, Uzbekistānas Republikas, Ukrainas** kriminālkodeksā un **Igaunijas** Sodu kodeksā sastopama norāde vien uz vispārbīstamo veidu, tādējādi tiesām tiek uzlikts nepārprotams pienākums konstatēt un motivēt ievērojama apdraudējuma esamību. **Krievijas Federācijas** un **Kazahstānas Republikas** kriminālkodeksos apstākļa atbildību pastipriņoša nozīme jau iziet ārpus vispārbīstamā veida robežām, tādēļ cita objekta apdraudējums var arī nepastāvēt. Aplūkoto valstu krimināltiesiskā nostāja apstākļu izpratnē ir cita, atbildības pastiprināšana personai paredzēta ne vien par iepriekšminēto priekšmetu un līdzekļu pielietošanu, bet arī par piedraudējumu to pielietot, piemēram par sprāgstvielas imitāciju, vai citādāk radot cietušajam fizisko vai psihisko piespiešanu. Savukārt **Itālijas** kriminālkodeksā ir norādīts, ka par liela kaitējuma nodarīšanu sakarā ar mantkārtības nolūku, ko paveic pret cietušā īpašumu; vai arī par to, ka iestājušās sekas pastiprināšana vai mēģinājums izraisīt vēl smagākas sekas. Tas nozīmē, ka galvenokārt tiek pastiprināta atbildība personai, kura apzināti izraisa vai mēģina izraisīt smagas sekas.

Rezumējumā jākonstatē, ka smagu seku iestāšanās, kā atbildību pastipriņošs apstāklis, reti sastopams ārvalstu kriminālkodeksos. To var izskaidrot tā, ka šis apstāklis bieži tiek iekļauts Sevišķās daļas pantu dispozīcijā un papildus akcentēt to nozīmi nav nepieciešams. Pretēja nostāja sastopama Latvijas, Lietuvas, Krievijas Federācijas, Kazahstānas Republikas, Itālijas kriminālkodeksos un Igaunijas Sodu kodeksā. Pie tam Itālijas kriminālkodeksā atbildība tiek pastiprināta pat par mēģinājumu izraisīt smagas sekas. Autorprāt, smago seku uzskatīšana par atbildību pastipriņošu apstākli pilnībā atbilst Krimināllikuma struktūrai, līdz ar to apstākli nav nepieciešams nedz ierobežot, nedz precizēt. Tāda paša autora attieksme ir arī pret sevišķas cietsirdības apstākli, kurš, kā jau iepriekš noskaidrots, uzskatāms par vērtējuma jēdzienu, tas ir pietiekami elastīgs un ilgspejīgs. Tomēr sevišķas cietsirdības jēdziens ietver sevi ņirgāšanās darbības, kas nepārprotami rada psihiskas ciešanas cietušajam vai to tuviem radniekiem, līdz ar to apstākļa piemērošanas robežas būtu precizējamas. Likuma ietvaros nepieciešamais precizējums, neierobežojot tiesnešu un prokuroru jēdziena vērtējuma aspektus, nav iespējams, tas arī nav lietderīgs, jo katrs gadījums ir individuāls, atkarīgs no izdarītā noziedzīgā nodarījuma veida un rakstura, no daudziem citiem aspektiem, kurus teorētiski nav iespējams reglamentēt. Savukārt trešo, šajā nodaļā aplūkoto apstākli, kas saistīts ar ieroču, sprāgstošu vielu lietošanu vai ar vispārbīstamu veidu, nepieciešams likumā nekavējoties grozīt. Tas pamatojams, pirmkārt, ar to, ka vispārbīstamais

⁵⁰⁴ Sk. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 396.lpp.

veids, īstenojot noziedzīgu nodomu, sevī jau ietver gan ieroču, gan sprāgstošu vielu, gan degmaisījuma un uguns izmantošanu, gan arī tādu paņēmienu vai līdzekļu pielietošanu, kas apdraud arī citas ar likumu aizsargātās intereses. Otrkārt, jēdziena *ierocis* iekļaušana atbildību pastiprinošā apstākļi un tā piesaistība vispārbīstamam veidam, nav adekvāta un viennozīmīgi uztverama kategorija.⁵⁰⁵ Ierocis ir samērā plaša kategorija, kas aptver gan auksto, pneimatisko, traumatisko, gāzes ieročus, gan šaujamo ieročus, kas ne vienmēr liecina par vispārbīstamu veidu, jo atsevišķos noziedzīgos nodarījumos ierocis var tikt lietots kā līdzeklis vai rīks (piemēram, lai nokļūtu aizslēgtā telpā persona durvis uzlauž, lietojot priekšmetu, kas atbilst auksta ieroča parametriem)⁵⁰⁶, vēl jāpiezīmē, ka, metot ar akmeni, ir iespējams nodarīt daudz lielāku kaitējumu, nekā lietojot dažus no mazjaudas pneimatiskajiem ieročiem vai gāzes ieročiem, turklāt elektrošoka ierīces, pirotehniskie izstrādājumi un gāzes baloniņi arī ir tik pat vai pat bīstamāki no aplūkotajiem.⁵⁰⁷ Nevar noliegt šaujamo ieroča, lielas enerģijas pneimatiskā ieroča, medību loka un arbaleta pielietošanas bīstamības pakāpi, kā arī traumatiskā un gāzes ieroča pielietošanu tādos apstākļos, kas tieši apdraud citas ar likumu aizsargātās intereses, un tā piemērošana ir vispārbīstama, piemēram, pielietojot tos publiskā vietā mazgadīgo personu klātbūtnē.

Vispieņemamākais un pareizākais risinājums, kas guva lielu atbalstu citu valstu kodeksos, ir formulējums, ka: *noziedzīgais nodarījums izdarīts vispārbīstamā veidā*.

4.5. Sabiedriskā posta apstākļi. Bezpalīdzības stāvoklis

Krimināllikuma 48.panta pirmās daļās 9.punktā ir paredzēta vainīgā atbildības pakāpes pastiprināšana, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts, izmantojot sabiedriskā posta apstākļus.

Sabiedriskā posta apstākļi kā atbildību pastiprinoši, pēc A.Niedres uzskatiem, var būt gadījumos, kad noziedzīgais nodarījums izdarīts, apzināti izmantojot ugunsgrēka, plūdu, epidēmijas vai citu katastrofālu apstākli noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai. Norādītajos apstākļos cilvēki ir pakļauti ārēju spēku radītām briesmām un tādēļ noziedzīgais nodarījums, kas izdarīts, izmantojot šo situāciju, papildus kaitē viņu likumīgajām interesēm.⁵⁰⁸ Savukārt S.Razumovs ir pārliecināts, ka

⁵⁰⁵ Sk. Verwendung eines „gefährlichen Werkzeugs“ beim räuberischen Diebstahl. BGH, Beschluss vom 1. Oktober 2008, Az.: 1. Oktober 2008. Pieejams: <http://www.jura-lotse.de/newsletter/nl158-002.shtml> [aplūkots 2011.gada 20.jūnijā].

⁵⁰⁶ Atbilstoši V.Maļinina uzskatiem, par pastiprinošu apstākli atzīstams vien fakts, ka ierocis vai priekšmets atrodams pie vainīgās personas, un nav tik būtiski, vai ar tā palīdzību nodarīts kaitējums fiziskai personai vai mantai. Līdzīgi, ieroča jēdzienu izprot vācu tiesībās, atzīstot par pastiprinošu aspektu vien apstākli, ka ierocis atrodas pie vainīgā zādzību veikšanas laikā, uz ko norādīja Federālā tiesa (*Bundesgerichtshof*) 2008.gada 3.jūnijā spriedumā lietā Nr. Az.: 3 Str 246/07. Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. Санкт-Петербург: Издательство Юридического института, 2004, с.217; Taschenmesser als „gefährliches Werkzeug“ beim Diebstahl. BGH, Beschluss vom 3. Juni 2008, Az.: 3 Str 246/07. Pieejams: <http://www.inarchive.com/page/2010-05-12/http://www.jura-lotse.de/newsletter/nl154-003.shtml> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

⁵⁰⁷ Sk. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 9.decembra spriedums lietā Nr. KA04-0750-13/11, krimināllieta Nr. 11089243809.

⁵⁰⁸ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1.Visparīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 174.lpp.

norādītais apstākļi vairākkārt atvieglo vainīgajam noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, jo cietušie atrodas tuvu bezpalīdzības stāvoklim, pakļauti stiprām bailēm un apjukumam, kas izraisa uzmanības trūkumu. Tādēļ sabiedriskā posta apstākļi attiecas un raksturo nodarījuma kaitīgumu, kā arī vainīgā personību, jo apzināti izmantota cietušu personu nelaime.⁵⁰⁹

Izpētot normatīvo aktu bāzi, jākonstatē, kā sabiedriskā posta apstākļu definējums, izņemot Krimināllikumu, nekur neparādās. Līdz ar to, katrā gadījumā, prokuroriem un tiesnešiem, atzīstot sabiedriskā posta apstākļus par atbildību pastipriņošiem, ir īpaši rūpīgi jāmotivē un jāargumentē šādu izvēli. Lai kļiedētu šaubas par apstākļa pastipriņošu nozīmi, jāvērs uz uzmanību vēsturiskam un starptautiski salīdzinošam aspektam. Nenoliedzami, ka apstākļi tika pārņemti no Latvijas kriminālkodeksa bez grozījumiem, savukārt vēl senākajos normatīvajos aktos, vispārīgā daļā tas netika iekļauts. Ar lielu vispārinātības pakāpi šo apstākļi var vērtēt kā sevišķa - bezpalīdzības stāvokļa izraisīšanas iemeslu, kas bija sastopams KPFSR 1926.gadā kriminālkodeksā, bet vēl senākajos aktos - kā laika un vietas apstākļa sastāvdaļu.

Līdz ar to rodas pamatots jautājums, vai ugunsgrēks atsevišķā mājā ir uzskatāms par sabiedriskā posta apstākli, ja cietušais ir tikai viena persona – mājas īpašnieks (ja ugunsgrēka laikā viņu apzog)? Piemēram, **Lietuvas** kriminālkodeksā papildus sabiedriskā posta apstākļiem izdalīts citas personas nelaiemes faktors (KK 60.panta pirmās daļas 8.punkts). **Igaunijas** Sodukodeksā pie šī apstākļa grupas attiecas gan „nodarījuma izdarīšana, izmantojot sabiedriskā vai stihiskā posta apstākļus”, gan „nodarījuma izdarīšana ārkārtas vai kara stāvokļa laikā” (58.panta pirmās daļas 6. un 5.punkts). Tomēr atbilde meklējama ne vien apstākļa plašākā vai šaurākā interpretējumā, bet arī vainīgā rīcībā un nodomā. Ja persona ir kaut kādā mērā saistīta ar ugunsgrēka izcelšanos, protams, tas būs vērtējams kā atbildību pastipriņošs apstākļi, tomēr nevis sabiedriskā posta apstākļi, bet gan nodarījuma izdarīšana vispārbīstamā veidā. Savukārt pārējos gadījumos, kad vainīgais apzinās, ka radušās situācijas atvieglo viņam izdarīt noziedzīgu nodarījumu, to jāvērtē, kā sabiedriskā posta apstākli.

Krievijas Federācijas, Kazahstānas Republikas, Uzbekistānas Republikas, Azerbaidžānas Republikas kriminālkodeksā kopā ar sabiedriskā posta apstākļiem tiek minēti arī ārkārtējās situācijas, dabas katastrofas un masu nekārtības aspekts. Savukārt **Itālijas** kriminālkodeksā tiek ietverts: „noziedzīga nodarījuma izdarīšana, izmantojot tādu laika un vietas apstākļus, kuri izslēdz sabiedrības vai paš aizsardzības iespēju”.

Jāsecina, ka Itālijas kriminālkodeksā iekļautais apstākļa definējums jau izskaidro *sabiedriskā posta* jēdzienu, tādējādi šāds „cietušā sevišķais stāvoklis” var rasties arī ārkārtējās situācijās, dabas katastrofās un masu nekārtību laikā. Savukārt Latvijā, atbilstoši Civilās

⁵⁰⁹ Разумов С. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Ахметшин Х.М., Дубовик О.Л., Дьяков С.В. и др. Под. общ. ред. Ю.И.Скурадова, В.М.Лебедева. Москва: НОРМА - Инфра-М, 1999, с.131.

aizsardzības likuma 1.pantā 2.punktam, negadījumi, kas apdraud cilvēku dzīvību vai veselību, izraisa cilvēku upurus, nodara materiālos zaudējumus vai kaitējumu videi, ir iekļaujami citā jēdzienā - *katastrofā*.⁵¹⁰

Civilās aizsardzības likuma 3.panta nosaka, ka atbilstoši katastrofas veidam izšķir:

1) dabas katastrofas (piemēram, vētras, viesuļi, zemestrīces, lietusgāzes, plūdi, krusa, stiprs sals, sniega vētras, apledojums, sniega sanesumi un ledus sastrēgumi, liels karstums, sausums, mežu un kūdras purvu ugunsgrēki);

2) cilvēku izraisītās katastrofas: a) tehnogēnās katastrofas (piemēram, ražošanas avārijas ar ķīmisko, radioaktīvo un bioloģiski aktīvo vielu noplūdi, ugunsgrēki ēkās un tautsaimniecības objektos, sprādzieni, transporta avārijas, dambju pārrāvumi, komunālo un enerģētisko tīklu pārrāvumi, ēku un būvju sabrukšana), b) sabiedriskās nekārtības un terora akti;

3) epidēmijas, epizootijas, epifitotijas.⁵¹¹

Tādējādi būtu secināms, ka Latvijā, spēka esošajā normatīvajā regulējumā, jēdziens *sabiedriskā posta apstākli* ir jāsaista ar jēdzienu *katastrofa*. Tomēr, autorprāt, sabiedriskā posta apstākļus jāskata daudz plašākā plāksnē, atzīstot tos par pastipriņošiem ne vien gadījumos, kad reāli notiek un pastāv kāds apdraudējums, bet arī draudu gadījumos, piemēram, kad notiek cilvēku evakuācijas pasākumi. Apstākļa pastipriņošā nozīme izriet nevis no paša apdraudējuma, bet gan no situācijas, ja tā, vainīgajam apzinoties, izmantota, lai atvieglotu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu vai turpmāko izvairīšanos no atbildības. Tā par atbildību pastipriņošu apstākli jāatzīst gadījumus ja vainīgais izmantoja viltus ugunsgrēka trauksmes signālu, nolūkā atvieglot sev iekļūšanu vai izkļūšanu no telpas, kurā veica zādzību. Identiski jāvērtē arī gadījumus, kad persona izmantoja cietušo apjukumu, ko izraisīja paziņojums par sprāgstvielas novietošanu, neatkarīgi no tā, vai šis paziņojums bijis reāls vai viltus, protams, ar nosacījumu, ka vainīgais nav saistīts ar to.

Krimināllikumā sākotnēji bija iekļauts arī tāds atbildību pastipriņošs apstāklis kā: „noziedzīgais nodarījums izdarīts pret personu, kas nav sasniegusi piecpadsmit gadu vecumu, vai pret personu, izmantojot tās bezpalīdzības stāvokli vai vecuma nevarību”⁵¹², ka arī „noziedzīgais

⁵¹⁰ „**katastrofa** — negadījums, kas apdraud cilvēku dzīvību vai veselību, izraisa cilvēku upurus, nodara materiālos zaudējumus vai kaitējumu videi un pārsniedz skartās sabiedrības spēju novērst sekas ar attiecīgajā teritorijā esošo, reaģēšanā iesaistīto operatīvo dienestu resursiem”. Civilās aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 26.oktobris, Nr.171. (3539).

⁵¹¹ Civilās aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 26.oktobris, Nr.171. (3539).; Sk. arī Noteikumi par paaugstinātas bīstamības objektu noteikšanas kritērijiem un šo objektu īpašnieku (valdītāju, apsaimniekotāju) pienākumiem riska samazināšanas pasākumu nodrošināšanai: Ministru kabineta 2007.gada 18.septembra noteikumi Nr.626. Latvijas Vēstnesis, 2007. 21.septembris, Nr.153 (3729); Civilās trauksmes un apziņošanas sistēmas izveidošanas, izmantošanas un finansēšanas kārtība: Ministru kabineta 2007.gada 7.augusta noteikumi Nr.530. Latvijas Vēstnesis, 2007. 10.augusts, Nr.129 (3705); Ugunsdrošības noteikumi: Ministru kabineta 2004.gada 17.februāra noteikumi Nr.82. Latvijas Vēstnesis, 2004. 20.februāris Nr.28 (2976).

⁵¹² novēc. - normu redakcija līdz 2014.gada 14.jūnijam. Aktuālā redakcijā - „noziedzīgais nodarījums izdarīts pret personu, kas nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, vai pret personu, izmantojot tās bezpalīdzības stāvokli vai vecuma nevarību”. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2014.gada 15.maija likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 31.maijs, Nr.105. (5165).

nodarījums izdarīts pret sievieti, apzinoties, ka viņa ir grūtniecības stāvoklī” (KL 48.panta pirmās daļās 6. un 5.punkts). Šie apstākļi pēc būtības un iedarbības sekām ir ļoti tuvi iepriekš aplūkotajam sabiedriskā posta apstāklim. Galvenais klasifikācijas kritērijs ir atvieglota noziedzīga nodarījuma izdarīšana, kas savukārt var radīt paliekošas morālas un materiālas sekas ne tikai cietušajam, bet arī pārējiem sabiedrības locekļiem.

Visos šajos gadījumos ir jākonstatē, ka vainīgais ir apzinājies šādu cietušā stāvokli. Tieši šis stāvoklis atvieglojis izdarīt noziedzīgo nodarījumu, liecinot pie tam par vainīgā rīcības kaitīguma augstāku pakāpi.

Par pantā norādīto cietušā stāvokli var liecināt gan vainīgā rīcībā esošā informācija, gan cietušā (sievietes – grūtnieces, pusaudža ārējais izskats). Ar bezpalīdzības stāvokli, atbilstoši A.Niedres uzskatiem, saprot tādu personas stāvokli, kas radies sakarā ar saslimšanu, invaliditāti u.tml., vecuma nevarību – cietušā atrašanos pensijas vecumā.⁵¹³ Tomēr šeit jāpiebilst, ka cietušā atrašanās pensijas vecumā ir nosacīti izvirzīts vērtēšanas kritērijs, kas ne vienmēr tiek saistīts ar personas „daļēju bezpalīdzību”. Atbilstoši Latvijā spēkā esošajam normatīvajam regulējumam, pensijas vecums atsevišķu personu kategorijām var būtiski atšķirties, tas atkarīgs gan no ieņemamā amata, darba specifikas un apdrošināšanas stāža, gan no personu veselības un ģimenes stāvokļa. Pilnīgi uzskaitīt visus vecuma pensiju piešķiršanas kritērijus nav nepieciešams, jo tas vairs īsti neattiecas uz pastiprinoša apstākļa atzīšanas specifiku, ko labi ilustrē arī tas, ka sportistiem, kuri beiguši karjeru, valsts specializētā civildienesta ierēdņiem vecuma/izdienas pensija teorētiski iespējama arī četrdesmit gados vai pat agrāk, savukārt tiesneši retos gadījumos arī pēc septiņdesmit gadu sasniegšanas var pildīt amata pienākumus.⁵¹⁴ Tomēr, A.Niedre pareizi konstatēja un izceļ vienu no apstākļa darbības sfērām, norādot uz pastiprinošās nozīmes piesaistību cietušās personas vispārējai darbaspējai. Tas arī izskaidroja personu piecpadsmit gadu robežas iekļaušanu aplūkojamajā apstākļī,⁵¹⁵ jo tieši no šāda vecuma, atbilstoši Darba likumā 37.pantām, personu ir atļauts nodarbināt patstāvīgā darbā.⁵¹⁶ Savukārt pusaudzis, iepriekš aplūkotā panta izpratnē, ir

⁵¹³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1.Visparīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 173.lpp.; Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 19.septembra spriedums lietā Nr. KA04-0133-13/14, krimināllieta Nr. 11092019311, Nr. 11092005811.

⁵¹⁴ Par valsts pensijām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 23.novembris, Nr.182.; Sk. Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14.janvāris, Nr.1.; Sk. Par izdienas pensijām Iekšlietu ministrijas sistēmas darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 16.aprīlis, Nr.100/101.

⁵¹⁵ Latvijas pilsoņa pase, līdz 2002.gada 1.jūlijam, bija obligāta Latvijas pilsoņiem, kuri sasniedza sešpadsmit gadus, savukārt spēkā esošā normatīvajā regulējumā personu apliecinošs dokuments ir obligāts no piecpadsmit gadiem. Sk. Noteikumi par Latvijas pilsoņu pasēm: Ministru kabineta 1995.gada 24.oktobra noteikumi Nr.310. Latvijas Vēstnesis, 1995. 1.novembris, Nr.169 (452).; Personu apliecinošu dokumentu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 5.jūnijs, Nr.84. (2659).; Personu apliecinošu dokumentu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 1.februāris, Nr.18. (4621).

⁵¹⁶ Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105.; Sk. Eiropas Savienības Padomes 1994.gada 22.jūnija direktīvas 94/33/EK par jauniešu darba aizsardzību. Oficiālais Vēstnesis L 216 Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994L0033:LV:HTML> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].

persona vecumā no piecpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem, līdz ar to Krimināllikuma izpratnē, saistīt atbildību pastiprinošā apstākļa sastāvu ar pusaudža ārējo izskatu nav pareizi, jo persona, kura ir jaunāka par piecpadsmit gadiem, saucama par bērnu.⁵¹⁷

Vēlams īpaši norādīt, ka sakot ar 2014.gada 15.maija pieņemtu likumu „Grozījumi Krimināllikumā” cietušo personu vecumā kategorija vairs nav saistīta ar piecpadsmit gadiem jeb darba spējīga vecuma sasniegšanu un personu apliecinoša dokumenta saņemšanas faktu, bet gan sasaistīta tieši ar sešpadsmit gadiem, jo kā likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā atzīmēja tieslietu ministrs Jānis Bordāns: „Šī ir vienīgā KL norma, kura attiecas uz šāda vecuma personu grupu, un tam nav objektīvs pamatojums. Minēta norma KL regulējumā rada nekonsekvenci, jo citās KL normās nozīme ir piešķirta šādiem apstākļiem: 1) personas mazgadībai (persona nav sasniegusi 14 gadu vecumu); 2) dzimumbrieduma vecumam (persona nav sasniegusi 16 gadu vecumu – saskaņā ar KL 161.pantu līdz 16 gadu vecuma sasniegšanai persona nav pietiekami nobriedusi, lai varētu iesaistīties jebkādās seksuālās darbībās); 3) personas nepilngadībai (persona nav sasniegusi 18 gadu vecumu).”⁵¹⁸

Autorprāt, tik formāla un pavirša normu grozīšanas pieeja, pārkāpjot formālās loģikas likumus un aplūkojot Krimināllikumu atsevišķi no blakus esošajām tiesību nozarēm, sekmē nestabilitāti pašā krimināltiesību sistēmā. Tieša norāde uz objektīva pamatojuma neesamību nonāk pretrunā ar A.Niedres pārlicību, ka atbildības pastiprinoša nozīme jāsaista ar cietušā fizisku darbaspēju gan iegūšanas, gan zaudēšanas ziņā. Lietotajā argumentācijā netiek pieļauta apstākļa nozīmes pēctecība jeb vēsturiskas interpretācijas iespējamība, tādēļ teorētiski aplūkotā nozīmes recepcija normas pieņemšanā nebija iespējama. Norādot uz dzimumbrieduma sasniegšanas laiku, atbildību pastiprinošajā pamatā tiek ieviests jauns un atšķirīgs klasifikācijas kritērijs, kas noteikti būtu analizējams gan civiltiesisko, gan darba tiesisko un kriminālprocesuālo normu ietvaros. Dzimumbrieduma sasniegšanas kritērijs kā atbildību pastiprinošs pamats ir teorētiski apšaubāms, piemēram, soda apmēra noteikšana gadījumos par mantisku noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu.

Noziedzīgo nodarījumu izdarīšana, ja tiek izmantota cietušā vecuma nevarība, ir atzīstama nevis tādos gadījumos, kad persona nebija spējīga pretoties noziedzīgai darbībai, vai to adekvāti uztvert - tas ietilpst personu bezpalīdzības stāvoklī, bet gan tādos gadījumos, kad cietušā aizsardzības spējas vecums ir ierobežojis/novājinājis. Tā, piemēram, Jēkabpils rajona tiesa 2014.gadā 12.februāri krimināllietā Nr. K16-0075-14, par aplūkojamu apstākli atzina vien faktu, ka

⁵¹⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3.pantā pirmajā daļā ir noteikts, ka par bērnu ir atzīstama persona, kas nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas. Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200; Sk. arī Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 19.novembris, Nr.168.

⁵¹⁸ Likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/A27D6DE7097B3AB1C2257BB10021A54D?OpenDocument> [aplūkots 2014.gada 5.jūnijā].

cietusī persona uz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas brīdi bija sasniegusi astoņdesmit piecu gadu vecumu.⁵¹⁹ Jāatzīst, ka šis stāvoklis, līdzīgi kā piecpadsmit gadu vecumu nerasniegušo personu stāvoklim,⁵²⁰ atkarībā no noziedzīgā nodarījuma veida, var izpausties dažādās formās: fiziskā, kad personai ir ierobežota spēja veikt fiziskas darbības, lai pretotos vai novērstu tiešu vardarbību, nekavējoties ziņot par notikušo vai veikt personas aizturēšanu; psihiskā, kad personai, vecuma dēļ, nav pareizs priekšstats par īstenībā pret viņu vērsto noziedzīgo rīcību. Līdz ar to vainīgajam tieši jāapzinās, ka cietušā stāvoklis atvieglo viņam izdarīt noziedzīgo nodarījumu, vai sekmēs izvairīšanos no saukšanas pie kriminālatbildības.⁵²¹ Līdzīgi risināms jautājums attiecībā uz cietušā invaliditātes faktu un tā nozīmi noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.⁵²²

Cietušā invaliditāte var iziet ārpus bezpalīdzības stāvokļa izpratnes robežām, daļēji ietekmējot personu spējas, kurām var arī nebūt izšķirošas nozīmes noziedzīgā nodarījumā izdarīšanā. Piemēram, kurlmēmi, personas ar rokas, kājas vai acs protēzēm, ja tas ārēji nav saredzams, nevar būt par iemeslu vainīgā atbildības pakāpes palielināšanai. Turpretim, ja vainīgais apzinājies vai pat pieļāvis cietušā invaliditāti vai darba nespēju, tad tas atzīstams par atbildību pastiprinošo aspektu. Par cietušā īpašo stāvokli vainīgais var iepriekš zināt vai to pieļaut, ārēji novērtējot personas izskatu, pārvietošanās un runas īpatnības.⁵²³ Cietušā veselības problēmas un stiprs nogurums ir iekļaujams aplūkojamā atbildību pastiprinošā apstākļa kontekstā un tas pielīdzināms personu invaliditātei. Piemēram, par cietušo, aplūkojamā apstākļa izpratnē, varētu būt personas, kas izmanto invalidu ratiņu, kruķus, ģipšus, pārsējus vai citus ārstnieciskus materiālus; pārvietojas ar lielām grūtībām, lasīšanai izmanto palielināmo stiklu vai citus brillēm līdzīgus priekšmetus, kas liecina par personas nopietnām redzes problēmām; atrodas psihiska stresa stāvoklī vai stiprā fiziskā nogurumā, kas ierobežo personas aizsargspējas u.tml.

Zināmas grūtības var radīt personas atrašanās stiprā apreibinošo vielu ietekmes stāvoklī. Pēc būtības, ja persona nevar saprast notiekošo un sevi aizstāvēt, tad pamatoti to var uzskatīt par bezpalīdzības stāvokli. Kā norādījis Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu

⁵¹⁹ Jēkabpils rajona tiesas 2014.gada 12.februāra spriedums lietā Nr. K16-0075-14, krimināllieta Nr. 11210082013.

⁵²⁰ Sk. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2014.gada 3.marta spriedums lietā Nr. K28-0232-14/2, krimināllieta Nr. 12020009213.; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. K29-213/14, krimināllieta Nr.11091114612, Nr.11089200612.

⁵²¹ Madonas rajona tiesas 2014.gada 3.marta spriedums krimināllietā Nr. 11300048011.; Valkas rajona tiesas 2014.gada 11.februāra spriedums lietā Nr. K38-0043-14/1, krimināllieta Nr. 11140028313.

⁵²² Valkas rajona tiesas 2013.gada 21.novembra spriedums lietā Nr. K38-0128-13/1, krimināllieta Nr. 11140024313.; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013.gada 24.septembra spriedums krimināllietā Nr. 11096071113.

⁵²³ Atbilstoši A.Raroga uzskatam pastiprinoša apstākļa atzīšana ir atkarīga no nodoma (vainas) intelektuālā momenta, no vainīgā spējas apzināšanās aptvert normatīvo regulējumu un paredzēt, vai pieļaut savas darbības kaitīgumu. Līdzīga nostāja ir arī vācu tiesībās, kur centrālo vietu pamatoti ieņem noziedzīgā griba *animus auctoris*, kas ietver arī personu vēlmes. Рапог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2002, с.66-67.; Krey V. Deutsches Strafrecht, allgemeiner Teil: Täterschaft und Teilnahme, Unterlassungsdelikte, Versuch und Rücktritt, Fahrlässigkeitsdelikte. 3.Auflage. Stuttgart: W.Kohlhammer Verlag, 2008, S.36.; Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2010. 111.lpp. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/tiesu%20prakse%20par%20slepk%20bez%20uzvardiem.doc> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].

departaments 2008.gada 25.septembrī pieņemtajā lēmumā lietā Nr. SKK-545/08 „personas bezpalīdzības stāvoklim raksturīga ierobežota iespēja vai nespēja pretdarboties citas personas aktīvajai rīcībai. Šī spēja var būt saistīta ar fiziskiem, psihiskiem trūkumiem, arī personas atrašanos apreibinošu vielu ietekmē, ko vainīgais apzinās un izmanto noziedzīga nodarījuma izdarīšanā”. Tiesa piekrita apelācijas instances tiesas novērtējumam, ka cietušās personas ir bijušas tik smagā alkohola reibumā, ka nespējušas izrādīt nekādu pretestību, tādējādi tās atradās bezpalīdzības stāvoklī.⁵²⁴

Aplūkojamais apstāklis bijis definēts arī KPFSR 1926.gadā kriminālkodeksā, kurā tika skatīts kopā ar sevišķu cietsirdību, vardarbību vai viltību, izcelts gadījumos, kad noziedzīgs nodarījums vērsts pret personām, kas atradās viņa pakļautībā vai apgādībā, vai atradās sevišķā - bezpalīdzības stāvoklī vecuma vai cita iemesla dēļ. Savukārt Latvijas kriminālkodeksā šis apstāklis bija iekļauts ar mūsdienām līdzīgu definējumu, bet papildus tika apvienots ar cietušā dienesta, materiālo vai citādu atkarību no vainīga. **Lietuvas** kriminālkodeksā apstāklis tiek izklāstīts trijos punktos, bet zināma līdzība ar Krimināllikumā definēto tomēr ir saredzama. Galvenās pazīmes nodarījumam, atbilstoši Lietuvas kriminālkodeksā atbildību pastiprinošo apstākļu izpratnē ir tās, ka darbība ir vērsta pret mazgadīgu personu; pret personu, kas slimības, invaliditātes, vecuma vai citu iemeslu dēļ atradusies bezpalīdzības stāvoklī, bez viņas lūguma; pret sievieti, vainīgajam apzinoties, ka viņa ir grūtniecības stāvoklī (KK 60.panta pirmās daļas 5., 6, un 7. punkts).⁵²⁵ Tāpat **Krievijas Federācijas, Ukrainas, Baltkrievijas, Azerbaidžānas, Uzbekistānas un Kazahstānas Republikas** kriminālkodeksā apstāklis saglabāja KPFSR 1961.gadā kriminālkodeksā definēto atbildību pastiprinošā aspekta pirmatnējo izskatu. Tomēr Krimināllikumā nepaliek nepamanīta mazgadības jēdziena nomaiņa – vispirms ir sniegts formulējums, ka nodarījumam jābūt vērstam pret personu, kura nav sasniegusi piecpadsmit gadu vecumu, un krietni vēlāk vecuma robeža ir palielināta līdz sešpadsmit gadiem. Tas izskaidrojams ar principiāli atšķirīgo pieeju apstākļa piesaisti darba tiesiskajam attiecībām, vēlāk - dzimumbrieduma sasniegšanai. Pārsvarā, aplūkojamajās valstīs, mazgadība, skatīta krimināltiesību sistēmas ietvaros, to nesaistot nedz ar darba tiesiskajām attiecībām, nedz ar dzimumbrieduma vecumu.⁵²⁶

⁵²⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 25.septembra lēmums lietā Nr. SKK-545/08.

⁵²⁵ Уголовный кодекс Литовской Республики. Науч. ред. В. Павилониса; пер. с литов. В.П. Казанскене. Санкт-Петербург: Юридический центр пресс, 2002, с.174-175.

⁵²⁶ Baltkrievijas, Kazahstānas Republikas un Ukrainu darba kodeksos, personu darbības vecums ir noteikt sešpadsmit gadi, savukārt Krievijas Federācijā - četrpadsmit gadi (attiecīgi 21.pants, 30.pants, 188.pants un 272.pants). Tomēr personu ar zināmiem nosacījumiem (piemēram, ar vecāku piekrišanu) var nodarbināt arī līdz minētā vecuma sasniegšanai, attiecīgi: Latvijā - trīspadsmit gadi, Baltkrievijā - četrpadsmit gadi, Kazahstānā un Ukrainā - piecpadsmit vai četrpadsmit gadi, ja tas netraucē pamatizglītības iegūšanai. Pastāv virkne izņēmumgadījumu, kad personu minimālais vecums nav pat norādīts, piemēram tad, kad personu iesaista kultūras, mākslas, sporta un reklāmas pasākumos. Sk. Трудовой кодекс Республики Беларусь. Pieejams: http://etalonline.by/?type=text®num=HK9900296#/?type=text®num=HK9900296#load_text_none_1_ [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Трудовой кодекс Республики Казахстан. Pieejams: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30103567 [aplūkots

Nedaudz „vienkāršāk”, bet daudz saprotamākā veidā, šis apstāklis tiek ietverts **Austrijas** kriminālkodeksā ar formulējumu, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts, izmantojot cietušā nespēju izrādīt pretošanos vai viņa bezpalīdzības stāvokli (33.§ 7.punkts).⁵²⁷ Tā kā Austrijas kriminālkodeksā atsevišķi nav minētas nedz mazgadīgas personas, nedz grūtnieces, nedz nevarīgie sirmgalvji, nedz personas ar fiziskiem vai psihiska rakstura trūkumiem, tad pamatoti minēto personu kategorijas ir apvienotas vienā kopējā apstākļī. Šajā sakarā prokuroriem un tiesnešiem ne tikai jāizklāsta lietas būtība, bet jāspēj pierādīt un argumentēt arī to, ka vainīgais apzināti izdarījis nodarījumu pret personu, kas kaut kādu iemeslu dēļ konkrētā situācijā ir bezspēcīga.

Atbilstoši A.Kladkova uzskatiem, nodarījums, kas vērsts pret grūtnieci, raksturojams ne vien ar augstu kaitīguma pakāpi, pastarpināti apdraudot augli, bet tas, pirmkārt, liecina par vainīgā zemu morālo līmeni, apzināti izvēloties upuri ar samazinātām pretošanās spējām.⁵²⁸ Uz vainīgā tiešu nodomu, kā aplūkojamā pastiprinošā apstākļa būtisku sastāvdaļu, norādīja arī A.Serebrenņikova, vien piebilstot, ka slepkavības gadījumā minētais apstāklis jau iekļauts kvalificējošā sastāvā, turpretim Austrijā, Vācijā un Šveicē nedzimuša bērna dzīvība uztverta par patstāvīgu apdraudējuma objektu.⁵²⁹ Tomēr atbildību pastiprinošais aspekts iestājas ne vien vardarbīgajos nodarījumos, kas pamatoti ir viskaitīgākie, bet arī jebkura cita veida noziedzīgajos nodarījumos, tajā skaitā zādzībās vai pat krāpnieciskajās darbībās, ja cietusī ir grūtniecības stāvoklī. Noziedzīgs nodarījums šajos gadījumos var izraisīt sievietei stiprus psihiskus pārdzīvojumus, kas ir kaitīgi augļa normālai attīstībai, bet īpaši smagā stadijā pat izraisīt priekšlaicīgas dzemdības. Tomēr šajā sakarībā jāatceras, ka grūtniecības pārtraukšana, ja konstatējama cēloņsakarība ar noziedzīgo nodarījumu, ir attiecināma pie smagām sekām, kas Krimināllikumā ir patstāvīgs atbildību pastiprinošais apstāklis, līdz ar to, par sliktu vainīgajam jau liecina divi apstākļi.

Secinājumos jāizdala vairākus būtiskus momentus, kuri attiecas uz noziedzīgo nodarījumu, ja tas izdarīts, izmantojot sabiedriskā posta apstākļus vai personas bezpalīdzības stāvokli. Tieši jāpasvītro, ka Krimināllikumā sabiedriskā posta apstākļu definējums nav pietiekami skaidrs salīdzinājumā ar citām valstīm. Piemēram, Lietuvas kriminālkodeksā papildus izdalīts citas

2013.gada 15.maijā].; Кодекс законов о труде Украины (КЗоТУ). Pieejams: http://kodeksy.com.ua/ka/kodeks_zakonov_o_trude_ukraini.htm [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Трудовой кодекс Российской Федерации (ТК РФ). Pieejams: <http://www.consultant.ru/popular/tkrf/> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Sk. arī "Санитарно-эпидемиологические требования к безопасности условий труда работников, не достигших 18-летнего возраста" (утв. постановлением Главного государственного санитарного врача РФ от 30 сентября 2009 г. N 58). Pieejams: http://base.garant.ru/12170784/#block_1000 [2013.gada 15.maijā].; Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105.

⁵²⁷ Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 249.lpp.

⁵²⁸ Кладков А.В. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Уголовное право России. Общая часть: Учебник. Афиногенов С.В., Ермакова Л.Д., Здравомыслов Б.В. и др. Под ред. Б.В.Здравомыслов. Москва: Юристъ, 1996, с.407.

⁵²⁹ Сereбренникова А.В. Комментарий к статье 63 УК РФ. Книга: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богуш Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012, с.637.

personas nelaimes apstākļi; Krievijas Federācijas kriminālkodeksā - masu nekārtības apstākļi; bet Itālijas kriminālkodeksā jebkurš apstākļi, kas izslēdz sabiedrības vai paš aizsardzības iespēju. Tomēr, autorprāt, ietvertais definējums pilnā mērā atbilst krimināltiesiskai situācijai, ir pietiekami elastīgs un ilgtspējīgs. Interpretējot šo apstākli, vēlams paplašināt tā darbības robežas, iekļaujot „individuālo personas nelaimi”, ja tas atbilst sabiedriskā posta apstākļa izpratnei, gan attiecināt tā darbību uz gadījumiem, kad tikai pastāv sabiedriskā posta situācijas draudi (trešo personu nepatīss paziņojums par ugunsgrēku, sprāgstvielu novietošanu, plūdiem u.tml.). Sabiedriskā posta situācijā cietušais, pārsvarā, atrodas bezpalīdzības stāvoklī, līdz ar to vienlaikus palielināt vainīgajam atbildības pakāpi par to, ka šajā situācijā, nodarījumā cieš arī persona, kas sava vecuma vai citu iemeslu dēļ uzskatāma par bezpalīdzīgu, nav atļauts. Tomēr jāpiebilst, ka atkarībā no noziedzīga nodarījuma veida un rakstura, vērtējot abu pastiprinošo apstākļu nozīmi izdarītajā nodarījumā, par smagāko var atzīt tieši personas bezpalīdzības faktu, tādēļ šajā situācijā sabiedriskā posta apstākļi nav ņemams vērā.

Kā jau iepriekš tika minēts, atbildību pastiprinošā apstākļa piesaiste personu sešpadsmit gadu vecuma robežai jeb dzimumbrieduma sasniegšanai ir jāuzskata par strīdīgu momentu Krimināllikumā. Personu dzimumbrieduma sasniegšanas vecums, vērtējot to pēc cilvēka fizioloģijas un mūsdienu medicīnā paustajām vispārzināmajām atziņām, nav saistāms ar sešpadsmit gadu vecuma sasniegšanu. Tādēļ atbildību pastiprinoša apstākļa normu konstrukcija satur vien juridiski noformulētu kritēriju, kā nozīmes skaidrojums meklējams blakus esošajās tiesību nozarēs. Atbilstoši Civillikuma normām personu dzimumbriedums un seksuālo attiecību veidošana ir pieļaujama vien pēc pilngadības sasniegšanas, kas iestājas, sasniedzot astoņpadsmit gadu vecumu, vai izņēmuma gadījumā – ar tiesas spriedumu vai arī ar laulības noslēgšanas faktu no pilniem sešpadsmit gadiem. Jāmin fakts, ka laulības noslēgšanai nepieciešama vecāku vai aizbildņu piekrišana, izņēmuma gadījumā – bāriņtiesas atļauja, bet otrajam laulātajam tik un tā jābūt pilngadīgam. Slēdziens par to, ka dzimumbrieduma vecums, ko sasniedzot ir atļauts veikt seksuāla rakstura darbības, iestājas sešpadsmit gadu vecumā, atsaucoties uz Krimināllikuma 161.pantu, kas minēts 2014.gada 15.maija likuma „Grozījumi Krimināllikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojumā, ir neveiksmīgs. Krimināllikuma 161.pants neparedz atbildības iestāšanos gadījumos, ja seksuāla rakstura darbības notiek starp vienaudžiem.

Daļēji varētu piekrist, ka atbildību pastiprinošs apstākļi jāsaista ar personas sešpadsmit gadu vecuma sasniegšanu, ja sprieduma argumentācijā būtu norādīts, ka šajā situācijā vardarbīgo noziegumu gadījumā personu paš aizsardzības iespējas ir ierobežotas, jo viņa, piemēram, vēl neguva tiesības iegādāties, glabāt un nēsāt gāzes baloniņus, ko var arī pielietot. Šajā aspektā, starp citu, būtu vēlams vērtēt paša cietušā fiziskās attīstības kritēriju salīdzinājumā ar vainīgā miesas uzbūvi. Savukārt, ja noziedzīgais nodarījums saistīts ar cietušā intelektuālo spēju, piemēram, ja viņu

apkrāpj, tad jāvērtē nevis ķermeņa fizioloģiskās īpašības, bet gan tas, vai cietušais ir vai nav ieguvis obligāto pamatizglītību, kas lielākoties saistāms ar personas piecpadsmit vai sešpadsmit gadu vecuma sasniegšanu. Jāatzīmē, ka kriminālprocesuālajās normās, starp citu, arī ir norādīts cietušā piecpadsmit gadu vecums atbilstoši Kriminālprocesa likuma 107.panta otrajai daļai. Daļēji var piekrist argumentācijai par nodarījuma augstāko kaitīguma pakāpi, kā dēļ bija nepieciešams palielināt aizsargājamo personu (cietušo) vecumu. Tomēr vienīgi formālas pieejas ietvaros nav iespējams novērtēt paša noziedzīgā nodarījuma kaitīgumu, jo kaitīguma pakāpe nav atkarīga tikai no apdraudētās intereses/objekta. Tiesu praksē ir gadījumi, kad vainīgā persona izrādās pat pusotru gadu jaunākā par cietušo, kurš vēl nav sasniedzis sešpadsmit gadu vecumu, kad meitene izdara noziegumu pret jauniešu runājot pat par vardarbīgajiem noziegumiem, un šajā situācijā, autorprāt, atbildību pastiprinoša apstākļa formāla atzīšana, lai sasniegtu soda mērķi, nav nelietderīga.⁵³⁰ Izvirzīto pieņēmumu apstiprina Bauskas rajona tiesa, kura 2015.gada 21.aprīlī lietā Nr.K10-0028-15 ņemot vērā to, ka gan pats cietušais, kuram tīši nodarīts viegls miesas bojājums, gan vainīgais ir mācījušies vienā pamatskolā, pētāmo atbildību pastiprinošu apstākli arī nesaskatīja.⁵³¹

Veicinot Krimināllikuma attīstību, nodrošinot normas sistēmisko sakārtotību, kā aksiomu jāievēro, ka vispirms pieņemama vispārīgā norma, atbilstoši kurai konstruē specialās, tas pats attiecas arī uz normas nozīmes un darbības robežas noskaidrošanas gaitu.

Personu vecuma piesaistīšana konkrētam kritērijam, piemēram, vienīgi darba tiesiskajām attiecībām, nav racionāla arī tādā aspektā, ka mainoties Darba likuma regulējumam, būtu jāgroza arī aplūkojamais apstākļi. Savukārt apstākļa ietvertais definējums „vecuma nevarība” jau sen iziet ārpus darba tiesisko attiecību regulējošām normām, un, protams, nav vienāds ar pensijas vecumu sasniegušo personu jēdzienu.

Personu bezpalīdzības stāvoklis ir attiecināms ne vien uz tiem gadījumiem, kad persona fizisku vai garīgu trūkumu dēļ nespēj izprast notiekušo un pretoties, bet arī uz tiem gadījumiem, kad viņu spējas ir būtiski ierobežotas (piemēram: persona atrodas stiprā alkohola reibumā, stiprā fiziskā nogurumā vai stresā, ir ierobežota viņu kustība ar ģipsi, dzirde/redze – ar medicīnisko pārsēju). Šajā kontekstā sievietes grūtniecības stāvoklim ir zināma līdzība ar personu bezpalīdzības stāvokļa izpausmi, līdz ar to likumsakarīgi vienā noziedzīgā nodarījumā, nedrīkst vienlaikus atzīt šo divu pastiprinošo apstākļu esību.

⁵³⁰ Dānijas un Norvēģijas kriminālkodeksos kriminālatbildība iestājas no piecpadsmit gadu vecuma, tomēr arī šajos valstīs jēdziens „personu mazgadība” un „personu bezpalīdzības stāvoklis” veido divus pastāvīgus, atbildību pastiprinošus apstākļus, ar pilnīgi atšķirīgu nozīmi (atbilstoši KK 81.§ 10., 11.punkts un KK 77. § a., 1.punkts). Par pastiprinošu apstākli Dānijā un Norvēģijā ir atzīstams, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts piecpadsmit gadu vecumu nesasnējušo personu klātbūtnē, tomēr, ja tieši cieš mazgadīgais, tas atzīstams, ka tiek izmantots viņu bezpalīdzības stāvoklis.

⁵³¹ Bauskas rajona tiesas 2015.gada 21.aprīļa spriedums lietā Nr..K10-0028-15, krimināllieta Nr. 11120042113.

Precizējot aplūkojamo apstākli, vēlams to izprast sekojošā formā: „noziedzīgais nodarījums izdarīts pret sievieti, apzinoties, ka viņa ir grūtniecības stāvoklī, vai pret personu izmantojot tās bezpalīdzības stāvokli, vai, kas sava vecuma vai citu objektīvu iemeslu dēļ nespēj izrādīt pretošanos”. Krimināllikuma ietvaros, pietiek vien ar sešpadsmit gadu robežas un vārdu „vecuma” izslēgšanas no atbildību pastiprinošā apstākļa, tādējādi jēdziens „personu nevarība” būtu attiecināma gan uz cietušo jaunību, gan sirmo vecumu, gan smagi slimo un nogurušo personu stāvokli, kas, nepārprotami, iziet ārpus bezpalīdzības stāvokļa robežām.

4.6. Mantkārība

Krimināllikumā ir iekļauts tāds atbildību pastiprinošs apstāklis kā: „noziedzīgais nodarījums izdarīts mantkārīgu tieksmju dēļ” (KL 48.panta pirmās daļas 11.punkts). Noziedzīgs nodarījums izdarīts aiz mantkārības, ja vainīgajam bija nodoms iegūt jebkura veida materiālos labumus sev vai citām personām (naudu, mantu, mantiskās tiesības, tiesības uz dzīvojamo platību, iespēju izmantot cietušā mantu utt.), kā arī izvairīties pašam vai, lai, izvairītos citas personas no materiāliem izdevumiem (parāda atdošanas, samaksas izdarīšanas, alimentu maksāšanas un tml.).⁵³²

Daudzos Krimināllikuma Sevišķās daļas pantos šis apstāklis ir iekļauts kā nodarījuma sastāva pazīme. Jāatceras, ka, ja panta dispozīcijā nav īpaši norādīts uz mantkārības motīvu kā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmi, bet šāds motīvs ir obligāts, tad šāds apstāklis nav atzīstams par atbildību pastiprinošo. Piemēram, mantas nolaupīšanas gadījumos. Tomēr mūsdienās arvien lielāku popularitāti iegūst viedoklis, ka „mantkārīga nolūka izmantošana kvalificējošas pazīmes lomā Krimināllikumā ir pārāk plaša, un daudzos gadījumos šādas pieejas lietderīgums ir apšaubāms, turklāt tas ir pretrunā ar sabiedrībā notiekošajiem procesiem un pastāvošo vērtību sistēmu kopumā. Krimināllikumam kā likumam, kas satur sabiedrības vērtību atspoguļojumu noteiktā laika posmā, būtu jārespektē mūsdienu sabiedrības reālijas, proti, indivīda tieksme pēc sava materiālā stāvokļa uzlabošanās (mantkārīgs nolūks ir gan tam, kurš cenšas panākt sava mantiskā stāvokļa uzlabošanos ar tiesiskiem līdzekļiem, gan arī tam, kurš izmanto prettiesiskus līdzekļus”,⁵³³ ko vairākkārt zinātniskajās konferencēs aizstāvējusi krimināltiesību eksperte D.Hamkova.

Jāatzīst, ka šā atbildību pastiprinošā apstākļa nozīme pašai cilvēcei ir pazīstama no seniem laikiem; to apstiprina senākie tiesību kodifikācijas akti - tādi kā Hamurapi kodekss

⁵³² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1. Visparīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 173.lpp.; Sk. Corpus Juris 2000 (Penal Protection Financial Interests EU). Book: International Criminal Law: A Collection of International and European Instruments. Christine Van den Wijngaert, Guy Stessens, Liesbeth Janssens. Boston: Martinus Nijhoff Publisher. 2005, p.339.-352.

⁵³³ Hamkova D. Noziedzīga nodarījuma kvalificēta un salikta sastāva konstrukcijas problēmas. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 158.lpp.

(pieņemts ap 1750.gadu p. Kr. pēc Senās Babilonijas valdnieka pavēles)⁵³⁴ un Manu likumi (*Manusmriti* – aptuveni 2.gs. p. Kr.)⁵³⁵, uz kuriem nereti mēdz atsaukties mūsdienās pazīstamākie tiesību pētnieki,⁵³⁶ bet vienlaikus apstākļa nozīmes pamatojums plaši aprakstīts arī antīko filozofu darbos.

Mantkārības motīvs visciešākajā veidā saistīts ar pašu soda jēdzienu un, it īpaši, ar sodīšanas funkciju noskaidrošanu, ko savos darbos pamatojis viens no vispazīstamākajiem antīko grieķu filozofiem - Aristotelis (384.-322.g. p. Kr.). Aristotelis iestājās tieši par to, lai sodu saņemtu par noziegumā iegūtiem labumiem. Sodam ir jāatbaida cilvēki no noziedzīgas uzvedības.⁵³⁷ Tādējādi likumsakarīgi pieļaut, ka, jo vainīgajam ir lielāka tieksme pret svešu mantu, jo smagāks sods viņu sagaidīs. Šīs idejas ir nostiprinājušās kristīgajā reliģijā, kurā tieši nosoda mantkārību. Kristietība, jāatzīst, vienmēr tikusi uzskatīta par kontinentālās Eiropas tiesību veidošanās pamatu. Tomēr šīs idejas modernajā sabiedrībā pakāpeniski zaudē savu sakrālo vērtību un piekāpjas pragmatiskumam, tādēļ tiesības galvenokārt tiek izprastas vien materiāli formālas pieejas ietvaros.

Jautājums drīzāk nav par to, vai atstāt mantkārības motīvu krimināltiesībās vai nē, bet par to, kuras doktrīnas ietvaros turpmāk būtu aplūkojams Krimināllikums. Autorprāt, aplūkot sodīšanas funkciju vienīgi formāli materiālistiskas pieejas ietvaros nav iespējams; to pierāda arī Krimināllikuma normu konstrukcijas, kurās mantkārības nolūku pamatoti uzskata kar kaitīgāku sabiedriskajam interesēm, nekā gadījumos, kad nodarīts vien reāls kaitējums. Piemēram, aplūkojot divus noziedzīga nodarījuma sastāvus - zādzību (KL 175.pants) un svešas mantas tīšu iznīcināšanu vai bojāšanu (KL 185.pants), var redzēt, ka cietušajam gan pirmajā, gan otrajā nozieguma gadījumā nodarītais kaitējums būs ļoti līdzīgs - mantas zudums. Atbilstoši formālās pieejas uzskatiem otro gadījumu jānovērtē par smagāku, jo manta neatgriezeniski ir zaudēta, bet zādzību gadījumā ir mainīts vien mantu īpašnieks, taču tas pilnībā neatbilst ne sabiedriskajām interesēm, ne likumdevēja formulētajām sankciju robežām un sodīšanas mērķiem. Tādēļ gadījumos, kad zādzība tiek izdarīta personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās, tiek paredzēts pat divreiz smagāks sods, nekā gadījumā kad personu grupa to pašu mantu būtu tīši iznīcinājusi. Savukārt likumdevējs normas, kas paredz atbildību par zādzību lielā apmērā, salīdzinājumā ar svešas mantas tīšu iznīcināšanu, ja tā izdarīta lielā apmērā, sankcijā arī nenorāda pilnīgi vienādus sodus. Ir secināms, ka zādzība vienmēr ir uzskatāma par kaitīgāku sabiedrībai ar to, ka tā sevi iemieso aplūkoto mantkārības motīvu, un

⁵³⁴ Законы вавилонского царя Хаммурапи. Pieejams: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/hammurap.htm> [aplūkots 2015.gada 10.jūnijā].

⁵³⁵ Законы Ману. Pieejams: <http://eraved.com.ua/manu.php?id=407?#is> [aplūkots 2015.gada 10.jūnijā].

⁵³⁶ Piemēram, Hamurapi kodeksā ir paredzēts: „21.pants. Ja kāds izlauž caurumu mājā, lai apzagtu, viņš tiks sodīts ar nāvi šā cauruma priekšā un tiks aprakts (iemūrēts šā cauruma priekšā...)”. Hamurapi kodekss. Citēts pēc Osipova S. Hamurapi kodekss Latvijas zinātnieku darbos par cilvēktiesībām. Grām.: Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 740.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, 32.lpp.

⁵³⁷ Aristotelis. Nikomaha ētika. Citēts pēc Banga E. Soda jēga un būtība. Jurista Vārds, 2005. 4.oktobris, Nr.37(392), 10.lpp.

sabiedriskā morāle ir tāda, ka nav pieļaujama kādu personu nelikumīga iedzīvošanās uz citu personu rēķina.

Aplūkotais princips ir ievērots arī, piemēram, Krimināllikuma 194.¹ pantā, kas pats par sevi ir saprotams, jo sodīšanas funkciju uzdevums vienmēr saistīts ar tiesiskuma vīziju, kas panākams caur sabiedrības saliedētību, jo nodarīto materiālo kaitējumu ir daudz vieglāk atgūt nopelnot, nekā panākt, ka sabiedrības locekļiem pazustu egocentriskums ar iesakņojušam vēlmēm gūt labumus, radot citiem zaudējumus. Tādējādi pieļaujams, ka likumdevējs aplūko sodīšanas funkciju nevis formāli materiālistiskas pieejas ietvaros, bet gan konstruktīvi ideālistiskajā doktrīnā. Pilnībā var piekrist viedoklim, ka mantkārības motīvu teorētiski ir iespējams izņemt no kvalificēto un sevišķi kvalificēto pazīmju skaitā, bet izslēgt to no atbildību pastiprinošo apstākļu skaitā nav vēlams.

Latvijas kriminālkodeksā atbildība tika pastiprināta, ja noziegums izdarīts mantkārīgu vai citādu zemisku tieksmju dēļ. Tādējādi arī šā apstākļa „darbības lauks” bija daudz plašāks, nekā šodien. Šis apstāklis pirmo reizi parādījās KPFSR kriminālkodeksā 1926.gadā ar līdzīgu definīciju. Ar tādu pašu formulējumu šis apstāklis tika iekļauts **Igaunijas** Sodū kodeksa 58.panta 1.punktā. Ar identisku formulējumu apstāklis ir atstāts arī **Baltkrievijas** un **Uzbekistānas Republikas** kriminālkodeksos. Savukārt šā apstākļa plašāks definējums sastopams Lietuvas kriminālkodeksā. **Lietuvas** kriminālkodeksa 60.panta pirmās daļas 3.punktā ir iekļauts tāds atbildību pastiprinošs apstāklis kā: „nodarījums izdarīts aiz huligāniskām vai mantkārīgām tieksmēm”. Ir redzams, ka blakus mantkārībai ir vieta arī huligāniskām tieksmēm.

Visplašāk šis atbildību pastiprinošais apstāklis ir definēts Itālijas kriminālkodeksā. **Itālijas** kriminālkodeksā ir iekļauts: „noziedzīga nodarījuma izdarīšana nolūkā noslēpt citu noziegumu, personīgi vai citai personai nodrošināt kādu labumu no izdarītā nozieguma, vai izvairīties no soda par citu izdarītu noziegumu; par liela kaitējuma nodarīšanu sakarā ar mantkārības nolūku, ko paveic pret cietušā īpašumu”. Un nosacīti varam izdalīt vēl zemiskus un neattaisnojamus motīvus.

Spānijas un **Sanmarīno** Republikas kriminālkodeksā nav iekļauts šis atbildību pastiprinošais apstāklis, bet pie mantkārības viennozīmīgi jāpieskaita nozieguma izdarīšanu par maksu, par atlīdzību vai turot solījumu (attiecīgi KK 23.panta 3.punkts un KK 90.panta pirmās daļas 1.punks).⁵³⁸ Pretēji iepriekš aplūkotajiem kodeksiem, Krievijas Federācijā mantkārības motīvs vispār nav iekļauts atbildību pastiprinošo apstākļu grupā, kaut gan daudzos kriminālkodeksa Sevišķās daļas pantos ir uzskatāms kā kvalificēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme. Tas izskaidrojams ar kriminālkodeksa strukturālajām īpatnībām, aptverot lielāko daļu noziedzīgu nodarījumu, kuriem vispār ir iespējams mantkārīgais nolūks. Piemēram, mantkārība ir iespējama

⁵³⁸ Sk. Уголовный кодекс Испании. Науч. ред. Н.Ф. Кузнецовой; пер. с исп. В.П. Зыряновой, Л. Г. Шнайдер. Москва: Зерцало, 1998.; Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Науч. ред. С.В.Максимова; пер. с итал. В.Г.Максимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с.82.

gan noziedzīgos nodarījumus, kas saistīti ar narkotisko vielu apriti (KK 228.2.pants otrā daļa), gan cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem (KK 245.pants pirmā daļa), gan adopcijas noslēpuma izpaušanā (KK 155.pants), u.tml., tomēr aplūkotā normu struktūra ļoti kazuistika, līdz ar to paliek neapverti daudzi citi nodarījumi, piemēram tādi, kā apzināti nepatiesa ziņojums (KK 306.pants), vai apzināti nepatiesa liecība, eksperta, speciālista atzinums vai tulkojums (KK 307.pants).⁵³⁹ Šajā ziņā Krimināllikums ir daudz elastīgāks un paredz efektīvu soda individualizācijas politikas ievērošanu, tomēr to apgrūtina tieši mantkārīgā motīva kā atbildību pastiprinoša apstākļa neatzīšana tādos nodarījumus, kuri kaut kāda ziņā saistīti ar naudas līdzekļiem vai mantiska labuma gūšanu.

Atbilstoši Latvijas Republikas Augstākās tiesas sodu piemērošanas prakses apkopojumam šis atbildību pastiprinošais apstāklis bieži netiek atzīts gadījumos, kad tiek inkriminētas tādas noziedzīgas darbības, kas saistītas ar narkotisko un psihotropo vielu realizāciju. Neatzīstot šo apstākli par atbildību pastiprinošu, tiesas to vispār nepamato vai nepareizi norāda, ka mantkārība ir narkotisku vai psihotropu vielu realizācijas obligāta pazīme. Šādos gadījumos tiek mākslīgi radīta iespēja mīkstināt sodu apsūdzētajam vai soda noteikšanā nepamatoti piemērot Krimināllikuma 49.pantu. Tiesām jāievēro, ka mantkārība nav narkotisko un psihotropo vielu realizācijas noziedzīga nodarījuma obligāta pazīme un tāpēc gadījumos, kad attiecīgā darbība veikta aiz mantkārības, konstatējams šis atbildību pastiprinošs apstāklis.⁵⁴⁰

Tā, piemēram, Ventspils tiesa 2013.gadā 28.decembrī krimināllietā Nr. K40-0204-13, konstatējot, ka ar savu darbību apsūdzētie izdarījuši noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 253.¹ panta pirmajā daļā, un atzīstot, ka narkotiskas vielas tika realizētas mantkārīgu motīvu dēļ, tomēr nevienam neatzina to par atbildību pastiprinošo apstākli. Turpretī, vienam no apsūdzētajiem, kurš no narkotisko vielu realizācijās gūtos naudas līdzekļus ziedoja rehabilitācijas centram, to atzina par atbildību mīkstināšu apstākli, kas papildus ar viņa vaļsirdīgo atzīšanu un izdarītā nožēlošanu kļuva par pamatu Krimināllikuma 49.panta piemērošanai.⁵⁴¹ Līdzīgu kļūdu pieļāvusi arī Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa, kura 2013.gada 2.oktobrī, izskatot krimināllietu Nr. K28-0532-13, spriedumā norādījusi: „ievērojot to, ka narkotiku realizācija

⁵³⁹ Krimināllikumā, apzināti nepatiesā ziņojumā, mantkārīgs nolūks, atbilstoši 298.panta otras daļas nosacījumiem uzskatams par kvalificēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmi. Identiski risināms jautājums arī par liecinieka, cietušā apzināti nepatiesu liecību vai eksperta apzināti nepatiesu atzinumu, vai tulka apzināti nepatiesu tulkojumu (KL 300.pants otra daļa). Sk. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.

⁵⁴⁰ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

⁵⁴¹ Ventspils tiesas 2013.gada 28.decembra spriedums lietā Nr. K40-0204-13, krimināllietā Nr. 11270005013.; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2013.gada 27.septembra spriedums lietā Nr. PAK-71, krimināllietā Nr. 11840002809.; Limbažu rajona tiesas 2014.gada 21.janvara spriedums lietā Nr. K21-0018-14/2, krimināllietā Nr. 11904010913.

konkrētajā lietā notika, lai uzlabotu apsūdzētās slikto materiālo stāvokli, tiesa uzskata, ka šajā lietā ir iespējams mantkārību neatzīt par atbildību pastiprinošu apstākli”.⁵⁴²

Pēdējā laikā tendences liecina par būtisku tiesu spriedumu kvalitātes celšanu, un mantkārības motīva atzīšanu lietās, kas saistītas ar narkotisko vielu apriti. Par pareizu varētu atzīt arī Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 2007.gada 4.aprīļa spriedumu krimināllietā Nr.K02-0013-07, kurā, nosakot piespriežamo soda mēru, „tiesa ņem vērā I.S., atbildību pastiprinošu apstākli, jo Krimināllikuma 253¹.panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu viņš izdarījis mantkārīgu tieksmju dēļ.” Tiesa konstatēja, ka operatīvā eksperimenta laikā izdevās iegūt ticamas ziņas tam, ka apsūdzētais, personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās, mēģināja realizēt psihotropas vielas, par to saņemot Latvijas naudas zīmes. Līdz ar to tiesai neradās šaubas, ka vainīgais iegādājās, glabāja un mēģināja realizēt minētās narkotiskās vielas.⁵⁴³ Pēc prokurora iesniegtā apelācijas protesta Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta precizēja pirmās instances tiesas nolēmumu, norādot, ka „ar narkotisko vai psihotropo vielu realizēšanu jāsaprot jebkādi to tālāk nodošana paņēmieni, ar kuru palīdzību šīs vielas nonāk citas personas īpašumā vai valdījumā – pārdošana, aizdošana, uzdāvināšana, uzciņāšana, parāda atdošana, injicēšana citai personai, nodošana citai personai bez jebkādiem nosacījumiem.”⁵⁴⁴ Līdz ar to mantkārība ir uztverama par papildnosacījumu, ar vainīgā atbildības pakāpes palielināšanas nozīmi. Ja vainīgā persona, realizējot narkotiskas vielas, iegūst naudu vai citus materiālus labumus, neatkarīgi no gūtas peļņas apmēra, jāatzīst šā pastiprinošo apstākļa eksistenci. Tomēr, ja aizliegtas vielas ir realizētas kādu citu iemeslu dēļ, tad, protams, mantkārības motīvs neparādās (piemēram, gadījumos, kad dziļi personisko raksturu dēļ, ģimenes locekļi narkotiskas vielas mēģina nogādāt vai nodot saviem tuviem radniekiem, kuri izcieš brīvības atņemšanas sodu cietumā).⁵⁴⁵

Par pareizu ir atzīstams arī Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 13.februāra spriedums lietā Nr. KA04-0255-14/25, kurā tiek atcelts pirmās instances tiesas spriedums daļā par mantkārīga motīva, kā atbildību pastiprinoša apstākļa atzīšanu mantas piesavināšanos gadījumā. Tiesas kolēģija ir secinājusi, „ka pirmās instances tiesa nepamatoti kā apsūdzētās atbildību pastiprinošu apstākli atzinusi to, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts mantkārīgu tieksmju dēļ, jo Krimināllikuma 179.panta pirmajā daļā paredzētā noziedzīgā

⁵⁴² Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013.gada 2.oktobra spriedums lietā Nr. K28-0532-13, krimināllieta Nr. 11096042912.

⁵⁴³ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007.gada 4.aprīļa spriedums lietā Nr. K02-0013-07, krimināllieta Nr. 11150096306.; Sk. arī Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2015.gada 2.jūlija spriedums lietā Nr. K30-0992-15/10, krimināllieta Nr.11096172214.; Rīgas rajona tiesas 2015.gada 30.maija spriedums lietā Nr. K33-0201-15/10, krimināllieta Nr.11905002814.

⁵⁴⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2007.gada 14.augusta spriedums lietā Nr.PAK-366, krimināllieta Nr. 11150096306.; Sk. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2013.gada 12.novembra spriedums lietā Nr. K32-0230-13/6, krimināllieta Nr.11270020112.

⁵⁴⁵ Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 12.janvāra spriedums lietā Nr. KA05-0018-15/2, krimināllieta Nr. 11904002911.; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2013.gada 12.decembra spriedums lietā Nr. K30-0733-13/7, krimināllieta Nr.11094062912.

nodarījuma sastāva pazīme jau ir mantkārība, līdz ar ko, tā nevar tikt atzīta par atbildību pastiprinošu apstākli Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 11.punkta izpratnē.”⁵⁴⁶

Teorētiski ir iespējama mantkārības motīva atzīšana arī tādā noziedzīgā nodarījumā, kā novešana līdz pašnāvībai, ja to izdara persona, kas, piemēram, pretendē uz cietušā mantojumu. Tomēr šeit jāatceras, ka novešana līdz pašnāvībai nav tas pats, kas slepkavība mantkārības nolūkā, vainīgā rīcība ir vērsta uz cietušā gribas motivāciju, pašapziņas, cieņas un lepnuma pazeminājumu, tādējādi personai tiek atņemta savas dzīvības saglabāšanas intereses, nevis uz tādu apstākļu radīšanu, kas var izraisīt cilvēka nāvi. Tā redzamā vietā atstāti medikamenti vai stipri iedarbojošas vielas (etiķis), ar mērķi, lai cietušais to neapzināti izdzertu, ir uzskatāms par slepkavību, tomēr mērķtiecīga mudināšana tos izlietot - apzināti kaitēt savam organismam, ir kvalificējams kā novešana līdz pašnāvībai. Vainīgais var vēlēties, lai iestājas personas nāve, tomēr gala lēmumu pieņem pats cietušais.

4.7. Reibuma stāvoklis

Par strīdīgu un diskutablu momentu krimināltiesībās, kas cieši saistīts ar personas subjektīvās puses izpausmi, kas darbā jau tiek analizēts, ir jautājums par reibuma stāvokļa ietekmi uz personas organismu un šīs personas pieskaitāmības faktu. Ja medicīnā jau sen ir izanalizēta reibinošo vielu ietekme uz cilvēka organismu, tad tiesiskajā laukā vēl joprojām nav vienotas konsekvantas nostājas.

Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 12.punktā par atbildību pastiprinošu apstākli atzīstama noziedzīga nodarījuma izdarīšana, atrodoties alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmē. Secinājumam par noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu alkohola ietekmē jābūt motivētam tiesas spriedumā. Tikai pēc speciālas medicīniskas pārbaudes (ekspertīzes) izdarīšanas tiesai ir pietiekams pamats konstatēt, ka persona tiešām bijusi apreibinošu vielu ietekmē, bet to var pierādīt arī ar citiem pierādīšanas līdzekļiem.⁵⁴⁷ Viena no Krimināllikuma būtiskām pazīmēm ir tas, ka jau šā apstākļa konstatācijas gadījumā tas var tikt atzīts par atbildību pastiprinošu apstākli.⁵⁴⁸ Savukārt **Lietuvas** kriminālkodeksā kā obligāta šā apstākļa prasība ir, ka tas iespaidojis nodarījuma izdarīšanu (KK 60.panta pirmās daļas 9.punkts). Tas nozīmē, ka personas atrašanās

⁵⁴⁶ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 13.februāra spriedums lietā Nr. KA04-0255-14/25, krimināllieta Nr. 11092055513.

⁵⁴⁷ Par alkohola ietekmes pierādījumiem var būt ne tikai ziņas, kas iegūtas Ministru kabineta noteiktajā kārtībā, bet arī citi Kriminālprocesa likumā paredzētie pierādījumi, piemēram, liecinieku vai apsūdzētā liecības. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 25.septembra lēmums lietā Nr. SKK-545/08.; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2001.gada 4.septembra lēmums lietā Nr. SKK-306.

⁵⁴⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 6.janvāra spriedums lietā Nr. KA04-0056-14/11, krimināllieta Nr. 11087070811.; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2013.gada 9.decembra spriedums lietā Nr. K30-0876-13/16, krimināllieta Nr.11091221512.

apreibinošu vielu ietekmē pati par sevi nav atbildību pastiprinošs apstāklis, vēl jābūt cēloņsakarībai starp personas stāvokli un noziedzīgo nodarījumu.

Latvijas kriminālkodeksā šis apstāklis pēc sava satura bija daudz šaurāks: ja noziegums izdarīts dzērumā. Pirmo reizi Latvijā šis pastiprinošs apstāklis tika definēts 1943.gadā 3.februārī Sodu likumu saskaņošanas noteikumos. Jāatceras, ka pirms šo noteikumu spēkā stāšanās, reibuma stāvoklis tika pieskaitīts pie kriminālatbildību izslēdzošiem apstākļiem. Tajā laikā tiesām bija jāapsver apreibumā esošas personas subjektīvā uztvere, jāņem vērā tās griba un priekšstats nodarījuma izdarīšanas laikā, piemēram, ja izdarītājs pilnīgā apreibumā kādu nošauj, jākonstatē, vai viņš šāvis tīši, tēmējot, vai viņam pistole gājusi nejauši vaļā, vai arī izdarītājs nav rīkojies atvainojamos maldos, piemēram, šāvis uz cilvēku, noturēdams to par kādu priekšmetu. Tāpat nebūs noziedzīga nodarījuma, ja izdarītājs rīkojies nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī.⁵⁴⁹

Labi zināms, ka alkohola reibuma stāvokli mūsdienās var izmērīt ar speciālām ierīcēm, portatīviem (piemēram, mērparāts „Lion SD-400”) vai ierīcēm kas atrodas specializētās ārstniecības iestādēs, tajā skaitā šo iestāžu medicīniskās autolaboratorijās.⁵⁵⁰ Precīzus datus var iegūt, tikai veicot laboratoriskos izmeklējumus, pielietojot speciālus ingredientus jeb indikatorus (marķieru)⁵⁵¹.

Reibuma pakāpi noteic pēc noteiktas promiņu skalas, kas galvenokārt ir izplatītas un domātas transportlīdzekļa vadītājiem, noteiktu profesiju pārstāvjiem vai personām, kurām izsniegti šaujamieroči.⁵⁵² Izplatītākie mērījumi ir līdz 0,2, līdz 0,5, līdz 1 promilei un vairāk nekā 1 promile alkohola. Tiek pieņemts, ka uz cilvēku ar normālu miesas būvi un labu veselību alkohols līdz 1

⁵⁴⁹ Sodu likumu saskaņošanas noteikumi. Tieslietu ģenerāldirekcijas izdevums. Rīga: A.Gulbis, 1943, 12.- 22.lpp.

⁵⁵⁰ Kārtība, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējams narkotisko vai citu apreibinošu vielu iespaids: Ministru kabineta 2005.gada 11.janvāra noteikumi Nr.15. Latvijas Vēstnesis, 2005. 14.janvāris, Nr.8 (3166).; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2013.gada 5.novembra spriedums lietā Nr.PAK-0195-13, krimināllieta Nr. 12502001711.; Jēkabpils rajona tiesas 2013.gada 28.novembra spriedums lietā Nr. K16-0357-13, krimināllieta Nr. 21210096113.

⁵⁵¹ Visizplatītākie alkohola lietošanas indikatori ir seruma glutamīntransferāze (GT), sarkano asinsķermenīšu vidējais tilpums (MCV) un seruma oglekļa dioksīda hidratiskais transferīns (CDT). Sk. Narkoloģija. Landsmane I., Skaida S., Stankeviča I. Astrīdas Stirnas redakcijā. Rīga: Medicīnas apgāds, 2008, 56.lpp.

⁵⁵² Ceļu satiksmes noteikumu 39. un 39¹.punktā (izdots saskaņā ar Ceļu satiksmes likuma 28.pantu) runa ir par alkohola koncentrāciju asinīs *0,2 un 0,5 promiles*, bet līdz 2008.gada 16.februārim attiecība uz mopēdu un velosipēdu vadītājiem reglamentēta *1 promiles* robeža. Savukārt Ieroču un speciālo līdzekļu aprītes likuma 22.panta trīspadsmitajā daļā paredzēts aizliegums iegādāties, nēsāt, pārvadāt, izmantot un pielietot šaujamieročus, lielas enerģijas pneimatiskos ieročus, kā arī gāzes pistoles (revolverus) „ja izelpotā gaisa vai asins pārbaudē konstatētā alkohola koncentrācija asinīs pārsniedz 0,5 promiles...”. Šī prasība kļuva par obligātu arī izstrādājot jaunus Medību noteikumus, jo līdz 2014.gada 1.augustam medniekam medību laikā bija aizliegts būt alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošu vielu iespaidā. Visplašāk „promiņu tabula” izmantojama Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā 116¹., 117⁷., un 149¹⁵, paredzot soda mēra palielināšanu diferencēti ar alkohola koncentrācijas pieaugumu izelpojamā gaisā vai asinīs. Līdz ar to viennozīmīgi nevar likt vienādības zīmi starp alkohola koncentrāciju asinīs jeb noteiktām promilēm un reibuma stāvokli. Sk. Ceļu satiksmes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 21.oktobris, Nr.274/276.; Ieroču un speciālo līdzekļu aprītes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.novembris, Nr.183 (4375).; Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984. 20.decembris, Nr.51.; Ceļu satiksmes noteikumi: Ministru kabineta 2004.gada 29.jūnija noteikumi Nr.571. Latvijas Vēstnesis, 2004. 1.jūlijs, Nr.103 (3051); Medību noteikumi: Ministru kabineta 2013.gada 26.februāra noteikumi Nr.113. Latvijas Vēstnesis, 2013. 7.marts, Nr.47 (4853).

promilei iedarbojas ar uzmanības un reakcijas traucējumu/pazemināšanu, bet, ja alkohola līmenis ir vairāk par 1 promili, tad cilvēks nespēj adekvāti uztvert notiekošo un viņa uzvedība var būt neprognozējama. Savukārt V.Aļtšulers saistībā ar alkohola koncentrācijas mērījumiem izdala trīs reibuma stadijas: viegla no 0,5 līdz 1,5 promilēm; vidējā no 1,5 līdz 2,5 promilēm; smaga no 2,5 līdz 4 promilēm. Tai pat laikā viņš norāda, ka reibums neiestājas no neliela alkohola daudzuma, savukārt alkohola koncentrācija ir variabla vienība, kas atkarīga gan no atsevišķā organisma īpašībām, gan no apkārtējās situācijas. Tādējādi alkohola reibuma klīniskā diagnoze, nesakrīt ar personu psihiskas pieskaitāmības izvērtējumu, kas īstenojas ar speciāliem testiem pēc pieņemtas metodoloģijas.⁵⁵³

Ievērojot iepriekš minēto, tiesām vēlams katru gadījumu izvērtēt atsevišķi un izveidot katram noziedzīgam nodarījumam nosacītu skalu, pēc kādas var pieļaut minimālo alkohola daudzumu asinīs.⁵⁵⁴ Šis nosacījums skan varbūt nedaudz absurdi, tomēr, ja skatītu šā atbildību pastiprinoša apstākļa vēsturisko attīstību, tad jāatceras, ka tas sākotnēji ieguva juridisku spēku tikai tajā gadījumā, kad personai zuda pieskaitāmība. Tikai stiprs reibuma stāvoklis skaitījās par atbildību pastiprinošu apstākli. Mūsdienās reibuma stāvoklis stipri ietekmē tikai konkrētu noziedzīgu nodarījumu veida izdarīšanu. Šis apstāklis diezgan spēcīgi ietekmē zādzības, slepkavības un huligāniskas darbības izdarīšanu, bet vismazāk datornoziedzīgu izdarīšanu. Tiesām jāsaprot, ka, ja persona, izdarot noziedzīgas darbības, kaut būdama alkohola reibuma stāvoklī, (piem. virs 1%) spēj adekvāti uztvert notiekošo un vadīt savas darbības, kas nav iespējamās bez domāšanas piepūles, tad šajā gadījumā šis apstāklis nav ņemams vērā. Piemēram, persona izdara krāpšanu automatizētā datu apstrādes sistēmā (KL 177.¹pants) vai pat patvaļīgu piekļūšanu automatizētajai datu apstrādes sistēmai, pārvarot datu apstrādes sistēmas aizsardzības līdzekļus, atrodoties reibuma stāvoklī. Šis noziedzīgās darbības vairāk atkarīgas no personas intelektuālām spējām un noziedzīgām nosliecēm, nevis no reibuma pakāpes. Protams, šim viedoklim var oponent, norādot, ka persona tajā brīdī nespēja kontrolēt savas darbības, bet kā tad viņa spēja pārvarēt datu aizsardzības līdzekļus/kodus? Reibuma stāvoklis arī vismazāk ietekmē tādu noziedzīgu nodarījumu kā izvairīšanās no deklarācijas iesniegšanas (KL 219.pants). Šajā gadījumā pat stipra reibuma pakāpe ietekmē šo nodarījumu tikpat, cik nakts miegs. Līdz ar to konsekventi arī stipru nogurumu vai pat badu jāatzīst par atbildību pastiprinošu apstākli, kas mūsdienās vairs neatbilst krimināltiesiskai pieejai.

⁵⁵³ Альтшулер В. Глава 13. Острая алкогольная интоксикация (алкогольное опьянение). Книга: Руководство по наркологии. Том 1. Иванец.Н., Кошкина.Е., Анохина И., и др. Под редакцией Н.Иванца. Москва: Медпрактика-М, 2002, с.198-199.

⁵⁵⁴ Polijas Republikas kriminālkodeksa XIV nodaļa vēltīta lietoto jēdzienu izskaidrojumam, turklāt 115.panta §16 tieši paredz, ka par reibumu jāuzskata alkohola koncentrācija asinīs, kas pārsniedz 0,5 promiles vai 1.dm³ alkohola koncentrācija izelpotā gaisā pārsniedz 0,25mg. Уголовный кодекс Республики Польша. Науч. ред. А.И.Лукашов, Н.Ф.Кузнецова; пер. с польского Д.А.Барилевича. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, с.108.

Kas attiecas uz pārējo vielu/preparātu lietošanu, kas izraisa apreibumu, tad tiesām obligāti jākonstatē cēloņsakarību ar noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Ja šis reibuma stāvoklis neietekmēja tā izdarīšanu, tad to nevar atzīt par atbildību pastiprinošu apstākli. Piemēram, Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģija 2015.gada 30.aprīlī krimināllietā Nr. KA02-0073-15/12, izskatot iesniegto apelācijas sūdzību, kurā: „Kā būtisku apstākli minētājā kriminālprocesā aizstāve uzsver to, ka notikuma vakarā apsūdzētais, cietušais un vēl citas personas kopīgi pavadīja laiku, lietoja alkoholiskos dzērienus, braukāja pa pilsētu. Rezultātā starp cietušo un apsūdzēto bija izcēlies konflikts, kura laikā arī apsūdzētais nodarīja cietušajam tīšus smagus miesas bojājumus, kas bīstami dzīvībai”, tomēr, alkohola reibuma apstākli neatzina. Šis pastiprinošais apstāklis nebija atzīts arī pirmo instanču tiesu spriedumā, kas pārliecinoši norāda uz to, ka vien alkoholisko dzērienu lietošana, ko apstiprinājis pats apsūdzētais, un alkoholiskais reibums nav identiskie jēdzieni.⁵⁵⁵

Kazahstānas Republikas un **Ukrainas** kriminālkodeksos šis apstāklis aprobežojas ar nozieguma izdarīšanu alkohola, narkotisko vai toksisko vielu iespaidā, bet **Uzbekistānas Republikas** kriminālkodeksā tas papildus ietver jebkuru vielu, kas ietekme intelektuālo gribas darbību (KK 56.panta pirmās daļas o.punkts). Jāatzīmē, ka reibuma stāvoklis postpadomju valstu kodeksos vēl iekļauts atsevišķā pantā, norādot, ka persona, neatkarīgi no reibuma iegūšanas iemesliem, saucama pie kriminālatbildības, turklāt pasvītrojot, ka reibums nevar ietekmēt personas pieskaitāmības stāvokli. Uzbekistānas Republikas kriminālkodeksā šī norāde ir ietverta 19.pantā, Baltkrievijas Republikas kriminālkodeksā 30.pantā, bet Azerbaidžānas Republikas kriminālkodeksā 23.pantā.⁵⁵⁶

Pārējo valstu kriminālkodeksos šis apstāklis nav uzskatāms par atbildību pastiprinošu, vēl vairāk, dažās valstīs tas tiek atzīts par atbildību mīkstinošu. Piemēram, **Austrijas** kriminālkodeksa 35.paragrafā ir noteikts sekojošais: „ja nozieguma izdarītājs rīkojies reibuma stāvoklī, kas neizslēdz pieskaitāmību, šis apstāklis ir mīkstinošs tādā mērā, cik tas nekompensē spējas būt pieskaitāmam nosacīto samazināšanos ar pārmetumu, ko nosaka apreibinošu līdzekļu lietošana saskaņā ar apstākļiem”. Šī nostāja ir pretēja Latvijas atbildību pastiprinošo apstākļu institūtam. Tomēr būtu piebilstams, ka saskaņā ar Kriminālsodu politikas koncepciju tika piedāvāta iespēja neapzinātu

⁵⁵⁵ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 30.aprīļa spriedums lietā Nr. KA02-0073-15/12, krimināllietā Nr. 11261092014.; Sk. Noteikumi par Latvijā kontrolējamajām narkotiskajām vielām, psihotropajām vielām un prekursoriem: Ministru kabineta 2005.gada 8.novembra noteikumi Nr.847. Latvijas Vēstnesis, 2005. 10.novembris, Nr.180 (3338).

⁵⁵⁶ Уголовный кодекс Республики Казахстан. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001; Уголовный кодекс Украины. Pieejams: <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/razdel-11> [aplūkots 2012.gada 15.maijā].; Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Pieejams: http://www.lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=111457 [aplūkots 2013.gada 15.maijā].; Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Pieejams: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=1&tb=1&pb=1> [aplūkots 2013.gada 15.maijā]; Уголовный кодекс Республики Беларусь. Pieejams: <http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000006.htm> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].;

reibuma stāvokli uzskatīt par atbildību mīkstinošu.⁵⁵⁷ Jānorāda, ka tik liela viena apstākļa amplitūda (no pastipriņoša līdz mīkstinošam) ir reta parādība, kura prasa no tiesas īpašu piesardzību. Saskaņā ar **Krievijas Federācijas**, kriminālkodeksa 23.pantu, persona, kura izdara noziegumu, atrodoties alkohola, narkotisko, vai citu apreibinošu vielu ietekmē, nav atbrīvojama no kriminālatbildības.⁵⁵⁸ Tomēr, komentējot pieminēto normu, S.Razumovs vienlaikus atzīst, ka reibums soda noteikšanas procesā nav uzskatams nedz par mīkstinošu, nedz par pastipriņošu apstākli, bet to var uzskatīt vienīgi par personu raksturojošu aspektu. Negatīvi jāvērtē personu sistemātisku alkohola vai narkotisko vielu lietošanu, savukārt, nejauši gūto reibumu jāvērtē par labu personai. Izņēmums attiecas vienīgi uz patoloģisko reibumu, ko jāuzskata par īslaicīgu psihes traucējumu, kas izslēdz personas pieskaitāmības faktu. Parastam jeb fizioloģiskajam reibumam, tā apreibinoša iedarbība, saskaņā ar medicīniskiem kritērijiem, neierobežo personas pieskaitāmību.⁵⁵⁹

Atbilstoši **Spānijas** kriminālkodeksa nosacījumam, ja persona nozieguma izdarīšanas laikā atradās smagas alkohola intoksikācijas stāvoklī, toksisku vai apreibinošu narkotisko līdzekļu, psihotropo vielu iespaidā un kurai nav bijis nolūka izdarīt noziegumu vai kura neparedzēja un viņai nevajadzēja paredzēt tā izdarīšanas iespēju, kā arī tas, kurš atradies abstinences sindroma iespaidā tādu vielu ietekmes rezultātā, kuras tam traucēja saprast nodarījuma prettiesiskumu vai vadīt tā darbības, nav saucama pie kriminālatbildības. Bet, ja vainīgais rīkojies dziļā atkarības stāvoklī no minētām vielām, tad tas atzīstams par atbildību mīkstinošu apstākli.⁵⁶⁰ **Itālijas** kriminālkodekss arī ietver nosacījumu, ka personu stiprs reibuma stāvoklis pielīdzināms nepieskaitāmības stāvoklim, bet ja tas daļēji ietekmēja personas spēju uztvert situāciju un vadīt savu darbību, tad nosakāmo sodu jāmīkstina. Personas labprātīga sevis novešana dzērumā neietekmē atbildību, bet apzināta sevis uzmundrināšana vai attaisnojuma nodrošināšana caur izešanu sevis reibumā jāvērtē kā atbildību pastipriņošu apstākli.⁵⁶¹

Tādējādi jāatzīst, ka atbilstoši krimināltiesību būtībai, personu neapzinātu reibuma stāvokli, ko, piemēram, izraisīja izklaides pasākumā draugu „ļaus joks”, vai ārstēšanās procesā medicīniskā personāla pieļauta kļūda, ciktāl tas neizslēdz pieskaitāmību, vienmēr jāuzskata par atbildību mīkstinošu apstākli, jo tas ir personas ierobežotas pieskaitāmības stāvoklis. Tas pamatojams ar subjektīvās puses izpausmi – subjekta tiešu attieksmi pret atrašanos reibuma stāvoklī, savukārt, ja persona nav varējusi pilnībā saprast savu darbību vai to vadīt, tad persona noziedzīga nodarījumā izdarīšanas brīdī var tikt atzīta par nepieskaitāmu. Turklāt A.Žalinskis, pētot

⁵⁵⁷ Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009.gada 9.janvāra rīkojums Nr.6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13.janvāris, Nr.6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2013.gada 12.februārī].

⁵⁵⁸ Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: Проспект, 2011.

⁵⁵⁹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Беляев А.Е., Борзенков Г.Н., Верин В.П. и др. Под. общ. ред. В.И.Радченко, А.С.Михлина. Санкт-Петербург: Питер, 2008, с.40.

⁵⁶⁰ Spānijas kriminālkodekss (Izvilums). Grām.: Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 89.lpp.

⁵⁶¹ Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003, с.527.

vācu pieredzi reibuma stāvokļa atzīšanā konstatē, ka tikai stiprs reibums mazina personas vainu, un tikai tādas apstākļos, ja pati persona neapzinās savu noslieci reibumā veikt noziedzīgas darbības.⁵⁶² Līdzīgu viedokli pauduši arī vācu profesors Werners F.Ebke (*Werner F.Ebke*) un angļu profesors Matejs W.Finkins (*Matthew W.Finkin*), norādot, ka atbilstoši *actio libera in causa* doktrīnai reibums pielīdzināms ierobežotas pieskaitāmības stāvoklim un mīkstina atbildību tikai tajā gadījumā, ja pašai personai nebija iepriekšēja nodoma tīši izdarīt noziedzīgo darbību, turklāt arī jākonstatē, ka personas organismā notikušas tik lielas bioloģiskas izmaiņas, kuras ir ierobežojušas intelektuālās gribas momentu.⁵⁶³

Savukārt, Kriminālsodu politikas koncepcijas piedāvāto risinājumu jāskata kā cita mīkstinoša apstākļa dublējumu, kas nav nepieciešams, lai risinātu jautājumu par soda noteikšanu, ja persona atrodas neapzinātā reibuma stāvoklī. Tomēr vienlaikus, lai tas kļūtu par atbildību mīkstinošu apstākli, jāpierāda, ka šis reibums iestājies neapzināti. Ja to nebūs iespējams pierādīt, tad to vajadzētu uzskatīt par atbildību pastiprinošu apstākli. Savukārt, šaubu gadījumos, tas jāuzskata par mīkstinošu, jo saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 19.pantā ietvertu nevainīguma prezumpcijas principu, visas saprātīgās šaubas par vainu, kuras nav iespējams novērst, jāvērtē par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību.⁵⁶⁴ Tātad jāatzīst, ka apstākļa darbības duālisms tiek izsaukts nevis ar Kriminālsodu politikas koncepcijā piedāvāto risinājumu, bet gan ar tā iekļaušanu atbildību pastiprinošo apstākļu klāstā, īsti nevērtējot tā tiešu ietekmi uz noziedzīga nodarījumā izdarīšanas gaitu. Tomēr noziedzīgs nodarījums, kā precīzi norādījis N.Tagancevs, ir ne tikai apkārtējo situāciju un apstākļu sakritības rezultāts, bet personu rakstura, temperamenta, tiesiskās apziņas, likuma izjūtas, un iekšējas cīņas pret neatļauto rīcību vai aizliegto tieksmju rezultāts.⁵⁶⁵ Ja persona apzināti lieto apreibinošas vielas, lai izceltu „savas sliktās īpašības”, izdarot noziedzīgas darbības, tad, protams, reibums vērtējams par sliktu personai. Šajā gadījumā ne tik daudz ir nozīmīga alkohola koncentrācija jeb organisma intoksikācijas smagums, cik subjekta attieksme pret savu atrašanos aizliegtu preparātu ietekmē un šā stāvokļa, sabiedrībā pozicionētas, kaitīgas sekas.

Būtu lietderīgi izpētīt tos kriminālkodeksus, kuri tika izveidoti pēc anglosakšu tiesību sistēmas principiem. Kaut gan tajos pārsvarā atbildību pastiprinošo apstākļu institūts netiek izdalīts, tomēr reibuma stāvoklis ir reglamentēts **Teksasas** pavalsts kriminālkodeksā. Jāsecina gan, ka šis apstāklis nav domāts, lai vainīgajam paaugstinātu atbildību, bet tajā paša laikā ir noteikts, ka „labprātīgais reibuma stāvoklis nevar būt par pamatu, lai persona tiktu atbrīvota no atbildības” (KK 8.04. pants). Bet šis apstāklis var tikt atzīts par mīkstinošu tikai tad, kad persona atrodas īslaicīgā nepieskaitāmības stāvoklī. Pie tam jākonstatē, ka reibuma stāvoklis ietekmēja personas psihisko un

⁵⁶² Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: Проспект, 2004, с.332.

⁵⁶³ Introduction to German Law. Edited by Werner F.Ebke and Matthew W.Finkin. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 1996, p.395.

⁵⁶⁴ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11.maijs, Nr.74.

⁵⁶⁵ Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Том 1. Тула: Автограф, 2001, с.384.

fizioloģisko stāvokli pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.⁵⁶⁶ Tādējādi, ar vienkāršiem vārdiem sakot, stiprs reibuma stāvoklis neatkarīgi no tā, ko persona lietojusi, ir pamats soda mīkstināšanai, bet viegls reibums, kurš neizslēdz pieskaitāmību, uzskatāms par normālu cilvēka stāvokli. Ja persona neapzinās, ko tā izdarījusi, tad šo stāvokli nevar atzīt par atbildību pastiprinošu, kas ir diametrāli pretējs Krimināllikuma nostādnēm.

Visplašākais reibuma stāvokļa skaidrojums ir sastopams **Austrālijas** kriminālkodeksā, kurā šim apstāklim veltīta 8.nodaļa. Kaut gan saskaņā ar Austrālijas krimināltiesībām reibums nav uzskatāms par atbildību pastiprinošu apstākli, tomēr tas nav uzskatāms arī par mīkstināšanu. Reibuma stāvoklis var iestāties: 1) ja persona apreibinošās vielas lietojusi, neapzinādamās, ka šīs vielas izraisīs reibuma stāvokli, 2) krāpšanas vai viltus gadījumā; 3) citu ārēju faktoru sakritības gadījumā; 4) persona apreibinošās vielas lietojusi pēc brīvas gribas, apzinādamās šo vielu saturu un iespējamās rīcības sekas. Reibums, kas nav iestājies pēc brīvas gribas, var kalpot par pamatu personu atbrīvošanai no kriminālatbildības, ja tas izslēdza personas veselo saprātu. Visos pārējos gadījumos tiesa, izvērtējot reibuma pakāpi, vadās pēc neiereibuša cilvēka fizioloģiskā stāvokļa. Jāatzīmē, ka personas labprātīgi izraisītais reibuma stāvoklis nav ņemams vērā, izvērtējot personas vainas pakāpi.⁵⁶⁷

Secinājumā no iepriekš minētā var izdalīt dažus aspektus, kam ir noteicoša nozīmē šā apstākļa uztverē: Krimināllikumā šā apstākļa definējums nav pietiekami skaidrs un pārāk plašs salīdzinājumā ar citam valstīm. Piemēram, Lietuvas kriminālkodeksā ir papildus jākonstatē cēloņsakarību starp apreibinošu vielu lietošanu un izdarītu noziedzīgu nodarījumu. Bet Austrijas kriminālkodeksā analizējamais apstāklis pieskaitāms pie mīkstināšanai; Teksasas un Austrālijas kriminālkodeksos, kaut gan detalizēti reglamentēts reibuma stāvoklis, kurš nav pieskaitāms pie atbildību pastiprinošiem apstākļiem, tomēr par tā pielietojumu un jēgu galvenokārt lemj tiesa; pārsvarā pārējo valstu kriminālkodeksos šis apstāklis nav uzskatāms par atbildību pastiprinošu. Šim apstāklim nav nozīmes arī Krievijas Federācijas kriminālkodeksā un Igaunijas Sodu kodeksā.

4.8. Rasistiskais motīvs

Likumdevējs par atbildību pastiprinošu apstākli arī atzinis noziedzīga nodarījuma izdarīšanu rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ. Ar rasistiskiem motīviem saprotot personas dalīšanu pēc fizioloģiskām īpašībām: pēc ādas krāsas, miesas uzbūves, galvaskausa un acu īpatnībām. Rasisms ir cilvēku diskriminācijas augstākā izpausmes forma, pret kuru jācīnās, līdz ar

⁵⁶⁶ Уголовный кодекс штата Техас. Науч. ред И.Д.Козочкина; пер. с англ. Д.Г.Осипова, И.Д.Козочкина. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006, с.91-92.

⁵⁶⁷ Уголовный кодекс Австралии. Науч. ред И.Д.Козочкина, Е.Н.Трикоз; пер. с англ. Е.Н.Трикоз. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002.

to ANO Ģenerālā Asambleja 1965.gadā 21.decembrī apstiprināja Konvenciju par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu, kuras pirmajā pantā sniedza lietotā termina interpretējumu.⁵⁶⁸

Līdzīga pozīcija tiek pausta Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmatā, kurā ir norādīts ka „ES Padomes pamatlēmumā par cīņu pret atsevišķiem rasisma un ksenofobijas veidiem un izpausmēm, izmantojot krimināltiesības, definē rasismu un ksenofobiju kā jēdzienus, kas iekļauj vardarbību vai naidu, kas virzīts pret personu grupām to „rases, ādas krāsas, reliģijas, izcelšanās vai nacionālās vai etniskās izcelsmes dēļ.” Vienlaikus norādīts, ka „Rasu diskriminācijas izskaušanas komiteja, kas atbildīga par šī nolīguma interpretēšanu un izpildes uzraudzību, ir norādījusi arī, ka nosakot, vai persona pieder noteiktai rasei vai etniskajai grupai „jāpamatojas... uz attiecīgās personas pašidentifikāciju, ja vien nav attaisnojuma rīkoties pretēji”. Tādējādi valstij tiek liegta iespēja neaizsargāt tās neatzītas etniskās grupas.”⁵⁶⁹ Turklāt ir redzams, ka rasu vienlīdzības direktīva no rases vai etniskās piederības jēdziena izslēdz jēdzienu „tautība”, tomēr no Eiropas Cilvēktiesību judikatūras⁵⁷⁰ var secināt, ka tautība ir etnisko piederību veidojošais elements. Līdz ar to Eiropas Cilvēktiesību tiesa pamatoti sniedz sekojošu atzinumu: „*Etniskā piederība un rase ir saistīti jēdzieni, kuri pārklājas. Tā kā rases jēdziena būtība sakņojas priekšstatā par cilvēku bioloģisku klasifikāciju apakšgrupās pēc morfoloģiskām pazīmēm, piemēram, ādas krāsas vai sejas pantiem, etniskās piederības jēdziens sakņojas priekšstatā par sabiedrības grupām, kuras raksturo kopīga tautība, piederība ciltij, reliģija, kopīga valoda vai kopīga kultūras un tradīcijas izcelsme vai īpašības*”.⁵⁷¹ Savukārt Latvijas tiesu praksē ir sastopams sekojošais skaidrojums: „Rasisms ir pārliecība, ka tādi faktori kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, valstiskā vai etniskā piederība var būt

⁵⁶⁸ ANO 1965.gada Konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/jebkdisk.htm> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī]; Sk. Par ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas rekomendācijām: Ārlietu ministrijas dienesta 2003.gada 27.oktobra informācija Nr.44/300 – 8320. Latvijas Vēstnesis, 2003. 5.novembris, Nr. 155 (2920).; ANO deklarācija par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu. Pasludināta pēc Ģenerālās Asamblejas 1963.gada 20.novembra rezolūcijas Nr.1904. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/apvienoto-naciju-deklaracija-par-visu-veidu-rasu-diskriminācijas-izskausanu> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].

⁵⁶⁹ Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011, 101.-102.lpp.

⁵⁷⁰ Mārtiņš Mits savā pētījumā ir secinājis, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrai piešķirama „tiesību tālākveidojoša ietekme”, tādēļ to lietderīgi būtu jāizmanto arī krimināltiesisko normu jaunradē. Vienlaikus Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra ir un paliek par vienu no svarīgākajiem tiesību normu interpretācijas līdzekļiem, kas palīdz noskaidrot nacionālo tiesību normu saturu un piemērošanas metodoloģiju komplicētās situācijās. Šis viedoklis dominē arī citās Eiropas valstīs, kas secināms no Gerta Korstena (*Geert Corstens*) un Žana Pradela (*Jean Pradel*) veiktā pētījuma par Eiropas Krimināltiesību sistēmas veidojošiem elementiem. Mits M. Eiropas Cilvēktiesību judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos. Latvijas Augstākās tiesa: Rīga, 2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/AT%20petijums%20pabeigts.doc> [aplūkots 2014.gada 2.februārī]; Sk. arī Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 37.lpp.; Corstens G., Pradel J. *European Criminal Law*. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2002, p.311.-330.

⁵⁷¹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 13.decembra spriedums lietās Nr. 55762/00 un 55974/00 *Timišev pret Krieviju*. Citēts pēc Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011, 103.lpp.; Sk. arī Grand Chamber judgment *Nachova and Others v. Bulgaria* (application no 43577/98). 06.07.2005. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-1394308-1455831> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].

par pamatu indivīda vai indivīdu grupas nicināšanai vai viedoklim, ka indivīds vai indivīdu grupa ir pārāka par citu indivīdu vai grupu”.⁵⁷²

Šis atbildību pastiprinošais apstāklis var izpausties, piemēram, ja persona izdara zādzību vai aplaupa melnādainu garāmgājēju tikai tāpēc, ka viņam nepatīk tā sejas krāsa, šajā gadījumā atzīstams, ka nodarījums ir izdarīts rasistisku motīvu dēļ. Kā atzīmē Ēriks Treļs, pārkāpējs ar nodomu (*animus injuriandi*) izvēlas šīs personas, balstoties uz kādu no iepriekšminētajām vienlīdzības principa pārkāpjošām pazīmēm. Līdz ar to tikai motīvs – naida vai aizspriedumi – atšķir naida noziegumus no citiem noziedzīgu nodarījumu veidiem.⁵⁷³ Tādēļ nevajag aizmirst, ka minētais apstāklis nav atzīstams par atbildību pastiprinošu, ja tas Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā paredzēts kā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīme. Jāievēro, ka par atbildību pastiprinošu apstākli nevar atzīt tādu darbību, kura ir kvalificējama kā Nacionālā, etniskā un rasu naina izraisīšana (KL 78.pants), Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana (KL 149.¹pants), vai Sociālā naida un nesaticības izraisīšana (KL 150.pants).

Krimināllikuma 78.pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvo pusi veido darbības, kas vērstas uz nacionāla, etniska, rasu vai reliģiska naida un nesaticības izraisīšanu. Šīs darbības var izpausties: fiziskā aizskārumā (vardarbībā), verbālā aizskārumā (mutiski un rakstiski), atdarinot simbolus vai veicot rituālus, kas simbolizē naida kurināšanu, un citos naida izpausmes veidos, piemēram, mantas tīša iznīcināšana un bojāšana, kapu apgānīšana. Ja darbības aizkar arī citas ar likumu aizsargātas intereses, tad jāuzskata, ka veidojas noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība.⁵⁷⁴

Krievijas Federācijas un Kazahstānas Republikas kriminālkodeksā šis atbildību pastiprinošais apstāklis ir iekļauts ar līdzīgu formulējumu, bet nedaudz plašāku šīs darbības jomu. Tādējādi tas tiek attiecināts arī uz politiskām izpausmēm, kuras ir svešas Latvijai.

Austrijas kriminālkodeksā ir iekļauta norāde uz to, ka persona rīkojusies rasistisku, nacionālistisku vai citu īpaši nosodāmu motīvu vadīta. Šis apstāklis ir diezgan nenoteikts tāpēc, ka nav sīkāk paskaidrots, kādi ir tie citi īpaši nosodāmi motīvi, kuriem droši vien jābūt līdzīgiem ar rasistiskām vai nacionālām aktivitātēm? Tādēļ jāpieļauj, ka apstākļa darbības lauks, aptverot arī tos nodarījumus kas vērsti pret noteiktu reliģisko konfesiju vai apvienību pārstāvjiem, politisko organizāciju, atsevišķu profesiju pārstāvjiem vai pret noteiktu iedzīvotāju grupu, ko vieno, piemēram, dzīvesveids, seksuāla orientācija, ideoloģija vai labklājības līmenis. Līdzīgi apstāklis

⁵⁷² Tiesu prakse krimināllietas par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/Apkopojums%20naida%20kurinasana.doc#_Toc352080276 [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].

⁵⁷³ Treļs Ē. Nacionālās minoritātes: likumpārkāpumu novēršanas problēmas policijas darbībā. (Promocijas darbs). Rīga, 2014, 53.lpp.

⁵⁷⁴ Tiesu prakse krimināllietas par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/Apkopojums%20naida%20kurinasana.doc#_Toc352080276 [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].

definēts arī **Dānijas** un **Norvēģijas** kriminālkodeksos, kuros ir iekļauta norāde uz arī citiem vienlīdzības diskriminējošiem motīviem (attiecīgi KK 81.§ 6.punkts un KK 77.§ i.punkts).⁵⁷⁵

Savukārt **Spānijas** kriminālkodeksā ir tieši norādīts, ka noziegums izdarīts rasistisku, antisemitizma vai citu etnisku vai nacionālistisku motīvu dēļ, pēc cietušas personas piederības pie minoritātēm, seksuālas orientācijas, ideoloģijas, reliģijas vai pārliecības dēļ.⁵⁷⁶

Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesneši prakses pārskatā ir pauduši pārliecību, ka atsevišķos gadījumos praktiskas problēmas rodas nevis teorētiska regulējuma sarežģītības dēļ, bet gan noziedzīgu motīvu pierādīšanā. Piemēram: „vienā no rajona tiesām pieņemts nolēmums lietā par ebreju kapu apgānīšanu. Ne apsūdzībā, ne tiesas nolēmuma motivējošā daļā nav izvērtēts, vai noziedzīgā nodarījuma subjektu mērķis bijis vienkārši kapu apgānīšana vai arī apzināti izvēlēti ebreju kapi, lai paustu naidu pret šai tautībai piederīgajiem. Ja tiesa būtu izvērtējusi un konstatējusi, ka nozieguma izdarīšanas mērķis ir etniskā naida kurināšana, būtiski mainās noziedzīgā nodarījuma kvalifikācija: tas var tikt kvalificēts pēc KL 78. panta un KL 228. panta kā noziedzīgu nodarījumu kopība. Tajā gadījumā, ja rasistisks motīvs noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā ir bijis tikai papildu faktors un apsūdzēto personu mērķis nebija izraisīt naidu, tiesai pie soda noteikšanas jāņem vērā KL 48.panta pirmās daļas 14.punktā ietvertais atbildību pastiprinošais apstāklis.” Līdz ar to pilnībā par pamatotu jāatzīst tiesas rekomendācija, kurā norādīts, ka „attiecībā uz tiem „naida noziegumiem,” kuri nav iekļauti KL 78.panta dispozīcijā, praksē ir nepieciešams nošķirt gadījumus, kad noziedzīgs nodarījums kvalificējams kā noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība un kad kvalificējams tikai pēc, piemēram, KL 185.panta, ņemot vērā rasistisko motīvu kā atbildību pastiprinošu apstākli pie soda noteikšanas. Ja vainīgās personas noziedzīgā darbībā ir konstatējama rasistiska motivācija, taču personas mērķis nav bijis izraisīt nacionālo naidu vai noziedzīgā nodarījuma objektīvā puse neizpaužas rasu, nacionālā vai etniskā naida izraisīšanā, noziedzīgais nodarījums būtu jākvalificē tikai pēc tās Krimināllikuma normas, kuras sastāvu veido personas prettiesiskās darbības, un jāpiemēro KL 48.panta pirmās daļas 14.punkts pie soda noteikšanas”.⁵⁷⁷

Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesneši viennozīmīgi piekrīt tam, ka, lai novērstu atšķirīgu Krimināllikuma normu interpretāciju un ieviestu vienotu terminoloģiju, atbildību pastiprinošais apstāklis saturiski būtu pilnveidojams.

Jāatgādina, ka kaimiņzemē **Lietuvā** likumdevējs, risinot jautājumu ar analizējamā atbildību pastiprinošā apstākļa definējumu, 2009.gada 16.jūnijā pieņēma sekojošo formulējumu:

⁵⁷⁵ Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].; Lov om straff (straffeloven). Pieejams: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> [aplūkots 2014.gada 15.martā].

⁵⁷⁶ Уголовный кодекс Испании. Науч. ред. Н.Ф. Кузнецовой; пер. с исп. В.П. Зыряновой, Л. Г. Шнайдер. Москва: Зерцало, 1998.

⁵⁷⁷ Tiesu prakse krimināllietas par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/Apkopojums%20naida%20kurinasana.doc#_Toc352080276 [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].

„par darbībām, kas veiktas, lai paustu naidu pret kādu personu grupu vai personu, kas pieder pie vecuma, dzimuma, seksuālās orientācijas, invaliditātes, rases, tautības, valodas, izcelsmes, sociālā statusa, reliģijas, ticības vai pārliecības.”⁵⁷⁸

Secinājumos jāmin, ka Krimināllikumā šā apstākļa iekļaušana nav viennozīmīgi atzīta. Šis apstākļis tikai daļēji aizsargā ārzemniekus, bet, īpaši izceļot cietušā piederību pie noteiktas rases, ir vienlīdzības principa pārkāpums. Vainīgā persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu pret personu, kas izceļas no sabiedrības, pirmā kārtā, vadās no tā, ka to var paveikt daudz vieglāk pret ārzemnieku. Bet ja noziedzīga nodarījuma izdarīšanas motīvs ir rasistiska nevienlīdzība, tad šo nodarījumu jākvalificē pēc kopības ar Krimināllikuma 78.pantu. Vajadzētu ņemt vērā arī to, ka 2015.gadā Eiropas valstis saskaras ar lielu cilvēku imigrāciju no kara postītajiem reģioniem, tādēļ savlaicīgi starpvaldību līmenī tiek panākta vienošana par kvotām bēgļu uzņemšanā, un tas savukārt paredz, ka veiksmīga personu integrēšana sabiedrībā būs iespējama tikai tad, kad pilnībā tiek nosodīta rasu segregācija un apartheīds, novērsti, aizliegti un izskausti cilvēktiesību vienlīdzības pārkāpumi, nepieļauta arī jebkura cita ksenofobijas izpausme.

Īpaši jāizceļ, tas, ka līdz ar 2014.gada 25.septembrī pieņemtajiem Grozījumiem Krimināllikumā, kas spēkā stājās ar 2014.gada 29.oktobri, atbildību pastiprinošais apstākļis ir pilnveidots, tomēr veikto grozījumu lietderīgums ir visnotaļ nosacīts. Grozījumu nepieciešamība sasaistāma un aplūkojama ar normas izpratnes pieeju, jo rasistiska motīva jēdziens, pretēji noslēgtajām starptautiskajām vienošanām, aplūkots sašaurināti. Tomēr, veicot normas grozīšanu formāli materiālistiskās pieejas ietvaros, kas bijis sagaidāms, nepieciešams arī stingri ieverot normu sistēmiskas sakārtošanas likumsakarības, jo likuma ietvaros, ar kuru grozīja apstākli, ir konstatējams tas, ka ir arī grozītie atsevišķie noziedzīgie nodarījumi (KL 149¹.p. un 150.p.), kuri ietver jau tādas pazīmes, kurus neaptver vispārīgā norma. Tāpēc nacionālistiska, etniska un reliģiska motīva iekļaušana pie rasistiska motīvā nevis paplašināja šī apstākļa darbības lauku, kas bija plānots sākotnēji, lai ļautu maksimāli aizsargāt demokrātiskas vienlīdzības pamatu, bet būtiski apgrūtināja tā izpratni, radot šaubas par tā ilglaicīgu konsekventu piemērošanu. Šajā situācijā pareizi būtu vēlreiz veikt grozījumus atbildību pastiprinošajā apstākļī, pārveidot normas konstrukciju no slēgta tipa uz atvērtu,⁵⁷⁹ iekļaujot norādi uz „*citiem īpaši nosodāmiem motīviem*” vai „uz cita veidā diskrimināciju aizlieguma pārkāpšanu”, vai visus iepriekš ietvertus motīvus iekļaut vienotā vērtējumā jēdzienā, piemēram, tādā kā - „cilvēku vienlīdzīguma principa pārkāpšana”.

⁵⁷⁸ Lietuvas Republikos Baudziamojo kodekso 60, 129, 135, IR 138 straipsniņū papildymo įstatymas. 2009 m. birželio 16 d. Nr. XI-303. Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

⁵⁷⁹ **Atvērtā tipa** normu konstrukcija paredz iespēju gadījumā, kad tiesnesis, atbilstoši iegūtai pārliecībai un saskaņā ar tiesisko apziņu, nav apmierināts ar tiesību piemērošanas rezultātu, izņēmuma kārtā var mēģināt atrast citu taisnīgu risinājumu, izmantojot visu iztulkošanas metožu arsenālu. **Slēgtā tipa** normu konstrukcijā ceļš metodiski piemērot tiesību tālākveidošanu ir noslēgts, un tiesnesim jāpiemēro attiecīgais likums likumdevēja noformulētās robežās. Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un Tiesības, 2000. Nr.12, 358. lpp.

4.9. Nepatiess paziņojums

Krimināllikums paredz pastiprināt atbildību arī gadījumos ja noziedzīgo nodarījumu izdarījusī persona nolūkā panākt soda samazināšanu ir sniegusi apzināti nepatiesas ziņas par citas personas izdarītu noziedzīgo nodarījumu. Šim apstāklim vienmēr piemīt soda palielinoša nozīme, it īpaši tāpēc, ka notiek citu personu apmelošana, kura tieši saistīta ar neslavas celšanu, tā goda un cieņas aizkārums. Vainīgais apzināti sniedz nepatiesu informāciju tiesībsargājošām iestādēm, nolūkā panākt paredzētā vai piespriestā soda mēra samazinājumu. Soda samazinājums saskaņā ar Krimināllikuma normām ir iespējams, ja šis apstāklis (informācijas sniegšana) būtu atzīstama par atbildību mīkstinošu apstākli (47.pants pirmās daļas 3.punkts), vai tiktu atzīts par palīdzības sniegšanu atklāt citas personas smagu vai sevišķi smagu noziegumu (60.pants).⁵⁸⁰ Ja persona pilnībā noliedz izdarīto, nepatiesi norādot uz kādu citu personu, tādējādi mēģinot izvairīties no kriminālatbildības, tad arī šādos gadījumos sodam jābūt lielākam. Šādu vainīgā darbību nav jāvērtē saskaņā ar Krimināllikuma 298.pantu „par apzināti nepatiesu ziņojumu par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu nolūkā panākt kriminālprocesa uzsākšanu pret noteiktu personu”, jo tas sniegts sevis attaisnošanas nolūkā, novilcinot lietas izskatīšanas un patiesības noskaidrošanas procesu. Vainīgā subjektīvā puse, šajā gadījumā, neietver tiešu nodomu panākt kriminālprocesa uzsākšanu pret kādu konkrētu personu, bet gan novērst pastāvošās aizdomas no sevis. Tas ir viens no personu izplatītākajiem attaisnošanās paņēmieniem, kad uz viņu krītošās aizdomas cenšas atspēkot ar neīstām ziņām. Vainīgais ar nepatieso ziņu sniegšanu mēģina ne tikai apšaubīt pret viņu celtās apsūdzības pamatotību, bet ceļ aizdomas pret trešo personu, kura varētu būt īstais noziedzīgā nodarījuma subjekts. Šajā situācijā nav svarīgi, vai vainīgais cenšas pastiprināt līdzizdarītāja darbības smaguma pakāpi, vai norāda uz kādu trešo personu, kura nav saistīta ar izskatāmo lietu.

Apstākļa atbildību pastiprinoša nozīme pamatojama un balstās uz vainīga tiešu nevēlēšanos atbildēt par savas darbības prettiesiskumu un tīšu izmeklēšanas procesa novilcināšanu, nepamatoti ceļot aizdomas pret nevainīgo. Atbilstoši objektīvas un taisnīgas lietas izskatīšanas principiem vainīgajām nav paredzēta atbildība par apzināti nepatiesas liecības došanu, kura saskaņā ar Krimināllikumā 300.pantu iestājas lieciniekam, cietušajam, ekspertam, tulkam vai citai personai, kura brīdināta par kriminālatbildības iestāšanos par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu. Tomēr, ievērojot soda individualizācijas principu, jāņem vērā ne tikai vainīgā pretrunīgu liecību sniegšanu, kas attiecināms pie negatīva personu raksturojuma, bet arī tīšu apzinātu citas personas apmelošanu, sniedzot tiesībsargājošām iestādēm patiesībai neatbilstošas ziņas. Tādēļ, iekļaujot likumā šo atbildību pastiprinošo apstākli, likumdevējs vienlaikus izceļ tā

⁵⁸⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 397.lpp.

īpašu pastipriņošu nozīmi, kas tieši nav saistīta ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu, bet gan izriet no personu vēlākas rīcības.

Tas ir vienīgais apstāklis atbildību pastipriņošo apstākļu grupā, kuram nav tiešas likumsakarības ar noziedzīgu darbību. Tas neietekmē noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pat nepastiprina tā kaitīgo seku iestāšanos. Šis atbildību pastipriņošais apstāklis arī nav sastopams lielākā daļā citu valstu kriminālkodeksos, kas pamatojams ar tā novecojušu un nebūtisku pastipriņošu nozīmi, kas nevar ietekmēt un kavēt patiesības noskaidrošanas procesu, kuru veic attiecīgas tiesībsargājošas iestādes. Vainīgā apzināti nepatīess ziņojums par citas personas izdarītu noziedzīgo nodarījumu nav šķērslis patiesības noskaidrošanai. Ja izmeklēšanas laikā ir saņemti pietiekami ticami pierādījumi, savākti plaši materiāli, kas tieši norāda uz vainīgo personu un izslēdz citas personas iespējamo iesaistīšanu, tad šim paziņojumam pat nav kavēšanas momenta.

Nedaudz savādāka situācija rodas gadījumā, ja persona sniedz ziņas par citas personas izdarītu smagu vai sevišķi smagu noziegumu. Ja sniegtas ziņas negūst apstiprinājumu, tad izmeklētāju un prokuroru centieni būs saistīti arī ar to, lai pamatotu, ka vainīgais apzināti sniedz informāciju, kas neatbilst patiesībai. Vainīgajam nav aizliegts sniegt arī jebkuru citu, pat neprecīzu informāciju, (piemēram, nejauši dzirdēto), cenšoties palīdzēt citā nozieguma izmeklēšanās procesā. Sniegto neprecīzo informāciju nav jāvērtē par sliktu vainīgajam, ja nav konstatēts tā tiešais nodoms kavēt izmeklēšanas darbību vai nodoms panākt soda atslābumu sev.

Atzīstot šo apstākli par atbildību pastipriņošu, tiesnesim, retāk prokuroram jāpierāda ne tikai vainīgā tiešais nodoms, bet jāuzskaita arī, cik lielā mērā sniegtā maldinoša informācija kavēja lietas izmeklēšanas vai izskatīšanas gaitu, un cik lielā mērā ir aizskartas nevainīgo personu intereses (ieskaitot arī patērēto laiku, sniedzot liecības vai ierodoties tiesībsargājošās iestādēs). No pretējās puses, šis apstāklis arī kavē informācijas iegūšanu par citas personas izdarītu noziegumu, ja vainīgajam, kaut gan ir zināmi ticami fakti, tomēr to kopums vēl neļauj formulēt pārbaudāmo apgalvojumu. Tādēļ vainīgais vienkārši nepauž viņam zināmu informāciju, lai vēlāk to nevarētu vērtēt pret viņu atbildību pastipriņošā nozīmē. Jāpieļauj, ka tieši izmeklēšanas procesa interesēs, lielākajā daļā Eiropas valstu šis apstāklis nav iekļauts atbildību pastipriņošos. Svarīgi ir tas, ka izmeklēšanas kavēšanas moments vienmēr vērtējams tikai saistībā ar to nodarījumu, par kuru personu sauc pie kriminālatbildības.

V NODAĻA

Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu piemērošanas robeža, tās procesuālā izpratne un saturs

5.1. Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu noteikšanas un atzīšanas problemātika

Latvijas Republikas Augstākā tiesa norādījusi, ka „Faktorus, kas ņemami vērā pie soda noteikšanas, likumdevējs ir izkārtojis noteiktā secībā, un tādā kārtībā tie arī ir izvērtējami, sākot ar noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu. Tikai pēc tam izvērtējama noziedzīgā nodarījuma izdarītāja personība, kas var zināmā mērā koriģēt arī izdarītā kaitīguma vērtējumu. Arī apstākļi, kas mīkstina vai pastiprina atbildību (te precīzāk būtu runāt par to, ka šie apstākļi mīkstina vai pastiprina sodu), izvērtējami saistībā ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu vai ar vainīgā personību atkarībā no tā, kādu saturu likumdevējs tajos ir ielicis.”⁵⁸¹

Tā ir atzīta un atbalstāma tiesu piemērošanas prakse, kas nodrošina stabilu likuma piemērošanas gaitu. Tomēr vēl joprojām līdz galam nav izprasta minēto faktoru ietekmes robeža un pat atsevišķā principa nozīmīgums. Sodu ietekmējošo faktoru secīgums skatāms gan vertikālā, gan horizontālā nozīmes plaknē. Vertikālā jeb hierarhiskā sistēmā pirmajam faktoram būs lielāka nozīme un ietekme nekā nākamajam. Savukārt, horizontālajā plaknē sodu ietekmējošie faktori atrodas vienlīdzīgā pozīcijā un tiem ir vienāds juridiskais spēks. Šajā sakarībā būtu piebilstams, ka atkarībā no tā, kādā sistēmā tiesību piemērotājs izvērtē atsevišķa vispārīga soda noteikšanas principa nozīmi, no tā būs atkarīga arī pārējo principu piemērošanas daba.

Tādējādi, ja principi tiek skatīti tikai hierarhiskā sistēmā, tad atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi piekāpjas pārējo faktoru priekšā un tiem ir vismazākā nozīme, tomēr viennozīmīgi aplūkot Krimināllikumu šīs sistēmas ietvaros ir problemātiski. Darbā vairākkārt tiek akcentēta uzmanība uz vispārīgo soda noteikšanas principu vienlīdzīgu juridisku nozīmi, pat tiek pierādīts, ka atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi ir likumdevēja izvērīti, tieši nostiprināti noziedzīga nodarījuma kaitīguma un rakstura, kā arī personību raksturojošo ziņu pastāvīgi, nelokāmi, izvērtējumam derīgi elementi. Atbildību mīkstinošo vai pastiprinošo apstākļu konstatācijas gadījumā Krimināllikumā pat paredzētas konkrētas juridiskas sekas.

Atbildību pastiprinošiem apstākļiem nav nekādas privilēģijas salīdzinājumā ar pārējiem soda noteikšanas faktoriem, bet tiem ir tieši nozīme soda mēra noteikšanā. Šie apstākļi ļauj Krimināllikuma piemērotājiem panākt, lai vainīgā persona saņemtu tai pienācīgu un taisnīgu sodu.

⁵⁸¹ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

Šis nosacījums veidots, lai nodrošinātu soda individualizācijas principa ievērošanu. Zināms, ka, konstatējot kaut vienu no atbildību pastiprinošiem apstākļiem, tiesai ir pamats vainīgajai personai noteikt bargāku sodu. Ar bargāku sodu saprot ne tikai atsevišķa noziedzīga nodarījuma sankcijā paredzēto soda veidu un tā mēru, bet arī vieglāka soda noteikšanas nepieļaujamību (KL 49.panta trešā daļa).

Ja mēģinātu vispārēji izprast soda noteikšanas kritērijus, tad to ir samērā grūti izdarīt, jo tiesa katru gadījumu izvērtē atsevišķi un, izvēloties vispiemērotāko soda veidu, pirmkārt, vadās pēc pieredzes un iegūtām zināšanām, kas stipri ietekmē likuma izpratni.

Ja balstīties uz kriminālsodu piemērošanas praksi saistībā ar atbildību pastiprinošo apstākļu esamību, tad jākonstatē ka, „pastāvot atbildību pastiprinošiem apstākļiem, tiesas biežāk piemēro reālu brīvības atņemšanu salīdzinājumā ar situācijām, kad atbildību pastiprinošo apstākļu nav”.⁵⁸² Savukārt, brīvības atņemšanas ilgumam jābūt tieši proporcionālam atbildību pastiprinošo apstākļu daudzumam: jo vairāk atbildību pastiprinošo apstākļus – jo ilgāks laiks piespriežams. Šie nosacījumi ņemami vērā tikai tajos gadījumos, kuros nav konstatējami atbildību mīkstinoši apstākļi un ir neitrāls personības raksturojums, kas samērā bieži sastopams tiesu nolēmumos.

Tomēr, ja tiek konstatēti vairāki atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi, tad šajā gadījumā tiesām ir papildu slogs izvērtēt to savstarpējo iedarbību, noteikt, kādi apstākļi šajā gadījumā ir dominējošie un vairāk atbilst personas raksturojumam, noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas veidam un ar to radītam kaitējuma apmēram. Ja tiesa konstatēs, ka atbildību pastiprinošie apstākļi ir dominējošie, piemēram, attiecībā 2:1, un to raksturs pilnīgi atbilst personu motivācijai jeb prettiesiskajam nolūkam, kā arī noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veidam, tad tiesai jāpiespriež soda mērs, kas ir vairāk nekā vidējā robeža inkriminētā panta sankcijā. Iepriekšminēto vislabāk ilustrē sekojošs tiesas spriedums: Valkas rajona tiesa 2014.gada 19.decembrī, izskatot krimināllietu Nr. K-38-0175-14/1, spriedumā norāda: /pers. F/ un /pers. G/, darbojoties personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās, realizācijas nolūkā neatļauti iegādājās, pārvadāja un glabāja narkotiskās vielas, kā arī neatļauti realizēja narkotiskās vielas. /pers. F/ atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, atbildība par kuru paredzēta Krimināllikuma 253¹.panta otrajā daļā, un sodīts ar brīvības atņemšanu uz trim gadiem ar policijas kontroli uz vienu mēnesi. Piemērojot Krimināllikuma 55.pantu sodu noteic nosacīti ar pārbaudes laiku uz četriem gadiem. Savukārt /pers. G/ sodīts ar brīvības atņemšanu uz trim gadiem ar policijas kontroli uz vienu gadu. Šīm jaunajam sodam daļēji pievienojot par iepriekšējo noziegumu neizciesto četri mēnešu brīvības atņemšanu sodu.

⁵⁸² Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

„Tiesa, pamatojoties uz Krimināllikuma 47.panta otro daļu, atzīst par apsūdzēto /pers. F/ un /pers. G/ atbildību mīkstinošu apstākli savas vainas vaļširdīgu atzīšanu un izdarītā nožēlošanu. Saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas 4.punktu apsūdzētā /pers. G/ atbildību mīkstina arī tas, ka viņš sekmējis personu noziegumu atklāšanu.

Saskaņā ar Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 11.punktu /pers. F/ un /pers. G/ atbildību pastiprina noziedzīgā nodarījuma izdarīšana aiz mantkārīgām tieksmēm.”

Tiesa precīzi norāda uz to, ka „lietas, kas saistītas ar nelegālu narkotisko vielu apriti, ir ar paaugstinātu kaitīgumu, apsūdzētie ar savām darbībām apdraudējuši citu personu veselību un sabiedrisko drošību”, un ka „...nesaskata pamatu apsūdzēto atbrīvošanai no kriminālatbildības, ar brīvības atņemšanu nesaistīta soda vai vieglāka soda noteikšanai nekā likumā paredzētais sods.”⁵⁸³

Ir redzams, ka apstākļu attiecība ir 1:1, tādējādi var secināt, ka tie cits citu „neitralizē”, tādēļ tiesa piemēroja minimālo panta sankcijā noteikto sodu - brīvības atņemšanu uz trim gadiem, bet par šo noziedzīgo nodarījumu paredzētā maksimāla robeža ir līdz desmit gadiem. Pēc būtības tiesai vajadzēja pieturēties pie sankcijas vidējās robežas tāpēc, ka, ja būtu atbildību mīkstinošo apstākļu pārsvars – piemēram, attiecība 3:1, tad tiesa nevarētu piemērot mazāku soda mēru, nekā šajā gadījumā. Vien piebilstot, ka tiesai vajadzēja par atbildību pastiprinošais apstākli atzīt arī recidīvu, jo jauns tīšs nodarījums izdarīts soda izciešanas laikā. Savukārt otrajam apsūdzētajam apstākļu attiecība ir konstatēta kā 2:1, kas kļuva par savā veidā attaisnojumu tam, ka brīvības atņemšanas sods par sevišķi smagu nozieguma izdarīšanu noteikts nosacīta veidā,⁵⁸⁴ un tas, autorprāt, nav pietiekami korekti, jo sabiedrībā stiprinās neizpratne par sprieduma taisnīgumu un samērīgumu.

Par relatīvi pareizu varētu uzskatīt, piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2011.gada 23.novembra lēmumu lietā Nr.KA04-0258-11/17, kurā tiesu kolēģija piekrita pirmās instances viedoklim un atstāja spriedumu negrozītu. Motivācijas argumentācija tiek saistīta ar sekojošiem aspektiem: tiesa nav guvusi pārliecību, ka vainīgais, sodu neizciešot, turpmāk neizdarīs likumpārkāpumus; novērtējot visus apstākļus, kas ietekmē sodu, turklāt nekonstatējot nedz atbildību mīkstinošus, nedz atbildību pastiprinošus apstākļus, noteikusi brīvības atņemšanas sodu, kāds paredzēts Krimināllikuma 159.panta pirmās daļas sankcijā, norādot, ka „soda termiņš ir noteikts zemāks par vidējo pantā paredzēto termiņu”⁵⁸⁵.

Protams, aritmētiski aprēķini bieži nedarbojas, lemjot vainīgas personas likteni (it īpaši, ja soda veids ir reāla brīvības atņemšana). Tiesa pārsvarā, nosakot soda veida vidējo robežu, ņem vērā

⁵⁸³ Valkas rajona tiesas 2014.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. K38-0175-14/1, krimināllieta Nr. 11904012414.

⁵⁸⁴ Sk. Notiesātu personu skaits un nosacīti piespriestais sods. Pārskata periods: no 01.07.2013 līdz 31.12.2013. TIS publiskā statistika. Krimināllietu statistikas pārskati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=7BDDFF9C3D4F12DD792232542AD7F1426 [aplūkots 2014.gada 15.martā].

⁵⁸⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2011.gada 23.novembra lēmums lietā Nr.KA04-0258-11/17, krimināllieta Nr. 1135037506.

Krimināllikuma 49.panta nosacījumus, tādējādi pēc būtības šī vidējā robeža ir mazāka, nekā sankcijas aritmētiskais rezultāts. Nevajag aizmirst, ka pie minimālas robežas tiek pieskaitīta arī nosacītās notiesāšanas iespēja (KL 55.pants), kuru var pieskaitīt vairāk pie morāli audzinošiem sodiem, salīdzinājumā ar reālo brīvības atņemšanu. Jāatceras, „ka atbildību pastiprinošu apstākļu neesamība pati par sevi nedot pamatu soda mīkstināšanai”, uz ko norāda Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2002.gada 15.februārī lēmumā lietā SKK – 66.⁵⁸⁶

Tiesnešu attieksmes vienveidīgums attiecībā pret soda noteikšanu vardarbīgajos noziedzīgajos nodarījumus palika nemainīgs, pat neskatoties uz likumdevēja centieniem ieviest stingrākus kritērijus soda veida un mēra izvēlē. Piemēram, Gulbenes rajona tiesa, 2014.gadā 6.martā izskatot krimināllietu Nr. K14-36/14/3, pat konstatējot, ka ar savu darbību apsūdzētais izdarījis noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 125.panta pirmajā daļā, tomēr piesprieda viņam brīvības atņemšanu uz vienu gadu sešiem mēnešiem, turklāt nosacīti, neskatoties uz to, ka noziedzīgais nodarījums izdarīts alkohola ietekmē un veido recidīvu (sodamība nav dzēsta). Šādu izvēli tiesa motivēja atsaucoties uz apsūdzētā personību, norādot, ka „...no deklarētās dzīves vietas/adrese/apsūdzētais raksturots vispārīgi, nesatur personu raksturojošus datus, norādīts, ka ir ieguvis pamatizglītību, pēc tam mācības nav turpinājis, pašlaik (uz 07.11.2013) pastāvīgi strādā...”, tā kā ir atzinis savu vainu vaļsirdīgi un nožēlo izdarīto, tādēļ sods tiek noteikt nosacīti „dodot laiku un iespēju apsūdzētajam pierādīt savu labošanos un atlīdzināt cietušajam nodarīto”.⁵⁸⁷

Atbildību pastiprinošo apstākļu nozīme ir soda veida un mēra izvēles iespējās, kas, kā jau tika minēts, detalizēti reglamentēts mūsu kaimiņzemes Lietuvas kriminālkodeksā. Pamatojoties uz kopīgo vēsturisko attīstību un līdzīgām krimināltiesību nostādnēm, jāatzīst, ka iekļautie nosacījumi var darboties arī mūsu valsts Krimināllikumā. To atspoguļo Ministru kabineta izstrādātie un Saeimā izvērtētie Krimināllikuma grozījumu likumprojekti, ar kuru palīdzību mēģināts pārņemt kaimiņzemes soda noteikšanas modeli, kurš sociāli attīstītā un demokrātiskā sabiedrībā jau tiek uzskatīts par novecojošu. Bet pagaidām tas var palīdzēt teorētiski izprast atbildību pastiprinošo apstākļu ietekmi uz soda mēra izvēli.

Tā Lietuvas Republikas kriminālkodeksa 61.pants satur soda noteikšanas nosacījumus, ja ir mīkstinājoši un (vai) pastiprinoši apstākļi: „nosakot sodu, tiesa ņem vērā tikai konstatētos atbildību mīkstinājošos apstākļus vai tikai atbildību pastiprinošos apstākļus, vai arī gan atbildību mīkstinājošos,

⁵⁸⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2002.gada 15.februāra lēmums lietā Nr. SKK-66. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2002. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 76. lpp.

⁵⁸⁷ Gulbenes rajona tiesas 2014.gada 6.marta spriedums lietā Nr. K14-36/14/3, krimināllietā Nr. 11170031313; Sk. Ar brīvības notiesātu personu, kuras agrāk bijušas notiesātas, īpatsvars (%) no notiesāto personu kopējā skaita. TIS publiskā statistika. Krimināllietu statistikas pārskati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=7BDFF9C3D4F12DD792232542AD7F1426&id=212&topmenuid=151[aplūkots 2014.gada 15.martā].

gan arī atbildību pastiprinošos apstākļus, kā arī novērtē katra apstākļa nozīmīgumu.”⁵⁸⁸ Šis formulējums pilnīgi atspoguļo reālo pašreizējo Latvijas krimināltiesību pozīciju. Lietuvas tiesa, novērtējusi atbildību mīkstinošos un (vai) pastiprinošos apstākļus, to skaitu, raksturu un samēru, kā arī citus likuma nosacījumus, motivēti izvēlas vieglāku vai smagāku sodu, kā arī nosakāmā soda mēru, vadoties no soda vidējā lieluma. Soda vidējais lielums noteicams, saskaitot sankcijā paredzētā soda maksimālo un minimālo apmēru, un to sadalot uz pusēm. Ja minimālais soda apmērs par izdarīto noziegumu panta sankcijā nav norādīts, vidējais soda lielums tiek noteikts atbilstoši šā soda veida minimālajam apmēram.

Jāatzīmē ka: „ja vainīgais labprātīgi atzinies nozieguma izdarīšanā, vaļširdīgi nožēlojis vai aktīvi veicinājis šā nodarījuma atklāšanu, ja nav atbildību pastiprinošu apstākļu, tiesa nosaka viņam sodu, ne augstāku par vidējo brīvības atņemšanas sodu, kāds paredzēts panta sankcijā par izdarīto noziegumu, vai sodu, kas nav saistīts ar brīvības atņemšanu”(KK 61.pants ceturtā daļa).⁵⁸⁹

Rezumējot iepriekšminēto, jāsecina, ka Lietuvas kriminālkodekss soda noteikšanas ziņā ir daudz precīzāks, nekā Krimināllikums. Vadoties pēc izvērtētiem nosacījumiem, pārsvarā notiek soda vienkāršota piemērošana, priekšplānā izvirzot atbildību pastiprinošos un/vai mīkstinošos apstākļus. Savukārt lemjot par soda veidu un mēru, Latvijas tiesas bieži vien pārspilēti lielu nozīmi piešķir vainīgo personu pozitīvi vai relatīvi pozitīvi raksturojošiem faktiem (ģimenes esamība, apgādājamo esamība, iepriekšējo sodāmību neesamība vai sodāmību dzēšana, pozitīvs vai neitrāls raksturojums, vecums u.c.), tiesu praksē bieži vien tiek ignorēts noziedzīga nodarījuma raksturs un ar to radītais kaitējums.

Mēģinājums ar matemātiskiem aprēķiniem pierādīt „konfliktējošo apstākļu” savstarpējo neitralizāciju, izrādījās nesekmīgs. Tiesas nolēmumu analīze ļauj secināt, ka visai bieži noteicošā loma tiek atvēlēta tieši atbildību mīkstinošiem apstākļiem, atstājot bez pienācīga izvērtējuma pašu noziedzīgu nodarījumu un atbildību pastiprinošus apstākļus. Pie šāda atzinuma nonākusi arī Augstāka tiesa, kura sodu piemērošanas prakses apkopojumā norāda uz to, „ka tāda tiesas rīcība nesekmē likumīga un taisnīga soda noteikšanu, bet gala rezultātā – soda mērķu sasniegšanu”.⁵⁹⁰

Lemjot jautājumu par kriminālsoda piemērošanu, tiesai jāizvēlas tāds soda veids un mērs, kas maksimāli sekmētu kriminālsoda mērķu sasniegšanu, tādējādi panākot soda individualizācijas principa ievērošanu.⁵⁹¹ Visplašāk soda individualizācija izpaužas apsūdzētā personības un atbildību

⁵⁸⁸ Lietuvas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 267.lpp.

⁵⁸⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

⁵⁹⁰ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].

⁵⁹¹ Pēc vācu profesora Mihaila Stolleisa (*Michael Stolleis*) vārdiem, tiesnešiem nav akli jāpiemēro rakstisku normu, bet jāspēj pārvaldīt to. Soda noteikšana ir atkarīga no tiesnešu subjektīva kritērija, kas integrēts piešķirto pilnvaru un

mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izvērtēšanā,⁵⁹² turklāt likumdevējs īpaši neizceļ, kā šo apstākļu saturs un skaits var ietekmēt soda veida un mēra izvēli. Katram atbildību mīkstinošam un pastiprinošam apstāklim ir savs saturs, jēga un ietekme soda noteikšanas procesā.

Viena no būtiskākajām soda noteikšanas prakses problēmām ir saistīta ar to, ka par atbildību mīkstinošiem nereti tiek atzīti tādi apstākļi, kuriem būtu tikai personību raksturojošu faktoru nozīme un kurus tiesa varētu ņemt vērā pie soda veida noteikšanas. Otrkārt, izvērtējot atbildību mīkstinošos apstākļus pirms soda noteikšanas, šobrīd lielākā nozīme ir to daudzumam, nevis apstākļu dabai. Un, treškārt, vērojama kāda konkrēta atbildību mīkstinoša apstākļa apveltīšana gandrīz ar „pārdabisko spēku”, kurš spēj neitralizēt vairākus atbildību pastiprinošus apstākļus.

Šīs tiesu neprecizitātes galvenokārt rada atbildību mīkstinošo apstākļu pārsvaru attiecībā pret šajā darbā izskatītiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem. Šādā situācijā nav nekā neparasta, tāpēc ka likumdevējs atļauj tiesām pašām ņemt vērā arī citus atbildību mīkstinošus apstākļus, kuri nav paredzēti likumā (KL 47.panta otrā daļa). Tādējādi ne tikai pieaug mīkstinošo apstākļu kvantitatīvi radītāji, bet arī tiek paplašināts likumā iekļauto apstākļu formulējums. Tā A.Niedre, komentējot Krimināllikuma 47.pantu, norāda, ka daži no likumā iekļautiem atbildību mīkstinošiem apstākļiem bieži tiek ņemti vērā ar paplašinātu interpretējumu.⁵⁹³ Tomēr vajadzētu atcerēties, ka soda nepamatotais mīkstums var būt par iemeslu apelācijas protesta iesniegšanai un kļūt par pamatu tiesas sprieduma atcelšanai daļā par personai piespriesto sodu.⁵⁹⁴

Tiesu praksē visbiežāk ir gadījumi, ka sodu noteikšanā priekšroka tiek atvēlēta atbildību mīkstinošā apstākļa domināncei. Ja atbildību pastiprinoši apstākļi tiek pretstatīti mīkstinošiem, tad visbiežāk tiem ir otršķirīga nozīme, kas nav pieļaujams. Jāatceras, ka „pretējo pušu” apstākļi cits citu nespēj neitralizēt un katram no tiem ir sava nozīme soda mēra noteikšanā. Tiesa sašaurināti atbildību pastiprinošus apstākļus saista tikai ar Krimināllikuma 49.panta nosacījumiem, bet neskata to patieso nozīmi. Šis nepareizais atbildību pastiprinošo apstākļu interpretējums negatīvi atspoguļojas Krimināllikuma uzlabojumos (grozījumos), kad tiek izvēlēts viens no atbildību mīkstinošiem apstākļiem, kurš spēs ne tikai „pārvilkt svītru” visiem pastiprinošiem apstākļiem, bet arī atbrīvot vainīgo personu no kriminālatbildības. Tā notiek gadījumos, ja persona sniedz palīdzību

pienākumu apjomā. Rakstiski normas nosacījumi ir objektīvais faktors, kas bez tiesnešu palīdzības nespēj nodrošināt situācijas taisnīgu noregulējumu. Tiesneša uzdevums no likuma nosacījumu kopas konstruēt sabiedrībai saprotamu un objektīvu situācijas atrisinājumu. Tiesnešiem nav tiesības pārkāpt loģikas kārtulu, patvaļīgi izvēloties siloģismu, tomēr soda subjektivitāti nodrošina normas semantiskais lauks. Plašāk sk. Stolleis M. Der Historiker als Richter – der Richter als Historiker. Buch: Geschichte vor Gericht: Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit. Herausgegeben von Norbert Frei, Dirk van Laak und Michael Stolleis. München: Verlag C.H.Beck, 2000, S.173.-175.

⁵⁹² Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas 2008.gada 1.jūlijā kopsapulces lēmums „Par vienvērtīgu tiesību normu piemērošanu soda noteikšanā”. Pieejams: [http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/conferences/paraugi/kl-01\[1\].07.08.doc](http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/conferences/paraugi/kl-01[1].07.08.doc) [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].

⁵⁹³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1.Vispārīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007, 165.lpp.

⁵⁹⁴ Sk. Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 13.janvāra spriedums lietā Nr. KA06-0006-15/6, krimināllieta Nr. 11370058413.

citas personas izdarīta smaga vai sevišķi smaga nozieguma izmeklēšanā, saskaņā ar Krimināllikuma 60.panta nosacījumiem, vai dēļ saprātīga termiņa neievērošanas (KL 49¹.pants), kad atbildību pastiprinošiem apstākļiem, tāpat, kā personību raksturojošiem apstākļiem ir tikai statistiska nozīme.

Šobrīd tiesām jāievēro arī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 8.februāra lēmumā lietā SKK 01-74/06 sniegtais skaidrojums par atbildību pastiprinošo apstākļu ietekmi uz nosakāmo sodu: „pēc Krimināllikuma jēgas atbildību pastiprinoša apstākļa esamību jau pati par sevi nedod iespēju tiesai noteikt panta sankcijā paredzēto minimālo sodu.”⁵⁹⁵ Kaut gan šis skaidrojums ir pats par sevi saprotams un neprasa īpašas zināšanas, tomēr tiesas to bieži ignorē.

Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas atzinums vēlreiz norāda uz atbildību pastiprinošu apstākļu nepienācīgo izpratni un piemērošanas problēmām. Par nosacītas notiesāšanas iespējas nepieļaujamību, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts atbildību pastiprinošo apstākļu ietekmē, vairakkārt izteicās arī profesore V.Liholaja, analizējot Latvijas tiesu praksi.⁵⁹⁶ Professore izceļ to, ka likumdevējs deklarē gan soda noteikšanas vispārīgos principus, kas ievērojami ikvienā gadījumā, kad tiek risināts jautājums par to, kāds soda veids un mērs nosakāms personai par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, gan arī norāda uz tiem papildu kritērijiem, kas jāievēro, lemjot par „vieglāka soda noteikšanu, nekā likumā paredzētais sods” un „par nosacītas notiesāšanas iespēju”, jo šie krimināltiesību institūti ir kā izņēmums no vispārīgajiem soda noteikšanas principiem.⁵⁹⁷ Jāatceras, ka nosacīta notiesāšana nav nosakāma personai par tīša nozieguma izdarīšanu, ja persona agrāk bijusi notiesāta ar brīvības atņemšanu un sodāmība par to nav noņemta vai dzēsta likumā noteiktajā kārtībā. Kā arī, nosacīta notiesāšana nav nosakāma personai, kura izdarījusi izvarošanu vai seksuālo vardarbību. Tādējādi recidīvs kā atbildību pastiprinošais apstāklis var ietekmēt ne tikai soda apmēru, bet arī nepieļaut tā samazinājumu (KL 49.pants) un nepieļaut nosacītu notiesāšanu (KL 55.pants).

Augstākās tiesas praksē daudz retāk, tomēr vēl joprojām ir domstarpības attiecībā uz Krimināllikuma 49.panta piemērošanu. Taču nevajag aizmirst, ka noteikt vieglāku sodu nekā likumā paredzēts nav tiesas pienākums, bet gan tiesības, ja to tiesa atzīst par nepieciešamu.⁵⁹⁸ V.Liholaja uzsver, ka tiesa, pat nekonstatējot nevienu atbildību mīkstinošu apstākli, bieži noteic vieglāku sodu, nekā likumā paredzēts. Bet tad cik tādu gadījumu, kad tiek atzīts viens atbildību

⁵⁹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 8.februāra lēmums lietā SKK 01-74/06. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 30.-32.lpp.

⁵⁹⁶ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. 2.grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 205.-213.lpp.; Sk. Pētījums „Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana”. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. [B.v.]: norway grants, 2010. Pieejams: [http://www.tm.gov.lv/lv/cits/-strong-seit-strong-\[aplūkots 2014.gada 15.martā\]](http://www.tm.gov.lv/lv/cits/-strong-seit-strong-[aplūkots 2014.gada 15.martā]).

⁵⁹⁷ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. 2.grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 205.-213.lpp.

⁵⁹⁸ Sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 21.maija lēmums lietā Nr. SKK-306/07. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 65.lpp.

mīkstinošs apstāklis, vai tiek „piemeklēts otrs” apstāklis, kurš nedz pēc satura, nedz likuma jēgas neatbilst atbildību mīkstinošam.⁵⁹⁹ Citiem vārdiem: cik reāli ir tādu gadījumu, kad tiesām vieglāk „aizvērt acis” uz atbildību pastiprinošo apstākļu esamību, lai dotu priekšroku soda mīkstināšanai? Izteiktais apgalvojums, kaut gan atbilst loģikas principiem, tomēr tas nav jāvērtē par sliktu tiesu nostāju. Ja soda noteikšana notiek stīgra normatīvisma teorijas ietvaros, ko izvirzīja Hanss Kelzens (*Hans Kelsen*, 1881 - 1973), tad precīzi jāievēro visi likuma nosacījumi, kurus nekādā gadījumā nedrīkst ignorēt. No otras puses: sabiedrības attīstības pakāpe, indivīda tiesības, humānisma princips, kas tieši paredz soda individuālo pieeju, nekad nav vērtējams no soda represīvas pozīcijas. Ja ir kaut minimālas šaubas par soda samērīguma pakāpi ar noziedzīga nodarījuma kaitīgumu un vainīgā personību, tad arī rodas neviennozīmīgi izprotami un diskutabli momenti. Atbildību pastiprinošo apstākļu esība ir šīs represīvas puses savdabīga robeža, jeb, citiem vārdiem sakot, tā ir likumdevēja stingri pausta nostāja noziedzīga nodarījuma kaitīguma izvērtējumā.

Izpētot atbildību pastiprinošo un mīkstinošo apstākļu mijiedarbību soda noteikšanā, jāsecina, ka tiesas pārsvarā neizprot to patieso nozīmi. Soda noteikšanā tiesneši dot priekšroku savai pieredzei un iekšējai pārliecībai, nevis likuma burtam un likuma garam, ko paredzējis likumdevējs. Ja likuma burts aprobežojas ar Krimināllikuma 49.panta nosacījumiem, tad likuma gars prasa, lai atbildību pastiprinošie apstākļi tiktu ņemti vērā, izvērtējot noziedzīga nodarījuma kaitīguma pakāpi un vainīgas personas attieksmi pret izdarīto. Likuma gars atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu savstarpējas mijiedarbības skatījumā ir nekas cits, kā aritmētisko aprēķinu pieļāvums. Lai piespriestu vainīgajam sodu, vispirms jānoskaidro, vai noziedzīgā nodarījumā ir konstatēti atbildību pastiprinošie apstākļi. Ja šie apstākļi tiek konstatēti, tad vainīgais nevar saņemt tikpat vai mazāk, cik viņš saņemtu analogiskā situācijā bez atbildību pastiprinošiem apstākļiem vai atbildību mīkstinošu apstākļu pārsvara. Savukārt, tiesnešiem soda noteikšanā un prokuroriem priekšraksta par sodu sastādīšanā tomēr ir atvēlētas pietiekami plašas iespējas izvēlēties samērīgu soda veidu, vadoties pēc vainīgā personību raksturojošiem datiem, noziedzīgā nodarījuma rakstura un kaitīguma pakāpes.

5.2. Personības raksturojums, tā kopsakarība ar atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem

„Vainīgā personība ir soda noteikšanas vispārīgo principu patstāvīgs elements, kas izvērtējams soda individualizācijas procesā neatkarīgi no citiem Krimināllikuma 46.panta otrajā daļā norādītajiem kritērijiem. Būtiski ir nodalīt tādas ziņas par apsūdzēto, kas raksturo viņu kā

⁵⁹⁹ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. 2.grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 213.lpp.; Sk. arī Tiesu prakse, izskatot prokurora protestus apelācijas un kasācijas kārtībā. 2012/2013. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/prokurora%20protesti,2012-2013.doc [aplūkots 2014.gada 30.maijā].

personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, no tādiem personību raksturojošiem datiem, kurus likumdevējs atzinis par atbildību mīkstinošiem vai pastiprinošiem apstākļiem”.⁶⁰⁰ Šeit nevar pilnībā piekrist citētajam Apgabaltiesu un Augstākās tiesas tiesnešu kopsapulces lēmumā ietvertajam apgalvojumam, ka personību raksturojošas ziņas ir pilnībā neatkarīgas no pārējiem soda noteikšanas kritērijiem, jo iegūtās ziņas par personu jāvērtē arī tiešā kopsakarībā gan ar noziedzīga nodarījuma kaitīgumu un raksturu, gan ar atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem.

Jāatzīst, ka vainīgā personība ir pats galvenais kritērijs soda individualizācijā. Tomēr vispirms nepieciešams ieviest zināmu skaidrību terminoloģiskajās niansēs. Terminus „vainīgā personība” un „vainīgā persona” gan teorijā, gan tiesu nolēmumos galvenokārt lieto kā sinonīmus. Līdz ar to pārsvarā tiesu spriedumos ir ietvertas ļoti vispārīgas un nekonkrētas ziņas, kas raksturo galvenokārt vainīgo personu, nevis personību. Personības dati ir personu konkretizējoši dati, tādi kā raksturs, intelekts, emociju īpatnības u.c.⁶⁰¹ Savukārt personu dati ir vispārīgi, cilvēku kā indivīdu raksturojošie, piemēram, tādi kā vecums, dzimums, pieskaitāmība, nacionalitāte u.tml. Lai izvēlētos atbilstošu soda veidu⁶⁰², nepietiek vien ar personu raksturojošo datu izklāstu, jābūt izvērtētiem tiem individuāliem datiem, kuri raksturo un individualizē konkrētu cilvēku. Tādējādi, vērtējot iegūtos datus, ir iespējams ne tikai raksturot personu kā sabiedrības locekli, bet uzzināt, novērtēt un prognozēt sodīšanas funkciju izpildes individuālās sekas. Primārais soda mērķis ir noziedzīgo nodarījumu prevencija, līdz ar to, vadoties pēc šiem datiem, var novērtēt, kā izvēlētais sods nākotnē ietekmēs personas uzvedību; kādas sekas tas atstās uz personu turpmāko dzīvi (piemēram, ietekme uz ģimenes stāvokli); un kāds ir sabiedrības ieguvums no personai piespriestā soda.⁶⁰³

Krimināltiesību eksperts S.Borodins norāda, ka personu raksturojošie dati jāievēro neatkarīgi no tā, vai tiek noteikts sods par mazāk smagu noziegumu, vai par smagu, tomēr tiem nav sodu noteicošas nozīmes, kas, piemēram, piemīt atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem.⁶⁰⁴ Analogisku viedokli pauž arī I.Krugļikovs, norādot, ka personu raksturojošie dati, noziedzīga nodarījuma kaitīgums un raksturs ietilpst vienotā vērtējuma jēdzienā, tas ir, vispārīgas zināšanas jeb priekšstats, un no tā tiek atvasināti atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi. Tādējādi jebkurš cits atsevišķs, vispārīgs soda noteikšanas kritērijs pats par sevi neietekmē soda

⁶⁰⁰ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

⁶⁰¹ Latviešu valodas vārdnīca: A – Ž. Bāliņa R., Cīrule V., Ēdelmane I. u.c. Atbildīgā redaktore D.Guļevska; K.Karuļa iev. Rīga: Avots, 1987, 607.lpp.

⁶⁰² Sākotnējā Krimināllikuma redakcijā personību raksturojošie dati ietekmēja gan soda veidu, gan arī soda mēru.

⁶⁰³ Nikola Padfielde (*Nikola Padfield*) norāda, ka angļu krimināltiesībās sodam piemīt arī personu audzināšanas un morālo vērtību stiprināšanas funkcija. Padfield N. Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2006, p.3.-5.; Sk. arī Par Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādņem 2013.-2019.gadam: Ministru kabineta 2013.gada 21.augusta rīkojums Nr.392. Latvijas Vēstnesis, 2013. 23.augusta, Nr.164 (4970).

⁶⁰⁴ Учебник уголовного права: общая часть. Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др. Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. Москва: СПАРК, 1996, с.294.

noteikšanu tādā apmērā, kāds piemīt likumā apkopotiem atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem.⁶⁰⁵

Personību raksturojošas ziņas, atbilstoši augstāk norādītajiem viedokļiem, ir ar sekundāru soda noteikšanas nozīmi, kas palīdz noteikt un vērtēt no tiem izrietošus atbildību ietekmējošus apstākļus. Tādēļ personību raksturojošas ziņas pieder pie plašiem apkopojošiem datiem, un tāpēc tās nav iespējams iekļaut normatīvā regulējumā.⁶⁰⁶ Šis viedoklis ir plaši izplatīts postpadomju tiesību telpā un pilnīgs pretstats vācu un skandināvu valsts krimināltiesību doktrīnai. Latvijas krimināltiesībās ilgu laiku nozīme tika piešķirta tādiem personu raksturojošiem datiem, kā vecums, dzimums, veselība, materiālais nodrošinājums, ģimenes un sabiedrībā ieņemamais stāvoklis, atstājot bez pienācīgas izvērtēšanas tādus personību raksturojošus datus, kā intelekta līmenis, rakstura tips, dzīves uzskati, komunikācijas spējas.

Tikai pateicoties pēdējiem grozījumiem Krimināllikumā, personību raksturojošie dati, noziedzīga nodarījuma kaitīgums un raksturs normatīvā regulējumā ir pilnībā atdalīti no atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem, un tiek piesaistīti soda veidam.⁶⁰⁷ Savukārt atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem netiek piešķirta nozīme soda veida izvēlē, taču nenoliedzot to ietekmi soda mēra noteikšanā. Tomēr, neraugoties uz detalizēti izstrādātiem un vairākkārt iztīrātiem labojumiem sodu noteikšanas sistēmā, jāatzīst, ka šajā regulējumā ir saglabāta un dominē stingra pozitīvisma pieeja, kas ir izplatīta galvenokārt Austrumeiropas valstīs. Veidotais modelis pats par sevi nav tik slikts, ja neņem vērā normas sistēmisku neiederību, kas noved pie šā nosacījuma tiesiski pamatotas ignorēšanas.

Tā, stingri ievērojot Krimināllikuma 46.panta ceturtais daļas normu prasības, nosakot sodu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu, brīvības atņemšanas sodu piemēro, ja soda mērķi nav iespējams sasniegt ar kādu citu no attiecīgā panta sankcijā paredzētajiem vieglākajiem soda veidiem, tādēļ personību raksturojošas ziņas vērtējamās tikai smaguma palielinoša virzienā. Ja izmeklēšanas laikā nav iegūtas ziņas, kas negatīvi raksturo apsūdzēto, tad noteikt brīvības

⁶⁰⁵ Кругликов Л. Глава II Общие начала назначения наказания. Книга: Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008, с.274-275.

⁶⁰⁶ Ibid.

⁶⁰⁷ Tiesu nolēmumos ir novērojama negatīva tendence, ka „ziņu klāsts par apsūdzētā personību ir visai plašs, lai arī vienvēidīgs un izskatās apmēram šādi: sodīts un sodāmība nav dzēsta vai noņemta likumā noteiktajā kārtībā (kas gan ir visai reti) – skaitās nesodīts – nav sodīts; ir vai nav saukts pie administratīvās atbildības; precējies – šķīries – nav precējies; strādā (bieži vien – pēc paša vārdiem) – nestrādā; ir apgādājami – nav apgādājamo; raksturots pozitīvi, neitrāli; ir pastāvīga vai deklarēta dzīvesvieta; ir (visai reti) vai nav ziņu par uzskaiti narkoloģijas un psihiatrijas kabinetā utt.” Tādējādi, pēc V.Liholaja vārdiem, nav skaidrs „kāda veidā šie personību raksturojošie apstākļi ietekmē apsūdzētajam piespriežamo sodu, to katrs, kas lasa tiesas nolēmumu, var minēt pats.” Liholaja V. Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. Jurista Vārds, 2014. 11.februāris, Nr.6 (806), 10.-21.lpp.; Sk. arī Dobeles rajona tiesas 2014.gada 20.marta spriedums lietā Nr. K13-0169-14/4, kriminālieta Nr. 11200030710; Liepājas tiesas 2014.gada 7.marta spriedums lietā Nr. K20-0130-14/14, kriminālieta Nr. 11261104213; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 27.februāra spriedums lietā Nr. K29-0653/14, kriminālieta Nr. 11096228812; Jelgavas tiesas 2014.gada 6.marta spriedums lietā Nr. K15-0220-14/7, kriminālieta Nr. 11221024413.

atņemšanas sodu viņam praktiski vairs nav iespējams, pat ja tiek konstatēti atbildību pastiprinoši apstākļi. Soda mērķis, atbilstoši Krimināllikuma 35.panta otrās daļas izklāstam, ietver gan sabiedrības aizsardzības, taisnīguma atjaunojošas un sodīšanas funkcijas, gan sodīto personu resocializācijas aspektu, kopumā panākot, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Likumdevējs jēdzienu „soda mērķis” lieto vienskaitlī, ko varētu traktēt kā tiešu norādi uz tā viengabalainību, paredzot, ka pētāmas normās darbībai nepieciešami visi pieci likumā uzskaitītie punkti. Nav likumīga pamata uzskatīt, ka jebkura persona ir potenciāls likuma pārkāpējs un ka visas personas obligāti turpmāk pārkāps likuma prasības, ja nebūs nodrošināta soda iebiedēšanas funkcija tās smagākajā formā pat tad, kad nav iegūtas ziņas, kuras negatīvi raksturo vainīgā personību.⁶⁰⁸ Taču, ja persona pozicionē sevi kā sabiedrības locekli un nav iegūtas ziņas, kuras šo argumentu atspēko, tad jāsecina, ka mērķis panākt personas resocializāciju pat minimāla soda noteikšanas gadījumā būs panākts. Nevienam nav šaubu, ka resocializācijas process ir tieši atkarīgs no sabiedriskajām saitēm, kas izveidojušās starp personām, no vainīgā izglītības un intelekta līmeņa, komunikācijas spējām, dzīves uzskatiem, rakstura īpašībām, kas vērtējamas izdarītā noziedzīga nodarījuma kontekstā, tieši sasaistot ar tā izdarīšanas raksturu un kaitīgumu.⁶⁰⁹ Tādējādi, lai atgrieztu personu sabiedrībā jeb resociālizētu to, nav nepieciešams tai noteikt brīvības atņemšanas sodu jeb uz laiku pārraut sabiedriskās saites, pēc soda izciešanas mēģinot tās atjaunot.

Nav nekas neparasts, ja vienas un tās pašas vai līdzīga rakstura ziņas, atkarībā no noziedzīgā nodarījuma rakstura, var vērtēt par sliktu vai par labu vainīgajai personai,⁶¹⁰ tādēļ šīs ziņas kļūst par vainīgās personas negatīvo vai pozitīvo raksturojumu. Piemēram, vainīgās personas augsts intelektuālais un izglītības līmenis neatkarīgi no konstatētiem lietas apstākļiem, kas raksturo nodarījuma kaitīgumu un nosaka pārējo soda noteikšanas principu piemērošanas dabu, nav nedz pozitīvs, nedz negatīvs, tomēr tas vienlaikus nekādā gadījumā nevar būt neitrāls, kā tas bieži tiek nepareizi interpretēts tiesu praksē. Augsts intelekta un izglītības līmenis pārsvarā raksturo personu no pozitīvas puses kā centīgu, mērķtiecīgu, sabiedrībai vēlamu vai pat nepieciešamu locekli, bet, piemēram, savienojot to ar nodarījuma kaitīguma augsto aprēķinu, it īpaši, ja iegūtās zināšanas

⁶⁰⁸ Ludwig-Mayerhofer W. Das Strafrecht und seine administrative Rationalisierung: Kritik der informalen Justiz. Frankfurt, New York: Campus Verlag, 1998. S.182.-184.; Sk. arī Уголовное право. Общая часть. Под общей ред. В.С.Комиссарова, А.Н.Павлухина. Санкт-Петербург: Питер, 2003, с.180.

⁶⁰⁹ Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa 2013.gada 11.novembrī spriedumā lietā Nr.K27-50-13/8 atzina, ka „Tiesai nav pamata atzīt (Apsūdzētais) darbības par īpaši sabiedrībai bīstamām. Likums devis tiesības tiesai izvērtēt ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma pakāpi un atkarībā no tā atbrīvot vainīgo personu no kriminālatbildības, no soda vai pakļaut viņu valsts piespiedu līdzekļiem - sodam. Tiesa atzīt, ka tiesvedības process ir pilnīgi pietiekams, lai apsūdzētais (Apsūdzētais) saprastu, ka ir jārīkojas likuma ietvaros. Saskaņā ar Krimināllikuma 59.pantu atbrīvo no soda, tad tas ir pamats saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 521.pantu taisīt notiesājošu spriedumu, nepiespriežot sodu”. Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2013.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. K27-50-13/8, krimināllieta Nr.11517005710.; Sk. arī Kuldīgas rajona tiesas 2013.gada 8.oktobra spriedums lietā Nr. K19-0004-13/1, krimināllieta Nr.11250027008.

⁶¹⁰ Atbildību ietekmējošie apstākļi ar nenoteiktu jeb mainīgu soda mēra noteikšanas funkciju, ir ietverti, piemēram, Sanmarīno Republikas kriminālkodeksā, bija iekļauti arī KPFSR 1922.gada kriminālkodeksā, bet nereglamentētā formā ir piemērojami vācu krimināltiesībās.

veicinājušas nozieguma izdarīšanu, pieļauto sevišķu cietsirdību un smagu seku iestāšanos, tad nepārprotami tas vērtējams par sliktu personai. Tas skaidrojams ar personas apzinātu, vēlamu un mērķtiecīgu noziedzīgas darbības īstenošanu, kas nav savienojama un ir pretēja vainīgās personas socializācijas aspektam.⁶¹¹ Tādējādi ilgāku laiku krātās zināšanas tiek izmantotas, lai izdarītu sabiedrībai kaitīgu nodarījumu jeb apzināti pārkāptu likumu, nostādot savas intereses pretēji sabiedrībā pieņemtajām.⁶¹²

Kā viena no būtiskākajām soda noteikšanas prakses problēmām gan literatūrā⁶¹³, gan arī Apgabaltiesu un Augstākās tiesas tiesnešu kopsapulces lēmumā⁶¹⁴, tiek saistīta ar to, ka par atbildību mīkstinošiem nereti tiek atzīti tādi apstākļi, kuriem būtu tikai personību raksturojošu faktoru nozīme un kurus tiesa varētu ņemt vērā pie soda noteikšanas, kam autors pilnībā nevar piekrist. Šajā darbā vairākkārt akcentēta uzmanība uz soda noteikšanas vispārīgo principu vienādu juridisku spēku, tādēļ tiek izcelta problēma ar tīri formālu būtību, kam jāpievērš vismazākā uzmanība. Tāpat darbā uzsvars likts uz to, ka nav aizliegts personu raksturojošos faktus atzīt par atbildību ietekmējošiem apstākļiem, pat dažus no tiem likumdevējs tieši normatīvi nostiprinājis (piemēram, pieteikšanās par vainīgu, vaļširdīga atzīšanās un izdarītā nožēlošana; personas ierobežota pieskaitāmība (KL 47.panta pirmās daļas 1. un 7.punkts), it īpaši ja ar jaunajiem Krimināllikuma grozījumiem personu raksturojošiem datiem piešķirta daudz lielāka nozīme, nekā atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem.

Problēma rodas tad, kad tiesa vienu un to pašu aspektu, pie soda noteikšanas ņem vērā divreiz gan kā personību raksturojošu, gan kā atbildību ietekmējošu apstākli, kas neatbilst ne Krimināllikumā dabai, nedz likumdevēja nodomam. Kļūda, ko pieļauj tiesneši, var būt ar vienkāršu vai komplicētu nozīmi, kas var tikt atklāta tikai rūpīgas analīzes rezultātā. Tā, piemēram, ja pirmās instances tiesas spriedums, kaut gan formāli precīzs un pie soda noteikšanas tiesa galvenokārt ņem vērā un atsaucas uz personu raksturojošiem datiem, to pietiekoši neargumentējot, tad nav izslēgta iespēja, ka, izskatot spriedumu apelācijas kārtā šis apstāklis tiks atzīts par atbildību mīkstinošu apstākli.

⁶¹¹ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 20.marta spriedums lietā Nr. KA02-0071-14/14, krimināllieta Nr. 11380037713.

⁶¹² Vladimirs Kudrjavcevs (*Кудрявцев Владимир Николаевич, 1923-2007*) īpaši atzīmē, ka uzvedības subjektīvā puse ir nosakāma un realizējama caur vainīgo personību. Tomēr vainīgā personība, viņas raksturs un psiholoģija, kā arī ikvienas personas noziedzīgā psiholoģija nevar būt izzināta bez noformulētas un strukturētas sabiedriskas pozīcijas. Tādēļ sabiedriska, precīzāk, - valsts pozīcija ir reglamenta objektīvajos noziedzīgā nodarījuma vērtējuma kritērijos. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. Москва: Издательство „НАУКА”, 1976, с.183.

⁶¹³ Sk. Gratkovska I., Zemzars U. Kriminālsodu politikas aktualitātes. Jurista Vārds, 2011. 3.maijs, Nr.18.; Sk. arī Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006.12.decembris, Nr.49, 23.-29.lpp.

⁶¹⁴ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008. 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojuums_2_2008.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī]; Sk. arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 12.marta lēmums lietā Nr. SKK-32/07.

Praksē ir sastopami reti izņēmumgadījumi, kad motivēti noraidīta atbildību mīkstinošo apstākļu soda mazināšanas funkcija. Tā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta 2011.gada 19.decembrī spriedumā lietā Nr. PAK-254, piesprieda apsūdzētajam K.K. maksimāli iespējamo sodu (mūža ieslodzījums), kāds noteikts par Krimināllikuma 118.panta 2., 3.punktā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, neskatoties uz to, ka tika konstatēts atbildību mīkstinošs apstāklis, turklāt norādot, ka „atbildību mīkstinošu apstākļu esamība pati par sevi nevar būt pamats maksimālā sankcijā paredzētā soda nepiemērošanai situācijā, kad persona ir izdarījusi sevišķi smagu noziegumu, kuru raksturo faktiski visaugstākā bīstamības pakāpe, tā kā, nenosakot sankcijā paredzēto maksimālo sodu, nav pamata uzskatīt, ka tiks sasniegts likumā paredzētais soda mērķis (...)”⁶¹⁵

Lai rastu risinājumu šajā situācijā, likumdevējs izstrādāja un pieņēma Krimināllikuma grozījumus, par kuriem jau vairākkārt diskutēts šajā darbā, kuros norobežo personību raksturojošu un atbildību ietekmējošo apstākļu nozīmi soda noteikšanā. Tādēļ no 2013.gada 1.aprīļa atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi piesaistīti soda mēra noteikšanai un vairs neietekmē soda veida izvēli. Domājams, ka ar šo iedalījumu tiks atrisināta pētāmā problēma, kad personu raksturojošie apstākļi pārtop atbildību mīkstinošos un atkārtoti tiek ņemti vērā soda noteikšanas gaitā. Lai vēl vairāk nodrošinātos no nevajadzīgiem līdzīgiem pārpratumiem, likumdevējs ierobežoja atbildību mīkstinošu apstākļu, kas nav iekļauti Krimināllikumā, atzīšanas iespēju, uzliekot par pienākumu konstatēt apstākļa tiešu saistību ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu (KL 47.panta otrā daļa). Jāatgādina, ka sākotnējā Krimināllikuma redakcija to neparedzēja, ar ko, domājams, var izskaidrot to, ka personu raksturojošiem apstākļiem, pat tad, kad tie vispār nebija saistīti ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu, bieži tika piešķirta mīkstinoša nozīme, atzīstot tos par atbildību mīkstinošiem apstākļiem, piemēram, tad, kad persona sirgst ar smagām veselības problēmām. Šādu, pēc būtības neprecīzu personu raksturojošo apstākļu izpratni savulaik sekmēja vairāki Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi (2000.gada 25.jūlija lēmums lietā Nr.SKK–242, 2001.gada 9.oktobra lēmums lietā Nr.SKK–325 un 2001.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr.SKK–148), kuros personu veselības stāvoklis (piemēram, „slimojot ar hronisku hepatītu, kurš draudot pāriet aknu cirozē”), atzīts par atbilstošu Krimināllikuma 47.panta otrās daļas nosacījumiem. Savukārt, 2007.gada 27.martā lēmumā lietā Nr. SKK-155/07, Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments atzina, ka „no Krimināllikuma 47.panta nosaukuma un satura izriet, ka par atbildību mīkstinošiem apstākļiem var atzīt tādus apstākļus, kas saistīti ar vainīgās personas vai citas personas izdarīto noziedzīgo nodarījumu”, ar to pamatojot plaša personu raksturojošu apstākļu klāsta atzīšanu par mīkstinošu apstākli, kuri nebija un nevarēja būt saistīti ar šīs personas noziedzīgajam darbībām.

⁶¹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palāta 2011.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. PAK-254, krimināllietā Nr. 11511000607.

Šāda veida neveiksmīgo soda noteikšanas praksi galvenokārt mudina Krimināllikumā atrunātā iespēja noteikt vieglāku soda mēru, nekā tas noteikts Sevišķas daļas attiecīgajā pantā (KL 49.panta pirmā daļa). Noteicot sodu, tiesa, redzot pozitīvo personu raksturojumu, cenšas pēc iespējas mazināt sodu, piemērojot normu, kas pēc būtības domāta retiem izņēmumgadījumiem. Tādējādi daži no personu raksturojošiem apstākļiem ieņem mīkstinošo apstākļu vietu. Tas, savukārt, izraisa arī pavisam negaidītu tiesnešu attieksmi, kas pausta lielākajā daļā pēdējos gados pieņemtajos tiesu spriedumos, un kas saistīta ne tikai ar vieglāka soda noteikšanas iespējas, bet arī ar nosacītas notiesāšanas iespējas argumentāciju. Iepriekšminētais ir attiecināms arī uz Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 2.decembra spriedumu krimināllietā Nr.K29-0765-14/11. Tiesa, konstatējot noziedzīgu nodarījumu kopību, ievērojot izdarīto noziedzīgo nodarījumu raksturu, smagumu un apsūdzētā personību, nolēma apsūdzētajam, saskaņā ar Krimināllikuma 50.panta 1.daļas noteikumiem, noteikt galīgo sodu, balstoties uz piespiesto sodu daļējas saskaitīšanas principu, norādot, ka piemērot attiecībā pret /pers. A/ Krimināllikuma 49.panta un 55.panta nosacījumus tiesa neredz likumīgu pamatu. Vien jāpiezīmē, ka apsūdzētajam /pers. A/ bija inkriminēti Krimināllikuma 253¹.panta trešajā daļā un 233.panta otrajā daļā, paredzētie noziedzīgie nodarījumi, kas attiecīgi atzīstami par sevišķi smagu un mazāk smagu noziegumu.⁶¹⁶

Tāpat Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija 2011.gada 3.maijā spriedumā krimināllietā Nr.K04-0149-11/31, nosakot piespriežamo soda mēru Ģ.B., ņēma vērā to, ka Ģ.B. izdarījis virkni sevišķi smagu noziegumu, kas vērsti pret personas dzīvību un veselību, bez tam tiesa ņēma vērā, ka laupīšana izdarīta pret nepilngadīgu personu. Nosakot piespriežamo soda mēru, tiesa ņēma vērā arī to, ka Ģ.B. ir atzīstams par agrāk nesodītu personu, jo sodāmības ir dzēstas, taču uzskatīja, ka „viņš ir tā persona, kas nevar atturēties no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas un ir tendēta uz noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu nākotnē”. Turklāt, atzīstot, ka „jebkādam tālākai soda mīkstināšanai vai Krimināllikuma 49.panta piemērošanai tiesa neredz likumīgu pamatu”.⁶¹⁷

Šajos spriedumos un vēl virknē citos skaidri saskatāma tendence soda noteikšanu obligāti saistīt ar soda mīkstināšanas izņēmumgadījumiem, tādējādi nostādot jeb praktiski atzīstot šādu kārtību par vispārpieņemtu. Tādēļ praksē Krimināllikuma 49.panta un 55.panta nosacījumi tiek pielīdzināti vispārīgiem soda noteikšanas principiem, kas noteikti neatbilst nedz likumdevēja iecerei, nedz arī iederas esošā krimināltiesību sistēmā. Likumdevējs atstājis tiesnešiem ārkārtējas soda mīkstināšanas iespējas, kas nav saistītas ar tā ikreizēju piemērojumu un pat neparedz tā atspēkojuma argumentācijas obligātumu. Tā ir tiesneša brīva izvēle un pārlicība ko viņš gūst lietas

⁶¹⁶ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 2.decembra spriedums lietā Nr.K29-0765-14/11, krimināllietā Nr. 11519004610; Sk. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2011.gada 11.novembra spriedums lietā Nr.K29-1421-11/11, krimināllietā Nr.11088004411.

⁶¹⁷ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2011.gada 3.maija spriedums lietā Nr.K04-0149-11/31; Sk. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 10.marta spriedums lietā Nr.K04-160-15/5, krimināllietā Nr. 11088054712.

izskatīšanas laikā, arī Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2007.gada 21.maija lēmumā lietā Nr. SKK-306/07 pauda līdzīgu viedokli, norādot, ka „noteikt vieglāku sodu nekā likumā paredzēts nav tiesas pienākums, bet gan tiesības, ja to atzīst par nepieciešamu.”⁶¹⁸ Tomēr vēl joprojām lielākā daļa no apsūdzēto apelācijas un kasācijas sūdzībām saistīta ar minēto nosacījumu nepiemērošanu, kas ne tikai grauj tiesnešu prestižu un vairo neuzticību tiesai, bet noslogo un pagarina lietas iztiesāšanas laiku, kas, savukārt, var kalpot par likumīgu pamatu jau citam Krimināllikumā iekļautam soda mīkstināšanas pamatam saistībā ar to, ja nav ievērotas personu tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā (KL 49¹.pants).⁶¹⁹

Lai rastu risinājumu no šīs sarežģītās un neviennozīmīgās situācijas, likumdevējs ar pēdējiem Krimināllikuma grozījumiem būtiski ierobežoja 49.panta piemērošanas iespēju, ieviešot soda samazinājuma papildnosacījumus un pat aizliedzot tiesām to piemērot gadījumos, kad izdarīts smags noziegums, par kuru paredzēta brīvības atņemšana uz laiku, ilgāku par pieciem gadiem, vai sevišķi smags noziegums, ja attiecīgā noziegumā konstatējama kaut viena no sekojošām pazīmēm: izraisīta cilvēka nāve; radīti smagi miesas bojājumi vai psihiskas dabas traucējumi vismaz vienai personai vai mazāk smagi miesas bojājumi vairākām personām; tas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu; saistīts ar narkotisko un psihotropo vielu nelegālo apriti; izdarīts organizētā grupā.

Jaunās kārtības ieviešana vēl jo vairāk tuvina un līdzina soda mīkstināšanas iespēju ar soda noteikšanas vispārīgiem principiem. Tomēr vēlamais un lietderīgais risinājums, kas iederas un sekmēs esošā kriminālsistēmas stabilitāti, būs tad, kad tiks izslēgta iespēja apsūdzētajam apelēt, balstoties uz Krimināllikuma 49.panta, 49¹.panta un 55.pants piemērošanas pieļautiem pārkāpumiem. To var panākt ar to, ka apelācijas un kasācijas sūdzības saistībā ar šo nosacījumu ievērošanu tiktu pieņemtas tikai tajos gadījumos, kad konstatēti jaunatklāti apstākļi, kas netika izvērtēti pirmās instances tiesā, vai pieļauti būtiski normu pārkāpumi, kas kalpo par pamatu nodarījuma kvalifikācijas maiņai, vai apšaubā soda noteikšanas tiesiskumu. Pretējā gadījumā, kā tas

⁶¹⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 21.maija lēmums lietā Nr. SKK-306/07. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 65.lpp.

⁶¹⁹ Kriminālprocesa kodeksa 14.pants reglamentē personu tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā:
„(1) Ikvienam ir tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tas ir, bez neattaisnotas novilcināšanas. Kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem apstākļiem.
(2) Procesā virzītājs izvēlas konkrētiem apstākļiem atbilstošo vienkāršāko kriminālprocesa veidu un nepieļauj neattaisnotu iejaukšanos personas dzīvē un nepamatotus izdevumus.
(3) Kriminālprocesam, kurā piemērots ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis vai kurā iesaistīta speciāli procesuāli aizsargājama persona, saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar pārējiem kriminālprocesiem.
(4) Kriminālprocesam pret nepilngadīgu personu saprātīga termiņa nodrošināšanā ir priekšrocība salīdzinājumā ar līdzīgiem kriminālprocesiem pret pilngadīgu personu.
(5) Saprātīga termiņa neievērošana var būt pamats procesa izbeigšanai šajā likumā noteiktajā kārtībā.” Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11.maijs, Nr.74 (3232).

notiek šobrīd, lielākā daļa iesniegto sūdzību ir par tiesu spriedumiem, kurās tiek apšaubīts tiesnešu iegūtās pārliecības lietderīgums, uzsverot, ka tiesneši, pēc būtības, neizmantoja pilnībā savas likumā atrunātas tiesības, interpretējot to par it kā likumā nostiprinātu pienākumu jeb vispārīgo soda noteikšanas principu, kas domāts, lai aizsargātu apsūdzētā intereses tieši zemāka soda mēra saņemšanā. Demokrātiski attīstīta valstī nav saprotams, kādēļ tiek pieļauta iespēja apšaubīt tiesnešu individuālo pārliecību, kas pat katram cilvēkam ir pilnīgi savādāka, uzsverot piešķirto tiesību neizmantošanu. Tieši šā iemesla dēļ tiesneši, taisot spriedumus, spiesti attaisnot savu rīcību, kādēļ netiek izmantotas visas piešķirtās tiesības soda mīkstināšanā.

Savukārt, vērtējot normu loģisko sistēmu, var konstatēt, ka likumā iekļautas tiesnešu tiesības noteikt vainīgajam maigāku jeb mazāku sodu, ar kuru praktiski izprot arī nosacītas notiesāšanas iespēju, pēc tā nozīmes ir diezgan līdzīgas. Ja nav Krimināllikumā atrunāta iespēja, ka, nosakot sodu, tiesnesim ir tiesības atzīt tikai vienu no speciāliem soda mīkstināšanas nosacījumiem, tad nav jābrīnās, ka, izvēloties sodu, tiesa vispirms noteic zemāku, nekā attiecīgajā panta sankcijā paredzētais sods, un pie tam to piemēro nosacīti. Apsūdzētajam apelācijas sūdzībā atliek tikai pareizi argumentēt saprātīga termiņa neievērošanu, jo izmeklēšanas iestāžu un tiesas noslogotības gadījumā to nav tik grūti izdarīt, cenšoties vēl vairāk panākt soda samazinājumu un, protams, tas noved pie lietas izskatīšanas novilcināšanas.

5.3. Soda noteikšanas principu attīstības perspektīva un nozīme tiesu piemērošanas praksē

Negatīvi vērtējams tāds moments, kā Krimināllikuma grozījumos, kas stājās spēkā 2013.gadā 1.aprīlī, personu raksturojošiem apstākļiem gadījumos, kad jānoteic sodu par smagu vai sevišķi smagu noziegumu, ja tāds atbilst Krimināllikumā 49.panta otrajā daļā iekļautajam sevišķas grupas nodarījumam, gandrīz nav nekādas nozīmes. Protams, personu raksturojošie apstākļi ietekmē soda veida izvēli, ja attiecīgajā pantā sankcijā ir iekļauti vairāki soda veidi, tomēr nospiedošā vairākumā gadījumu šādas iespējas vispār nav, piemēram, par citas personas tīšu prettiesisku nonāvēšanu (slepkavība) paredzēts sods mūža ieslodzījums vai brīvības atņemšana uz laiku no pieciem līdz piecpadsmit gadiem ar policijas kontroli uz laiku līdz trim gadiem (KL 116.pants).⁶²⁰

⁶²⁰ Saskaņā ar Krimināllikuma 36.panta nosacījumiem personai, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, var piespriest brīvības atņemšanu vai piespiedu darbu, vai naudas sodu, un bez pamatsoda notiesātajam var piespriest šādus papildsodus: mantas konfiskāciju, izraidīšanu no Latvijas Republikas, piespiedu darbu, naudas sodu, tiesību ierobežošanu, policijas kontroli vai probācijas uzraudzību. Tādējādi mūža ieslodzījums, uzskatams nevis par soda veidu, bet gan par brīvības atņemšanas soda augstāko mēru, turpretī, īslaicīga brīvības atņemšana – soda zemākais mērs! Savādāku viedokli pauž A.Judins, norādot, ka Krimināllikumā brīvības atņemšanas sodam ir vairāki paveidi. Šī pozīcija pamatojama ar Krimināllikumā Sevišķās daļas strukturālajam īpašībām un likuma pēctecības raksturu, jo sākotnēji nosauktie sodu mēri tika definēti kā patstāvīgi sodu veidi. Līdz ar to konstatējams, ka vispārīgos soda noteikšanas principos (šeit precīzāk būtu jārunā jau par soda noteikšanas nosacījumiem), nav tiešas norādes, ko tad jāuzskata par

Savukārt par laupīšanu, ja tā izdarīta, lietojot šaujamieročus vai sprāgstošas vielas, vai ja tā saistīta ar smagu miesas bojājumu nodarīšanu cietušajam, vai ja tā izraisījusi citas smagas sekas, soda ar brīvības atņemšanu uz laiku no pieciem līdz piecpadsmit gadiem (KL 176.pants ceturtā daļa), konfiscējot mantu vai bez mantas konfiskācijas, un ar policijas kontroli uz laiku līdz trim gadiem. Tātad šajā gadījumā, atbilstoši jaunajam normatīvajam regulējumam, tiesa var vispār nevērtēt personu raksturojošus datus, jo tie vairs neietekmē vispārīgo soda noteikšanas gaitu!⁶²¹ Tomēr nevajag aizmirst, ka Krimināllikumā vēl paredzēta sevišķa soda noteikšanas kārtība, piemēram, nepilngadīgajām personām (KL VII nodaļa), vai pat ir paredzēti īpaši soda aizvietošanas vai pat apturēšanas nosacījumi, kas iekļauti Krimināllikumā 59.pantā, vai nosacīta notiesāšanas iespēja (KL 55.pants). Tāpat, lai cik nebūtu pozitīvs personas raksturojums, tas nav ņemams vērā, noteicot sodu izvarošanas vai vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšana gadījumā, ja to izdarījusi personu grupa vai tas izdarīts pret nepilngadīgu personu (KL 159.panta otrā daļa un 160.panta otrā daļa), par ķīlnieka sagrābšanu, ja tas atbilst Krimināllikuma 154.panta trešajai daļai, un citos nodarījumos, kas atbilst kaitīguma visaugstākajai pakāpei, tad šajos gadījumos tiesai nav iespējas nedz piemērot mazāku sodu, nekā panta sankcijā norādīts, nedz to noteikt nosacīti. Šajā grupā blakus cilvēku tirdzniecības, sutenerisma, izspiešanas, nelegālo narkotisko vielu aprītei, ko veic organizēta grupa, iekļauts tāds noziegums, kā uz valsts varas gāšanu vērsta darbība (KL 80.pants), kas pilnīgi pamatoti atzīstams par viskaitīgāko valstij un sabiedrības interesēm. Jo viens no nosacījumiem, kas iekļauts Krimināllikumā 49.pantā un attiecas uz aplūkojamiem noziegumiem, ir vardarbība, ar kuru jāizprot ne tikai reāli īstenotu vardarbību, bet arī draudus to izdarīt, vai darbību, kas vērsta uz tā īstenošanu.

Šajā situācijā nav saprotama likumdevēja motivācija, atstājot tiesnešiem iespēju arī smagos un sevišķi smagos noziegumos kas saistīti ar vardarbību, mazināt sodu, balstoties uz sapratīga termiņa neievērošanu, jo Krimināllikuma 49¹.pantā pat nav atrunātas nedz personu negatīvas raksturojuma sekas, nedz atbildību pastiprinošo apstākļu ietekme. No šīs pozīcijas vērtējot sapratīga termiņa neievērošanu, vai nu normatīvi jāatzīst, ka tas ietilpst un vērtējams neatrauti no 49.panta nosacījumiem, vai tomēr, kas būs vispiemērotākais risinājums, normu jāpārvieto uz Krimināllikuma sesto nodaļu, iekļaujot nosacījumus, kad persona tiek atbrīvota no kriminālatbildības un soda. Tad kļūs vismaz skaidrs, ka sapratīga termiņa neievērošana kaut kādā mērā līdzinās kriminālatbildības noilguma sekām, kad vainīgajam daļēji noņemta atbildība. Vispieņemamākais variants likuma

soda paveidu, un kā tas noteicams. Vai tas ir vēl viens iemels atbildību mīkstinošu un pastiprinošo apstākļu legālai ignorēšanai? Šī, atruna, kas saistīta ar Krimināllikuma strukturālu nesakārtotību, var izraisīt veselu virkni ar apelācijas un kasācijas sūdzībām, interpretējot „paveidu” sev labvēlīga virzienā. Sk. Judins A. Kriminālsods nav valsts atbilde par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Jurista Vārds, 2013. 19.marts, Nr.11 (762), 8.lpp.

⁶²¹ Personību raksturojošie apstākļi šajā gadījumā neietekmē pamatsoda izvēli, bet attiecināmi uz papildsodu. Pat precīzāk būtu jārunā nevis par to ietekmi uz papildsoda izvēli, bet gan par tā piemērošanas iespējamību. Jāatgādina, ka mantas konfiskācija kā papildsods piemērojama noziedzīgos nodarījumos, vērtējot nodarījuma raksturu, kaitīgumu, kā arī vainīgā personību, tieši vainīgā materiālo nodrošinājumu.

struktūras ziņā, negrozot šo normu, to iekļaut atsevišķā pantā, piemēram, kas seko pēc soda samazināšanas izņēmuma gadījumos, tomēr, nedaudz pārveidojot normu, iespējams uztvert to arī kā šā panta otro daļu.

Atgriežoties pie personību raksturojošo apstākļu saistības ar atbildību ietekmējošiem apstākļiem, un to nozīmi soda noteikšanas procesā, jāatzīst, kā normatīvajā regulējumā ir saskatāma tendence atbalstīt un sekmēt sevišķo soda noteikšanas praksi, īsti nenovērtējot vai pat aizmirstot par vispārīgās soda noteikšanas prakses priekšrocībām. Soda noteikšanas elastīgums, kas bija ietverts vispārīgos soda noteikšanas principos, pēc jauniem ieviestiem Krimināllikuma grozījumiem ir zaudēts un tiesnešiem kļuvis daudz grūtāk noteikt vainīgajam atbilstošu soda apmēru gadījumos, ja lietā trūkst atbildību ietekmējošo apstākļu. Tad šajā gadījumā, ja lietā tiešām nav konstatēti atbildību mīkstinošie apstākļi, vainīgajam nevajadzētu piespriest minimālo soda apmēru, kas paredzēts normas sankcijā par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu, pat tad, ja lietā nav arī atbildību pastiprinošu apstākļu. Tiesnesim atņemta manevrēšanas un soda argumentācijas brīvība,⁶²² jo kļūst neiespējams vispārīgā kārtā sasaistīt soda mēru ar personību raksturojošiem datiem, kas īsti neatbilst tiesu prakses vajadzībām un nav vēlams. Piemēram, noziegumos, kas saistīti ar kukuļu došanu (KL 323.pants pirmā daļa) paredzēts brīvības atņemšanas sods uz laiku līdz pieciem gadiem, vai īslaicīga brīvības atņemšana, vai piespiedu darbs, vai naudas sods, tad tiesa, vērtējot nodarījuma raksturu un kaitīgumu, var atzīt, ka piespiedu darbs, tāpat kā naudas sods ir samērā zems un neietekmē vainīgo personu, bet īslaicīgo brīvības atņemšanas sodu (kā brīvības atņemšanas soda zemāku robežu) tiesnesis nevar piemērot, jo trūkst atbildību mīkstinošu apstākļu. Līdz ar to, pat brīvības atņemšanas soda mēru īsti neatliek ar ko pamatot un tiesnesis nonāk strupceļā, nodrošinot pamatu sprieduma plašām pārsūdzēšanas iespējām.

Atbildību pastiprinošo apstākļu konstatācija savukārt var liecināt arī par lielāku izdarītā nodarījuma kaitīguma pakāpi, tomēr tik un tā, smagāko panta sankcijā paredzēto soda veidu tiesnesis ir tiesīgs nepiemērot, kas nereti tiek izmantots kā arguments apelācijas sūdzībās. No citas puses, pašam vainīgajam ir daudz izdevīgāk slēgt vienošanos un vēlēties, lai tiek piespriests smagākais (sankcijā paredzētais) soda veids, jo tādā gadījumā ir iespējams piemērot nosacītas notiesāšanas iespēju.⁶²³ Tomēr jāatzīst, ka tiesu praksē, pretēji Krimināllikuma 55.panta pirmās

⁶²² Komentējot Krimināllikumā struktūru U.Krastiņš pamatoti norādījis, ka „KL normās nevajadzētu ietvert metodiskas norādes un aprēķinu formulas, kas tikai apgrūtinā konkrēta soda noteikšanas procesu. Tiesu praksē soda noteikšanā jāvirza pavisam citādā veidā, tajā skaitā, apkopojot tiesu praksi konkrētu lietu kategorijās, vai vispār sodu piemērošanas prakses analizēs, realizējot tiesnešu apmācību u.tml.” Krastiņš U. Ierosinātās Krimināllikuma izmaiņas Kriminālsodu politikas koncepcijas skatījumā. Administratīvā un kriminālā justīcija, 2011, Nr.2/3 (55/66), 29.lpp.

⁶²³ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2013.gada 27.novembra spriedums lietā Nr. K29-1649-13/11, krimināllieta Nr.11520055913.; Sk. arī Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014.gada 14.maija spriedums lietā Nr. K30-0070-14/4, krimināllieta Nr.11091057511.

daļas noteikumiem, nosacītas notiesāšanas iespēju piemēro, arī piespriežot īslaicīgu brīvības atņemšanas sodu.⁶²⁴

Turpretī, kā pareizi norādījusi D.Hamkova „plašais alternatīvo sodu klāsts par vienu un to pašu nodarījumu apliecina likumdevēja nespēju noteikt nodarījuma patieso kaitīgumu, tādējādi atstājot tiesai pārāk plašas soda izvēles iespējas”.⁶²⁵ Pārlicību, par objektīva kritērija svarīgumu taisnīgā soda noteikšanā stiprina arī pētījumi par tiesu prakses efektivitāti. Tā A.Judins, aplūkojot tiesu spriedumus lietās, kas saistīti ar izvairīšanās no nodokļu nomaksas, iegūst dziļu pārlicību, ka „Latvijas sodu politika attiecībā uz izvairīšanos no nodokļiem nav mainījies”, bet „piespriežot vainīgajiem naudas sodu, tā apmēru nosaka tuvu minimālai šī soda robežai; piespriežot naudas soda apmērs parasti ir vairākkārt mazāks par zaudējumiem, kas tika radīti, izvairoties no nodokļu nomaksas, un fakts, ka līdz iztiesāšanas dienai apsūdzētās personas, atzīstot radīto zaudējumu apmēru, to nav atlīdzinājušas, neattur tiesas no relatīvi nelielu naudas sodu piemērošanas”.⁶²⁶ Būtu secināms, ka ar 2012.gada 13.decembra likumu „Grozījumi Krimināllikumā”, tomēr nav panākts prognozējamais rezultāts, ka tiesu nolēmumu būs paredzami, objektīvi un samērīgi, tieši pretēji „šī jaunā kārtība praksē tiek ievērota ne vienmēr”.⁶²⁷

Autorprāt, tiesu praksē novērojami arī tādi nolēmumi, kuri, kaut gan formāli atbilst jaunajiem likumā iekļautiem soda noteikšanas principiem, tomēr ir pamatotas šaubas par to sabiedrisko lietderīgumu. Piemēram, Jelgavas tiesa 2014.gada 13.februārī lietā Nr. K15-0192-14/7, konstatējot, ka pensionārs ar pārvietošanās grūtībām, būdams alkohola ietekmē, strīda laikā ar /pers. D/, dusmu vadīts, ne mazāk kā vienu reizi ar metāla kruķi, tīši iesita /pers.D/ pa labo apakšdelmu, jeb tīši nodarīja labā elkoņa kaula lūzumu, kas pieskaitāms pie vidēja smaguma miesas bojājumiem, atzina par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 126.panta pirmajā daļā un sodīja viņu ar piespiedu darbu uz simt divdesmit stundām.⁶²⁸ Cik tad objektīvi varētu novērtēt piespriežot soda samērīgumu, un tā izpildīšanas iespējas, jo spriedumā citas ziņas

⁶²⁴ Jelgavas tiesas 2014.gada 11.februāra spriedums lietā Nr. K15-0114-14/4, krimināllieta Nr. 11221156613.; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 14.janvāra spriedums lietā Nr. K29-0568-14/14, krimināllieta Nr. 11520024213.

⁶²⁵ Hamkova D. Krimināltiesību globalizācijas procesi un kriminālsods. Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 365.lpp.

⁶²⁶ Judins A. Izvairīšanās no nodokļu nomaksas: vai piespriežamie sodi ir taisnīgi un samērīgi. Jurista Vārds, 2013. 15.oktobris, Nr.42 (793), 10.-14.lpp.; Sk. Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/Nodokkli%20legalizacija_anonim.doc [aplūkots 2014.gada 30.maijā].

⁶²⁷ Liholaja V. Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. Jurista Vārds, 2014. 11.februāris, Nr.6 (806), 10.-21.lpp.; Sk. Tukuma rajona tiesas 2014.gada 28.februāra spriedums lietā Nr. K37-0084-14, krimināllieta Nr. 11390041013; Rēzeknes rajona tiesas 2014.gada 10.marta spriedums lietā Nr. K26-0105-14/1, krimināllieta Nr. 11331078813; Valmieras rajona tiesas 2014.gada 6.marta spriedums lietā Nr. K39-0200-14/5, krimināllieta Nr. 11130074013; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 20.februāra spriedums lietā Nr.K29-0733-14/14, krimināllieta Nr.11519012513.

⁶²⁸ Jelgavas tiesas 2014.gada 13.februāra spriedums lietā Nr. K15-0192-14/7, krimināllieta Nr. 1122115513.

par vainīgās personas darbību nav iekļautas, bet aplūkoti fakti liecina tieši par kļūdainu soda veida izvēli.

Vispieņemamākais situācijas risinājums būtu saistīts ar iepriekšējās vispārīgās soda noteikšanas kārtības atjaunošanu jeb principu dalījuma likvidāciju. Pētot tiesu praksi, jāatzīst, ka problēma meklējama ne tik daudz normatīvajā regulējumā, bet gan normu izpratnē un piemērošanas praktiskos nosacījumos. Lai cik nebūtu precīzs normatīvais regulējums, to vienmēr būs iespējams dažādi uztvert un interpretēt, bet tas nekādā gadījumā neliecina par sistēmas trūkumiem. Grozījumu daudzums un haotiskums neveicina sistēmas stabilizāciju, bet vairo neuzticību likuma normām, līdz ar to tie arvien biežāk tiek interpretēti sašaurināti. Par pareizu un vēlamu atzīstama arī tāda soda noteikšanas prakse, kad par atbildību mīkstinošu apstākli tiek atzīts tāds apstāklis, kas attiecas uz personību raksturojumu un pat nav saistīts ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu, ko atzīst lielākajā daļā no vadošām Eiropas valstīm. Tādējādi nav skaidri un saprotami likumdevēja centieni vairāk attālināties soda noteikšanas jautājumos no ilggadējas Eiropas valstu pieredzes un veidot eksperimentālo krimināltiesību sistēmu, kura arī turpmāk nemitīgi būs labojama!

Tādēļ soda noteikšanas principu attīstību vēlams sasaistīt ar normu jaunrades „zelta likumu” kuru noformulēja Vācijas Federācijas konstitucionālā tiesa, un uz kuru balstījās Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2008.gada 16.decembrī spriedumā lietā Nr. 2008-09-0106: „jo smagāks ir iespējamais sods, jo skaidrākiem jābūt likumdevēja noteiktajiem priekšnoteikumiem personas sodīšanai. Taču pienākums pieņemt tādas normas, kuras ir pietiekami skaidras, nevar tikt pārspīlēts. Tādā gadījumā likumi kļūtu pārāk stingruši un kazuistiski un tie vairs nebūtu taisnīgi, ņemot vērā attiecību mainību vai konkrētās lietas īpašos apstākļus”.⁶²⁹

Vienlaikus jācenšas izvairīties no apjomīgiem un nepārtrauktiem likuma grozījumiem, jo, kā iepriekš tika akcentēts, problēmas galvenokārt ir saredzamas nevis normatīvā regulējumā, bet gan tā interpretējumā un praktiskā pielietojumā. Atliek pilnībā piekristis un atbalstīt V.Liholajas pausto viedokli, ka mūsu valsts Krimināllikums tomēr nav stabils, bet daudzās izmaiņas un grozījumi padarījuši to nepārskatāmu, grūti uztveramu un piemērojamu, kas atstājis negatīvu ietekmi uz tiesu praksi.⁶³⁰

No argumentācijas lietderīguma pozīcijas, vērtējot tiesas spriedumus, var ieteikt nedaudz plašāk pamatot atsevišķa aspekta atzīšanas nozīmi, izvēloties sodu, tas galvenokārt attiecināms ne tikai uz atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem, bet arī uz personību raksturojošiem

⁶²⁹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 16.decembra spriedums lietā Nr. 2008-09-0106. Latvijas Vēstnesis, 2008. 18.decembris, Nr.197 (3981).; Sk. arī Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas (*Bundesverfassungsgericht*) spriedums lietā Nr. 2 BVerfGE, 25.07.1962 - 2 BvL 4/62. Pieejams: <http://opiniojuris.de/entscheidung/1293> [aplūkots 2013.gada 10.jūlijā].

⁶³⁰ Liholaja V. Kurp ved Krimināllikums? Grām.: Starptautiskās zinātniskās konferences „Valsts un tiesību aktuālās problēmas” zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2010, 207.lpp.

apstākļiem. Par piemēru var kalpot Kurzemes apgabaltiesas 2011.gada 2.jūnija spriedums krimināllietā Nr.K11151022910, kurā tiesnesis plaši argumentē soda individualizāciju, it īpaši sasaistot soda samērīgumu ar vainīgā personību un lietā esošiem atbildību ietekmējošiem apstākļiem, nodarījuma raksturu un kaitīgumu. Tāpat tiek izanalizēta piespriedā soda ietekme gan uz vainīgo personu, gan arī uz pārējiem sabiedrības locekļiem, it īpaši soda veida izvēles jomā. Iepriekšminētais ir vislabāk atspoguļots sekojošā spriedumu daļā: „izvērtējot visus minētos apstākļus kopumā, apsūdzētajam nosakāms tāds soda veids un mērs, kas maksimāli sekmētu kriminālsoda mērķu sasniegšanu, kā arī nodrošinātu, ka netiek apdraudēta pārējā sabiedrības daļa. Tiesas izmeklēšanā tiesa ir guvusi pārliecību, ka apsūdzētajam ir tendence uz vardarbību un viņa atrašanās brīvībā ir saistīta ar sabiedriskās drošības apdraudējumu. Šos tiesas apsvērumus apstiprina arī liecinieku liecības par izteikti negatīvajām tendencēm. J.N. uzvedībā. Tiesa atzīst, ka vienīgais veids, kā sasniegt Krimināllikuma 35.pantā izvirzīto soda mērķi – ne tikai sodīt, bet arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, pasargāt sabiedrības intereses un panākt taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu, šajā gadījumā ir apsūdzētā izolācija no sabiedrības, piemērojot viņam brīvības atņemšanas sodu. Piespiedu darba piespriešanu, ņemot vērā apsūdzētā invaliditāti un arī attieksmi pret izdarīto, nav lietderīga. Tādējādi sods apsūdzētajam nosakāms brīvības atņemšanas veidā, izolējot viņu no sabiedrības, jo tikai šādā veidā, tiesas ieskatā, iespējams panākt apsūdzētā savas amorālās uzvedības piespiedu izvērtēšanu un, iespējams, labošanos. Izvērtējot nosakāmā soda apmēru, tiesa ņem vērā noziedzīgā nodarījuma morāli ētisko vērtējumu, apsūdzētā egocentrismu un izteikto nevēlēšanos apzināties savu darbību prettiesisko un arī pretdabisko raksturu.”⁶³¹ Protams, Krimināllikumā iekļautā jauna soda noteikšanas kārtība vairs neparedz tik smalku soda argumentācijas nepieciešamību, kas ir liels zaudējums, tomēr šis piemērs atklāj būtiskas nianšes, kā un kādā apmērā jāvērtē personu raksturojošus apstākļus. Būtu vēlams, lai katrā spriedumā tikpat smalki tiek izanalizēti personu raksturojošie dati, viņu veselības stāvoklis, dzīves gaita un citi būtiski apstākļi, to sasaistot un skatot kopsakarībā ar atbildību ietekmējošiem apstākļiem, pārliecinot visus par piespriedā soda pareizību. Tādēļ nepieciešams atteikties no Krimināllikumā pieņemtiem jauninājumiem, atgriežoties pie vecās soda noteikšanas prakses, ar tādu nosacījumu, ka tiek ierobežota un sakārtota sevišķa soda noteikšanas kārtība, par kuru jau tika minēts iepriekš.

⁶³¹ Kurzemes apgabaltiesas 2011.gada 2.jūnija spriedums lietā Nr.K11151022910.

KOPSAVILKUMS

Veiktā pētījuma rezultātā autors izvirza aizstāvēšanai šādus secinājumus un priekšlikumus:

1. Kriminālbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi ir nosacīts krimināltiesību institūts, kas var eksistēt gan patstāvīgā līmenī, pastarpināti ietekmējot soda noteikšanu, gan arī var būt iekļauts pašā noziedzīgo nodarījumu kategorijā, tādējādi tieši saistīts ar sodu. Šā tiesību institūta īpašības galvenokārt ir atkarīgas no valsts tiesību attīstības procesa un tiesību doktrinārām atziņām. Kriminālbildību ietekmējošie apstākļi to plašākā izpratnē ir atvasināmi no soda nozīmes.

1.1. 1933.gadā pieņemtajā Soda likumā soda noteikšanas kritēriji bija sasnieguši visaugstāko attīstības pakāpi un regulēja ne vien soda veida un mēra izvēli, bet arī soda izciešanas kārtību, tādējādi tā darbības sfēra bijusi daudz plašāka, nekā mūsdienās. Mīkstinošo apstākļu uzskaitījums palika ārpus likuma robežas, saglabājot tiesnešu unikālu kompetenci pašiem lemt par lietā nozīmīga apstākļa nozīmi taisnīgā soda noteikšanā. Likums rakstīts, par pamatu ņemot 1903.gada Soda likumus, kas struktūras ziņā, normas veidošanā (juridiskā tehnika un metodoloģija) uz to brīdī bijuši līdzīgi visattīstītākajām Eiropas valstīm. Krimināltiesiska līdzība ar vācu tiesībām bija neapstrīdama un acīmredzama, kas diemžēl nav saglabāts Krimināllikumā.

1.2. Precīzu un izsmeļošu soda noteikšanas kritēriju ieviešana galvenokārt ir raksturīga postpadomju valstu tiesību sistēmām, kas krimināltiesībās ir kavēklis veiksmīgai integrācijai Eiropā, jo vācu, skandināvu valstu, nerunājot pat par angļu sistēmas īpatnībām, tiesnešiem ir daudz lielākas tiesības vērtēt mīkstinoša vai pastiprinoša apstākļa nozīmi soda noteikšanas procesā, piemērojot plašāku vai šaurāku atsevišķa aspekta interpretējumu, argumentēt savas pārliecības pozīciju situācijas taisnīgā noregulējumā. Tamdēļ arī Krimināllikumā iekļautos apstākļus jāpiemēro tādās robežās, kādas ir nepieciešamas un samērīgas konkrētā izskatāmā lietā, lai sasniegtu sabiedrībai lietderīgo mērķi. Nav pieļaujama kāda apstākļa ignorēšana, tāpat nav pieļaujama tā nozīmes dublēšana.

1.3. Vācijā likumdevējs apzināti izvairās sniegt likumā soda mērķa un jēgas reglamentāciju. Līdz ar to tiesneši vadās pēc doktrināram atziņām, kas ietilpst visaptverošā jeb kompleksu teorijā, paredzot soda mērķa tiešu izvirzīšanu un tā pamatošanas nepieciešamību izlemjamajā lietā, kas sasniedzams ar loģiski un sistēmiski izklāstītām, sniegtām atzinām, motivējot un pierādot tā pareizību taisnīga regulējuma nodrošinājumā. Tādēļ, izlemjot lietu, tiesnešiem piešķirtas daudz plašākas iespējas sniegt un pamatot savu pārliecību. Autorprāt, tāda likuma uzbūve liecina par *pandektu* sistēmas ietekmi. Neskatoties uz to, ka Latvijā likumu formulējumā šī sistēma dominē, Krimināllikums tomēr būvēts *institucionālas* sistēmas ietvaros.

2. Atbildību pastiprinošo un mīkstinošo apstākļu institūts, vienā līmenī ar noziedzīgā nodarījuma raksturu, radīto kaitējumu un vainīgā personību raksturojošiem datiem kalpo par kritēriju, lai pilnīgi

nodrošinātu soda individualizāciju ne tikai pabeigtā noziedzīga nodarījumā, bet arī gadījumos, kad persona saukta pie kriminālatbildības par sagatavošanos noziegumam vai par nozieguma mēģinājumu.

2.1. Atbildība par sagatavošanos noziegumam vai nozieguma mēģinājumu iestājas saskaņā ar to pašu šā likuma pantu, kas paredz atbildību par konkrēto nodarījumu. Tas nozīmē, ka apstākļi, kas mīkstina vai pastiprina atbildību, ir tie paši, un to būtība arī nemainās, taču nepabeigts noziedzīgs nodarījums pārsvarā ir ar mazāku kaitīguma pakāpi, un tā darbības raksturu ir problemātiski saistīt ar atbildību pastiprinošiem apstākļiem, it īpaši gadījumos, kad tiek vērtēta sagatavošanās stadija.

2.2. Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu izvērtējums ļauj apzināt personas nostāju pret kaitīgo sekas iestāšanos vai pieļaušanas formu. Tāpat šie apstākļi ļauj noteikt vainīgās personas sabiedrisko bīstamību, vērtējot to gan no notikušā apdraudējuma un nodarītā kaitējuma, gan arī vēl no nākotnē iespējamā apdraudējuma vai sekas iestāšanās iespējas, gan no personas iespējamās sabiedriskas jeb sociāla lietderīguma pozīcijas. Pie pēdējiem var pieskaitīt tādus apstākļus, kuriem brīžiem nav tiešas saistības ar noziedzīga nodarījuma raksturu, bet tie tiek iekļauti likumā, vadoties no humānisma principa pozīcijas.

2.3. Kaitīgums ir sabiedrībā atzīta, likumdevēja nostiprināta ikviena noziedzīga nodarījuma pamatīpašība. Neapšaubāmi kaitīgums ir noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas pamats, kas precīzi noteikts Krimināllikumā 7.pantā, un kas vērtējams, izvēloties soda veidu, tomēr pēc kaitīguma jēdziena iekļaušanas Krimināllikuma 6.pantā, atbilstoši sistēmiskas pieejas prasībām, to būtu vēlams sasaistīt un atspoguļot arī kriminālatbildības pamatā, tieši Krimināllikumā 1.pantā, izsakot tā pirmo daļu šādā redakcijā: „Pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu kaitīgu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes”.

3. Pēc Krimināllikuma grozījumu spēkā stāšanās, tieši sākot ar 2013.gada 1.aprīli, soda noteikšanas vispārīgie principi un to formulējums īsti vairs neatbilst Krimināllikuma strukturālai formai, nesekmē soda individualizācijas procesu un ir pretēji iecerētai virzībai uz soda noteikšanas elastīgumu, kas sastopams attīstītās Eiropas valstīs.

3.1. Līdz 2013.gada 1.aprīlīm tiesa, nosakot sodu, un prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, ņēma vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus. Šī kārtība pamatoti tiek saukta par vispārīgo soda noteikšanas principu, jo tā tiek attiecināta uz ikvienu gadījumu, gan veidojot jaunas Krimināllikuma normas, gan vēlāk piemērojot tās. Tādējādi bija veidota viengabalaina sistēma, kurā speciālās normas, kas regulē atsevišķu lietu kategorijas, precīzē un ierobežo vispārināto ideju. Pēc veiktajiem

grozījumiem, mainot Krimināllikuma 46.panta saturu un ieviešot striktu dalījumu, proti, piesaistot *izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu*, kā arī *vainīgā personību raksturojošus datus soda veida* izvēlei, bet *atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus soda mēra* noteikšanai, jaunā norma vairs neatbilst jēdziena „soda noteikšanas vispārīgie principi” saturiskai nozīmei. Līdz ar to tiek veidota pavisam jauna sistēma, kad „soda noteikšanas vispārīgie principi” tiek pakļauti un ir tieši atkarīgi no speciālo normu nosacījumiem, kas ir pretrunā juridiskās tehnikas likumiem. Tādējādi veidojas situācija, ka Krimināllikuma 46.panta nosacījumus jāpiemēro tad, kad speciālā norma to atļauj. Iepriekšminēto tieši un nepārprotami pierāda tas, ka, nepilngadība (atbilstoši KL VII nodaļas nosacījumiem), kā personu raksturojošs apstāklis, vienlaikus attiecināms gan uz soda veida izvēli, gan uz tā apmēru. Tādēļ, lai akcentētu vispārināto soda noteikšanas nosacījuma jēgu, būtu ieteicams mainīt Krimināllikuma 46.panta nosaukumu, paredzot, ka normā minētie kritēriji ir „soda noteikšanas nosacījumi”. Tomēr, saglabājot un veicinot Krimināllikuma sistēmas stabilitāti, grozījumus normu apzināšanā jāsaista ar pakāpenisku atgriešanos pie sākotnējās soda noteikšanas kārtības, nedalot sodu ietekmējošos faktorus pēc to nozīmīguma un darbības sfēras, kā tas notiek visattīstītākajās Eiropas valstīs.

3.2. Vieglāka soda noteikšanas iespēju, kas paredzēta Krimināllikuma 49.pantā, pamatoti jāuzskata par sevišķo soda noteikšanas kārtību, kas atrodas ārpus vispārīgo soda noteikšanas nosacījumu regulējoša loka. Līdz ar to Krimināllikuma 46.pantā norādītie soda veida un mēra noteikšanas principi iegūst pavisam citu nozīmi soda noteikšanas procesā. Par primāro vieglāka soda noteikšanas iespējas piemērošanas nosacījumu ir uzskatāms noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums, kas, atbilstoši Krimināllikuma 49.panta pirmās prim un otras daļas regulējumam, aptver tādus objektīvus kritērijus kā nodarījuma smagums un kaitīgums, jo vieglāka soda noteikšanas iespējas ir piemērojamas tikai tad, kad „*attiecīgais noziegums nav izraisījis cilvēka nāvi, nav radījis smagus miesas bojājumus vai psihiskas dabas traucējumus vismaz vienai personai vai mazāk smagus miesas bojājumus vairākām personām, nav saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, nav saistīts ar narkotisko un psihotropo vielu nelegālo apriti un nav izdarīts organizētā grupā*”, un tādā apmērā, kas nepārsniedz „*pusi no attiecīgā panta sankcijā paredzētā minimālā soda par smaga nozieguma izdarīšanu*” vai „*divas trešdaļas no attiecīgā panta sankcijā paredzētā minimālā soda par sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu*”, atstājot tiesnešiem kriminālpārskatīšanas un mazāk smaga nozieguma gadījumos plašas soda veida un mēra mazināšanas iespējas.

Vainīgā personība un vairāki atbildību mīkstinoši apstākļi ir reglamentētais kritērijs, kas tiesnešus mudina un ļauj piemērot iepriekš aplūkoto sevišķo soda noteikšanas procedūru, kas nav obligāta gadījumos, ja tiesnešiem rodas šaubas, ka tā piemērošanas rezultātā soda izvirzītais mērķis, kas paredzēts Krimināllikuma 35.panta otrajā daļā, nebūs sasniegts. Turklāt, mīkstinot sodu,

spriedumā papildus ir jāatspoguļo tā piemērošanas nepieciešamība un obligāti jānorāda šāda nolēmuma motīvi. Savukārt atbildību pastiprinošais apstāklis ir vieglāka soda noteikšanas iespējas piemērošanas aizliedzošais faktors.

3.3. Vērtējot atbildību mīkstinošo apstākļu institūtu kopsakarībā ar Krimināllikuma 49.¹ panta piemērošanas tiesiskajiem aspektiem, konstatējams, ka minētie apstākļi saistīti arī ar vieglāka soda veida noteikšanas iespējamību, kas ir pretrunā ar KL 46.pantā izvirzītajiem nosacījumiem.

3.4. Vispārīgo soda noteikšanas principu dalījums nav jāievēro, nosakot sodu par smagiem un sevišķi smagiem noziegumiem, jo lielākoties Krimināllikumā par attiecīgajiem nodarījumiem paredzētajās sankcijās nav iekļauta brīvības atņemšanas soda aizvietošanas alternatīva. Šādā situācijā personas pozitīvo raksturojumu, viņa dzīves apstākļus, vecumu, veselības stāvokli tieši jāsaista ar soda mēra izvēli, tādējādi ir mazāka iespējamība, ka tiek pārkāptas cilvēktiesības aizsargājošas normas, kā novēršanai no Eiropas Cilvēktiesību tiesas ir ieteikts nodrošināt attiecīgus atvieglojumus, līdz pat pilnīgai personu atbrīvošanas iespējai. Turklāt normatīva regulējuma izpratnē īslaicīga brīvības atņemšana un mūža ieslodzījums ir tikai viena soda veida - brīvības atņemšanas - zemāka vai augstāka likumā reglamentēta robeža, kas tiesu praksē un juridiskajā literatūrā saukta gan par soda veidu, gan par soda paveidu, kas, pēc autora domām, ir pieņemams, tomēr juridiski ir neprecīzs. Tādējādi par kļūdainu jāuzskata vispārīgo soda noteikšanas principu dalījumu pēc soda veida un mēra noteikšanas sfērām.

3.5. Krimināllikuma 46.panta nosacījumus nav iespējams piemērot papildsoda veida un mēra noteikšanā, jo atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem šajos gadījumos ir minimizēta ietekmes nozīme, kas atkarīga no blakus faktoru pastāvēšanas iespējām, piemēram, mantas konfiskācijas apmērs ir atkarīgs no vainīgajam reāli esošas mantas daudzuma un tās vērtības.

3.6. Naudas sods kā pamatsods nosakāms atbilstoši noziedzīga nodarījuma kaitīgumam un vainīgā mantiskajam stāvoklim (KL 41.pants otrā daļa). Aplūkojot minēto normu vispārīgo soda noteikšanas principu kontekstā, jāsecina, ka vainīgā personība, noziedzīgā nodarījuma raksturs un radītais kaitējums vai nu pieļauj, vai arī nepieļauj naudas soda noteikšanu, par orientieri ņemot vērā vainīgā mantisko stāvokli, bet atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi nosaka soda mēru. Autors apšaubā šī pieņēmuma patiesumu, norādot, ka noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums, vainīgā personība, īpaši viņa dzīves apstākļi, apgādībā esošas personas, mantiskais stāvoklis un atbildību ietekmējoši apstākļi aplūkotajā gadījumā nav dalāmi pēc soda veida un mēra noteikšanas kritērijiem.

4. Krimināllikuma 46.panta grozījumi nesekmē atbildību mīkstinošo apstākļu atzīšanas un ievērošanas gaitu. Turklāt arī atbildību mīkstinošo apstākļu klāsta samazinājums un tā atzīšanas iespēju sašaurinājums tieši sekmē soda noteikšanas nosacījumu ignorēšanu.

4.1. Neatkarīgi no atbildību pastiprinošo apstākļu kvantitātes, tiem nav nozīmes, izvēloties soda veidu. Turklāt jāņem vērā, ka „*brīvības atņemšanas sodu par kriminālpārkāpumu un mazāk smagu noziegumu piemēro, ja soda mērķis nav sasniezams, nosakot kādu no attiecīgā panta sankcijā paredzētajiem vieglāka soda veidiem*”, bet to nevar pilnīgi, objektīvi un vispusīgi novērtēt, neņemot vērā atbildību pastiprinošo apstākļu institūtu, kas koncentrētā veidā sevī ietver nepieciešamos soda mērķa izvērtējuma kritērijus.

4.2. Atbildību mīkstinošu un pastiprinošu apstākļu būtība saistīta ar soda individualizācijas īstenošanas gaitu. Tādēļ šie apstākļi ir savdabīgs noziedzīga nodarījuma un personības izvērtējuma kritērijs, kas ļauj vainīgajam piemērot atbilstošu soda mēru. Tomēr apstākļa normatīvais nostiprinājums jāsaista ne vien ar kādas parādības atkārtotā noziedzīgajos nodarījumos, kas pārsvarā tos vieno, bet arī rūpīgi jāizvērtē šo parādību atkārtotā procentuālā attiecība.

Ideālā variantā apstāklim piešķirama reglamentēta mīkstinoša vai pastiprinoša nozīme, ja tā procentuāls īpatsvars noziedzīgajos nodarījumos būs lielāks par 15%, bet mazāks par 40%, jo pretējā gadījumā, it īpaši, ja īpatsvars pārsniedz 60% robežu, būtu jārunā par nodarījuma kopējām raksturīpašībām un no normu veidošanas juridiskas tehnikas viedokļa tas nav vēlams.

5. Atbildību mīkstinošie apstākļi ir ar nepārprotamu universālu pielietojuma nozīmi, kas tieši ietekmē soda mēru un pieļauj sevišķu soda samazinājuma vai aizvietošanas nosacījuma eksistenci, tādēļ autors uzskata par nelietderīgu vispārīgo mīkstinošo apstākļu unificēšanu Krimināllikuma Sevišķajā daļā, veidojot jaunas normas ar tādām sankcijām, kuras iespējams piemērot arī pamatsastāva gadījumos, ja tiek ievēroti vispārīgās daļas priekšraksti.

5.1. Par nepareizu uzskatāma smaga personiska vai ģimenes apstākļa kritērija izslēgšana no Krimināllikumā reglamentēto mīkstinošo apstākļu klāsta. Smags personiskais un ģimenes apstākļi bijis nepārprotams vērtējuma jēdziens, kas prasīja zināmas prokuroru un tiesnešu pieredzes, pārlicības, interpretācijas un motivācijas spējas. Novērtējuma apstākļi attiecas uz samērā plašiem sabiedriskas dzīves aspektiem, palīdz izzināt vainīgā noziedzīgas motivācijas rašanās un īstenošanas gaitu. Tas ietver sevī tādus sabiedrībā cienījamus motīvus kā līdzcietība, līdzjūtība un izpalīdzība, sniedz skaidrojumu par noziedzīgas tiesmes rašanās procesu, socializācijas pakāpi un personas dzīves kvalitāti, tieši sekmējot soda individualizācijas principa ievērošanu.

5.2. Krimināllikumā par atbildību mīkstinošu apstākļi atzīst noziedzīga nodarījuma izdarīšanu cietušā prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē, taču, autorprāt, ir nepieciešams paplašināt tā darbības lauku, formulējot, ka *noziedzīgais nodarījums izdarīts cietušā vai trešās personas prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē*. Tādējādi tiktu atgriezta nesen izslēgta cita mīkstinoša apstākļa, kas bijis saistīts ar vardarbības iespaidu, materiālo vai citādu atkarību, pamatdoma

5.3. Grūtniecības fakta izslēgšana no mīkstinošo apstākļu grupas pamatojama ar tā piederību pie personību raksturojošiem datiem. Tomēr, atbilstoši jaunajai kārtībai, personību raksturojošie dati vairs nav ņemami vērā tajos gadījumos, kad noziedzīgo nodarījumu sankcijas aprakstā nav iekļauta soda izvēles alternatīva.

6. Saprātīgā termiņa neievērošanas sekas (KL 49.¹), kas saistītas ar nepamatotu kriminālprocesa ieilgumu, nav iekļaujamas atsevišķā pantā, un uz tā vērtējumu būtu attiecināmi 49.panta vispārīgie nosacījumi.

6.1. Saprātīga termiņa kā mīkstinoša aspekta iekļaušana Krimināllikumā ir nepārprotami saistāma ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, tādējādi maksimāli aizsargājot personu tiesības pret krimināllietas nepamatotu novilcināšanu. Krimināllikuma 49.¹ pants ir likumdevēja veiksmīgs un atbalstāms tiesiskas aizsardzības līdzeklis, ar kura palīdzību tiek mēģināts novērst nepamatotus, bieži nevajadzīgus izmeklēšanas un iztiesāšanas procesa novilcinājumus, kas vairumā gadījumu ir kā spēcīgs arguments Eiropas Cilvēktiesību tiesā iztiesātajās lietās.

6.2. Taču saprātīgā termiņa neievērošana nav atkarīga no vainīgās personas rīcības, bet gan no procesa virzītāja kriminālprocesuālo normu neievērošanas, tajā skaitā nemotivēta lietas izskatīšanas ieilguma. Līdz ar to saprātīgā termiņa neievērošana nav uzskatāma par atbildību mīkstinošu apstākli, jo tas būtiski atšķiras no pārējo apstākļu jēgas, kuri domāti, lai izvērtētu soda atbilstību personas izdarītajam noziedzīgajam nodarījumam, paredzētu soda mērķa sasniegšanai nepieciešamās darbības un to apjomu, noteiktu un izvērtētu personas socializācijas pakāpi. Tādēļ šo apstākli jāpārvieta uz Krimināllikuma sesto nodaļu, iekļaujot nosacījumos, kad persona tiek atbrīvota no kriminālatbildības un soda, tieši uzsverot to kā Krimināllikuma 60.panta otro daļu. Saprātīgā termiņa neievērošana attiecināma uz to apstākļu grupu, kas paredz soda samazinājumu izņēmuma gadījumos, jo nevar piekrist tam, ka Latvijā kriminālprocesuālo normu neievērošana ir normāla parādība, kas vienmēr būs sasaistīta ar soda samazinājuma iespēju.

7. Eiropas valstu krimināltiesiskas harmonizācijas process jāsaista ar 2007.gada 13.decembrī parakstīto Lisabonas līgumu, kura preambula tieši nosaka, ka: Eiropas valstīm ir vienots kultūras, reliģijas un humānisma mantojums, kas ir pamats tam, ka ir izveidojušās cilvēka neaizskaramo un neatsavināmo tiesību, demokrātijas, vienlīdzības, brīvības un tiesiskuma kopējas vērtības. Līdz ar to Krimināllikuma uzbūvē ir jāatspoguļo ne vien Eiropas Cilvēktiesību tiesas sniegtas korektīvas cilvēktiesību aizsardzības jomā, bet jācenšas, lai tas maksimāli tuvinātos Eiropas valstu kopējam tiesiskas apziņas un normatīva regulējuma līmenim.

7.1. Veidojot un interpretējot Krimināllikuma normatīvo pamatu, nepieciešams ievērot Eiropas Cilvēktiesību tiesas sniegtās atziņas, lai novērstu un/vai nepieļautu nepamatotu cilvēktiesību pārkāpšanu, sekmējot attīstītas valsts demokrātiskas vērtības standartus.

7.2. Darbojošās krimināltiesību normas, kas attiecas uz soda noteikšanas kārtību, pat ja tās būtu neskaidras, nav nepieciešams nekavējoties precizēt, iejaucot leģislatīvo varu, jo to var panākt ar vienkāršas juridiskas interpretācijas procesu, izzinot un ievērojot Latvijas Republikas Augstākās tiesas sniegtās atziņas izskatāmo lietu nolēmumos un informatīvajā materiālā (pārskatos par tiesu praksi, kopsapulces lēmumos u.c.). Pretējā gadījumā, izskatot lietu, var sastapties ne vien ar situācijas savlaicīgu taisnīgu izlemšanu, bet ar lietas ieilgumu, cenšoties sagaidīt no likumdevēja nepieciešamo normu precizējumu.

8. Krimināllikumā reglamentēto atbildību pastiprinošo apstākļu klāsta palielinājums, īpaši ieviešot jaunus apjomīgus formulējumus, var kaitēt krimināltiesiskas sistēmas stabilitātei, jo tiek apgrūtināta tiesnešu subjektīvas vērtēšanas un argumentācijas iespējamība, bet pats apstāklis var izrādīties kā tāds, kas atkārtο jau eksistējoša pastiprinoša pamata būtību.

9. Tiesu praksē ir neviennozīmīgi vērtējama uzticēšanās apstākļa pastiprinošā iedarbība, ja cietušās personas labvēlība panākta ar maldiem, piemēram, piesavinoties sociālā darbinieka nosaukumu, lai atvieglotu iekļūšanu dzīvoklī. Šajā situācijā uzticēšanās apstāklis nepārprotami veido nodarījuma sastāva pazīmi krāpšanas gadījumos, tomēr zādzības gadījumos atbildību pastiprinošais apstāklis nepamatoti tiek aizmirsts.

10. Reālas kopības un recidīva kā atbildību pastiprinoša apstākļa normatīvs regulējums, kā tas bija ietverts Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 1.punktā, pārkāpj principu *non bis in idem*.

10.1. Princips *non bis in idem* attiecas ne vien uz speciālo atkārtotību, kuru izslēdza, bet arī uz vispārējo, kas turpināja īstenoties noziedzīgo nodarījumu reālā kopībā un recidīvā. Vienreiz atzīstot, ka atkārtotība nevar būt par atbildību pastiprinošu aspektu, tad nebija korekti to atstāt, maskējot savādākā juridiskā konstrukcijā. Reālas kopības atbildību pastiprinoša nozīme ir integrēta „soda saskaitīšanas” procesā un provizoriski personai jau bija paredzams lielāks sods, tādēļ nevajadzēja jau vienreiz izvērtētu apstākli ņemt vērā, lai vainīgajam vēl vairāk palielinātu soda apmēru. Turpretim, ja izvēlēta kārtība ar vieglākā soda ietveršanu smagākajā (KL 50.panta otrā daļa), tad apstākļa atbildību pastiprinoša nozīme nepārprotami ne vien racionāli pamatota, bet ir gluži nepieciešama.

10.2. Reālas kopības kā atbildību pastiprinoša apstākļa jēga, atbalstot soda saskaitīšanas kārtību, būtiski saruka, līdz ar to likumdevējs akceptēja tā pilnīgu izslēgšanu no atbildību

pastiprinošo apstākļu klāsta. Turklāt jau iepriekš bija saredzama neviennozīmīga attieksme pret reālo kopību un recidīvu. Likumsakarīgi būtu, ja, atzīstot reālo kopību par atbildību pastiprinošu apstākli, kas ietekmē soda mēra palielinājumu, attiecinātu uz to vismaz tādas pašas prasības, kādas izvirzītas recidīva atzīšanai, proti, lai noziedzīgi nodarījumi būtu izdarīti ar nodomu. Likuma regulējums paredzēja arī aiz neuzmanības izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem piešķirt atbildību pastiprinoša apstākļa nozīmi, kas neatbilsta šā institūta jēgai. Autors, kaut gan savulaik uzskatīja, ka lietderīgākais pagaidu risinājums būtu saistīts ar šādu Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 1.punkta formulējumu: „*noziedzīgais nodarījums veido noziedzīgu nodarījumu reālo kopību (gadījumos ja darbība vai bezdarbība izdarīta ar nodomu) vai noziedzīgu nodarījumu recidīvu*”, tomēr pilnībā piekrīt izvēlētam risinājumam, par reālas kopības pastiprinoša pamata izslēgšanu no atbildību pastiprinošo apstākļu klāstā.

10.3. Līdz ar 2014.gada 15.maijā pieņemtajiem Grozījumiem Krimināllikumā, kas ir stājušies spēkā ar 2014.gada 14.jūniju, noziedzīgu nodarījumu reālā kopība tiek svītrotā no atbildību pastiprinošo apstākļu klāstā, līdz ar to, pēc autora domām, ir vērts apsvērt iespēju samazināt arī recidīva pastiprinošo nozīmi un saistīt šo apstākli vien ar līdzīga rakstura izdarītiem tīšiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas nereti tiek novērots tiesu praksē. Tādējādi Eiropas starpvalstu līmenī tiktu sekmēta viennozīmīga recidīva izpratne, par pamatu vērtējot personu subjektīvā kritērija nozīmīgumu noziedzīgas darbības izvēles procesā.

11. Sevišķas cietsirdības, kā atbildību pastiprinoša apstākļa sastāvdaļas elementa definējums, Krimināllikumā nav dots, tādējādi prokuroriem un tiesām pašām jālemj par tā esamību un jāizvērtē tā būtību. Likumdevējs atļauj tiesām pašām lemt un pilnveidot šā apstākļa jēgu, ņemot vērā konkrētā laika un sabiedrisko attiecību īpatnības. Izvērtēšanas iespēja ne tikai atvieglo šā apstākļa vairākkārtēju piemērošanu, bet piešķir tiesībām elastīgumu, pilnīgumu un dinamiskumu, vienlaikus palielinot tiesas subjektivitātes kritēriju.

12. Saskaņā ar Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 12.punktu par atbildību pastiprinošu apstākli atzīstama noziedzīga nodarījuma izdarīšana, atrodoties alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmē. Secinājumam par noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu alkohola ietekmē jābūt motivētam tiesas spriedumā. Tomēr ne likuma ietvaros, nedz citos normatīvajos aktos nav konsekventi izklāstīta reibuma saistība un ietekme uz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas gaitu. Tādēļ autors ieteic reibuma stāvokļa apzināšanā ņemt vērā soda noteikšanas praksi tādās valstīs kā ASV, Austrālija, Austrija, Itālija, Krievijas Federācija, Polijas Republika, Spānija, Vācija, kurās aplūkojamam aspektam nav iepriekš noteiktas pastiprinošas nozīmes. Atzīstot šo apstākli par atbildību pastiprinošu, tiesai nepieciešams konstatēt cēloņsakarību, pirmkārt, starp personas

subjektīvo attieksmi pret atrašanos apreibinošu vielu ietekmē, un, otrkārt, starp personas iegūtu reibumu un pašu izdarīto noziedzīgu nodarījumu.

13. Saskaņā ar Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 13.punktu par atbildību pastiprinošu apstākli var atzīt faktu, ka noziedzīgo nodarījumu izdarījusi persona, nolūkā panākt soda samazināšanu, ir sniegusi apzināti nepatiesas ziņas par citas personas izdarītu noziedzīgu nodarījumu, kas ir vienīgais apstāklis atbildību pastiprinošo apstākļu grupā, kuram nav tiešas likumsakarības ar noziedzīgu darbību. Tas neietekmē noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pat nepastiprina tā kaitīgo seku iestāšanos. Šis atbildību ietekmējošais apstāklis arī nav sastopams lielākā daļā citu valstu kriminālkodeksos, kas pamatojams ar tā novecojušu un nebūtisku pastiprinošu nozīmi, kas nevar ietekmēt un kavēt patiesības noskaidrošanas procesu, kuru veic attiecīgas tiesībsargājošas iestādes. Vainīgā apzināti nepatiesas informācijas sniegšana nav šķērslis patiesības noskaidrošanai.

14. Rasistiskais motīvs, kas reglamentēts Krimināllikuma 48.panta pirmās daļas 14.punktā, saturiski pretstatīts noziedzīga nodarījuma sastāviem, kas paredz atbildību par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu (KL 78.pants), par diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu (KL 149.¹pants) un par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (KL 150.pants), sekmējot tā nekonsekventu interpretāciju, kuras rezultātā būtiski tiek sašaurināta apstākļa darbības sfēra. Tādēļ, lai novērstu atšķirīgu Krimināllikuma normu interpretāciju un ieviestu vienotu terminoloģiju, atbildību pastiprinošais apstāklis saturiski būtu pilnveidojams, ņemot vērā arī to, ka „rasisms ir pārliecība, ka tādi faktori kā rase, ādas krāsa, valoda, reliģija, valstiskā vai etniskā piederība var būt par pamatu indivīda vai indivīdu grupas nicināšanai vai viedoklim, ka indivīds vai indivīdu grupa ir pārāka par citu indivīdu vai grupu”. Autors piedāvā atbildību pastiprinošu apstākli izteikt šādā redakcijā: „*noziedzīgs nodarījums izdarīts rasistisku, etnisku, nacionālistisku vai citu īpaši nosodāmu motīvu dēļ*”. Tādējādi būtiski paplašinās apstākļa darbības lauks, aptverot arī tos nodarījumus, kas vērsti pret noteiktu reliģisko konfesiju vai apvienību pārstāvjiem, politisko organizāciju, atsevišķu profesiju pārstāvjiem vai pret noteiktu iedzīvotāju grupu, ko vieno, piemēram, dzīvesveids, labklājības līmenis (pārāk zems, vai pretēji, samēra augsts), u.tml.

15. Viens no Krimināllikuma normu sistematizācijas un harmonizācijas procesa pamatiem ir precīzu vienveidīgu definējumu lietojums, līdz ar to autors izvērtē nepieciešamību Krimināllikuma 14.pantā jēdzienu „nodarījuma konkrēti apstākļi” nomainīt ar jēdzienu „nodarījuma faktiski apstākļi”. Tādējādi Krimināllikuma 14.panta pirmajā daļā būtu izsakāma šāda redakcijā: „*Ja persona noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav bijusi spējīga visā pilnībā saprast savu darbību vai to vadīt, tas ir, atradusies ierobežotas*

pieskaitāmības stāvoklī, tai atkarībā no nodarījuma faktiskajiem apstākļiem tiesa var mīkstināt piespriežamo sodu vai šo personu atbrīvot no soda.”

16. Nepieciešamība veikt grozījumus ir neapstrīdams, normāls un pat vēlams likuma attīstības process, tas veicina krimināltiesību sistēmas stabilitāti, sekmē viennozīmīgu attieksmi, un tiešu atbilstību sabiedrības dzīves gaitai, tomēr grozījumu regularitāte, kam pakļauts Krimināllikums, ir negatīva parādība, kas sasaistīta ar neuzticību likuma burtam. Grozījumu jeb „redakciju daudzums”, neļauj veidot arī ilgtspējīgas, pilnīgas tiesību koncepcijas ar saturiski skaidrojošu raksturu. To var uzskatīt par trūkumu ne tikai valsts līmenī, bet arī starptautiskajā tiesību telpā. Tas apgrūtina un pagarina likuma piemērotāju darbu, tas arī neļauj starptautiskajā arēnā Krimināllikumu uzskatīt par relatīvi stabilu normatīvu aktu, kuru vērts izcelt un ņemt par paraugu savu nacionālo likumu pilnveidošanai.

Anotācija

Promocijas darbs „*Kriminālbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi*”, ir veltīts soda noteikšanas jautājumiem. Darba nozīmīgums izriet no Krimināllikuma 47. un 48. panta piemērošanas teorētiskiem un praktiskiem aspektiem. Kaut gan šis juridiskais institūts nav jauninājums krimināltiesībās, tomēr vēl joprojām var saskarties ar tā neprecīzu izpratni un pielietošanas problēmām.

Darba temats uzskatāms par ļoti aktuālu jautājumu mūsdienu krimināltiesībās tāpēc, ka šis tiesību institūts cieši saistīts ar kriminālsodu politikas nostādņēm, kuru mērķis ir nodrošināt efektīvu un samērīgu valsts reakciju uz noziedzīgiem nodarījumiem, kas, savukārt, sekmē personas tiesiskās uzvedības audzināšanu.

Lai darbs būtu pēc iespējas pilnīgāks, saturīgāks un objektīvāks, autors veicis salīdzinājumu ar citām valstīm. Skats vēsturē palīdzēs saredzēt un izprast apstākļu patieso dabu un to pielietošanas nozīmīgumu, bet apstākļa evolūcijas izpēte ļaus veiksmīgi izziņāt konkrēta apstākļa attīstības gaitu, pielāgot to mūsdienu dzīves prasībām un saskatīt nākotnes perspektīvu. Tikai pateicoties apstākļa evolūcijas izpētei, ir iespējams izvairīties no kļūdām, kas tika pieļautas iepriekšējos likumos, un veiksmīgi virzīties uz priekšu. Atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu starptautisks salīdzinājums ļauj izziņāt kaimiņzemes krimināltiesiskās nostādnes šajā jautājumā un rosināt diskusiju par to pārņemšanas lietderīgumu. Īpaši rūpīgi tiek izvērtēta kriminālsodu politika šajā jautājumā un modelētas situācijas ar iespējamiem grozījumiem Krimināllikumā.

Rūpīgi un objektīvi tiek izvērtēta atbildību pastiprinošo apstākļu nepieciešamība un to vieta Latvijas krimināltiesībās. Tas viss sekmēs Krimināllikuma piemērotāju iedziļināšanos šajos jautājumos un atklās aplūkojamā tiesību institūta patieso nozīmi, kuru nav tik viegli saskatīt. Grūtības galvenokārt izriet no likuma normas plaša formulējuma, kas ir domāts tikai lietpratējiem, kas ik dienu nodarbojas ar tās interpretāciju. Darbs rosinās plašāku diskusiju par likuma normas turpmāko grozīšanu, kas noved līdz minimumam visas domstarpības. Tomēr galvenokārt nepieciešams pēc iespējas tuvākā laikā izprast pārlieku biežu likuma grozīšanas nelietderīgumu un pievērsties galvenokārt tā izpratnes problēmām.

Darbs ietver pētījumu par atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu jēgas un nozīmes skaidrojumiem, kas balstīts uz plašu starptautiski atzītu pētnieku viedokļu analīzi. Teorētiski atzinumi tiek papildināti ar tiesu prakses datiem, kas kopumā veido vienotu koncepciju par pētāmā juridiskā institūta būtību un tā patieso nozīmi kriminālsodu politikas jomā. Šis darbs ietver arī metodiskus norādījumus, kas palīdz izprast atbildību mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu pielietošanas nosacījumus, kā arī to pilnveidošanas iespējas.

Veiktais pētījums var būt interesants un noderīgs studentiem un praktiskiem darbiniekiem, kā arī ikvienam, kurš interesējas par atbildību mīkstinošiem un pastiprinošiem apstākļiem.

Abstract

The Promotion Thesis „*Mitigating and Aggravating Circumstances of Criminal Liability*” is devoted to the system of Latvian Criminal Punishments. The significance of the Doctoral Thesis results from the theoretical and practical aspects of application of the Sections No.47 and No.48 of the Criminal Law. Although this legal institute is not an innovation within the criminal rights, however it is still possible to face its incorrect comprehension and application problems.

The issue of the Doctoral Thesis shall be considered as very topical for nowadays criminal rights due to the fact that this legal institute is closely connected with the guidelines of criminal penal sanctions policy, the aim of which is to ensure effective and proportionate reaction of the state to criminal offences, which in they turn promote training of individual’s legal behavior.

In order to make the Doctoral Thesis more complete, thoughtful and objective, the author has made the comparison of the institute with other countries. The insight into the historical development helped to find and understand the real nature of circumstances and importance of their application; study of evolution of circumstance determined the course of development of particular circumstance, taking into consideration the demands of today’s life, and to pose the perspective of future development. International comparison of mitigating and aggravating circumstances, studying guidelines of criminal rights of the neighboring countries concerning this issue, caused discussion regarding the effectiveness of its application. The concept of criminal penal sanctions policy concerning this issue will be evaluated especially carefully and there will be modeled situations with possible amendments of the criminal law.

The necessity for liability-aggregating circumstances was studied carefully and by objective considerations and their role within the criminal rights of the Republic of Latvia. It will promote the criminal law appliers to be absorbed into these issues and will reveal the real quiddity of the considered legal institute, which is not so easy to see. The Doctoral Thesis will promote broader discussion regarding future amendments of legal norms, minimizing all disagreements. However, it is necessary to understand the inexpediency of the frequently made amendments of law and to point attention towards problems concerning its comprehension.

The Doctoral Thesis will include the research on meaning and significance explanations of liability mitigating and aggravating circumstances, being based upon the experience of opinions of internationally-recognized researchers. Theoretical conclusions will be supplemented with data of jurisprudence, which in general will develop a unified concept of quiddity of legal institute. This Doctoral Thesis will also include methodological instructions, helping to understand the regulations for application of liability mitigating and aggravating circumstances, as well as possibilities for their improvement.

The included research could be interesting and useful for students and practical workers.

Annotation

Der Autor, wählend das Vorhaben der Promotionsarbeit das Thema «Minderungsgründe und Erschwerungsgründe, von deren die strafrechtliche Verantwortlichkeit abhängt», wollte auf keinen Fall die Vorteile der konkreten Doktrinen des Strafrechtes noch einmal beweisen oder absprechen. Er wollte aber die Aufmerksamkeit heranziehen und die Umstände analysieren, die die Bestimmung der Strafe beeinflussen. Die Bedeutung der Arbeit folgt aus den Punkten 47 und 48 des Strafgesetzbuches, die Anwendung der theoretischen und praktischen Aspekte. Obwohl dieses Rechtsinstitut keine Neuerung im Strafrecht ist, doch, auch heutzutage kann man sich auf das falsche Verständnis und auf die mögliche Probleme in der Anwendung stoßen.

Das Thema der Arbeit ist eine sehr aktuelle Frage in dem gegenwärtigen Strafrecht, da dieses Rechtsinstitut ganz eng mit der Politikerrichtung der Kriminalstrafe verbunden ist. Das Ziel des Rechtsinstitutes ist – die wirksame und entsprechende staatliche Reaktion auf die verbrecherischen Handlungen zu gewährleisten, was, seinerseits, der Erziehung des Rechtsbenehmens der Person beiträgt.

Damit die Arbeit möglichst vollständiger, inhaltsreicher und objektiver wäre, wird der Autor den Vergleich mit anderen Staaten durchführen. Der Blick in die Geschichte wird helfen, das wahrhafte Wesen der Umstände und deren Anwendungswichtigkeit zu verstehen. Die Forschung der Evolution des Umstandes wird erlauben, den Werdegang des konkreten Umstandes zu erfahren, ihn an die Forderungen des gegenwärtigen Lebens anzupassen und die zukünftige Perspektive der Entwicklung zu vermuten. Nur dank der Forschung der Evolution des Umstandes, ist es möglich, die Fehler zu vermeiden, die in den vorhergehenden Gesetzen zugelassen waren und danach, erfolgreich in die Gegenwart genommen waren. Der internationale Vergleich der Minderungs- und Erschwerungsgründen erlaubt die Fragestellung des Strafrechtes in den anwohnenden Ländern zu erfahren, und eine Diskussion bezüglich der Zweckmäßigkeit der Entlehnung dieser Erfahrung zu erwecken. Besonders sorgfältig wird die politische Konzeption der Kriminalstrafe in dieser Frage bewertet werden, und werden die Situationen mit den möglichen Veränderungen im Strafgesetz modelliert werden. Man muß die Unzweckmäßigkeit der zu oft gemachten Korrekturen im Gesetz zu verstehen, und hauptsächlich sich mit dem Verständnis dieser Probleme zu beschäftigen.

Sorgfältig und objektiv wird es die Notwendigkeit der Erschwerungsgründe bewertet und ihre Stelle im Lettischen Strafrecht. Diese Information wird den Anwendern des Strafgesetzes helfen, sich in alle diese Fragen zu vertiefen, und wird eine sichtbare und echte Bedeutung des betrachteten Rechtsinstitutes öffnen. Die Schwierigkeiten entstehen hauptsächlich wegen der breiten Formulierung der gesetzgebenden Normen, die nur auf die Spezialisten berechnet sind, die sich mit der Interpretation dieser Formulierungen täglich beschäftigen.

Die Arbeit wird die breite Diskussion über die weiteren Änderungen der gesetzgebenden Normen herbeirufen, die auf Minimum alle Differenzen bringen wird. Die Arbeit schließt in sich die Forschung über die Erläuterung des Sinnes und der Bedeutung der Minderungs- und Erschwerungsgründen ein, die auf die Analyse der Meinungen der breit bekannten internationalen Forscher gegründet wird. Die theoretischen Gutachten werden mit den Daten der Rechtsprechung ergänzt, was insgesamt die einheitliche Konzeption über das Wesen des untersuchten Rechtsinstitutes und über seine echte Bedeutung in der Sphäre der Politik der Kriminalstrafe schafft. Diese Arbeit schließt in sich ebenso die methodischen Hinweise ein, die die Anwendungsbedingungen der Minderungs- und Erschwerungsgründe zu verstehen helfen werden.

Die vorliegende Forschung kann für den Studenten und den praktischen Arbeitern interessant und nützlich sein, und auch für beliebigem, wer sich für die Minderungs- und Erschwerungsgründe interessiert.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS, NORMATĪVO AKTU UN JURIDISKĀS PRAKSES SARAKSTS

LITERATŪRA

1. Banga E. Soda jēga un būtība. Jurista Vārds, 2005. 4.oktobris, Nr.37(392), 9.-12.lpp.
2. Baumanis J. Dekriminalizācija kā pirmstiesas izmeklēšanu ietekmējošs faktors. Jurista Vārds, 2011. 1.marts, Nr.9, 21.-23.lpp.
3. Beļska A. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse ASV un Latvijas krimināltiesībās. Jurista vārds, 2008. 19.augusts, Nr.31 (536), 1.-6.lpp.
4. Blūma M. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga: Pēteru Stučkas LVU, 1972.
5. Blūzma V., Osipova S., Zemītis G. Ārvalstu tiesību vēstures avoti: (no vissenākajiem laikiem līdz 1689. gadam). Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007. ISBN: 978-9984-766-86-7.
6. Darba apstākļi un riski Latvijā. Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības Ministrijas pētījumi”. Nr.VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0001/0003. Rīga: SIA “Zemgus LB”, 2007. ISBN 978-9984-39-233-2. Pieejams: [http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_aizsardziba /darba_apstakli_un_riski_latvija.pdf](http://www.lm.gov.lv/upload/darba_tirgus/darba_aizsardziba/darba_apstakli_un_riski_latvija.pdf) [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
7. Dombrovskis R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2003. ISBN: 9984-728-51-X.
8. Eglītis I. Psihiatrija. Rīga: Zvaigzne, 1974.
9. Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011. ISBN: 978-92-9192-866-8. Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA_CASE_LAW_HANDBOOK_LV.pdf [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
10. Fuko M. Uzraudzīt un sodīt. Tulk. Inta Geile-Sīpolniece. Rīga: Omnia mea, 2001. ISBN: 9984-9250-4-8.
11. Gabrielyan A. Eitanāzijas fenomens krimināltiesiskajā, kriminoloģiskajā un medicīniski bioloģiskajā aspektā. (Promocijas darbs). Rīga, 2014. Pieejams: <http://www.rsu.lv/petnieciba/promocija/promocijas-darbi> [aplūkots 2015.gada 10.jūlijā].
12. Gabrielyan A. Eitanāzija un galvenās cilvēktiesības. Grām.: Starptautiskās zinātniskās konferences „Valsts un tiesību aktuālās problēmas” zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2011, 300.-304.lpp. ISBN: 978-9984-14-543-3.
13. Gratkovska I. Kriminālsodu politikas reforma ir pabeigta. Jurista Vārds, 2013. 19.marts, Nr.11 (762), 10.-23.lpp.
14. Gratkovska I, Zemzars U. Kriminālsodu politikas aktualitātes. Jurista Vārds, 2011. 3.maijs, Nr.18, 8.-13.lpp.
15. Hamkova D. Goda un cieņas krimināltiesiskā aizsardzība. (Promocijas darbs). Rīga, 2009.
16. Hamkova D. Krimināltiesību globalizācijas procesi un kriminālsods. Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 359.-367.lpp. ISBN: 978-9984-45-354-5.
17. Hamkova D. Noziedzīga nodarījuma kvalificēta un salikta sastāva konstrukcijas problēmas. Grām.: Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73.zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 155.-163.lpp. ISBN: 978-9934-18-017-0.
18. Hamkova D., Liholaja, V. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista Vārds, 2012. 10.janvāris, Nr. 2 (701), 6.-12.lpp.
19. Hamkova D., Liholaja V. Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi un to izraisītās sekas. Jurista Vārds, 2008. 8.maijs, Nr.19 (718), 14.-25.lpp.
20. Horns N. Ievads tiesību zinātnē un tiesību filozofijā. Likums un Tiesības, 2000. Nr.12, 354.-362.lpp.

21. Innus-Pāvelskopa S. Adopcijas sociāli tiesiskā nozīme. Jurista Vārds, 2010. 2.marts, Nr.9 (604), 13.-21.lpp.
22. Judins A. Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2006. ISBN: 9984-766-80-2.
23. Judins A. Izvairīšanās no nodokļu nomaksas: vai piespriežamie sodi ir taisnīgi un samērīgi. Jurista Vārds, 2013. 15.oktobris, Nr.42 (793), 10.-14.lpp.
24. Judins A. Kriminālsods nav valsts atbilstība par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Jurista Vārds, 2013. 19.marts, Nr.11 (762), 6.-9.lpp.
25. Judins A. Krimināltiesību terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: RaKa, 1999. ISBN: 9984-15-180-8.
26. Judins A. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. Rīga: norway grants, 2011. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/2011/rec_pedejais.pdf [aplūkots 2014.gada 31.maijā].
27. Janule P. Cilvēka dzīvības aizsardzības krimināltiesiskie aspekti. (Promocijas darbs). Rīga, 2012.
28. Jakubaņecs V. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: „P&K”, 2005. ISBN: 9984-689-54-9.
29. Juridiskais pētījums „Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā”. Rīga: 2008. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/documents/petijumi/Viriesa_un_sievietes_nereg_partneratt.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].
30. Juridisko terminu vārdnīca. Dubure V., Fogels A., Fridrihsons I. u.c. Rīga: Nordik, 1998. ISBN: 9984-510-45-X.
31. Leja M. Krāpšanas aktuālie jautājumi Latvijas un ārvalstu tiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013. ISBN: 978-9934-508-06-6.
32. Kalniņš E. Tiesību normu piemērošanas loģiskā shēma. Grām.: Juridiskās metodes pamati: *11 soli tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums. Dr.habil. iur., profesora Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 18.-29.lpp. ISBN: 9984-725-45-6.
33. Kalniņš V. Latvijas valsts un tiesību vēsture. 1.sējums. Rīga: „ZVAIGZNE”, 1972.
34. Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977.
35. Ķinis U. Kibernoziēgumi. Rīga: SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2007. ISBN: 978-9984-766-92-8.
36. Krastiņš U. Atkārtotu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Jurista Vārds, 2006. 11.aprīlis, Nr.15, 1.-5.lpp.
37. Krastiņš U. Darbības un bezdarbības izpratne krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2015. 21.aprīlis, Nr.16, 18.-21.lpp.
38. Krastiņš U. Ierosinātās Krimināllikuma izmaiņas Kriminālsodu politikas koncepcijas skatījumā. Administratīvā un kriminālā justīcija, 2011, Nr.2/3 (55/66), 23.-32.lpp.
39. Krastiņš U. Kāda ir vārda „neuzmanība” jēga krimināltiesībās. Jurista Vārds, 2015. 3.februāris, Nr.5, 22.-25.lpp.
40. Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 2003. 23.septembris, Nr.34 (292), 3.-6.lpp.
41. Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 2003. 30.septembris, Nr.35 (293), 8.- 9.lpp.
42. Krastiņš U. *Non bis in idem* vai *ne bis in idem*. Jurista Vārds, 2012. 21.februāris, Nr.8, 6.-8.lpp.
43. Krastiņš U. Noziedzīgu nodarījumu atkārtotības un kopības teorētiski praktiskie risinājumi. Jurista Vārds, 2010. 30.novembris, Nr.48, 8.-15.lpp.
44. Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000. ISBN: 9984-671-05-4.
45. Krastiņš U. Noziedzīgu nodarījumu daudzējādības kvalifikācijas problēmas. Jurista Vārds, 2007. 20.novembris, Nr.47, 20.-24.lpp.
46. Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014. ISBN: 978-9934-508-21-9.
47. Krastiņš U. Prettiesiska nodarījuma kaitīgo seku divējādā nozīme. Jurista Vārds, 2015. 25.augusts, Nr.33, 12.-15.lpp.

48. Krastiņš U. Vaina komplicētos noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 2010. 11.maijs, Nr.19, 13.-19.lpp.
49. Krastiņš U. Vaina noziedzīgos nodarījumos ar saliktu sastāvu. Jurista Vārds, 2011. 19.jūlijs, Nr.29, 4.-10.lpp.
50. Krastiņš U. Vēl un vēlreiz par vainu salikta sastāva noziedzīgos nodarījumos. Jurista Vārds, 2014. 4.novembris, Nr.43, 10.-16.lpp.
51. Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. Jurista Vārds, 2012. 12.jūnijs, Nr.24 (723), 6.-12.lpp
52. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs 1. Vispārīgā daļa. Rīga: Firma „AFS”, 2007. ISBN: 978-9984-787-29-9.
53. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008. ISBN: 978-9984-790-54-1.
54. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009. ISBN: 978-9984-790-57-2.
55. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006. ISBN: 9984-790-08-8.
56. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008. ISBN: 978-9984-802-92-3.
57. Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004. ISBN: 9984-671-71-2.
58. Krauss D., Pastile J.K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002. ISBN: 9984-731-09-X.
59. Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecība starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse. Pētījums. Liholaja V., Bērziņa B., Mekons K., Rupeiks J., Zalužinska L. Rīga: norway grants, 2009. Pieejams: [http://www.tm.gov.lv/lv/cits/strong-seit-strong-\[aplūkots 2014.gada 15.martā\]](http://www.tm.gov.lv/lv/cits/strong-seit-strong-[aplūkots 2014.gada 15.martā]).
60. Kriminoloģija. Mācību grāmata. Latvijas Neatkarīgo kriminologu asociācija. Zinātniskie redaktori Kristīne Ķipēna, Andrejs Vilks. Rīga: Nordik, 2004. ISBN: 9984-751-58-9.
61. Kronberga I. Ieslodzījuma vietu pārvaldes un Valsts probācijas dienesta personāla politikas attīstības virzieni. Pieejams: http://www.providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/personal_research_1-1.pdf [aplūkots 2014.gada 10.martā].
62. Latvijas PSR kriminālkodeksa komentāri. J.Dzenīša un A.Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: AVOTS, 1982.
63. Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. 1.sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Meļķiņa redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998. ISBN: 9984-643-01-8.
64. Latviešu valodas vārdnīca: A – Ž. Bāliņa R., Cīrule V., Ēdelmane I. u.c. Atbildīgā redaktore D.Guļevska; K.Karuļa iev. Rīga: Avots, 1987.
65. Laviņš A. Bioloģiskā tēva tiesības apstrīdēt citas personas brīvprātīgi atzītu paternitāti. Jurista Vārds, 2012. 9.oktobris, Nr.36(735), 13.-15.lpp.
66. Lazdiņš J. Krievijas Senāta judikatūras nozīme Baltijas tiesību piemērošanas problēmu jautājumos (1864-1917) (kuršu ķoniņu lieta). Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 176.-183.lpp. ISBN: 978-9984-45-354-5.
67. Lejiņš P. Krimināltiesības. Latvija: [B.i.], 1940.
68. Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006. ISBN: 9984-790-07-X.
69. Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. 2.grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007. ISBN: 978-9984-790-22-0.
70. Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Spānijas kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002. ISBN: 9984-731-14-6.

71. Liholaja V. Kurp ved Krimināllikums? Grām.: Starptautiskās zinātniskās konferences „Valsts un tiesību aktuālās problēmas” zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2010, 207.-219.lpp. ISBN: 978-9984-14-505-1.
72. Liholaja V. Kvalificējošo pazīmju izpratne noziedzīgos nodarījumos pret personu. Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 349.-358.lpp. ISBN: 978-9984-45-354-5.
73. Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007. ISBN 9984-790-19-9.
74. Liholaja V. Noziegums. Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 703.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006, 44.-62.lpp. ISSN 1407-2157.
75. Liholaja V. Par sodu taisnīgumu un samērīgumu. Jurista Vārds, 2014. 11.februāris, Nr.6 (806), 10.-21.lpp.
76. Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006. 12.decembris, Nr.49, 23.-29.lpp.
77. Loskutovs A., Judins A. Vai noziedzīgs nodarījums ir bīstams, un cik bīstams. Latvijas Vēstnesis, pielikums „Jurista Vārds”, 2001. 30.janvaris, Nr.1(194), 4.-5.lpp.
78. Maizītis J. Vai vienošanās process ir līgums? Grām.: Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjautājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 86.-91.lpp. ISBN: 978-9984-45-583-9.
79. Mežulis D. Īpašuma krimināltiesiskā aizsardzība. Rīga: Turība, 2006. ISBN: 9984-766-83-7.
80. Miķelsons U. Juridiskās psiholoģijas jēdziens un nozīme. Pieejams: http://www.eksperts.gold.lv/Juridiskas_psihologijas_jedziens_un_nozime.pdf [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
81. Mileiko E. Katram pieejama tiesību aizsardzība Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=256331> [aplūkots 2014.gada 10.janvarī].
82. Mincs P., Ehlerss H., Jakobi P., Lauva J. 1933.gada 24.aprīļa Sodu likums ar likumdošanas motīviem un sīkiem komentāriem, kā arī ar alfabētisko un citiem rādītājiem. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1934.
83. Mincs P. Krimināltiesību kurss: vispārējā daļa. Rīga: aut.izd., 1934.
84. Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005. ISBN: 9984-671-90-9.
85. Mits M. Eiropas Cilvēktiesību judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos. Latvijas Augstākās tiesa: Rīga, 2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/AT%20petijums%20pabeigts.doc> [aplūkots 2014.gada 2.februārī]
86. Narkoloģija. Landsmane I., Skaida S., Stankeviča I. Astrīdas Stirnas redakcijā. Rīga: Medicīnas apgāds, 2008. ISBN: 978-9984-813-16-5.
87. Neimanis J. Lietas faktisko apstākļu apzināšana un juridiska noteikšana. Grām.: Juridiskās metodes pamati: *11 soļi tiesību normu piemērošanā*. Rakstu krājums. Dr.habil. iur., profesora Edgara Meļķiša zinātniskā redakcijā. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003, 30.-43.lpp. ISBN: 9984-725-45-6.
88. Osipova S. Hamurapi kodekss Latvijas zinātnieku darbos par cilvēktiesībām. Grām.: Latvijas Universitātes Raksti. Juridiskā zinātne. 740.sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008, 27.-41.lpp. ISBN: 978-9984-45-000-1.
89. Osipova S. Viduslaiku tiesību spogulis. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004. ISBN: 9984-671-74-7.
90. Pakalne L. I.Lieģis uzsver nepieciešamību pieņemt grozījumus Krimināllikumā. 28.09.2010. Pieejams: http://www.tm.gov.lv/lv/jaunumi/tm_info.html?news_id=3618 [aplūkots 2011.gada 5.septembrī].
91. Pētījums „Mantas konfiskācijas tiesiskais regulējums Latvijā un Eiropas Savienībā, tās izpildes mehānisma efektivitātes nodrošināšana”. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. [B.v.]:

- norway grants, 2010. Pieejams: [http://www.tm.gov.lv/lv/cits/-strong-seit-strong-\[aplūkots 2014.gada 15.martā\]](http://www.tm.gov.lv/lv/cits/-strong-seit-strong-[aplūkots 2014.gada 15.martā]).
92. Podprigora D. Vairāku personu piedalīšanās noziedzīgā nodarījumā. Rīga: SIA „Biznesa Augstskola Turība”, 2008. ISBN: 978-9984-828-01-5.
 93. Poļaks R. Eitanāzijas krimināltiesiskie aspekti. Jurista Vārds, 2010.10.augusts, Nr.32, 22.-29.lpp.
 94. Poļaks R. Eitanāzija vai patstāvīgs noziedzīgs nodarījums. Jurista Vārds, 2011. 5.aprīlis, Nr.14, 12.-18.lpp.
 95. Psihisko traucējumu klasifikācija. Pieejams: <http://www.gsk.lv/Psih-trauc-klasifikacija.html> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
 96. Puriņa V. Samērīguma princips kriminālsoda piemērošanā. Jurista Vārds, 2013. 3.septembris, Nr.36(787), 19.-27.lpp.
 97. Rozenbergs J. Tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Jurista Vārds, 2011. 5.jūlijs, Nr.27, 6.-13.lpp.
 98. Rozenbergs J. Vainas institūts krimināltiesībās un tā nozīme noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā. (Promocijas darbs). Rīga, 2012.
 99. Rupeika K. Izlīguma process valsts probācijas dienestā. Grām.: Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjaudājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 102.-111.lpp. ISBN: 978-9984-45-583-9.
 100. Slimību profilakses un kontroles centrs. SSK-10 klasifikators. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/ssk/index49b8.html?p=24%2C5%2C77> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
 101. Sniedzīte G. Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013. ISBN: 978-9984-840-25-3.
 102. Starptautiskā funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācija: SFK. Rīga: Pasaules Veselības Organizācija Ženēva, 2003. ISBN: 92 4 154542 9. Pieejams: http://whqlibdoc.who.int/publications/2001/9241545429_lav.pdf [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
 103. Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija. 10.redakcija. 1.sējums. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, Bezpeļņas organizācija valsts uzņēmums „Veselības statistikas, informācijas un medicīnas tehnoloģiju centrs”, 1996. ISBN: 92-4-15-44-19-8.
 104. Statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija. 10.redakcija. Darba variants. Četrzīmju kodi (ar paplašinājumiem) Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, Latvijas medicīnas statistika, 1995.
 105. Švābe A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga: Latvijas skolotāju savienība, 1927.
 106. Treļš Ē. Nacionālās minoritātes: likumpārkāpumu novēršanas problēmas policijas darbībā. (Promocijas darbs). Rīga, 2014.
 107. Vedins I. Loģika. Mācību grāmata augstskolām. Rīga: Avots, 2000. ISBN: 9984-700-05-4.
 108. Vīnkalna E. Cēloņsakarība un nepabeikti noziegumi. Grām.: Aktuālas Tiesību realizācijas problēmas: Latvijas Universitātes 69.konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 368.-375.lpp. ISBN: 978-9984-45-354-5.
 109. Zavackis A., Ņikišins J., Ķipēna K. Sodū izcietušo personu noziedzīgo nodarījumu recidīvs. Jurista Vārds, 2013. 27.augusts, Nr.35, 12.-17.lpp.
 110. Zemītis G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006. ISBN: 9984-728-60-9.
 111. Zemzars U. Pārejas periods uz jauno kriminālsodu politiku. Jurista Vārds, 2013. 19.marts, Nr.11 (762), 46.-53.lpp.
 112. Ashworth A. Principles of Criminal law. Oxford: Oxford University Press, 1999. ISBN: 0-19-876557-6.
 113. Clarkson C.M.V. Understanding Criminal Law. London: Fontana, 1995. ISBN: 0006862950.
 114. Corstens G., Pradel J. European Criminal Law. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2002. ISBN: 90-411-1362-2.

115. Grosswald Curran V. Formalism and Anti-Formalism in French and German Judicial Methodology. Book: Darker Legacies of Law in Europe. Edited by Christian Joerges and Navraj Singh Ghaleigh. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2003, p.205.-228. ISBN: 1-84113-310-8.
116. Introduction to German Law. Edited by Werner F.Ebke and Matthew W.Finkin. The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 1996. ISBN: 90-411-0197-7.
117. Padfield N. Criminal Law. Oxford: Oxford University Press, 2006. ISBN: 978-0-19-928974-5.
118. Sangero B. Self-Deference in Criminal Law. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. ISBN: 978-1-84113-607-3.
119. Büning M. Die strafrechtliche Verantwortung faktischer Geschäftsführer einer GmbH. (Hagen, Fern Universität, Diss.). Münster: LIT Verlag, 2004. ISBN: 3-8258-7873-2.
120. Gimbernat Ordeig E. Beiträge zur Strafrechtswissenschaft. Handlung, Kausalität, Unterlassung. Münster: LIT Verlag, 2013. ISBN: 978-3-643-90324-2.
121. Ebert K.H. Rechtsvergleichung. Einführung in die Grunlagen. Bern: Verlag Stämpfli&CIA AG, 1978.
122. Fischer T. Strafgesetzbuch und Nebengesetze. 50., neu bearb. Auflage. München: Verlag C.H.Beck, 2001.
123. Hattenhauer H. Das Europäische Rechtsgeschichte. 3. Auflage. Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 1999. ISBN: 3-8114-9098-2.
124. Höpfel F. Gerechtigkeit – Billigkeit – Fairness. Buch: Justiz und Gerechtigkeit Historische Beiträge (16.-19.Jahrhundert). Griesebner A., Scheutz M., Weigl H. Innsbruck, Wien, München, Bozen: Studien-Verlag, 2002, S.45.-50. ISBN: 3-7065-1642-X.
125. Krey V. Deutsches Strafrecht, allgemeiner Teil: Täterschaft und Teilnahme, Unterlassungsdelikte, Versuch und Rücktritt, Fahrlässigkeitsdelikte. 3.Auflage. Stuttgart: W.Kohlhammer Verlag, 2008. ISBN: 978-3-17-020685-4.
126. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft. 6, neu bearbeitete Auflage. Berlin: Springer, 1995. ISBN: 3-540-52872-5.
127. Ludwig-Mayerhofer W. Das Strafrecht und seine administrative Rationalisierung: Kritik der informalen Justiz. Frankfurt am Main, New York: Campus Verlag, 1998. ISBN: 3-593-36119-1.
128. Osipova S. Die Entwicklung der lettischen Rechtssprache nach der Gründung der Republik Lettland am Beispiel der juristischen Ausbildung. Buch: Rechtshistorische Reihe. Einheit und Vielfalt in der Rechtsgeschichte im Ostseeraum. Sechster Rechtshistorikertag im Ostseeraum, 3.-5. Juni 2010 in Tartu (Estland)/Riga (Lettland) 6th Conference in Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd-5th June 2010 in Tartu (Estonia) /Riga (Latvia). Marju Luts-Sootak, Sanita Osipova, Frank L. Schäfer (Hrsg./eds.). Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, S.173.-186. ISBN: 978-3-631-61059-6.
129. Otto Harro. Grundkurs Strafrecht: allgemeine Strafrechtslehre. Berlin: De Gruyter Recht, 2004. ISBN: 3-89949-139-4.
130. Radbruch G. Einführung in die Rechtswissenschaft. Stuttgart: K.F.Koehler verlag, 1980.
131. Schneickert H. Leitfaden der kriminalistischen Charakterkunde. Jene: Verlag von Gustav Fischer, 1941.
132. Schwarts T. Die hypothetische Einwilligung im Strafrecht. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, ISBN: 978-3-631-58638-9.
133. Stolleis M. Der Historiker als Richter – der Richter als Historiker. Buch: Geschichte vor Gericht: Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit. Herausgegeben von Norbert Frei, Dirk van Laak und Michael Stolleis. München: Verlag C.H.Beck, 2000, S.173.-182. ISBN: 3-406-42155-5.
134. Wessels J., Beulke W. Strafrecht, allgemeiner Teil: [die Straftat und ihr Aufbau]. 42. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller, 2012. ISBN: 978-3-8114-9336-0.
135. Wessel J. Organisierte Kriminalität und soziale Kontrolle: Auswirkungen in der BRD. Mit einem Nachw. von Henrik Kreutz. Wiesbaden: Deutscher Universitäts-Verl., 2001. ISBN: 3-8244-4441-0.

136. Агаев И.Б. Проблема повторности в уголовном праве. Москва: Юрист, 2004. ISBN: 5-7975-0682-3.
137. Андреева Л.А., Константинов П.Ю. Влияние жестокости преступного поведения на уголовную ответственность. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. ISBN: 5-94201-094-3.
138. Аннер Э. История европейского права. Москва: Наука, 1999. ISBN: 5-02-008330-5.
139. Белокуров О.В. Квалификация убийства (ст. 105 УК РФ): учебное пособие. Москва: Юрист, 2004. ISBN: 5-94103-086-X.
140. Берман Г.Дж. Западная традиция права эпоха формирования. Москва: Инфра-М НОРМА, 1998. ISBN: 5-211-03624-7.
141. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва: Международные отношения, 2000. ISBN: 5-7133-0983-5.
142. Бертрам Д.Г. История розги: Текст 1-го т. Москва: Проспект, 1992. ISBN: 5-86068-010-4.
143. Бородин С.В. Преступления против жизни. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2003. ISBN: 5-94201-155-9.
144. Велиев С.А. Принципы назначения наказания. Санкт-Петербург: Издательство Р.Асланова „Юридический центр Пресс”, 2004. ISBN: 5-94201-365-9.
145. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. Москва: Территория будущего, 2005. ISBN: 5-7333-0172-4.
146. Дегай П. Пособия и правила изучения Россійскихъ законовъ. Москва: Въ Типографіи А.Семена, 1831.
147. Дриль Д.А. Преступность и преступники. Учение о преступности и мерах борьбы с нею. Москва: ИНФРА-М, 2006. ISBN: 5-16-002683-5.
148. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: Проспект, 2004. ISBN: 5-98032-738-X.
149. Жалинский А.Э. Современное немецкое уголовное право. Москва: ТК Велби, Издательство Проспект, 2006. ISBN: 5-98032-738-X.
150. Жук М.С. Теоретические основы построения системы институтов российского уголовного права. Монография. Под научной редакцией В.П.Коняхина. Краснодар: Кубанский государственный университет, Просвещение-Юг, 2011. ISBN: 978-5-93491-434-0.
151. Заева В. Суррогатное материнство. Pieejams: <http://www.surrogacy.ru/surrogacy.php> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
152. Исаев И.А. История государства и права России. Москва: Юрист, 1996. ISBN: 5-7975-0130-9.
153. Кабрияк Р. Кодификация. Пер. с.фр. Л.В.Головко. Москва: Статут, 2007. ISBN: 5-8354-0378-X.
154. Капинус О.С. Эвтаназия в свете права на жизнь. Монография. Москва: Издательский дом „Камеронс”, 2006. ISBN: 5-9594-0059-6.
155. Качаева Т.А., Подройкина И.А., Улезько С.И. Система наказаний в уголовном праве России и зарубежных стран. Москва: Издательство „Юрлитинформ”, 2008. ISBN: 978-5-93295-383-9.
156. Козлов А.П. Понятие преступления. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2004. ISBN: 5-94201-263-6.
157. Козочкин И.Д. Уголовное право зарубежных стран. Москва: ОМЕГА-Л, 2003. ISBN: 5-901386-60-4.
158. Коряковцев В.В, Питулько К.В. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Санкт-Петербург: Питер, 2004. ISBN: 5-88782-210-4.
159. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Ахметшин Х.М., Дубовик О.Л., Дьяков С.В. и др. Под. общ. ред. Ю.И.Скуратова, В.М.Лебедева. Москва: НОРМА - Инфра-М, 1999. ISBN: 5-89123-193-X.

160. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Беляев А.Е., Борзенков Г.Н., Верин В.П. и др. Под. общ. ред. В.И.Радченко, А.С.Михлина. Санкт-Петербург: Питер, 2008. ISBN: 978-5-91180-500-5.
161. Кофанов Л.Л. *Lex et ius*: возникновение и развитие римского права в VIII - III вв. до н.э. Москва: Статут, 2006. ISBN: 5-8354-0319-4.
162. Кругликов Л.Л., Васильевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2003. ISBN: 5-94201-126-5.
163. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. Москва: Издательство „НАУКА”, 1976.
164. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Том 2. Ленинградский гос. университет им. А.А.Жданова. Шаргородский М.Д., Домахин С.А., Лейкина Н.С. и др. Отв. ред. Н.А.Беляев Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1970.
165. Летяев В.А. Рецепция Римского права в России XIX – Начала XX В. (историко-правовой аспект). Волгоград: Издательство ВолГУ, 2001. ISBN: 5-85534-433-9.
166. Лист, фон Ф. Учебник уголовного права. Общая часть. Москва: Товарищество типографии А.И. Мамонтова, 1903.
167. Малинин В.Б., Парфенов А.Ф. Объективная сторона преступления. Санкт-Петербург: Издательство Юридического института, 2004. ISBN: 5-86247-072-7.
168. Мальцев Г.В. Месть и возмездие в древнем праве. Москва: Норма: ИНФРА-М, 2012. ISBN: 978-5-16-005095-9.
169. Наумов А.В. Российское уголовное право курс лекций в 3т. Т.1. Общая часть. 5-е. изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2011. ISBN: 978-5-466-00658-2.
170. Нерсисян В.А. Ответственность за неосторожные преступления. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2002. ISBN: 5-94201-115-X.
171. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов. Под редакцией Н.Ю.Шведовой. Москва: Русский язык, 1990. ISBN: 5-200-01088-8.
172. Омельченко О.А. Римское право: Учебник. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва: ТОН — Остожье, 2000. ISBN: 5-86095-199-X.
173. Отчет о проведении исследования: Проблемы биоэтики в свете судебной практики Европейского Суда по правам человека. Страсбург: Совет Европы/ Европейский Суд по правам человека, 2012. Pieejams: http://echr.coe.int/Documents/Research_report_bioethics_RUS.pdf [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].
174. Основания отмены и изменения судебных решений по уголовным делам. Сборник определений и постановлений. Давыдов В.А., Дорошков В.В., Харламов А.С. Под общ. ред. В.М.Лебедева. Москва: Норма, 2007. ISBN: 978-5-468-00115-8.
175. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1961.
176. Прохоров Л.А., Прохорова М.Л. Уголовное право: Учебник. Москва: Юристъ, 1999. ISBN: 5-7975-0203-8.
177. Пудовочкин Ю.Е. Учение о составе преступления. Учебное пособие. Москва: Юрлитинформ, 2009. ISBN: 978-5-93295-547-5.
178. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург: Издательство „Юридический центр Пресс”, 2002. ISBN: 5-94201-124-9.
179. Рекомендации Rec (2003) 24 Комитета Министров Совета Европы Государствам – участникам по организации паллиативной помощи. Приняты Комитетом Министров 12.ноября 2003.г. на 860 заседании уполномоченных представителей министров. Перевод Введенской Е.С. Страсбург: Council of Europe, 2003. ISBN: 92-871-5557-7.
180. Руководство по наркологии. Том 1. Иванец.Н., Кошкина.Е., Анохина И., и др. Под редакцией Н.Иванца. Москва: Медпрактика-М, 2002. ISBN: 5-901654-12-9.
181. Руководство по переводу и редактированию документов ООН. Неофициальный документ для внутреннего пользования. Нью-Йорк: RTRS/1, 1987.

182. Русское уголовное право. Пособие къ лекцьямъ Н.Д.Сергіевскаго. Часть Общая. В кн.: Философия уголовного права. Сост., ред. и вступ. статья Ю.В.Голика. Санкт-Петербург: Издательство Р.Асланова. Юридический центр Пресс, 2004, с.221.-256. ISBN: 5-94201-370-5.
183. Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. Москва: Норма, 2006. ISBN: 5-468-00066-0
184. Свитнев К. Правовые аспекты суррогатного материнства. Pieejams: <http://www.surrogacy.ru/surrogacy.php> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
185. Солнцевъ Г. Россійское уголовное право. Подъ редакціей и съ вступительной статьей о Г.И.Солнцевъ Г.С.Фельдштейна. Ярославль: Демидовский юридический лицей, 1820.
186. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Том 1. Тула: Автограф, 2001. ISBN: 5-89201-025-2.
187. Таганцевъ Н.С. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года. С.-Петербургъ: Н.С.Таганцевъ, 1904.
188. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. Москва: Норма, 1996.
189. Трайнин А., Меньшагин В., Вышинская З. Уголовный кодекс РСФСР. Комментарий. Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1946.
190. Трайнин А. Общее учение о составе преступления. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1957.
191. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Под редакцией И.Д.Козочкина. Москва: Издательство „Зерцало”, 2001. ISBN: 5-8078-0031-1.
192. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник под ред. И.Д.Козочкина. Москва: Волтерс Клувер, 2010. ISBN: 978-5-466-00507-3.
193. Уголовное право. Общая часть. Под общей ред. В.С.Комиссарова, А.Н.Павлухина. Санкт-Петербург: Питер, 2003. ISBN: 5-94723-572-2.
194. Уголовное право. Общая часть: учебник для вузов. Ковалев М.И., Козаченко И.Я., Кондрашова Т.В. и др. Отв. ред. И.Я.Козаченко и З.А.Незнамова. Москва: ИНФРА-М: НОРМА, 1999. ISBN: 5-89123-081-X.
195. Уголовное право. Общая часть: Учебник для вузов. Под. общ. ред. В.И.Радченко. Москва: ЗАО, Юстицинформ, 2004. ISBN: 5-7205-0561-X.
196. Уголовное право. Часть Общая. Часть Особенная. Учебник. Под. общ. ред. Л.Д.Гаухмана, Л.М.Колодкина, С.В.Максимова. Москва: Юриспруденция, 1999. ISBN: 5-8401-0003-X.
197. Уголовное право России. Общая часть: Учебник. Афиногенов С.В., Ермакова Л.Д., Здравомыслов Б.В. и др. Под ред. Б.В.Здравомыслова. Москва: Юрист, 1996. ISBN: 5-7357-0184-3.
198. Уголовное право Российской Федерации: Общая часть. Учебник. Волкова Т.Н., Грачева Ю.В., Ермакова Л.Д. и др. Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. Москва: КОНТРАКТ, ИНФРА-М. 2006. ISBN: 5-16-002209-0.
199. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для вузов. Белокобыльский Н.Н., Богущ Г.И., Борзенков Г.Н. и др. Под ред. В.С.Комиссарова, Н.Е.Крыловой, И.М.Тяжковой. Москва: „Статут”, 2012. ISBN: 978-5-8354-0856-6.
200. Учебник уголовного права: общая часть. Бородин С.В., Кудрявцев В.Н., Кузнецова Н.Ф. и др. Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В.Наумова. Москва: СПАРК, 1996. ISBN: -5-88914-033-7.
201. Ферри Э. Уголовная социология. Москва: Инфра-М, 2005. ISBN: 5-16-002315-1.
202. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. Пер. с англ. Л.А.Нежинской, Е.Непомнящей. Москва: Юрист, 1998. ISBN: 5797501198.
203. Хайек Фридрих Август фон. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. Перевод с английского Б.Пинскера и А.Кустарева под ред. А.Куряева. Москва: ИРИСЭН, 2006. ISBN: 5-91066-010-1.

204. Церетели Т.В. Причинная связь в уголовном праве. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1963.
205. Чубинский М.П. Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики как составного элемента науки уголовного права. Москва: ИНФРА-М, 2010. ISBN: 978-5-16-003181-1.
206. Шаргородский М.Д. Наказание по уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1957.
207. Энциклопедия уголовного права. Том 9. Назначение наказания. Велиев С., Савенков А., Кругликов Л., Становский М. и др. Науч. ред. В.Малинина. Санкт-Петербург: Издание профессора Малинина, 2008. ISBN: 5-91005-007-9.
208. Юшков С.В. Русская правда: происхождение, источники, ее значение. Под редакцией О.И. Чистякова. Москва: Зерцало М, 2002. ISBN: 5-94373-043-5.
209. Лень В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ: Ліра, 2008. ISBN: 978-966-383-139-8.

NORMATĪVIE AKTI

1. Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgas, necilvēcīgas vai pazemojošas izturēšanās vai sodīšanas veidiem: pieņemta un atvērta parakstīšanas, ratificēšanas un pievienošanās procedūrai ar Ģenerālās Asamblejas 1984.gada 10.decembra Rezolūciju 39/46 stājusies spēkā 1987.gada 26.jūnijā saskaņā ar 27.panta 1.punkta noteikumiem. Latvijas Vēstnesis, 2011. 30.augusts, Nr.135 (4533).
2. ANO 1965.gada Konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/jebkdisk.htm> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].
3. ANO deklarācija par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu. Pasludināta pēc Ģenerālās Asamblejas 1963.gada 20.novembra rezolūcijas Nr.1904. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/tiesibu-akti/ano-dokumenti/apvienoto-naciju-deklaracija-par-visu-veidu-rasu-diskriminācijas-izskausanu> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].
4. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: Eiropas Padomes 1950.gada 4.novembra konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13.jūnijs, Nr.143/144.
5. Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas 2012.gada 25.janvāra rezolūcija Nr. 1859 par cilvēktiesību un cieņas aizsardzību, ievērojot pacientu iepriekš izteiktu gribu. Pieejams: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/Adoptedtext/ta12/eres1859.htm> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].
6. Lisabonas Līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību un Eiropas Kopienas dibināšanas līgumu, parakstīts Lisabonā 2007.gada 13.decembrī. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=OJ:C:2007:306:TOC> [aplūkots 2014.gada 10.janvarī].
7. Eiropas Savienības Padomes 1994.gada 22.jūnija direktīvas 94/33/EK par jauniešu darba aizsardzību. Oficiālais Vēstnesis L 216 Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994L0033:LV:HTML> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
8. Eiropas Kopienas Padomes 1992.gada 19.oktobra direktīvu Nr. 92/85/EEK par pasākumu ieviešanu, lai veicinātu drošības un veselības aizsardzības darbā uzlabošanu strādājošām grūtniecēm, sievietēm, kas strādā pēcdzemdību periodā, vai strādājošām sievietēm, kas baro bērnu ar krūti. Oficiālais Vēstnesis L 348. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?qid=1400047121741&uri=CELEX:01992L0085-20070627> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
9. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 1.jūlijs, Nr.43.
10. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11.maijs, Nr.74. (3232).
11. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200.

12. Latvijas Kriminālkodekss. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 1995.
13. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1984. 20.decembris, Nr.51.
14. Latvijas Sodū izpildes kodekss: Latvijas Republikas 1970.gada 23.decembra likums. Ziņotājs, 1971. 1.janvaris, Nr.1.
15. Latvijas PSR kriminālkodekss: 1961.gada 6.janvāra likums. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1962.
16. KPFSR kriminālkodeks: ar pārgrozījumiem līdz 1944.gada 15.aprīlim. Maskava: PSRS TTK Juridiskā izdevniecība, 1944.
17. Sodū likumi par krimināliem un pārmācīšanas sodiem. Rīga: Dienas Lapas apgāds, 1894.
18. Civillikums. Pirmā daļa. Ģimenes tiesības: Latvijas Republikas 1937.gada 28.janvāra likums. Ziņotājs, 1993. 10.jūnijs, Nr.22/23.
19. Sodū likums. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1933.
20. 1903. gada 22. marta Sodū likumi. Rīga: [B.i.], 1930.
21. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2015.gada 12.novembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2015. 1.decembris, Nr.235. (5553).
22. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2014.gada 16.oktobra likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 29.oktobris, Nr.214. (5274).
23. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2014.gada 15.maija likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 31.maijs, Nr.105. (5165).
24. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 13.decembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 27.decembris, Nr.202. (4805).
25. Grozījumi Civillikumā: Latvijas Republikas 2012.gada 29.novembra likums. Latvijas Vēstnesis, 2012. 20.decembris, Nr.200. (4803).
26. Personu apliecināšanu dokumentu likums: Latvijas Vēstnesis, 2012. 1.februāris, Nr.18. (4621).
27. Ieroču un speciālo līdzekļu aprites likums. Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 17.novembris, Nr.183. (4375).
28. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2010. 10.novembris, Nr.178.
29. Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2009. 18.decembris, Nr.199.
30. Apsardzes darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. 30.maijs, Nr.83.
31. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 30.septembris, Nr.156.
32. Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 19.novembris, Nr.168.
33. Grozījumi likumā „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās laiku un kārtību”: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 13.novembris, Nr.165.(2740).
34. Personu apliecināšanu dokumentu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 5.jūnijs, Nr.84. (2659).
35. Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2002. 9.maijs, Nr.69. (2644).
36. Darba aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105. (2492).
37. Darba likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2001. 6.jūlijs, Nr.105. (2492).
38. Valsts civildienesta likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 2000. 22.septembris, Nr.331/333.
39. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4.novembris, Nr.331/332.

40. Bērnu tiesību aizsardzības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, Nr.199/200. (1260/1261).
41. Par izdienas pensijām Iekšlietu ministrijas sistēmas darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 16.aprīlis, Nr.100/101.
42. Ceļu satiksmes likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1997. 21.oktobris, Nr.274/276.
43. Par valsts pensijām: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1995. 23.novembris, Nr.182.
44. Operatīvās darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, 1993. 30.decembris, Nr.131.
45. Par tiesu varu: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1993. 14.janvāris, Nr.1.
46. Par Policiju: Latvijas Republikas likums. Ziņotājs, 1992. 24.septembris, Nr.37.
47. Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums. Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1991, Nr.33.
48. Paziņojums par KPFSR Kriminālā, Kriminālprocesa, Civilā, Civilprocesa, Darba likumu un Laulības, ģimenes un aizbildnības kodeksu piemērošanu Latvijas teritorijā. Latvijas PSR Augstākās Padomes Ziņotājs, 1940, Nr. 74.
49. Noteikumi par ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu samaksas kārtību un apmēru: Ministru kabineta 2014.gada 18.marta noteikumi Nr.142. Latvijas Vēstnesis, 2014. 21.marta, Nr.58 (5118).
50. Medību noteikumi: Ministru kabineta 2014.gada 22.jūlija noteikumi Nr.421. Latvijas Vēstnesis, 2014. 1.augusts, Nr.150(5210).
51. Medību noteikumi: Ministru kabineta 2013.gada 26.februāra noteikumi Nr.113. Latvijas Vēstnesis, 2013. 7.marts, Nr.47 (4853).
52. Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi: Ministru kabineta 2008.gada 22.janvāra noteikumi Nr.32. Latvijas Vēstnesis, 2008. 25.janvāris, Nr.14 (3798).
53. Noteikumi par paaugstinātas bīstamības objektu noteikšanas kritērijiem un šo objektu īpašnieku (valdītāju, apsaimniekotāju) pienākumiem riska samazināšanas pasākumu nodrošināšanai: Ministru kabineta 2007.gada 18.septembra noteikumi Nr.626. Latvijas Vēstnesis, 2007. 21.septembris, Nr.153 (3729).
54. Civilās trauksmes un apziņošanas sistēmas izveidošanas, izmantošanas un finansēšanas kārtība: Ministru kabineta 2007.gada 7.augusta noteikumi Nr.530. Latvijas Vēstnesis, 2007. 10.augusts, Nr.129 (3705).
55. Noteikumi par Latvijā kontrolējamajām narkotiskajām vielām, psihotropajām vielām un prekursoriem: Ministru kabineta 2005.gada 8.novembra noteikumi Nr.847. Latvijas Vēstnesis, 2005. 10.novembris, Nr.180 (3338).
56. Kārtība, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējams narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaids: Ministru kabineta 2005.gada 11.janvāra noteikumi Nr.15. Latvijas Vēstnesis, 2005. 14.janvāris, Nr.8 (3166).
57. Ceļu satiksmes noteikumi: Ministru kabineta 2004.gada 29.jūnija noteikumi Nr.571. Latvijas Vēstnesis, 2004. 1.jūlijs, Nr.103 (3051).
58. Ugunsdrošības noteikumi: Ministru kabineta 2004.gada 17.februāra noteikumi Nr.82. Latvijas Vēstnesis, 2004. 20.februāris Nr.28 (2976).
59. Noteikumi par Latvijas pilsoņu pasēm: Ministru kabineta 1995.gada 24.oktobra noteikumi Nr.310. Latvijas Vēstnesis, 1995. 1.novembris, Nr.169 (452).
60. Par Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādņu 2013.-2019.gadam: Ministru kabineta 2013.gada 21.augusta rīkojums Nr.392. Latvijas Vēstnesis, 2013. 23.augusta, Nr.164 (4970).
61. Kriminālsodu politikas koncepcija: Ministru kabineta 2009.gada 9.janvāra rīkojums Nr.6. Latvijas Vēstnesis, 2009. 13.janvāris, Nr.6 (3992). Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file36425.doc> [aplūkots 2013.gada 12.februārī].

62. Par Juridiskās terminoloģijas apakškomisijā izstrādāto terminu apstiprināšanu: LZA Terminoloģijas komisijas lēmums Nr.46. Latvijas Vēstnesis, 2005. 13.septembris, Nr.145 (3303).
63. Austrijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 239.-336.lpp. ISBN: 9984-790-08-8.
64. Beļģijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 149.-274.lpp. ISBN: 978-9984-802-92-3.
65. Dānijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 275.-346.lpp. ISBN: 978-9984-802-92-3.
66. Kuršu zemnieku tiesības. Grām.: Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. 1.sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998. ISBN: 9984-643-01-8.
67. Lībiešu – igauņu zemnieku tiesības. Grām.: Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. 1.sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998. ISBN: 9984-643-01-8.
68. Lietuvas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 241.-352.lpp. ISBN: 9984-671-71-2.
69. Rīgas arhibīskapijas zemnieku tiesības. Grām.: Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri. 1.sējums. Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs. – 16. gs. E. Meļķiša redakcijā. Rīga: LU žurnāla „Latvijas vēsture” fonds, 1998. ISBN: 9984-643-01-8.
70. Sodu kodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Igaunija, Latvija, Lietuva. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 353.-469.lpp. ISBN: 9984-671-71-2.
71. Spānijas kriminālkodekss (Izvilks). Grām.: Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002, 85.-175.lpp. ISBN: 9984-731-14-6.
72. Šveices kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 337.-430.lpp. ISBN: 9984-790-08-8.
73. Vācijas kriminālkodekss. Grām.: Krastiņš U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 431.-573.lpp. ISBN: 9984-790-08-8.
74. Corpus Juris 2000 (Penal Protection Finacial Interests EU). Book: International Criminal Law: A Collection of International and European Instruments. Christine Van den Wijngaert, Guy Stessens, Liesbeth Janssens. Boston: Martinus Nijhoff Publisher. 2005, p.339.-352. ISBN: 90-04-14294-0.
75. Bekendtgørelse af straffeloven. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/r0710.aspx?id=152827> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
76. Bekendtgørelse af straffeloven. LBK nr 960 af 21/09/2004 Historisk. Pieejams: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=1852> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
77. Der Sachsenspiegel, herausgegeben von Dr. Julius Weiske. Leipzig: Verlag von Joh. Fr. Hartknoch, 1840.
78. Schweizerisches Strafgesetzbuch. Pieejams: <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19370083/201307010000/311.0.pdf> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].
79. Strafgesetzbuch (StGB). Deutschland. Pieejams: <http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/stgb/gesamt.pdf> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].
80. Strafgesetzbuch. Österreich. Pieejams: <http://www.ibiblio.org/ais/stgb.htm> [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].
81. Código Penal (Españ ol) Pieejams: <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444> [aplūkots 2014.gada 5.martā].

82. Code Penal (Belge). Pieejams: <http://www.droitbelge.be/codes.asp#pen> [aplūkots 2014.gada 5.martā].
83. Code Penal (France). Pieejams: <http://codes.droit.org/cod/penal.pdf> [aplūkots 2014.gada 5.martā].
84. Codice Penale (Italian). Pieejams: <http://www.altalex.com/index.php?idnot=2205> [aplūkots 2014.gada 5.martā].
85. Karistusseadustik. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/104042012003> [aplūkots 2014.gada 5.martā].
86. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seadus. RT I 2007, 11, 51. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/akt/12786074> [aplūkots 2014.gada 28.februārī].
87. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].
88. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 60, 129, 135, IR 138 straipsnių papildymo įstatymas. 2009 m. birželio 16 d. Nr. XI-303. Pieejams: http://www.teisesgidas.lt/searchta.php?p_id=453631&p_query=&p_tr2=2 [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].
89. Lov om straff (straffeloven). Pieejams: <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> [aplūkots 2014.gada 15.martā].
90. Kodeks karny. Pieejams: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970880553> [aplūkots 2014.gada 20.maijā].
91. Brottsbalk (1962:700). Svensk författningssamling. Pieejams: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/ [aplūkots 2014.gada 15.martā].
92. Каролина. В кн.: Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. В двух томах. Том 1. Древний мир и Средние века. Ответственный редактор Н.А.Крашенинникова. Москва: Норма, 2003, с.688.-713. ISBN: 5-89123-709-1.
93. Кодекс законов о труде Украины (КЗоТУ). Pieejams: http://kodeksy.com.ua/ka/kodeks_zakonov_o_trude_ukraini.htm [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
94. О введении в действие уголовного кодекса. Р.С.Ф.С.Р. Постановление от 22 ноября 1926 года. Pieejams: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241189&subID=100093745,100093776> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].
95. Уставъ о наказаніяхъ, налагаемыхъ мировыми судьями. С.-Петербургъ: Н.С.Таганцевымъ, 1894.
96. Правда Русская. Под редакцией Б.Д. Грекова. Текст 2-го т. Москва – Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1947.
97. Постановление. О введении в действие уголовного кодекса Р.С.Ф.С.Р. с 1-го июня 1922 года. Pieejams: <http://www.library.ru/help/docs/n10349/yk1922.txt> [aplūkots 2012.gada 10.janvarī].
98. Саксонское зеркало: памятник, комментарии, исследования. Ответственный редактор В.М. Корецкий. Москва: Наука, 1985.
99. Соборное уложение 1649 года. Pieejams: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/1649/whole.htm#10> [aplūkots 2013.gada 5.septembrī].
100. Трудовой кодекс Республики Беларусь. Pieejams: http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900296#/?type=text®num=НК9900296#load_text_none_1_ [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
101. Трудовой кодекс Республики Казахстан. Pieejams: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30103567 [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
102. Трудовой кодекс Российской Федерации (ТК РФ). Pieejams: <http://www.consultant.ru/popular/tkrf/> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
103. Уголовное законодательство Норвегии. Науч. ред. Ю.В.Голика; пер. с норв. А.В.Жмени. Санкт-Петербург: Юрический центр Пресс, 2003. ISBN: 5-94201-242-3.

104. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года. по изданиямъ Н.С.Таганцева. под. ред. П.Н.Якоби. Рига: КНИГОИЗДАТЕЛЬСТВО „ЛЕТА”, 1922.
105. Уголовный кодекс Австралии. Науч. ред И. Д.Козочкина, Е.Н.Трикоз; пер. с англ. Е.Н.Трикоз. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. ISBN: 5-94201-104-4.
106. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. Pieejams: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1318&more=1&c=1&tb=1&pb=1> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
107. Уголовный кодекс Дании. Науч. ред. С.С.Беляев; пер. с дат. и англ. С.С.Беляева и А.Н.Рычевой. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. ISBN: 5-942010-24-2.
108. Уголовный кодекс Испании. Науч. ред. Н.Ф.Кузнецовой; пер. с исп. В.П.Зыряновой, Л. Г.Шнайдер. Москва: Зерцало, 1998. ISBN: 5-8078-0012-5.
109. Уголовный кодекс Литовской Республики. Науч. ред. В.Павилониса; пер. с литов. В.П.Казанскене. Санкт-Петербург: Юридический центр пресс, 2002. ISBN: 5-94201-121-4.
110. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Pieejams: [/http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000006.htm](http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000006.htm) [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
111. Уголовный кодекс Республики Казахстан. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. ISBN: 5-94201-022-6.
112. Уголовный кодекс Республики Польша. Науч. ред. А.И.Лукашов, Н.Ф.Кузнецова; пер. с польского Д.А.Барилевича. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. ISBN: 5-94201-027-7.
113. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Науч. ред. С.В.Максимова; пер. с итал. В.Г. Максимова. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. ISBN: 5-94201-098-6.
114. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Pieejams: http://www.lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=111457[aplūkots 2013.gada 15.maijā].
115. Уголовный кодекс Российской Федерации. "Российская газета" N 113-115, 18-20.06.96
116. Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: Проспект, 2011.
117. Уголовный кодекс Российской Федерации. Pieejams: <http://www.logos-pravo.ru/page.php?id=1097>[aplūkots 2013.gada 15.maijā].
118. Уголовный кодекс Украины. Pieejams: <http://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy-kodeks/razdel-11> [aplūkots 2013.gada 15.maijā].
119. Уголовный кодекс Франции. Науч. ред. Л.В.Головко, Н.Е.Крыловой; пер. с французского Н.Е.Крыловой. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002. ISBN: 5-94201-063-3.
120. Уголовный кодекс Франции. Pieejams: <http://constitutions.ru/archives/5859> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
121. Уголовный кодекс Швеции. Науч. ред. Н.Ф.Кузнецова, С.С.Беляев; пер. со шведского С.С.Беляева. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001. ISBN:5-94201-013-7.
122. Уголовный кодекс Швеции. Pieejams: http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii.asp#2:4 [aplūkots 2013.gada 10.martā].
123. Уголовный кодекс штата Техас. Науч. ред И.Д. Козочкина; пер. с англ. Д.Г.Осипова, И.Д.Козочкина. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. ISBN: 5-94201-404-3.
124. Уголовный кодекс Японии. Перевод В.Н. Еремин. В Кн.: Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Под редакцией И.Д.Козочкина. Москва: Издательство „Зерцало”, 2001, с.327.-346. ISBN: 5-8078 - 0031 -1.
125. "Санитарно-эпидемиологические требования к безопасности условий труда работников, не достигших 18-летнего возраста" (утв. постановлением Главного государственного санитарного врача РФ от 30 сентября 2009 г. N 58). Pieejams: http://base.garant.ru/12170784/#block_1000 [aplūkots 2013.gada 15.maijā].

JURIDISKĀ PRAKSE

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2010.gada 10.septembra spriedums lietā *McFarlane v. Ireland*. Nr. 31333/06. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-3253002-3635073> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
2. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2005.gada 6.jūlija spriedums lietā *Nachova and Others v. Bulgaria* Nr. 43577/98. Para. 380. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-1394308-1455831> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].
3. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2003.gada 13.februāra spriedums lietā *Odièvre v. France*. Nr. 42326/98. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-698999-707368> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
4. Eiropas Cilvēktiesību tiesas Lielās palātas 2000.gada 26.oktobra spriedums lietā *Kudla v. Poland* Nr. 30210/96. Para 765. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{\"display\":\"1\",\"dmdocnumber\":\"800659\"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx#{\) [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
5. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 25.jūnija spriedums lietā *Grimailovs v. Latvia* Nr.6087/03. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/grimailovs-kopsavilkumsspriedums-25062013.doc> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
6. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 14.maija spriedums lietā *Gross v. Switzerland* Nr.67810/10. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-119703> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].
7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012.gada 19.jūlija spriedums lietā *Koch v. Germany* Nr. 497/09. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-112282> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2011.gada 20.janvāra spriedums lietā *Haas v. Switzerland* Nr.31322/07. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-102940> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 21.decembra spriedums lietā *Raffray Taddei v. France* Nr. 36435/07). Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/engpress/pages/search.aspx#{\"display\":\"1\",\"dmdocnumber\":\"879110\"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/engpress/pages/search.aspx#{\) [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 9.septembra spriedums lietā *Xiros v. Greece*. Nr.1033/07. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-816> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 22.jūlija spriedums lietā *P.B and J.S. v. Austria*. Nr. 18984/02. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-100042> [aplūkots 2013.gada 30.augustā].
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010.gada 24.jūnija spriedums lietā *Schalk and Kopf v. Austria*. Nr. 30141/04. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-3177341-3531361> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
13. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 12.jūnija spriedums lietā *Vlasov v. Russia*. Nr. 78146/01. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2383539-2558191> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
14. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 12.jūnija spriedums lietā *Lugovoy v. Ukraine*. Nr. 25821/02. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2383539-2558191> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
15. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 18.decembra spriedums lietā *Dybeku v. Albania*. Nr. 41153/06. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-84028> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
16. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006.gada 14.decembra spriedums lietā *Tarariyeva v. Russia*. Nr.4353/03. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/tararijeva-pret-krieviju-spriedums-141206.doc> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].

17. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 13.decembra spriedums lietās *Timishev v. Russia*. Nr. 55762/00 un 55974/00. Citēts pēc Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmatā. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2011, 103.lpp.
18. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002.gada 29.aprīļa spriedums lietā *Pretty v. the United Kingdom*. Nr.2346/02. Para. 235 Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-542432-544154> [aplūkots 2013.gada 25.oktobrī].
19. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997.gada 2.maija spriedums lietā *D. v. the United Kingdom*. Nr.30240/96. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58035> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
20. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013.gada 2.aprīļa lēmums lietā *Aniš v. Latvia*. Nr. 36595/06. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/anins-lemums-kopsavilkums-02042013--.doc>. [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
21. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2008.gada 12.jūnija lēmums lietā *Menelaou v. Cyprus*. Nr. 32071/04. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-87693> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
22. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001.gada 7.jūnija lēmums lietā *Papon v. France*. Nr. 64666/01. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-22634> [aplūkots 2013.gada 15.augustā].
23. Eiropas Savienības tiesas 2010.gada 11.novembra spriedums lietā *Dita Danosa v. LKB Līzings SIA* Nr. C-232/09. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?jsessionid=RvzfTyPSmkgJR8PFFRn8BXtNL4f5p1rP9HVy7kb00ybcJdj6NI09!218002469?isOldUri=true&uri=CELEX:62009CJ0232> [aplūkots 2014.gada 15.martā].
24. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2008.gada 16.decembra spriedums lietā Nr. 2008-09-0106. Latvijas Vēstnesis, 2008. 18.decembris, Nr.197 (3981).
25. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2015.gada 17.februāra lēmums lietā Nr.SKK-0020-15, krimināllieta Nr. 11815000113.
26. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 11.decembra lēmums lietā Nr.SKK-0629-14, krimināllieta Nr. 11410048409.
27. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 3.jūlija lēmums lietā Nr. SKK-0322-14, krimināllieta Nr. 11088235710.
28. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 25.marta lēmums lietā Nr.SKK-0163-14, krimināllieta Nr. 11350349005.
29. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 12.februāra lēmums lietā Nr.SKK-0021-14, krimināllieta Nr. 11810001209.
30. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 2014.gada 28.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-0065-14, krimināllieta Nr. 11210077512.
31. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2013.gada 22.novembra lēmums lietā Nr. SKK-0528-13, krimināllieta Nr. 11511000311.
32. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2013.gada 29.maija lēmums lietā Nr.SKK-253/2013, krimināllieta Nr. 11370004412.
33. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2013.gada 11.janvāra lēmums lietā Nr.SKK-J-8/2013, krimināllieta Nr. 11390099006.
34. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2012.gada 8.jūnija lēmums lietā Nr. SKK-284/2012.
35. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2012.gada 5.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK –J-12/2012, krimināllieta Nr. 11096167904.
36. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2012.gada 8.marta lēmums lietā Nr. SKK–126/2012, krimināllieta Nr.11096104109.
37. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 2011.gada 14.decembra lēmums lietā Nr. SKK-620/11.

38. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2011.gada 19.jānvāra spriedumu lietā Nr. SKC-1/2011. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department1/2011/1-11.pdf> [aplūkots 2014.gada 15.martā].
39. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 25.septembra lēmums lietā Nr. SKK-545/08.
40. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 18.augusta lēmums lietā Nr. SKK-461/08.
41. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008.gada 11.jūnija lēmums lietā Nr. SKK-313/08.
42. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 24.maija lēmums lietā Nr. SKK-304/07. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 62.-64.lpp.
43. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 21.maija lēmums lietā Nr. SKK-306/07. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2007. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 65.-67.lpp.
44. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 27.marta lēmums lietā Nr. SKK-155/07.
45. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007.gada 12.marta lēmums lietā Nr. SKK-32/07.
46. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 16.novembra lēmums lietā Nr. SKKJ-680.
47. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 17.marta lēmumā lietā Nr. SKK-162. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 134.-145.lpp.
48. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006.gada 8.februāra lēmums lietā SKK 01-74/06. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 30.-32.lpp.
49. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 16.maija lēmums lietā Nr. SKK-279.
50. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 12.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK01-210/05.
51. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 15.februāra lēmums lietā Nr. SKK-96.
52. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2005.gada 1.februāra lēmums lietā Nr. SKK-35/2005.
53. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2002.gada 15.februāra lēmums lietā Nr. SKK-66. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumi 2002. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 76.-78.lpp.
54. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2001.gada 9.oktorba lēmums lietā Nr. SKK-325.
55. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2001.gada 4.septembra lēmums lietā Nr. SKK-306.
56. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2001.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-148.
57. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2001.gada 24.aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-140.
58. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2000.gada 14.novembra lēmums lietā Nr. SKK-327.
59. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2000.gada 25.jūlija lēmums lietā Nr. SKK-242.
60. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2013.gada 5.novembra spriedums lietā Nr. PAK-0195-13, krimināllieta Nr. 12502001711.

61. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2013.gada 27.septembra spriedums lietā Nr. PAK-71, krimināllieta Nr. 11840002809.
62. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2013.gada 4.septembra spriedums lietā Nr. PAK-109, krimināllieta Nr. 81094050408.
63. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2011.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. PAK-254, krimināllieta Nr. 11511000607.
64. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2007.gada 14.augusta spriedums lietā Nr. PAK-366, krimināllieta Nr. 11150096306.
65. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas 2011.gada 23.novembra lēmums lietā Nr. KA04-0258-11/17, krimināllieta Nr. 1135037506.
66. Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 30.aprīļa spriedums lietā Nr. KA02-0073-15/12, krimināllieta Nr. 11261092014.
67. Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 20.marta spriedums lietā Nr. KA02-0071-14/14, krimināllieta Nr. 11380037713.
68. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 12.jūnija spriedums, krimināllieta Nr. 11181109613.
69. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 10.aprīļa spriedums krimināllietā Nr. 11240009713.
70. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 12.marta spriedums krimināllietā Nr. 11181166810.
71. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 29.janvara spriedums krimināllietā Nr. 11331052913.
72. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 21.janvāra spriedums krimināllietā Nr. 11181034213.
73. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 16.janvāra spriedums krimināllietā Nr. 11181193112.
74. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 26.novembra spriedums lietā Nr. KA03-0195-13 krimināllieta Nr. 11320037512.
75. Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 20.septembra spriedums krimināllietā Nr. 11903001113.
76. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 10.marta spriedums lietā Nr.K04-160-15/5, krimināllieta Nr. 11088054712.
77. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 1.septembra spriedums lietā Nr. KA04-0803-14/31, krimināllieta Nr. 11095120612.
78. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 13.februāra spriedums lietā Nr. KA04-0255-14/25, krimināllieta Nr. 11092055513.
79. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 7.janvāra spriedums lietā Nr. K04-211-14/31, krimināllieta Nr. 11516003312.
80. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 6.janvāra spriedums lietā Nr. KA04-0056-14/11, krimināllieta Nr. 11087070811.
81. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 9.decembra spriedums lietā Nr. KA04-0750-13/11, krimināllieta Nr. 11089243809.
82. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 27.novembra spriedums lietā Nr. KA04-0615-13/19, krimināllieta Nr. 11352041012.
83. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. KA04-0784-13/11, krimināllieta Nr. 11819004210.
84. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 5.novembra spriedums lietā Nr. KA04-0753-13/28, krimināllieta Nr. 11091017713.
85. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 18.oktobra spriedums lietā Nr. KA04-887-13/9, krimināllieta Nr. 11350336007.
86. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 16.oktobra spriedums lietā Nr. KA04-762-13/4, krimināllieta Nr. 11095068211.

87. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013.gada 19.septembra spriedums lietā Nr. KA04-0133-13/14, krimināllieta Nr. 11092019311, Nr. 11092005811.
88. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2012.gada 28.aprīļa spriedums lietā Nr. KA04-0075-12/4, krimināllieta Nr. 11091155610.
89. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007.gada 5.decembra spriedums lietā Nr. KA04-594-07/22, krimināllieta Nr. 11089167205.
90. Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 12.janvāra spriedums lietā Nr. KA05-0018-15/2, krimināllieta Nr. 11904002911.
91. Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 28.janvāra spriedums lietā Nr. KA05-0024-14/13, krimināllieta Nr. 11300034312.
92. Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2015.gada 13.janvāra spriedums lietā Nr. KA06-0006-15/6, krimināllieta Nr. 11370058413.
93. Zemgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2014.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr. KA06-0004-14/6, krimināllieta Nr. 11810036608.
94. Kurzemes apgabaltiesas 2011.gada 2.jūnija spriedums lietā Nr. K11151022910.
95. Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2007.gada 4.aprīļa spriedums lietā Nr. K02-0013-07, krimināllieta Nr. 11150096306.
96. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2011.gada 3.maija spriedums lietā Nr. K04-0149-11/31.
97. Aizkraukles rajona tiesas 2014.gada 15.janvāra spriedums lietā Nr. K07-0106-14/5, krimināllieta 11370002014.
98. Aizkraukles rajona tiesas 2013.gada 28.novembra spriedums lietā Nr. 11370048413.
99. Alūksnes rajona tiesas 2014.gada 10.aprīļa spriedums lietā Nr. K08-0050/14³, krimināllieta Nr. 11822001913.
100. Alūksnes rajona tiesas 2013.gada 5.decembra spriedums lietā Nr. K08-0178/13³, krimināllieta Nr. 11100042413.
101. Alūksnes rajona tiesas 2013.gada 10.oktorba spriedums lietā Nr. K08-0141-13, krimināllieta Nr. 11100020113.
102. Bauskas rajona tiesas 2015.gada 21.aprīļa spriedums lietā Nr..K10-0028-15, krimināllieta Nr. 11120042113.
103. Bauskas rajona tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K10-0079-14, krimināllieta Nr. 11120064313.
104. Dobeles rajona tiesas 2014.gada 20.marta spriedums lietā Nr. K13-0169-14/4, krimināllieta Nr. 11200030710.
105. Gulbenes rajona tiesas 2014.gada 10.aprīļa spriedums lietā Nr. K14-65/14/3, krimināllieta Nr. 11170053513, Nr. 11170008414.
106. Gulbenes rajona tiesas 2014.gada 18.marta spriedums lietā Nr. K14-0078-14, krimināllieta Nr. 11170042709.
107. Gulbenes rajona tiesas 2014.gada 6.marta spriedums lietā Nr. K14-36/14/3, krimināllieta Nr. 11170031313.
108. Jēkabpils rajona tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K 16-0162-14, krimināllieta 21210020214.
109. Jēkabpils rajona tiesas 2014.gada 28.februāra spriedums lietā Nr. K16-0065-14, krimināllieta Nr. 11210031413.
110. Jēkabpils rajona tiesas 2014.gada 12.februāra spriedums lietā Nr. K16-0075-14, krimināllieta Nr. 11210082013.
111. Jēkabpils rajona tiesas 2013.gada 28.novembra spriedums lietā Nr. K16-0357-13, krimināllieta Nr. 21210096113.
112. Jēkabpils rajona tiesas 2013.gada 16.septembra spriedums lietā Nr. K16-0260/13, krimināllieta Nr. 11210045913.
113. Jelgavas tiesas 2015.gada 25.maija spriedums lietā Nr. K15-0217-15/7, krimināllieta Nr. 11221136014.

114. Jelgavas tiesas 2014.gada 25.aprīļa spriedums lietā Nr. K15-0317-14/5, krimināllieta Nr. 11221015214.
115. Jelgavas tiesas 2014.gada 14.marta spriedums lietā Nr. K15-0292-14/7, krimināllieta Nr. 11221034914.
116. Jelgavas tiesas 2014.gada 6.marta spriedums lietā Nr. K15-0220-14/7, krimināllieta Nr. 11221024413.
117. Jelgavas tiesas 2014.gada 13.februāra spriedums lietā Nr. K15-0192-14/7, krimināllieta Nr. 11221115513.
118. Jelgavas tiesas 2014.gada 11.februāra spriedums lietā Nr. K15-0114-14/4, krimināllieta Nr. 11221156613.
119. Krāslavas rajona tiesas 2015.gada 29.maija spriedums, krimināllieta Nr. 15890002615.
120. Krāslavas rajona tiesas 2015.gada 15.aprīļa spriedums, krimināllieta Nr. 11903035214.
121. Krāslavas rajona tiesas 2013.gada 21.oktobra spriedums lietā Nr. K18-0079-13, krimināllieta Nr. 15830202111.
122. Kuldīgas rajona tiesas 2013.gada 8.oktobra spriedums lietā Nr. K19-0004-13/1, krimināllieta Nr.11250027008.
123. Kuldīgas rajona tiesas 2013.gada 19.septembra spriedums lietā Nr. K19-0095-13, krimināllieta Nr. 11250031213.
124. Liepājas tiesas 2014.gada 15.aprīļa spriedums lietā Nr. K20-0263-14/13, krimināllieta Nr. 11261022614.
125. Liepājas tiesas 2014.gada 2.aprīļa spriedums lietā Nr. K20-0061-14/14, krimināllieta Nr. 11261062112.
126. Liepājas tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K20-0114-14/1, krimināllieta Nr. 11261068113.
127. Liepājas tiesas 2014.gada 7.marta spriedums lietā Nr. K20-0130-14/14, krimināllieta Nr. 11261104213.
128. Liepājas tiesas 2014.gada 7.marta spriedums lietā Nr. K20-0153-14/13, krimināllieta Nr. 12261002213.
129. Liepājas rajona tiesas 2014.gada 6.janvāra spriedums lietā Nr. K20-0032-14/14, krimināllieta Nr. 11261044811.
130. Liepājas rajona tiesas 2013.gada 4.oktobra spriedums lietā Nr. K20-0403-13, krimināllieta Nr. 11261062012.
131. Limbažu rajona tiesas 2014.gada 21.janvara spriedums lietā Nr. K21-0018-14/2, krimināllieta Nr. 11904010913.
132. Madonas rajona tiesas 2014.gada 3.marta spriedums krimināllietā Nr. 11300048011.
133. Madonas rajona tiesas 2014.gada 14.aprīļa spriedums lietā Nr. K23-0045-14, krimināllieta Nr. 11300001814.
134. Madonas rajona tiesas 2013.gada 20.novembra spriedums lietā Nr. K23-0147-13, krimināllieta Nr. 11300034312.
135. Preiļu rajona tiesas 2014.gada 6.februāra spriedums lietā Nr. K25-0039-14, krimināllieta Nr. 11320046513.
136. Preiļu rajona tiesas 2013.gada 4.decembra spriedums lietā Nr. K25-0140-13, krimināllieta Nr. 12504000213.
137. Rēzeknes tiesas 2014.gada 21.marta spriedums lietā Nr. K26-0111-14/2, krimināllieta Nr. 11331037413.
138. Rēzeknes rajona tiesas 2014.gada 10.marta spriedums lietā Nr. K26-0105-14/1, krimināllieta Nr. 11331078813.
139. Rēzeknes tiesas 2014.gada 3.marta spriedums lietā Nr. K26-0104-14/2, krimināllieta Nr. 11331027213.
140. Rēzeknes tiesas 2014.gada 4.decembra spriedums lietā Nr. K26-0297-13/2, krimināllieta Nr. 11331045113.

141. Rēzeknes tiesas 2013.gada 7.novembra spriedums lietā Nr. K26-0294-13/3, krimināllieta Nr. 11903007613.
142. Rēzeknes tiesas 2013.gada 16.oktobra spriedums lietā Nr. K26-0227-13/2, krimināllieta Nr. 11331012813.
143. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2014.gada 3.marta spriedums lietā Nr. K28-0232-14/2, krimināllieta Nr. 12020009213.
144. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013.gada 2.oktobra spriedums lietā Nr. K28-0532-13, krimināllieta Nr. 11096042912.
145. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013.gada 24.septembra spriedums krimināllietā Nr. 11096071113.
146. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 2.decembra spriedums lietā Nr.K29-0765-14/11, krimināllieta Nr. 11519004610.
147. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 17.marta spriedums lietā Nr. K29-052/14, krimināllieta Nr. 11088113413.
148. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 7.marta spriedums lietā Nr. K29-0872/14, krimināllieta Nr. 11088159713.
149. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 27.februāra spriedums lietā Nr. K29-0653/14, krimināllieta Nr.11096228812.
150. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 20.februāra spriedums lietā Nr. K29-0733-14/14, krimināllieta Nr.11519012513.
151. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. K29-213/14, krimināllieta Nr.11091114612, Nr.11089200612.
152. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 20.janvāra spriedums lietā Nr. K29-0299-14/11, krimināllieta Nr. 11089059512.
153. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2014.gada 14.janvāra spriedums lietā Nr. K29-0568-14/14, krimināllieta Nr. 11520024213.
154. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2013.gada 27.novembra spriedums lietā Nr. K29-1649-13/11, krimināllieta Nr.11520055913.
155. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2011.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. K29-1421-11/11, krimināllieta Nr.11088004411.
156. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2015.gada 2.jūlija spriedums lietā Nr. K30-0992-15/10, krimināllieta Nr.11096172214.
157. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014.gada 14.maija spriedums lietā Nr. K30-0070-14/4, krimināllieta Nr.11091057511.
158. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2014.gada 3.aprīļa spriedums lietā Nr. K30-0226-14/10, krimināllieta Nr.11094002112.
159. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2013.gada 12.decembra spriedums lietā Nr. K30-0733-13/7, krimināllieta Nr.11094062912.
160. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2013.gada 9.decembra spriedums lietā Nr. K30-0876-13/16, krimināllieta Nr.11091221512.
161. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2011.gada 20.maija spriedums lietā Nr. K30-0585-11/5, krimināllieta Nr.11091155610.
162. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2014.gada 29.janvāra spriedums krimināllietā Nr.11092141012.
163. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2013.gada 29.novembra spriedums lietā Nr. K32-0369-13/7, krimināllieta Nr.11092048113.
164. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2013.gada 13.novembra spriedums lietā Nr. K32-0391-13/7, krimināllieta Nr.11520019813.
165. Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 2013.gada 12.novembra spriedums lietā Nr. K32-0230-13/6, krimināllieta Nr.11270020112.
166. Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas 2013.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. K27-50-13/8, krimināllieta Nr.11517005710.

167. Rīgas rajona tiesas 2015.gada 30.maija spriedums lietā Nr. K33-0201-15/10, krimināllieta Nr.11905002814.
168. Rīgas rajona tiesas 2014.gada 30.janvāra spriedums lietā Nr. K33-0096-14/9, krimināllieta Nr.11351018912.
169. Rīgas rajona tiesas 2010.gada 11.novembra spriedums lietā Nr. 11350375706.
170. Saldus rajona tiesas 2013.gada 5.septembra spriedums lietā Nr. K34-0124-13, krimināllieta Nr. 11360018113.
171. Siguldas tiesas 2014.gada 13.janvāra spriedums lietā Nr. K35007813, krimināllieta Nr. 11355053412.
172. Siguldas tiesas 2013.gada 3.septembra spriedums lietā Nr. K35-0073-13, krimināllieta Nr. 11355002013.
173. Talsu rajona tiesas 2014.gada 29.janvāra spriedums lietā Nr. K 36-0070-14, krimināllieta 11380065813.
174. Tukuma rajona tiesas 2014.gada 22.aprīļa spriedums lietā Nr. K37-0078-14, krimināllieta Nr. 11390019613.
175. Tukuma rajona tiesas 2014.gada 31.janvāra spriedums lietā Nr. K37-0026-14.
176. Tukuma rajona tiesas 2014.gada 28.februāra spriedums lietā Nr. K37-0084-14, krimināllieta Nr. 11390041013.
177. Valkas rajona tiesas 2014.gada 19.decembra spriedums lietā Nr. K38-0175-14/1, krimināllieta Nr. 11904012414.
178. Valkas rajona tiesas 2014.gada 21.maija spriedums lietā Nr. K38-0077-14/1, krimināllieta Nr. 11140038613.
179. Valkas rajona tiesas 2014.gada 13.marta spriedums lietā Nr. K38-0056-14/1, krimināllieta Nr. 11140040013.
180. Valkas rajona tiesas 2014.gada 11.februāra spriedums lietā Nr. K38-0043-14/1, krimināllieta Nr. 11140028313.
181. Valkas rajona tiesas 2013.gada 21.novembra spriedums lietā Nr. K38-0128-13/1, krimināllieta Nr. 11140024313.
182. Valkas rajona tiesas 2013.gada 5.septembra spriedums lietā Nr. K38-0114-13, krimināllieta Nr. 11140001713.
183. Valmieras rajona tiesas 2014.gada 6.marta spriedums lietā Nr. K39-0200-14/5, krimināllieta Nr. 11130074013.
184. Valmieras rajona tiesas 2014.gada 18.februāra spriedums lietā Nr. K39-0153-14/1, krimināllieta Nr. 11130009813.
185. Ventspils tiesas 2013.gada 28.decembra spriedums lietā Nr. K40-0204-13, krimināllieta Nr. 11270005013.
186. Vācijas Federālās konstitucionālās tiesas (*Bundesverfassungsgericht*) spriedums lietā Nr. 2 BVerfGE, 25.07.1962 - 2 BvL 4/62. Pieejams: <http://opinioiuris.de/entscheidung/1293> [aplūkots 2013.gada 10.jūlijā].
187. Berufungsentscheidung - Strafsachen (Senat) UFSL, GZ FSRV/0040-L/06 vom 18.10.2007 Pieejams: <https://findok.bmf.gv.at/findok/link?bereich=ufs-tx&gz=%22FSRV%2F0040-L%2F06%22> [aplūkots 2013.gada 10.jūlijā].
188. Taschenmesser als „gefährliches Werkzeug“ beim Diebstahl. BGH, Beschluss vom 3. Juni 2008, Az.: 3 Str 246/07. Pieejams: <http://www.inarchive.com/page/2010-0512/http://www.jura-lotse.de/newsletter/nl154-003.shtml> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
189. Verwendung eines „gefährlichen Werkzeugs“ beim räuberischen Diebstahl. BGH, Beschluss vom 1. Oktober 2008, Az.: 1. Oktober 2008. ISSN 1613-3978. Pieejams: <http://www.jura-lotse.de/newsletter/nl158-002.shtml> [aplūkots 2011.gada 20.jūnijā].
190. Tiesu prakse krimināllietās par cilvēku tirdzniecību. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2014. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/> [aplūkots 2015.gada 30.maijā].

191. Tiesu prakse par tiesībām uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā un soda noteikšanā, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/sapratigi%20termini.doc [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
192. Tiesu prakse lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanu un par izvairīšanos no nodokļu maksāšanas. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/Nodokkli%20legalizacija_anonim.doc [aplūkots 2014.gada 30.maijā].
193. Tiesu prakse, izskatot prokurora protestus apelācijas un kasācijas kārtībā. 2012/2013. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2013. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/prokurora%20protesti,2012-2013.doc [aplūkots 2014.gada 30.maijā].
194. Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2012. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/Apkopojums%20naida%20kurinasana.doc#_Toc352080276 [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].
195. Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.-118.pants). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2010. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/petijumi/tiesu%20prakse%20par%20slepk%20bez%20uzvardiem.doc> [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
196. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas 2009.gada 22.maija kopsapulces lēmums „Par lietu izskatīšanu par krāpšanā apsūdzētām personām”. Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/kl-22.05.09.doc> [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].
197. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas 2008.gada 1.jūlija kopsapulces lēmums „Par vienveidīgu tiesību normu piemērošanu soda noteikšanā”. Pieejams: [http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/conferences/paraugi/kl-01\[1\].07.08.doc](http://at.gov.lv/files/uploads/files/docs/conferences/paraugi/kl-01[1].07.08.doc) [aplūkots 2013.gada 15.oktobrī].
198. Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse 2008 1.jūlijs. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_2_2008.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].
199. Tiesu prakse krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar tīšu smagu miesas bojājumu izdarīšanu. Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Rīga, 2003. Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2004/Apkopojums_Miesas_bojajumi.doc [aplūkots 2014.gada 15.maijā].
200. Par krimināllikumu piemērošanu lietās par tīšām slepkavībām. Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1992.gada 24.februāra lēmums Nr. 1. Grām: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002.
201. Судебная практика по уголовным делам. Сост. Е.П.Кудрявцева, О.В.Науменко, С.А.Разумов. Москва: АНО „Юридические программы”. 2004. ISBN: 5-98363-003-2.
202. Likumprojekts Nr. 90/TA-1028 „Grozījumi Krimināllikumā”. 2011.gada 24.novembrī pieņemts Saeimas pirmā lasījumā. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/F8EAF0BB07FCB67AC225793300488419?OpenDocument> [aplūkots 2012.gada 15.maijā].
203. Likumprojekts Nr. 17494 „Grozījumi Krimināllikumā”, 2010.gada 20.septembrī ir atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_010910_KL.1028.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].
204. Likumprojekts Nr. 21028 „Grozījumi Krimināllikumā”, 2011.gada 19.oktobrī ir atbalstīts MK komitejas sēdē. Pieejams: http://www.mk.gov.lv/doc/2005/TMLik_200911_KL.1028.doc [aplūkots 2013.gada 10.janvarī].

205. Likumprojekta „Grozījumi Krimināllikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/A27D6DE7097B3AB1C2257BB10021A54D?OpenDocument> [aplūkots 2014.gada 5.jūnijā].
206. Par ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas rekomendācijām: Ārlietu ministrijas dienesta 2003.gada 27.oktobra informācija Nr. 44/300 – 8320. Latvijas Vēstnesis, 2003. 5.novembris, Nr. 155 (2920).
207. „Tiesa notiesā divas valsts amatpersonas”. Latvijas Republikas prokuratūras 2015.gada. 21.maija paziņojums preseī. Pieejams: <http://www.prokuratūra.gov.lv/public/31764.html> [aplūkots 2015.gada 10.jūnijā].
208. Ar brīvības notiesātu personu, kuras agrāk bijušas notiesātas, īpatsvars (%) no notiesāto personu kopējā skaita. TIS publiskā statistika. Krimināllietu statistikas pārskati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=7BDF9C3D4F12DD792232542AD7F1426&id=212&topmenuid=151 [aplūkots 2014.gada 15.martā].
209. Notiesātu personu skaits un nosacīti piespriestais sods. Pārskata periods: no 01.07.2013 līdz 31.12.2013. TIS publiskā statistika. Krimināllietu statistikas pārskati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=7BDF9C3D4F12DD792232542AD7F1426 [aplūkots 2014.gada 15.martā].
210. Notiesātu personu skaits Valsts probācijas dienestam. Pārskata periods: no 01.07.2013 līdz 31.12.2013. TIS publiskā statistika. Krimināllietu statistikas pārskati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=7BDF9C3D4F12DD792232542AD7F1426 [aplūkots 2014.gada 15.martā].